
Damir Karavidović
ELEKTROSLAVONIJA U DOMOVINSKOM RATU
Civilni ratnici svjetla i topline u pobjedi nad mrakom i studeni

ELEKTROSLAVONIJA U DOMOVINSKOM RATU

Civilni ratnici svjetla i topline u pobjedi nad mrakom i studeni

ELEKTROSLAVONIJA U DOMOVINSKOM RATU

Nakladnik:
HEP – Operator distribucijskog sustava d.o.o. Zagreb
DP Elektroslavonija Osijek

Za nakladnika:
direktor društva HEP – Operator distribucijskog sustava d.o.o., Nikola Šulentić i
direktor DP Elektroslavonija Osijek, Danijel Ilić

Autor:
Damir Karavidović

Uređivački odbor:
Danijel Ilić - predsjednik
Ante Pavić
Marijan Kalea
Nedjeljko Glavaš
Zlatko Tonković
Davor Grubišić
Jovo Budimir
Viktor Klarić

Recenzenti:
prof. ddr. sc. Miljenko Brekalo
Marijan Kalea
Anđelko Dujmović
Dubravko Pancić

Lektor:
doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Izvori fotografija:
Arhiva poslovnih jedinica HEP-a (ODS, HOPS, TE-TO Osijek)
Arhiva HEP Vjesnik
Literatura posebno navedena uz pojedinu sliku
Vlastiti crteži autora
Dnevna izdanja novina „Glas Slavonije“, Osijek
Internetski portali

Slika na naslovnici: Đuro Adžić
Fotografija na poleđini korica: Marin Topić

Grafička priprema: Siniša Vidić, Grafika d.o.o., Osijek

Tisak: Grafika d.o.o., Osijek

Naklada: 2500 primjeraka

ISBN 978-953-99411-7-6

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 001083278.

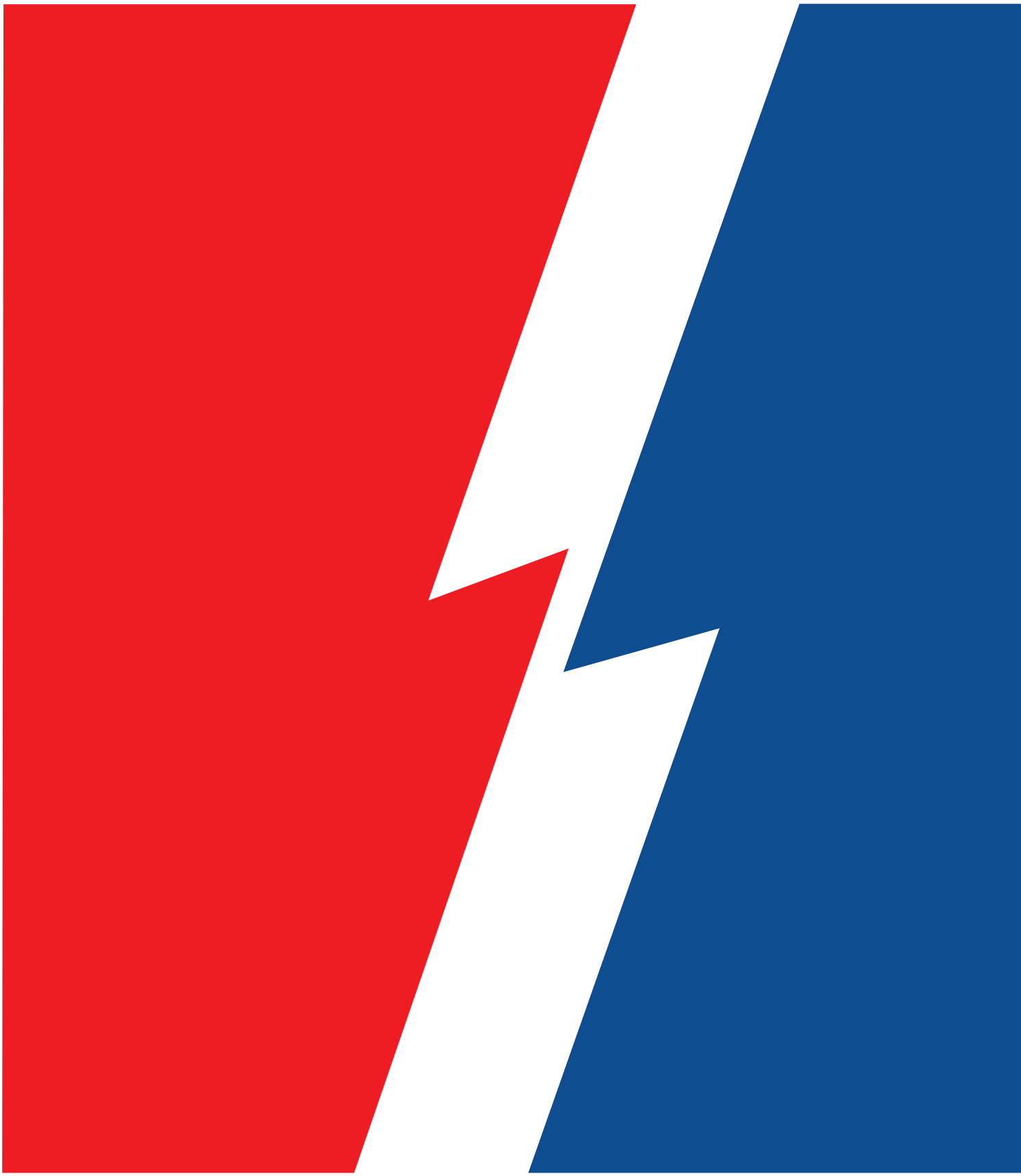
Damir Karavidović

Elektroslavonija u Domovinskom ratu

Civilni ratnici svjetla i topline u pobjedi nad mrakom i studeni

HEP – Operator distribucijskog sustava d.o.o. Zagreb

Osijek, 2020.

ZAHVALA

U godinama nakon Domovinskog rata i reintegracije otuđene hrvatske grude, Republika Hrvatska dodjelom odlikovanja i priznanja „Spomenica Domovinskog rata“ zahvalila je radnicima Hrvatske elektroprivrede na njihovu doprinosu u ostvarenju stoljetnog sna o životu hrvatskog naroda u suverenoj i samostalnoj domovini.

Hrvatska elektroprivreda, dodjeljivanjem priznanja „Zahvala Hrvatske elektroprivrede“ svojim radnicima koji su tijekom Domovinskog rata nesebično, dostojanstveno, primjerom domoljublja ostvarivali radne zadaće za ostvarenje njezine misije u Domovinskom ratu i pridonoseći njezinu ugledu, iskazala je vječnu zahvalnost.

Ponašajući se prema osjećaju i savjesti, stanovnici i tvrtke s područja na kojem su radnici Elektroslavonije Osijek u Domovinskom ratu nesebično davali svoju hrabrost za svjetlo i toplinu, iskazali su nam svoju zahvalnost za povijest.

Postoje osjećaji u čovjeku koji ne dopuštaju da vrijeme u sjećanjima ispere vrijednosti onoga što je drugi čovjek učinio za zajedničko dobro, za što mu se valja zahvaliti. Ovu knjigu posvećujemo radnicima Elektroslavonije Osijek koji su svoja dobra djela dali u Domovinskom ratu, onima koji su doprinosili ugledu u poraću, kao i onima koji će to činiti u vremenu pred nama.

PREDGOVOR

Autor, gospodin Damir Karavidović, dugačkim uvodom knjige upoznaje nas s okolnostima u kojima je poslovala predratna Elektroslavonija Osijek, koja je u sebi sadržavala sve elektroprivredne djelatnosti – od proizvodnje, prijenosa i distribucije električne energije, te energije prirodnog plina i topline. Uvodi nas kroz društveno-politička zbivanja koja su imala utjecaj ne samo na stanovnike ovih krajeva, omeđenih trima rijekama Dravom, Dunavom i Savom, već i na Elektroslavoniju i njezine radnike u cjelini, pri tome često nas podsjećajući tko je, što je i komu pripada.

Autor u knjizi opisuje događaje i radne zadaće u kojima su sudjelovali radnici Elektroslavonije, u mnogim opasnim „akcijama" i on sam na čelu, prepunim detalja koji čine jasnu sliku ljudi, mjesta i događaja te će svakom čitatelju, bio on elektrostruke ili ne, biti lako razumljivo i čitljivo. S posebnom pozornošću i ljubavlju obraća se čitateljima kada govori o svom zavičaju i radnicima na koje je stavljen najveći naglasak u ovoj knjizi, a kojima autor odaje posebno priznanje za njihov rad i doprinos. Ova je knjiga o njima i napisana za njih i neke stvari moraju biti zapisane jer su inače osuđene na zaborav. Zajedništvo radnika svih elektroprivrednih djelatnosti predratne Elektroslavonije, koje se prožima kroz cijelu knjigu, jednostavno zadivljuje i dokazuje ljubav i pripadnost domovini te naravno Hrvatskoj elektroprivredi.

Radnici ili ratnici svjetla i topline, kako ih autor oslovljava, branili su i obranili svjetlost i toplinu od mraka i studeni u našim domovima te time ispunili stoljetnu misiju elektroenergetske baštine na ovim prostorima. Elektroslavonija Osijek kao biser HEP-ove ogrlice, zahvaljujući svojim vrsnim radnicima dala je nemjerljiv doprinos u stvaranju i obrani Republike Hrvatske u Domovinskom ratu što autor ovom knjigom želi spriječiti od zaborava.

Danijel Ilić

Knjiga je okrenuta razumijevanju ponajprije elektroprivrednicima, jer će opće čitateljstvo teže u potpunosti poimati tijek pojedinih zbivanja bez vlastita 'neratnog' znanja i iskustva u tehnici i tehnologiji odvijanja elektromonterskih zadaća. S druge strane, omogućuje svima da shvate odanost i zanos radnika HEP-a na ispunjenju svojeg poslanja: pod svaku cijenu (pa čak i ugroženog života) osigurati – građanima, ionako ranjenom gospodarstvu i osobito braniteljima – svjetlo i toplinu, kako bi lakše prošli paklom rata.

Kratkim, a nježnim opisima ljepote šokačkog kraja, utisnutim među 'objektivno' opisivanje pojedinih ratnih događanja: žitnih ili kukuruznih polja, osluha pjeva ptičice u šumarku, smjenâ dana i noći, sela, zaseoka i njihovih šorova – uz suzdržanu (ali ipak, naravno) primjenu i nekih šokačkih riječi – autor nam prikazuje krajobraz, koji Slavonci, Baranjci i Srijemci ljube i na koji su toliko ponosni.

Autor je imao prijateljski odnos, poštovanje i pažljivost, prema svojim podređenim ljudima, ponajprije elektromonterima; pokazuje to, pozivajući se u knjizi na njihove akcije, patnje, tugu, ali ponos zbog učinjenoga, opisujući ih osobno – imenima – u nekim akcijama, a – na žalost – i pri opisu okolnosti pojedinih pogibija, iskazuje toplu ljudsku, prijateljsku bliskost s njima.

Opet, oni su odvažno, ponekad ne osvrćući se na izravnu opasnost od neprijatelja (ponekad i protivno nalogu nadređenih), prikradajući se u magli, i noću, svojim radnim ciljevima, koristeći se svakojakim lukavstvima, koristeći se nezamislivim i u miru nenaučenim rješenjima, dovitljivo vješto popravljali oštećeno, vrlo često da bi opet – moguće već sutradan – to ponovno bilo izbačeno iz pogona. A oni – ponovno na istom terenu. Knjiga obiluje vrlo detaljnim opisima njihovih intervencija.

Mnoge intervencije opisuje izravno doživljene, jer je u njima osobno sudjelovao, a – opet – mnogi pasusi u knjizi opisuju autorov angažman oko sveukupne organizacije i donošenja poslovnih odluka, kao najistaknutijeg čovjeka, *stvarnog vođe*, „Elektroslavonije Osijek" i svih elektroprivrednih jedinica između Drave, Dunava i Save tijekom rata.

Marijan Kalea

U knjizi „Elektroslavonija u Domovinskom ratu“ kroz cijeli je zapis prikazano opće političko stanje, uloga oružanih snaga s obje strane, značaj HEP-a i njegova uloga s posebnim naglaskom na Elektroslavoniju Osijek. Čitatelju je ponuđeno izuzetno mnogo podataka koji su potvrđeni, izvornim priloženim dokumentima iz svih triju promatranih područja. Vremenski je obuhvaćen period prije oružanih sukoba, sami oružani sukobi, uvod u ratno stanje, sam rat i konačno mirovna rješenja.

Posebno je istaknuto sudjelovanje svih zaposlenika u dinamičnim novonastalim situacijama, koje su zahtijevale donošenje trenutačnih odluka i realizaciju odmah. U takvim okolnostima došlo je do izražaja beskrajno međusobno povjerenje, a naročito tadašnjeg rukovodstva i svih ostalih zaposlenika. Poticaji za donošenjem određenih odluka dolazili su iz stvarnih potreba za osiguranjem opstanka u novonastalim situacijama što je kod rukovodstva – uprave nailazilo na razumijevanje i donošenje pravodobnih odluka. U početku je bilo razlika u procjenama kako, kada, zašto. Prestankom pozivanja na propisane nadležnosti u svim segmentima bilo je moguće provoditi sve potrebne radnje za ostvarivanje i nemogućeg. Više nije bilo rukovođenja i upravljanja u izvornom obliku. Nestale su razlike u zadacima radnika i direktora, bili su jednako važni, odgovorni i pouzdani. Stvoreni su uvjeti za bezgranično povjerenje i vjeru u jedan jedini cilj.

„Civilni ratnici svjetla i topline u pobjedi nad mrakom i studeni“ je ono što se ne zaboravlja. Svi koji su imali čast biti sudionici u tim događanjima, bili oni hrabri ili se bojali, dali su svoj doprinos onom što imamo danas.

Vukovar i događanja sa svim strahotama i junaštvima prikazani su na posebno emotivan način što najvjernije prikazuje vremenski obuhvat posljedica ratnih šteta u teško mjerljivim veličinama. Stradanje ljudi, civila jedna su od neprocjenjivih šteta ratnih razaranja.

Nedjeljko Glavaš

„Elektroslavonija u Domovinskom ratu“ Damira Karavidovića precizna je zabilježba jednog vremena, od 1990. do 1998. godine, period najvećih stradanja i vrijeme stvaranja i ustroja Hrvatske države, a s duge strane preustroja HEP-a, odnosno Elektroslavonije. To je doba civilnih ratnika svjetla i topline u pobjedi nad mrakom i studeni. Rijetko koja knjiga obiluje tolikim podacima o počecima Domovinskog rata na području Slavonije i Baranje, točnim datumima, nazivima, a koja su povezana s radom i djelovanjem Elektroslavonije.

Ovdje treba spomenuti da se Elektroslavonija zajedno sa svojim rukovodstvom, koje je predvodio Damir Karavidović, na vrijeme pripremila za Domovinski rat, predviđajući i poduzimajući mjere, boreći se za grad Osijek i okolicu, a posebno njezinu okolinu, te su se „brinuli o proizvodnji u elektrani, o funkcioniranju prijenosne i distribucijske mreže struje, topline i plina“ u praskozorje Domovinskog rata. Dok su drugi krajevi Hrvatske bili u mraku, zbog inertnosti njihova rukovodstva, Osijek je imao rijetku privilegiju da pod izravnim neprijateljskim djelovanjem gotovo bez prekida ima struju, plin i grijanje.

HEP vod kako smo ga zvali u 2. bataljunu imao je zadaću osiguranja i obrane objekata koji su bili gotovo na prvoj crti obrane grada s uređenim položajima, bunkerima i otpornim točkama. Sudjelujući u zajedničkim bitkama, stekli su vojnička znanja i iskustva, te su neki od njih prešli u aktivnu Hrvatsku vojsku. HEP, odnosno Elektroslavonija, sudjelovala je sa svojim osnovnim sredstvima u formiranju ZNG-a davanjem voznog parka, sredstava veze, naoružanja, pripajanjem agregata i ostalih energetskih sredstava do formiranja voda svojih pripadnika. Vod je rasformiran 1. travnja 1992. s prvom demobilizacijom.

Ono što su ratnici svjetla i topline učinili za obranu grada i Slavonije najbolje oslikava rečenica autora: „Svjetlo jedne svjetiljke u skloništu, u podrumu, bio je ljudima znak kako branitelji nisu izgubili bitku, kako nije pala crta obrane njihova mjesta življenja, električna energija pretvorena u svjetlo bila je lijek za hrabrost ostanka i ponos zbog obrane doma.“

Dubravko Pancić

UVODNE RIJEČI

U životu naroda i čovjeka postoje trenutci i njima pridruženi događaji koji su iznimno važni za njihovu sadašnjost, ali i budućnost.

Naš se odnos prema značajkama trenutka i događaja tijekom vremena mijenja, što može biti dobro ako se, primjerice, spoznajama istine bistre naša zamagljena motrišta, ali i neodgovorno kad, primjerice, prepustimo zaboravu posebno značajne trajne vrijednosti.

Zapisi s važnim značajkama događaja čuvari su njihove opstojnosti tijekom vremena nakon njih, jer mudra izreka kaže: nezapisano s vremenom blijedi, a vječna prolaznost donese vrijeme u kojem bi kao da događaja nikad i nije bilo. Nije dakle dovoljno takve događaje samo nositi u sebi, podsjećati se na nj u razgovorima s prijateljima, kao iskustvo utkati ih u svoje svevremeno postupanje. Potrebno im je pisanom riječju, zapisom, udahnuti dug život u prostor njihovih vinovnika i njihovih dolazećih pokoljenja.

Zato nam je prijeko potrebno zapisati događaje, vrijednosnice Domovinskog rata, o kojima smo sami svjedočili ili bili izravni subjekti tih događaja, kako njihov život ne bi imao sudbinu hrpe odlomljenih grana još mladog stabla.

U ovoj knjizi zapisano je istinsko svjedočanstvo o mjestu i ulozi, te djelu radnika Elektroslavonije Osijek i nje kao javne društvene ustanove, u Domovinskom ratu. Cilj je svake riječi oteti zaboravu i iznijeti na vječno svjetlo, učinjeno za pobjedu svjetla i topline nad tminom i studeni.

Ni u jednoj primisli ili pisanom kazivanju, djela radnika ne želi se izdići iznad djela branitelja na prvim crtama bojišta, već ih držimo u svom srcu kao važnu potporu borbi branitelja i kao malu kap u slapu veličanstvene pobjede.

Time je započelo uspostavljanje nove osobnosti Hrvatske elektroprivrede, tvrtke koja je preuzela elektroenergetsku baštinu svojih prethodnika s misijom održanja svjetlosti upaljene na domovinskom tlu još davne 1895.

U praskozorje ratnih zbivanja, početak 1991., dotadašnja Elektroslavonija Osijek, kao sveobuhvatna organizacija elektroprivrednih djelatnosti na cijelom području Slavonije i Baranje i većeg dijela zapadnog Srijema, doživjela je korjenite organizacijske promjene na tragu načela razdvajanja djelatnosti u vertikalno integriranom poslovnom sustavu. Pod okriljem dotadašnjeg imena, zajedničkog za sve elektroprivredne djelatnosti, ostala je distribucija električne energije i prirodnog plina. Kako u ratnim okolnostima neslućenu važnost ima zajedništvo svih sastavnica otpora agresiji, organizacijsko razjedinjavanje ni u čemu nije doprinijelo razjedinjavanju u zajedničkom djelovanju prema agresiji. Zato ova knjiga, iako s Elektroslavonijom kao naslovnim subjektom, sadrži i neke zapise o zajedništvu nje i njezinih radnika s radnicima drugih jedinica na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, u potpori ciljevima borbe protiv tmine i studeni.

U svakom ratu za vlastiti dom i pravo na slobodan život, uspjeh vojnika na bojišnici ovisi o povodu koji ih pokreće, oružanoj opremljenosti, organiziranosti i vođenju, ali i o potpori njihova zaleđa. Spremnost vojnika u Domovinskom ratu na žrtvu vlastita života vodi domoljublje, no zajedno s njim važan je za njihovu hrabrost u teškim trenutcima i osjećaj da nisu sami, da se i tamo iza crte bojišta živi život za njihovu borbu i za zajednički dom. Taj osjećaj vojnik može steći brigom za zbrinjavanje na sigurno njegove obitelji, redovitom opskrbom kruhom, vodom, toplinom, električnom energijom, hranom, te dnevnom izloženosti pogibiji od rata i civila koji su ostvarivali potporu iz zaleđa.

Civilni su domoljubi našem Domovinskom ratu dali svoj doprinos vrijedan zahvale i poštovanja i neka je ova knjiga posvećena njima.

Hrvatska elektroprivreda, tvrtka koja je, rekosmo, 1990. preuzela elektroenergetsku baštinu svojih prethodnika

s misijom održanja svjetlosti upaljene na domovinskom tlu još 1895., ostvarila je svoju misiju tijekom teških dana države Hrvatske u Domovinskom ratu zahvaljujući predanosti svojih radnika. U poraću pak, obnovom porušenih i pokradenih sastavnica elektroenergetskog sustava, te ponovnom uspostavom opskrbe električnom energijom, toplinom i plinom, gradila je putove i otvarala vrata domova povratku prognanih ljudi na njihova ognjišta te snažila vjeru u novi, sretniji život.

Od vremena kad su se događaji o kojima pišem dogodili prošlo je više od četvrtine stoljeća, zato su neki opisi uzeti s ruba sjećanja pa u nekim slučajevima sigurno postoji i subjektivno povezivanje krhotina događaja rasutih u sjećanju dionika. Ipak, napisana je riječ utemeljena i na tragu istine.

Rat počinje mnogo prije negoli se čuju ratne trublje, a završava mnogo kasnije negoli se ispali posljednje streljivo, padne posljednja granata. Zato sadržaj knjige ima dugi uvod i završetak, tim više što su u praskozorje rata i u mirnoj reintegraciji Hrvatska elektroprivreda i njezini radnici prolazili kroz ozbiljnu poslovnu i ljudsku katarzu.

Nemoguće je raditi na povijesti bilo kojih događaja, a da se netko ne osjeti prozvan ili povrijeđen. Pritom njegovo gledanje na isti događaj ne mora biti drukčije. Zato, ne daj, Bože, ukaljat mi obraz i čast.

Krajeve, i naseljena mjesta u njima, čine njihovi ljudi sa svojim osobinama dokazanim u životnim izazovima. Dobri i loši, hrabri i kukavice, osobito daroviti i prosječni, čestiti i izopačeni… U izazovima za život krajeva i naselja neki od njihovih ljudi svojim djelima, malim ili velikim, doprinesu dobrim za dugo pamćenje.

Brojnost događaja u kojem su brojni radnici davali sebe u misiji HEP-a u Domovinskom ratu nije bilo moguće pojedinačno prikazati u ovoj knjizi, ali svi radnici koji su ostali tu i u njima sudjelovali i koji su dobili za to državno ili hepovo priznanje, imaju moralno i ljudsko pravi kazati svojoj djeci, prijateljima i strancima, u tom djelu sam i ja sudjelovao i doprinio uspjehu. Pisanje i darovanje knjige čin je potvrde.

Kada s vremenske udaljenosti, dakle danas, razmišljam koja je značajka djelovanja radnika Elektroslavonije u ratu na ovim prostorima ponajviše doprinijela stalnosti prijeko potrebne razine opskrbe električnom energijom, toplinom i plinom, zagovarao bih:

- odgovornost prema izvršenju HEP-ove ratne misije,
- domoljubnost, odlučnost i hrabrost radnika u izvršenju ratne misije,
- opredjeljenje poslovodstva za potrebu pravodobne izgradnje privremenih rješenja u mreži, a na temelju vlastitih predviđanja neprijateljskog djelovanja,
- razumijevanje tegoba i podrška uprave HEP-a u Zagrebu,
- bratstvo u nevolji iskazano pomoći jedinica HEP-a s područja bez ratnih događaja i
- povjerenje zapovjedništva vojne obrane u naš rad na području prve crte obrane.

Prikazi događaja i iskaz vlastitog mišljenja o bitnim značajkama događaja, nemaju ni u primisli cilj veličanja osobne ili uloge nekog drugog dionika, već objektivni prikaz velike uloge i djela radnika Elektroslavonije, ratnika za svjetlo i toplinu u domovima i u borbi za domove u Domovinskom ratu na istoku Hrvatske.

U Osijeku 11. studenog 2020.

Damir Karavidović

SADRŽAJ

1. Vrijeme predratnih zbivanja.....17

1.1. Novi put Republike Hrvatske.....18
- San jednog naroda
- Sudbinske prepreke u novoj povijesti Hrvata
- Ostvarenje sna unatoč snažnim preprekama
- Dvoličnost uporabe demokratskih prava hrvatskih Srba

1.2. Osnivanje Hrvatske elektroprivrede i uspostava novog poslovnog sustava.....23
- Novi zakonodavni okvir za elektroprivrednu djelatnost
- Novo poslovodstvo za novu misiju i viziju Hrvatske elektroprivrede
- Elektroprivredni sindikati u vremeplovu velikih društvenih promjena
- Muke po prvom generalnom direktoru Hrvatske elektroprivrede

1.3. Katarza Hrvatske elektroprivrede na početku njezina poslovnog puta 27
- Generalni direktor u posjetu Hrvatskoj elektroprivredi na istoku Hrvatske
- Ipak se kreće
- Elektroslavonija u vihoru promjena Hrvatske elektroprivrede
- Održano zajedništvo pružanjem usluga Elektroslavonije drugim jedinicama
- Tehnološki višak, strah i neizvjesnost radnika Hrvatske elektroprivrede
- Napredak poslovne demokracije – radnici članovi Upravnog odbora

1.4. Praskozorje Domovinskog rata na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.....40
- Krvavi nagovještaji rata
- Je li na istoku Hrvatske stanje rata?
- Tenja, slavonski Knin
- Agonija i žrtve u Dalju, Erdutu i Aljmašu
- Baranja kao „tiha patnja“ velikosrpske politike
- Podravsko i papučko područje u predratnim zbivanjima
- Područje Podravske Slatine, sanjano predvorje zapadne granice velike Srbije
  / Podpapučko područje Orahovice
  / Našice, na rubu ravne i brdovite Slavonije
  / Donji Miholjac, središte podravskog pograničnog područja s Mađarskom
  / Valpovštini prijetnje neprijatelja iz okupirane Baranje
- Đakovština, područje izvan obuhvata snova o velikoj Srbiji

1.5. Elektroslavonija u praskozorju Domovinskog rata 59

1.5.1. Međuljudski odnosi pod utjecajem društvenih događaja 60
  / Narodnosni sustav u Elektroslavoniji i njezinu okruženju
  / Poziv razumu i suživotu, poziv odlučnosti

1.5.2. Na pragu pred izvanrednim poslovnim okolnostima 65
  / Organizacija i poduzimanje ključnih pothvata za rad u izvanrednim okolnostima
  / Civilna zaštita u službi ljudi i blaga Hrvatske elektroprivrede
  / Fizička zaštita značajnih objekata elektroenergetske mreže od nasilničkih djela
  / Uspostava suradnje s civilnim i vojnim zapovjedništvima obrane
  / Samostalni pričuvni vod Elektroslavonije kao sastavna jedinica Hrvatske vojske

1.5.3. Zbrinjavanje i pomoć radnicima izbjeglim iz domova na okupiranom području 81
  / Prognanici s područja Tenje
  / Prognanici s područja Erdutske visoravni
  / Prognanici iz Baranje
  / Tegobe i patnje prognanika

1.5.4. Ilok, u Republici Hrvatskoj, ali ne i u Hrvatskoj elektroprivredi 84

1.5.5. U praskozorju rata okupirana i otuđena distribucijska mreža Elektroslavonije 92
/ Okupirana i otuđena distribucijska mreža Pogona Osijek
/ Tenja i Šodolovci
/ Dalj
/ Baranja
/ Đakovo i Đakovština
/ Valpovo i Valpovština
/ Okupirana i otuđena distribucijska mreža Pogona Našice
/ Podravska Slatina i Orahovica

1.5.6. Jedna misija HEP-ovih elektromontera za pobjedu svjetla nad mrakom 98

1.5.7. Namjerni mrak u sokacima, ulicama i trgovima slavonskih sela i gradova.....108

1.5.8. Mreža za distribuciju prirodnog plina tijekom praskozorja rata 110

1.5.9. Koloplet mirnodopskih i ratnih poslovnih zadaća 111

1.5.10. Ljudi u vrtlogu predratnih zbivanja kad trublje rata jasno su se čule 112
/ Izostanci s posla, razumijevanje, ali i otkazi
/ Uvijek prisutno, ali i predratnim stanjem izazvano bolovanje
/ Prognani radnici
/ Okupacija i robovlasnički odnos prema zatečenim radnicima Hrvatima
/ Rani dragovoljni pristup radnika vojnim jedinicama RH
/ Uvođenje ratnog rasporeda i dužnosti radnika po osnovi radne obveze
/ Majke s djecom do 12 godina starosti u ratnom vihoru
/ Rad u poslovnim jedinicama HEP-a izvan područja Elektroslavonije
/ Ljudski i radni potencijal na pragu rata
/ Ranjavanje i pogibija radnika u praskozorju rata nisu zaobišli Elektroslavoniju

1.5.11. Radnici kao blago Elektroslavonije 119
/ Nalog o postupanju u korist sigurnosti za život radnika
/ Važne značajke predratnih razaranja mreže i ugroze života radnika

1.5.12. Rat u ljudima rađa strah, a domoljubnost i odgovornost ga pobjeđuju.....126

1.6. Vremenski slijed važnih događaja prethodnica Domovinskog rata.....128

2. Elektroslavonija u Domovinskom ratu.....131

2.1. Stanje elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske u nastupu rata.....132

2.1.1. Vrijeme i događaji kad je zla slutnja rata pobijedila nadu o miru 132

2.1.2. Stanje sustava proizvodnje i prijenosa el. energije pred rat 1991.....133

2.1.3. Stanje mreže Elektroslavonije za distribuciju električne energije u zoru rata 1991. 137

2.1.4. Stanje mreže Elektroslavonije za distribuciju prirodnog plina pred rat 1991.....141

2.1.5. Radnje i pothvati s kojima smo se u rujnu pripremali za nastup rata.....145

2.2. Snaga očuvanog zajedništva HEP-a na istoku Hrvatske u danima rata.....149

2.2.1. Zajedništvo u osmišljavanju i izgradnji nadomjesnih sastavnica mreže 150
/ Zajedništvo kao dobro nasljeđe prošlog vremena

/ Mračni scenarij neprijatelja za energetiku svjetla u našem kraju
/ Ključno predviđanje neprijateljskog razaranja
/ Jedan, među inima, nesretan dan
/ Ima nade za svjetlo i toplinu u nepokorenom gradu

2.2.2. Zajedništvo u otklanjanju posljedica neprijateljeva nasilja nad mrežom na istoku Hrvatske 157
/ Radnici nove Elektroslavonije u Domovinskom ratu i na poljima Srijema
/ Primjeri zajedništva u održanju raspoloživosti sastavnica prijenosne mreže

2.3. Mi i Vukovar.....163

2.3.1. Jedna vukovarska priča kad je rat bio tek maglovita slutnja.....164

2.3.2. Pomoć se prvo rađa u srcu 166
/ Pomoć obrani Vukovara u praskozorju rata
/ Pomoć u ratnoj nevolji sudjelovanjem u humanitarnoj povorci za Vukovar
/ Dalekovod kao vodič iz mraka života na svjetlo slobode
/ Domoljublje i sudbine u vrtlogu ratnih zbivanja

2.3.3. Pothvati na mreži za održanje opskrbe električnom energijom 174
/ Jedna priča kao slika pothvata u borbi za svjetlo u Vukovaru
/ Predanost održanju svjetla Vukovara do posljednje žice

2.4. Ratnici svjetla u konačnoj borbi za svjetlo u svakom domu.....181

2.4.1. Poslovne odluke u ratu ili ratne odluke..181
/ Odluke o ratovanju s radnicima u središtu naše brige
/ Podrška generalnog direktora HEP-a
/ Odluke u skladu s operativnim planom obrane Hrvatske vojske
/ Potrošači u našim ratnim odlukama

2.4.2. Bitka za svjetlo na području Elektroslavonije u ratu do Sarajevskog primirja 189
/ Elektroenergetska mreža 35 kV prva crta obrane svjetla Osijeka
/ TS 35/10 kV Tenja
/ TS 35/10 kV Laslovo
/ Osječke trafostanice 110/35/10 kV kao nerazorive utvrde u obrani svjetla
/ Povratak okupirane mreže na području Podravske Slatine kao prva pobjeda
/ Raspoloživost mreže 10 i 0,4 kV na području s ratnim djelovanjem neprijatelja
/ Posljednja granata prije nastupa primirja 3. 1. 1992. u 18 sati
/ Tragični scenarij uništavanja života i svjetla
/ Ratne rane i ožiljci i okupiranost mreže kad su ratne trublje bile tiše

2.4.3. Vođenje pogona distribucijske mreže Elektroslavonije u ratnim uvjetima 209
/ Organizacijski i funkcijski položaj vođenja u praskozorju rata
/ Nadzor i upravljanje pogonom distribucijske mreže u ratnim uvjetima
/ Dispečeri i elektromonteri na mjestu događaja u bitci za svjetlo
/ Vođenje pogona u uvjetima teško održivog namirenja potrošnje el. energije
/ Poziv potrošačima na štednju električne energije kao mjera vođenja sustava
/ Upravljanje javnom rasvjetom
/ Vođenje pogona distribucijskog sustava kao prva crta njegove obrane

2.4.4. Pothvati u prijenosnoj mreži za sigurnost opskrbe u vremenu rata bez sukoba 222

/ Elektroenergetska ovisnost istoka Hrvatske o opskrbi iz Bosne
/ Ugroženost opskrbe pojedinih potrošačkih područja
/ Elektroenergetski vapaj s istoka Hrvatske
/ Upornošću prema neovisnoj, dostatnoj i pouzdanoj opskrbi istoka RH

2.5. Put Elektroslavonije iz rata kroz neizvjesnost mira u ranom poraću 238

2.5.1. Dolazak mirovnih snaga UN-a, velika nada i razočaranje 239

2.5.2. Pouzdanost i sigurnost distribucijske mreže na neokupiranom području 243
/ Stanje distribucijske mreže Elektroslavonije u praskozorju mira
/ Izbor pristupa za poboljšanje pogonske sposobnosti mreže s ratnim ranama
/ Mreža napona 35 kV
/ Mreža napona 10 i 0,4 kV
/ Mreža za distribuciju prirodnog plina

2.5.3. Poslovne zgrade Elektroslavonije razarane slučajno i namjerno 249

2.5.4. Prve rasprave o sustavnom pristupu financiranju sanacije ratnih šteta 251

2.6. Radnici i njihovi životi u ratu i ranom poraću.....252

2.6.1. Biti ili ne biti tu, dvojba u tjeskobi duše 252

2.6.2. Kadrovska katarza tijekom rata i u ranom poraću 253
/ Prognanici pred vratima nade povratka domu
/ Svekolika skrb o životu radnika i njihovih obitelji u ratu i poraću
/ Radnici Elektroslavonije u obrani domovine u odori Hrvatske vojske
/ Domovinski rat kao čistilište osjećaja straha i pripadnosti
/ Ranjavanja i pogibije radnika Elektroslavonije u ratu za dom i HEP-ovu misiju
/ Nesreće u obitelji naših radnika
/ Upečatljivi tragovi rata na kadrovskom potencijalu za novi poslovni početak

2.6.3. Poslovne odluke u ranom poraću na ožiljcima rata 274
/ Nakon nezaraslih ožiljaka rata strah od poslovnih promjena u ranom poraću
/ Privremeni prestanak potrebe za radom radnika
/ Imaju li radnici HEP-a plaće koje nisu u skladu s rezultatima njihova rada?

2.6.4. Administracija Elektroslavonije tijekom Domovinskog rata 278

2.6.5. Zajedništvo radnika, sindikata i poslovodstva.....280

2.7. Istinite priče o hrabrosti i odanosti radnika misiji Elektroslavonije.....282

2.7.1. Hrabrost radnika u svakodnevnom otklanjanju posljedica razaranja 282
/ Pismo jedne ljudske duše
/ Prezir rizika od ugroze života u ime predanosti
/ Jedno jutro kad se grad budio sa žrtvama
/ Nije se odustajalo od pokušaja ni kod opasnih i teških pothvata
/ Civilni ratnici svjetla i njihov mali doprinos hrabroj obrani Laslova

2.7.2. Male priče s važnim ulogama HEP-ovih radnika u tegoba rata svog okruženja 287
/ Hrvatsko narodno kazalište Osijek u plamenu
/ Ruka pomoći kao izraz ljudskosti i zajedništva u podnošenju tegoba rata
/ Dati svoje drugome za život drugih
/ Izvor struje za uređaje radioveze HV-a na crti obrane prema Tenji

2.8. Zajedno s drugim dionicima rata do pobjede 293

2.8.1. Suradnja s Hrvatskom vojskom 293

2.8.2. Sudjelovanje u radu Kriznog štaba RH za istočnu Hrvatsku 295

2.9. Svjetlo nakon duge vladavine mraka 297

- Jedno sjećanje na vrijeme Božića ratne 1991.
- Osjećaj ohrabrene duše: Osijek nikad neće biti Ocek

3. Poraće i pripojenje u ratu otuđene distribucijske mreže 301

3.1. Pristup utvrđivanju posljedica ratnih zbivanja na obranjenom području 302

3.1.1. Društveno-politički okvir ranog poraća na istoku Hrvatske 302

3.1.2. Temeljne značajke stanja poslovanja u ranom pristupu otklanjanju ratnih šteta 303

/ U očekivanju sustavnih rješenja financiranja sanacije ratnih šteta

/ Primjenjiva privremena rješenja financiranja

3.1.3. Ratne štete u mreži i poslovnim objektima na obranjenom području 305

/ Zakonodavni okvir za utvrđivanje ratne štete

/ Utvrđivanje ratnih šteta i strategija njihova otklanjanja

/ Ratne štete u plinoenergetskom sustavu na obranjenom području

/ Konačno opredjeljenje za financiranje otklanjanja ratnih šteta

/ Ratna šteta na blagu HEP-a kao rana na tijelu RH

/ Utvrđivanje tehničkih podataka i količina opreme za sanaciju ratnih šteta

/ Organizacija ostvarenja sanacije ratnih šteta projektom EBRD-a

/ Darivanje materijalne i ljudske pomoći prijatelja izvan Hrvatske

3.2. Pripojenje otuđenog dijela energetskog sustava HEP-a u hrvatskom Podunavlju 321

3.2.1. Misija UNTAES-a u pripojenju hrvatskog Podunavlja domovini Hrvatskoj 321

3.2.2. Distribucijska mreža i poslovni objekti otuđeni nasiljem srpske okupacijske doktrine 324

/ Prikaz temeljnih značajki okupiranog dijela distribucijskog područja

3.2.3. Pregovarački postupak za pripojenje otuđene mreže istoka Hrvatske EES-u 326

/ Prvi koraci pregovaranja o povratu svoga

3.2.4. Mjesto Elektroslavonije u pregovorima i donošenju odluka 330

/ Izostanak u početnim pregovorima

/ Spoznaje o ratnim štetama na okupiranoj distribucijskoj mreži

/ Važni trenutci za uspjeh mirovne misije

3.2.5. Pripojenje otuđenih područja uz poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda 339

/ Preuzimanje zaposlenika elektroprivrednih organizacija

/ Bivši radnici Elektroslavonije kao pregovarači s velikosrpskim naukom

3.3. Uspostava opskrbe električnom energijom hrvatskog Podunavlja iz Hrvatske 348

3.3.1. Elektroenergetska reintegracija kao uvjet sveobuhvatne reintegracije 348

3.3.2. Plan i priprema uspostave napajanja električnom energijom iz hrvatskog EES-a 349

/ Razminiranje, kočnica za elektroenergetsku reintegraciju

/ HEP je uzeo zadaće elektroenergetske reintegracije potpuno u svoje ruke

3.3.3. Odlučni i osmišljeni pothvati u koracima elektroenergetske reintegracije 351
/ Sagledavanja energetskih uvjeta u hrvatskom Podunavlju
/ Plan hitre elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja
/ Reintegrirano opterećenje – izazov za sigurnu opskrbu iz ranjenog sustava
/ Preuzimanje potrošača
/ Konačno utvrđivanje ratnih šteta na nekad okupiranom području Elektroslavonije

3.4. Rane i ožiljci na dobrima i ljudima.....362
- Ukupne štete na materijalnim dobrima Elektroslavonije i odlučnost u sanaciji
- Radnici u ozračju mira i prestanku patnji

4. Priznanje za domoljublje i ostvarenja u obrani Republike Hrvatske.....367

4.1. Priznanja Republike Hrvatske radnicima Hrvatske elektroprivrede 368

4.1.1. Postupak za dobivanje državnih priznanja za doprinos u Domovinskom ratu 368
/ Zakonski okvir za dodjelu odlikovanja i priznanja RH i odziv HEP-a
/ Nova organizacija i mjerodavni svjedoci vremena u izvršenju odgovorne zadaće
/ Traganje za najboljim kriterijima za procjenu korisnog doprinosa djelatnika

4.1.2. Posljednji čin do priznanja doprinosa i odluke o odlikovanju.....373
/ Spomenica Domovinskog rata – jedino odlikovanje za djelatnike HEP-a
/ Pobjednicima svjetla nad tamom neka i danas tambura svira i svjetlost obasja put

4.2. Priznanja drugih Elektroslavoniji i njezinim ratnicima svjetla i topline.....376

Pogovor 377

Prilozi 381

Literatura 422

Pokrate 424

Bilješka o autoru.....425

Bilješka o nakladniku 426

1. Vrijeme predratnih zbivanja

1.1. Novi put Republike Hrvatske

San jednog naroda

Dvadeseto stoljeće, vrijeme neprekinute katarze hrvatskog naroda s vrhuncima u dva svjetska rata, Hrvatskom proljeću, izlasku iz velikosrpske Jugoslavije i Domovinskom ratu. Ostvarenje vječnog sna hrvatskog naroda o životu u suverenoj i samostalnoj Republici Hrvatskoj, koje je započelo početkom posljednjeg desetljeća 20. stoljeća, nisu mimoišli rat, ljudske žrtve i razaranje.

Sudbinske prepreke u novoj povijesti Hrvata

A tmasti oblaci nad tim snom nadviše se posebno u rujnu 1986. kad je objavljen srpski nacionalni program pod imenom Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), udžbenik velikosrpske politike na čelu s dolazećim vođom Slobodanom Miloševićem [1]. Cilj Memoranduma bio je srušiti Ustav SFRJ iz 1974. i potpuno ukinuti sve sastavnice i odredbe Ustava kojima se bivše republike SFRJ tretiraju kao nacionalne države, ukinuti pokrajine Kosovo i Vojvodinu da bi, kako su govorili, „Srbija iz tri dela postala cela". Poruke su uspostavljale federaciju država, a iza njih se krio potpuno unitarni oblik države u kojoj će Srbi imati prevagu u vlasti nad Hrvatima i Slovencima, uz ukidanje crnogorske, makedonske i muslimanske nacije. Za ostvarenje tih ciljeva predlaže se koristiti se svim raspoloživim sredstvima, a ne isključuje se ni rat.

Tim porukama pale su povijesne maske i maknuti zastori ispred glavnih ideja i režisera predstave koja je slijedila: od činova „događanje naroda" preko mitinga antibirokratske revolucije (do početka 1989. održano je oko 70 takvih skupova u Srbiji, Vojvodini i Hrvatskoj) pa do pretposljednjeg čina 28. ožujka 1989. kad Srbija promjenom republičkog Ustava ukida autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodinu.

A prije posljednjeg čina Srbi govornici i okupljeni na mitinzima u Hrvatskoj s različitim povodom, od proslave 600. godišnjice Kosovske bitke, preko „mitinga istine", do lokalnog osnivanja Srpskog kulturnog društva „Zora", pretvarali su te skupove u političke s velikosrpskim militantnim porukama.

Posljednji čin te predstave režisera Slobodana Miloševića trebao se odigrati na 14. kongresu SKJ-a zakazanom za 21. i 22. siječnja 1990. u Beogradu. Čin obmane zvao se očuvanje socijalizma, samoupravljanja radnika i jedinstvene jugoslavenske države. Tom činu, hvala Svevišnjem, nisu do kraja nazočili, napustili su predstavu, drugovi delegati Hrvatske i Slovenije, dovoljno za raspad Saveza komunista Jugoslavije [1].

Velikosrpska politika prelazi s „naravoučenija" Memoranduma SANU u praktičnu politiku širenja na tuđi teritorij zagovaranjem stava iz poruke „svi Srbi na okup", kao i druge obmane vlastitog naroda na teritoriju Hrvatske. Bila je to i provedba naputaka sadržanih u „Načertanije" Ilije Garašanina iz 1844., prvog političkog programa za „veliku Srbiju". Zemljovid s granicama te bolesne tvorevine mijenjao se, a svoju najopsežniju inačicu imao je u propovijedanju „velikog" četničkog vojvode Vojislava Šešelja (slika 1.1.). Velikosrpski političari poslije Tita bili su svjesni da je projekt velike Srbije moguće ostvariti jedino upravljajući jugoslavenskom vojskom (JNA) pa se zato, u godinama poslije Tita, ubrzano, na ključne zapovjedne položaje u JNA postavljalo Srbe, sklone velikosrpskim idejama ili jedinstvenoj Jugoslaviji sa srpskom dominacijom [4]. Ne odričući se „velike Srbije", procijenili su da im je ostvarenje tog cilja na ruševinama Jugoslavije, s podređenom JNA, posljednja povoljna, povijesna prilika.

To je bio mračni oblak ponad puta, zapreka na putu izgradnje demokratskog društva u suverenoj i samostalnoj Republici Hrvatskoj.

Ostvarenje sna unatoč snažnim preprekama

Kad su krajnje velikosrpske namjere s Jugoslavijom bile i slijepcu vidljive i razvidne, sredinom zime, u mjesecu veljači 1990., u Hrvatskoj se dogodio oslobodilački pokret za demokratizaciju društvenih odnosa. Osnivale su se političke stranke političkih svjetonazora različitih od do tada jednog jedinog, komunističkog, tako da ih je 5.

Slika 1.1. Zemljovid „velike Srbije" utemeljen na Memorandumu SANU proširen idejama velikosrpskih političara s kraja 20. stoljeća.

veljače 1990. zajedno s potonjim bilo čak osam. Dakako, kako bi stranke svojim političkim opredjeljenjima i programima mogle djelovati na promjenu društvenih odnosa, morao se kroz višestranačke izbore ustrojiti zastupnički dom, Sabor Republike Hrvatske.

15. veljače 1990., tadašnji Sabor Socijalističke Republike Hrvatske usvaja ustavne amandmane kojima je utemeljeno pravo hrvatskog naroda na višestranačke izbore, a njihova provedba i ostvarenje cilja uređeno je donesenim Zakonom o izboru i opozivu odbornika i zastupnika. Tim je istodobno ukinuta odredba kojom je Savez komunista bio određen kao vodeća politička partija. Prvi višestranački izbori s Hrvatskom u Jugoslaviji mogli su se održati [1].

Nezaobilazno je reći da su temeljne težnje za postizanje demokratskih prava svih građana i vlast hrvatske države i naroda bile prisutne u programskim zahtjevima gotovo svih stranaka koje su sudjelovale na izborima. Izbori su očitovali političku zrelost glavnih sudionika, te odlučnost svih građana i cijeloga hrvatskog naroda da svojim demokratskim izborom osigura ljudska prava svih građana, nacionalni i državni suverenitet Republike Hrvatske. Izbori u Hrvatskoj označili su jednu od najblistavijih pobjeda demokracije u okviru uklanjanja socijalističkog jednostranačja.

Prvi višestranački izbori zastupnika hrvatskog naroda održani su u prvom krugu za zastupnike u Društveno-političkom vijeću i za Vijeće općina (22. travnja 1990.) te za Vijeće udruženog rada (23. travnja 1990.). Drugi krug izbora pak održan je 6. i 7. svibnja 1990. [2].

Događaj koji je cijelom svijetu pokazao neprijeporno opredjeljenje hrvatskih građana zbio se na referendumu 19. svibnja 1990. kad se 93 % njih izjasnilo za samostalnu i neovisnu Republiku Hrvatsku.

Stav o demokratizaciji društvenih odnosa u Hrvatskoj i želju njezina naroda za životom u samostalnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj, JNA i savezna administracija pokazali su, uz suglasnost tadašnje vlasti u Hrvatskoj, razoružavanjem Teritorijalne obrane Hrvatske (pješačko

naoružanje za oko 200 000 građana Hrvatske!). Bilo je to tjedan dana prije ustroja prvog višestranačkog Sabora Republike Hrvatske.

Na temelju izbornih rezultata, 30. svibnja 1990. pristupilo se ustroju prvog višestranačkog Sabora Republike Hrvatske. Odluka svih odluka Sabora bio je izbor prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, imenovanje članova Predsjedništva i nove Vlade (Socijalističke) Republike Hrvatske sa Stipom Mesićem kao predsjednikom.

Na temelju referendumskog opredjeljenja hrvatskih građana, 25. lipnja 1990. donesena je ustavna odredba o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske i Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske. Mjesec dana poslije, 25. srpnja 1990. Hrvatski je sabor usvojio odluku Predsjedništva Hrvatske o uvođenju povijesnog grba i ukidanju imena „socijalistička“ u nazivu države.

Prva demokratski ustrojena vlada djelovala je do 24. kolovoza 1990., kada se zbog odlaska Stjepana Mesića za člana Predsjedništva SFRJ, predsjednikom druge hrvatske Vlade imenuje Josip Manolić. Druga hrvatska Vlada započela je obnašati dužnost na tragu ideje i smisla povijesne prekretnice političkog i gospodarskog sustava, te s ciljem uspostave suverene i napredne društvene zajednice u kojoj hrvatski Srbi i ostale nacionalne manjine ostvaruju sva demokratska prava na najvišoj europskoj razini [1]. Istim putem krenula je i Slovenija.

No, političari preostalih jugoslavenskih država nisu podržali Tuđman-Kučanov stav o stvaranju konfederacije SFRJ, već su se skrivali iza prijedloga „asimetrične“ federacije želeći ostati u Jugoslaviji ili su bili skloni prijedlogu tadašnjeg predsjednika Saveznog izvršnog vijeća Ante Markovića o „demokratskoj Jugoslaviji“. Tim tlapnjama koje su pogodovale mračnim radnjama i postale oruđe Miloševićeve velikosrpske politike, nažalost podlegla je politika Europe i SAD-a koja je stala na stranu politike „očuvanja“ Jugoslavije i priželjkivala poraz „separatističkih“ ideja Hrvatske i Slovenije.

Od ustroja Hrvatskog sabora i izbora prvog predsjednika Republike Hrvatske, potonji imaju nemjerljivu ulogu u stvaranju današnje samostalne i neovisne hrvatske države čiji je pravni postupak započeo 22. prosinca 1990. donošenjem Ustava Republike Hrvatske, a priveo se kraju 8. listopada 1991. usvajanjem Odluke o prekidu državnopravnih sveza sa SFRJ [1].

Dvoličnost uporabe demokratskih prava hrvatskih Srba

Srbi su 17. veljače 1990. u Kninu u nazočnosti osoba iz samog Knina, ali i iz susjednih sjevernodalmatinskih i ličkih općina osnovali Srpsku demokratsku stranku (SDS), ali, potvrdit će se, ne kao odziv na započetu demokratizaciju odnosa u Hrvatskoj, već u svrhu ostvarenja snova o velikoj Srbiji. To su podcrtavali uzvici dionika koji su se čuli na svim skupovima kao što su: „Ovo je Srbija“, „Živjela Srbija“ „Hoćemo oružje“, „Živio Slobodan Milošević“. Najveći skup s dvoličnim nazivom „narodni zbor bratstva i jedinstva“ i s razvidnim ciljevima stoljetne velikosrpske politike prema Hrvatskoj i mržnje prema Hrvatskoj kao domovini, održao se 4. ožujka 1990. na Petrovoj gori (oko 70 000 mitingaša).

Program Srpske demokratske stranke kod osnivanja kao i tijekom prvih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj, javno je predviđao i zagovarao novu upravnu i regionalnu podjelu Hrvatske, a tu su ideju poslije pokušali nasilno i ostvariti. Naime, već 27. lipnja 1990. [2], netom poslije prvih parlamentarnih izbora (svibanj 1990.), Skupština općine Knin donijela je odluku o osnivanju Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like, kao preteča budućih „autonomnih oblasti“ (SAO Krajina, SAO Zapadna Slavonija, Srpska oblast Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem). Na tragu provedbe te odluke 25. srpnja 1990. na skupu Srba u Srbu održan je samozvani Sabor Srba na kojem je osnovano Srpsko nacionalno vijeće i donesena „Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj“ (slika 1.2.).

Vrlo brzo nakon skupa u Srbu, delegacija Srba iz Hrvatske primljena je na političko savjetovanje od strane visokih političkih institucija i njihovih pojedinaca u Beogradu. Rezultati savjetovanja i potpora bili su očiti 17. kolovoza 1990. kad su Srbi u policijskim postajama u Kninu, Obrovcu, Benkovcu i drugdje, oteli oružje i

Slika 1.2. Teroristički čin pobunjenih Srba utemeljen na velikosrpskim planovima iz Memoranduma – oblikovanje „autonomnih oblasti" radi stvaranja Srpske autonomne oblasti Krajina (SAO Krajina) s krajnjim ciljem ujedinjenja u Republiku Srpsku Krajinu.

započeli blokadu prometnica, teroristički čin imenovan kao „balvan revolucija", a s kojima bi se danas ponosili svjetski teroristi. Uistinu široke razmjere taj je čin poprimio 3. listopada 1990. kada se blokira, osim cestovnog, i željeznički promet [2]. Priprema se političko razdvajanje i teritorijalno izdvajanje dijelova hrvatske grude od majke zemlje.

Politički događaji 1990. pobjeda su vjekovnih težnji hrvatskog naroda za životom u svojoj državi utemeljenoj na ljudskim pravima i drugim značajkama civiliziranih društvenih sustava. Oni su hrvatskom čovjeku i Hrvatskoj vratili dostojanstvo za sve napore vremena na bliskim i dalekim obzorima. Velika većina bila je spremna na žrtve.

No, slijedio je onaj drugi, mnogo teži dio – obrana prava hrvatskog naroda na svoju državu, obrana od velikosrpske ideologije i na njoj utemeljenoj agresiji na blago hrvatskog naroda i živote njegovih žitelja. A, u tom smislu, sve je počelo različitim oblicima terorističkih aktivnosti opravdanih „brigom" velikosrpskih političara i oficira JNA za srpski živalj u Hrvatskoj te usporedno, u tajnosti, osnivanjem Srpskih nacionalnih vijeća za autonomne oblasti. Tako je to bilo i 11. siječnja 1991. u Šidskim Banovcima pored Vinkovaca gdje je osnovano takvo vijeće za Slavoniju i Baranju, pokretač pobune lokalnih Srba i vodič za djelovanje četnika i JNA u našem zavičaju [2], [3].

28. veljače 1991. tijela samoproglašene, paradržavne tvorevine Srpske autonomne oblasti Krajina (SAO Krajina) usvajaju rezoluciju „o mirnom i demokratskom razdruživanju srpskog i hrvatskog naroda, odnosno, Republike Hrvatske i SAO Krajine kao dijela Jugoslavije". Kakva politička dvoličnost ogrnuta plaštem gandijevske miroljubivosti! Nedugo potom, 1. travnja 1991., slijedi odluka o pripojenju Republici Srbiji. Politička dvoličnost i mržnja prema svemu hrvatskom prerast će u zločin u ratu koji će se slaviti ujedinjenjem „autonomnih oblasti" na području Republike Hrvatske (krajem 1991.) u jedinstvenu, takozvanu Republiku Srpsku Krajinu, a radi pripajanja Srbiji.

Političke rasprave Predsjedništva SFRJ o konceptu ustavno-pravnog postupka za izdvajanje iz Jugoslavije,

tijekom mjeseca ožujka 1991., bili su kupovina vremena i zastor za organiziranje velikosrpske politike kroz JNA i srpske paravojske u mjesecima što slijede. To se dokazalo suprotstavljanjem rezoluciji o prijedlogu za sporazumno razdruživanje SFRJ koje su Skupštini SFRJ predložili Skupština Republike Slovenije i Sabor Republike Hrvatske, a istodobno i događajima kao što je napad policajaca srpske nacionalnosti i nelegalnih rezervista na policijsku postaju u Pakracu.

Vlastiti osjećaj moći za provođenje represivnih mjera prema demokraciji u Hrvatskoj, vodstvo JNA pokazalo je na sjednici Predsjedništva SFRJ 12. ožujka 1991. kada je zahtijevalo uvođenje izvanrednog stanja u zemlji, odriješene ruke u obavljanju policijskog nadzora. Predstavnici republika s demokratskim vizijama budućnosti imali su snage odbiti te zahtjeve što je srušilo masku predsjednika Borisava Jovića koji je podnio ostavku. Predsjedništvo i njegove odluke koje je u tim uvjetima započeo voditi potpredsjednik Stipe Mesić, javno je odbila priznati Srbija pod vodstvom Slobodana Miloševića, a kao ratobornu mjeru naredio je mobilizaciju rezervnog sastava sekretarijata za unutarnje poslove (milicije) Srbije.

Sastanak predsjednika, odnosno, predsjedništva republika, nazvan i „Yu summit“, na kojem se trebalo odlučiti o održivom obliku zajedništva održao se 28. ožujka 1991. u Splitu. Razmatrane su dvije opcije: labavi savez ili potpuni razlaz. Protiv obje opcije bili su Srbija i Crna Gora. Na margini tog skupa i bjelodano snažnog zastupanja zajedništva bez dominacije Srbije, slijedile su nove provokacije na područjima općina s pobunjenim Srbima, od odluka o izdvajanju iz Republike Hrvatske i pripajanja SAO Krajine Srbiji do prevratničkih pothvata kninske milicije na području Nacionalnog parka Plitvička jezera. Sve politički, a pravno ništavni pothvati podcrtani terorističkim napadima na hrvatsko, događali su se kao na traci serijske proizvodnje. Utjecaj Srbije doveo je 12. svibnja 1991. do srpskog referenduma „o prisajedinjenju SAO Krajine Republici Srbiji“, koji je, dakako, uspio.

Za konačni stav Republike Hrvatske pak o načinu razrješenja državno-političke krize SFRJ odabran je referendum kao demokratski postupak za iskazivanje volje naroda. Referendum je održan 19. svibnja 1991., a građani su se trebali opredijeliti između dvije mogućnosti. Prve prema prijedlogu Slovenije i Hrvatske te druge prema prijedlogu Srbije i Crne Gore [2]:

1. Jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama? za – protiv.
2. Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi? za – protiv.

Konačni rezultati referenduma: za razrješenja državno-političke krize SFRJ prema prvoj mogućnosti glasovalo je 93,24 % glasača.

Put se prema neovisnosti Republike Hrvatske nazirao, imao je svoj početak i obzor.

25. lipnja 1991. Sabor Republike Hrvatske donosi odluku o pokretanju postupka razdruživanja od ostalih jugoslavenskih republika. Ta i odluka Skupštine Republike Slovenije razjarili su pritajenog ratnog demona u Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu SFRJ i u vodstvu JNA tako da su se tenkovi upućivali na granične prijelaze, a po ulicama gradova izašli su iz vojarni pucajući i gazeći, zastrašivali su građane postupcima uobičajenim za vojne udare.

Kako su provokacije srpskih terorista u Hrvatskoj prerasle u ozbiljne oružane sukobe, a Srbi donose odluke o pripajanju SAO Krajine Srbiji, što Skupština Srbije prihvaća, bilo je razvidno da je rat za hrvatsku neovisnost prešao granicu koja ima političke značajke, već je ugrožena svaka njezina opstojnost.

Takve su okolnosti tražile stvaranje važnih jamstava za uspješnu obranu opstojnosti državnosti Hrvatske. Jedno od njih bilo je nacionalno jedinstvo, od kućnog praga do državnih tijela na vrhu, obrana opstojnosti nije dopuštala podijeljenost hrvatskog nacionalnog bića, morao se zatomiti povijesni hrvatski jal. Odluka od 17. srpnja 1991. o ustroju Vlade demokratskog jedinstva Hrvatske bila je krajnje domoljuban i mudar čin politike. Nakon potpisa Sporazuma saborskih stranaka takva je Vlada imenovana 3. kolovoza 1991. [1].

U društvenom okruženju i zakonodavnom okviru kakvim smo ga opisali odvijao se proces preobrazbe nacionalne elektroprivredne djelatnosti, od osnivanja novog društva, Hrvatske elektroprivrede d. d., preko uspostave njezina novog organizacijskog ustroja do promjene položaja u poslovnom okruženju. Unatoč svemu, nije se smjela zanemariti misija sigurne i pouzdane opskrbe električnom energijom, održavala se uloga misionara svjetla i topline bez obzira na cijenu.

1.2. Osnivanje Hrvatske elektroprivrede i uspostava novog poslovnog sustava

Novi zakonodavni okvir za elektroprivrednu djelatnost

Politička je neovisnost novostvorene države korak njezina utemeljenja, a za njezinu održivost potrebni su i drugi oblici te vrste društvene nezavisnosti među kojima je svakako i poslovna elektroenergetska neovisnost. Pri tome ne podrazumijevamo neovisnost glede raspolaganja dostatnim količinama primarnih energenata već neovisnost u vođenju svakodnevne i dugoročne energetske politike društva prema uporabi vlastitih i nabavi dodatno potrebnih energenata.

Kako je elektroenergetska neovisnost jedan od glavnih uvjeta državne neovisnosti, jedna od prvih odluka donesenih na sjednici Hrvatskog sabora 25. i 26. srpnja 1990. bilo je donošenje Zakona o elektroprivredi, čiji je predlagač bio akademik prof. dr. sc. Božo Udovičić, tadašnji ministar za energetiku i industriju. Zakon o elektroprivredi s iznimno promijenjenim načelima gospodarenja elektroenergetskom baštinom i daljnjeg razvitka elektroenergetskog sustava bio je odraz mudre i hrabre odlučnosti ostvarenja promjena u korist gospodarstva i građana Republike Hrvatske. Također, zakon je utemeljio pristup elektroprivrednoj djelatnosti po uzorima razvijenih zemalja, napose onih u zapadnoj Europi (vlasništvo, upravljanje, tehnologija, financiranje…).

Temeljem tog zakona osnovano je prvo javno poduzeće u državnom vlasništvu u Republici Hrvatskoj s nacionalnim ciljevima u poslovanju, sa sljedećim imenom i naglaskom o djelatnostima u svom sastavu:

Javno poduzeće Hrvatska elektroprivreda za proizvodnju, prijenos, distribuciju električne energije i upravljanje elektroenergetskim sustavom.

U članku 8. Zakona o elektroprivredi stoji: „Radi proizvodnje, prijenosa, distribucije električne energije i upravljanja elektroenergetskim sustavom, trajne i sigurne opskrbe potrošača kvalitetnom električnom energijom, gospodarskog razvoja Hrvatske, ostvarivanja tehničko-tehnološke cjeline elektroprivredne djelatnosti, stabilnosti elektroenergetskog sustava u cjelini ili pojedinim dijelovima, Sabor Republike Hrvatske osniva javno poduzeće pod tvrtkom *Hrvatska elektroprivreda*.“ Time je u jedno poduzeće okupljeno 119 samostalnih elektrogospodarskih subjekata (društva i njihove organizacije udruženog rada), a koji su dotad bili udruženi u Zajednicu elektroprivrednih organizacija Hrvatske (službena kratica: ZEOH). Istodobno su prestale vrijediti sve poslovne veze i odnosi sa Zajednicom jugoslavenske elektroprivrede (službena kratica: ZJE).

Javno poduzeće Hrvatska elektroprivreda bilo je pravni sljednik dotadašnje Zajednice elektroprivrednih organizacija Hrvatske (utemeljene 1954.), a vrijeme novih društvenih odnosa i okolnosti tražilo je značajne pothvate u restrukturiranju jednog društveno bitnog poslovnog sustava „herkuleskih“ značajki u svakom pogledu. Zakon o elektroprivredi predstavljao je zakonodavni okvir unutar kojeg se moralo izgraditi skup prijeko potrebnih, usklađenih temeljnih dokumenata kojim se ispunjava taj pravni okvir. Veoma zahtjevan pothvat koji je tražio stručnost, strpljivost i nove pristupe te promjene u promišljanjima. Primjerice, naglašena novina sa značajkama izvrsnosti bila je svekolika javnost rada i odnosi s potrošačima.

Novom tvrtkom, uporabna kratica bila je u početku HEL, započelo je uspostavljanje nove samosvojnosti elektroprivrednih djelatnosti kao potpora elektroenergetskoj nezavisnosti države Hrvatske. Pred novom tvrtkom postavljen je i prirodni, domoljubni smisao postojanja, a to je očuvanje pogonski sposobne elektroenergetske baštine tako snažno povijesno izražene svjetlom upaljenim na domovinskom tlu u Šibeniku davne 1895. te stalno dograđivano elektroprivrednom upornošću (slika 1.3.).

Slika 1.3. Prvi izmjenični elektroprivredni sustav s proizvodnjom, prijenosom i distribucijom električne energije u svijetu, ostvaren je u Hrvatskoj. HE Krka – Šibenik uvrštena je na popis povijesno važnih inženjerskih iskoraka u svijetu.

Novo poslovodstvo za novu misiju i viziju Hrvatske elektroprivrede

Kako se suštinske promjene ne mogu pokrenuti iz prethodno ustaljenih i ukorijenjenih gledišta i s kadrovima bez vizionarskih motrišta, 31. srpnja 1990. Vlada RH imenovala je dr. sc. Gorana Granića, priznatog stručnjaka Instituta za elektroprivredu generalnim direktorom Hrvatske elektroprivrede. Na čelu sa znanstvenikom, stručnjakom širokih stručnih i društvenih motrišta, a nadasve i dobrim čovjekom, započelo je oblikovanje vizije i misije nove nacionalne tvrtke, vidjeli smo sunčano jutro za novu elektroprivredu Hrvatske i njezinu misiju.

Takvo gledanje na izbor g. Granića potvrdilo se i njegovim pristupnim izjavama u izvanrednom broju našeg lista *Vjesnik Hrvatske elektroprivrede* (1. kolovoza 1990.) gdje je HEP-ovu sveukupnu djelatnost opisao kao „žilu kucavicu“ gospodarskog i društvenog života. No, vrijeme o kojemu pišemo bilo je puno svekolikih izazova, a vremenske konstante djelotvornog odziva na njih bile su kratke i nije bilo vremena za ispravak. Bili smo na povijesnom križanju putova tadašnje sadašnjosti i nove budućnosti.

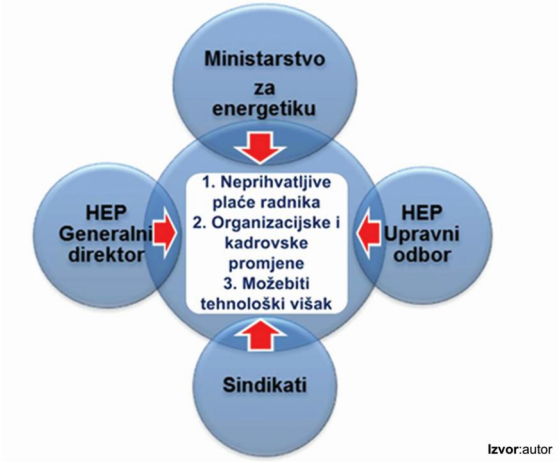
Tragom činjenice o jedinstvenoj tvrtki s javnim poslovanjem, odgovorno su se, odlukama, naputcima, uvodila jedinstvena poslovna pravila i postupci kojim se na novi način, u duhu novih poslovnih načela, uredilo određeno poslovno područje, kao primjerice:

- organizacija rada i rukovođenje unutar Hrvatske elektroprivrede
- financijsko poslovanje i raspolaganje sredstvima
- uvođenje i uporaba jedinstvenog žiroračuna
- radni odnosi te disciplinske i materijalne odgovornosti radnika
- racionalno poslovanje i gospodarenje u Hrvatskoj elektroprivredi
- odnosi prema potrošačima…

Unatoč kreativnim aktivnostima na najvišoj razini rukovođenja, tijek i djelotvornost preobrazbe poslovnih procesa i organizacije po načelu „dobrog gospodara“

nije bila zadovoljavajuća. Generalni je direktor Granić dobre poslovne namjere stavljao u dugoročni koncept preustroja i upravljanja javnom tvrtkom, a Upravni odbor Hrvatske elektroprivrede i mjerodavno Ministarstvo za energetiku i industriju, bez svesrdne potpore generalnom direktoru, promjene su očekivali u kratkom prijelaznom razdoblju, propisanom odredbama Zakona o elektroprivredi. Koja su to pak poslovna područja na kojima je došlo početkom 1991. do razlaza između generalnog direktora i mjerodavnog Ministarstva te Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede (slika 1.4.)?

Prvo poslovno stanje koje je stvaralo nezadovoljstvo, razjedinjavalo i razdiralo ljudsko tijelo Hrvatske elektroprivrede, bilo je nezadovoljstvo radnika primanjima, plaćama, njihovom zaostajanju u odnosu na primanja radnika u drugim javnim poduzećima u vlasništvu RH.

Slika 1.4. Tri ključna poslovna pitanja koja su opterećivala političke odnose unutar Hrvatske elektroprivrede i izvan nje, ali i koja su kod radnika izazivala stanje duha od osjećaja brige do poslovne nezainteresiranosti, a ratne su se trublje čule iz daljine.

Prema službenim podatcima Republičkog zavoda za statistiku, u skupu od 48 djelatnosti, elektroprivredna je bila po primanjima radnika na 27. mjestu. Uzmu li se u obzir okolnosti i uvjeti u kojima većina radnika obavlja svoje poslove elektroprivredne djelatnosti (terenski i vremenski uvjeti, poslovi opasni po život, intervencije u bilo koje doba, visokostručni poslovi…), zatečena razina isplaćene plaće bila je ispod razine koju su radnici zaradili i ugrožavala je dostojanstvo njihova rada.

O potrebi novog organizacijskog ustroja i novih poslovnih postupaka u novom gospodarstvu RH nije trebalo biti dvojbi, usporavanja, a kamoli protivljenja. Mnogo od toga bilo je ugrađeno ili je proistjecalo iz novog Zakona o elektroprivredi, nespornog procesa gubljenja monopola i uvođenja tržišnih odnosa u neke elektroprivredne djelatnosti. No, ipak je bilo „tihog“ otpora. Na prvoj crti obrane, od nekih promjena koje su morale slijediti, stajali su „neki stari kadrovi“ služeći se pri tome dvoličnim dodvoravanjem svoga višegodišnjeg iskustva ili poznanstva s generalnim direktorom.

Dvama prethodnim poslovnim stanjima, kao sol na otvorenu ranu, došlo je širenje javnog mnijenja o značajnom „tehnološkom višku“ unutar ukupnog broja radnika (oko 18 300). Tom oblikovanju javnog mnijenja pogodovale su i izjave nekih političara kada bi raspravljali o novim organizacijskim promjenama stavljenim u okvir poboljšanja učinkovitosti poslovnog procesa i boljeg gospodarenja energetskim potencijalima elektroenergetskog sustava. Rasprava o mogućem tehnološkom višku radnika stvara kod radnika bojazan o ugrozi njegova zaposlenja, otkazu kao Damoklovu maču nad životom obitelji, budućnosti, pogotovo zato što je mračnih primjera u hrvatskom gospodarstvu bilo sve više.

Elektroprivredni sindikati u vremeplovu velikih društvenih promjena

U svakom društvenom sustavu sindikalna organizacija ima ulogu promicatelja i zaštitara interesa radnika pred svakim utjecajnim čimbenikom, a prije svega pred poslodavcem. Tu ne bi trebalo biti velikih razlika koje određuje društveno uređenje. No, određeni društveni sustavi utjecali su na promjenu pravila i postupaka kojima sindikat ostvaruje svoju ulogu. Na tragu toga, djelovale su sindikalne organizacije radnika u komunističkim i socijalističkim društvenim zajednicama. Kako takve društvene zajednice karakterizira „jednoumlje“ u vođenju društvene politike, u poslovnim društvima mogla je

postojati samo jedna sindikalna organizacija, a njezino djelovanje moralo je imati suglasnost partijske organizacije tog poslovnog društva. Iznesene činjenice ne žele umanjiti one dobre pothvate i doprinose dobrom životu radnika i u takvim uvjetima. Tako je bilo i u Hrvatskoj elektroprivredi sve do odraza društvenih promjena na promjene u njezinu društvenom i poslovnom biću.

Slušajući pak glas radnika, koji su, sasvim razumljivo i opravdano, željeli da društvene promjene prožimaju i gospodarske subjekte, napose Hrvatsku elektroprivredu, osnovan je Nezavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede (uobičajena kratica: NS). Dakle, NS je rođen u demokratskoj Hrvatskoj, a za kratkog vremena svog postojanja pristupilo mu je gotovo 7000 radnika. Bili su to radnici koji su smatrali da je pravo vrijeme za promjene, prvo u korist onih zbog kojih Hrvatska elektroprivreda postoji, potom u korist odnosa radnik – vlasnik te, dakako, same hrvatske države. NS je u odnose radnika i poslodavca donio promjene međusobnog uvažavanja, gradio se u ulozi zastupnika radnika kod poslovodstva, a ne poslušnika poslovodstva kod radnika. Ponekad bi i pretjerao svojim političkim istupima ili radikalnim stavovima, ali u konačnici NS je u tom vremenu i trenutku bio prijeko potreban i koristan pokretač novih inicijativa u području radnih odnosa, položaja radnika i samog poslovanja.

Prosuđujući po broju članova, Sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede bio je drugi, ali mjereći po snazi i temperamentu svog djelovanja, zaostajao je za Nezavisnim sindikatom radnika Hrvatske elektroprivrede. To nije čudilo jer mu je većina članova, ipak, u novo vrijeme i nove društvene odnose ponijela štošta od socijalističkih sindikalnih navada i filozofije, kao primjerice „za mišljenje se mora ići kod poslovodstva“.

Stajališta dvije velike sindikalne zajednice bila su sukladna, ali su se razlikovali u načinu postizanja cilja, sindikalne borbe. Nezavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede bio je odlučniji i izravniji u zahtjevima prema predstavniku vlasnika, Ministarstvu za energetiku i industriju, napose Vladi RH, negoli Sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede. Također, potonjoj je sindikalnoj zajednici u razdoblju burnom glede djelovanja na ključnim pitanjima (prosinac 1990. / siječanj 1991.) snagu djelovanja umanjivao postupak unutarnjih izbora i usvajanja novog Statuta.

Muke po prvom generalnom direktoru Hrvatske elektroprivrede

Za radikalne poslovne promjene, po dubini organizacijskog bića, bili su potrebni kadrovi koji bi vjerovali novoj viziji i misiji Hrvatske elektroprivrede, te koji su bili spremni u vrijeme velikih promjena učiti i činiti, a ne kadrovi komunističkog nasljeđa začahureni u svojoj samodostatnosti i sumnji u novo vrijeme. Ostavivši utjecajnim na poslovnu politiku odveć velik broj rukovodećih kadrova, zatočenih nostalgijom za prošlim vremenima, zarobljenih u sustavu kojeg više nije bilo, naprijed se kretalo presporo, a ponegdje se i „kočilo uz brdo“, zaostajalo se prema potrebama vremena. Izrazito snažan liberalni politički svjetonazor direktora Granića nije bio poslovno i ljudski primjeren društvenom i političkom trenutku u kojem je živjela Hrvatska, kao i vjesnicima rata na prostoru domovine.

Tomu su se, s istim smjerom usporavanja prijeko potrebnih promjena, pridružile nepovoljne političke i gospodarske okolnosti u mladoj državi kao i stalni, subjektivni negativni utjecaji izvan Hrvatske elektroprivrede.

I u takvim uvjetima, generalni direktor bio je na strani stava o neprihvatljivom stanju razine plaća te je obrazloženje o potrebi primjerenog povećanja poslao Upravnom odboru i Vladi, ali bez odgovora podrške. Upravnom odboru poslan je na prihvaćanje i prijedlog nove organizacije Hrvatske elektroprivrede, ali također bez odgovora.

Nezavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede pokrenuo je 28. studenoga 1990. prema mjerodavnom Ministarstvu inicijativu za provođenje svrhovitih promjena vodećeg rukovodećeg kadra kako bi se moglo provesti organizacijske promjene. Također, mjerodavno je Ministarstvo uz inicijativu elektroprivrednih sindikata za većim plaćama obećalo da će o tome raspraviti s Vladom do 7. prosinca 1990. Kako se najviša državna upravljačka razina oglušila ili ostala bez konkretnih odluka, sindikat se mogao osloniti samo na razumijevanje generalnog direktora g. Gorana Granića. Upravo

tome, argumentiranoj raspravi po ključnim poslovnim pitanjima trebao je poslužiti sastanak koordinacije Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede s generalnim direktorom 7. siječnja 1991. S obzirom na cjelovito razumijevanje svih ključnih pitanja od strane generalnog direktora, jednoznačno iskazano na sastanku, samo uz drukčiji slijed pothvata (primjerice nova organizacija pa potom promjena kadrova), činilo se da se vidi svjetlo na kraju tunela. No kasnije tijekom sastanka, a nakon iznošenja sukladnih stajališta o ključnim pitanjima, došla je obavijest o razrješenju dr. Gorana Granića s funkcije generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede. Zahtjevi i inicijative Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede u korist radnika i poslovanja ostali su sami obavijeni oblakom neizvjesnosti, a iz daljine su se čule ratne trublje.

Dakle, početkom poslovne godine, 7. siječnja 1991., došlo je do kadrovske promjene na čelu Hrvatske elektroprivrede pa je na položaju generalnog direktora dr. sc. Gorana Granića zamijenio gospodin mr. sc. Ivan Putanec. Već 9. siječnja 1991. pred Upravnim odborom obavljena je primopredaja dužnosti generalnih direktora i Hrvatska elektroprivreda dobila je novog generalnog direktora. Stručni životopis g. Putanca bio je uistinu respektabilan, od rada u Elektrotehničkom institutu tvornice „Rade Končar“ preko Inženjeringa Westinghousea u NE Krško do ugledne projektantske kuće Elektroprojekt Zagreb. U Hrvatsku elektroprivredu došao je s položaja pomoćnika ministra iz Ministarstva za energetiku i industriju Republike Hrvatske. Poznavanje elektroenergetskih postrojenja, posebno proizvodnih, iskustvo u rukovođenju i postojanje političke podrške mjerodavnog Ministarstva bili su dobri preduvjeti za uspješno vođenje Hrvatske elektroprivrede u posebnim, i poslovnim i političkim uvjetima.

A upravo tih dana, sredinom siječnja 1991., Vlada RH prihvatila je prijedlog, za budućnost hrvatske energetike ključnog dokumenta Ministarstva energetike i industrije pod nazivom „Strategija razvitka energetike Hrvatske“ i uputila ga u Sabor RH na usvajanje. Uvažavajući političke prilike okruženja u kojem je bila mlada hrvatska država, početak i tijek provedbe Strategije činio se krajnje neizvjestan.

Ono što još danas, osim sjećanja na događaje, baštinimo iz vremena utemeljenja Hrvatske elektroprivrede do kraja 1990. jest jedinstveno glasilo *HEP Vjesnik* i znak za vidno prepoznavanje Hrvatske elektroprivrede (logotip), a koji su HEP-ovi radnici prihvatili kao da je oduvijek s njima pa ga otada čuvaju u svom srcu od promjena, ma otkud došle.

1.3. Katarza Hrvatske elektroprivrede na početku njezina poslovnog puta

U elektroprivrednoj povijesti, koja do pisanja ove knjige traje 125 godina, ima velik broj važnih godina pa je tako za elektroprivrednu djelatnost na ovim prostorima to i 1990. godina. S današnjeg motrišta to je godina rođenja snažne veze države Hrvatske i nacionalnih interesa njezina naroda. Tu godinu neponovljivih događaja valja nam uzeti srcu kao godinu nade i postavljanja prvih temelja za stvaranje Hrvatske elektroprivrede kao suvremene europske elektroprivredne organizacije. No godina što je slijedila, 1991., od samog je početka obilovala poslovnim, ljudskim i domoljubnim katarzama.

Početak nove povijesti elektroprivrednih djelatnosti u RH bijaše bremenit poslovnim problemima prethodnog vremena. Uvjeti poslovanja HEP-a d. d. u siječnju 1991., na pragu poduzimanja velikih pothvata za budućnost, bili su također bremeniti poslovnim problemima, ostavštinama, koje bismo razvrstali u nekoliko skupina prikladnih naslova:

1. Ostavština položaja elektroprivredne djelatnosti u Jugoslaviji

   - Velika razlika između cijene električne energije i cijene energenata pa se provela promjena cijene električne energije kojom se ta razlika smanjila s 80 % na 63 %, što je, tada još mjerodavna, ZJE Beograd zahtijevala vratiti na prethodnu razinu s 1. veljače 1991.
   - Od 1. siječnja 1991. prestanak važenja Zakona o sanaciji gubitaka u Hrvatskoj elektroprivredi (pokriće 13,9 % sredstvima iz udruženog rada i poduzeća)

- Od 1. siječnja 1991. prestanak važenja Samoupravnog sporazuma o financiranju i udruživanju sredstava društvene reprodukcije (25 % iz privrede namjenskih sredstava za razvoj i 4 % od isplate za investicije, te 15 % od ostalih subjekata)
- Neizvjesnost u svezi nastavka obveze plaćanja poreza na promet za JNA u iznosu od 3 % na vrijednost isporučene električne energije (istekao je rok primjene odluke pa se očekivala nova odluka Skupštine SFRJ).

2. Ostavština mjesta hrvatske elektroprivredne djelatnosti u hrvatskom društvu
   - Neprihvatljiva razina plaća u usporedbi s drugim javnim djelatnostima, a uvažavajući složenost i uvjete izvršenja poslova
   - Neodređen odnos prema zaštiti poslovnih interesa Hrvatske elektroprivrede glede naplate potraživanja za električnu, toplinsku energiju i prirodni plin.

3. Neodlučnost u provedbi zahtjeva novog vremena za elektroprivrednu djelatnost
   - Neostvarivanje novog organizacijskog ustroja usklađenog sa zahtjevima Zakona o elektroprivredi i učinkovitijeg poslovanja
   - Usporeno donošenje potrebnih poslovnih i podzakonskih akata
   - Zadržavanje rukovodnog kadra prošlog sustava unatoč novom društvenom sustavu i poslovnim zahtjevima.

Opisali smo nasljeđe i naše poslovno i političko nedjelovanje koji su opterećivali poslovnu tadašnjost, a budućnost činili neizvjesnom. Stanje je opterećivalo radnu atmosferu, poslovni ugled Hrvatske elektroprivrede i ostvarenje njezinih zadaća. Stanje je opravdano nagoviještalo početak poslovne katarze.

U *Vjesniku* HEP-a od 21. siječnja 1991. novi generalni direktor iznio je svoju viziju otklanjanja lošeg nasljeđa i pokretanja djelotvornih postupaka za postizanje ključnih ciljeva:

- povećanje plaća i primjena novog Pravilnika o radu koji će poticati i nagrađivati natprosječno dobar rad, a kažnjavati nerad
- uspostava novog organizacijskog ustroja koji će omogućiti učinkovito izvršenje poslova i njihovo rukovođenje te biti u funkciji potrošača
- suočiti se s mogućom potrebom smanjenja broja radnika, a tu zadaću riješiti bez otkaza radnog odnosa (mjere za umirovljenje, prijevremeno umirovljenje, ograničenje vanjskih usluga…)
- imenovanje sposobnih novih kadrova na ključna mjesta za uspješnost u poslovanju društva
- kod mjerodavnih tijela ishoditi usvajanje dokumenata koji bi podržali povoljnije uvjete poslovanja i učinkovite poslovne postupke (npr. novi Tarifni sustav s cijenama električne energije, Opći uvjeti za isporuku el. energije…).

U imenovanju novih rukovodnih kadrova generalni direktor Putanec pokazao je odlučnost za promjene, a odluke je donosio nakon sveobuhvatnog sagledavanja razloga promjene, osobina predloženog stručnjaka za novog rukovoditelja i podrške koju potonji ima kod radnika i sindikalnih zajednica.

Takva promjena prožela je i Elektroslavoniju Osijek, kad je 5. veljače 1991. za novog rukovoditelja dijela javnog poduzeća proizvodnje, prijenosa i distribucije Osijek imenovan Damir Karavidović, dipl. ing., a umjesto dotadašnjeg rukovoditelja Vladimira Tomića, dipl. ing. Primopredaja poslova i dužnosti obavljena je pred imenovanim povjerenstvom o čemu je 13. veljače 1991. načinjen i potpisan zapisnik, a važne poslovne aktivnosti podržane su dokumentima poslovanja. Koristeći se do tada ustaljenim načinom obavješćivanja radnika o značajnim događajima, a radi redovitosti i potpune obaviještenosti radnika o važnim događajima novi je rukovoditelj radnicima uputio pristupnu besjedu (prilog 1.1.).

U očekivanju pak odluka mjerodavnih tijela za pojedine zahtjeve, zamolbe, prijedloge i inicijative iz isključivo njihove mjerodavnosti (Vlada, Ministarstvo i Upravni odbor), generalni je direktor donosio privremene naputke ili odluke o postupanju. Za poslovna pitanja i područja iz njegove mjerodavnosti, o stavovima nije bilo otezanja i

čekanja. Tako je, primjerice, 7. veljače 1991. donesena iznimno važna Uputa u svezi s naplatom potraživanja. Naime, uvažavajući teškoće poslovanja gospodarstva RH, napose još uvijek i pod utjecajem gospodarstva Jugoslavije, koje se odražava na uspješnost naplate priznatih potraživanja za isporučenu električnu i toplinsku energiju te prirodni plin, generalni je direktor donio sveobuhvatnu Uputu o postupanju kojim bi se rizici nenaplaćivanja potraživanja sveli na najmanju moguću mjeru. Sveobuhvatnost se očitovala u zaštiti od vanjskih događaja, ali i vlastitih propusta u nepravodobnom poduzimanju djelotvornih radnji (iskapčanja s mreže, poduzimanje pravnih radnji, uključivanje u stečajni postupak…). Tim primjerom želim ukazati na trenutak s kovitlacem poduzimanja važnih pothvata vezanih za tekuće poslovanje i onih koji imaju prirodu pripreme budućnosti, a sve zajedno u uzburkanim društvenim i političkim odnosima.

Za obje sindikalne zajednice sagledavanje generalnog direktora o ključnim ciljevima bilo je prihvatljivo i dobilo je njihovu podršku. To je bilo bitno za učvršćenje partnerskog odnosa uprave i sindikata, zastupnika radnika.

Podrška je posebno naglašena na izbornoj sjednici Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede održane 12. veljače 1991. u Zagrebu, samo dan prije negoli se, konačno, pozitivno očitovala i Vlada RH o ključnim zahtjevima – plaćama radnika. Izbor članova Skupštine i Izvršnog odbora bio je na tragu odlučnosti, hrabrosti i dosljednosti zastupanja radnika, ali i suvereniteta te demokracije u RH. Ne može se prepustiti zaboravu poruka proglasa izborne skupštine upućena predsjedniku, Vladi i Saboru Republike Hrvatske (citat):

Mi smo Vas birali, mi ćemo Vas i hrvatsku domovinu braniti ako treba i svojim životima. U potpisu, radnici Hrvatske elektroprivrede, članovi Nezavisnog sindikata.

Tada su se nekima riječi proglasa i njihovi zvuci doimali pretjerano uzvišeno, potresno. S današnje vremenske udaljenosti i sjećanja na ono vrijeme, bio je to iskreni način zavjetovanja potpori svladavanja poslovne katarze koja je trajala, ali i riječi domoljubnog postupanja u praskozorje rata. Valja im danas barem nakriviti šešir.

Put prema cilju utvrđenom za plaće i nagrađivanje rada, najvećoj spojnici poslovne katarze (motiviranost radnika – trošak poslovanja), počeo se nazirati dugo očekivanim stavom Vlade RH izraženim Zaključkom Vlade od 13. veljače 1991. kojim se određuju okviri politike prema plaćama u RH, napose u javnim poduzećima kao što je Hrvatska elektroprivreda. Na odrednicama zaključka Hrvatska elektroprivreda donijela je Pravilnik o plaćama.

Generalni direktor u posjetu Hrvatskoj elektroprivredi na istoku Hrvatske

Potkraj dugog razdoblja organizacijskog zajedništva svih temeljnih elektroprivrednih djelatnosti, proizvodnje, prijenosa i distribucije el. energije, na području istoka Hrvatske, pod imenom Elektroslavonija Osijek, 14. veljače 1991. posjetio nas je generalni direktor mr. sc. Ivan Putanec, dipl. ing. Bio je to njegov prvi posjet od imenovanja i odavao je značaj tog dijela Hrvatske elektroprivrede u njezinu novom organizacijskom ustroju i poslovanju.

Osim upoznavanja s posebitostima postojeće organizacije Elektroslavonije, bez primjera za usporedbu s drugim dijelovima Hrvatske elektroprivrede, te očekivanja koja su više nego izvjesna u prijedlogu Pravilnika o organizaciji Hrvatske elektroprivrede pred usvajanjem, istakli smo važne posebne i složene okolnosti buduće organizacije Elektroslavonije:

- mjesto distribucije prirodnog plina u novoj organizaciji
- mjesto pomoćnih djelatnosti u novoj organizaciji
- raspored radnika dosadašnjih zajedničkih službi, koji su radili za sve djelatnosti, u nove organizacijske jedinice s međusobno odvojenim poslovanjem
- načela za utemeljenje ugovornih odnosa između novih organizacijskih jedinica za pružanje usluga (npr. održavanje voznog parka, usluge restorana…)
- načela za raspodjelu zajedničkih troškova novih organizacijskih jedinica
- • raspodjela postojećeg poslovnog prostora na nove organizacijske jedinice,

- • razdvajanje pogonskih jedinica distribucije Elektroslavonije i oblikovanje distribucijskih područja sa sjedištima Osijek, Vinkovci i Slavonski Brod.

Dakako, nezaobilazan je bio razgovor o ključnim dijelovima poslovne katarze koja je bila na početku, o niskim plaćama i broju zaposlenih. Glede plaća podržan je zahtjev postavljen pred Upravni odbor (odlukom Vlade RH on je postao mjerodavan odlučiti), a to je: zbog značajnog zaostajanja plaća radnika Hrvatske elektroprivrede, isplata jedne prosječne plaće za 1990. i povećanje od 55 % tijekom 1991.

Glede broja zaposlenih iskazana je predanost postupnom, tijekom razumnog vremena, smanjenju broja zaposlenih i to uporabom radnicima povoljnih mogućnosti što ih pružaju zakonske odrednice, odnosno, odluke Upravnog odbora. Posebno je ukazano na problem utjecaja razdvajanja unutar poslovnog tijela tadašnje Elektroslavonije koje negdje može stvoriti višak, a negdje manjak zaposlenika.

Novo vrijeme i u njemu novi položaj Hrvatske elektroprivrede u društvenom okruženju obilježit će tržišni odnosi, gubitak nekih od povijesnih monopola državne tvrtke pružatelja javne usluge, te potrošač u središtu poslovne usredotočenosti. Tome moramo podrediti organizaciju i motiv naših radnika, rekao nam je generalni direktor Putanec.

Rukovoditelji Elektroslavonije naglasili su generalnom direktoru i važnost postupne promjene sadašnjeg javnog mnijenja o radu Hrvatske elektroprivrede, koje nije za dičiti se, do pozitivnog stanja mnijenja javnosti kojoj služimo. Tome na prvom mjestu treba doprinijeti marljiv i koristan rad naših radnika, skromnost u općem standardu, uljudnost u ophođenju s potrošačima, dostupnost informacija, jer naš radnik zaslužuje biti javno poštovan.

Ipak se kreće

Kao kamen temeljac novog organizacijskog ustroja usvojen je Pravilnik o organizaciji Hrvatske elektroprivrede (usvojen 23. veljače 1991.) i Pravilnik o sistematizaciji poslova i radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi (27. ožujak 1991.), čiji je smisao slijedio uvjete poslovanja koje je postavila Vlada RH, a njihova provedba bila je prva zadaća novih direktora i rukovoditelja organizacijskih jedinica. Naime, na velik broj rukovodećih radnih mjesta, kao direktori i rukovoditelji organizacijskih jedinica, imenovani su tijekom veljače stručnjaci iz ljudskog potencijala HEP-a, a s rokom ugovora o radu do 31. srpnja 1991., nakon čega je planiran natječaj i izbor prema novim uvjetima izbora za ta radna mjesta.

U te Pravilnike bila je ugrađena napredna filozofija rada koja je pomirivala ogromno poslovno zajedništvo, neprimjetljivo za vrijeme ZEOH-a, kao i vrednovanje poslova radnog mjesta. Ističemo:

- razvidnost mjesta i mjerodavnost svake organizacijske jedinice unutar organizacijskog i poslovnog sustava HEP-a
- organizacijski sustav omogućuje točno određenje mjerodavnosti i odgovornosti svakog rukovoditelja kao i podređenost u nizu rukovodnih aktivnosti
- prethodne značajke ostvaruju preduvjete za učinkovitost rada i upravljanja elektroenergetskim sustavom s povoljnim učincima na poslovanje cijelog HEP-a
- prepoznatljiva funkcionalna i radna odgovornost rukovoditelja i radnika
- tipizacija i vrednovanje poslova radnih mjesta
- mogućnost nagrađivanja rada, inovacija, ušteda.

Uspostavljena je vertikalna organizacija poduzeća s visokim stupnjem centralizacije upravljanja poslovanjem, što je uobičajeno kad se iz raspršenosti i tobožnjeg zajedništva prelazi u stvarno funkcionalno zajedništvo. Znam da se neki moji suvremenici neće složiti s ocjenom da je ZEOH djelovao u okvirima „tobožnjeg“ zajedništva, pa im savjetujem da se vrate u tu prošlost bez bojazni od istine (nadglasavanje u tijelima, promicanje pojedinačnih interesa, mjerila utemeljena na neprovjerljivim podatcima...). Ili, potrebna je potvrda tog stava podsjećanjem na činjenicu da je 31. ožujka 1991. donesena politička odluka Skupštine općine Knin o osnivanju javnog poduzeća Elektroprivreda Knin, a da

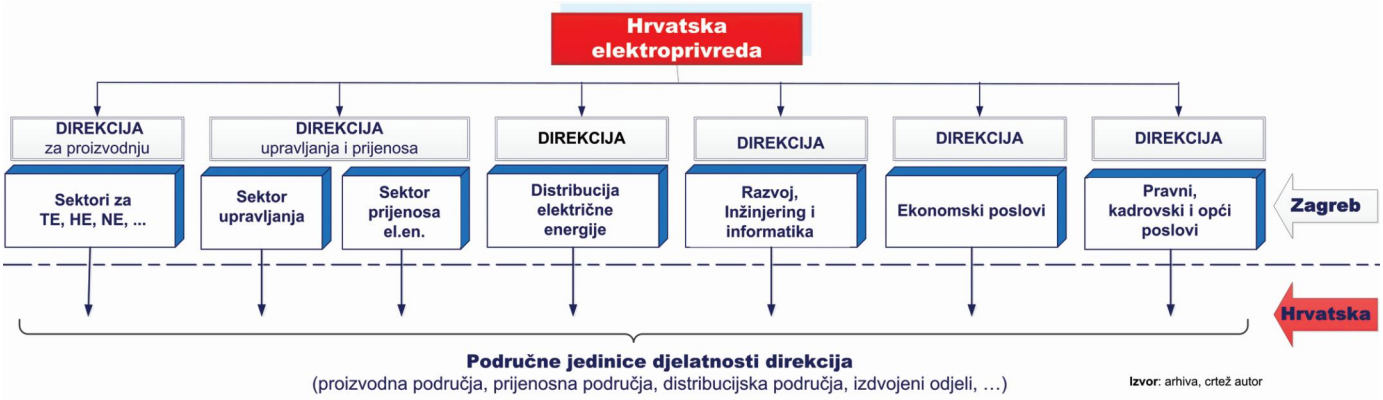
HEP-ovo rukovodstvo Pogona Knin nije prosvjedovalo zbog prekida zajedništva s maticom elektroprivrednih djelatnosti u Zagrebu.

Vertikalna organizacija oslanjala se na organiziranje i međusobno razdvajanje u četiri elektroprivredno-tehnološke (proizvodnja, prijenos i distribucija električne energije, razvoj inženjering i informatika) i dvije ekonomsko-administrativne poslovne funkcije, a kroz pripadajuće Direkcije (slika 1.5.).

veliku promjenu, gotovo na razini poslovne evolucije i bez moguće usporedbe s drugim dotadašnjim poslovnim dijelovima ZEOH-a.

Elektroslavonija u vihoru promjena Hrvatske elektroprivrede

U poslovnom sustavu ZEOH-a Elektroslavonija je bila utjelovljenje elektroprivrednih djelatnosti, proizvodnje, prijenosa, distribucije električne i toplinske energije, i

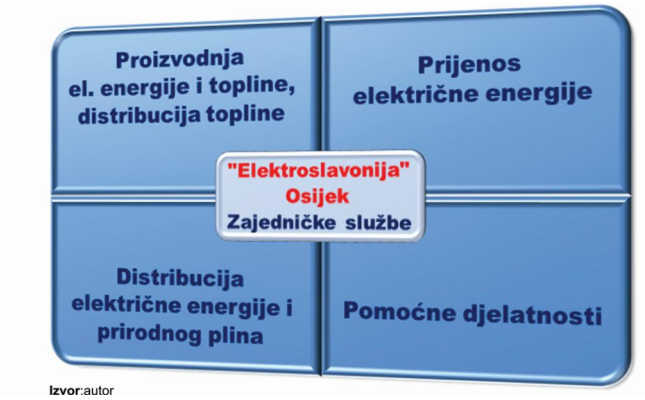
Slika 1.5. Hrvatska elektroprivreda, pred zahtjevima demonopolizacije poslovnog položaja i djelovanja u budućim tržišnim uvjetima, pred poslovnom evolucijom, načinila je prvi korak funkcionalnim i računovodstvenim razdvajanjem djelatnosti i centralizacijom poslovnog upravljanja s razine Direkcija i samog HEP-a d. d.

Početno čvrst, centralizirani ustroj poslovnog upravljanja podrazumijevao je direkcije za osnovne djelatnosti koje su preteče budućih pravnih subjekata, poslovnih društava. Sljedeći korak bio je uspostava unutrašnje organizacije direkcija sukladno prethodno donesenim pravilima o organizaciji. U tom postupku tranzicije zatečenih organizacijskih jedinica Zajednice elektroprivrednih organizacija Hrvatske u novi organizacijski ustroj i pravni položaj, događale su se manje ili veće promjene, ali jedno je sigurno: nije se odmah napuštalo pravila monopolističkog položaja. Načela tržišta i konkurencije bila su tek u primisli.

Sa svakog motrišta pak, razdvajanja i izdvajanja djelatnosti, razine poslovnog upravljanja i drugih, možemo zaključiti da je za Elektroslavoniju Osijek to predstavljalo još, energije plina. Ona je s tog motrišta sama bila cjelovita Elektroprivreda (slika 1.6.).

Predstavljeni model poslovnog sustava bio je učinkovit glede funkcionalnosti, ali glede troškova poslovanja tek s jedne strane, one na koju je utjecala funkcionalnost. Također, valja istaknuti, njegovoj učinkovitosti veći su doprinos dali sposobni rukovodni potencijal i ekonomski stručnjaci Elektroslavonije negoli je do toga dovela osmišljena poslovna politika ZEOH-a. S druge pak strane, za umanjenje poslovne učinkovitosti pobrinuo se društveni sustav „organizacija udruženog rada“ (kratica: OUR), koji je pravnu osobnost poslovnih jedinica spustio do razine organizacijskih jedinica djelatnosti (primjerice distribucija el. energije imala je šest pravnih osoba). Ipak, računovodstveni sustav bio je

postavljen tako da se mogao prikazati račun dobitka – gubitka za svaku osnovnu, pomoćnu i sporednu djelatnost (zajedničke službe), odnosno poslovnu jedinicu.

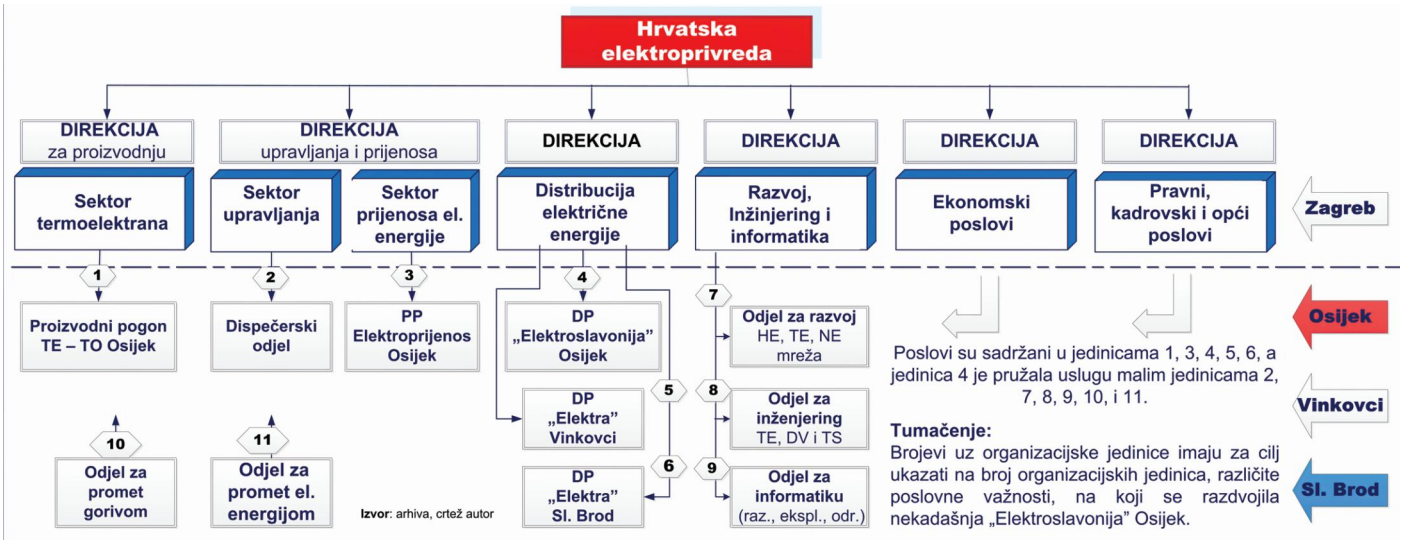
Izvor:autor

Slika 1.6. U brojnim godinama razvoja elektroprivrednih djelatnosti na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, počevši od 1926. uspostavom javne proizvodnje i distribucije izmjenične električne energije, preko 1956. kad se tadašnji sustav počeo razvijati i na razinu mreže za prijenos eleketrične energije, preko 1975. u kojoj započinje distribucija prirodnog plina, Elektroslavonija je stasala u elektroprivredno poduzeće s osnovnim energetskim i prijeko potrebnim pomoćnim djelatnostima.

Takav poslovni sustav nije mogao ostati „nedodirljiv“ u sveobuhvatnoj reorganizaciji Hrvatske elektroprivrede 1990./1991. godine koja je za cilj imala suštinski različit poslovni model, model i proces poslovanja sukladan novim društvenim odnosima i okruženju. Za uspostavu takvog sustava jedna od pretpostavki bio je izbor novog, rukovodnog potencijala koje će biti sposobno osmisliti i provesti tu organizacijsku i poslovnu evoluciju.

Pravilnik o organizaciji Hrvatske elektroprivrede odredio je novo organizacijsko obličje elektroprivredne djelatnosti, što je u proljeće 1991. imalo značajne zahtjeve i izazove za reorganizaciju Elektroslavonije. Za elektroprivrednu djelatnost u Slavoniji i Baranji nastupilo je neko drugo vrijeme i uvjeti kojima je zajedničko bilo pravno „razdvajanje“ djelatnosti i vertikalno povezivanje s pripadajućom direkcijom u sjedištu Hrvatske elektroprivrede (slika 1.7.).

I prije početka rada na rasporedu radnika u novu organizaciju, a radi odgovornog vođenja tog postupka, 5. travnja 1991. imenovani su direktori područnih organizacijskih jedinica po osnovnim djelatnostima za područje Slavonije i Baranje i to:

Slika 1.7. Primjena načela razdvajanja poslovnih funkcija po djelatnostima, u skladu s ustrojenim direkcijama, značilo je razdvajanje poslovnog tijela Elektroslavonije na velik broj organizacijskih jedinica (11) raspršenih u organizacijski ustroj više direkcija (4).

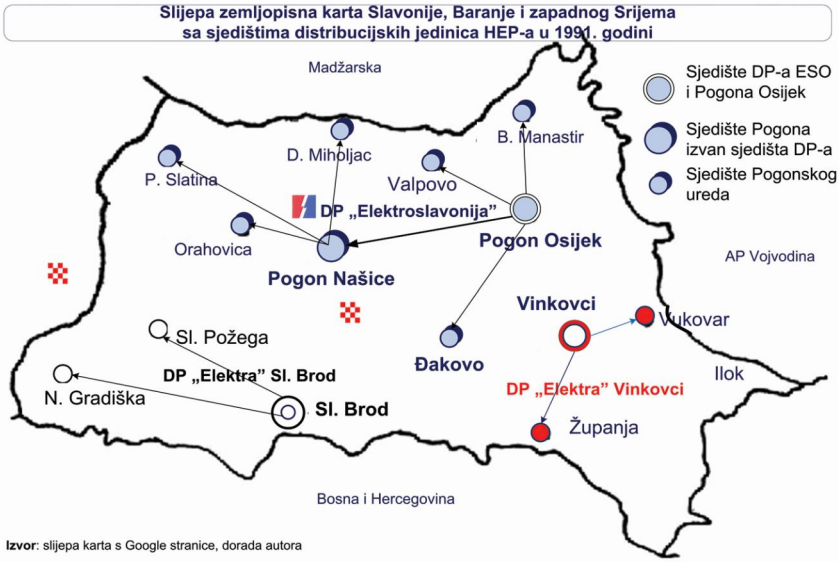
1. Proizvodni pogon TE-TO Osijek
   Dragutin Radman, dipl. ing.
2. Prijenosno područje Elektroprijenos Osijek
   Marijan Kalea, dipl. ing.
3. Distribucijsko područje Elektroslavonija Osijek
   Damir Karavidović, dipl. ing.
4. Distribucijsko područje Elektra Vinkovci
   mr. Martin Mišković, dipl. ing.
5. Distribucijsko područje Elektra Slavonski Brod
   Zdenko Veir, dipl. ing.

Tom odlukom prestala je postojati funkcija rukovoditelja proizvodnje, prijenosa i distribucije Osijek, a time i preko njega izravno povezivanje elektroprivrednih djelatnosti u okviru Elektroslavonije Osijek. Posljedično tome, dužnosti tog radnog mjesta razriješen je dotadašnji rukovoditelj (Damir Karavidović).

I dok je razdvajanje djelatnosti proizvodnje električne energije i topline, distribucije toplinske energije, prijenosa i distribucije električne energije iz organizacijskog ustroja Elektroslavonije bilo očekivano i na načelu vertikalne organizacije društva HEP d. d., s nestrpljenjem se očekivao prijedlog oblikovanja distribucijskog područja Elektroslavonija Osijek.

Ključna pitanja kao mora s kojima smo živjeli bila su: zajedničke ili razdvojene djelatnosti distribucije el. energije i prirodnog plina, potom s bivšim pogonima Vinkovci, Slavonski Brod i Slavonska Požega ili bez njih, a oni kao zasebna distribucijska područja?

Istine radi, prvi prijedlog Direkcije za distribuciju predviđao je zadržati obavljanje djelatnosti distribucije električne energije u okviru jednog distribucijskog područja, Elektroslavonije Osijek. To je pak bilo u neskladu s vrijednostima i mjerilima za osnivanje distribucijskih područja (broj potrošača i količina prodane el. energije) u drugim dijelovima Hrvatske pa je dovelo do toga da su neki pogoni u takvoj Elektroslavoniji bili snažniji od nekih prijedloga za distribucijska područja. Prigovorom s jasnim dokazima Upravnom odboru i generalnom direktoru HEP-a te direktoru direkcije za distribuciju, upućenog od strane rukovoditelja pogona Vinkovci (mr. Martin Mišković, dipl. ing.) i uz podršku novoimenovanog direktora Elektroslavonije, prvotni je prijedlog promijenjen. Distribucija električne energije na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, u travnju 1991., organizira se s tri distribucijska područja sa sjedištem u Osijeku, Vinkovcims i Slavonskom Brodu (slika 1.8.).

Slika 1.8. Novi organizacijski ustroj HEP-a podijelio je distribucijsku djelatnost na distribucijska područja. To je bila značajna promjena za istok Hrvatske, ali povijesno zajedništvo radnika bilo je jamstvo pravog odgovora novim poslovnim i ratnim izazovima.

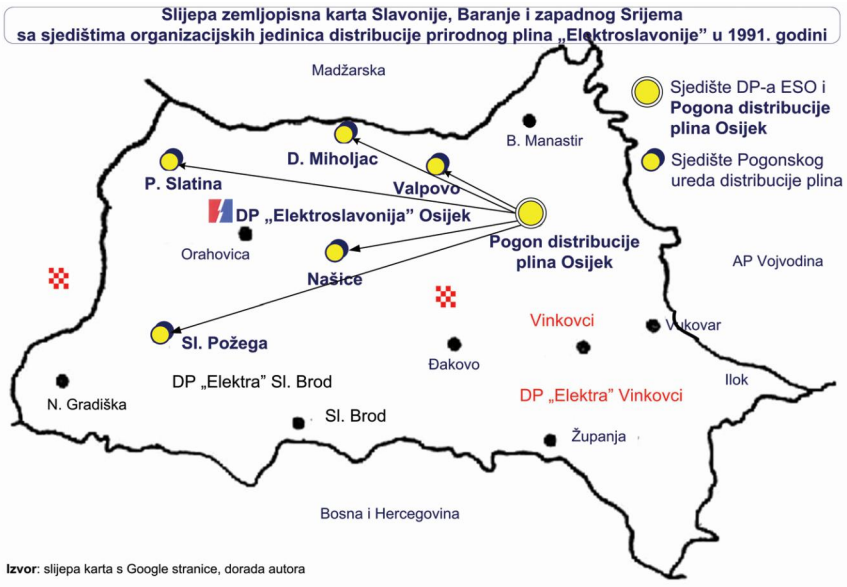
Nakon što je minuo rat, Pogon Požega izdvaja se iz Elektre Slavonski Brod u posebno distribucijsko područje Elektra Požega.

Posebna priča iz povijesti restrukturiranja Elektroslavonije te 1991., u vrijeme dok se trublje rata još nisu čule, bila je izbor novog puta distribucije prirodnog plina. Prvotno stajalište „Zagreba“ bilo je razdvajanje od distribucije el. energije. Mali broj pojedinaca u Pogonu plin Osijek to je podržavao, ali ne iz razloga energetske politike. Potonje je vodila želja izdvajanja iz Elektroslavonije. Jasni dokazi „Osijeka“ o korisnosti energetskog zajedništva i nastavka istog puta sve dok se u RH ne ustroji novi energetski zakonodavni okvir na tragu načela demonopolizacije položaja HEP-a kao energetskog subjekta, te uvođenja tržišnog poslovanja, prevagnuli su i djelatnost opskrbe i distribucije plina ostala je tamo gdje je rođena, u Elektroslavoniji (slika 1.9.). Tjeskoba u velikom broju radnika zbog neizvjesnosti kamo će ih povesti novi poslovni put bila je pobijeđena.

Novonastale organizacijske jedinice razine „odjela“, na slici 1.7. pod brojevima 7, 8, 10 i 11, bili su izravno pod direkcijama u sjedištu, Zagrebu. Sadržaj i opseg zadaće tih jedinica zahtijevao je mali broj radnika pa ih nije bilo problem popuniti s potrebnim brojem radnika koji mogu obavljati zamišljene poslove.

To nije bio slučaj s Odjelom za informatiku (broj 9 na slici 1.7.), koji je gotovo u cijelosti činila bivša jedinica Elektronički računski centar, poznata pod kraticom ERC, a od čijih je ukupno 28 radnika 18 radnika raspoređeno u novoustrojeni odjel pod Sektorom za informatiku Zagreb (Informatičko čvorište Osijek), dok je deset informatičkih stručnjaka raspoređeno u tri poslovne jedinice nove Elektroslavonije Osijek. Tada smo već, na dobrim temeljima informatičke djelatnosti u ESO-u, imali viziju buduće važne uloge poslovne i procesne informatike kao i automatske obrade podataka. Zato smo zadržali dio informatičkih stručnjaka i rasporedili ih u poslovne jedinice na poslove projektiranja aplikacija i obrade podataka, ondje gdje se informatiziraju poslovni postupci (dodatno prikazano na slici 1.11.).

Izdvajanjem djelatnosti proizvodnje i toplinarstva, te prijenosa električne energije, ime Elektroslavonija Osijek od tog se trenutka odnosilo samo na djelatnost distribucije električne energije i prirodnog plina. Počelo je novo vrijeme poslovanja i poslovnih odnosa u toj najstarijoj elektroprivrednoj djelatnosti. Ustrojeno je

Slika 1.9. Promjene organizacijskog sustava HEP-a donijele su i novi poslovni ustroj Elektroslavonije koju je i dalje obilježavalo energetsko zajedništvo distribucije el. energije i prirodnog plina kao najbolji izbor za novi put.

Distribucijsko područje Elektroslavonija Osijek, bio je to put do neke nove (slika 1.10.), po mnogo čemu drukčije Elektroslavonije.

Za novi sadržaj djelatnosti, načela i pravila poslovanja, trebalo je potom osmisliti i novi organizacijski ustroj samog distribucijskog područja izgradnjom strukture po načelu razdvajanja prethodno detaljno utvrđenih skupina poslova po službama i pogonima, a istodobno utvrđujući njihove poveznice, međusobne mjerodavnosti i putove kolanja informacija, dokumenata (slika 1.11.).

Slika 1.10. Put od stare do nove Elektroslavonije tijekom političkog rata 1990. – 1991. godine za slobodnu i samostalnu Republiku Hrvatsku. U malo vremena velike promjene i još važnije, promjene za budućnost.

Upravo rečeno i na shemi vidljivo, bio je složen i odgovoran posao čiji će rezultati odmah omogućiti izradu pravednog normativa radne snage i vrednovanje poslova radnih mjesta. Dobre posljedice prepoznale su se i pri sljedećim koracima preoblikovanja, pri osnivanju društva kao pravne osobe, kod prilagodbe zahtjevima tržišta električne energije, napose kod izdvajanja tržišne i javne usluge opskrbe. U potonjem smislu valja priznati da je „skrivanje“ odnosa s potrošačima, napose svih poslova prodaje električne energije, u službi za komercijalne poslove bilo bez vizionarskog pogleda u budućnost u kojoj će potrošač biti na prvom mjestu. Potporni poslovi (ekonomski, pravni, kadrovski...) te sporedna djelatnost u Službi za održavanje i izgradnju imali su razvidan položaj. Možda će se te ocjene

Slika 1.11. Organizacijski ustroj nove Elektroslavonije iz travnja 1991. pokazivao je njezinu potpunu pripadnost distribucijskoj djelatnosti. Poslovi s mrežom bili su u organizaciji prepoznatljiviji negoli poslovi s potrošačima. Nova Elektroslavonija mogla je krenuti prema pragu nove poslovne budućnosti utemeljene na povlasticama poslovnog položaja i tržišnim odnosima u opskrbi električnom energijom.

nekom činiti preuveličavanjem, ali proživljeno tada i tijekom 25 godina što su slijedile daju potvrdu objektivne ocjene.

Slijedio je rad na rasporedu radnika na radna mjesta organizacijskih jedinica svih djelatnosti pri čemu je poseban postupak bio vezan za raspored radnika koji su radili u Zajedničkim službama bivše Elektroslavonije. Opravdani broj tih radnika preuzele su novoustrojene jedinice proizvodnje i prijenosa, ali ponajviše ih je raspoređeno u novu Elektroslavoniju. Tako je unatoč načelu solidarnosti i dobre volje direktora, teret raspodjele radnika ipak najviše podnijela „nova" Elektroslavonija.

Rad na uspostavi takve nove organizacije zahtijevao je stalno propitkivanje posljedica i pomirenje razumijevanja poslovnih potreba i potreba radnika. Nova sistematizacija radnih mjesta, sukladna s Pravilnikom o sistematizaciji radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi, a koji je usvojen od strane Upravnog odbora na sjednici 27. ožujka 1991., donijela je ponešto novih naziva radnih mjesta, ali i uvjeta koji se za istovjetna iz prethodne organizacije moraju ispuniti. Raspored radnika koji odgovara pravima radnika i ostvarenju poslova nije uvijek bilo lako ostvariti pa su uvođena i radna mjesta izvan univerzalne tipizacije.

Na temelju Pravilnika o plaćama radnika HEP-a, slijedilo je izdavanje Rješenja o rasporedu i plaći (sredina svibnja 1991.), dokument o vrednovanju i plaćanju poslova koji su radniku povjereni. Kod radnika koji su preraspoređeni na drugo radno mjesto ili čak u drugu organizacijsku jedinicu bilo je straha i neizbježnih pitanja koja su dobivala izravni odgovor i smirenje radnika. Kako se sistematizacija radnih mjesta, pa po njoj i raspored radnika u jedinicama Direkcija, vodio bez tijesne suradnje radi ujednačenja, dogodile su se razlike u vrednovanju za iste ili približno iste poslove. Direkcija za distribuciju najlošije je prošla, doimalo se kao nepravda učinjena djelatnosti distribucije.

Kod direktora distribucijskih područja i direkcije nastala je tjeskoba savjesti koja je vodila čvrstoj odluci o postupnom ispravljanju neprihvatljivih razlika. Bili smo na pragu borbe za pravedne plaće.

Održano zajedništvo pružanjem usluga Elektroslavonije drugim jedinicama

Za potrebe poslovanja s novim organizacijskim ustrojem Hrvatske elektroprivrede, generalni je direktor 29. travnja 1991. donio odgovarajuće upute o provođenju organizacije Hrvatske elektroprivrede. Za novonastale poslovne jedinice Hrvatske elektroprivrede u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu takav red stvari bio je posebno važan s obzirom na 11 novostvorenih poslovnih jedinica čiji su se međusobni odnosi morali urediti.

U organizacijskom i poslovnom smislu, zbog razdvajanja, nastupili su nimalo laki uvjeti poslovanja, a ponajviše zbog dugogodišnjih zajedničkih poslovnih funkcija (zajedničke službe) i obavljanja određenih poslova od posebne poslovne jedinice (pomoćne djelatnosti), ali i isključive mjerodavnosti nekih jedinica osnovnih djelatnosti za cijelo područje (npr. održavanje mreže 35 kV, poslovi pogonskih mjerenja i zaštite, telekomunikacije, vođenje pogona…).

Kako su sve nove jedinice nastale izdvajanjem iz stare Elektroslavonije, prirodno je bilo da u početku neke poslove nova Elektroslavonija obavlja za ostale poslovne jedinice. Kako bi to bilo obostrano prihvatljivo, sredinom svibnja 1991. usvojen je dokument „*Slijed uputa o provođenju organizacije Hrvatske elektroprivrede u Distribucijskom području Elektroslavonija Osijek*". Tim dokumentom utvrđeni su načini i načela suradnje između organizacijskih jedinica stare Elektroslavonije u novom organizacijskom ustroju.

Jedno načelo na kojem je počivalo tada poslovno, a u vremenu praskozorja rata i rata zajedništvo, glasilo je:

Direktori, upravitelji, rukovoditelji, voditelji i drugi radnici dužni su susretljivo surađivati u rješavanju pitanja koja su od zajedničkog poslovnog i drugog interesa. Radnicima DP Elektroslavonija Osijek od posebnog je interesa zadovoljiti poslovne zahtjeve ostalih organizacijskih jedinica što valja imati na umu pri svakom poslovnom kontaktu.

U tom smislu ustrojen je sustav pružanja usluga po načelu „u ime i za račun" od strane do tada mjerodavne jedinice, a s namjerom da se novoustrojene jedinice

osposobe samostalno obavljati te poslove kad to bude troškovno i funkcionalno opravdano ili jedino moguće rješenje.

Sustav pružanja usluga od strane poslovnih jedinica DP Elektroslavonije Osijek drugima proisteklim iz poslovnog razdvajanja, uredio se Odlukom o obavljanju poslova u DP Elektroslavonija Osijek za potrebe DP Elektra Vinkovci i DP Elektra Sl. Brod, s početkom primjene 1. travnja 1991., a koju je supotpisao i direktor Direkcije za distribuciju. Iz Odluke je još proistekao i Sporazum o načinu rada i suradnje u komercijalnom i financijskom poslovanju koji se odnosio i na Proizvodni pogon TE-TO Osijek i Prijenosno područje Elektroprijenos Osijek. Tehnički poslovi u mreži (održavanje, nadzor, intervencije…) izraženo su bili zastupljeni u sporazumu s DP-om Elektra Vinkovci i DP-om Elektra Sl. Brod.

Međusobni su se odnosi planirali uređivati i dogovorno utanačiti unaprijed za sljedeću poslovnu godinu. Sporazum se održavao na zajedništvu iz prošlog vremena koje je bilo duboko u svima nama, a uvijek se izbjegavalo nešto za sebe činiti na račun drugoga.

No, poslovni događaji tijekom poraća, nedovoljno osobno suglasje direktora pojedinih poslovnih jedinica nisu išli u korist Elektroslavonije već na njezinu štetu: od poteškoća u obračunu i naplati izvršenih usluga do nedostatka kadrova koji se odražavao na zanemarivanje redovitosti ostvarenja vlastitih poslovnih zadaća. Poslovno i, zajedništvu primjerenim postupkom, postupno od 1994. prenosilo se i preuzimalo izvršenje poslova, ostvarivala se samostalnost u poslovanju.

Vrijeme, politike i poslovne okolnosti mijenjale su taj početni model poslovanja elektroprivrednih jedinica na području Slavonije i Baranje nakon organizacijskih promjena, ponekad na bolje, a ponekad na lošije. Ono što se suprotstavljalo lošim posljedicama bilo je zajedništvo rukovodnih i izvršnih radnika koje smo prenijeli i u odnose nakon razdvajanja stare Elektroslavonije.

Uređenje poslovnih odnosa mora počivati na sporazumu, ali poslovni je život uspješniji i sretniji kad odnose održava prirodno zajedništvo. S tim smo načelima počeli živjeti praskozorje Domovinskog rata na cijelom području stare Elektroslavonije Osijek.

Tehnološki višak, strah i neizvjesnost radnika Hrvatske elektroprivrede

Bilo je to vrijeme velikih promjena u društvu, napose u poslovnom i organizacijskom sustavu Hrvatske elektroprivrede, a u njezinim promjenama za radnike je rođeno pravo slobodnog izražavanja suprotnog mišljenja bez posljedica. Promjene su donijele nove organizacijske jedinice, raspored na druga radna mjesta, ali i mišljenje da nas je previše. Pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi nekim je svojim odredbama potvrdio slutnje o utvrđivanju tehnološkog viška kao jednog od ključnih poslovnih ciljeva. U svom članku 41., drugi stavak, istaknuta je jasna odredba (citat):

Višak radnika za čijim radom je prestala potreba, utvrdit će se posebnom odlukom Upravnog odbora nakon donošenja Normativa za poslovanje u Hrvatskoj elektroprivredi, a koji će se donijeti do 30. lipnja 1991. godine.

Radnici su tu odredbu, utemeljenu na očekivanju Vlade RH o poslovanju po pravilima dobrog gospodara i usklađenju broja radnika s europskim normama za usporediva elektroprivredna poduzeća primili sa strepnjom. Prema izjavi generalnog direktora, okvirni je cilj sustavom mjera unutar vremena od jedne godine tadašnji ukupni broj radnika od 18 300 smanjiti na približno 16 000. Svakako je jedna o tih mjera bila odlazak radnika u mirovinu pa je Upravni odbor ubrzo donio i odluku o poticajnim mjerama za odlazak radnika u mirovinu. No, prvo je do 1. svibnja 1991. trebalo rasporediti sve radnike u nove organizacijske jedinice sukladno novoj sistematizaciji radnih mjesta, a potom nakon usvajanja normativa utvrditi tehnološki višak radnika.

Kako to obično biva, u strahu od takvog događaja kao što je gubitak zaposlenja, izvora života, rađaju se crna predviđanja ili kazuje loše stanje kao o gotovom događaju. U tom su primjeru i prije donošenja normativa počele kolati priče o listama distribucijskih područja s brojem i imenima radnika za otpuštanje. Tako je među distribucijskim područjima s najviše prekobrojnih radnika bila Elektra Zagreb s 372 i Elektroslavonija Osijek sa 182 radnika. Radilo se o nekim starim normativima koji nisu bili primjenjivi na novi organizacijski model, ali u strahu je sve razumljivo.

Nezavisni je sindikat krajem travnja 1991., „iz predostrožnosti“, energično reagirao pozivajući se na čl. 20 tadašnjeg Zakona o radnim odnosima RH prema kojem bi za ovaj postupak morala postojati i suglasnost sindikata. Na zahtjev sindikata o poništenju svih lista s tehnološkim viškom radnika došao je odgovor direktora Direkcije za distribuciju g. Ivana Sokolića:

„O listama s imenima ljudi za otpuštanje nema ni govora“.

Stajalište direktora Direkcije i distribucijskih područja bilo je na tragu zalaganja da nijedan radnik ne dobije otkaz kao tehnološki višak. Utvrdili smo politiku Direkcije koja se priprema odmah (travanj – svibanj), a primjenjuje od trenutka uporabe novog Normativa za poslovanje u Hrvatskoj elektroprivredi (planirano usvajanje do kraja lipnja 1991.). Priprema je podrazumijevala donijeti sustav međusobno usklađenih mjera, naziva Program rješavanja viška radnika, s poticajnim načelima, a koji će ostvariti dva cilja: zapriječiti otkaze i smanjiti ukupni broj radnika. S današnjeg motrišta zanimljivo je tadašnje stajalište da bi sporedne djelatnosti mogle poslužiti kao jedan od „primjerenih načina rješavanja viška radnika“, jer će Hrvatska elektroprivreda moći osnivati takva vlastita poduzeća (*outsourcing* u ono vrijeme!).

Prema listama o kojima se pričalo, glasine koje su išle od radnika do radnika, nitko nije proglašen tehnološkim viškom. Prionulo se rasporedu radnika u novi organizacijski ustroj i primjeni prve od mjera iz Programa rješavanja viška radnika, a to je Odluka o poticajnim mjerama za prijevremeni odlazak u mirovinu (Upravni odbor, 27. ožujka 1991.). Ta je mjera provedena raspisom ponude za prijevremenim odlaskom u mirovinu što je u Elektroslavoniji rezultiralo visokim postotkom od svih onih koji su ispunjavali postavljene uvjete. Ta je mjera smanjila ukupni broj radnika, ali je poremetila pokrivenost poslova nekih važnih radnih mjesta jer pravodobno nije proveden prijenos znanja ili osigurana zamjena. Tijekom prve polovice lipnja izvršene su prijeko potrebne promjene rasporeda radnika na radna mjesta koja su ostala bez izvršitelja.

Početkom svibnja radna grupa na razini HEP-a predstavila je prijedlog normativa radne snage za djelatnost distribucije, prijedlog broja i kvalifikacijske strukture radnika, za 19 distribucijskih područja (još nisu bili ustrojena DP Požega i Virovitica). Prijedlog normativa utvrdio je da djelatnost distribucije u Hrvatskoj elektroprivredi mora smanjiti ukupni broj radnika za 19,27 %, a višak je prisutan u većim DP-ima, dok manja imaju manjak radnika.

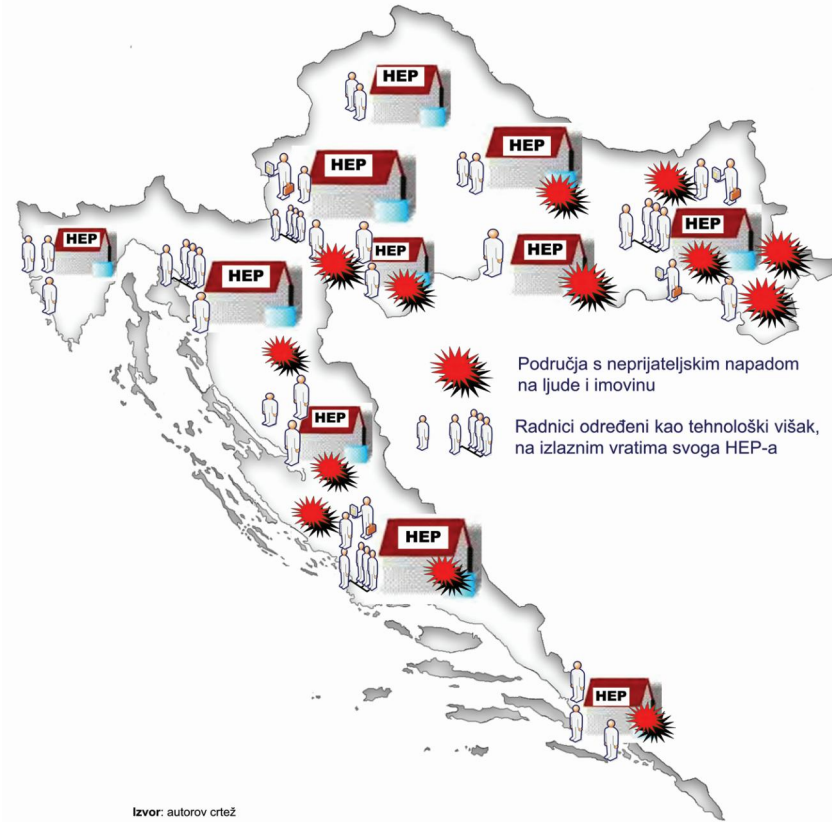
Prijedlog je bio osporen od strane velikih DP-a, ponajviše zbog suviše malog broja mjerila za normiranje, odnosa njihova vrednovanja (npr. umanjiti utjecaj mjerila „mreža“, a povećati mjerila „potrošnja“), ali i upitnosti vezanih za točnost podataka o mreži koji utječu na rezultat normiranja. Utvrđene su nadasve razvidne primjedbe s čijim uvažavanjem treba načiniti novi prijedlog normativa radne snage koji se upućuje Upravnom odboru na usvajanje.

Koliko god bilo odbacivano postojanje lista radnika za otpuštanje, zbog tehnološkog viška, normativi u nastanku, napadi postrojbi JNA, pobunjenih Srba i četnika na hrvatske gradove i sela diljem Hrvatske, rastao je strah i neizvjesnost radnika dosegnuvši neželjeno stanje sredinom lipnja 1991. Rojila su se pitanja: iz HEP-a, iz doma, kamo (slika 1.12.)?

Na kraju, vrijedi istaknuti da je veliku bitku za prava radnika i pravednost u odlukama kojima se odlučuje o radnom životu 18 000 radnika Hrvatske elektroprivrede poveo Nezavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede kada je 26. travnja 1991. podnio Ustavnom sudu RH zahtjev za poništenje tri za radnike ključna akta koje je donio Upravni odbor Hrvatske elektroprivrede 27. ožujka 1991. i to:

- Pravilnik o radnim odnosima, disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti radnika Hrvatske elektroprivrede
- Pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi
- Pravilnik o plaćama radnika Hrvatske elektroprivrede.

Postupak za poništenje akata pokrenut je zato što ih je donio Upravni odbor u kojem su bili samo članovi koje je imenovala Vlada RH, a ne i tri člana koje biraju radnici HEP-a (izbori su bili predviđeni za 9. svibnja 1991.).

Slika 1.12. Strah i neizvjesnost od proglašenja viška radnika. Neće li baš mene zadesiti ta huda sudbina, pitali su se mnogi radnici. Neizvjesnost i strah osnaživali su nemili događaji diljem Hrvatske u kojima su pobunjeni Srbi od domovine samovoljno i nasilno izdvajali područja, osnivali svoju elektroprivredu, ubijali redarstvenike. Praskozorje rata.

Ta je pravna bitka dobivena odlukom Ustavnog suda RH tek 11. ožujka 1992., a nakon što je valjano konstituirani Upravni odbor 20. veljače 1992. stavio izvan snage osporene akte i donio nove. Nezavisni sindikat je krajem travnja 1991. godine, „iz predostrožnosti", energično reagirao pozivajući se na čl. 20 tadašnjeg Zakona o radnim odnosima RH prema kojem bi za ovaj postupak morala postojati i suglasnost sindikata

Ukazujemo i na primjedbe poslovodstva Elektroslavonije na Pravilnik o plaćama u dijelu koji se odnosi na ukidanje dodatnih bodova za posebne uvjete rada (dopis od 12. lipnja 1991.). Pravilnik je ukinuo naknadu, a uredio utvrđivanje obračunskih sati koji se koriste u preraspodjeli radnog vremena. Riječ je o pogonskoj pripravnosti u domu i prekovremenom radu. Zalagali smo se za bolje vrednovanje posebnih uvjeta rada, za održanje prethodno postojeće kategorije „hitne intervencije", te za novčanu naknadu za taj rad, a ne preraspodjelu radnog vremena.

Napredak poslovne demokracije – radnici članovi Upravnog odbora

Upravni odbor Hrvatske elektroprivrede bio je važno poslovno tijelo u funkciji utvrđivanja poslovnih pravila i upravljanja društvom. Članovi su bili birani iz zakonodavne vlasti (tri saborska zastupnika), gospodarstva, znanosti, te iz same Hrvatske elektroprivrede kao predstavnici radnika (tri člana). Sudjelovanje stručnjaka iz Hrvatske elektroprivrede u ostvarenju važnih zadaća Upravnog odbora, može se pozitivno ocijeniti s više

motrišta kao što je poznavanje poslovnih procesa, tehnologije, dugoročne elektroenergetske strategije, odnosa s kupcima, uvjeta rada i dobrobiti radnika…

Kako bi HEP-ovi članovi mogli doprinijeti cjelovitom području rada Upravnog odbora poznavanjem stručnih područja svih djelatnosti, dogovoreni su uvjeti predlaganja kandidata za izbore i to kroz zastupljenost:

- registriranih sindikalnih zajednica u HEP-u (tri)
- temeljnih djelatnosti i struke (proizvodnja – strojarska struka, prijenos i distribucija – elektrotehnička struka i zajednički poslovi – ekonomska struka).

Registrirani sindikati organizirali su 9. svibnja 1991. izbore tako da su radnici mogli na 95 biračkih mjesta diljem poslovnih prostora Hrvatske elektroprivrede prihvatiti predložene kandidate. Ipak, zamišljeno pravilo kandidiranja nije potpuno ostvareno jer nije bio predložen kandidat treće sindikalne zajednice i nije zastupljena ekonomske struka. Kandidaturom za izbore narušena je ravnopravnost zastupanja radnika, struke i direkcija (dva kandidata bili su članovi Nezavisnog sindikata, Direkcije za distribuciju i elektrotehničke struke).

Radnici su se pitali o razlogu izigravanja dobrog predizbornog pravila, a zbog moguće nedovoljno stručnog i snažnog utjecanja u radu Upravnog odbora na korist poslovanju i radnicima. Potonje tim više što je pred Upravnim odborom bilo vrijeme donošenja važnih odluka, primjerice, već sa strahom izgovaranog, Normativa za poslovanje u Hrvatskoj elektroprivredi, politike plaća i drugih politika gdje je važno znanje ekonomske struke.

1.4. Praskozorje Domovinskog rata na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema

Tmasti oblaci u rano proljeće 1991. zatamnili su predvečerje dana rađanja željene budućnosti Hrvatske i njezina naroda. Postupanja prema Hrvatskoj rađala su zle slutnje, naviještalo se praskozorje rata na prostorima mlade hrvatske države. Slutnje su se obistinile sukobom hrvatske policije i naoružanih Srba u Nacionalnom parku Plitvice, poznatim pod imenom „krvavi Uskrs“, 31. ožujka 1991.

Krvavi nagovještaji rata

Na krajnjem istoku Hrvatske, u Borovu Selu, 1. i 2. svibnja 1991. dogodilo se bestijalno mučenje, masakriranje, ranjavanje i ubojstvo hrvatskih policajaca od strane odmetnika, hrvatskih Srba i iz Srbije pridošlih četnika, protivnika prava Hrvata na svoju državu na svojoj grudi. Početak zločina je noć s 1. na 2. svibnja kad su napadnuti i ranjeni hrvatski policajci u ophodnji pri skidanju, provokacijskim povodom postavljene, jugoslavenske zastave. Dva ranjena policajca uspjela su pobjeći dok su dva zarobljena. Sutradan, nakon neuspjeha pregovaranja s odmetnicima o puštanju zarobljenih policajaca, nadležna Policijska uprava poduzima legalnu akciju oslobađanja zarobljenih policajaca pri čemu u centru sela, iako snažne, snage upadaju u smišljenu zasjedu odmetnika. U Borovu Selu, po ulicama i u centru sela, na svojoj grudi pokraj Dunava, ubijeno je 12 i ranjeno 23 branitelja hrvatske pravne državnosti u pokušaju spašavanja života, u mrklini protekle noći, zarobljenih kolega. Ulice sela i njegove okolne njive bile su mjesto žrtvovanja hrvatskih sinova (slika 1.13.) [3].

Slika 1.13. U nedozrelom žitu njihove hrvatske grude, simbolu života njihova zavičaja, samo je na tren zaustavljena nada u održivost hrvatske državnosti. Žrtve njezine djece vodile su Hrvatsku u njezin novi život.

Velikosrpska politika u državi Jugoslaviji, ono što je ostalo od nje, potpuno je ovladala zapovijedanjem s JNA, te je postojala objektivna opasnost da se vojnim udarom ugrozi opstojnost Hrvatske. Snažna potvrda tome bilo je i razoružavanje sustava Teritorijalne obrane Hrvatske. S koncepta vojnog udara za rušenje demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj, JNA je prešla na koncept „razdvajanja zaraćenih strana" nakon što bi srpska paravojska i četnici teroristi napali sela, civile, hrvatske gardiste ili policiju [2]. Razdvajanje s tenkovskom cijevi okrenutom prema hrvatskoj strani sve govori na čijoj je strani JNA.

Na poziv triju sindikalnih središnjica radnici Hrvatske elektroprivrede točno su se u podne 8. svibnja 1991. pridružili svim žiteljima Hrvatske i stali s poslom na pet minuta – za Hrvatsku. Tim postupkom iskazano je opredjeljenje za puni građanski i gospodarski suverenitet Republike Hrvatske, za demokratske slobode sveukupnog stanovništva, za sigurnost, za građanska i ljudska prava, za mir i razboritost, za rad i za suživot i toleranciju. S prosvjednih skupova radnika poslane su i poruke predsjedniku Republike i Vladi: „Stojimo uz Vas i čekamo spremni Vaš poziv. Hrvatska je jedna, neosvojiva i nepokoriva."

Netko će zlonamjerno poistovjetiti te skupove i poruke s komunističkim skupovima u Titovoj Jugoslaviji. Ja ne znam jesu li usporedivi jer na potonjima nisam nazočio, ali cilj i smisao sigurno su drukčiji i zato kličem „uzalud Vam trud svirači".

Potkraj mjeseca lipnja i tijekom srpnja 1991. bilo je razdoblje koje je obilovalo krvavim nagovještajima rata na području istočne Slavonije i Baranje, a sukobi više nisu bili slučajni, bio je razvidan osvajački smisao djelovanja srpskih terorističkih paravojnih postrojbi i JNA bez čovječnosti i milosti. Tako je 27. lipnja 1991., dva dana nakon proglašenja neovisnosti RH, JNA odlučila i na osječkim ulicama tenkovima iskazati svoju silu i protivljenje pravu naroda za život u neovisnoj demokratski ustrojenoj državi (slika 1.14.).

Nastavak je bio u noći istog dana, s 27. na 28. lipnja. Tenkovske jedinice JNA izišle su iz vojarne i divljale po ulicama Osijeka, pucale i gazile vozila (bilo je ranjenih civila i materijalne štete).

Bližio se kraj proljeća 1991., smišljeno, od oružanih provokacija do ratnog djelovanja srpske paravojske i četnika pod zaštitom JNA, gasili su uvjete za mirni izlazak hrvatskog naroda iz kaosa Jugoslavije, gasila se

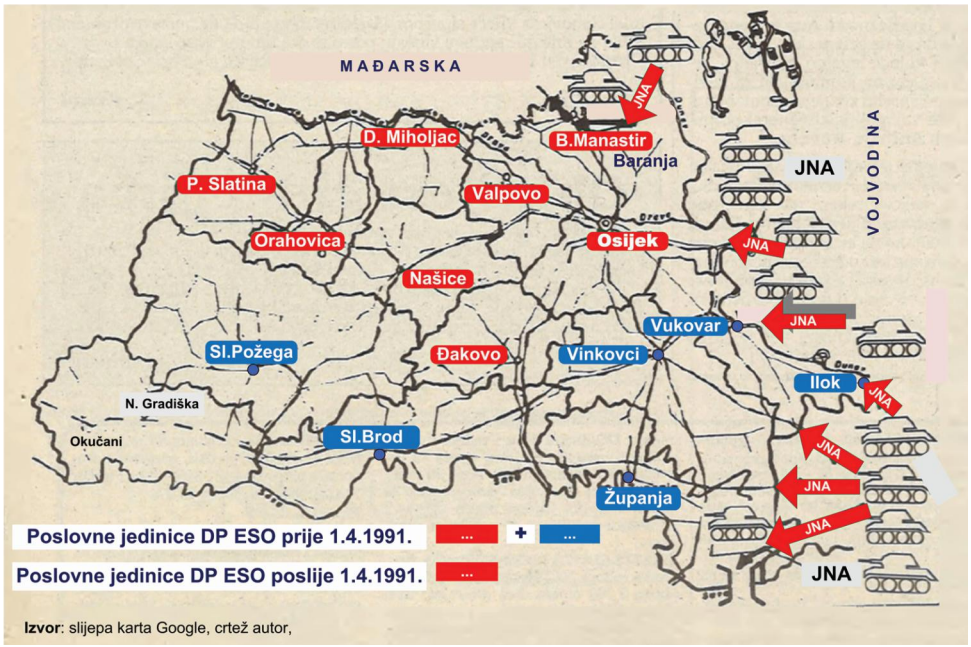
Surova prijetnja ne narodne armije i njoj suprotstavljena hrabrost domoljubnog građanina.

Izvor: slike Google portali

Slika 1.14. Unatoč zastrašujućim činovima sirove sile JNA, hrabri građanin Osijeka svojim je crvenim „fićom" zapriječio put tenkovima, a taj je čin otpora nasilništvu vođen nacionalnom pobudom rodio u građanima ponos i hrabrost za nedaće koje je donosilo svako novo sutra.

nada u mir, svakodnevnim dokazivanjem praskozorja rata i političkih odluka protiv Hrvatske. Riječju i slikom navodimo neke vjesnike rata na užem graničnom području Hrvatske prema Srbiji, u Baranji, istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu [2], [3]:

- **2. srpnja** – pobunjeni Srbi u Tenji podigli barikade prema dijelu sela s hrvatskim stanovništvom (nova Tenja) pucajući po njihovim kućama
- **2. srpnja** – naoružani Srbi iz Mirkovaca prekinuli su opskrbu prirodnim plinom vinkovačke bolnice i tvornice „Dilj"
- **3. srpnja** – velik broj vozila JNA (60 tenkova i 40 oklopnih vozila) krenuo je iz Beograda, prešao hrvatsku granicu i rasporedio se po Baranji, istočnoj Slavoniji i granici Hrvatske s Vojvodinom (slika 1.15.)
- **4. srpnja** – napad srpske paravojske iz Srbije i Borova Sela na hrvatske gardiste i policajce u naselju Borovo, poginulo deset civila, a isto toliko ih je ranjeno. Nakon borbi, pripadnici ZNG-a i specijalnih jedinica MUP-a potisnuli pobunjene Srbe i ubačene četnike sve do Borova Sela pri čemu je uništen prvi neprijateljski tenk. Teroristi odgovorni za napad uhićeni su od strane pripadnika MUP-a 6. srpnja.
- **7. do 9. srpnja** – trajala je agonija oko 200 Hrvata žitelja sela Ćelije, koji su napadnuti od srpskih terorista iz Bobote i Silaša, mučeni, pljačkani, ubijani, prognani, selo spaljeno, a ruševine hrvatskih domova ukaljali četničkim znakovljem (slika 1.16.).
- **7. srpnja** – u ranim jutarnjim satima u Tenji je počela združena akcija jedinica MUP-a i Zbora narodne garde Hrvatske na čišćenju Tenje od četnika i srpske paravojske. Do sukoba je moralo doći, jer su se oglušili na sva politička sredstva i uvjeravanja da prekinu s granatiranjem dijela Tenja s Hrvatima i Osijeka. Četnicima i srpskoj paravojsci pomagala je JNA. Sukob je imao mrtve i ranjene.

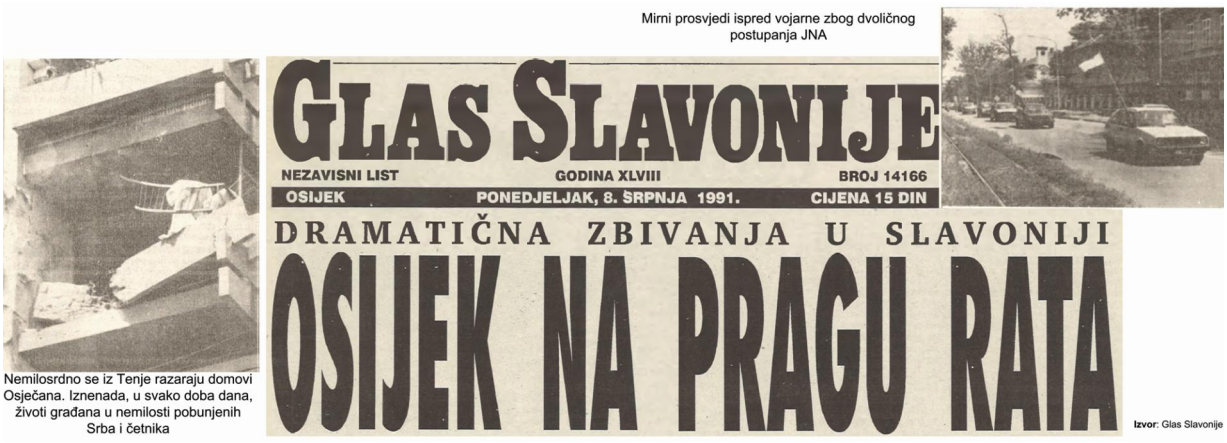

Slika 1.15. Ispraćeni iz Beograda s podrškom politike i naroda, došli su i rasporedili se uzduž istočne granice Hrvatske, 150 tenkova i oklopnih vozila JNA s rezervistima iz Srbije. Pitoma Slavonija, u svojoj dobroti i vjeri u mirno rješenje sukoba, svakim novim jutrom bivala je odlučnija svoj vječni san ostvariti žrtvama sinova bećara.

Slika 1.16. Ćelije, selo s hrvatskim življem bilo je na crti zamišljenog velikosrpskog koridora pa je smetalo povezivanju pobunjenih hrvatskih Srba, dojučerašnjih susjeda. Bili su to razlozi njegove tragične sudbine. Srbi su ga okupirali 7., a osvojili 9. srpnja 1991. Žitelji su ubijani i protjerivani, selo zapaljeno.

- **7. do 10. srpnja** – okupacija Baranje u tenkovskom igrokazu JNA pod naslovom „stvaranje tampon zone između zaraćenih strana“, egzodus Hrvata i ostalih narodnosti koje su bile na udaru četnika i JNA
- **8. srpnja** – počinje okupacijsko djelovanje JNA na njihovu položaju kod Bačke Palanke, a na mostu prema Iloku. Počelo je s napadom na regularnu policijsku patrolu MUP-a RH s jednim mrtvim i četiri ranjena hrvatska policajca.

Slika 1.17. Ćelije, Tenja, granatiranje grada, četnici u selima sa srpskim življem, tenkovi JNA duž istočne granice, dvoličnost nastupanja JNA, neuvjerljivi politički dogovori… Rat u zraku, na pragu, a vrijeme je žetve slavonske ravnice.

- **9. srpnja** – s lijeve obale Dunava počinju po živote hrvatskog življa opasni napadi na Aljmaš, Erdut i Dalj čime cijela dunavska granica Hrvatske i Vojvodine (od Batine u Baranji do Iloka u zapadnom Srijemu) dolazi pod daljinsko terorističko djelovanje JNA
- **19. srpnja** – Predsjedništvo Jugoslavije, nadglasavanjem, izdalo je naredbu o povlačenju JNA iz Slovenije (u BiH), a ne i iz Hrvatske. Hrvatska ostaje s otrovnom gujom u njedrima.
- **20. srpnja** – dan s brojnim minobacačkim napadima diljem Slavonije (Laslovo, Sarvaš, farma Orlovnjak, Stari Jankovci, Vukovar, Vinkovci, Erdut, Osijek…)
- **22. srpnja** – učestalo podmuklim napadima minobacačima iz Mirkovaca na Vinkovce, pri čemu su pogibali i bili ranjavani brojni civili, odlučilo se stati na kraj napadom hrvatskih postrojbi na barikade i oslobođenjem Mirkovaca od srpske paravojske. Nažalost, akcija nije ostvarila cilj, a žrtve su bile velike (14 poginulih i šest ranjenih gardista i policajaca).
- **25. i 26. srpnja** – postrojbe JNA u otvorenom neprijateljskom topničkom napadu iz Vojvodine i avioraketiranju mjesta uz mostove hrvatskog Podunavlja (Erdut i Tovarnik). U okolici Erduta mučki je napadnut centar za obuku hrvatskih gardista pri čemu je poginulo devet, a ranjeno 17 pitomaca.
- Tijekom srpnja u velikom broju primjera potpuno prosrpski opredijeljena JNA koristi se borbenim zrakoplovima za raketiranje položaja regularnih hrvatskih jedinica obrane pri čemu su žrtve i civili (područje Vinkovaca, Vukovara, Osijeka…).
- **1. kolovoza** – teroristi koje su činili pobunjeni Srbi iz Borova Sela i Bijelog Brda, rezervisti u odorama JNA i jedinica JNA iz Vojvodine okružili su policijsku postaju u Dalju i razorili ju vatrom iz tenkova u neposrednoj blizini, pri čemu je poginulo 20 policajaca. Iste terorističke skupine su proveli prisilnu evakuaciju stanovnika Dalja uz pokolj više od 100 žitelja (slika 1.18.).

Izvor: irena.hr

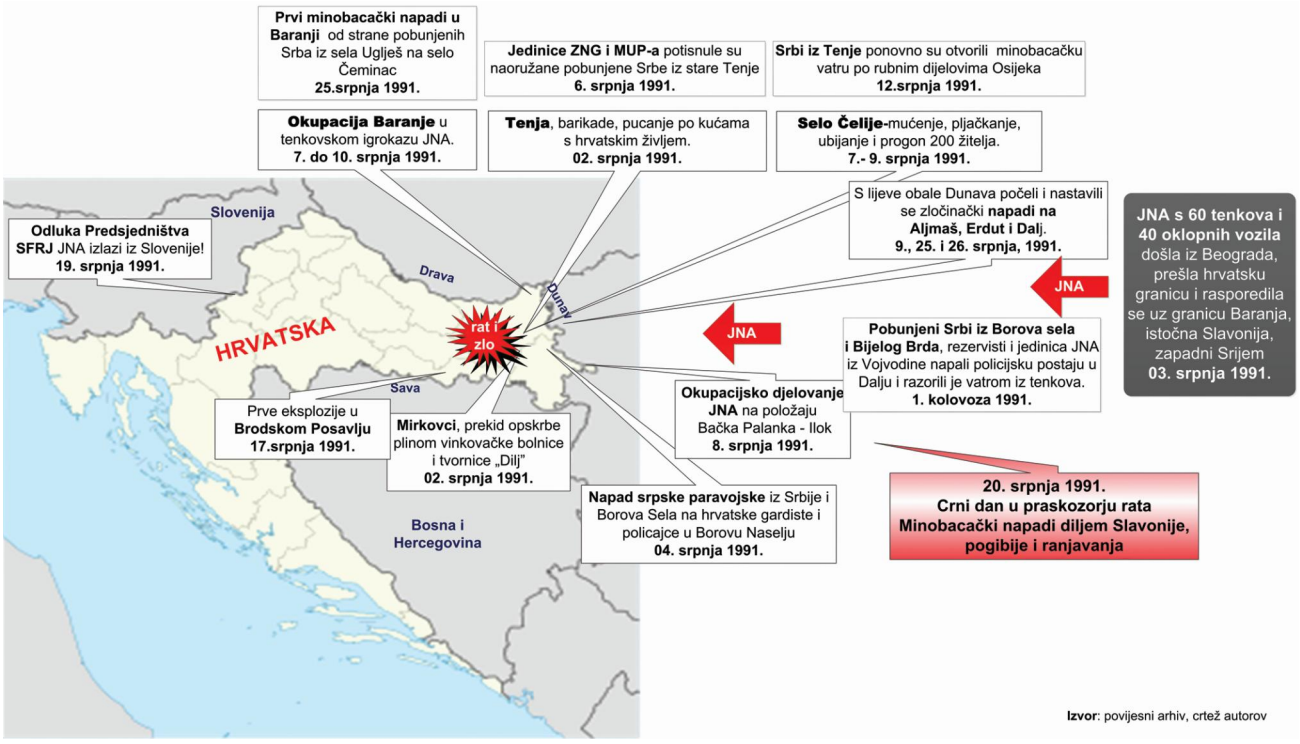
Slika 1.18. Dalj je pao u ruke pobunjenih Srba, srpske paravojske u odorama JNA i vojnika JNA. Hrabro su ga branili hrvatski domoljubi. Za žitelje Hrvate život nije imao milostiv izbor: ostati i pogibelj ili progonstvo, a za branitelje braniti na novoj crti obrane domovine. Dunav i Drava su nijemo tekli, noseći dječje suze.

Je li na istoku Hrvatske stanje rata?

Već u navedenim primjerima događaja na istoku Hrvatske, sasvim sažeto opisanih, razvidnim se čini da je rat za hrvatsku neovisnost u srpnju 1991. prešao granicu političke prirode i da pitanje svih pitanja „hoće li biti rata“ više ne postoji, jer se protiv Hrvatske već vodi oružani sukob, protiv kojeg se mora odgovoriti predanošću obrani domovine i po cijenu naših života (slika 1.19.).

godini rodio se njihov jal, osjećaj manje vrijednosti, a potom mržnja i želja za nanošenjem zla kod ispraćaja iz jugoslavenske zajednice. Jesu li oni mogli napasti, a mi braniti svoje pravo i rodnu grudu bez rata?

U razdoblju koje promatramo, a to je prva polovica 1991., velikosrpska politika unutar jugoslavenske državne politike, vrhovništvo JNA, pa i kratkovidni političari u Hrvatskoj, ocjenjivali su povremene oružane sukobe kao terorističke napade na prava naroda, na

Slika 1.19. S kraja proljeća i početkom ljeta 1991. učestala su neprijateljska djelovanja pobunjenih Srba, srpske paravojske i JNA s ugrozom života i materijalnih vrijednosti slavonsko-baranjske ravnice između Save, Drave i Dunava.

Početak života našeg planeta, što ga nazvasmo Zemlja, dogodio se uz pojavu koju nazivamo „veliki prasak“. Cijeli daljnji život na planetu prati prirodno pravilo koje povezuje svaki novi život s nekim praskom. Život je svjetlo i tama, prepun je borbe između sila tame i svjetla. Tama je mržnja koja se rađa na jednoj strani kad se na suprotnoj strani vidi ushićenje i sreća novog života. Osim povijesnih svojatanja hrvatskih krajeva od strane Srbije, kod rađanja nove nezavisne i samostalne Hrvatske u 1990.

hrvatsku demokraciju i na narod Hrvatske. Pa jesu li poznati nam teroristički napadi tijekom prve polovice 1991. unutar pojma rata koji svatko razumije?

Uži pravni pojam rata označava rat kao stanje borbe između država, odnosno, kao skup nasilnih činova, u pravilu uz primjenu oružane sile, kojim jedna država nameće svoju volju drugoj državi. Suvremeno međunarodno pravo pak pojam rata proširuje na sve vrste

oružanih sukoba, pa i na one sukobe unutar jedne države, dakle i na „građanski“ rat. Za samo postojanje rata nije prijeko potrebna objava rata ili proglašenje oružanih sukoba ratnim, dovoljno je trajanje neprijateljstva, mržnje popraćene oružanim djelovanjem [34]. Jer, u ratu je prisutno ubijanje, a nema ubijanja bez mržnje.

Rat, iako postoji u životu ljudskog roda odvajkada, duboko je neprirodan događaj jer uništava život pa u njemu, makar u ime i najmanje ljudskosti, nije sve dopušteno.

Teroristički napadi paravojnih skupina i/ili jedinica JNA na hrvatski narod i njegov dom, oružani sukobi sa snagama reda Republike Hrvatske, ljudske žrtve i materijalne štete u sukobu, prirodno pravo prijeko potrebne obrane hrvatskog naroda kao žrtve, doveli su do ratnih uvjeta na određenim područjima Hrvatske. Ako ne prethodni događaji, ali događaji na istoku Hrvatske od srpnja 1991. imali su jasna obilježja rata.

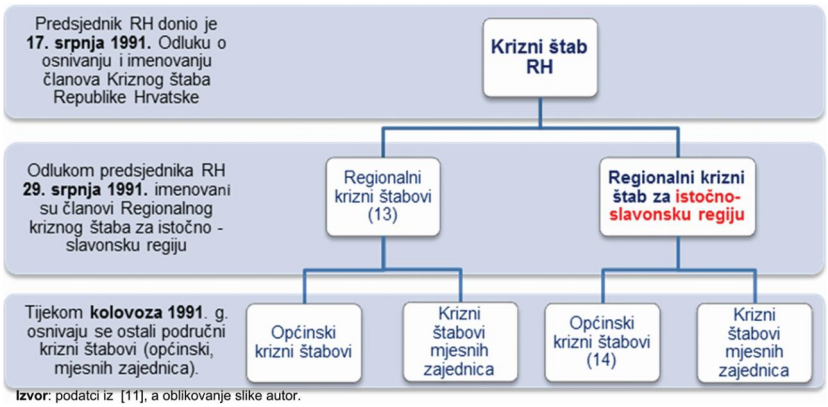
Ovo teoretsko izražavanje misli o mjerilima za ocjenu da je u srpnju 1991. u Slavoniji i Baranji počeo rat, u svom njegovom crnom izdanju, potvrdilo se u danima što su došli, rasporedom tenkova JNA i to od mosta na Dunavu u Srijemu kod Iloka, put mosta na Dunavu u Slavoniji kod Dalja pa do mosta na Dunavu u Baranji kod Batine.

Suočen s učestalim oružanim ispadima pobunjenih Srba i četnika po svim „budžacima“ naše domovine, predsjednik RH dr. Franjo Tuđman donio je 17. srpnja 1991. odluku o osnivanju i imenovanju članova Kriznog štaba, kao savjetodavnog tijela predsjednika Republike. Temeljna zadaća tog tijela jest sustavno praćenje i procjena političko-sigurnosnih prilika u RH, te predlaganje i poduzimanje potrebnih mjera preko nadležnih državnih tijela. U drugom koraku, novom odlukom, stvorit će se piramida kriznih štabova na teritoriju Hrvatske, od regionalnih preko općinskih do štabova mjesnih zajednica (slika 1.20.).

Čini se da su podmukli i razorni artiljerijski napad s lijeve obale Dunava na Erdut (25. srpnja 1991.) i njegove žrtve bile uvjerljiv znak da se ovdje vodi rat za što je uvjeriti se, od strane gospodina Vladimira Šeksa pozvan u Osijek, Vinkovce i Vukovar sam predsjednik Franjo Tuđman [10]. Predsjednik je osvjedočen stanjem agresije na istočnu Hrvatsku, a kako sukobi imaju ratna obilježja, svojom odlukom od 29. srpnja 1991. ustrojio je Krizni štab istočnoslavonske regije u funkciji obrane Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Neovisnost i cjelovitost RH bile su izravno ugrožene, pa je glavna zadaća kriznih štabova bila organizacija i usklađivanje svih potrebnih aktivnosti za obranu RH pred ratnom opasnošću.

Mnogi poznavatelja događaja na području istočne Hrvatske na stajalištu su kako je sukob dobio i pravno

Izvor: podatci iz [11], a oblikovanje slike autor.

Slika 1.20. Ustroj područnih kriznih štabova po dubini državnog i zemljovidnog bića RH odraz je silovitog nasilništva pobunjenih Srba i četnika s podrškom JNA. Takvo djelovanje bilo je razvidno glede svoga cilja, a on je okupacija dijelova RH radi ostvarenja ciljeva povezanih sa stvaranjem velike Srbije. Rečeno je najočitije bilo na području pet općina istoka Hrvatske: Osijek, B. Manastir, Vukovar, Vinkovci i Županja.

obilježje rata srpanjskim topničkim napadom Srba u odorama JNA **i u četničkim odorama iz mjesta Bogojevo u Vojvodini** na Erdut, a bez povoda. Službeno pak to je datum odluke predsjednika RH dr. Franje Tuđmana i Vlade RH o blokadi vojarni i predaji naoružanja, te odluka Vrhovnog državnog vijeća o energičnom suprotstavljanju vlasti RH u zaustavljanju nasilja nad ljudima i dobrima RH.

Njive Slavonije i Baranje, sela i njihovi sokaci, gradovi i njihove ulice, postali su mjesta na kojima su se uništavala poštena djela ljudskog rada i ljudski životi, gdje su se protiv sila mraka borili očevi i djeca, te, kako reče pjesma, ginuli sinovi bećari. No ljudi našeg kraja nisu gubili snove o životu u svojoj državi, jednako su voljeli ljepotu sunca kod izlaska na istoku kao i kod zalaska na zapadu.

Tenja, slavonski Knin

Veliko slavonsko mjesto u blizini velikog grada Osijeka, duge povijesti (spomen imena hrvatske župe iz 1332.) sa sudbinom mnogih mjesta na hrvatskoj grudi (Knin, Petrinja, Pakrac, Vukovar…) kojima je do 20. stoljeća dvolična austrougarska, a potom velikosrpska politika (poslije 1918.) mijenjala sastav stanovništva u korist Srba. Tako se poslije 1918. na područje Tenje naseljavaju srpski dobrovoljci iz 1. svjetskog rata, a slično tome, poslije završetka 2. svjetskog rata naseljavaju se kolonisti pretežno srpske nacionalnosti iz Bosne i Hercegovine, kao i iz Banije, Like, Korduna. Pred Domovinski rat hrvatski je živalj činio 37 %, a srpski 55 % ukupnog stanovništva (1991. ukupno 7663 stanovnika) [36].

Već u lipnju 1990. velikosrpski vođe u Hrvatskoj pokazuju važnost Tenje u dolazećoj agresiji, pa je u Tenji održana osnivačka skupština SDS-a s iskazom prijetnji na tadašnje zahtjeve Hrvatske. Taj čin djelovao je na postupno zahlađenje susjedskih i mjesnih odnosa Hrvata i Srba u okruženju.

Godinu dana poslije, 28. lipnja 1991. u Tenju su pristizali naoružani rezervisti JNA i četnici mašući jugoslavenskim i srpskim zastavama i pjevajući četničke pjesme, a potom su, po svom velikosrpskom nauku, podigli barikade na cesti između stare i nove Tenje. Rafali iz automata i granate iz „tromblona“ te druge provokacije, natjerali su prestrašeni hrvatski živalj na izbjeglištvo, u prvom trenu u Osijek.

Put tenjskih izbjeglica iz pakla rata u pakao prognanih. Prognan čovjek nosi sa sobom malo stvari, a u sebi veliku vjeru u povratak.

Prognani mještani Tenja i drugih mjesta, skupovima na glavnom osječkom trgu, tražili su pomoć Republike Hrvatske u zaštiti njihovih domova i povratku u njih. Bio je to razumljiv i opravdan vapaj čovjeka za svojim domom i mirnim životom u njemu.

Izvor: Glas Slavonije

Ranjeni i mrtvi hrvatski civili i vojnici, vjerovali su, nije uzalud. Hrabrost hrvatskih ratnika nije dopustila četnicima niti korak preko balvana.

Slika 1.21. Tenja, mjesto u slavonskoj ravnici, primjer iz zbirke velikosrpske politike u promjeni nacionalnog sastava stanovnika naselja, u korist broja Srba, u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća. Dolaskom srpskih paravojnih skupina, potkraj srpnja 1991. počinje po živote opasno nasilje nad Hrvatima koje vodi njihovu izbjeglištvu iz domova.

Izazivanje sukoba s hrvatskim stanovništvom od strane četničkih i srpskih paravojnih postrojbi, a koji bi prerastao u sukob između JNA i postrojbi MUP-a i ZNG-a Republike Hrvatske, pokušali su 1. srpnja 1991., u dobroj vjeri, mirnim postupkom, spriječiti načelnik PU-a Osijek (Josip Reihl-Kir), potpredsjednik Izvršnog vijeća Skupštine općine Osijek (Goran Zobundžija), odbornik Općinske skupštine Osijek iz Tenje (Milan Knežević) i predsjednik Mjesne zajednice Tenje (Mirko Tubić). Nažalost, ludilo izazivanja sukoba prešlo je okvire unutar kojih se odluke donose dogovorom razumnih ljudskih bića, na hrvatskoj strani razum je izgubio čovjek kojem je prethodne noći napadnut dom četničkim projektilom. Posljedica, ubojstvo tri čovjeka mirovnih namjera (tri prvonavedena) i jedan ranjen. Vrata rata su odškrinuta, ovdje blizu nas [34].

Kad mir nije donijela mirovna misija, kad je ona završila tragično, a nasilje četničkih i srpskih paravojnih skupina iz stare Tenje nije prestajalo, jedinice MUP-a i ZNG-a poduzele su, u ranu zoru 7. srpnja 1991., akciju za uspostavu reda i mira, protjerivanjem nasilnika.

Značaj navedenih ciljeva i hrabrost policajaca i gardista naših postrojbi dovela je do potiskivanja nasilnika, gotovo do istjerivanja iz Tenje, ali tada se počeo odvijati poznati scenarij pojave transportera JNA radi „razdvajanja“ strana u sukobu, a u stvarnosti radi zaštite četničkih i srpskih paravojnih postrojbi jer su jedinice JNA okrenule cijevi i pucale na regularne vojne jedinice Republike Hrvatske koje su imale naredbu ne pucati na JNA. U njihovu postupanju nije bilo potvrde o spoznaji čovječanstva da je čovjek jedino biće obdareno savješću. Hrvatske snage reda i mira morale su se povući pred tom „beskrupuloznošću armijskog tampona“ (izjava Branimira Glavaša).

Tenkovi i transporteri JNA u praskozorju rata u svojoj su „mirovnoj misiji“ na području Tenje imali cijevi topova i mitraljeza okrenute prema hrvatskoj strani, protiv hrvatske države, a u zaštiti nasilnika – srpskih paravojnih jedinica.

Za Hrvate u Tenji, ali i Srbe koji su s njima bili na mostu prijateljstva i nisu podržavali velikosrpsku „balvan revoluciju“, jedini izlaz iz pakla četničkog nasilja i dvoličnosti JNA bio je ugasiti ognjište doma svoga suzama svojim i krenuti putem izbjeglica. Tih vrelih dana srpnja u Osijeku je u tužnom stanju progonstva bilo oko 4000 ljudskih duša. Dani ispred njih potvrdili su zle slutnje da progonstvo neće biti kratkotrajno. Gradska uprava, Crveni križ, rodbina, prijatelji i tvrtke u kojima su radili, pružali su im skrb za tijelo i potporu za duh, podržavali su održanje dostojanstva njihova života.

Stanje okupacije stare Tenje, potpomognuto dvoličnim postupanjem jedinica JNA, zadržalo se tijekom srpnja i kolovoza, a minobacačko djelovanje po gradu Osijeku i položajima njegovih branitelja bilo je svakodnevnica ranjavanja i pogibelji.

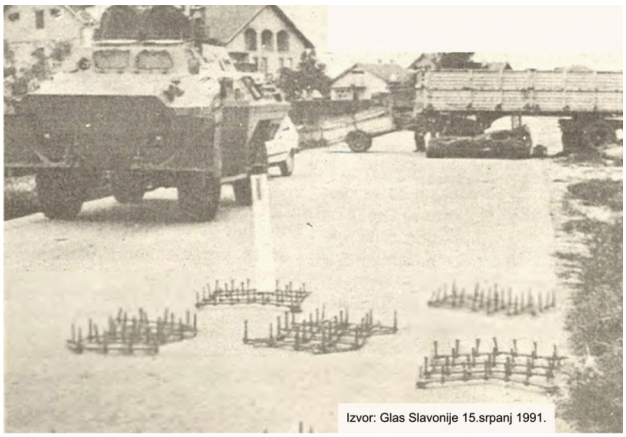
Agonija i žrtve u Dalju, Erdutu i Aljmašu

Prapovijest istočne Hrvatske, prostora između Drave, Save i Dunava, utemeljena na brojnim arheološkim istraživanjima, svjedoči o neprekinutosti naseljenosti starih kultura i mnogih naroda tijekom razdoblja duljeg od 7000 godina. Unutar tog prostora rečeno u svezi prapovijesti vrijedi i za prostor Erdutske zaravni gdje su Domovinski rat dočekala naselja Erdut, kao općina, potom Dalj, Aljmaš i Bijelo Brdo. Među naseljima je i poznato marijansko svetište Aljmaš, a koje 2019. obilježava 782 godine od prvoga spomena svog imena.

Većinsko stanovništvo općine Erdut, prema popisu iz 1991., činili su Srbi (51 %) i Hrvati (35 %), a glede naselja ističe se Bijelo Brdo s približno 80 % stanovnika srpske narodnosti.

Već potkraj lipnja postavljena je barikada u Bijelom Brdu koja je promijenila život ljudi Općine Erdut. Zbog barikada u Bijelom Brdu (slika 1.22.) i nemogućnosti prolaska okolnim putem preko Borova Sela, te nesigurnog i dugog putovanja kroz Vojvodinu, stanovnici mjesnih zajednica Dalj, Erdut i Aljmaš bili su odsječeni od Osijeka. To je za njihov život značilo izbivanje s posla, ili s nastave u školi, problem za odlazak u osječku bolnicu, ne primanje pošte, nemogućnost posjeta djece starim roditeljima, problem prodaje vrtnih plodova na osječkoj tržnici, nemogućnost intervencije komunalnih tvrtki za otklanjanje kvara (prekid opskrbe strujom, prekid telefonske veze…). U samom početku bilo je dana bez

čuvara barikada ili njihove veće sklonosti propuštanju u slučajevima kad bi dosljednost u nepropuštanju bila krajnje nerazumna.

Slika 1.22. Krajem lipnja 1991. u selu Bijelo Brdo dignuta je barikada na cesti Osijek – Dalj, prva na području Elektroslavonije Osijek. Drljače kao ježevi, traktorska prikolica, nekoliko balvana, jugoslavenska zastava i vjesnici mraka, tu negdje. Od sredine srpnja i oklopni transporter JNA radi prijetnje miru.

Prvi nasilnički čin pobunjenih Srba iz ovog kraja dogodio se 9. srpnja 1991. kad je napadnut čamac koji je iz Osijeka, ploveći Dravom, jer je barikada na početku sela Bijelo Brdo onemogućavala dostavu vozilom, dostavljao hranu maloj jedinici Zbora narodne garde u Erdutu. Pronađeno je mrtvo tijelo jednog gardista, a tijelo drugog i jednog civila vode se kao nestali. Napad je izveden na području Bijelog Brda.

U noći 25. srpnja 1991. pripadnici JNA otvorili su artiljerijsko-tenkovsku vatru s teritorija Republike Srbije, kod Bogojeva, na mjesto Erdut u Republici Hrvatskoj. Više desetaka velikokalibarskih granata pogodilo je javne objekte te izazvalo velika razaranja i ljudske žrtve. U ruševinama zgrade MUP-a pronađeno je devet poginulih, od kojih šest pripadnika 1. Gardijske brigade (Tigrovi), a osamnaest ih je teško ranjeno. Bio je to podmukli napad na Centar za obuku i polaznike obuke koji su bili na spavanju (slika 1.23.). Kad je završio napad iz Vojvodine, očito planom usklađeno, jedinice JNA osule su topničku vatru, na isti cilj s hrvatske strane Dunava, iz sela Bijelo Brdo.

Sve pokušaje pomaganja ranjenima i prijevoz poginulih zapriječio je zapovjednik garnizona u Osijeku i više od

Slika 1.23. Riječi svjedoka, snimatelja HTV-a (M. R.), nakon događaja (citat iz [34]): Ono što sam tamo ugledao, doista se može vidjeti jedino u najkrvavijim ratnim filmovima. Centar u Erdutu potpuno je sravnjen i nema nikakve sumnje da je vojska prva napala. Bilo kakve insinuacije da su prve hice uputile jedinice ZNG-a najobičnije su propagandne izmišljotine, jer dečki koji su tamo mučki i podmuklo ubijeni toga su trenutka bili u spavaonicama.

toga, izdao je zapovijed protiv čovječnosti: pucati na sve pa i na sanitetska vozila.

Vlada Republike Hrvatske uputila je oštar prosvjed Predsjedništvu SFRJ, Saveznom izvršnom vijeću i Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu, kao i međunarodnoj javnosti. Za taj agresivan, brutalan i barbarski čin odgovorna je vlada Republike Srbije, jer je počinjen s njezina teritorija protiv osoba i objekata na području Republike Hrvatske. Na tome je, nažalost, ostalo.

Već 1. kolovoza 1991., u ranim jutarnjim satima, pobunjeni Srbi i srpske paravojne snage žestoko su napali policajce, gardiste i pripadnike civilne zaštite koji su se nalazili u zgradi policije u Dalju i drugim javnim objektima (škola), tražeći njihovu predaju. Kad hrvatski vitezovi nisu prihvatili predaju već se nastavili hrabro braniti, u sukob se topništvom i tenkovima, prešavši Dunav iz Vojvodine, umiješala JNA koja je otvoreno stala na srpsku stranu. Treba li se tome čuditi, ili, tko se tome u Hrvatskoj čudio?

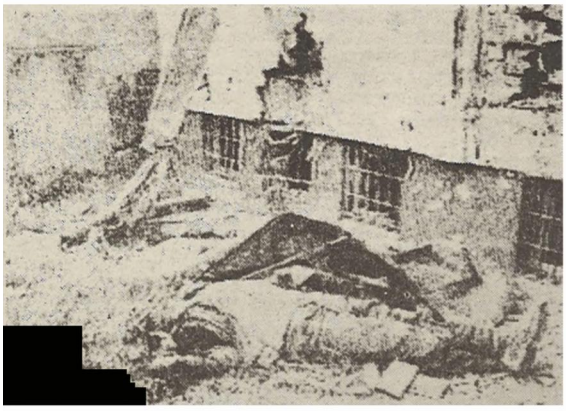
Nakon gotovo desetosatne opsade uz pucanje po policijskoj zgradi iz tenkova u njezinoj blizini, postaja je zauzeta i svi koji nisu ubijeni u opsadi, ubijeni su, masakrirani, odmah potom. Ugašeni su životi dvadesetorici policajaca, petnaestorici pripadnika Zbora narodne garde i četvorici članova Civilne zaštite.

Kao ironični igrokaz bio je poziv zapovjednika osječke vojarne osječkoj bolnici za ostvarenje spasilačke misije za ranjenike u Dalju. Uz pratnju dva vojna transportera JNA, u rane poslijepodnevne sate, odlazi pet sanitetskih kola iz osječke bolnice po ranjene u Dalj kako bi im spasili život. Činilo se da će ljudskost ipak prevladati, makar za ranjene. Dolaskom u Dalj ljudi za pomoć upućuju se prema Policijskoj postaji, ali tamo su samo noseći zidovi ruševine i beživotna tijela policajaca i gardista, nema ranjenih tijela, posvuda samo mrtva, unakažena do neprepoznatljivosti. Kiši, kao da nebo želi isprati tragove zločina ili i ono plače nad sudbinom Slavonije i njezinih sinova.

Iz mraka daljskih sokaka dolazile su majke i molile medicinsko osoblje da prevezu njihovu djecu u Osijek kako bi, barem njima, spasili život. Vratila su se četvora sanitetska kola puna slavonske djece. Hvala hrabrim medicinarima.

Zgrada policijske postaje, osvojena i uprljana zločinom, postaje tijekom okupacije zatvor – gubilište za hrvatski živalj koji nije pravodobno napustio Dalj (slika 1.24.). Nije jer je vjerovao susjedima, JNA, bratstvu i jedinstvu, a i svijetu da će spriječiti, ako ništa drugo, zločine nad ljudima.

Ruševine domova i ljudskih života, 1.kolovoza 1991. g. u Dalju.

Dalj, Erdut i Aljmaš kao „Đavoljev trokut" s prognanim mještanima na dunavskom šlepu i zakletvom na usnama: Vratiti ćemo se.

Izvor Glas, 3.09.1991.

Slika 1.24. Most preko Dunava kod Erduta imao je ime Most bratstva i jedinstva. Uvaži li se da je njime iz Srbije došla JNA, te sudjelovala u zločinu u Dalju i progonstvu civila iz Erduta, Aljmaša i Dalja, ime je zvučalo kao izrugivanje patnji i boli koju su osjećali žitelji odlazeći „šlepom" ploveći Dunavom i Dravom prema Osijeku.

Srpski su se zločini na istoku Hrvatske množili i pojedinačno povećavali svoje žrtve, a s njima je i povećavano područje istočne Hrvatske pod srpskom okupacijom. Na istoku Hrvatske trajao je prljavi rat, a Hrvatski Sabor nije na zasjedanju 2. kolovoza 1991., dan poslije zločina u Dalju, ustvrdio da je Hrvatska u ratu i posljedično tome donio prijeko potrebne odluke. U srca ljudi uvukla se sjeta, samoća i pitanje jesmo li ostavljeni, vjeruje li Zagreb našim suzama.

Ulazak JNA na područje općine Erdut, područje koje se još nazivalo i „đavolji trokut" (Dalj – Erdut – Aljmaš), značilo je objedinjavanje već prisutnih pobunjenih Srba s četnicima na tom području i na području sjevernog vukovarskog okruženja (Borovo Selo, Vera, Bobota). Već u praskozorje rata JNA je okupirane dijelove istočne Hrvatske objedinjavala u neprekinuti slijed dijelova, u jednu zemljopisnu cjelinu.

Baranja kao „tiha patnja" velikosrpske politike

Baranja kakvu je danas poznajemo, zemljopisno je oblikovana poslije 1. svjetskog rata kad je odlukom savezničkih sila 1920. sklopljen Trianonski mir kojim je odlučeno da se Ugarska županija Baranja podijeli na dio koji će pripasti Kraljevini SHS i dio koji će ostati Mađarskoj. Od tog vremena Baranja je „tiha patnja" velikosrpske politike.

Politički pohod velikosrpske politike na Baranju bio je najsnažniji nakon 2. svjetskog rata, a bio je u „paketu" s političkim pohodom na zapadni Srijem i sjeverozapadnu Bačku. I dok su velikosrpski političari uspjeli 1945. otrgnuti od Hrvatske zapadni Srijem i sjeverozapadnu Bačku, unatoč što je u tim njihovim dijelovima hrvatsko stanovništvo činilo apsolutnu većinu, te ga pripojiti pokrajini Vojvodini u sastavu Srbije (olako izgubljeni hrvatski teritorij), nisu to uspjeli s Baranjom.

U tim prekrajanjima u tvorbi unutarnjih državnih granica Jugoslavije, Baranja je, unatoč činjenici da nikad prije nije pripadala državi Hrvatskoj, ali ni Srbiji, postala sastavnica Republike Hrvatske [7]. Uvažavajući rečeno, razumljivo je zašto je Baranja u Domovinskom ratu bila jedan od najvažnijih srpskih vojnih osvajačkih ciljeva, a daje i potvrdu da je osvajačkim postupcima JNA vladala velikosrpska politika.

U Baranji je oduvijek složena nacionalna struktura stanovništva. Iz Baranje su potkraj 2. svjetskog rata izbjegli i prognani Nijemci, a jugoslavenske su vlasti na te njemačke posjede kolonizirali od 1945. do 1948. stanovništvo iz pasivnih krajeva Hrvatske, nešto više Srbe iz Banovine, a u nešto manjem udjelu Hrvate iz Zagorja, Međimurja i Dalmacije. Prema popisu stanovništva iz 1991. u Baranji su živjele čak 22 nacionalne skupine. Većinu stanovnika su činili Hrvati (42 %), potom Srbi (25 %) pa svi ostali (33 %), među kojima najbrojniji Mađari (16 %) i Jugoslaveni (8 %).

Baranja je u Domovinskom ratu imala svoje vrelo pobunjenih Srba. Bila su to naselja Uglješ, Jagodnjak i Bolman. Odande je već 21. travnja 1991. sa skupa srpskog stanovništva četnički vojvoda Vojislav Šešelj poslao poruku o granicama „velike Srbije" (Virovitica, Karlovac, Karlobag), Milan Paroški uznemiravajuće nasilničke poruke prema Hrvatima („treba ih pobiti kao kera pored tarabe"), a potom su u srpnju postavljeni „balvani". Slijedi granatiranje okolnih naselja s većinski hrvatskim življem, teroristički napadi bombama na policijske postaje (Beli Manastir, Darda), provokacije s uništavanjem hrvatske državne zastave, a sve kao priprema dolaska JNA. To se i dogodilo 3. srpnja 1991. kad je iz Vojvodine u Baranju došlo 40 tenkova i drugih oklopnih vozila JNA koji su se, nakon „odmora" u garnizonu u Belom Manastiru, ukopali na padine Banova brda (slika 1.25.).

Na stranu pobunjenih Srba i pridošlih, koji su onda činili srpske paravojne jedinice, a u korist velikosrpske politike, otvoreno se stavila JNA. Gotovo sama, bez značajne pomoći srpskih pobunjenika iz Baranje i „bradatih" rezervista, krenula je 24. kolovoza 1991. i okupirala najveći dio Baranje, na jug do Darde. Hrabro suprotstavljanje pripadnika MUP-a i ZNG-a zaustavilo je taj osvajački pohod neprijatelja u Dardi. Slijedilo je desetodnevno nasilje nad hrvatskim i mađarskim življem unutar okupiranog dijela Baranje, kao i svakodnevni artiljerski napadi na Bilje i Osijek. Političku i vojnu vlast preuzelo je Srpsko nacionalno veće za Baranju koje je

Tenkovi JNA i vojni rezervisti iz Srbije su **3. srpnja 1991.** g., došli u Baranju preko mosta kod Batine i najvećim dijelom se „nevino" parkirali u krugu vojarne u Belom Manastiru.

Prostor međurječja Dunava i Drave kao jedna prirodna, civilizacijska i napose elektroenergetska cjelina, zvan i **dragulj Panonije**, bio je zgažen gusjenicama ratnih strojeva, te je u daljnjem tijeku nasilja nad Hrvatima i pripadnicima drugih narodnosti koji su Hrvatsku smatrali svojom domovinom, bio osuđen izgubiti svoju višenacionalnu zajednicu.

Izvor: slike Glas Slavonije, 7.1991.

Već **7. srpnja 1991.** g., tenkovi su uključili motore, izašli iz vojarne i nakon rasporeda po Banovom brdu tamo se ukopali u žitu pred žetvu i mladi kukuruz u rastu, s cijevima okrenutim prema Osijeku, prema majci našoj, Slavoniji.

Slika 1.25. U vrijeme dok su se vodili pregovori i davali poticaji za prestanak sukoba i mirno rješenje jugoslavenske krize iz cijelog svijeta, vrh JNA u Beogradu je, pod krinkom omogućavanja mirovnih postupanja, raspoređivao tenkovske jedinice za okupaciju istočne Hrvatske.

preko valova Slobodnog radija Beli Manastir pozvalo na mobilizaciju u jedinice teritorijalne obrane „srpsko i drugo jugoslavenski orijentisano građanstvo" staro između 21 i 55 godina, uz prijetnju primjene federalnih (jugoslavenskih) zakonskih sankcija ukoliko mu se ne odazovu. Konačni čin okupatorske politike JNA s četnicima i pobunjenim Srbima Baranje dogodio se 3. rujna 1991. napadom na crtu obrane Bilja svim sredstvima, padom obrane hrvatskih domoljubnih snaga i njihovim povlačenjem iz Baranje.

Iako je tada predsjednik predsjedništva SFRJ bio Hrvat, Stipe Mesić, njegovu naredbu da se sukladno važećem Sporazumu o prekidu vatre JNA mora povući s područja općine Beli Manastir u roku od 72 sata, 12. rujna 1991. odbio je provesti sekretar za narodnu obranu general Veljko Kadijević. Bio je to „srpski" oblik vojnog puča i gašenje onog malog tračka nade u konačnici nepristranu ulogu JNA. Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman isti je dan donio odluku o blokiranju jedinica i vojarni JNA (prekid opskrbe strujom, plinom, vodom, telefonskih veza…). Slabljenje povezanosti Slavonije s okupiranom Baranjom ostvarila je JNA 14. rujna 1991. kombiniranim avionsko-topničkim napadom pri kojem je srušen most preko Drave u Osijeku na cesti Osijek – Bilje.

Tako je završila okupacija Baranje u režiji JNA, a u korist velikosrpske politike. Mi moramo sebi priznati i spočitati da bez dovoljno organiziranog otpora kroz borbu hrvatskih snaga reda i ZNG-a, hrabrost i odlučnost domoljubnih pojedinaca i malih skupina za obranu Baranje pod hrvatskim stijegom nije bila dovoljna. Baranja je „šaptom" pala, a domoljubni živalj pitao se tko je kriv, što se moralo, a nije učinilo za obranu Baranje. Je li nedjelovanje političkih vođa Baranje i čelnih ljudi „Belja" bilo posljedica političke naivnosti i kratkovidnosti, ili ljubavi prema Jugoslaviji, a ne svojoj državi Hrvatskoj.

Snažni osjećaji boli i žala kod Baranjaca s istinskom ljubavi prema Baranji, novih prognanika, rađali su sumnju o izdaji, ili nekakvoj političkoj „prodaji“ teritorija.

Stanovnici Baranje gotovo dva mjeseca (srpanj – kolovoz) živjeli su u neizvjesnosti o konačnom činu okupacije i životu svojih obitelji. Neki su izbjegli u Osijek početkom srpnja, pri ulasku tenkova JNA u Baranju pa su se sa smirenjem stanja vratili. Drugi su pak ostali i bili uznemireni, ali su vjerovali u smirenje stanja i povlačenje JNA te srpske paravojske iz Baranje. Čekali su u svome domu dok, krajem kolovoza, JNA nije pokazala svoje skrivene namjere, kad su se domoljubne nade razbile o oklop tenkova sa zvijezdom, a progonstvo njihovih obitelji postalo stvarnost (slika 1.26.). Neki od njih još su se jednom vratili. Treći, koji su sanjali san o Baranji u Srbiji, znali su da će doći i čekali su dan kad će Baranja biti okupirana politikom stvaranja velike Srbije i zločinom nad hrvatskim čovjekom. Konačna, cjelovita okupacija Baranje početkom rujna 1991. stvorila je bujicu izbjeglica, unesrećenih ljudi, a prelazak preko mosta prijateljstva na Dravi u Slavoniju kod Osijeka, dok se još moglo, bio je spas u posljednji tren. Mnogi su izbjegli i u susjednu Mađarsku gdje su već bili organizirani izbjeglički centri.

Mjesec rujan, mjesec s prelaskom kasnih dana ljeta u rane dane jeseni, mjesec s čudesnim bojama voćnjaka, vinograda i šuma što ih stvori priroda, počeo je s baranjskim suzama što su se s lica prognanih Hrvata plodnim njivama tiho slijevale u svoj Dunav i Dravu. Baranja je okupirana u tri nasilnička čina. Ispočetka, kolovoz, prijevarnim djelovanjem neprijateljske JNA, a potom nasilničkim djelovanjem JNA, domaćih i pridošlih velikosrpskih odmetnika (prvi dani rujna).

Drugi čin, čin otvorenog djelovanja na okupaciji, zaustavljen je u Dardi i Mecama hrabrim suprotstavljanjem hrvatskih branitelja.

Ni u jednom razdoblju predratnih i ratnih događanja Elektroslavonija nije bila nijemi promatrač onog što nije imalo izravnu vezu s održanjem stalnosti opskrbe električnom energijom i plinom. U svim kritičnim događajima stavljali smo svoje mogućnosti na raspolaganje Kriznom štabu, MUP-u, ZNG-u, Civilnoj zaštiti, gospodarskim subjektima, prognanicima…

Suze, majke, djeteta i pitanje nebu, zar tako mora biti, Bože zašto si nas ostavio?

Izvor: slike Glas Slavonije srpanj i rujan 1991., tekst autor.

Teci rijeko Dravo, Dunav silni teci i istinu svijetu o Baranji reci.

Idemo djeco, idemo preko Drave u Osijek, tu nam danas živjeti nije, al vratiti ćemo se jer tu nam je i domovina i dom.

Slika 1.26. Hrvatski je narod u Baranji bio jedna od 22 narodnosne skupine, a živjelo se u uvjerenju da između nijedne nema mržnje, želje za isključivim pravima, nacionalnom vladavinom. Iako u većini, Hrvati su bili ravnopravni sa svima drugima, vodili su se pravilima zajedničkog života, vidjeli su se zajedno u budućnosti s drugim narodima. Te mračne 1991. morali su se pitati o iskrenim namjerama srpskog naroda u toj zajedničkoj budućnosti.

To, u slučaju okupacije Baranje, potvrđuje sudjelovanje naša tri vozača s kamionima u spašavanju blaga Belja, gotovih proizvoda, iz tvornice u Mecama, a u kaotičnim i pogibeljnim uvjetima, između tri artiljerijska napada. Na poziv Kriznog štaba (1. rujna 1991.) bili smo među onima koji su se odazvali, sa savjesti i hrabrosti, a hvala dragom Bogu s ponosom i bez žrtava [34].

Naime, nakon okupacije Baranje od Dunava do Darde, u Mecama su kratkotrajno ostali neokupirani proizvodni pogoni Belja, ali pod bliskim dometom neprijateljske artiljerije. Tvrtka Belje nije imala jedinstvo poslovodstva u opredjeljenju prema politici Vlade RH, dapače, veći dio poslovodstva pripadao je velikosrpskoj politici. Neodgovorno nespremni dočekali su nemilosrdno nasilje JNA.

Prije konačnog čina okupacije Baranje, hrabrošću Hrvata iz Baranje i Osijeka spašavalo se hrvatsko iz Belja u Mecama (slika 1.27.). Ponos je u nama jer su i vozila Elektroslavonije, te njena dva vozača dala doprinos u tom hrabrom činu.

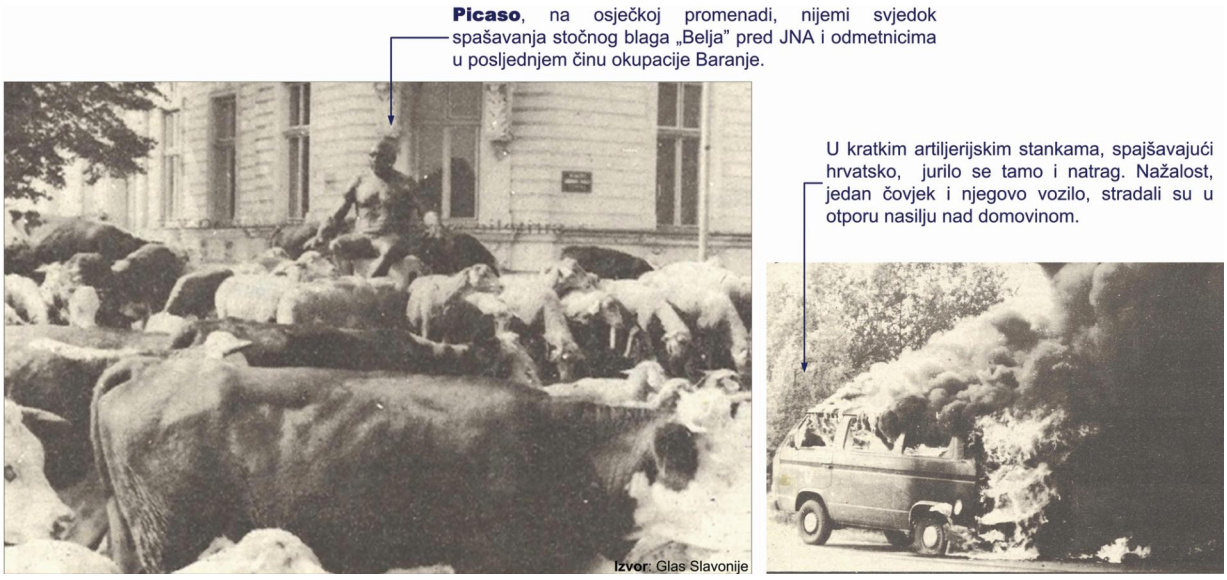
Nije se trebalo imati „šesto čulo“ za prepoznavanje vjesnika rata, tek hrabrost suočiti se s njima.

Podravsko i papučko područje u predratnim zbivanjima

Djelovanje pobunjenih Srba i njihov glas mržnje u njedrima Slavonije, tamo gdje je distribucijska mreža Elektroslavonije, a izvan područja Osijeka i Baranje, najjače se osjetilo na području koje je bilo u mjerodavnosti Pogonskog ureda Podravska Slatina i Orahovica.

Područje Podravske Slatine, sanjano predvorje zapadne granice velike Srbije

Značajno obilježje događaja na području Podravske Slatine u praskozorje rata jest snažno političko djelovanje Srpske demokratske stranke (u daljnjem pisanju: SDS). Već početkom lipnja 1990. počela se osnivanjem općinskih odbora SDS-a u pet općinskih središta (Pakracu, Daruvaru, Grubišnom Polju, Okučanima i Podravskoj Slatini) graditi stranačka mreža SDS-a diljem zapadne Slavonije. S ciljem jačanja i koordinacije djelovanja tih odbora osnovano je i tijelo naziva Regionalni odbor SDS-a zapadne Slavonije.

Slika 1.27. Pri prijevozu stočnog blaga Belja nije bilo dovoljno odgovarajućih kamiona ni vremena za odvoz nekamo na slavonske livade ili u staje, već se blago istovarilo na desnu obalu Drave u gradu Osijeku, a kamioni su se vraćali po preostalo. Blago se širilo u prostor zelenila uz osječku promenadu ne osjećajući svoje progonstvo kao ljudi.

Ta su politička tijela SDS-a na području Podravske Slatine bila graditelji ideje o okupaciji hrvatskog tla i to dvama djelovanjima. Prvo, s političkom prirodom djelovanja, što se očitovalo blokadom rada Općinske skupštine kao i njezina Izvršnog vijeća počevši od ožujka do srpnja 1991., nakon čega je Ministarstvo pravosuđa i uprave, 24. srpnja 1991., raspustilo ta dva tijela važna za funkcioniranje općine, ali i gospodarstva Podravske Slatine.

Drugo djelovanje bilo je pak usmjereno na srpsko pučanstvo u selima na području općine i imalo je ratno-huškački cilj. Najjače djelovanje te prirode bilo je u selima s pretežno srpskim pučanstvom, a to područje obuhvaća čak 22 naseljena mjesta na Papuku i podno njega, a cijelo područje zove se Brđanska. Prema popisu stanovništva iz 1991. tu je živjelo oko 4152 duše od kojih je udio Srba bio 78,6 %, Hrvata 16,1 % i 8,6 % pripadnika ostalih narodnosnih skupina. Valja naglasiti da to područje nije „vekovima naseljeno Srbima“, već da su Srbi tu doseljeni za prve i druge Jugoslavije, a brojčano značajno poslije 2. svjetskog rata, na ognjišta ubijenih ili protjeranih pripadnika njemačke narodnosne skupine.

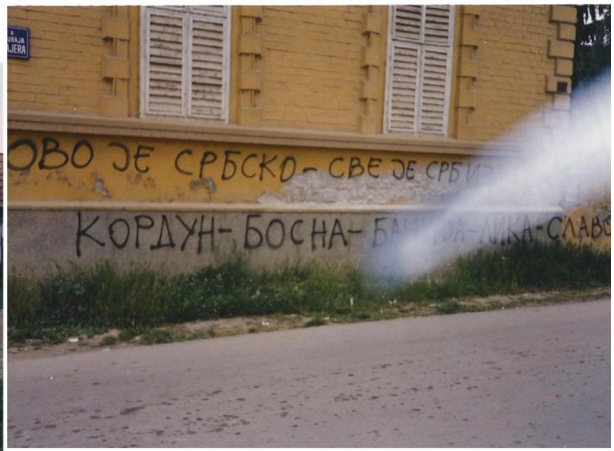
Prvo navedeno djelovanje SDS-a imalo je utjecaj na izvršenje poslovnih planova Elektroslavonije u području investicija. Naime, nisu funkcionirala općinska uprava i pripadna tijela za izdavanje dozvola građenja, a ratno huškačko djelovanje donijelo je netrpeljivost srpskog pučanstva prema svemu hrvatskom pa i radnicima Elektroslavonije koji su na tom području obavljali redovne poslove na mreži.

Svoja motrišta o zajedničkom životu, pripadnosti rodne grude i pravu svoga susjeda Hrvata na svoju državu u do tada najužim granicama, iskazali su njima karakterističnim porukama na zidovima kuća (slika 1.28.). Značajan, ali ne i prevladavajući, udio srpskog stanovništva u ukupnom broju žitelja općine Podravska Slatina (32 % prema popisu iz 1991.) ne opravdava ono što su napisali i što će učiniti na samom pragu rata.

U organizaciji JNA, čelnici SDS-a su 9. lipnja 1991. na području Brđanske ustrojili tzv. oslobodilačke jedinice samoproglašene SAO zapadne Slavonije koje su ušle u Papučki odred u kojem su već bili rezervisti JNA srpske nacionalnosti. Tada počinje poznati igrokaz u čijoj se pozadini odvija naoružavanje „srpske nejači“ u selima

Poznato velikosrpsko svojatanje istočne Hrvatske, ali i prijetnje ubojica. Nažalost, već u rujnu su se ostvarile, Četekovac, Čojluge, Balinci, ...

Velikosrpska nezasitnost posjedovanja tuđeg, a nadasve posebno hrvatske grude.

Izvor: arhiva ESO, tekst autor

Slika 1.28. Čitajući ove poruke mržnje čovjeku s ovih prostora, ne preostaje drugo nego se zapitati otkud toliko mržnje i nasilništva jednog naroda za ostvarenje nepodopština drugom. Velikosrpska je sumanutost duševna bolest [9] koja je imala izvor neprijateljstva prema hrvatskom narodu u njima samima, ne u nekom drugom, ne u njihovoj okolini.

sa srpskim življem od strane JNA, a s ciljem obrane od ustaša Hrvata. Vođe SDS-a i pripadnici JNA iz slatinske, a značajno više iz vojarne u Našicama, iznosili su oružje i njime naoružavali srpski puk u selima na području Brđanske. To je naoružavanje bilo izravno odobreno od strane zapovjednika pukovnika B.I. sa sjedištem u Osijeku. Za to postoje dokazi, izjave uhićenih oficira JNA nesrpske nacionalnosti nakon osvajanja vojarni u Osijeku i Našicama [4].

Predvodnikom terorističkog djelovanja na slatinskom području potvrdila se JNA svojim napadom na policijsku postaju 4. kolovoza 1991. Napadu JNA iz vojarne na Policijsku postaju Podravska Slatina prethodio je napad „nepoznatog" napadača s brežuljka Slatinac na vojarnu. Potonji napad upriličila je, po svemu sudeći, sama JNA da bi dobila razlog za svoj topnički odgovor, ni manje ni više nego na legalnu instituciju RH. Ta akcija JNA kao da je bila dopuštenje pobunjenim Srbima za njihove akcije, organizirano terorističko djelovanje i blokadu područja Brđanske, počevši od 18. kolovoza 1991 (slika 1.29.). Toga dana, u cik zore, na svim cestovnim prilazima Voćinu i drugim ključnim točkama podpapučkog područja, postavljene su zapreke, posebnost hrvatskih Srba, barikade s naoružanim pobunjenim Srbima i četnicima u sjeni.

Bili su to dani okupacije naoružanih pobunjenih Srba područja Brđanske kojima će se ubrzo u Voćinu pridružiti srpski dobrovoljci iz Srbije, a nakon čega slijedi ustroj vojne i civilne vlasti u okviru SAO zapadna Slavonija. Hrvati zatečeni okupacijom nisu imali izbora, ostali su zatočeni, obespravljeni, pljačkani, pod radnom obvezom, zlostavljani i ubijani. O njihovu tegobnom životu i sudbinama koje su nerijetko završavale smrću postoje zapisana svjedočanstva [4].

Sijači smrti nastavili su svoj pohod 4. rujna 1991. sa zločinima nad nedužnim žiteljima, Hrvatima, u selima izvan područja Brđanska: Četekovcu, Balincima i Čojlugu. Mučki ubijene 22 ljudske duše, zapaljene ili razrušene kuće, velik broj ranjenih kojima nije mogla doći pomoć jer je u Čojlugu bila jaka odmetnička vojna zasjeda. Sve ukazuje na davno isplanirani masakr, jer su Srbi napustili ta sela (bilo ih je 25 %) još 1990. Već sutradan hrvatske vojne snage vratile su prostor tih sela pod svoju zaštitu, ali, nažalost, ne i živote mučki ubijenih žitelja.

Podpapučko području Orahovice

Slično opisanima, organiziranih ratnohuškačkih djelovanja na području Pogonskog ureda Orahovica u praskozorje rata, ljeta 1991., nije bilo. Ipak, početkom kolovoza 1991. organizirani odmetnici s područja Brđanska (vrijedi prikaz na prethodnoj slici), povremenim pucanjem iz snajpera ili automatskog oružja po redarstvenicima ili stanovnicima, unosili su strah i nesigurnost za život i u podpapučkim selima općine Orahovica (Humljani, Pušine, Kraskovići, Slatinski Drenovac, Prekoračani, Gornji Meljani…).

Slika 1.29. Brđanska – od prve i druge Jugoslavije, područje sustavnog djelovanja srpske politike na stvaranju uvjeta vojnog ostvarenja zapadne granice velike Srbije. Masakr, zatočeništvo, mučenja… i to gdje? Tamo gdje spomen župne crkve u Voćinu potječe iz 1334.

Prve žrtve, sinovi orahovačko-slatinskog područja, dogodile su se 11. kolovoza 1991. kad su srpski odmetnici postavili zasjedu između sela Humljani i Pušine i iz koje su napali policijsku posadu iz postaje Orahovica. U tom ničim izazvanom napadu, mučki je ubijen jedan policajac, drugi zadobio prostrijelne rane, ali preživio je, uz tešku invalidnost, dok je treći policajac lakše ranjen.

Tih dana 1991. ginuli su sinovi podpapučkog kraja u obrani hrvatske grude i državnosti i na crtama obrane istoka Hrvatske daleko od svog kraja. Tako je to bilo 7. srpnja 1991. u otvorenom sukobu s velikosrpskim odmetnicima u Tenji kod Osijeka, kad poginuše kao pripadnici ZNG-a sinovi Orahovice i Čačinaca.

U takvom okruženju morao se svakodnevno odvijati rad radnika Pogonskih ureda Orahovice i Slatine. Elektromonteri Elektroslavonije koji su skrbili o stalnosti opskrbe električnom energijom kupaca i pogonu HEP-ove mreže na tom području, kako se u našem narodu kaže, „nosili su glavu u torbi“. Dostojanstveno i hrabro ostvarivali su svoju misiju braneći svjetlo od tame.

Papuk gorje, prirodna kičma Slavonije stoljećima je odvajalo, ali ne i razdvajalo živote Slavonaca u prostoru među rijekama Dravom i Savom. San o velikoj Srbiji s granicom u zapadnoj Slavoniji htjede umjesto prirodnog razdvajanja uspostaviti nasilno, htjede zabiti klin zla u život podpapučkog gorja.

Našice, na rubu ravne i brdovite Slavonije

Na području općine Našice, JNA je u jugoslavenskoj vojnoj organizaciji rasporedila postrojbe u vojarni, vojnom poligonu smještenom uz vojarnu i domu JNA u Našicama te vojnom skladištu u Našičkom Markovcu. Kako prethodno rekosmo, vojarna u Našicama bila je ključan čimbenik u podmuklom ponašanju zapovjedništva JNA pri naoružavanju srpskog puka u selima na području Brđanske kod Podravske Slatine, no iz nje nije bilo artiljerijskog djelovanja po gradu Našice sve do oslobađanja grada od JNA. Osvajanje navedenih objekata od strane ZNG-a, policije i dragovoljaca iz Valpova, Donjeg Miholjca, Orahovice i Osijeka započelo je 19. rujna, a okončano 21. rujna 1991.

Donji Miholjac, središte podravskog pograničnog područja s Mađarskom

Na području tadašnje općine Donji Miholjac snage JNA bile su raspoređene u tri pogranične vojne stražarnice (karaule) i to u neposrednoj blizini Podravske Moslavine, Donjeg Viljeva i Donjeg Miholjca (slika 1.30.). Iz njih nije bilo artiljerijskog djelovanja na naselja i objekte. Napad pripadnika ZNG-a 107. brigade na te stražarnice bio je istovremen 15. rujna 1991. Unutar tri dana osvojene su sve tri, pri čemu su najžešće borbe vođene za stražarnicu u Podravskoj Moslavini, gdje je neprijatelj upotrijebio i zrakoplove, no bez uspjeha jer su vojnici ZNG-a srušili dva „Galeba“ i MIG 21.

Izvor: literatura, crtež autor

Slika 1.30. Iako snažna, razmjena vatre, pri osvajanju stražarnica u podravskom dijelu općine D. Miholjac, nije ugrožavala život stanovništva, niti donijela štete na distribucijskoj mreži ESO-a.

Valpovštini prijetnje neprijatelja iz okupirane Baranje

Prvi minobacački projektili na području valpovačke općine pali su tijekom večeri 16. kolovoza 1991. na području između Ladimirevaca i Satnice. Upućeni su iz Baranje. I dok su povremeni minobacački napadi tijekom druge polovice mjeseca kolovoza imali prirodu provokacije, tim više što je JNA za njih službeno usmjeravala odgovornost na srpske paravojne jedinice (srpski pobunjenici i četnici), dotle će okupacijom Baranje, početkom rujna, započeti svakodnevna neprijateljska djelovanja na širem području Valpovštine, a koja će otvoreno poduzimati JNA. Minobacačkim napadima napadani su Belišće, Petrijevci, Nard, Gat, Bistrinci… Posebno se pamti osvetnički topnički napad na Valpovo i Belišće 16. rujna 1991., a kao odraz bijesa JNA zbog gubitka borbenih zrakoplova u bitci za stražarnice na području općine Donji Miholjac (prethodno opisano). Ti bjesomučni napadi na područje Valpovštine neprekidno su trajali do 20. rujna 1991., a stradali su vrijedna industrijska postrojenja (Belišće, Đuro Salaj…), građevine, infrastruktura prijeko potrebna za odvijanje života, ali od svega toga najviše bole ljudske žrtve.

Ratno predsjedništvo općine Valpovo proglasilo je 20. rujna 1991. ratno stanje na području općine Valpovo. Na praskozorje rata navučena je zavjesa. Bila je to za Elektroslavoniju činjenica koja je zahtijevala odgovarajuće organiziranje poslova na području Valpovštine.

Đakovština, područje izvan obuhvata snova o velikoj Srbiji

U vremenskom okviru što ga uzimamo kao praskozorje rata, život i događanja na području grada Đakova i Đakovštine, a posebno u usporedbi s područjem oko grada Osijeka, mogli bismo reći da nisu ukazivala na neizbježno ratno stanje. No, to kašnjenje predratnog sukoba bilo je prividna idila jer je pitoma, ali vjekovima Hrvatskoj odana, Đakovština imala neprijateljsku „guju u njedrima“. Bila je to JNA u dva „garnizona“ u Đakovu i na vojnom poligonu Nabrđe kod Gašinaca. Svojim ponašanjem punim netrpeljivosti prema poletu duha naroda Đakovštine za svojom državom i prijetnjama političkim izričajem sijali su uznemirenost i strah, ali na svoju štetu. Nadlijetanje vojnih aviona i helikoptera u niskom letu bilo je česta pojava.

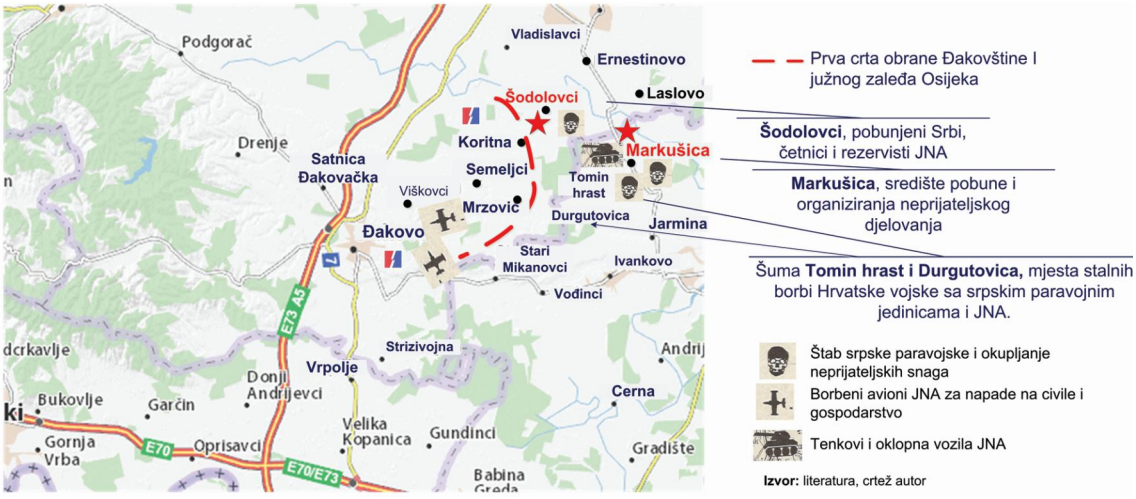
Postojali su i glasnici o djelovanju „srpskih emisara“ u tumačenju velikosrpske politike malobrojnom srpskom življu na području Đakovštine. Prema popisu iz 1991. bilo ih je samo 0,85 % naspram 98 % Hrvata, a u isto tako malobrojnim i malim selima. Poticanje na primjenu poznatih akcija „balvan revolucije“ nije uspjelo, dobrim dijelom i objedinjenošću života tih stanovnika Đakovštine sa životom Hrvata.

Čitajući pak Priloge za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini [14], otkriva se javnosti nedovoljno poznata istina o pravodobnom, učinkovitom i nadasve domoljubnom pristupu izrade plana obrane i zaprječivanja pristupa neprijatelja gradu Đakovu i naseljima Đakovštine. Usklađeno je djelovala Teritorijalna obrana s jedinicama MUP-a, ZNG-a i Narodne zaštite.

Prva uporaba vatrenog oružja bili su hitci iz male vojarne na vozilo Zbora narodne garde koje je ispred nje prolazilo 28. kolovoza 1991., ali je uzvraćena paljba potaknula vojnike JNA na veći zločin. Početkom rujna ispaljene su tri granate malog kalibra na ljude i građevine u neposrednoj blizini vojarne Dračice. 15. rujna 1991. zbog napada na grad iz obje vojarne, prvi puta, proglašena je opća opasnost, a hrvatske snage ulaze u borbu za osvajanje vojarni i protjerivanje vojske iz vojarni, da, na početku rata.

Nekako u isto vrijeme Hrvatske vojne snage završile su obrambene pripreme za obranu Đakovštine od okupacije na crti koja spaja neprijateljske postrojbe u Šodolovcima i na području ispred šume Tomin hrast prema Markušici, sjedištu vojske pobunjenih Srba, srpskih rezervista u odorama JNA i četnika (slika 1.31.).

Prije rujanskih vojnih djelovanja hrvatskih snaga, a kojima je cilj bio istjerati JNA iz Đakovštine i domoći se naoružanja i streljiva, ratnih djelovanja na području Đakovštine, napose razornog neprijateljskog djelovanja, nije bilo. Đakovština je početkom rujna bila područje za prihvat izbjeglica iz ratom ugroženih mjesta istočne Slavonije (Ilača, Borovo Naselje, Vukovar…), područje

Slika 1.31. U vremenu do početka rujna, sinovi Đakovštine slabo su naoružani sve do rujanskog osvajanja vojnih objekata. Unatoč tome, osmislili su i utvrdili liniju obrane svoga atara od neprijateljske vojske na prostoru Markušica – Šodolovci. Istodobno, te su jedinice otežavale napad neprijatelja na područje Osijeka s južne strane i što je bilo jako korisno,povezivale obranu Vinkovaca i Osijeka.

puno bratskih ruku za utjehu, mir duše i brisanje suza prognanika.

A neprijatelj, ne mogavši poduzeti vojne okupacijske akcije na tlu Đakovštine, ne imajući nikakvo opravdanje u obrascu „zaštita Srba i srpske nejači", u rujnu započinje brojne raketne i bombaške napade iz aviona kojima se razaraju gospodarski i sakralni objekti, a smrtno stradaju civili, na pragu svog doma, na poslu, na putu prema bakinoj kući…

1.5. Elektroslavonija u praskozorju Domovinskog rata

Te 1991. ispisivalo se 65 godina od 17. prosinca 1926. kad je u Osijeku započela javna proizvodnja i distribucija električne energije radi uporabe u domaćinstvima i industriji, za javnu rasvjetu i električni tramvaj. Ta obljetnica uzima se kao vrijeme trajanja elektroprivrednih djelatnosti na ovom prostoru, a Elektroslavonija Osijek kao elektroprivredni sljedbenik tih događaja slavi navedeni datum kao dan svog postanka. Obljetnice takvih događaja uobičajeno donose radost u svakodnevnicu, no prethodno opisani politički događaji, u čijem se vrtlogu početkom 1991. našla Hrvatska, nisu jamčili radost njezina obilježavanja. No, danas u nama živima žive sjećanja kako su radnici Elektroslavonije i drugih HEP-ovih jedinica na području istočne Hrvatske, ostvarujući svoju misiju, baš uz tu obljetnicu ispisali neke od najljepših stranica njezine, sad već blizu stoljetne, povijesti.

Događaji koji su u tom vremenu izravno proživljavani kroz redovno poslovanje, društvenu ulogu i odjednom stvorenu ulogu u posebnim uvjetima, ispočetka su bili slutnja, a potom sve više vjesnici onog što će doći – rata. A prije rata, svaka njegova slutnja, nagovještaj, tvorilo je za Elektroslavoniju vrijeme praskozorja rata koje se ne smije protratiti bez pripreme naše sposobnosti i hrabrosti.

Zato je prethodni prikaz, praskozorje Domovinskog rata nad slavonsko-baranjskom ravnicom, imao cilj predstaviti okvir događaja i njihovih posljedica unutar kojeg su djelovale poslovne jedinice Hrvatske elektroprivrede, napose Elektroslavonije Osijek.

Jer, slutnje o ratu i izazovi bili su brojni i teški za svladavanje. Društveni događaji i njihov izvor, velikosrpska politika pri raspadu Jugoslavije, utjecali su na

međuljudske odnose radnika, a ratni sukobi kod svakog su rađali strah od opasnosti za život.

1.5.1. Međuljudski odnosi pod utjecajem društvenih događaja

Narodnosni sustav u Elektroslavoniji i njezinu okruženju

Korjenite društvene promjene, kao što je stvaranje novog života domovine, bude snažne ljudske osjećaje, a u društvima s različitim narodnosnim sastavom neizbježno donose podijeljeno razumijevanje i prihvaćanje, od sreće i ushićenja do sumnji, straha i pobune. Razmjeri pobune jedne narodnosti, kad se ona tijekom povijesti potiče neispunjenim nepravednim i osvajačkim ciljevima na štetu drugih narodnosti, vodi ratu u međuljudskim odnosima i u konačnici ratu oružjem. Tako je bilo u Hrvatskoj tijekom postupka ostvarenja vječnog sna hrvatskog naroda, života u suverenoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj, a koji se morao ostvariti u uvjetima izlaska iz jugoslavenske zajednice naroda i suprotno ciljevima stvaranja velike Srbije.

Zemljopisna rasprostranjenost poslovnih, organizacijskih jedinica Elektroslavonije Osijek, prije i u trenutku društvenih promjena 1990., doprinijela je različitosti glede sastava narodnosti radnika. Među radništvom svih razina obrazovanja pa onda i svih razina upravljanja poslovnim procesom, prevladavao je broj Hrvata i Srba, slijedili su ih Jugoslaveni i potom manji udio svih drugih nacionalnih manjina. Dakako, postojale su i značajne razlike između pojedinih poslovnih jedinica što je bilo sukladno s povećanom prisutnošću određene narodnosti na području te poslovne jedinice.

Kako su poslovne jedinice Elektroslavonije Osijek bile gotovo preslikane na područja društveno-političkih jedinica, općina, korisno je znati narodnosnu strukturu stanovništva istočne Hrvatske u tim bivšim općinama sa stanjem prema popisu iz 1991. (tablica 1.1.), dakle prije početka ratnih događanja [33].

Prikazano stanje narodnosne slike naseljenosti istočne Hrvatske, sela i gradova iz 1991. ima svoju povijest razvoja, uzroke i posljedice, koji se u stručnim krugovima promatraju za razdoblje od 1910. do 1991., dakle

Tablica 1.1. Narodnosni sastav stanovništva istočne Hrvatske u bivšim općinama 1991.

Općine 1991. g.	Ukupno	Udio (%)	Hrvati	Udio (%)	Srbi	Udio (%)	Ostali i nepoznato	Udio (%)
B. Manastir	54 265	100	22 740	41,9	13 851	25,5	17 674	32,6
D. Miholjac	20 365	100	17 033	83,6	2404	11,8	928	4,6
Đakovo	52 954	100	48 578	91,7	2002	3,8	1374	4,5
Našice	40 829	100	32 891	80,6	4486	11,0	3452	8,4
N. Gradiška	60 749	100	43 692	71,9	12 572	20,7	4485	7,4
Orahovica	15 631	100	10 907	69,8	3328	21,3	1396	8,9
Osijek	165 253	100	110 934	67,1	33 146	20,1	21 173	12,8
Požega	71 745	100	57 277	79,8	9759	13,6	4709	6,6
Slatina	31 227	100	17 898	57,3	11 212	35,9	2117	6,8
Sl. Brod	114 249	100	97 379	85,2	7385	6,5	9485	8,3
Valpovo	33 108	100	30 000	90,6	947	2,9	2161	6,5
Vinkovci	98 445	100	78 313	79,6	13 170	13,4	5962	7,0
Vukovar	84 189	100	36 910	43,8	31 445	37,4	15 834	18,8
Županja	49 026	100	42 960	87,6	1209	2,5	4857	9,9

tijekom razdoblja prije, između i poslije svjetskih ratova te tijekom komunističkog ustroja društva. Mjerodavni stručni radovi pokazuju nam ponajprije kako su od 1910. do 1991. promjene u etničkom sastavu gradova bile vrlo dinamične, najuže povezane s iseljeničko-useljeničkim gibanjima, političko-teritorijalnim zbivanjima i promjenama, srbizacijom, te društveno-gospodarstvenim razvojem prostora. Navedeno je pozitivno utjecalo na brojčani razvoj hrvatske i srpske, a izrazito negativno na njemačke i mađarske narodnosne skupine. S druge pak strane Hrvati i Srbi bitno su povećali broj pripadnika i svoj udio u ukupnom pučanstvu gradskih naselja istočne Hrvatske, pri čemu je čak stopa urbanizacije Srba u istočnoj Hrvatskoj veća od stope urbanizacije hrvatskog stanovništva. Ipak, unatoč izraženoj „srbizaciji", u gradovima se, kao sjedištima općina, do 1991. učvrstila hrvatska etnička većina (1910.: Hrvati 49,8 %, Srbi 11,5 %, ostali 38,7 %; 1991.: Hrvati 70,7 %, Srbi 16,4 %, ostali 12,9 %), dogodila se narodnosna homogenizacija [18].

Jasno izražena deagrarizacija i deruralizacija Srba u istočnoj Hrvatskoj često se od velikosrpskih političara koristila kao pokazatelj njihova izumiranja ili potiskivanja, nepravičnog postupanja Hrvatske prema njima, a zapravo je bila posljedica njihova jačeg, namjernog prodiranja u gradska naselja gdje se krojila politika i koristile su se svakojake povlastice.

S tom su politikom 1991. gradovi istočne Hrvatske s najvećim apsolutnim brojem Srba postali Osijek (15 985) i Vukovar (14 425), a u polaznoj godini promatranja (1910.) to su bili Osijek (2943) i Borovo (1770). Posebno je znakovit i trend po kojem su Srbi do 1991. bitno povećali svoju koncentraciju u manjem broju gradova istočne Hrvatske. Zahvaljujući snažnoj industrijalizaciji i velikoj potražnji za radnom snagom (naročito u gumarskoj, obućarskoj i tekstilnoj industriji), Vukovar je postao odredište brojnih kolonizacijskih tokova, većinom iz Vojvodine te Bosne i Hercegovine, a koji su bili i etnički (srpski) usmjereni pa su Srbi u gradu udvostručiti svoj udio (s 15,7 % na 32,3 %), dok je porast udjela hrvatskog pučanstva bio bitno manji (19,4 %). Rezultat je to novoga snažnog usmjeravanja velikosrpske politike prema Vukovaru kao najvažnijem urbanom središtu hrvatskog Podunavlja. U tom je smislu Kombinat gume i obuće Borovo odigrao osobito važnu ulogu u procesu demografske, etničke, gospodarstvene i kulturne srbizacije grada i njegove okolice [34]. Unatoč tome, hrvatsko stanovništvo Vukovara uspjelo je odoljeti snažnoj „srbizaciji", planski vođenoj tijekom više desetljeća, pa su u Vukovaru pred rat 1991. većinu stanovništva, gotovo polovicu činili su Hrvati (47,2 %), Srba je bilo gotovo jedna trećina (32,3 %), a ostale narodnosti činile su oko petine od ukupnog stanovništva grada (20,5 %).

Promatrajući ratne događaje i njihov konačni ishod, narodnosna homogenizacija, kroatizacija, ukupnog i gradskog stanovništva prostora istočne Hrvatske do 1991. bila je značajna za „slabljenje unutarnje pripreme" za stvaranje velike Srbije na prostoru Hrvatske, kao i za obranu istočne Hrvatske od velikosrpske agresije kojoj je cilj bio stvaranje te umobolne tvorevine ratnim osvajanjem.

Kako je elektroprivredna djelatnost bila javna, a društvo Hrvatska elektroprivreda, koja ju je obavljala, u vlasništvu hrvatske države, narodnosna slika društva bila je manje-više preslikana u poslovne jedinice Elektroslavonije Osijek.

Drugi, po snazi, utjecaj na narodnosni sastav radnika poslovnih jedinica bila je snaga organizacije Saveza komunista u promatranoj poslovnoj jedinici te njoj nadređenoj partijskoj ćeliji i njezin utjecaj na zapošljavanje. Ako je postojao, u pravilu je taj utjecaj povećavao broj radnika srpske nacionalnosti.

Može se zaključiti da navedeni utjecaji, planska srbizacija istočne Hrvatske i povlastice partijskoj odanosti, u pravilu nisu bili dovoljni da bi promijenili narodnosnu strukturu radnika neke područne jedinice Elektroslavonije do mjere kod koje bi se moglo utjecati na dekroatizaciju odnosa i postupanja radnika prema korjenitim društvenim promjenama za koje se 1990. opredijelio hrvatski narod.

Dakako, postojali su pojedinačni slučajevi koji odstupaju od tog pravila, ali oni nisu promijenili cilj već samo put i vrijeme napredovanja prema nacionalnom

opredjeljenju. U tom smislu navodim Pogonski ured Beli Manastir u kojem su radili radnici s područja Baranje. Početkom 1991. narodnosna struktura bila je sljedeća: ukupno 29 radnika, od kojih 14 Hrvata (48,3 %), 12 Srba (41,4 %) i troje ostalih nacionalnosti (10,3 %). Poslovnom jedinicom dobro rukovodi radnik srpske nacionalnosti (G. J.). Nakon okupacije Baranje, novo uspostavljena općinska vlast za rukovoditelja poslovne jedinice imenuje radnika V. B., očito s boljim ocjenama i jamstvima njegove sposobnosti provedbe velikosrpske politike nego što ih je imao njegov prethodnik. V. B. odano sudjeluje u postupku uspostave vlasti SAO Krajine i RSK-a na području Baranje kao i osnivanja poduzeća ElektroBaranja. Nakon propasti velikosrpskog projekta, mirno, ali dvolično sudjeluje u reintegraciji distribucijskog elektroenergetskog sustava Baranje u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede. Kojoj strani pripada „srcem i dušom", koliko je iskreno bilo sudjelovanje u reintegraciji i koliko Hrvatsku smatra svojom domovinom, pokazao je nakon završetka procesa mirne reintegracije odselivši se s obitelji u Vojvodinu.

U poraću, često se postavljalo pitanje: kako su se suprotstavljena stajališta o korjenitim društvenim promjenama u jugoslavenskom društvu, napose opredjeljenje Republike Hrvatske o izdvajanju iz SFRJ, a osporavano od velikosrpskih političara i JNA, odrazila na međuljudske odnose u poslovnim jedinicama Elektroslavonije?

Za svako pitanje koje ima poticaj postavljanja u ocjeni ponašanja i postupanja ljudi u teškim društvenim događajima njihova životnog okruženja, nema lagane prosudbe u traženju odgovora. Za pronalaženje odgovora na takva pitanja mora se čovjek povezati s tankoćutnom istinom drugih dionika tog događaja i s istinom te sjećanjem koje nosi u sebi.

Jedan od najsloženijih međuljudskih odnosa je odnos u zajedničkom životu i suživotu dviju ili više osoba ili naroda. Oba pojma počivaju na pretpostavkama odnosa dobre volje, ravnopravnosti u odnosima, neugrožavanja ljudskih vrednota i života jednog od strane drugog, ali valja ih koristiti u različitim okolnostima. Suživot nije zajednički život poslije pomirenja, to je zajednički život nakon što smo prepoznali ili preživjeli zlo, a zajedništvo dobrog i zla održava naša tolerantnost [9]. Prihvatimo li iznesena gledišta možemo ustvrditi da se u jugoslavenskoj zajednici između Hrvata i Srba upražnjavao i jedan i drugi oblik međuljudskih odnosa, da je prevladavao oblik zajedničkog života, a poslije Domovinskog rata prevladava suživot.

Moje sjećanje i iskustvo govori da se velika većina Srba u Elektroslavoniji u razdoblju od zatiranja Hrvatskog proljeća 1972. (autor je počeo raditi 1. veljače 1972.) do 1990. nije isticala velikosrpskim već jugoslavenskim idejama. Među njima su ipak bili prepoznatljivi oni kojima je to bila zavjesa iza koje je bila Srbija na prvom mjestu. Tu zavjesu ispred njihovih ideala nije pomaknuo ni Memorandum SANU (iz 1986.), ali nastupi Slobodana Miloševića i prijetnje generala JNA ohrabrili su ih do mjere koja je uključivala otvoreno iskazivanje suglasnosti i podrške velikosrpskoj politici na tribini rekvijema za SFRJ.

Kao potvrdu rečenog navodimo primjer iz vremena prije okupacije Baranje, kad je nekolicina radnika poslovne jedinice Beli Manastir srpske narodnosti svojim ponašanjem izazivala međunacionalne napetosti i pogoršanje međuljudskih odnosa. Vrhunac je događaj oskrnavljenja hrvatske nacionalne zastave na jarbolu ispred zgrade općine Beli Manastir koju je u uličnom divljanju mladih Srba, skinuo i bacio radnik Pogonskog ureda B. Manastir (V. B. mlađi), sin budućeg rukovoditelja poslovne jedinice tijekom okupacije Baranje. Radnik je odmah dobio otkaz ugovora o radu. Njegov je otac u uredu direktora Elektroslavonije branio sina jugoslavenstvom (dijete iz braka Srbina i Hrvatice) i mladalačkim nestašlukom, odluku o otkazu primio je mirno vjerojatno znajući da se u Vojvodini spremaju tenkovi, JNA i četnici za napad na Baranju.

Valja spomenuti i jedan „miroljubivi" razlaz, prekid zajedničkog života na razini građanskog prava na izbor. Mislim na radnike srpske narodnosti koji nisu javno stali protiv neovisnosti Hrvatske, tako nisu trovali međuljudske odnose, a kad su pak vidjeli da je ratni sukob neizbježan, nisu se vojno angažirali na strani pobunjenih Srba. Otišli su s obiteljima u tišini, bez pozdrava i oproštaja s prijateljima, uglavnom u Vojvodinu ili Srbiju. Nisu potpuno podržavali oružani napad na Hrvatsku,

ali u njoj, neovisnoj, izvan Jugoslavije nisu željeli živjeti. Ne zamjerimo im na takvoj odluci, jer sloboda čovjeka je samo u izboru, a njihovim izborom mi ništa nismo izgubili. Oni očito nikad nisu pripadali ovoj ravnici na kojoj su rasli, a njezino sunce osjećali su kao sunce tuđeg neba.

Nažalost, postojali su radnici Srbi koji ne samo da nisu prihvaćali pravo svojih kolega radnika Hrvata za neovisnom državom izvan Jugoslavije, već su podržavali zahtjeve velikosrpske politike za stvaranje velike Srbije okupacijom hrvatskih krajeva. Zovemo ih pobunjeni Srbi koji su bili odmah, ili su kasnije prešli na strani barikada, te su zajedno s četnicima i JNA digli ruku na svoju domovinu, a zavičaj htjeli pripojiti Srbiji.

Čini nas sretnim što su postojali i radnici Srbi iz slavonskih sokaka koji su u njima vidjeli svoj dom, u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu svoj zavičaj, a koji su odlučili zajedno s Hrvatima dočekati jutro nakon ostvarenja vječnog sna. Bili su uvjereni da u to imamo nebesko i planetarno pravo i da ćemo s njima živjeti zajednički život, a ne suživot. Tada su podržavali dobre međuljudske odnose u svom radnom okruženju, unatoč tome što im nije bilo lako dokazivati iskrenost svojih postupaka, pripadnost i budućnost svojih namjera. Zasluživali su tada, a i danas zaslužuju naše poštovanje. Danas im nakrivimo šešir.

Nacionalno osviješteni Hrvati u Elektroslavoniji, koji nisu nikada bili članovi Komunističke partije, dočekali su 1990. s povijesnim pjesmama na usnama i s nezaboravljenim idejama politike Hrvatskog proljeća 1971., dakako, sada u sadržaju koji je promicala hrvatska politička avangarda tog vremena. Hrvati s jednakom razinom nacionalne osviještenosti koji su pak bili članovi Komunističke partije, nosili su breme partijske dogme „istog mišljenja“ te kontrolirali svoj temperament uz ostvarenje vječnog sna Hrvata. Kad je bilo bjelodano jasno što se smjera s Hrvatskom, stali su i oni u službu ostvarenja vječnog sna.

Bilo je, nažalost, Hrvata kod kojih je iskazana razina nacionalne osviještenosti do 1990. bila daleko od one kojom se čovjek treba dičiti, a ne stidjeti, one koja ne vrijeđa i ne omalovažava drugu nacionalnost. Dio njih je u izvjesnom pokajanju gledao iza sebe, a počeo je željeti ostvarenje vječnog sna. Jedan manji broj Hrvata ostao je, unatoč svemu viđenom, u zajedničkom životu s odnosima iz vremena na izmaku. Njihova su stajališta ostala u glibu mišljenja o održivosti jugoslavenske zajednice, bratstvu i jedinstvu nacija, a poglede u stvarnost priječila je magla obmane. Primjerice, oni su prigovarali za isticanje novih hrvatskih trobojnica na jarbole poslovnog objekta na lokaciji Zeleno polje u Osijeku, u proljeće 1991. jer, kako objasniše, izaziva i potiče pobunjene Srbe iz Tenja na granatiranje tog dijela grada Osijeka.

Među radnicima Hrvatima, Srbima, Jugoslavenima i drugim narodnostima, postojali su i oni kojima je postojeće stanje osobno odgovaralo i bilo ispred svega, uspavani u siguran i dobro plaćen posao, nacionalno potpuno ravnodušni, nisu željeli nikakve promjene. Ta učmalost prekrila je osobnost i u njoj stvorila pukotine, zatomila iskričavost pravilne prosudbe. Osjetivši ozbiljnost u događajima i stvarnu prijetnju rata, skrivali su se iza suvišnih pitanja „zašto“ i zapravo usporavali uspostavu korisnih međuljudskih odnosa u danim uvjetima.

Društveno-politička zbivanja u Jugoslaviji, vjetar velikosrpske politike Slobodana Miloševića, teroristički postupci pobunjenih Srba i ubačene srpske paravojske na teritoriju Hrvatske, te stajališta radnika o svemu što se oko njih događalo u praskozorje rata, imalo je utjecaj na međuljudske odnose i u Elektroslavoniji. Nastupila bi povremeno i ponegdje otvorena razgovorna razilaženja i suprotstavljanje, udaljavanje, šutnja i izbjegavanje, ali bez fizičkih obračuna, bez oružja. Nekoliko radnika srpske narodnosti izvan radnog prostora sudjelovalo je u postupcima provokacije koje je poduzimala velikosrpska politika koristeći se pobunjenim Srbima (spomenuti V. B. mlađi iz B. Manastira, D. T. iz Bijelog Brda).

Međuljudski odnosi u praskozorje rata bili su čistilište. Istinski dobri, rađali su snagu i vjeru za održanje mentaliteta pobjednika, potvrdu osobnih prosudbi o događajima i odgovora na izazove, gradili su mostove za moguć novi zajednički život. Istinski loši, zapriječili su da nas vode zablude lažne lojalnosti i dvoumljenje

u prepoznavanju dolazi li i odakle dolazi opasnost. S uvjerljivim vjesnicima rata, krajem lipnja i početkom srpnja 1991., nositelji loših međuljudskih odnosa nestajali su odlazeći na stranu neprijatelja, u zemlje bez rata ili su ipak prepoznali tko je zaslužio suprotstaviti mu se, primirili se među nama bez novih sudova.

Poziv razumu i suživotu, poziv odlučnosti

Početkom srpnja 1991., kad su nam potvrde namjera velikosrpske politike, pobunjenih Srba i potpore im od strane JNA, u prizoru kukavičkog ubojstva dva mlada hrvatska vojnika kod Ćelija u terenskom vozilu Elektroslavonije, stigle do zadnjeg kutka naše svijesti i kad su međuljudski odnosi u našoj sredini vapili za glasom razuma, ali i odlučnosti u održivosti svojih prava, napisao sam poruku radnicima svih narodnosti i elektroprivrednih djelatnosti sa sjedištem u Osijeku. Prenosim ju u današnje vrijeme u izvornom sadržaju i obliku [37].

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

Proizvodnja, prijenos i distribucija

Osijek

POZIV RAZUMU I SUŽIVOTU, POZIV ODLUČNOSTI

U trenutcima kad sam duhom tik pokraj kovitlaca poslovnih zbivanja ne mogu se istrgnuti silini razmišljanja o tragičnoj sudbini i smrti prijatelja, suradnika. O svirepoj nasilnosti nepoznatog što iz daljine, bez borbe, vjesnika smrti, utamni jedno svjetlo života. Dok naviru brojna sjećanja, koja su do jučer bili samo obični, svakodnevni detalji življenja, a danas već bolni ožiljci što svijest peku, jedino što može obuzdati iskre osvetničkih čuvstava i nemir duha, krik je poziva razumu i smirena odluka da se napadnuta domovina mora braniti umom, srcem i tijelom.

Pokraj nas se smrt, eksplozije, noćni i dnevni nemiri roje, prijete postati bujicom, mračnim košmarom. Politika sluđivanja vlastitog naroda, paranoje ugroženosti, stjecaj čuvstava seoba naroda, bolećivost prema vlasti i velikoj zemlji, primitivizam u stoljeću uspona čovjeka i na kraju mržnja spram hrvatskog naroda, njegovih povijesnih težnji i prava čovjeka.

Sada, ovih dana, ovdje na slavonskoj grudi, pred žetvu zlaćanog klasja dođoše sijači smrti, nemira i razdora. Skriveni u njenim bujnim njedrima, zaklonjeni bijelim bedrima njene širokogrudnosti, mučki, iz zasjede gasnu njena klasja, njene izvore života, običajne vezove… Ubijaju slavonsku djecu, glavom uronjeni u rodnu grudu umiru. Koje li hude sudbe.

Prihvaća li naš desetljetni, ili, stoljetni suživot vjerovanje i povjerenje, može li on biti zalog povjerenju? Hoćemo li zajedno ustati i potjerati na drugu obalu vjesnike nepovjerenja, sijače smrti, nakaze slobodoljubivosti i radosti življenja? Zajedno, misleći na suživot naše djece, ljubeći Hrvatsku kao zajedničku, našu domovinu. Kada ćemo s istim štovanjem izgovoriti pridjev „hrvatski“?

Vrijeme je, zaista je vrijeme za pobjedu čovjeka u čovjeku, inače će puknuti ta tanka nit što nas povezuje u radu, pri pozdravu u prolazu, uz kavu, pri oproštaju od dragog zajedničkog nam znanca.

Smrt je na poljima, u grad i selo dolazi nemir, nesanica kao metafora ili paradigma dolaska smrti. To nije crna slika jednog dana, jedne svakodnevice, to nije paranoja ili viđenje kukavice, to je naša nova zbilja.

Glas iz daljine, glas skrivenog, glas tmuše i tame govorio je o miniranju naših zgrada, blaga našeg svagdašnjeg života. Glas nemira, riječi lažne i ništavne kao što je ništavna vodilja njenog vođe. Glas i riječi bez luči što osvjetljava razumni suživot. Morali smo poći, bilo je razumno, ali pitamo se da li i sutra, kako se oduprijeti?

Sad nas ta nova zbilja, puna iracionalnih događanja, kuša u međusobnom povjerenju. Paziti na događanje u svom okruženju, na muhanje sumnjivih osoba, ukazati na neuobičajene pozive, na predmete i pakete izvan svakodnevnice, nije više iracionalna opreznost, neljudska sumnjičavost, to je odgovor surovoj zbilji – jamstvo sigurnosti.

Valja nam to što imamo, to što je stečevina rada mnogih, brižno čuvati od suludog nauma stranca, no da li i od nekog skrivenog u njedrima našeg suživota.

Vjerovati da nije tako i ispasti lakomislen, ili sumnjati, pitanje je sad.

Svi smo na palubi istog broda valja nam ploviti otvorenih očiju, obraniti ga od vjetrova zla, zajedno se još naužiti igre života, otkriti rijetka uživanja, one istančane draži koje poznaju jedino ljudi koji imaju jedni drugima mnogo što reći i koji ne umiju ništa čuvati samo za sebe. Jer, križ sudbine naše domovine, kakva god njena sudba bila, valja nam svima ponijeti na osunčani brežuljak. S njega će se lako razaznati tko je voli, običnom i ljudskom dušom.

Treba ovo obraćanje protiv ljudske gluposti i nakaznosti duha skončati, a ne znam kako, nedostaje mi poruka.

Volimo li blago domovine, ako nam je stalo do blaga Hrvatske elektroprivrede, valja nam ga čuvati i očuvati, razumom, poštivanjem drugog čovjeka, oprezom prema zlim nakanama, ali i sučeljavanjem sile sili. Jer, druge nam domovine, jer druge nam elektroprivrede nije.

A onima što tako ne htiju, Bože, oprosti jer ne znaju što čine.

Osijek, 06.07.1991.

U ime poslovodstva:
Damir Karavidović

Bio je to zov razumu među nama, radnicima Elektroslavonije, civilima u misiji obrane domovine koja je pred sukobom za obranu prava na samostalnu i nezavisnu državu. Poziv ljudskosti, ispravnim opredjeljenjima i odlučnosti uma i srca u nama, vojnicima bez vojne odore, vojnicima bez vatrenog oružja, ratnicima u civilnoj odori, radnicima vrijednih domovine u funkciji potpore obrani njezina stvaranja.

1.5.2. Na pragu pred izvanrednim poslovnim okolnostima

Organizacija i poduzimanje ključnih pothvata za rad u izvanrednim okolnostima

Praskozorje završava kad se pojavi dnevna svjetlost, kad ona osvijetli sve što jest i što će, kao dan je jasno, doći. Rat, taj mrak i studen ljudskih odnosa, taj završni čin jednostrane ili obostrane mržnje kraj je svog praskozorja najavio mnogo prije negoli su na sve strane prema hrvatskom domu zagrmjele cijevi oružja, a vidjet će se, nije prestao poslije negoli je iz posljednje cijevi oružja izvađeno streljivo.

Bit će rat, morat će se braniti svoj zavičaj i dom s ljubavlju i hrabrošću, srcem u vojnoj odori s oružjem, srcem u radnoj odori s alatom i vještinom, valjalo je pravodobno biti spreman. U novooblikovanim poslovnim jedinicama Hrvatske elektroprivrede na istoku Hrvatske razmišljali smo tako još u svibnju 1991. Nismo prespavali praskozorje i probudili se u ratu.

U tek ustrojenoj Hrvatskoj elektroprivredi, nakon stupanja na snagu 6. rujna 1990., počele su se primjenjivati jedinstvene mjere pripravnosti za obranu Republike Hrvatske kao jedan skup obveza svih organizacijskih jedinica u zaštiti i obrani ljudi, vitalno važnih objekata i drugih vrijednosti društva. Mjere nisu donesene zato što se predviđao rat pa su po sadržaju i značajkama bile gotovo onakve kakve smo poznavali u mirnim vremenima s „virtualnim“ neprijateljem, njegovim općim postupcima ugroze. Šteta, već je bilo pravo vrijeme za djelotvorne mjere nasuprot nakanama poznatog nasilnika, tako smo mi u Elektroslavoniji procjenjivali.

Isprava koja je ukazivala na to da će dani pred nama biti teški za održanje misije Hrvatske elektroprivrede jer postoje ratne slutnje, bile su Upute generalnog direktora o ponašanju i radu Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima od 10. travnja 1991. Uputa je određivala obveze područnih jedinica o obilasku, čuvanju i zaštiti važnijih elektroenergetskih objekata i po sadržaju se nebitno razlikovala od do tada ustaljenih uputa Ureda za obranu i sigurnost HEP-a ili Sekretarijata narodne obrane u mjerodavnoj lokalnoj zajednici. Na temelju te upute poslovne jedinice razrađivale su svoje planove obrane u izvanrednim okolnostima.

Odgovorne osobe organizacijskih jedinica HEP-a na području Slavonije i Baranje polazeći od uvjerenja da će sukobi na prostorima njihova zavičaja „napredovati“ u ratne sukobe, ustrojili su sredinom svibnja 1991.

vlastitu organizaciju poslovanja i poslovno postupanje koji odgovaraju kriznim stanjima, a vodeći se spomenutom uputom. Osnovan je Krizni stožer Hrvatske elektroprivrede za istočnu Hrvatsku koji su činili direktori svih poslovnih jedinica između Dunava, Drave i Save te Papuk gore (slika 1.32.).

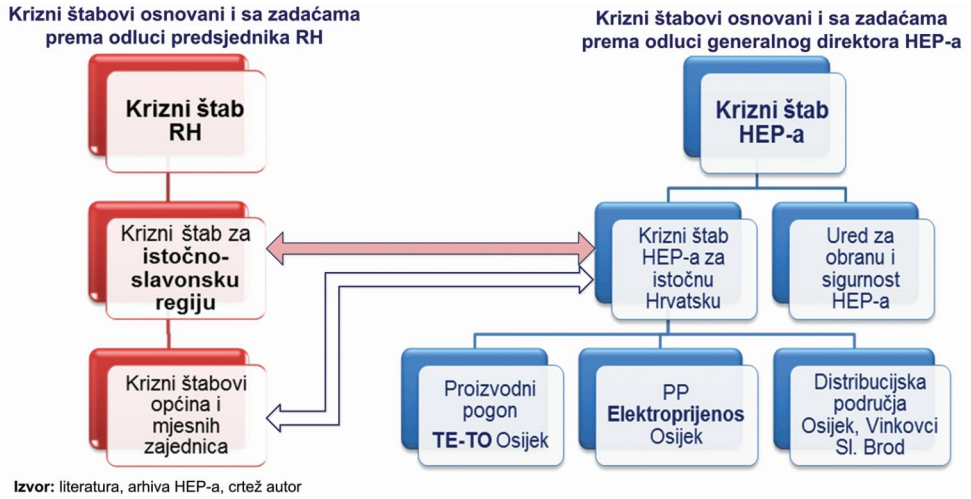
Načela djelovanja koja su se usvojila sa značajkama presudnim za uspjeh u ratnoj misiji – održivoj opskrbi električnom energijom – bila su utemeljena na zajedništvu u prijeko potrebnom djelovanju, međusobnom pomaganju u svemu i razumijevanju pojedinačnih tegoba. U tome nije bilo prepreka jer donedavno je Elektroslavonija Osijek organizacijski objedinjavala sve nove poslovne jedinice. Dakako, odgovornost za djelovanje na području vlastite poslovne jedinice bila je pojedinačna. Iako takvo postupanje nije bilo potaknuto posebnom odlukom generalnog direktora, dobilo je potrebnu suglasnost i potporu Ureda za obranu i sigurnost HEP-a. Na čelo Kriznog štaba imenovan je Damir Karavidović koji je prethodno imao funkciju rukovoditelja obrambenih priprema.

Krizni štab na razini Hrvatske elektroprivrede ustrojen je početkom kolovoza 1991. godine.

Sukladno odluci predsjednika Republike, potaknute procjenom sukoba kao „ratnom opasnošću“, a ne ratnim stanjem, tek krajem srpnja osnivaju se regionalni krizni štabovi diljem Hrvatske. Među prvima je, rekosmo, 29. srpnja 1991. u Osijeku organiziran Krizni štab istočnoslavonske regije (u daljnjem pisanju: Krizni štab regije). Temeljne, prve zadaće bile su sprječavanje kaosa u postupanju i paničnog straha među žiteljima koji bi doveo do masovnog iseljavanja, a čime bi slabila svekolika potpora civilne snage vojnoj snazi obrane. Djelovanje JNA, srpske paravojske i pobunjenih Srba na razini zločina s različitim imenom, bilo je i prije napada s namjerom teritorijalnog osvajanja upravo tome usmjereno. Dakako, Krizni štab HEP-a za istočnu Hrvatsku bio je sastavnica državnog sustava kriznih štabova u zajedničkoj obrambenoj misiji.

Temeljne zadaće članova Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku (u daljnjem pisanju: Krizni štab ESO), kao HEP-ova regionalnog štaba za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, u uvjetima neprijateljskog razarajućeg djelovanja, bile su:

- organizacija civilne zaštite za stvarne uvjete s predviđanjem rata

Slika 1.32. Zajedništvo u obrani Hrvatske djelovanjem kriznih štabova, usklađeno djelovanje u istoj misiji, Zbora narodne garde, policije, teritorijalne obrane, civilne zaštite, sanitetske službe, gospodarskih i energetskih subjekata, bilo je i dokazalo se kao preduvjet pobjede nad neprijateljem njezine slobode i nezavisnosti.

- fizička zaštita značajnih objekata elektroenergetske mreže od terorističkih djela
- uspostava suradnje s civilnim i vojnim stožerima obrane
- procjena ugroze dijelova elektroenergetske mreže i njezinih sastavnica od razaranja i oštećenja uslijed artiljerijskog djelovanja
- procjena mogućnosti nastanka okupacije dijelova mreže i izgradnja nadomjesnih objekata s funkcijom održanja opskrbe na neokupiranom dijelu mreže
- osiguranje prijeko potrebne opreme i dijelova za potrebe otklanjanja nastalih kvarova
- premještanje pričuvne opreme na mjesta izvan područja neprijateljskih djelovanja
- opremanje elektromontera ratnim zaštitnim sredstvima (zaštitni prsluk, kaciga…)
- zbrinjavanje i pomoć radnicima izbjeglim iz domova na okupiranom području
- koordinacija zajedničkih pothvata i međusobne ispomoći HEP-ovih jedinica.

U uvjetima predratnog stanja direktori, kao članovi Kriznog štaba ESO-a, nisu bili „rukovodeća elita“, bili su s radnicima, prvi među jednakima, a svi zajedno predali su se ostvarenju misije:

Biti civilna snaga u potpori vojne snage branitelja domovine na položajima obrane i biti izvor za hrabrost građana u njihovoj odluci i ustrajnosti ostanka u svom mjestu, zavičaju, na rodnoj grudi, a kao izvor za hrabrost slavonskih sinova branitelja.

Redovita opskrba električnom energijom, toplinom i plinom obrani je značila redovitost opskrbe branitelja u njihovim bazama svime potrebnim, a po povratku s ratišta mogućnost okrepe i odmora u svom domu, potom održivost učinkovitog sustava komunikacijskih veza u zapovijedanju obranom, mogućnost informiranja građana o ratnim događanjima i neposrednim opasnostima za njih.

Građanima pak, raspoloživa električna energija u domu ulijevala je nadu, vrjedniju od svega drugoga, da će obrana odoljeti napadima i da treba ostati tu, sa svojim braniteljima pružajući im podršku. Jer pust grad donosi braniteljima malodušje i kolebljivost u održanju zavjeta prema obrani domovine.

Organizirani, s razvidnim pravilima djelovanja, radnici HEP-a jednakom su se odlučnošću brinuli o proizvodnji u elektrani, o funkcioniranju prijenosne i distribucijske mreže struje, topline i plina, nerijetko u miješanim djelatnim skupinama (npr. Civilne zaštite) pomažući jedni drugima na zajedničkom putu do cilja. Vidjet ćemo kroz priču ove knjige kako u ratnom vihoru na istoku Hrvatske bi i pobijedi snaga zajedništva HEP-ovih organizacijskih jedinica.

Sažeto dajemo prikaz ostvarenja najvažnijih zadaća Kriznog štaba ESO s početkom u praskozorju rata, kao i ostvarenje važne zadaće tijekom trajanja rata.

Civilna zaštita u službi ljudi i blaga Hrvatske elektroprivrede

Ustroj organizacije civilne zaštite bio je vrlo važan jer je ispred svega stavljala brigu o ljudima i imovini u očekivanom katastrofičnom dekoru rata (ranjavanje ljudi, nastanak požara, rušenje objekata…). S druge pak strane postojalo je jedno korisno iskustvo iz prethodnog društvenog sustava u kojem je civilna zaštita bila „miljenica“ narodne obrane, a obuhvaćala je velik broj radnika. Ta obrambena funkcija (utemeljena na Zakonu o općenarodnoj obrani RH – NN 4/1991 od 2. 2. 1991.) obuhvatila je bitne skupine pothvata u kriznim stanjima izazvanima ratnim djelovanjem, a unutar njih naglašavamo neke koji su u pripremnom razdoblju odmah poduzeti (slika 1.33.). Funkcije tako ustrojene Civilne zaštite ostvarivale su radnici organizirani u operativne skupine (ekipe).

Svaki se pothvat vezao za svaku od poslovnih lokacija na kojoj su radili ljudi jedne ili više djelatnosti. Tamo gdje je bilo više djelatnosti, pothvati su se rasporedili između njihovih ekipa. Imenovani su rukovoditelj i njegov zamjenik te ekipe za određeni pothvat civilne zaštite. Za područje Osijeka pak sve organizacijske jedinice HEP-a organizirale su djelovanje Civilne zaštite na 8 lokacija s posebnom ekipom za svaki pothvat (5 ekipa),

Slika 1.33. Na korisnom iskustvu ustroja i djelovanja Civilne zaštite za krizna mirnodopska stanja, osmišljene su sastavnice, sadržaj rada i njihovo povezivanje u učinkovit sustav Civilne zaštite za ratne uvjete.

a u jedinice je bilo uključeno ukupno 310 radnika (vidi podatke na slici 1.34.). Cjelovitu organizaciju djelovanja Civilne zaštite u Domovinskom ratu na području Osijeka prikazujemo u prilogu 1.2..

U primjereno manjem izdanju, ali nigdje na račun zaštite radnika i imovine, postojale su organizacije civilne zaštite i u poslovnim jedinicama Elektroslavonije izvan Osijeka, u njenim pogonskim uredima.

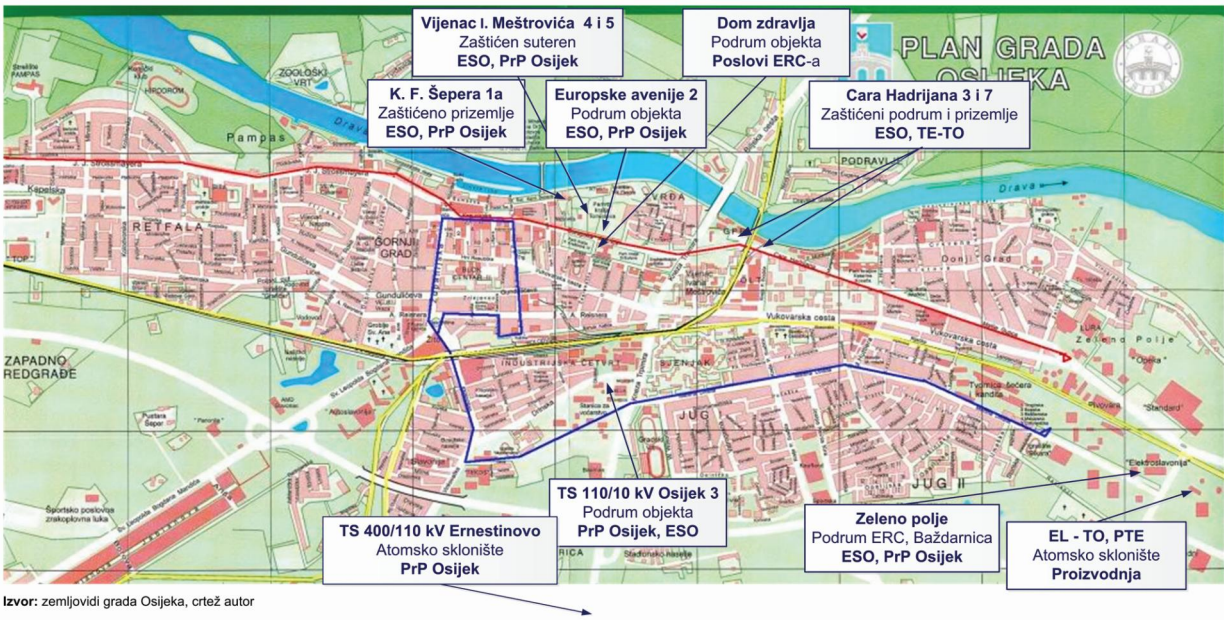
U slutnji ratnih događanja pravodobno se pristupilo uspostavi učinkovitog organizacijskog ustroja Civilne zaštite prije svega u funkciji sigurnosti radnika, ograničenju materijalnih šteta i održivosti opskrbe el. energijom. Primjeri iz rata pokazali su ozbiljno shvaćanje uloge imenovanih radnika.

Sve funkcije imale su svoje pripremne aktivnosti u praskozorju rata, a u ratu operativne koje su opravdavale njihovo organiziranje i ulaganje u sposobnost.

Od pripremnih istaknuo bih aktivnosti funkcije sklanjanja u primjeru organiziranja i opremanja skloništa za radnike te zaštite radnih prostora gdje nije bilo primjerenog prostora koje bi služilo kao sklonište. Sigurnost radnika u skloništima na svim lokacijama (slika 1.34.) bila je visoka, i tamo gdje se koristilo već izgrađeno atomsko sklonište (EL-TO, Zeleno polje) i tamo gdje se koristilo poslovne prostorije prizemlja zaštićenih blokovima opeke (Šetalište kardinala F. Šepera 1a) ili u iznajmljenim podrumima ili suterenima (Dom zdravlja, Vijenac I. Meštrovića)….

Često je u uvjetima iznenadnog napada izostao javni poziv za sklanjanje (javna sirena Štaba civilne zaštite), pa je od presudne važnosti bila budnost i odlučnost u procjeni prijeteće opasnosti rukovoditelja civilne zaštite na lokaciji ili njegova zamjenika. Njegov je poziv na sklanjanje u sklonište spašavao živote (posebno rizična lokacija, zbog iznenadnog granatiranja iz Tenje, bila je Zeleno polje).

Krizni štab ESO pravodobno je, u praskozorje rata, donio odluku o skloništima za radnike. Posebni su napori učinjeni u objektima koji nisu imali podrumske prostorije, kao što je zgrada na Šetalištu kardinala F. Šepera (slika 1.35). Nakon okupacije Baranje ta poslovna zgrada bila je vrlo blizu prve crte obrane središta grada (prva crta obrane bila je u Tvrđavici na 1 km udaljenosti), te

Izvor: zemljovidi grada Osijeka, crtež autor

Slika 1.34. U uvjetima nenadanih topničkih napada na grad, životi radnika bili su ugroženi pri dolasku i povratku s posla njegovu domu, ali i na radnom mjestu. Za sigurnost radnika na radnom mjestu odlazak u skloniste ima učinka samo kod najave opasnosti, za iznenadnu opasnost radnik je zaštićen samo ako radi u skloništu. Tome smo težili.

Blokovi opeke kao zaštita prostora i ljudi u prizemlju od izravnih pogodaka ili krhotina granata. Ratni radni vod civilne zaštite u ostvarenju pothvata sklanjanja. U zgradi bez podruma, zaštićeno prizemlje bilo je radno skloniste.

Izvor: arhiva ESO, crtež autor

Prostorije na katovima povijesne zgrade Elektroslavonije okrenute prema pitomoj rijeci Dravi, bili su stalni artiljerijski ciljevi neprijatelja iz Baranje. Unatoč 4 izravna pogotka, naum podmuklog neprijatelja o usmrćivanju radnika nije uspio.

Slika 1.35. Briga za sigurnost radnika na radnom mjestu, njihova zaštita u uredu od podmuklih, smišljenih topničkih napada baš na objekte HEP-a, bila je prva misao i djelo Kriznog štaba i Civilne zaštite Elektroslavonije. Opekama od slavonske zemlje, oda zahvalnosti.

zato i radnici u njoj pod velikom ugrozom od iznenadnih topničkih napada. Manji broj radnika na lokaciji, kako bi svi stali u zaštićeni prostor prizemlja, a obostrano oko prizemlja postavljeni blokovi opeke bili su djelotvorna zaštita radnika.

U ratu je brojnost i složenost aktivnosti civilne zaštite po pojedinim funkcijama bila vrlo različita, a svaka je pak u istom događaju imala značajne razlike u mogućnosti ispunjenja zadaće. Jedna otegotna okolnost za primjerice aktivnost protupožarne zaštite bilo je vrijeme kritičnog događaja, onda kad je do požara došlo izvan radnog vremena, u kasnim dnevnim ili noćnim satima, a zbog nedovoljno raspoloživih pripadnika tima. Ipak, dva najveća požara tijekom ratnog razdoblja dogodila su se uz prisutnost timova za protupožarnu zaštitu.

Misli se na požar poslovne zgrade tadašnjeg Pogona za distribuciju plina (Ulica Cara Hadrijana 7.) i spremišta lakog ulja u TE-TO-u na Zelenom polju. U izabranim primjerima ponajprije ističemo predanost i hrabrost izvršitelja funkcija civilne zaštite koje su bile presudne u ograničenju štete na HEP-ovu blagu na neizbježnu razinu (slika 1.36.).

Poslovna zgrada Pogona plin i njezino okruženje bili su položaj obrane hrvatskih branitelja koji je pri povlačenju iz grada bio zvjerski napadan od JNA iz „susjedstva". Obranjena je hrvatskim oružanim snagama, a spašena od požara hrabrošću, organiziranošću i spretnošću radnika Pogona plin koji su, radosni i ponosni za svoj doprinos, poslali „gradu i svijetu" poruku ispraćaja JNA stavljanjem nove trobojnice na balkon.

Poslovne zgrade Pogona plin, Pogona Osijek za distribuciju električne energije i jedinice Toplinarstva TE-TO Osijek, jedna pored druge (Cara Hadrijana 3 – Cara Hadrijana 7), bile su izravni ciljevi artiljerijskog nasilja neprijatelja (slika 1.37.), ali i „usputnog" gađanja drugih ciljeva (bolnice, mosta na Dravi, OLT-a, Podravlja …).

Gotovo svako novo jutro sviće sa štetama na zgradama, vozilima, mehanizaciji, … i dušama radnika, ali nema predaje.

U najvećem iskušenju našle su se organizacija i učinkovitost civilne zaštite u većini svojih funkcija, a posebno u funkciji protupožarne zaštite, na lokaciji TE-TO Osijek i njezina energetskog okruženja (TS Osijek 2 i

Slika 1.36. Među posljednjim „pozdravima" gradu Osijeku koji su otposlani od strane JNA iz vojarne u srcu grada, a u obliku razornog i smrtonosnog streljiva, bio je 14. rujna 1991., među inim, pozdrav zgradi Pogona plin.
Poslovna zgrada je razarana do zapaljenja, na tornju je stao sat, kao podsjetnik na kobno vrijeme.

Pripadnici civilne zaštite zatvorili su otvore skloništa za radnike zgrade na lokaciji Cara Hadrijana 3. uobičajenim načinom - vrećama s pijeskom. Neprijateljska je granata pogodila upravo zaštićeni prozor skloništa, ali nije naudila.

Izvor; arhiva ESO, crtež autor

Dvorišni ulaz i prizemlje zaštićeni paletama opeka i daskama, u službi zaštite ljudi od krhotina granata. Jutro poslije granatiranja grada, jedan stojadin lakše je „ranjen", a zbog vjernog služenja, unatoč brojnih pogodaka tijekom rata, u poraću je dobio nadimak „domoljub".

Slika 1.37. Civilna je zaštita prije najsnažnijih topničkih napada na grad zaštitila poslovne objekte u kojima su tijekom rata radnici radili pod posebnim uvjetima. Zaštita je pri napadima na te objekte i sama bila ranjavana, ali vrlo brzo su joj mjerodavne ekipe Civilne zaštite vratili sposobnost štićenja.

Mjerno-redukcijska stanica plina Osijek II) na Zelenom polju. Najtežu ratnu sudbinu s motrišta civilne zaštite doživjela je sama termoelektrana sa svojim spremnicima tekućeg goriva (slika 1.38.). Na početku nasilja JNA prema svemu hrvatskom, a u vrijeme kad više nitko nije dvojio da se na istoku Hrvatske vodi rat, tom energetskom objektu tenkovskim napadom, u kasnim večernjim satima, pogođen je prvi spremnik, a eksplozija tenkovske granate izazvala je njegovo zapaljenje (13. rujna 1991.). O funkciji civilne zaštite u tom primjeru jedno osobno, vjerodostojno sjećanje.

Odmah sam obaviješten, prema pravilima djelovanja civilne zaštite i mojoj funkciji rukovoditelja obrambenih priprema. Poziv me zatekao kod dežurnog dispečera na lokaciji K. F. Šepera 1a. Neprijateljski projektili padali su sa sjeverne, južne i istočne strane sveudilj. Uputio sam se do Zelenog polja gdje sam stigavši uočio da još nije pristigla gradska vatrogasna jedinica unatoč pozivu od strane dežurnog vatrogasca na elektrani. Nazvao sam s vratarnice, predstavio svoj položaj i ratnu funkciju te zamolio za žurni dolazak. Kao prepreka bile su činjenice o gorivu koje gori i čiju buktinju nije moguće ugasiti, i neprekinutom djelovanju neprijateljske artiljerije na putu do lokacije kao i na samom Zelenom polju. Nažalost morao sam upotrijebiti riječi izazivanja hrabrosti za koju sam vjerovao da postoji kod profesionalnih vatrogasaca, ali i velikih domoljuba. Upalilo je, vrlo brzo, kad sam došao do hrabrih radnika TE-TO-a koji su raspoloživim protupožarnim sustavom pokušavali gasiti gorući i hladiti susjedni spremnik, začuo se poznati zvuk sirena s dolazećih vatrogasnih vozila. Kako se stišavao plamen, stišavala se smrtonosna buka eksplozija u našem gradu. I dok je smrt puštala grad u kratki noćni san, na Zelenom su polju do zore plave radnici TE-TO-a i vatrogasci savladali požar prvog i održali fizičko stanje drugog spremnika (onako „svoran" izgledao je kao predan stihiji).

I dok se u tišini jutra u svima nama miješala tuga sa srećom, mržnja s ponosom, vidio sam jednog čovjeka, radnika TE-TO-a, za kojeg sam otprije slutio da ne osjeća niti priznaje Hrvatsku kao svoju domovinu, kako naslonjen na ulaz atomskog skloništa, s pogledom prema razorenim spremnicima i blagim osmijehom na licu ne dijeli našu muku (Ž. S.). Kad su nam se u

Spremnici tekućih goriva TE-TO Osijek, pod stalnim artiljerijskim napadima tenkova, topova, minobacaća, ... JNA, u ognju vatre, bez mogućnosti gašenja zapaljenog, a bili su potrebni veliki napori lokalizacije požara.

Ostatci izgorjelih, uništenih spremnika goriva, unatoč hrabrosti gasitelja. Ugroza života radnika elektrane i gasitelja trajala je i kad je neprijatelj vidio plamen i dim, ostvarenje cilja svojih napada, ,

Izvor: arhiva ESO, crtež autora

Slika 1.38. Cilj napada artiljerije JNA na lokaciju TE-TO-a bilo je uništenje izvora električne energije i topline za grad Osijek i njegovo okruženje, na način da se unište izvori goriva (spremnici tekućeg i redukcijska stanica za prirodni plin). Sustavom civilne zaštite zaštićeni su ljudi i u velikoj mjeri postrojenja.

mimoilaženju pogledi susreli, prožeo me snažan osjećaj potvrde moga viđenja njegova zadovoljstva.

Kako su štete na poslovnim objektima uslijed minobacačkih pogodaka bile svakodnevica, to su i pothvati civilne zaštite u funkciji raščišćavanja ruševina, zatvaranja nasilno stvorenih otvora, a ponegdje i privremene obnove dijela poslovnog objekta radi obavljanja poslova, bili svakodnevica. Na našu sreću funkcija „izvlačenje iz ruševina" nije imala „priliku" dokazati se u spašavanju ljudi.

Pothvati civilne zaštite nakon neprijateljskog razaranja obavljali su se opravdano skoro nakon događaja (slika 1.39.), ali važnost nikad nije stavljana ispred brige za sigurnost radnika. Radnicima sustava civilne zaštite povremeno bi se pridruživali i radnici izvan njega, uglavnom radnici specijalisti za neki stručni pothvat, a kojima je Elektroslavonija uistinu raspolagala.

Izvršitelji funkcija Civilne zaštite bili su obuhvaćeni ratnim radnim rasporedom (obvezom) radnika, a tijekom ratnog razdoblja mijenjali su se kad bi nastupili nezaobilazni osobni, poslovni ili organizacijski razlozi (odlazak u vojne postrojbe, promjena radne mjerodavnosti, otkaz...).

S vremenom rata u ostvarenju funkcija Civilne zaštite sve se više očitovalo zajedništvo, ne okretanje glave od poslova drugog, sužavale su se granice razlikovanja rukovođenja i upravljanja prema izvršenju. Nešto prijeko potrebno za učiniti u kritičnom trenutku, činio je radnik i direktor. Radeći zajedno, stvoreni su uvjeti za bezgranično povjerenje i vjeru u jedan jedini, zajednički cilj u ratu.

Funkcija civilne zaštite Elektroslavonije u ratnim uvjetima bila je primjer civilnog suprotstavljanja rušilačkom i ubilačkom nasilju neprijatelja. Iako u pozadini borbenih crta obrane, njezini pothvati nisu se uvijek ostvarivali u uvjetima bez ugroze života njezinih nositelja, dapače, a uvijek su doprinosili održivosti vitalnih funkcija logistike vojnog suprotstavljanja.

Unatoč brizi o zaštiti radnika u poslovnim objektima i organiziranom djelovanju Civilne zaštite, Elektroslavonija

Povijesni poslovni objekt „Elektroslavonije" u Ulici cara Hadrijana 3. našao se u đavoljem trokutu topničkog nasilja JNA iz terorističkih uporišta Tenja - Bijelo Brdo - Baranja.

Minobacački napad iz Baranje na poslovnu zgradu na Šetalištu kardinala F. Šepera 1a. Nakon prestanka nasilja, odmah se prionulo popravcima.

Poslovna lokacija na Zelenom polju bila je stalni cilj artiljerijskog nasilja iz neprijateljskih uporišta njenog okruženja.

Izvor: slike arhiva ESO, crtež autora

Slika 1.39. Ne ustežemo se tvrditi da je velik broj topničkih pogodaka neprijatelja poslovnih objekata Elektroslavonije bio izravni cilj, posebna namjera, a ne slučajni pogodak pri napadu na grad Osijek. Za to nalazimo potvrdu u obilježjima trenutka događaja i našoj civilnoj ulozi u obrani istočne Hrvatske.

nije prošla kroz ratni vihor bez ranjavanja radnika u krugu poslovnih objekata, a na našu veliku žalost jedan je radnik smrtno stradao.

Fizička zaštita značajnih objekata elektroenergetske mreže od nasilničkih djela

U svakom primjeru nasilja jedne političke i vojne sile prema drugom narodu, pogotovo golorukom, s ciljem onemogućavanja ostvarenja njegova prava na samostalnu i suverenu državu, primjenjuje se nasilje koje stvara kaos s obilježjima ugroze normalnog života, a kojim se kani odvratiti narod od njegove težnje.

Jedan od potpornih stupova ciljanog kaotičnog stanja jest neredovitost opskrbe električnom energijom, a ona se pak ostvaruje terorističkim izazivanjem kvarova na važnim sastavnicama elektroenergetske mreže. Odgovor tome je motrenje i fizička zaštita važnih sastavnica, no s obzirom na naoružanost terorista i naša fizička zaštita morala je biti tome ravnopravna, dakle, s funkcionalnim vatrenim oružjem. Terorističkom djelovanju na dalekovode, zbog njihove rasprostranjenosti u prostoru, nemoguće je pružiti učinkovitu fizičku zaštitu, što nije pak slučaj s elektranama, važnim transformatorskim stanicama kao srcima pogona mreže, zgradama u kojima su centri upravljanja pogonom sustava (u svakodnevnom izričaju – dispečerski centri), poslovni objekti.

Valja naglasiti da je u uvjetima činova prepoznatljivog vojnog i paravojnog, terorističkog, nasilja nad ljudima, materijalnim dobrima i teritorijem Republike Hrvatske, predsjednik Franjo Tuđman 22. travnja 1991. donio Odluku o ustrojstvu Zbora narodne garde (ZNG, Narodne novine, br. 19, 23. travnja 1991.). Temeljni zadatak bio je: zaštita državne granice Republike Hrvatske

i zaštita nepovredivosti državnog područja, zaštita od terorističkog i drugog nasilnog djelovanja kao i oružane pobune, te mnoge druge. Kako je u tom trenutku Hrvatska bila formalno-pravno još uvijek u sastavu SFRJ, Zbor narodne garde iz zakonskih je i političkih razloga ustrojen kao sastavnica Ministarstva unutarnjih poslova odakle se i zapovijedalo njegovim jedinicama.

Na temelju spomenutog Zakona o općenarodnoj obrani RH (veljača 1991.), generalni direktor donio je Uputu za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima, a potonja se počela primjenjivati sredinom travnja 1991. Član Kriznog štaba za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima za područje Slavonije i Baranje, sa suradnicima u Kriznom štabu ESO-a, primjenjujući odrednice članka 18 (2), točka III. te upute, pokrenuli su postupak osnivanja jedinice naoružanog voda po uzoru na, tada već bivšu, jedinicu teritorijalne obrane. Od prvog poticaja i prvog koraka osnivanja takve jedinice, nazvali smo je „pričuvni vod".

Poticaj tom postupku došao je iz procjene ugroženosti važnih objekata Hrvatske elektroprivrede koja je ukazivala da fizička zaštita s nekoliko „dežurnih" osoba neće biti dostatna za iole sposobnu zaštitu od terorističkih pokušaja. Temeljna zadaća te jedinice bila bi dostatna sposobnost fizičke zaštite blaga Hrvatske elektroprivrede na području Slavonije i Baranje od neposrednih terorističkih nasrtaja, a jedinicu bi činili radnici svih poslovnih djelatnosti. Pripreme za osnivanje jedinice pod organizacijskim ustrojem Elektroslavonije Osijek i njezino formacijsko oblikovanje trajalo je od svibnja do kraja srpnja, nakon čega je počelo njezino organizirano djelovanje na zaštiti HEP-ovih objekata na osječkom području (poslovne i pogonske zgrade, TS 400/110 kV Ernestinovo…).

Fizička zaštita koju su činili naoružani HEP-ovi radnici imala je opravdanje u praskozorju rata dok je JNA bila u vojarnama, u gradu bila skrivena „peta" neprijateljska kolona, odnosno dok nisu bile s vojnom ozbiljnošću uspostavljene prve crte obrane prema položajima neprijatelja. Posebna osobitost za grad Osijek bila je brojnost pripadnika neprijateljske velikosrpske tajne službe (KOS), a što se potvrđivalo izravnim pucanjem iz pješačkog naoružanja (primjer pucanja s nebodera „trolist" na prostor dvorišta HEP-ove zgrade u ulici Cara Hadrijana 3), popravkom preciznosti artiljerijske vatre s položaja izvan grada pri gađanju određenih ciljeva u gradu, širenju lažnih informacija.

Krizni štab ESO-a procijenio je da su energetski transformatori 110/35/10 kV i transformatori 35/10 kV, a i neki važni 10/0,4 kV, u trafostanicama u području djelovanja neprijateljske zemaljske artiljerije ugroženi, a izrazito važni za sigurnost opskrbe električnom energijom. Na temelju toga razrađen je način fizičke zaštite uporabom blokova opeke i drvene građe (slika 1.41.). Predviđajući još u lipnju razvoj stanja sukoba u rat, ostvarenju odluke pristupilo se s najvećom odgovornosti, tako da se brzo povećavao broj ugroženih transformatorskih stanica sa zaštićenim energetskim transformatorima.

Tijekom ratnih napada na elektroenergetska postrojenja na istoku Hrvatske, predočeni način fizičke zaštite pokazao se učinkovitim i od krhotina granata koje su pale u blizinu transformatora i od direktnih pogodaka u blokove opeke. U potonjem smislu istaknuo bih pokušaj neprijatelja s njegovih položaja u Tenji izazvati oštećenje transformatora 6,3/110 kV u TE-TO-u Osijek na granici s postrojenjem 110/35/10 kV Osijek 2 uporabom vođene protutenkovske rakete „Maljutka" za izravni pogodak zaštitnih blokova s južne strane transformatora. Posljedica udara rakete u blok opeke bila je udubina u obliku pravilne polukugle do polovice dubine jednog bloka. Naime, sposobnost bloka opeka oduprijeti se potpunom raspadu pri udaru rakete ili granate bila je u harmoničnom „komešanju" opeka u bloku čime se prigušivala snaga proboja tog streljiva (slika 1.40.).

Nakon što mir pobijedi rat, promišljali smo, stotine tisuća opeka koje ćemo upotrijebiti za fizičku zaštitu blaga Hrvatske elektroprivrede, darovat ćemo kao pomoć drugom blagu, ljudima Hrvatske elektroprivrede kojima su ratna djelovanja oštetila ili uništila domove.

Dakle, već na pragu ratnih zbivanja odlučili smo za fizičku zaštitu važnih poslovnih objekata i trafostanica koristiti se našim naoružanim radnicima u sastavu regularne vojne jedinice Zbora narodne garde, jer čovjek najviše daje kad štiti svoje, a energetske transformatore u području artiljerijskog razaranja materijalnom fizičkom zaštitom.

Fizička zaštita kotla energetskog transformatora u TS 35/10 kV Orlovnjak blokovima opeke bez pokrivanja gornje površine kotla, bila je dostatna kod minobacačkih napada na postrojenje i od krhotina granata pri napadu na ciljeve u blizini trafostanice.

Visoka razina fizičke zaštita energetskog transformatora u TS 110/35/10 kV Vinkovci 1 blokovima opeke i drvenim trupcima , omogućila je pogon transformatora i tijekom najbrutalnijih avio i minobacačkih napada vezanih za opskrbu Vukovara.

Izvor: slike arhiva ESO, crtež autora

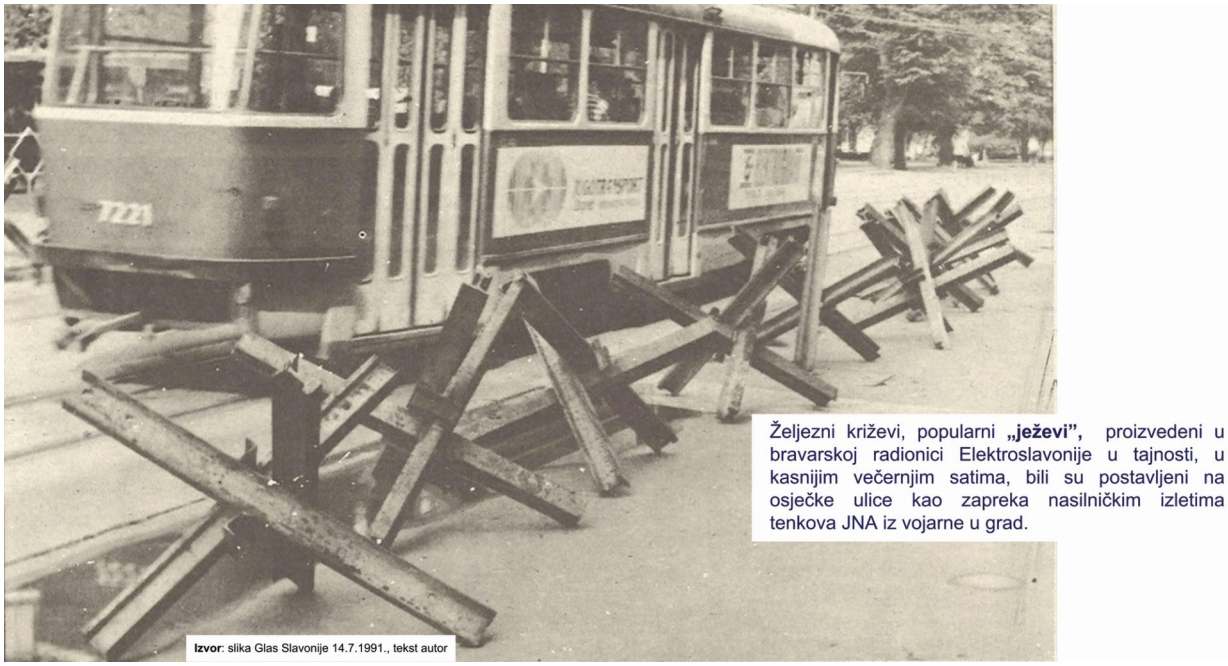
Slika 1.40. Pravodobna procjena prelaska sukoba u ratno stanje, prepoznavanje ugroze važnih sastavnica mreže, izbor načina fizičke zaštite i odlučnost ostvarenja zaštite u trafostanicama na nišanu neprijatelja, doprinijeli su održivosti pogona mreže te neprekinutosti opskrbe i u vrlo snažnim napadima.

Uspostava suradnje s civilnim i vojnim zapovjedništvima obrane

Prije uspostave Kriznog štaba regije, tijekom svibnja, lipnja i srpnja mjeseca, Elektroslavonija je sa svojom elektroprivrednom djelatnošću bila jedan od nosivih stupova civilne funkcije u tom predratnom kriznom stanju. Zamolbe ili zadaće dobivali smo od mjerodavnih i odgovornih osoba službenih tijela općina koje su bile suočene i koje su u nekom obliku proživljavale terorističko djelovanje pobunjenih Srba i srpskih paravojnih jedinica. U tom pogledu, u praskozorje rata najburniji događaji bili su na području općine Osijek pa su najčešće zamolbe i zadaće dolazile od Izvršnog vijeća općine i/ili od Sekretarijata za narodnu obranu kojem je na čelu bio Branimir Glavaš. Nakon prvog izlaska terorističkih tenkova JNA iz vojarne i njihova fizičkog nasrtaja po ulicama Osijeka, te usmenih javnih prijetnji zapovjednika vojarne o budućim „kaznama“, Sekretarijat za narodnu obranu poduzeo je djelotvorne mjere za suprotstavljanje pogibeljnom nastupanju JNA. Navodimo nekoliko primjera sudjelovanja u pripremi obrane od nasilja na ljude i blago Republike Hrvatske.

Ponajviše zbog podrške JNA velikosrpskoj politici u procesu raspada Jugoslavije, njezinih vojnih jedinica u njedrima grada (vojarna) i na jugozapadnom rubu (Poligon C), te nasilne okupacije dijela naselja Tenja na južnom prilazu gradu, Osijek se morao braniti od zla iznutra i izvana. Jedan od načina zaustavljanja oklopnih čudovišta JNA kretanju iz vojarne i dolasku u grad s poligona bile su čelične zapreke, od milja zvani „ježevi“. Izrada zapreka bila je majstorsko djelo naših sposobnih varilaca u radionici na Zelenom polju (slika 1.41.). Prve isporuke ježeva radile su se u poslijepodnevnim satima, izvan redovnog radnog vremena, a u kasnim večernjim ili noćnim odvozili na zadane lokacije. Razlog je bio u djelovanju „pete kolone“, ali ubrzo je bilo razvidno da je to nemoguće sakriti jer su o tome s prijateljima pričali i oni koji nisu željeli zlo, dapače, no nisu prepoznali podmukle metode motrenja pete kolone.

Prostodušnost poimanja nekih naših radnika velikosrpskih ciljeva, a još više načina na koje će se pokušati njihovo ostvarivanje, nakon jednog granatiranja lokacije Zeleno polje iz Tenje, vjerno kazuje izrečeno mi mišljenje jednog radnika: granatiraju nas jer smo istakli zastave RH, one ih izazivaju, a tu pravimo i ježeve.

Slika 1.41. Elektroslavonija je od samih početaka priprema za obranu istoka Hrvatske stavila svoje mogućnosti na raspolaganje tijelima te obrane na cijelom području. Nije se polazilo od pitanja i dvojbi, bojazni i skrivanja. Ježevi su tek primjer malog doprinosa, ali govore o ranom pripadanju obrani, a njihov materijal o čvrstoći tog pripadanja.

Razoružavanje teritorijalne obrane potkraj svibnja 1990. od strane JNA, samo u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, ostavilo je loše posljedice i za naoružanje s kojim je poslije toga gospodario svaki Sekretarijat za narodnu obranu. Sustav teritorijalne obrane u Jugoslaviji imao je svoje jedinice i u tadašnjem ZEOH-u, a posebno je bio sadržajan i cjelovit u zaštiti proizvodnih objekata, elektrana. Tako je i Termoelektrana-Toplana Osijek na Zelenom polju raspolagala, osim osobnim naoružanjem i naoružanjem za obranu od avionskog napada. Posjedovali su tri protuavionska jednocjevna topa sa streljivom od 20 mm (tip PAT 20 mm, M55), čija je vatra imala značajke mitraljeske vatre.

Opisana koncepcija ograničenja kretanja oklopnih vozila JNA izazvala je njihovu bojazan od blokade vojarni kada bi JNA izlaz tražila u podršci vojnih aviona, a mjesto napada vjerojatno bi bila zgrada u Županijskoj ulici 4. u kojoj su bila zapovjedništva: Sekretarijat za narodnu obranu grada Osijeka, sjedište Teritorijalne obrane i sjedište Vojnog zapovjedništva ZNG-a. Zato se odlučilo ondje utvrditi protuavionsku obranu, dakako žurno, s raspoloživim naoružanjem. Ono je pronađeno i u „neraspakiranoj" opremi teritorijalne obrane TE-TO-a Osijek – protuavionskim topovima PAT 20 mm. Zahtjev Sekretarijata za narodnu obranu bio je postaviti dva PAT-a na platformu kamiona, a njih pak postaviti pred zgradu u Županijskoj ulici 4 (preko puta HNK-a) okrenutu za pretpostavljene smjerove nadlijetanja neprijateljskih aviona. U radionicama Elektroslavonije pripremljene su platforme kamiona i postavljeni protuavionski topovi te odvezeni na mjesto obrane gdje su potom dugo očekivali svog napadača (slika 1.42.).

I evo kako život stvara proturječje. Kamion i oružje srpske proizvodnje u rukama hrvatskih branitelja na tlu mlade države protiv JNA, velikosrpskog nasilnika.

Posljednje dane mjeseca srpnja držimo danas danima velikih odluka za vođenje (uspostava Vlade demokratskog jedinstva) i obranu mlade države (odbacivanje

Izvor: slika Glas Slavonije, crtež autora

Slika 1.42. Istina o slaboj opremljenosti jedinica MUP-a i ZNG-a za rat s neprijateljskom oružanom silom. Protiv aviona ne višecjevnim topom već jednocjevnim mitraljezom. Istodobno, istina o odlučnosti i hrabrosti branitelja s takvom razlikom u snazi oružja braniti svoj dom i pravo na nezavisnost svoje države.

plana generala Martina Špegelja o osvajanju vojarni i skladišta oružja), te jedinstva političara državne razine („igre prijestolja" u priči o uroti protiv predsjednika Franje Tuđmana). Uistinu teške okolnosti za početak rada Kriznog štaba istočno-slavonske regije (nadležan za područje 14 općina) i za njegova imenovanog predsjednika gospodina Vladimira Šeksa, jer na istoku Hrvatske već više od mjesec dana traje neobjavljeni rat, a Hrvatska samo ima politiku mira bez sustava i plana obrane u ratu.

Osim funkcije predsjednika, izrazito važna i odgovorna bila je funkcija zapovjednika štaba (Franjo Pejić) jer su njegovo zapovjedništvo činili članovi zaduženi za vojne funkcije (Ivan Petrinović i Eduard Bakarac), te civilne funkcije kao što su policijske jedinice, teritorijalna obrana, civilna zaštita, sanitetska služba, gospodarstvo i snabdijevanje (Tomislav Merčep, Branimir Glavaš i Stjepan Galović). Odluka o osnivanju Kriznog štaba regije dopuštala je predsjedniku imenovanje za člana štaba ili pozivanje na posebne sjednice odgovornih osoba iz posebnih područja, a koji su važni za zaštitu i obranu regije. Iznad Kriznog štaba regije bio je Krizni štab Republike Hrvatske. Predsjednik Kriznog štaba regije donosio je odluke o ustroju Kriznog štaba općina u toj regiji. Kako je u početku rada Krizni štab regije bio nadležan u zapovijedi oružanim jedinicama, Odluka o njegovu osnivanju i radu smatrala se državnom tajnom. Uspostavila se i mreža općinskih kriznih štabova (četrnaest). Svi su oni u određenim okolnostima uključivali djelovanje neke od jedinica Hrvatske elektroprivrede, a obveze bi u štabu preuzimao imenovani rukovoditelj obrambenih priprema dotične jedinice.

Već početak rada Kriznog štaba regije i njegova predsjednika unio je više reda u obranu istoka Hrvatske u vremenu praskozorja rata negoli je to bilo do tada. Stvarali su se planovi obrane, jačala sposobnost obrane boljom naoružanosti, te, što je bilo jako važno, među braniteljskim postrojbama i stanovništvom smanjila se razina osjećaja „napuštenosti" od državnih ustanova zaduženih za obranu [10].

Prva zapovijed predsjednika Kriznog štaba regije došla je sredinom kolovoza kada su pobunjeni Srbi i četnici

iz Srbije organizirani u mjestima Uglješ i Jagodnjak, izvodili terorističke pothvate kao granatiranje Čeminca, mjesta s hrvatskim življem (15. 8. 1991.), napad na policijsku postaju u Dardi iz jurećeg automobila, granatiranje Darde. Usmena zapovijed u uredu Kriznog štaba glasila je: u noćnim satima isključiti napajanje električnom energijom naselja Uglješ i Jagodnjak do daljnjega.

Provedba zadaće nije bila jednostavna, prije svega jer su se dva pobunjenička sela napajala iz TS 35/10 kV Bilje, a mreža 10 kV neposredno do njih nije imala mogućnost izdvajanja rastavnom napravom značajno prije barikada na ulazu u selo Uglješ. Morali su se, u beznaponskom stanju cijelog voda, skidati strujni mostovi na drvenoj piramidi nedaleko sela Švajcarnica. Nadalje, istodobno je bez napajanja ostao i dio sela Čeminac. Dakako, nad izvršenjem pothvata bilo je pitanje s kojim elektromonterima, iz nadležnog Pogonskog ureda Beli Manastir ili Pogona Osijek, a iz razloga tajnosti izabrani su oni iz Pogona Osijek. Uz pomoć oblaka koji su zakrilili svjetlinu mjeseca „bekrije", u mrklini noći ostvaren je zahvat za prekid opskrbe tih četničkih uporišta. Novi je dan donio pritisak baranjskih političara i oficira JNA prvo na Pogonski ured Beli Manastir gdje mjerodavni za pogon mreže nisu imali „pojma" što se dogodilo protekle noći, a potom na odgovorne u Osijeku.

Jedan od visokih baranjskih političkih dužnosnika onog vremena, ali i čovjek za sva vremena, predstavnik najbrojnije nacionalne manjine u Baranji nazvao me i rekao, bistro mi je sjećanje: uključite tim naseljima struju, u Baranji vlada bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti, ovim potezom ga narušavate.

Uzvratio sam pitanjem: nije li bratstvo i jedinstvo narušeno granatama upućenim iz Uglješa na Čeminac neki dan (15. 8. 1991.) ili smrtonosnim prijetnjama upućenim Hrvatima od Šešelja i Paroškog upravo iz Jagodnjaka i Uglješa (16. 7. 1991.)? Postoji li još ta Ulica bratstva i jedinstva i možemo li još uvijek njome zajedno hodati nakon hrvatskih žrtava u šorovima Osijeka, Ćelija, Laslova, Vukovara, Erduta, Dalja…(slika 1.43.)?

Tijekom prijepodneva iz Kriznog štaba regije došao je nalog za uključenjem napajanja strujom nakon prekida od 24 sata. Novo iskušenje za elektromontere, ipak, noć je skrila njihove likove, a sjene su bile dovoljno daleko o neprijateljskih barikada te ih njihove oči nisu vidjele. Svevišnji ih je čuvao u borbi za pravedne ciljeve njihove domovine.

U prvoj polovici rujna uslijedilo je ukidanje kriznih štabova regije, a njihovi su predsjednici imenovani u povjerenike Vlade za koordinaciju između republičkog i općinskih kriznih štabova u sustavu pravovaljane civilne vlasti [11]. Tako se i suradnja Elektroslavonije Osijek po pitanjima iz nadležnosti civilne vlasti vezala na općinske krizne štabove. Glede suradnje s vojnom vlasti valja prvo ukazati

Prve granate na Osijek iz Tenje, središta pobunjenih Srba u osječkom okruženju, počele su uništavati sve vrijedno među ljudima kada su na putu stvaranja velike Srbije, ili drugih narodnosti.
Ploča s imenom ulice na pločniku simbolizira nastalu razinu vrijednosti jednog odnosa.

Izvor. Slika Glas, autorov tekst

Slika 1.43. Bratstvo i jedinstvo u Jugoslaviji bilo je jedna od zloporaba velikosrpske politike u upravljanju društvenim odnosima. Uzdižući odnos među narodnostima tim pojmom, dajući mu svetost, dodijelili su si pravo ocjenjivanja i optuživanja drugih za narušavanje tog odnosa. Bratstvo i jedinstvo bio je kavez za druge narodnosti s ključevima u srpskim pestima.

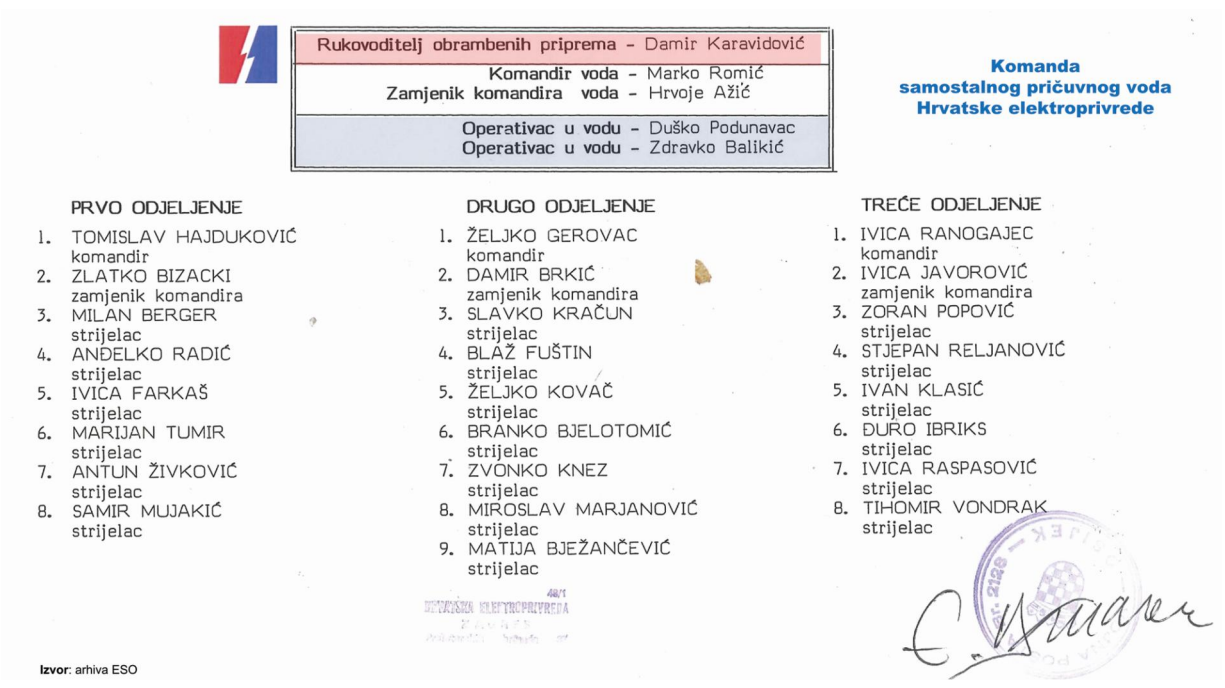
na promjenu koja je, slijedom prethodnih promjena, nastupila u sustavu također sredinom rujna 1991.

Samostalni pričuvni vod Elektroslavonije kao sastavna jedinica Hrvatske vojske

Drugi korak na ratnom putu „vojne" postrojbe Elektroslavonije Osijek bilo je njeno pridruživanje u sastav Zbora narodne garde. Iz naše dotadašnje suradnje s vojnim zapovjedništvima proistekao je 19. kolovoza 1991. godine takav prijedlog koji smo uputili Ministarstvu obrane RH, Zapovjedništvu ZNG za obranu istočne Slavonije i Baranje u Osijeku na ruke gospodina Ede Bakarca, zapovjednika 106. brigade ZNG RH (prilog 1.3.). Prijedlog je prihvaćen, te je dobivena suglasnost da vod DP Elektroslavonije Osijek bude dio sastava 106. brigade, 2. bataljuna Zbora narodne garde sa zadaćom obrane i osiguranja strateški važnih sastavnica „Elektroslavonije".

U tom dijelu ratnog puta samostalnog pričuvnog voda prvo se, prema vojnim naputcima, utvrdilo formacijsko obličje voda. Za samostalni pričuvni vod usvojilo se formacijsko obličje s komandom voda i tri odjeljenja. Slijedila je regrutacija vojnika te njihovo opremanje osobnom vojničkom opremom i oružjem.

U rujnu 1991. donesen je Zakon o obrani RH prema kojem se sve oružane snage organiziraju u jednu vojnu organizaciju, Hrvatsku vojsku (HV), a Zbor narodne garde postaje njezin profesionalni dio. To je posljedično dovelo do toga da naš samostalni pričuvni vod postane sastavnica Hrvatske vojske, naoružanjem i hrabrošću spreman i sposoban ne samo zaštititi objekte Hrvatske elektroprivrede već biti vojna pomoć osnovnim jedinicama obrane tog dijela istočne Hrvatske. Nakon pak oblikovanja I. Operativne zone Hrvatske vojske (listopad 1991.), samostalni pričuvni vod pod zapovjedništvom 106. brigade uključuje se od 25. listopada 1991. u zadaće obrane grada Osijeka. S tom odlukom došlo je i do konačnog formacijskog oblikovanja našeg voda (slika 1.44.), pridruživanje funkcija svakom pojedinom pripadniku voda i njegovo opremanje naoružanjem i vojnom opremom (cjelovit prikaz u prilogu 1.4.).

Rukovoditelj obrambenih priprema - Damir Karavidović
Komandir voda - Marko Romić
Zamjenik komandira voda - Hrvoje Ažić
Operativac u vodu - Duško Podunavac
Operativac u vodu - Zdravko Balikić

Komanda samostalnog pričuvnog voda Hrvatske elektroprivrede

PRVO ODJELJENJE
1. TOMISLAV HAJDUKOVIĆ komandir
2. ZLATKO BIZACKI zamjenik komandira
3. MILAN BERGER strijelac
4. ANĐELKO RADIĆ strijelac
5. IVICA FARKAŠ strijelac
6. MARIJAN TUMIR strijelac
7. ANTUN ŽIVKOVIĆ strijelac
8. SAMIR MUJAKIĆ strijelac

DRUGO ODJELJENJE
1. ŽELJKO GEROVAC komandir
2. DAMIR BRKIĆ zamjenik komandira
3. SLAVKO KRAČUN strijelac
4. BLAŽ FUŠTIN strijelac
5. ŽELJKO KOVAČ strijelac
6. BRANKO BJELOTOMIĆ strijelac
7. ZVONKO KNEZ strijelac
8. MIROSLAV MARJANOVIĆ strijelac
9. MATIJA BJEŽANČEVIĆ strijelac

TREĆE ODJELJENJE
1. IVICA RANOGAJEC komandir
2. IVICA JAVOROVIĆ zamjenik komandira
3. ZORAN POPOVIĆ strijelac
4. STJEPAN RELJANOVIĆ strijelac
5. IVAN KLASIĆ strijelac
6. ĐURO IBRIKS strijelac
7. IVICA RASPASOVIĆ strijelac
8. TIHOMIR VONDRAK strijelac

Izvor: arhiva ESO

Slika 1.44. Samostalni pričuvni vod Elektroslavonije organizacijom, ljudskom odlučnošću i naoružanjem jamčio je danonoćnu fizičku zaštitu HEP-ovih objekata i radnika u njima, te otklanjanje nasilnika od zlih namjera.

Dio naoružanja koji je bio u vlasništvu Elektroslavonije ostao je i nakon razoružanja jedinica teritorijalne obrane u RH koji je JNA provela potkraj svibnja 1990. Financiranje opremanja osobnom vojničkom opremom i potrebnim oružjem priskrbila je Hrvatska elektroprivreda, a potonje se dopremalo iz Zagreba pod tamom noći, u prijeko potrebnoj tajnosti. Kad je pričuvni vod postao sastavnicom Zbora narodne garde, njega su činili ljudi, njihova srca i oprema.

Autor je bio izravni sudionik u opasnom, za ono vrijeme, postupku naoružavanja za obranu blaga Hrvatske elektroprivrede i to u dijelu preuzimanja i prevoženja u prostore za pohranu u Elektroslavoniji. Prikazujem okolnosti tog postupka u jednom primjeru.

Bio je gotovo ponoćni sat jednog dana srpnja, te 1991., kad mi je zazvonio telefon u domu, a s druge strane oglasio se tadašnji sekretar osječkog Ureda za obranu Branimir Glavaš. Priopćio mi je da se u uredu nalazi „tvoj direktor“ i da je dovezao što smo tražili, te neka odmah dođem to preuzeti. Vozeći se u svom osobnom autu prema centru grada razmišljao sam o neobičnosti poziva i posjeta, u to doba noći, našeg direktora kod nekog drugoga doli neke od organizacijskih jedinica HEP-a u Osijeku. Pokucavši na vrata ureda i nakon njihova otvaranja odmah sam shvatio da nije riječ o direktoru već o predsjedniku Upravnog odbora HEP-a. Upoznat sam s onim što smo „tražili“, bile su to poluautomatske puške i streljivo, dobio sam pratnju za preuzimanje iz vozila u dvorištu zgrade u Županijskoj 4.

Sagledavajući prostorne mogućnosti vlastitog auta u odnosu na sanduke s oružjem i bitne okolnosti prijevoza oružja noću po ulicama Osijeka u privatnom autu, odlučio sam otići na lokaciju Cara Hadrijana 3 i poslužiti se vozilom Land Rover dežurne službe. U njega je sve stalo, odvezao sam ga prepunog sanduka s oružjem, maskiranih za površan pogled, putem do dvorišta zgrade na Šetalištu kardinala Franje Šepera 1a i bez usputnog neugodnog susreta. Dakako, zadržao sam ključ, a ujutro uranio radi predaje posebnog tereta mjerodavnom radniku ureda direktora za obrambene pripreme, Slavku Andrušiću.

Funkcija pričuvnog voda u pomoći redovnim jedinicama Hrvatske vojske najsnažnije se ostvarila kod bitke za obranu istočnog područja grada nakon napada na Nemetin (5.12.1991.). Preko povezanosti pričuvnog voda i redovnih jedinica, značajno su se unaprijedili odnosi na drugim područjima između poslovnih funkcija Elektroslavonije i Hrvatske vojske (tehnička pomoć u sustavu veza, posudba vozila, posudba agregata, radovi radnika u području rasporeda vojnika, propusnice za kretanje radnika radi redovnih i interventnih poslova...).

Broj operativnih članova voda bio je od 25 do 30 vojaka, a komandu je činilo pet dužnosnika. Smještajna baza pričuvnog voda bila je na lokaciji Zeleno polje, što je za pričuvnu zadaću pomoći Hrvatskoj vojsci na istočnoj i južnoj crti obrane grada Osijeka bila vrlo povoljna lokacija. Predviđajući povijesna obilježja osnivanja i ciljeva postavljenih pred njezin ustroj, zajedničkom slikom vojaka htjelo se ovjekovječiti trenutak spremnosti za obranu doma vrijednosti Hrvatske elektroprivrede na području Elektroslavonije Osijek (slika 1.45.).

U ustroj voda dolazili su ili iz njega odlazili naši radnici ponajviše zbog odlaska u jedinice Hrvatske vojske ili povratka iz nje, tako da slika prikazuje pripadnike jedinice u jednom trenutku.

U Hrvatskoj vojsci život je nesretnim događajem (prometna nezgoda) izgubio naš radnik Mato Romić, član Pričuvnog voda od osnivanja.

Demobilizacija vojaka samostalnog pričuvnog voda Elektroslavonije kroz sustav Hrvatske vojske nastupila je 1. 4. 1992.

Kako se 1. kolovoza 1991. smatra datumom početka djelovanja samostalnog pričuvnog voda (ključan je datum u kartici obveznika jedinice HV-a), taj se nadnevak može smatrati i rođendanom prvog samostalnog pričuvnog voda Hrvatske elektroprivrede DP-a Elektroslavonija Osijek, uključenim u sastav 106. brigade, 2. bataljuna Zbora narodne garde Republike Hrvatske, a potom od 25. listopada 1991. iste jedinice u sastav Hrvatske vojske.

Slika 1.45. Iz činjenice da je blago HEP-a u državnom vlasništvu i posebno društveno važno, te da će biti cilj terorističkih napada neprijatelja, proizišla je odluka da to blago treba štititi jedinicom s vojnom sposobnošću. Ustrojen je i opremljen pričuvni vod hrabrih srdaca radnika HEP-a, čija se sposobnost stavila u funkciju rezervne postrojbe Hrvatske vojske.

1.5.3. Zbrinjavanje i pomoć radnicima izbjeglim iz domova na okupiranom području

Događaji u praskozorje rata u istočnoj Hrvatskoj donijeli su svakom žitelju strah za budući život, nekima život u progonstvu, nekima smrt člana obitelji ili drage osobe, drugi su pak i sami izgubili život. I oni događaji koje političari nisu ocjenjivali ratnima donijeli su velike patnje u naše živote. Dakako, tragični događaji nisu mimoišli ni radnike Elektroslavonije.

Prognanici s područja Tenje

Patnja što prati progonstvo iz čovjekova doma prva je pogodila mještane Tenje. Među izbjeglim mještanima Tenje bilo je 67 obitelji radnika Hrvatske elektroprivrede, radno raspoređenih u poslovnim jedinicama svih djelatnosti u Osijeku. Te su obitelji zajedno imale 235 duša i valjalo im je pomoći.

Neki radnici srpske nacionalnosti nisu sa svojim obiteljima izbjegli iz velikosrpske okupacije Tenje, što govori o njihovu odnosu prema njoj, kao i o njihovu stavu o domovini Hrvatskoj. Nakon reintegracije okupiranih područja, neki su dočekali povratak sumještana Hrvata kao da nisu bili u progonstvu, a drugi su pak već bili u Srbiji koju su jedino prihvaćali kao domovinu.

Poslovodstvo svih djelatnosti Hrvatske elektroprivrede u Osijeku pozvalo je prognane radnike svih nacionalnosti, već prvih dana njihova progonstva 10. srpnja 1991., na susret brige o njihovu životu i podrške održanju duha. Prisustvovalo je oko 50 prognanih duša, neki radnici sa svojom obitelji, predstavnici sindikata i novinari. Prognanici iz Tenje iznosili su tužne priče u vezi s napuštanjem svoga doma, u priči se osjećala bespomoćnost i zloslutnost u očekivanju razvoja događanja, onoga što ih čeka u gorkom životu prognanih. Prijateljstvo i ljudskost prema drugom uvijek imaju visoka priznanja tog drugog, a čovjek bez doma to najsnažnije osjeti. Iz tog osjećaja proizlazio je i mirni izraz lica kao i blagi pogled prema nama koji nismo doživjeli patnju prognanog bića, a bili smo prijatelji spremni pomoći.

Imenovan je deveteročlani Odbor za pomoć prognanim obiteljima koji su činili sami prognanici sela Tenja iz svih poslovnih djelatnosti Hrvatske elektroprivrede u Osijeku. Vjerovali smo da prognanik najbolje razumije tegobe drugog prognanika. Imenovani Odbor za pomoć prognanim obiteljima iz sela Tenja načinio je program pružanja prve pomoći izbjeglim obiteljima koji je postavio detaljnu brigu o prognanima, pri čemu je ostvarenje dijela programa postalo zadaća poslovodstva, odnosno određenih organizacijskih jedinica Elektroslavonije. Tako je u sastavu Službe za administracijske poslove Elektroslavonije osnovan Odsjek za socijalnu skrb koji je imao zadaću da uz pomoć socijalnog radnika svakodnevno skrbi o prognanicima i drugim djelatnicima u stanju socijalne skrbi.

Poslovodstvo je odmah uputilo zamolbu generalnom direktoru HEP-a za jednokratnu novčanu pomoć od 3000 dinara po članu prognane obitelji [31]. Cilj je zamolbe bio ukazati na stanje u praskozorje rata, kao i otvoriti srce HEP-a u Zagrebu za tragičnu sudbinu njegovih radnika na istoku Hrvatske. Napisali smo (prijepis izvornog dopisa):

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

Ured generalnog direktora
Mr. Ivan Putanec, dipl. ing.
41 000 Zagreb

Poštovani,

Ratni vihor zahvatio je našu lijepu i milu Slavoniju. Sve manje smo svoj na svome. Primjer su obitelji iz, Osijeku, veoma blizog naselja Tenja. Među njima su 67 obitelji što rade u našoj Hrvatskoj elektroprivredi. Njih, za sada toliko zabilježenih, a ukupno 235 duša proživljavaju sudbu egzodusa s vlastita ognjišta i to danas u Europi, jer su Slavonci po svemu Europljani.

Napustili su domove s nužnim pinklecom stvari bježeći od onih koji su davno, s još manjim pinklecom, doselili na široke slavonske grudi i od onih što su Slavoncima umjesto ruke prijateljstva pružili nož pod vrat.

I tako, smješteni negdje kod rodbine ili prijatelja žive s bremenom gorčine i neizvjesnosti, a o povratku u razbijene kuće kojima su noćima haračile ljudske nakaze, niti ne snatre.

Pomoći nam je tim ljudima. Poslovodstvo ovog dijela Hrvatske je načinilo prvi korak o kome Vam prilažem zapisnik.

Vama se obraćam s molbom da Hrvatska elektroprivreda uzmogne ispuniti prijedlog materijalne pomoći od 3.000,00 dinara po članu obitelji (235 x 3.000). Ovakav vid pomoći je nužan jer ti ljudi imaju znatno povećane troškove življenja.

Potpuno suosjećam težak materijalni položaj Hrvatske elektroprivrede, no ona mora suosjećati tegobe života svojih ljudi, pomoći im, održati njihovu vjeru u slobodan život što nas, bez obzira na žrtve, sigurno negdje čeka.

U iščekivanju smo Vašeg odgovora uz srdačan pozdrav!

U ime Poslovodstva
Damir Karavidović, dipl. ing.

Zamolbi je udovoljeno, veliko HEP-ovo srce kucalo je za svoje radnike. Zagreb je bio uz nas, nismo se osjećali ostavljeni. Bila je to snažna potpora, u praskozorje rata, našoj odlučnosti za važan doprinos obrani svoje grude obranom sustava za opskrbu električnom energijom.

Ljudskom odzivu Uprave Hrvatske elektroprivrede pridružio se i Izvršni odbor Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede koji je (16. srpnja 1991.), osjećajući patnje prognanih radnika i ne dijeleći ih prema tome kojoj sindikalnoj zajednici pripadaju, uputio zamolbu svojim podružnicama za prikupljanje financijske pomoći prognanim radnicima iz Tenje, kao izraz radničke solidarnosti i ljudskosti, osjećaja i dobrote srca. Dakako, odziv nije izostao.

Tragom preporuke Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede i Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede, generalni direktor donio je odluku o izdvajanju jedne dnevnice iz iznosa ukupnog prava za plaće radnika za srpanj 1991. u korist pomoći prognanim radnicima i njihovim obiteljima za cijelo područje

Hrvatske (30. srpnja 1991.). No, kako je odluka o izdvajanju jedne dnevnice bila izraz ljudskosti i morala, nije ju morao prihvatiti radnik koji nije suglasan za izdvajanje iz plaće. O suosjećanju s tegobama prognanika i zajedništvu HEP-ove zajednice ljudi kazuje činjenica da nijedan radnik nije bio protiv takvog načina pomaganja prognanima.

Prognanička tuga se smiruje, a raste vjera u povratak ako im se pruži prijeko potrebni stambeni smještaj. Sve dok se vjerovalo u brzi povratak domu i prestanak jednostranog nasilja, zadovoljavao je smještaj u Osijeku ili njegovoj blizini. Dio prognanika privremeni je smještaj našao kod roditelja ili rodbine, drugi kod prijatelja, a za one koji tako nisu mogli riješiti beskućništvo odlučno se zalagalo poslovodstvo Elektroslavonije kadrovskom službom. Na raspolaganje su stavljeni prazni stanovi u vlasništvu Elektroslavonije, prazni stanovi ili čak kuće u vlasništvu naših radnika u Osijeku.

Unatoč patnji što im je razdirala grudi, prognanici Tenja, Ćelija, Laslova, Petrove Slatine, Šodolovaca, … nisu bili opsjednuti mržnjom. Njihovo je biće bilo opsjednuto snom o povratku u njihove domove i mir u kojem su nekada živjeli. U utorak 9. srpnja 1991. okupili su se na središnjem osječkom trgu u molitvi za mir (slika 1.46.), uvjereni da ima nade za novi život u starom domu, a ta je vjera uvijek početak povratka.

Prognanici s područja Erdutske visoravni

Prognaničke patnje stanovnika područja Erdutske visoravni, koju tragom osobina ratnih događanja i počinjenih zločina nad hrvatskim življem nazvaše „đavolji trokut“, počeše s trenutkom kad im pojedini susjedi, poznanici, pa i prijatelji Srbi postadoše „pobunjeni Srbi“ i kad potkraj lipnja podignu barikadu u selu Bijelo Brdo. Dakako, najveći prognanički val nastade nakon ulaska tenkova JNA iz Vojvodine i zločina u Dalju, Erdutu i Aljmašu.

Na tom području među stanovništvom nije bio veliki broj radnika Hrvatske elektroprivrede, napose Elektroslavonije Osijek (Dalj – 6, Erdut – 1, Aljmaš – 2 i Bijelo Brdo – 6), a i među onima koji su bili, bio je veći broj Srba s opredjeljenjem za ostanak među svojima, na pobunjeničkoj strani. Neki od naših radnika svoje su obitelji odveli iz navedenih mjesta tog područja

Slika 1.46. Danas prognanici, a brzo, već sutra povratnici, mislili su naši ljudi. Bila je velika razlika između sna i jave. Neki od njih bili su spremni progonstvo proživjeti kao borbu za slobodu domovine, tu iz Osijeka, s krovišta osječkih visokih kuća gledati sokake novog Tenja i svoj dom. Druge je pak patnja odvela daleko, što dalje dok se ne otjera neprijatelj i ugase vatre tog nasilničkog pakla.

početkom srpnja, kad su se pojavile bradate protuhe s kokardama i s njima se počeli družiti pobunjeni Srbi, a drugi pak sa žalosnim prognaničkim šleperom iz Aljmaša nakon zločina počinjenih diljem „đavoljeg trokuta" prvih dana kolovoza 1991.

Njima je pružana skrb jednakom predanošću i razumijevanjem njihove tuge kao i prvim prognanicima iz Tenje, a postupci su sadržavali i iskustvo dobrote.

Prognanici iz Baranje

Elektroslavonija Osijek za obnašanje tadašnjeg sadržaja djelatnosti distribucije električne energije na području Baranje imala je organizacijsku jedinicu Pogonski ured Beli Manastir, a u njemu je bilo raspoređeno 45 radnika. S prvim činom okupacije Baranje, dolaskom oklopnih vozila JNA bez sukoba (početak srpnja 1991.), nitko od radnika nije se odlučio na sudbinu prognanika, dočim je s drugim činom okupacije, koji je bio obilježen ratnim djelovanjem JNA i srpskih paravojnih jedinica, u neizvjesnost i život u progonstvu otišao dio radnika hrvatske i mađarske nacionalnosti (24. kolovoza 1991.). U početku u Osijek ili izbjegličko naselje u Mohaču.

Cjelovitom okupacijom Baranje od strane JNA i srpskih paravojnih skupina (5. rujna 1991.), u Pogonskom uredu ostalo je 29 radnika i to: 14 Hrvata, 12 Srba i tri radnika drugih nacionalnosti. Neizbježno nam se postavlja pitanje što je i dalje, kad je bila nadasve razvidna trajna osvajačka namjera JNA i srpskih paravojnih skupina prema Baranji i njezino trganje od tijela Hrvatske države, održavalo opredjeljenje hrvatske radničke većine za ostanak u Pogonskom uredu. Vjera u razum, u prolaznost stanja, u dobre međunacionalne odnose do tada, u što vjerovati?

S vremenom su se zablude naših poštenih radnika razbijale o surovu stvarnost života za svakog, a naglašeno za Hrvate i Mađare u samoproglašenoj SAO Slavonija, Baranja i zapadni Srijem. Ugroza najvrjednijeg, života obitelji ili njih samih, nagnala ih je ipak na izbjeglištvo iz Baranje. Prema raspoloživim podatcima, u listopadu 1991. u privremenom smještaju u Osijeku kod prijatelja i rodbine bilo je šest radnika i njihovih obitelji, a od njih samo je jedan radio u PU B. Manastir (iz Kozarca), dok je ostalih pet radilo u Osijeku (iz Bilja).

Reintegraciju Baranje u državno-pravni sustav Republike Hrvatske, a s tim postupkom i elektroenergetsku mrežu u elektroenergetski sustav HEP-a, dočekalo je četvero radnika hrvatske narodnosti Pogonskog ureda u Belom Manastiru, dakle oni koji se, unatoč svemu, nisu odlučili na prognanički život.

Tegobe i patnje prognanika

Prognanika obuzimaju teški osjećaji kad napušta svoj dom, posebno kad ugroza dolazi od jučer bliskih ljudi, a potom i kad se suoči s prazninom koju osjeti tamo gdje izbježe. On nema svoje prirodno mjesto u svijetu drugih. Kad mu se pomogne u smještaju tijela i obitelji, valja mu pomagati održati duh o povratku da se ne bi ugasio u praznini prostora privremenog smještaja. Razumjeti duševno stanje, teret na duši prognanika, dokaz je naše ljudskosti, a pomagati mu održati snagu za povratak, ljudska je plemenitost.

Hrvatska je elektroprivreda odmah, u praskozorje rata, ne dvojeći, pokazala ljudsku plemenitost prema prvim svojim prognanim radnicima i njihovim obiteljima. Za pamćenje.

1.5.4. Ilok, u Republici Hrvatskoj, ali ne i u Hrvatskoj elektroprivredi

Velikosrpska politika u Jugoslaviji te 1991., a pod krinkom očuvanja Jugoslavije i zaštite srpskog naroda u Hrvatskoj, u stvarnosti nezasitna glad za hrvatskim teritorijem na istoku Hrvatske, bila je zapravo ratna inačica mirnog otimanja zapadnog Srijema, sjeverozapadne Bačke i Bajskog trokuta iz 1945., a u kojem su Hrvati bili većinsko stanovništvo. Na putu okupatorskim ciljevima davne 1945. našao se Ilok.

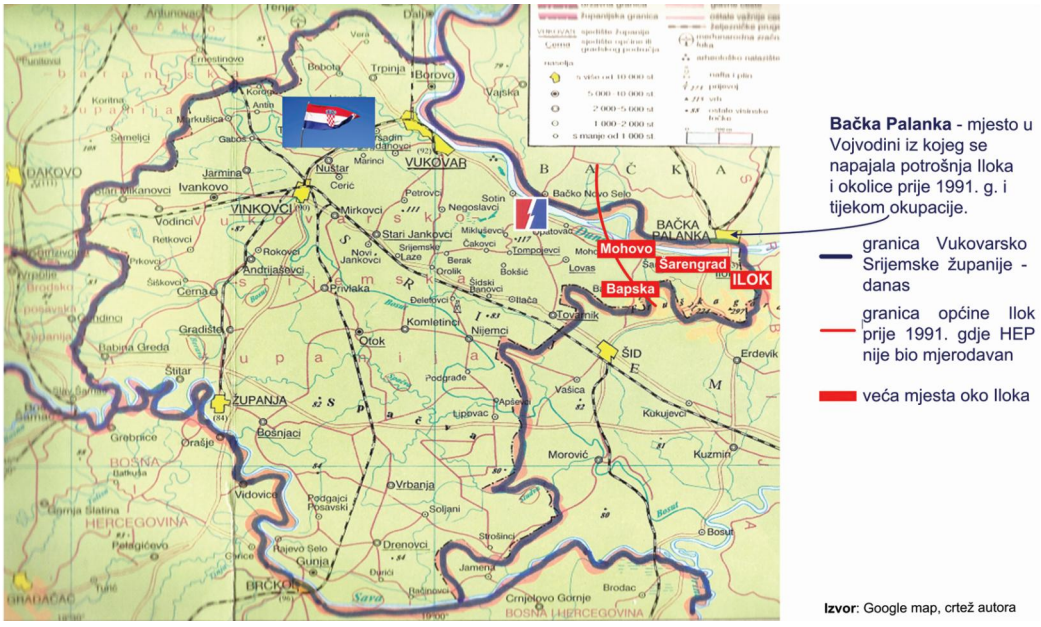
Povijesni dokumenti iz vremena poraća 2. svjetskog rata kazuju da je u lipnju 1945. AVNOJ osnovao Komisiju za izradu predloga za utvrđivanje granice između Vojvodine i Hrvatske, na čelu s Milovanom Đilasom, koja je među inim otimačinama hrvatskog teritorija zaključila i ovo [7]:

Što se tiče iločkog sreza, iako zapadna sela Šarengrad i Ljuba, kao i grad Ilok, imaju ogromnu većinu Hrvata, a istočna sela Neštin, Susek, Banoštor i druga ogromnu srpsku većinu, komisija je smatrala da zasada ne bi ovaj srez trebalo cijepati na dva dijela, nego ga ostaviti u sadašnjem sastavu, *s tim što bi pripao Vojvodini.*

Na sreću, ali ne zaslugom hrvatskog člana Komisije, teritorij koji je bio određen takvom odlukom obilježio se kao „sporni srez" (kotar) pa se sukladno Ustavu SFRJ iz 1946. mogao provesti referendum na kojemu bi stanovnici odlučili o pripojenju određenoj federalnoj jedinici, u potonjem slučaju Hrvatskoj ili Vojvodini. Dakle naknadno, nakon referenduma održanog 1946. Ilok je ipak pripao Hrvatskoj pa tako zasluge pripadaju domoljubnosti tamošnjeg hrvatskog naroda, a ne tadašnjem hrvatskom vodstvu. Nažalost, pravo na referendum nije dobio i hrvatski narod (šokački Hrvati) kao većinski u zapadnom dijelu Bačke, uz Dunav od mađarske granice do Bačke Palanke, unatoč vapaju koje je slao vodstvu CK KPH [12]. Mnoge analize povijesnih zbivanja i politike iz 1945. u rješavanju istočnih hrvatskih granica govore da je CK KPH vodio politiku potpuno suprotnu potrebama Hrvata kao većinskog naroda na tim prostorima, a time i hrvatskim nacionalnim interesima.

Tako kada je, iako ostavljen, hrvatski narod referendumom sam obranio pripadnost teritorija kotara Ilok Hrvatskoj, hrvatska je politika njegovu opskrbu električnom energijom ostavila u mjerodavnosti elektrodistribucije Autonomne pokrajine Vojvodine. Električna energija tekla je iz distribucijske mreže Bačke Palanke u distribucijsku mrežu Iloka (slika 1.47.).

To stanje, zatečeno poslije Drugog svjetskog rata, ima svoje povijesno uporište u elektrifikaciji između dva svjetska rata. Prvotno je Ilok u razdoblju između dva rata elektrificiran iz Bačke Palanke, iz tamošnje elektrane, srednjonaponskim kabelom položenim na dunavsko dno. Tako se opskrba električnom energijom područja Iloka nastavila i tijekom dugih godina vremena nakon Drugog svjetskog rata, kad je područje Iloka bilo u sastavu Republike Hrvatske, napose Općine Vukovar,

Slika 1.47. Zajednica elektroprivrednih organizacija Hrvatske, utemeljena 1952., kao ni njezin pravni sljednik Javno poduzeće Hrvatska elektroprivreda utemeljena 1990. nisu bile nadležne elektroprivrede na hrvatskom teritoriju Iloka i njegove okolice. Rat će odgoditi, ali ne i zaustaviti promjenu tog stanja.

ali ne u mjerodavnosti Zajednice elektroprivrednih organizacija Hrvatske, napose Elektroslavonije Osijek.

S dokazima o političkim ili elektroprivrednim nastojanjima za promjenom takvog stanja do 1980. nisam raspolagao. Ozbiljni, dokumentirani, razlozi za promjenu stanja javljaju se 1981.:

- zahtjevom Mjesne zajednice Radoš na području Iloka, općina Vukovar, za elektrifikacijom i
- zahtjevom Odbora za razvoj grada Iloka od 10. 2. 1981. za izradu elaborata od strane Elektrovojvodine Novi Sad i Elektroslavonije Osijek o mogućnosti osiguranja električne energije za potrebe novog pogona SOUR-a Borovo u Iloku (do 1990. ukupni porast opterećenja s 3 MW na oko 6,2 MW).

Prvi razlog za promjenu stanja dolazio je od problema sufinanciranja izgradnje, u okviru financiranja niskonaponske mreže, na području u mjerodavnosti organizacije iz druge republike, te nakon izgradnje pitanje vlasništva nad niskonaponskom mrežom i mjerodavnošću za njezino održavanje. Međutim, Izvršno vijeće Skupštine općine Vukovar zauzelo je stav da Elektroslavonija „do daljnjeg ne preuzima opskrbu električnom energijom područja Iloka“ pa se za navedena pitanja trebalo naći rješenje bez promjene mjerodavnosti (kraj 1983.).

Drugi navedeni razlog za promjenama, u svojoj biti ima snažne energetske i gospodarske značajke pa ga, pokazalo se, nije bilo tako lako riješiti političkom odlukom o zadržavanju stanja mjerodavnosti glede opskrbe električnom energijom područja Iloka. Jer, kako se u Programu razvoja općine Vukovar do 1985. utvrdilo, „područje komune Ilok znatnije zaostaje u svom razvoju u odnosu na ostala područja općine Vukovar“. Zato se za rješenje podrške razvoju kroz pouzdanost i sigurnost opskrbe potrebnom količinom energije zatražilo elaborat od Elektrovojvodine Novi Sad i Elektroslavonije Osijek.

Do kraja srpnja 1981. Tehničko-razvojni sektor Elektroslavonije proveo je potrebne stručne analize (A. Dujmović, J. Budimir i M. Radko), uz prijeko potrebne razmjene informacija sa stručnjacima Elektrovojvodine, te svoja prva stajališta prikazao uratkom „Problematika napajanja električnom energijom područja Iloka“.

Zaključno mišljenje na oba elaborata dala je Skupština općine Vukovar 21. 12. 1981., a vrednujući onaj Elektroslavonije sa šireg društvenog motrišta kao dugoročnim rješenjem za elektroenergetiku iločkog područja, razvidno je dana mogućnost dolaska elektroenergetske mreže na području Iloka u dom Elektroslavonije Osijek. U tom zaključku pisalo je (citat):

Nakon izgradnje elektroenergetskih postrojenja od strane Elektroslavonije Osijek napajanje područja grada Iloka preuzet će Elektroslavonija Osijek – OOUR Elektrodistribucija Vukovar u Vukovaru uz prethodnu suglasnost Elektrovojvodine Novi Sad i razrješavanje svih financijskih i tehničkih problema nastalih promjenom distributera električne energije na ovom području.

Na tom zaključnom mišljenju Tehničko-razvojni sektor Elektroslavonije tijekom siječnja 1982. načinio je uradak „Izbor varijante napajanja područja Iloka“, a u veljači „Rješenje snabdijevanja područja Iloka električnom energijom iz elektroenergetskog sistema Elektroslavonije Osijek“. Opredjeljenje Elektroslavonije pretpostavlja u konačnici izgradnju transformatorske stanice 110/20 kV Ilok i njezino povezivanje na naponskoj razini 110 kV s

TS 110/35/10 kV Nijemci, ali uz opravdanu izgradnju elektroenergetskih postrojenja u određenim vremenskim odsječcima prema razvoju potrošnje i potrebama sigurnosti opskrbe. Svaki korak izgradnje bio je tako utvrđen da se u potpunosti uklapa u konačno rješenje.

I tako bi zamišljeno i cjelovito provedena elektroenergetska razrada, ali od toga se nije otišlo dalje ni za malo, sve do godina stvaranja nezavisne i suverene Republike Hrvatske, do 1991. Zašto?

Vidjeli smo da je poticaj iz 1981. bio planirana energetska potreba najvećeg potrošača onog vremena u općini Vukovar, imenom Jugoslovenski kombinat Borovo, a koji je obećavao izgraditi u Iloku tvornicu različitih gumenih roba. Kako taj potrošač nije pristupio ostvarenju svog plana, nije bilo rasta potrošnje i snage koji

bi nadrastao postojeće mogućnosti mreže, i potrebnu sigurnost i pouzdanost opskrbe. Politička strana pitanja napajanja tog hrvatskog teritorija iz druge republike bila je očito zanemarena i zabluda tadašnje hrvatske političke i poslovne elite, ostavljena živjeti na ograničenim stajalištima „Đilasove komisije".

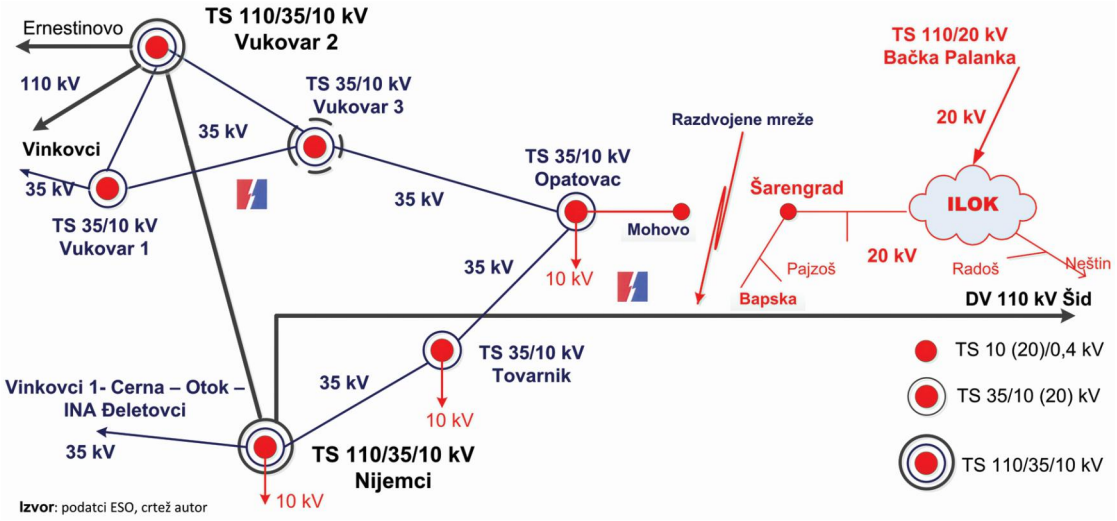
U ožujku 1991., u tijeku preoblikovanja organizacijskog ustroja Elektroslavonije, pri čemu je bila važna značajka i osnivanje Elektre Vinkovci, napravljen je prijedlog rješenja opskrbe električnom energijom grada Iloka i okolice pod naslovom Elektroenergetske prilike na području grada Iloka i okolice (autor D. Pečvarac), a polazno stanje mreže bilo je kao na slici 1.48.

Pristup u navedenom radu i posljedično tomu prijedlog rješenja, bio je utemeljen na:

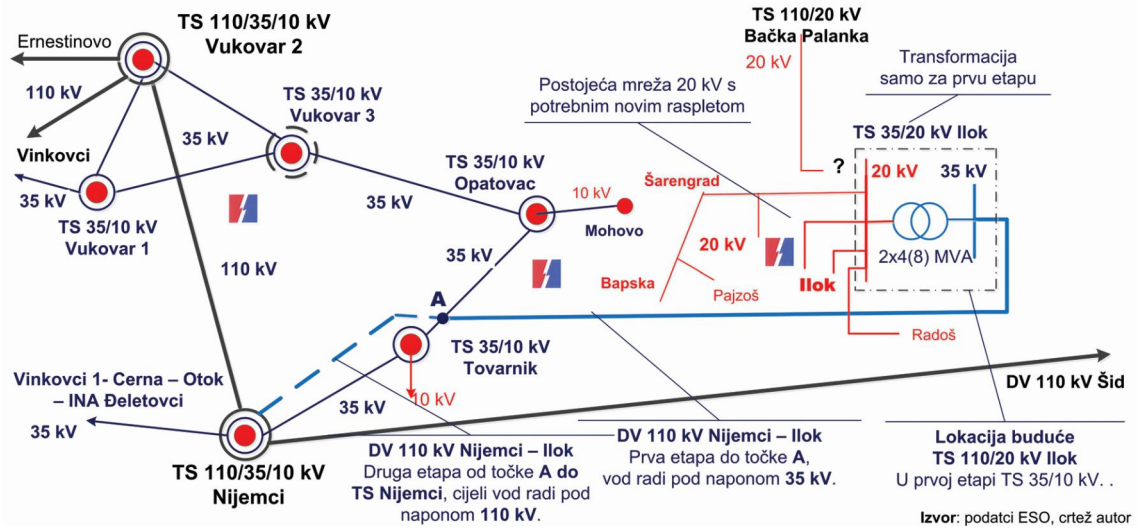
- neiskorištenoj stručnoj analizi i energetskoj razradi tehničko-razvojnog sektora Elektroslavonije iz 1982. (prethodno navedeni naslovi)
- stanju potrošnje i opterećenja u polaznoj 1990.
- predviđanju rasta potrošnje i opterećenja u desetogodišnjem razdoblju (1991. do 2000.) s pogledom na 1995. kao sredini razdoblja
- potrebnoj sigurnosti i pouzdanosti opskrbe s naglaskom na dvostranom napajanju
- važnošću ovog graničnog područja
- ostvarenju konačnog rješenja za potrebe u 2000. u tri koraka i
- prijeko potrebnim zajedničkim aktivnostima Hrvatske elektroprivrede i Elektrovojvodine.

Prijedlog rješenja opskrbe električnom energijom grada Iloka i okolice u prvom je koraku predviđao izgradnju i priključenje transformacije TS 35/20 kV Ilok u mrežu 35 kV izgradnjom voda 110 kV do mjesta priključenja na postojeći vod 35 kV Tovarnik–Opatovac (u daljnjem pisanju: prijedlog ESO). Prijedlog nije imao izrijekom planiran rok ostvarenja ulaska u pogon navedenih objekata (slika 1.49.).

U lipnju 1991. na temu opskrbe električnom energijom područja Iloka i okolice izrađen je u Elektri Vinkovci, Pogon Vukovar Elaborat o mogućnostima priključenja dijela općine Vukovar na elektroenergetska postrojenja Hrvatske elektroprivrede. Tim se elaboratom predlaže izgradnja i priključenje transformacije TS 35/20 kV Ilok u mrežu 35 kV izgradnjom voda 35 kV Opatovac–Ilok (u daljnjem pisanju: prijedlog Elektre). Prijedlog je

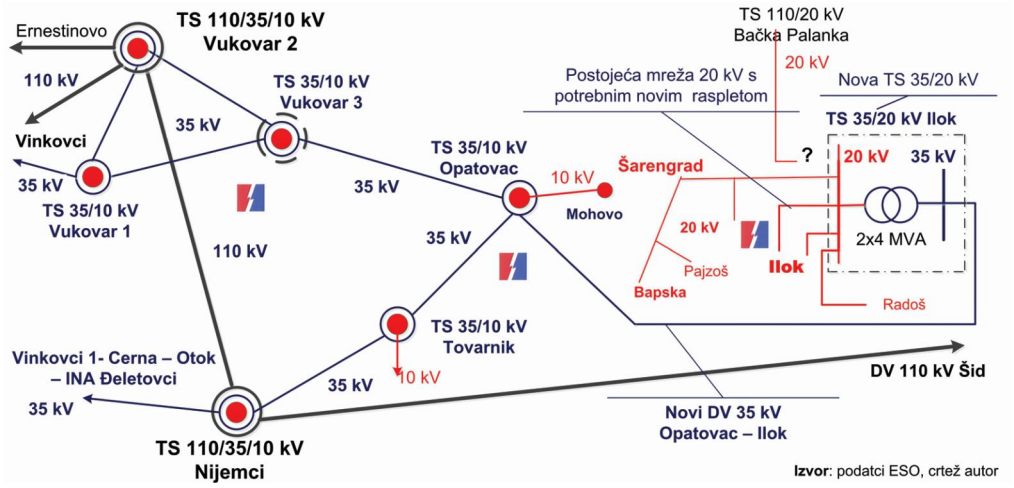
Slika 1.48. Novi politički odnosi na prostorima bivše Jugoslavije, a koji će nastati uspostavom neovisne i suverene Republike Hrvatske, vratili su nas „zapostavljenom" pitanju stanja mjerodavnosti Hrvatske elektroprivrede na cijelom teritoriju Republike Hrvatske.

Slika 1.49. Prijedlog opskrbe električnom energijom grada Iloka i okolice koji je došao iz Elektroslavonije u ožujku 1991. imao je mirnodopska polazišta s optimističkim predviđanjem rasta potrošnje energije i uporabe snage. Dugoročno rješenje kojem je etapnost ostvarenja davala priliku prilagodbe stvarnosti.

zahtijevao ostvarenje pogona navedenih objekata do kraja 1991., dakle cjelovito ostvarenje odmah za primjereno trajanje u budućnosti. Prijedlog je donekle uvažavao mogućnost prelaska praskozorja rata u pravi rat na tim prostorima (slika 1.50.).

Oba prijedloga razmatrala je i vrednovala stručna radna grupa pod nadležnosti Sektora za razvoj u HEP-u d. d. U svojoj bilješci i elaboratu dostavljenom 5. srpnja 1991. zaključili su da je prijedlog Elektre s obzirom na stanje potrošnje i njezin planirani rast prihvatljiv, tehnički

Slika 1.50. Prijedlog opskrbe električnom energijom grada Iloka i okolice koji je došao iz Elektre Vinkovci u lipnju 1991., predlaže odmah cjelovito ostvarenje energetske neovisnosti za primjereno trajanje u budućnosti. Prijedlog pripremljen u lipnju, donekle je uvažavao mogućnost prelaska praskozorja rata u pravi rat na tim prostorima.

zadovoljavajući, a potrebno vrijeme za sve radove do uporabe kraće (do kraja 1991.) i financijski manje zahtjevno negoli kod prijedloga ESO, te su za ostvarenje predložili prihvaćanje prijedloga Elektre.

Pristup rješenju kod oba prijedloga počivao je na značajkama mirnodopskog stanja, a uradak radne grupe koji je stvaran nakon događaja u Borovu Selu, djelovanja neprijatelja iz Mirkovaca i Tenje, okupacije i protjerivanja Hrvata iz Ćelija, skupina tenkova na istočnoj granici RH nije naglašavao te događaje kao „trublje rata“ i time davao na važnosti vremenu potrebnom za ostvarenje izabranog rješenja, osim navoda o potrebnom vremenu ostvarenja za usporedbu s neprihvaćenim prijedlogom Elektroslavonije.

U rano ljeto te 1991., vrijeme koje smo doživljavali kao početak praskozorja rata, pri sagledavanju i predviđanju kriznih stanja u opskrbi električnom energijom na istoku Hrvatske, područje Iloka bilo je „otvorena rana“. Kako sam bio uvjeren da je raspoloživost uporabe električne energije važan preduvjet ostanka žitelja i sposobnosti obrane od okupacije, predviđanje ratnog scenarija za Ilok nije imalo olakotnih okolnosti jer je izvor električne energije bio baš u rukama neprijatelja, u rukama JNA na lijevoj obali Dunava, te je trenutak prekida napajanja mogao biti po njihovu izboru. Zato je „čisto“ mirnodopski pristup, s izrazito dugoročnim obilježjima, u ostvarenju opskrbe područja Iloka iz hrvatskog elektroenergetskog sustava, početkom srpnja 1991., za mene postao neprihvatljiv, ako nema svoju „ratnu inačicu“.

Stručna promišljanja, stavljena ispred drugih, vodila su nesporno stručnu skupinu Elektroslavonije da 17. srpnja 1991. ponovi opredjeljenje da „izgradnja voda 110 kV i TS 110/20 kV u Iloku predstavlja kvalitetno i gospodarski opravdano rješenje“ (bilješka D. Pečvarac). No, uz to opredjeljenje za područje Iloka veže se i ocjena o stanju zbivanja kao „okupaciji i predratnom stanju“ što vodi stavu da „izgradnja dolazi u obzir kada se otkloni ovakvo stanje“. Taj navod zapravo je dovodio u pitanje prijedlog rješenja u funkciji ostanka žitelja i sposobnosti obrane od okupacije.

Ti i drugi stavovi u obliku priopćenja proslijeđeni su generalnom direktoru HEP-a, direktoru Direkcije za distribuciju i drugim vodećim osobama važnih organizacijskih sastavnica HEP-a.

Direktor direkcije za distribuciju (I. Sokolić) već je sutradan, 18. srpnja 1991., sazvao sastanak direktora Elektre Vinkovci (M. Mišković), rukovoditelja Pogona Vukovar (T. Lung) i direktora Elektroslavonije Osijek (D. Karavidović). Stvarnost praskozorja rata, izgradnja objekata za opskrbu električnom energijom područja Iloka u funkciji ostanka žitelja i obrane, te razine potrošnje u ratnim i vremenski dugim poratnim uvjetima, opravdava rješenje Elektre Vinkovci, zaključila je rasprava. Načinjen je plan krupnih operativnih zadataka s imenovanjem odgovornih nositelja (ESO i Elektra Vinkovci). Kako je dogovorene zadaće trebalo započeti „sutra“, mi u ESO sutradan smo imenovali radni tim (voditelj V. Vuković) sastavljen od stručnjaka za razvoj mreže (J. Sabo i D. Pečvarac), projektiranje (P. Filko), pripremu građenja (I. Čačulović) i izvođenje radova (M. Škaro), koji je pak 23. srpnja 1991. obavio razgovore o otvorenim pitanjima u Pogonu Vukovar (T. Lung, K. Rakičić i I. Polhert), te u Iloku s gradonačelnikom (I. Mršić) i njegovim suradnicima. Tim je izradio specifikaciju opreme i radova i već s 31. srpnjem raspolagalo se službenim ponudama s iznosima za opremu i radove, te rokom od tri do četiri mjeseca za završetak radova i puštanja u pogon.

U Zagrebu pak, generalni direktor HEP-a suočen s različitim i suprotstavljenim mišljenjima u dotadašnjoj raspravi, autor je imao spoznaje i o pritisku na direktora glede prihvaćanja rješenja, a suglasno zaključku Upravnog odbora sa sjednice od 27. srpnja 1991., imenuje 30. srpnja 1991. ekspertnu grupu za izbor najpovoljnijeg rješenja napajanja električnom energijom mjesta Ilok u sastavu:

- Damir Karavidović, dipl. ing. – predsjednik
- mr. Rihard Schenner, dipl. ing. – član
- Tomislav Lung, dipl. ing. – član
- Damir Pečvarac, dipl. ing. – izvjestitelj
- Željko Koščak, dipl. ing. – izvjestitelj i tajnik.

Zadatak ekspertne grupe (citat) bio je: *u roku sedam dana po imenovanju predloži Upravnom odboru HEP-a na osnovi do sad pripremljenih podloga izbor*

najpovoljnijeg rješenja za napajanje Iloka električnom energijom pri čemu se kao osnovna opcija sagledavaju rješenja na naponu 35 kV ili na naponu 110 kV izgradnjom nove trafostanice

TS 110/20 kV Ilok. Podloge i potrebne informacije za rad ekspertne grupe osigurat će imenovani izvjestitelji, a grupa treba predložiti konačni prijedlog s obrazloženjem i dostaviti ga generalnom direktoru HEP-a.

Ekspertna grupa nije okolišala u pristupu zadaći, tim više što su rješenja koja je trebalo provjeriti i izabrati najpovoljnije, imala podloge i informacije u inačicama prethodnih stručnih analiza. Kako je zadani rok izrade bio vrlo kratak, predsjednik je grupe stručnjacima za proračune u mreži (D. Pečvarac i R. Schenner) već 1. kolovoza 1991. definirao dodatnu zadaću čijim bi se rezultatima dopunili prethodno poznati i tako svako rješenje rasvijetlilo do stanja nedvojbenih značajki za predlaganje konačno prihvatljivog rješenja.

Proračuni električnih prilika, koje su mjerilo kakvoće opskrbe električnom energijom s tehničkih motrišta, ocijenjeni potom s gospodarskim mjerilima tijekom razdoblja od 1991. do 2000., istaknuli su jedno od dva analizirana rješenja. 10. kolovoza 1991. sistematizirani su rezultati proračuna i rasprave u uradak Prijedlog izbora najpovoljnijeg rješenja za opskrbu grada Iloka i okoline električnom energijom iz elektroenergetskog sustava Hrvatske. Nakon, prema naputku generalnog direktora, usmenog predstavljanja prijedloga direktorima Direkcije za prijenos (M. Bobetko i I. Tomasović) i Direkcije za distribuciju električne energije (I. Sokolić), 16. kolovoza 1991. uradak je poslan generalnom direktoru. Izdvajamo iz zaključnih razmišljanja:

1. Kao najpovoljnije dugoročno rješenje napajanja električnom energijom Iloka i okolice, s tehničkog i gospodarskog motrišta predlaže se izgradnja dalekovoda 110 kV – Ač 240 mm^2 od postojeće TS 110/35/10 kV Nijemci do Iloka, a koji bi u prvoj fazi radio pod naponom 35 kV, te izgradnju transformacije 35/20 kV u Iloku,
   U konačnoj fazi, u godini koju će odrediti porast snage potrošnje na području Iloka i zahtijevana kakvoća napajanja električnom energijom, izgradila bi se transformacija 110/20 kV Ilok, a navedeni dalekovod 110 kV Nijemci-Ilok koristio bi se pod naponom 110 kV.
2. Postoje li nepremostive prepreke za provedbu predloženog dugoročnog rješenja u kratkom vremenu, a kratko vrijeme ostvarenja proistječe iz zahtjeva za ostvarenje neovisnosti opskrbe električnom energijom Iloka i okolice od opskrbe iz Vojvodine prije nego što dođe do nasilnog isključenja s te strane, jer bit će rata, predlaže se privremeno rješenje koje čini: izgradnja transformacije 35/20 kV u TS 35/10 kV Opatovac i dalekovoda 20 kV do susretne točke postojeće srednjonaponske mreže Iloka i okolice u mjestu Šarengrad.

Ekspertna grupa nije bila jednoglasna u davanju mogućnosti primjene pristupa i iz njega proisteklog prijedloga Upravnom odboru iskazanog pod 2. (g. Pečvarac bio je potpuno protiv, a g. Schenner je imao određene ograde). U dokumentu kojim se odgovara na zadaću generalnog direktora, a koji je obradio predsjednik ekspertne grupe, na stranici 3 stoji: „za iskazivanje takvog rješenja predsjednik grupe preuzima punu odgovornost".

Neprijeporno je bilo, tog početka kolovoza 1991., da takvo rješenje nema nikakvog mirnodopskog tehničko-gospodarskog opravdanja, ali u ratnom stanju mala potrošnja „spašava" napon, a važnost opskrbe malo brine cijena održivosti mirnodopske kakvoće. Naime, kako su trublje rata nakon zločina u Dalju i okupacije tog dunavskog poluotoka bile sve čujnije, za mene nije bilo prijeporno primijeniti mjerilo postizanja žurne energetske neovisnosti u predlaganju rješenja za opskrbu Iloka i okolice električnom energijom iz HEP-ova elektroenergetskog sustava, a u funkciji ostanka žitelja i sposobne obrane tog hrvatskog teritorija. Zar nije trebalo uvažiti tenkovski napad JNA s mosta „25 Maj" na Ilok (25. srpnja '91.) ili artiljerijsku vatru s riječne flotile JNA (27. srpnja '91.) kao pouzdan znak o dolasku rata? Kao član ekspertne grupe nisam želio predviđati kakve će biti odluke mjerodavnih o odlučnosti i sposobnosti obrane, a i da sam predviđao ne bi prevladalo beznađe o nepotrebnosti žurne energetske neovisnosti. Vodilja našeg djelovanja u predratnom i ratnom stanju nije bila „neće trebati" ili dvojba „što ako ne bude trebalo".

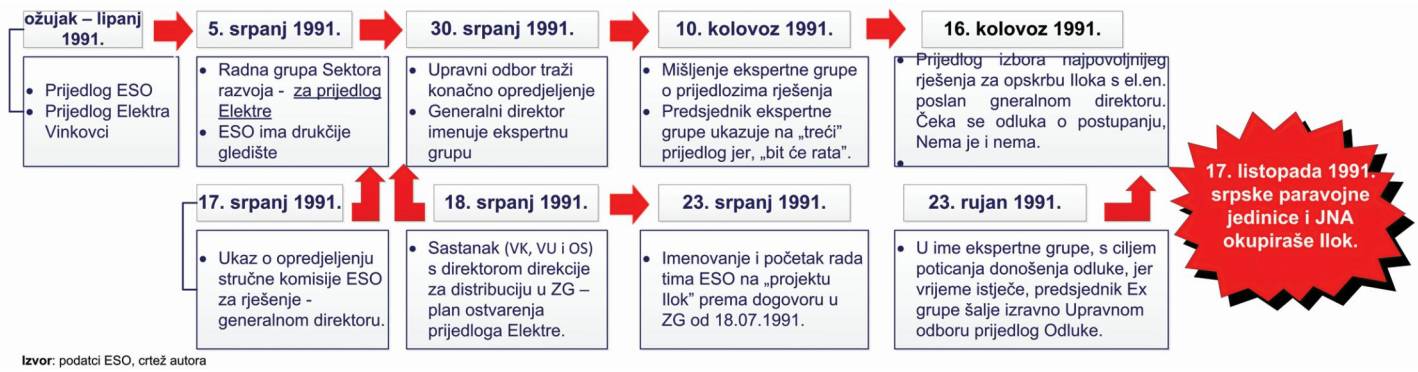
Zato sam se zalagao za „ratnu inačicu“ rješenja opskrbe, koja bi zadovoljila i primjereno razdoblje u poraću jer ratna događanja imaju dugotrajan utjecaj na nižu razinu potrošnje i u poraću. Potvrda tome prisutna je i danas, može se prepoznati na današnjoj potrošnji, 29 godina poslije, u usporedbi s predratnim stanjem 1990.

Tijek važnih aktivnosti na pripremi za ostvarenje energetske neovisnosti Iloka i okolice s ključnim aktivnostima i njima pridruženim datumima, osim prethodnim opisom, prikazujemo i slikom 1.51..

I još nešto. Istog dana kad je generalnom direktoru poslan prijedlog, 16. kolovoza 1991., zajedno sa skupinom stručnjaka za mjerenje pogonskih veličina iz Odjela za mjerenje i zaštitu u Elektroslavoniji, provedena su istodobna mjerenja opterećenja i napona u mreži 35 kV (TS Nijemci, TS Tovarnik, TS Opatovac i TS Vukovar 3) koja bi podupirala opskrbu Iloka i okoline u inačici postizanja žurne energetske neovisnosti. U suradnji s radnicima Pogona Vukovar mijenjalo se opterećenje, automatski i ručno regulirao napon u napojnim transformatorskim stanicama i mjerilo napon u mjerodavnim točkama. Mjerenja su pokazala ohrabrujuće naponske okolnosti kod primjene 35 kV mreže iz prijedloga Elektre Vinkovci i njezine „ratne inačice“, a za ratnu energetsku neovisnost Iloka i okolice (spomen na pokojnog Nenada Špicu koji je imao važnu ulogu u tom mjerenju).

Neodlučnost u vremenu praskozorja rata pojela je vrijeme i cilj o energetskoj neovisnosti opskrbe Iloka i okolice električnom energijom postajao je teško dostižan. U čekanju odluke Upravnog odbora, mi iz Elektroslavonije Osijek usredotočili smo se na ratna događanja na svom distribucijskom području (okupacija Baranje, otvaranje ratišta kod P. Slatine i Orahovice…) pa se Prijedlog odluke o izboru rješenja za opskrbu grada Iloka koji je, u ime ekspertne grupe telefaksom 23. rujna 1991. poslao predsjednik grupe, izravno članovima Upravnog odbora, može smatrati posljednjim, očajničkim pokušajem.

Stanje ratnih zbivanja na području Iloka, zanimljivo, bilo je nakon artiljerijske vatre s brodova Ratne riječne flotile JNA (26. kolovoza 1991.), u usporedbi s vukovarskim i osječkim područjem, mirno sve do 14. listopada 1991. kad jedinice JNA ulaze u Bapsku i Šarengrad te i taj hrvatski teritorij otkidaju od majke domovine. Stanovnici tih i drugih mjesta (Tovarnik, Ilača, Lovas, Bokšić…) bježe u Ilok. No, pod prijetnjom topovskih cijevi srpski okupatori stanovnicima Iloka postavili su bezuvjetni zahtjev za napuštanje Iloka, u Ilok su ušli i okupirali ga 16. i 17. listopada 1991., nakon čega nastaje duga iločka izbjeglička povorka nesretnih ljudi, na putu prema nikamo, a srca ispunjenog vjerom u povratak (slika 1.52.). To djelo protiv čovjeka odvijalo se pred otvorenim očima promatrača Europske zajednice.

Slika 1.51. Tijek aktivnosti na ostvarenju energetske neovisnosti Iloka i okolice pravodobno je započeo, imao je svoj cilj, ali zalutao je u bespuću mirnodopskih mjerila za donošenje ključne odluke pravodobno prije rata. Početak rata nije nas čekao. Iločko je područje okupirano, žitelji prognani, poraće ne traži predlaganu mrežu.

Izvor: literatura o Domovinskom ratu

Slika 1.52. Velikosrpsko osvajanje hrvatske zemlje, zapadnog Srijema, započeto 1945. pri utvrđivanju granica federalnih jedinica Jugoslavije, nastavilo se 1991. vojnom prisilom na građane Iloka za potpisivanje sporazuma o napuštanju svoga doma koji je tu otkad Dunav teče. S prijeko potrebnim stvarima u autu, prikolici traktora, oko 8000 nesretnih duša ponijelo je križ muke za svjetlo uskrsnuća domovine.

1.5.5. U praskozorju rata okupirana i otuđena distribucijska mreža Elektroslavonije

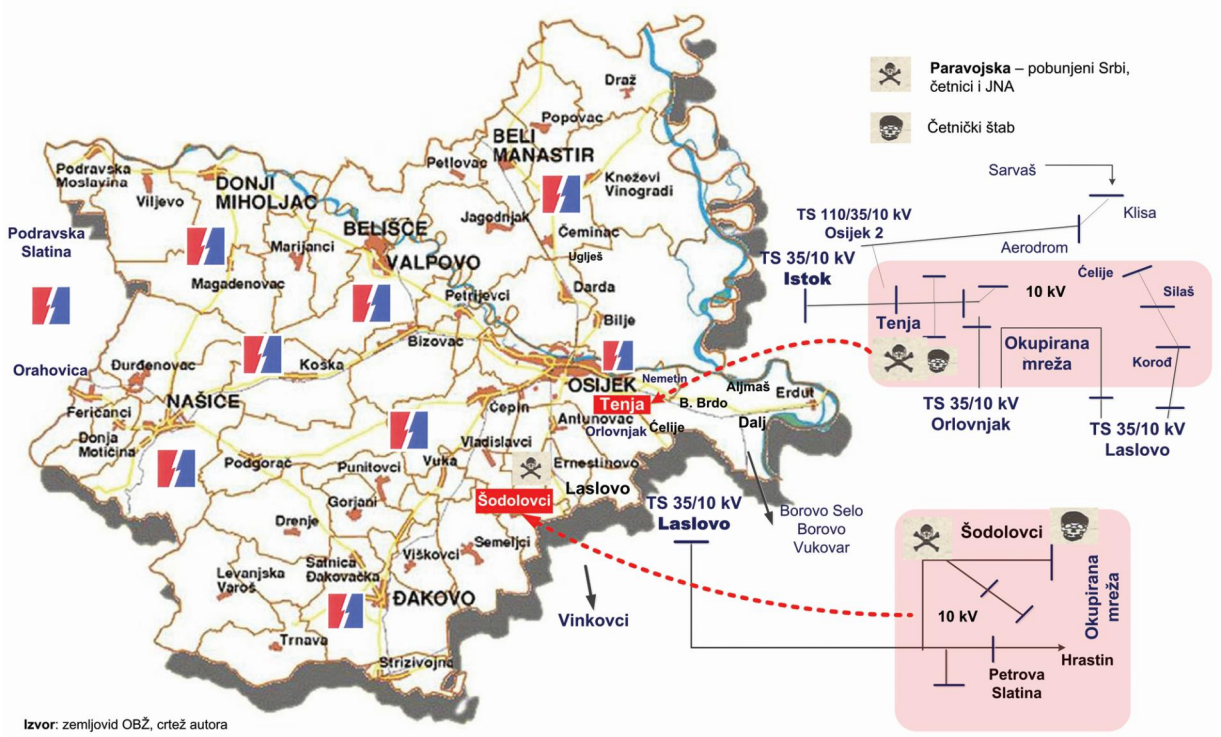
Da je i u vremenu koje nazivamo praskozorje rata na području istočne Hrvatske bilo događaja s ratnim obilježjima, dokazujemo okupacijom i otuđivanjem distribucijske mreže nad kojom je u Hrvatskoj jedino Hrvatska elektroprivreda imala sva prava. Prikazujemo okupiranu i distribucijsku mrežu pod stalnim artiljerijskim napadima neprijatelja na područjima pogonskih jedinica prema organizacijskom ustroju nove Elektroslavonije iz travnja 1991.

Okupirana i otuđena distribucijska mreža Pogona Osijek

Tenja i Šodolovci

Tijekom dva ljetna mjeseca okupirano područje vezano za staru Tenju, kao stratešku neprijateljsku utvrdu, obuhvaćalo je relativno malu okupiranu mrežu u odnosu na ukupnu distribucijsku mrežu Elektroslavonije (slika 1.53.). Bilo je to usko područje od stare Tenje do Ćelija, Silaša i Koroda. U oči upada velik broj transformatorskih stanica 35/10 kV koje su podupirale napajanje okupirane mreže, a bile su izvan nje. U promatranom vremenu bilo je prekida opskrbe okupirane mreže i zbog kvarova u srednjonaponskoj mreži izazvanih topničkim djelovanjem djelovanjem i zbog našeg namjernog isključivanja napajanja kao mjere kojom se doprinosilo slabljenju neprijateljske sposobnosti djelovanja te iskazivala naša odlučnost za borbu u obrani svoga doma svim sredstvima.

Popravke kvarova unutar okupirane mreže koja je bila u galvanskoj vezi s mrežom na neokupiranom dijelu tog područja, u većem dijelu praskozorja rata izvodila je mala skupina radnika Pogona Osijek s mjestom boravišta na tom području [39]. Kasnije, tijekom rata to su izvodili električari među pobunjenim Srbima ili su dolazile specijalizirane skupine iz Srbije, te je na kraju i JNA imala svoje „električare". Otklanjanje kvarova u srednjonaponskoj mreži iz koje se napajala okupirana mreža, ali i mreža s kojom se osiguravala opskrba električnom energijom položaja braniteljskih snaga RH (kod Poljoprivrednog fakulteta, nova Tenja, Orlovnjak, Laslovo) i opskrba neizbjeglih mještana (nova Tenja), bilo je po živote opasna svakodnevna aktivnost elektromonterskih

Slika 1.53. Tenja i Šodolovci bili su pokraj Osijeka prva uporišta pobunjenih Srba i srpskih paravojnih skupina u dijelu istočne Hrvatske. Takvo stanje činilo je manji dio distribucijske mreže nedostupnom. Kako akcija jedinica ZNG-a i MUP-a za istjerivanje paravojnih jedinica iz stare Tenje, poduzeta 6. srpnja 1991., nije uspjela zbog uplitanja JNA u njihovu obranu, zadržala se nedostupnost mreže koja će se u ratu povećati za mrežu Laslova, Antunovca, Ernestinova.

skupina radnika ili, ponekad, pojedinaca Elektroslavonije Pogon Osijek. U tom smislu kod radova na prilazu ili unutar mreže nove Tenje (srednjeg i niskog napona, na stupu ili krovnom stalku) vrebala je posebna opasnost od skrivenog, podmuklog neprijatelja sa snajperskom puškom (puška s optičkim pomagalom radi preciznosti pri gađanju cilja na velikim udaljenostima).

Svjesni važnosti takvih pothvata za obranu zavičaja i domovine, savjesni prema svojoj ulozi u ratu, mnogi naši elektromonteri pobjeđivali su strah, tako prirodan osjećaj i stanje ljudskog bića.

Dalj

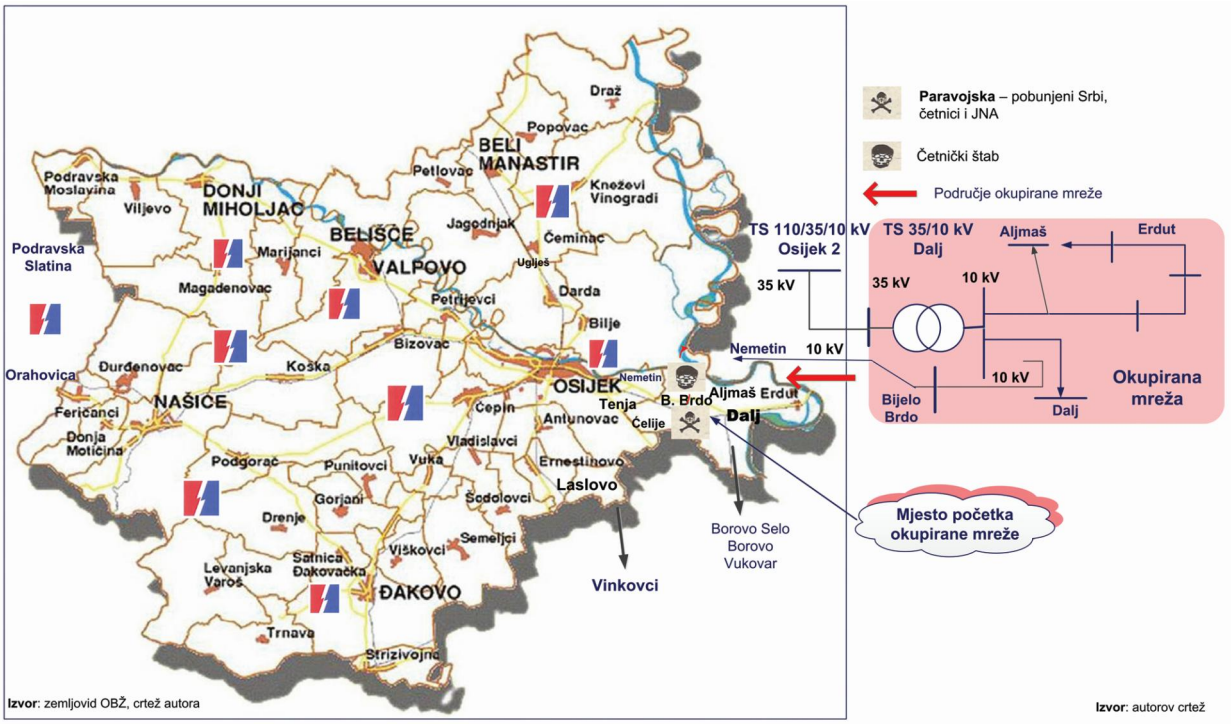
Od trenutka podizanja barikada u selu Bijelo Brdo (potkraj lipnja) bila je prekinuta cestovna komunikacija prema području Dalj – Erdut – Aljmaš pa Elektroslavonija nije bila u mogućnosti obavljati potrebne poslove na distribucijskoj mreži s ciljem osiguranja opskrbe električnom energijom (održavanje, te otklanjanje smetnji i kvarova). Naime, na tom području nije bilo lokalne poslovne jedinice, već su sve potrebne poslove na mreži obavljali radnici poslovne jedinice Pogon Osijek i Službe za tehničke poslove sa sjedištem u Osijeku. Kako bismo tragom vjere u pobjedu zdravog razuma kod pobunjenih Srba, do sklanjanja barikada, održali opskrbu električnom energijom, u tu svrhu organizirali smo malu operativnu radnu skupinu koju su činila četiri radnika s mjestom prebivališta u Dalju, a koji pak zbog istih barikada nisu mogli putovati na posao u Osijek. Početni dogovor o njihovu službenom radu u ime Elektroslavonije ostvario se telefonskom vezom iz TS 35/10 kV Dalj. Sukladno dogovoru, koji dan poslije, radnici su koristeći se putom preko Vojvodine (Apatin) i tada još uvijek prohodne Baranje, došli privatnim vozilom u

Osijek, preuzeli starije službeno vozilo (Zastava 101) natovareno alatom i sitnim materijalom za koje se procijenilo da bi mogli biti korisni u pothvatima na privremenoj sanaciji, prije svega, NN mreže.

Potpunom okupacijom tog dijela hrvatskog Podunavlja, događajem napada na policijsku postaju Dalj, 1. kolovoza 1991. i rasporedom oklopnih vozila JNA, distribucijska mreža tog područja (slika 1.54.), a koja je potpuno pripadala u poslovnu mjerodavnost Elektroslavonije Osijek, postaje nam nedostupna i izvan svake mogućnosti upravljanja pa prestaje i suradnja s privremenom operativnom radnom skupinom na poslovima otklanjanja kvarova u mreži. Do trenutka provedbe odluke o isključenju napajanja tog područja iz TS 110/35/10 kV Osijek 2 (sredina rujna), održavala se suradnja s našim radnikom uklopničarom u TS 35/10 kV Dalj na poslovima vođenja pogona napojnog voda 35 i 10 kV od strane Osijeka, a koji su često bili u kvaru na neokupiranom dijelu zbog granatiranja Sarvaša, Nemetina i Osijeka od strane četnika i pobunjenih Srba iz Bijelog Brda. Ti pothvati osječkih elektromontera odvijali su se iza prve crte obrane hrvatskih branitelja ili čak ispred nje, na puškomet od neprijateljskih položaja.

Baranja

Praskozorje rata za Baranju trajalo je duže nego na drugim napadnutim dijelovima područja na kojima je bila distribucijska mreža o kojoj je skrbila Elektroslavonija. Rekli bismo da je trajalo do kraja kolovoza 1991., a potom, u usporedbi s drugim dijelovima istočne Slavonije (primjerice područje Vinkovaca, Vukovara, jugoistočno od Osijeka), rat za Baranju trajao je uistinu kratko. Završio je početkom rujna nasilnim ulaskom oklopnih vozila JNA u Bilje.

Slika 1.54. Djelovanjem pobunjenih Srba, četnika i uz ratne igre JNA, na pitomim obroncima Erdutske zaravni i u okruženju marijanskog svetišta s križnim putem, stvoren je „slavonski đavolji trokut" u kojem su počinjeni veliki ratni zločini nad hrvatskim braniteljima i civilnim stanovništvom na pragu njihovih domova. Istinska ljudska kalvarija, prijatelju, znaj.

Prijenosna i distribucijska mreža, kao i Pogonski ured u Baranji, nisu više bili u mjerodavnosti Hrvatske elektroprivrede (slika 1.55.). Uskoro je njima gospodarila Vlada SAO Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema preko poduzeća Elektrobaranja Beli Manastir za čijeg je direktora imenovan V. B., svojedobno radnik Elektroslavonije, Pogonski ured Beli Manastir.

U svome sagledavanju svekolikih prilika na istoku Hrvatske i tragom vlastite zamisli o ovoj knjizi, pod praskozorjem rata podrazumijevam vrijeme do samog početka mjeseca rujna 1991., a krajnji dan ponajviše je određen slijedom akcijama cjelovitog okupiranja Baranje – ulazak i raspored tenkova JNA (srpanj), napad s tenkovima i osvajanje područja do Darde (kraj kolovoza) i konačni napad s osvajanjem Bilja (prvi dani rujna). To je napose sukladno i s nekim važnim političkim događajima i odlukama Hrvatske u rujnu (ustroj HV-a, odluka o blokadi vojarni…).

Đakovo i Đakovština

Za Đakovo i Đakovštinu praskozorje rata traje do bitke za vojarne u gradu Đakovu, vojni poligon u Nabrđu i skladište streljiva Gaj. Prije tog događaja, neprijateljska je JNA samo 3. rujna 1991. iz vojarne Dračice ispalila na područje grada u njezinoj blizini tri granate malog kalibra (20 mm), pri čemu nije prouzročen kvar na distribucijskoj mreži Elektroslavonije, ali je, nažalost, ranjeno troje građana [14].

Događaj osvajanja navedenih objekata JNA, naglašeno vojarne Dračice, odigrao se sa svim obilježjima ratne

Slika 1.55. Baranja, jedinstvena prirodna i elektroenergetska cjelina, „obaljana" dvjema vodama, pitome Drave i silnog Dunava, nacionalna mješavina velikog broja narodnosti, našla se na osvajačkom putu velikosrpske politike prema Hrvatskoj. Prijenosna i distribucijska mreža cjelovito su iskinute iz elektroenergetskog sustava Hrvatske.

bitke, oružani sukob vojnih jedinica praćen razaranjem, ranjavanjem objekata, te smrću vojnika i civila, započeo je 13. rujna, a okončao se 19. rujna 1991. predajom armijske obrane vojnog poligona Nabrđe. Bili su to za grad Đakovo i Đakovštinu najteži dani u tijeku Domovinskog rata, odnijeli su ljudske živote, a donijeli su prvu uzbunu opće opasnosti koja će potom postati česta sastavnica života marnog naroda Đakovštine. Narod je taj trenutak ćutio svim svojim bićem i slavio kao dan pobjede (slika 1.56., [15]).

Slika 1.56. Osvajanjem svih vojnih objekata na području Đakovštine i oduzimanjem od JNA raznovrsnog naoružanja, što im ga je narod stekao, pristupilo se osnivanju đakovačke, „šokačke brigade" HV-a, za obranu prostora između Vinkovaca i Osijeka. Nakon neuspjeha mirovnih nastojanja izbjegavanja oružanih sukoba, morao je početi rat.

Način sudjelovanja Elektroslavonije u oslobođenju vojnih objekata od JNA i odlazak njezinih „zapovednika" i vojnika s područja Đakovštine, bio je uskraćivanje napajanja električnom energijom u poslijepodnevnim satima subote, 14. rujna 1991. Taj pothvat bio je zapravo provedba odluke predsjednika RH dr. Franje Tuđmana i Vlade RH od 12. rujna 1991. kojom se naređuje blokiranje vojarni diljem RH, a što podrazumijeva prekid opskrbe strujom, plinom, vodom, kao i prekid telefonskih veza.

U promatranom trenutku zbivanja, iako u blizini, neprijatelj nije okupirao ni pedalj područja s distribucijskom mrežom o kojoj je skrbio Pogonski ured Đakovo.

Valpovo i Valpovština

Valpovo u svojim njedrima nije imalo vojarnu s neprijateljski nastrojenim zapovjednicima i vojskom, ni stražarnice, pa oslobođenje od nazočnosti JNA ne možemo uzeti kao vremensku granicu praskozorja rata. Za Valpovo i Valpovštinu možemo smatrati da praskozorje rata traje do 20. rujna 1991. kada, nakon petodnevnih bjesomučnih napada srpske paravojske i jedinica JNA s područja Baranje na Valpovo i gotovo cijelo područje Valpovštine, biva putem Hrvatskog radija Valpovo od Ratnog predsjedništva općine Valpovo proglašeno ratno stanje na području te općine.

Razorni neprijateljski napadi, u kratkotrajnom praskozorju rata na području Valpovštine, nisu se smilovali distribucijskoj mreži Elektroslavonije. Napade su pratila njezina razaranja. Distribucijska mreža Pogonskog ureda Valpovo bila je oštećivana već s prvim granatama iz Baranje (28. kolovoza 1991.), a nakon što je JNA okupirala Dardu (24. kolovoza 1991.), da bi se to nastavilo nesmanjenom žestinom u rujnu.

Položaj područja Valpovštine u odnosu na položaj neprijatelja, koji je bio u Baranji (dio Novosadskog korpusa JNA), karakterizira rijeka Drava kao prirodna fizička prepreka. Ta činjenica i ustroj 107. brigade HV-a sa zadaćom obrane desne obale Drave od okupacije, odnijela je svaku stvarnu mogućnost neprijateljske okupacije Valpovštine, za koju je postojao plan JNA, a time i distribucijske mreže Elektroslavonije na tom području.

Neprijatelj je zato primijenio artiljerijsku strategiju razaranja na širokom području, čime su, istina pri kraju praskozorja rata (prva polovica mjeseca rujna), uzrokovani česti i brojni kvarovi u distribucijskoj mreži. Hrabra srca i marljivost naših djelatnika, odmah nakon nastanka, popravljali su oštećenja i otklanjali kvarove [32].

Okupirana i otuđena distribucijska mreža Pogona Našice

Podravska Slatina i Orahovica

Postoje krajevi Hrvatske s vjekovnom pripadnošću, ali i s kobnom sudbinom prostora na kojem se nalaze. Povijesna kob sudbine Slavonije jest u njezinu položaju između dviju civilizacija različitih po mnogočemu, zapadne razvijene i istočne barbarske. I dok su barbari srednjeg vijeka osvajali ovaj prostor vojskom, kasnije, u 19. i 20. stoljeću velikosrpska politika osvajala je, podmuklo, naseljavanjem s ciljem korištenja tih prostora za prekrajanje granice „kad se steknu uslovi". Tako je i bilo u kraju koji je trebao ostvariti velikosrpsku opsesiju, granicu Virovitica – Karlobag. Ispred te crte, idući prema istoku Hrvatske, u Parku prirode Papuk, prostrla se distribucijska elektroenergetska mreža kroz brojna manja sela podpapučkog atara. Dio mreže pripadao je u mjerodavnost Pogonskom uredu Slatina (Hum, Voćin, Čeralije, Četekovci, Balinci, Čojlug…), a dio Pogonskom uredu Orahovica (Pušine, Meljani, Sekulinci, Slatinski Drenovac, Jankovac…).

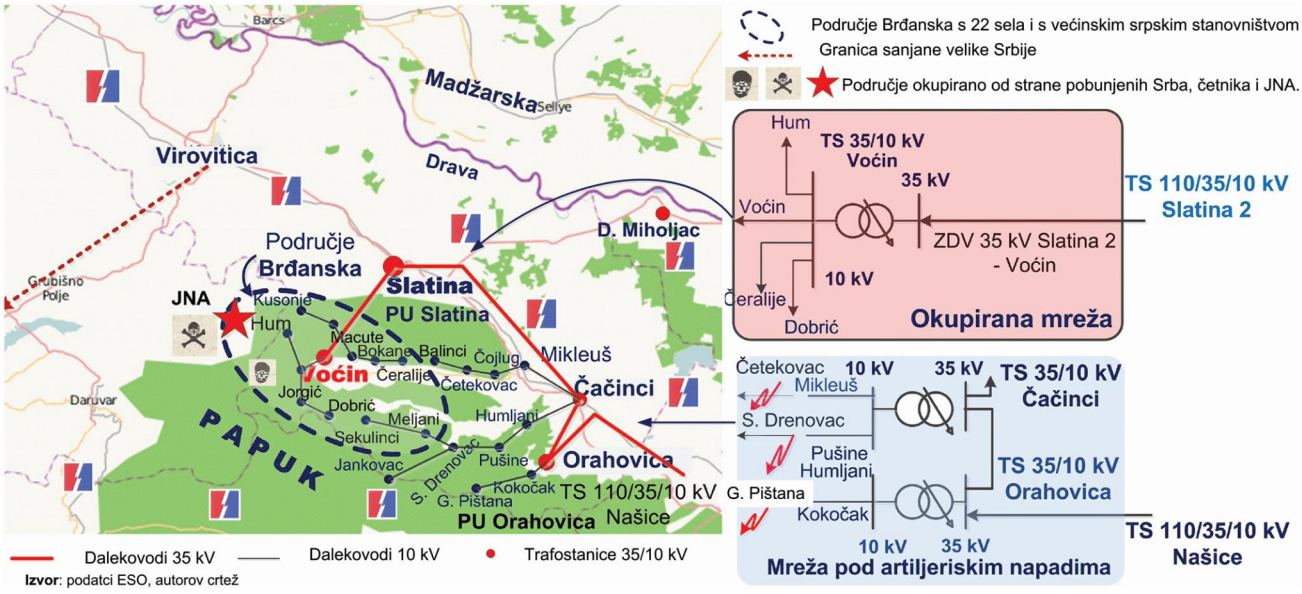
Stanje predratnih događanja na području pogonskih jedinica distribucijskog područja Elektroslavonije, Pogon Našice (Pogonski uredi Našice, Orahovica, Podravska Slatina i Donji Miholjac), glede okupacije i artiljerijskog razaranja mreže tijekom vremena što smo ga nazvali praskozorje rata, bilo je veoma različito. Od gotovo „mirnodopskog" (Našice i D. Miholjac), preko pojave buđenja velikosrpske ideje po nekim mjestima s većinskim srpskim življem i povremenog artiljerijskog djelovanja ili postavljanja zasjeda (Orahovica), do okupacije dijela mreže (Podravska Slatina).

Pobunjeni Srbi, rezervisti JNA i četnički dobrovoljci naoružani i potpomognuti u djelovanju od strane JNA, u selima papučkog gorja na području zvanom Brđanska, svoj su predratni scenarij tijekom srpnja i kolovoza ostvarili izazivanjem puščanom vatrom, ubilačkim zasjedama, te granatiranjem sela s hrvatskim življem.

Rasuti po stoljetnim šumama zelenog Papuka srpski su odmetnici sa svojim snajperima bili smrtno opasni za elektromontere na stupovima ili krovnim stalcima mreže. Tih ljetnih mjeseci nad područjem Brđanska vladala je „tiha" okupacija prepuna opasnosti, ali su hrabrost i odanost misiji pobjede svjetla nad mrakom vodile elektromontere tih jedinica Elektroslavonije. Radi bolje sigurnosti radnika, poslovodstvo Elektroslavonije izdalo je poseban nalog (8. srpnja 1991.) o postupanju pri radovima u području mogućeg prepada i izvršenja nasilja. Tragom tog naloga, direktor Elektroslavonije naredio je 14. kolovoza 1991. rukovoditelju Pogonskog ureda Orahovica prestanak odlaska na intervencije na mreži područja Slatinskog Drenovca dok snage policije RH kretanje ne učine „primjereno" sigurnim za žitelje i naše elektromontere.

Pobunjeni Srbi voćinskog i slatinskog kraja s uvezenom četničkom podrškom u svom su osvajačkom pohodu 4. rujna 1991. u selima Balinci, Četekovac i Čojlug ubijali i masakrirali hrvatski živalj, a potom i okupirali sela područja Brđanska i s njima dio područne distribucijske mreže PU Slatina s napojnom transformatorskom stanicom 35/10 kV Voćin. Dva dana poslije hrvatske snage zaposjele su Četekovce i Balince, ali je dio područja s Voćinom i Humom ostao okupiran, a time i pripadajuća distribucijska mreža (slika 1.57.). Praskozorje rata i na tom je području završilo s nedostupnosti i otuđenjem blaga Hrvatske elektroprivrede.

Među zatočenim Hrvatima u Voćinu bila su i dva radnika Elektroslavonije, Pogonski ured Slatina, s obiteljima, gospoda Josip Tomac i Drago Šebjanić. Obespravljeni na svojoj grudi, pod stalnom prijetnjom otuđivanja imovine, morali su služiti okupatoru radeći ono što su znali, poslove na distribucijskoj mreži. Njihovo znanje i sposobnost te odluka poslovodstva da se odmah ne prekine napajanje električnom energijom okupiranog područja Brđanska, pomoglo je njihovu opstanku pod zlim okupatorom. Od svega što imahu ostane im najvažnije – život obitelji i ljudsko dostojanstvo.

Slika 1.57. Tijekom ljeta 1991., dok su se na istoku Slavonije već vodile borbe (Tenja, Laslovo, Erdut, Dalj...), te oštećivala i okupirala distribucijska mreža, na papučkom području PU Slatina i Orahovica okupacijom područja Brđanska, početkom rujna mjeseca, okupirana je i distribucijska mreža napajana iz TS 35/10 kV Voćin.

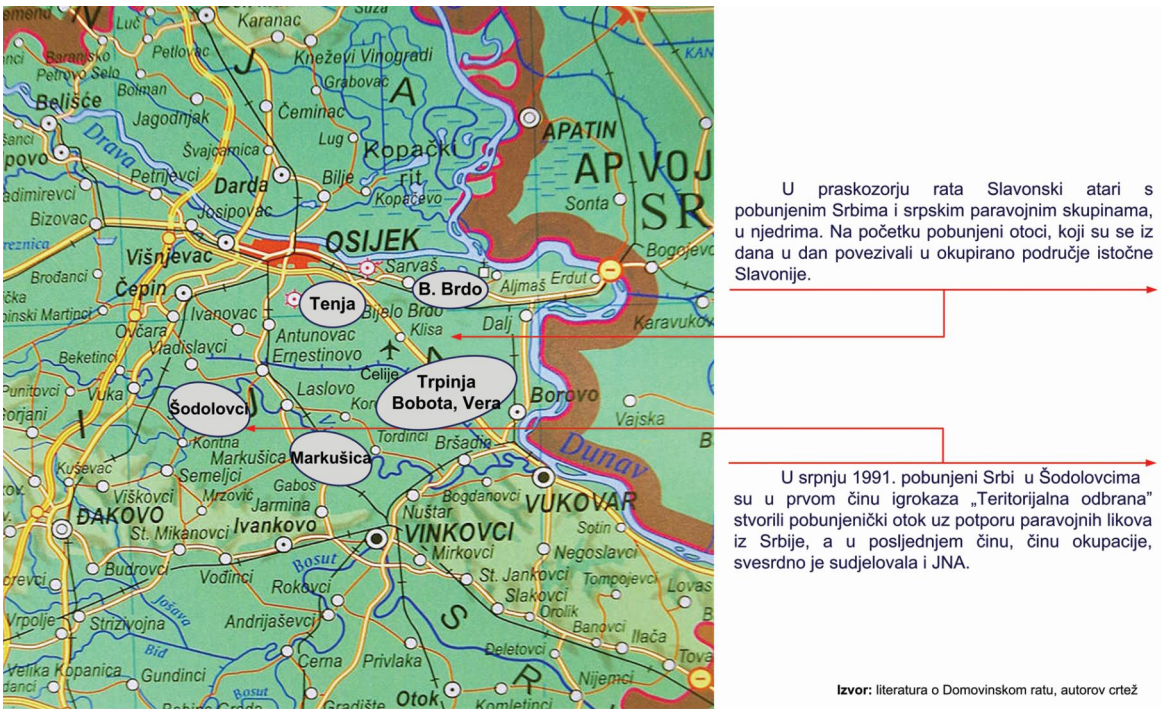
1.5.6. Jedna misija HEP-ovih elektromontera za pobjedu svjetla nad mrakom

U godinama dalekim od događaja u praskozorju rata i u ratu, koje želimo drugima predstaviti, a u kojima su u središtu ljudi i njihovi životi, blijede naša sjećanja na pojedinosti o događaju, no, važnije je, naša sjećanja na osjećaje i stanje duha ljudi koji su sudjelovali u glavnoj ulozi, obnavljaju se sa svakim vraćanjem u vrijeme događaja.

Sjećanje koje kanim prenijeti odnosi se na jednu od misija HEP-ovih elektromontera koja je imala „sveti" cilj: održanje opskrbe električnom energijom na širem neokupiranom području istoka Hrvatske. Posebnost je ove priče i u tome što je mjesto radnje bilo baš na okupiranom području, jednom od gnijezda srpskih paravojnih skupina, Petrova Slatina – Šodolovci – Koprivna (slika 1.58.). Priča u kojoj su u šest poglavlja sudjelovala šestorica elektromontera Elektroslavonije Osijek.

Potkraj mjeseca lipnja u Šodolovcima su pobunjeni Srbi „vježbali" djelovanje jedinica teritorijalne obrane čiji je ustroj u RH ukinut upravo tog mjeseca nakon stupanja na snagu novog Zakona o obrani Republike Hrvatske. Vježbe su ostvarivali ugrožavajući promet i putnike pri cestovnoj komunikaciji na cesti Ernestinovo – Koritna, pa redarstvenim snagama RH nije preostalo drugo u zaštiti državnog poretka doli njihovo uklanjanje s ceste. Snage MUP-a su 7. srpnja 1991. u Šodolovce došle iz smjera Koritne i naišle na oružani otpor koji je završio smrću dvaju i odvođenjem u pritvor sedam pobunjenika. Dan-dva potom promet je normaliziran, ali nažalost, samo se tako činilo.

Nekoliko dana nakon posjeta predsjednika RH dr. Franje Tuđmana kriznim područjima istočne Slavonije, odnosno, od dana kad je u Osijeku počeo raditi Štab za obranu Slavonije i Baranje (29. srpnja 1991.), ujutro, tajnica direktora Elektroslavonije odškrinula je vrata i najavila spajanje na telefon jednog poziva muške osobe koja treba direktora, a koja se njoj ne želi predstaviti. Prihvatio sam spajanje poziva, jer bilo je takvih u mraku tog vremena sve više. S druge strane čuo se pitom, ali službenog zvuka, glas čovjeka koji se predstavio kao Milan Miljković i koji zove u ime štaba Teritorijalne obrane mjesne zajednice Šodolovci, a u svezi mogućnosti „povratka" struje u sela Petrova Slatina, Šodolovci i Koprivna.

Slika 1.58. Neprohodna okupirana ili prohodna, ali područja s pobunjenim Srbima, ispočetka kao otoci, u srpnju 1991. počeli su se smišljeno povezivati i kao jedno područje jačati u sposobnosti ugroze teritorijalnog jedinstva Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Time je rasla i ugroza opskrbe električnom energijom šireg područja, a radnici Elektroprijenosa i Elektroslavonije su zbog prekida prometnih veza, miniranosti, rada na puškomet od neprijatelja radili u uvjetima opasnim po život.

Rekao sam da znamo za ispad dalekovoda iz pogona s kojim se dovodi struja u ta mjesta, ali da je uzrok ispada iz pogona kvar na području njihove mjesne zajednice, a dogodio se u noći pri artiljerijskom napadu iz Ade i Palače na Laslovo (22./23. srpnja 1991.). S obzirom na uspostavljeni red, bez barikada i drugih prepreka, obećao sam za dan poslije dolazak ekipe elektromontera na poslove pronalaženja i popravka kvara.

Do prekida veze dugo je trajao muk, a za to vrijeme u mislima i pred očima slika sela s one strane rijeke Vuke. Kad se veza prekinula pojavila se bujica pitanja, prije svih onih vezanih za sigurnost radnika, jer trenutačno stanje bez blokade ceste, uspostava prometa redovnih autobusnih linija, putovanje radnika iz Koritne i Semeljaca na posao u Osijek, prisutnost samo domaćih pobunjenih Srba u jedinicama teritorijalne obrane, ovisnost o njihovoj opskrbi električnom energijom s naše strane nisu bila velika jamstva sigurnosti radnika. Ipak smo bili na dvije različite strane. No, u stanju odnosa s pobunjenim Srbima tog trenutka odlazak je bio i dokaz da je to hrvatsko područje, da je to mreža Hrvatske elektroprivrede i da su radnici Elektroslavonije jedini mjerodavni otkloniti kvar i potom taj dio mreže staviti u pogon.

U propitkivanju svih obilježja rada došao sam i do sebe, svoga sudjelovanja. Ne mogu samo narediti odlazak radnika radi popravka kvara, a ja ostati u sigurnosti direktorskog ureda. Ne mogu njihov prirodni i razumljiv strah i strepnju ublažiti riječima „bit će sve u redu" ili čuvenim balkanskim stavom „nema problema", moram ići sa svojim radnicima i osobnom prisutnosti dijeliti njihov strah, poticati njihovu hrabrost i dijeliti s njima svaku ugrozu života i materijalnog blaga Hrvatske elektroprivrede.

Istog dana s rukovoditeljima Pogona Osijek i dispečerima dogovorio sam sutrašnji odlazak i rad. Dvotonac s produženom kabinom, alat za nadzemne srednjonaponske vodove, izolatori, Alče vodiči, penjalice i četiri elektromonterske duše.

Putujući iz Osijeka prema Šodolovcima predočio sam i raspravljao s elektromonterima naše zajedničke i pojedinačne zadaće. Prvo, opća načela razgovora s „teritorijalcima", potom, o mjerodavnoj osobi za pregovore s drugom stranom o uvjetima kretanja po području prostiranja dalekovoda, te o samom postupku pronalaska i popravka kvara.

Vjerojatnost ugroze naših života vidio sam ponajviše u mogućoj miniranosti na području dijela trase dalekovoda koji se pružao između sela Petrova Slatina i mjesta u kojima su hrvatske jedinice za održanje reda i obranu RH, mislim prema mjestima Ernestinovo i Laslovo. Tu mogućnost svakako je podržavao događaj od 7. srpnja 1991., a zaštitu od nekog sljedećeg pobunjeni Srbi mogli su smisliti i miniranjem zemljišta na prilazu njihovim mjestima. Zato smo jednoglasno dogovorili postavljanje zahtjeva za nazočnost jednog „teritorijalca" ispred nas za vođenje trasom dalekovoda.

Stigavši u sjedište mjesne zajednice Šodolovci, pošao sam u službene prostorije bez dočeka i pratnje. Ušavši u prostoriju mjesne zajednice ispred mene je bilo nekoliko osoba u razgovoru, a neki od njih imali su odore teritorijalne obrane dok je naoružanje bilo u „šoškama". Predstavio sam se, na što je reagirao jedan od njih pruživši mi ruku u gesti dobrodošlice i predstavljanja te izrekao ime i prezime, ali i funkciju: Milan Miljković, komandant štaba Teritorijalne obrane. Učinio mi se poznat, a on kao da je u mome pogledu prepoznao tu dvojbu pa je rekao da smo se sretali u naselju Sjenjak gdje sam stanovao, prije nego što sam se odande odselio (1981.).

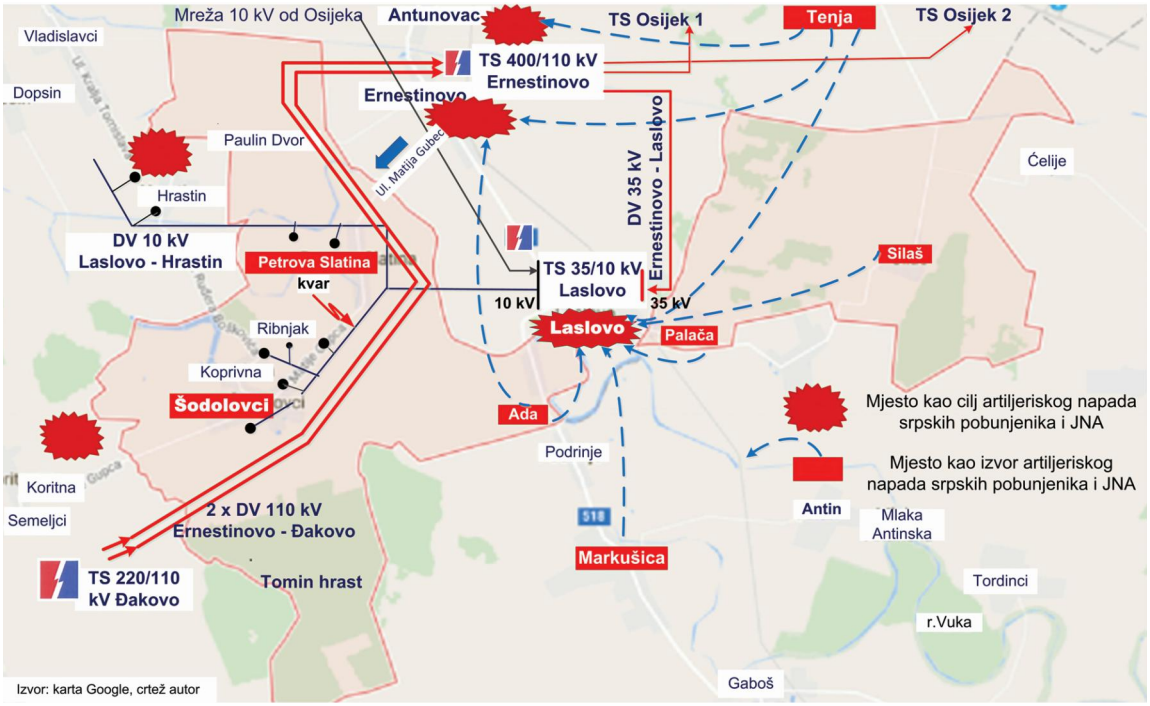
Objasnio sam naš postupak traženja kvara pregledom i razdvajanjem dijelova dalekovoda, a s početkom između Šodolovaca i Petrove Slatine. Kad sam iznio zahtjev za pratnjom, ismjehujući se, rekao je: zar ste mislili da bismo vas pustili same? Dobili smo pratnju, jednog čovjeka u civilnoj odjeći, uplašenog izgleda i ponašanja. Predstavio se kao Željko Petrović. Razdvajanjem voda 10 kV Laslovo-Hrastin u dijelove i jednim uključenjem pod napon iz TS 35/10 kV Laslovo, pronašli smo dionicu u kvaru, a vidnom pretragom izdvojenog dijela voda uočili stup s kvarom na potpornom izolatoru, koji je potom zamijenjen. Proba stavljanja pod napon pokazala je ispravnost elektromonterskog rada i da ne postoji još neki kvar. Cijeli vod stavljen je pod napon (slika 1.59.).

Našim narančastim dvotoncem vratili smo pratitelja pred „štab", gdje je sad bilo desetak muškaraca u odorama teritorijalne obrane, a čulo se i pozivanje „vojvodo". U njihovu pogledu na „HEP-ovu postrojbu" u plavim radnim odijelima, s logotipom, u tom je trenu prevladalo zadovoljstvo povratka struje naspram mržnje prema svemu hrvatskom. Ona nije nestala, ostala je u njima, a opskrba strujom bila je važna.

Na mah me je ta spoznaja odvela u razmišljanje o važnosti dalekovoda 110 kV Ernestinovo-Đakovo/1 i /2 za opskrbu šireg područja oko Osijeka, a koji pak prolaze njima nadohvat, kroz njihov atar, tik pokraj Šodolovaca. Također, bilo je važno radi podrške obrane Laslova održati pogon TS 35/10 kV Laslovo pa makar kao rasklopišta 10 kV, jer se mjesto Laslovo već nalazilo u neprijateljskom poluokruženju. Kako neprijatelja uvjeriti u stvarno izravnu povezanost raspoloživosti TS 35/10 kV Laslovo s njihovom opskrbom strujom, a kako „zavarati" povezujući to i s raspoloživosti spomenutih dalekovoda 110 kV, pitao sam se.

Napustili smo Šodolovce, a put do Ernestinova preko mosta na maloj slavonskoj rijeci Vuki što iz srca Slavonije teče njezinim tijelom i kod Vukovara se sljubljuje s velikom europskom vodnom žilom, Dunavom, trajao nam je kao vječnost. Susreli smo se s neprijateljem hrvatske državnosti, ovaj put bez iskazivanja neprijateljstva, ali nelagoda susreta putovala je s nama prigušujući sve druge misli i osjećaje, sve do našeg doma.

Prema saznanjima stečenim iz napisa Glasa Slavonije i dobivenih od zapovjednika ZNG-a u Ernestinovu, prvih dana kolovoza, dakle onih dana kada se odvijala životna drama branitelja Policijske postaje u Dalju, u Šodolovce je pristigla veća skupina rezervista JNA na čelu s Radovanom Dulovićem zvanim „Crnogorac" i

Slika 1.59. U srpnju 1991. područje mjesne zajednice Šodolovci bilo je unatoč prisutnosti pobunjenih domaćih Srba prometno prohodno, distribucijska i prijenosna mreža dostupna radnicima Hrvatske elektroprivrede, ali takvo stanje trajat će samo do početka kolovoza. Sablasti u odorama rezervista JNA i u četničkim odorama regrutiranih u Srbiji došli su i na to područje.

srpskih dragovoljaca koji su preuzeli zapovijedanje domaćim pobunjenicima. Cesta Ernestinovo – Koritna bila je zatvorena 2. kolovoza 1991. u 16.30 sati pri čemu je, dolazeći iz Osijeka, zarobljen putnički autobus, putnici maltretirani i pušteni u gluho doba noći, a osoblje autobusa korišteno kasnije za razmjenu.

Bio je to konačni čin okupacije područja Šodolovaca, a s našeg, HEP-ova motrišta pod okupacijom i milosrđem srpskih pobunjenika i paravojske našao se dio voda 10 kV Laslovo– Hrastin, TS 35/10 kV Laslovo, te važan nam dio dijela dvostrukog voda 110 kV između TS Ernestinovo – TS Đakovo 220. I dok smo gubitak spomenutog distribucijskog dalekovoda mogli preživjeti s obzirom na mogućnost napajanja Hrastina iz TS 35/10 kV Čepin, dalekovodi za prijenos električne energije bili su ključni u održivosti napajanja šireg osječkog područja sve do vremena izgradnje nadomjesnih objekata u mreži 110 kV napajanoj iz TS 400/110 kV Ernestinovo. Trafostanica Laslovo bila je za obranu mjesta Laslovo „biti ili ne biti“.

U praskozorje rata, ljeto 1991., značajka topničkih napada srpskih pobunjenika s područja Šodolovaca nisu bili napadi na Laslovo i Ernestinovo. Njihova je vojna usmjerenost bila prema području Đakovštine. Jednako tako ni jedinice našeg ZNG-a nisu stalno djelovale prema tom području već samo u slučaju pojedinačnih izazova ili kao podrška jedinicama ZNG-a na jugozapadnoj crti bojišnice kod šume Tomin hrast (Koritna, Mrzović). Ipak, i u tim uvjetima, rjeđe, dolazilo je do kvarova u distribucijskoj mreži na području Šodolovaca.

Drugi poziv od strane srpskih pobunjenika došao je u petak, 23. kolovoza 1991. Ovaj put zvao je Željko Petrović, pratitelj pri prošlom posjetu i rekao da nemaju struje i možemo li doći popraviti. Odgovor sam mu odgodio dati na njegov poziv u ponedjeljak.

U ponedjeljak sam razgovarao s Marijanom Kaleom o važnosti raspoloživosti dalekovoda 110 kV između TS Ernestinovo i TS Đakovo 220 (potonja do tada nije bila objekt neprijateljskih napada) tijekom razdoblja izgradnje objekata u mreži 110 kV sa zapadne strane TS Ernestinovo, a koji bi u slučaju uništenja ili okupacije TS Ernestinovo nadomjestili funkciju njezinih sabirnica 110 kV za razvod energije pristigle sa zapada osječkom području (projekt 505). Suglasili smo se o trenutačnoj važnosti njihove raspoloživosti za sigurnost opskrbe šireg osječkog mrežnog područja. Kako je njihova raspoloživost za prijenos energije u „milosrđu" neprijatelja u Šodolovcima, razmišljanje o „obmanjivanju" neprijatelja s izjavom o povezanosti njihove opskrbe strujom s ispravnošću tih dalekovoda imalo je priliku uspjeti.

Kad je stigao poziv, priopćio sam odluku o dolasku sutra u nekom prijepodnevnom satu, a s obzirom na zatvorenost područja zahtijevali smo doček pratitelja na mostu kod Lanke (u narodu uvriježeno ime za Petrovu Slatinu). Za prolazak kroz nadzorno mjesto ZNG-a u Ernestinovu na cesti za Petrovu Slatinu, po prvi put morali smo se javiti u zapovjedništvo koje je imalo sjedište u prostorijama mjesnog silosa pored željezničkog kolodvora.

Nazočnim odgovornim vojnim osobama morao sam objasniti razlog i cilj Elektroslavonije u održavanju napajanja električnom energijom sad okupiranog područja Šodolovaca. Razlog i cilj zajedno služe potpori u dostatnoj opskrbi električnom energijom šireg osječkog područja na istoku Hrvatske i naselja Laslovo, a u funkciji sposobnosti obrane i ostanku stanovnika kao civilne potpore obrani. Je li to posljednji odlazak, pitali su, ovisi o razvitku ratnih događaja, mogućnosti ostvarenja naših ciljeva i sigurnosti naših radnika u neprijateljskom dvorištu, odgovorio sam. Bez iskazanog zahtjeva, prepoznao sam očekivanja korisnih informacija proisteklih iz motrenja pri boravku na tom okupiranom području.

Dobivši propusnicu uputili smo se ulicom i cestom Matija Gubec, cestom dičnog imena seljačkog vođe, ali dosadnom, bez imalo vijuganja sve do mosta na Vuki gdje su na južnoj strani bile prepreke, barikade, s naoružanim osobama u odorama rezervnog sastava JNA. Zaustavljeni smo i pregledani, a nastavili smo s pratiteljem Željkom do jedne seoske kuće tipičnog slavonskog izgleda gdje nam se pridružio čovjek vojničkog izgleda i držanja u odori JNA s činom kapetana. Odriješit, ali ne nasilničkog ponašanja, umirovljeni „kapetan JNA otišao je s nama do središta Petrove Slatine gdje je bio veliki broj pobunjenih Srba i rezervista iz Srbije, ali bez bradatih „bizantskih delija". Kapetan nam je ukazao na neka „pravila" našeg kretanja i rada, nakon čega smo se s pratiteljem, dio poljskog puta prošli smo dvotoncem, uputili prema istoku atara tražiti i popraviti kvar na dalekovodu 10 kV.

Kvar je pronađen i otklonjen u poslijepodnevnim satima, te je s dispečerom pokrenut postupak uključenja dalekovoda pod napon korištenjem dežurne ekipe. Taj smo događaj dočekali u centru sela gdje sam iskoristio trenutak prisutnosti „kapetana JNA" da bih mu ukazao na povezanost ispravnosti dalekovoda s visokim stupovima (DV 110 kV Ernestinovo– Đakovo), te trafostanice Laslovo na drugoj obali Vuke i napajanja strujom. Bio je pozoran, ali bez ocjene rečenog mu, bilo riječima ili izrazom lica. Možda je izazivao moju uznemirenost koja je mogla imati povod u mome saznanju da su na DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo /2 otkrivena velika oštećenja faznih vodiča (plašt alučeličnih užadi), kao posljedica prošlotjednih granatiranja, ali na dijelu malo izvan okupiranog područja, na prijelazu ceste kod Paulina Dvora.

Kako smo kao ekipa dogovorili pravilo po kojem tijekom boravka na okupiranom području ne razgovaramo o svojim zapažanjima, u povratku, kad smo prešli most kod Lanke i uputili se onom ravnom i dosadnom cestom prema Ernestinovu, raspričali smo se o viđenom. Josip Kovač i danas se sjeća tog, svog drugog, dolaska u Petrovu Slatinu:

Vidio sam dvije poznate mi osobe. Mladić iz susjednog Paulina Dvora (još neokupirano naselje) pri susretu naših pogleda samo se okrenuo i nestao u gomili ljudi, pretpostavio sam s razlogom. Otac mu je u to vrijeme dolazio u moje Vladislavce i govorio da mu je sin u Bosni, jer navodno nije htio pucati na susjede. Nakon nekoliko dana otkad sam u selu ispričao svoje

doživljaje, otac mu je prestao dolaziti, a iz dvoličnosti postupanja sve je ukazivalo na to da je otac bio u „petoj koloni" kao špijunska veza između Srba u okupiranom području i „lojalnih" među nama. Druga poznata mi osoba bio je Srbin iz Dopsina (neokupirano selo sa srpskim življem), poznat po tome što je među prvima nosio oružje i ulazio u autobus izazivajući putnike. Taj me pozdravio, očito pun sebe, te također nestao u gomili paravojnih osoba.

U zapovjedništvu ZNG-a, u silosu, ostavio sam naše svjedočanstvo o viđenju velikog broja domaćih i stranih osoba u odorama rezervnog sastava JNA, dakle ne u odorama teritorijalne obrane. Više od njih nije bilo skrivanja namjera, JNA je na samo jednoj strani, na strani velikosrpske politike.

Rastavši se od naših hrabrih elektromontera, rješavajući uredske zadaće, ispred očiju nije uzmicala slika mnoštva srpskih dobrovoljaca u odorama JNA i onog umirovljenog kapetana, a u mislima uvjerenje da je praskozorje rata prošlo, a rat je svanuo. Moramo djelovati po zahtjevima ratnih uvjeta, poduzimati sve za sigurnost ljudi, predviđati razvoj ratnih događanja i pravodobno poduzimati pothvate koji će preduhitriti pogubni utjecaj na opskrbu električnom energijom. U radnom zanosu vodstva i stručnjaka Elektroprijenosa Osijek bilo je ohrabrenja, jer osjećala se spoznaja o važnosti i sveserdna predanost izgradnji projekta „505", spasonosnog za osiguranje opskrbe električnom energijom osječkog područja u ranom stanju rata.

Rat je u rujnu, cjelovita okupacija Baranje, otvaranje ratišta na području Pogonskih ureda Orahovica i Podravska Slatina, neprekinuti artiljerijski napadi na Osijek, ubilački i razarajući napadi na Laslovo i Ernestinovo, avionski napad na TS 400/110 kV Ernestinovo (18. rujna 1991.), ... Zbog onesposobljenosti postrojenja 400 kV, posebno u poljima transformacije 400/110 kV, ukupno opterećenje na strani 110 kV prebačeno je na TS 220/110 kV Đakovo koristeći se dvama pogonskim ispravnim vodovima 110 kV Ernestinovo–Đakovo. No ni ti vodovi ne ostaju pošteđeni pogodaka dana 22. rujna 1991. u artiljerijskoj razmjeni vatre između neprijateljskih jedinica u Šodolovcima i Paulinu Dvoru te ZNG-a u Koritni i Ernestinovu pa ispadaju iz pogona, ali i distribucijski vod 10 kV Laslovo–Hrastin čime područje Šodolovaca ostaje bez struje. U Ratnom dnevniku 10 kV, dispečeri (M. Majić – M. Čeljuska) zapisali su prijetnju:

21,00 sat. Nazvao izvjesni Popović iz Šodolovaca da će minirati ZDV 400 kV ako ne dobiju struju za 24 časa.

Je li se u tom doživljaju mraka u glavi „kapetana JNA" obmanjivanje o povezanosti raspoloživosti tih vodova 110 kV s opskrbom strujom područja Šodolovaca učinilo vjerodostojnom činjenicom? Sutradan je došao pomirljiv telefonski poziv za dolazak na okupirano područje radi radova za povratak struje. Postavili smo polazne uvjete:

Istodobno osigurati uvjete za otklanjanje kvara unutar dogovorenog vremenskog razdoblja na oba DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo i na DV 10 kV Laslovo–Hrastin izvan okupiranog područja Šodolovaca ili unutar njega, te u niskonaponskoj mreži 0.4 kV okupiranih naselja.

Uvjeti su prihvaćeni pa smo pristupili našoj organizaciji, usklađenju zajedničkog rada elektromontera i operativnih odgovornih osoba Elektroprijenosa (Ivica Modrić) i Elektroslavonije (Damir Karavidović). Odgovorna osoba za DV 110 kV predočila nam je da su mjesta kvara na tim vodovima na dijelu ispred Šodolovaca sa strane mjesta Koritna, te će elektromonteri i vozila za zahvate na njima pristupiti s te strane, bez potrebe prolaza okupiranim područjem. Zato je za sve potrebne dogovore na licu mjesta s okupacijskim jedinicama u Šodolovcima kao zadaću i odgovornost preuzela odgovorna osoba Elektroslavonije što je značilo izravni odlazak u Šodolovce nakon prelaska barikade.

Misija je po mnogočemu, već u toj fazi, bila složena i opasna. Informacije iz zapovjedništva 122. brigade HV-a (u osnivanju) govorile su o jakoj obostranoj artiljerijskoj vatri prethodnih dana koja je na okupiranom području mogla izazvati brojne kvarove na distribucijskoj mreži. Zato smo proširili sadržaj opreme koju smo vozili 24. rujna 1991.

Doček na barikadi kod Lanke otkrio nam je i neke pripadnike novih paravojnih jedinica, neprijateljstvo i u pogledu. Pratitelj nas je odveo u Šodolovce, a putujući

uočavali smo kvarove na niskonaponskoj mreži. U centru Šodolovaca nisu nas dočekali „teritorijalci“ već aktivni i rezervni pripadnici JNA, a prva zadaća bila je osigurati siguran pristup elektromonterima Elektroprijenosa dalekovodima 110 kV Đakovo/1 i /2.

Ostvarenje te zadaće značilo je da zapovjednik vojnika na položajima prema Koritni, ispred i kraj kojih prolaze ti dalekovodi, najavi dolazak Land Rovera s monterima iz pravca Koritne i njihovo penjanje na stup radi popravka kvara. Zapovjednik (imao je niži časnički čin) i ja u vojnom vozilu, „kampanjoli“, otišli smo do kraja ulice gdje je bio neki oblik zapovjednog mjesta. Tamo je zapovjednik vojnim telefonom s čvrstom vezom pozvao vojnika na isturenom položaju prema Koritni i prenio, preda mnom, zapovijed o neotvaranju vatre na vozilo i elektromontere dok rade na dalekovodu. Udaljenost položaja vojske od mjesta rada elektromontera bila je malo veća od dva raspona dalekovodnih stupova. Javio sam odgovornoj osobi Elektroprijenosa da elektromonteri mogu doći i raditi na mjestu uočenog kvara. Unatoč dogovoru obuzeo me strah o njegovu održanju i ugrozi života od nekog pijanog četnika u rovu. Morao sam natrag kod svojih hrabrih elektromontera.

Kad sam se vratio, oni su već podijeljeni u dvije skupine prionuli poslu otklanjanja kvarova na niskonaponskoj mreži u središtu sela. Dok sam gledao kako primjenjujući znanje i elektromonterske vještine radnici otklanjaju kvarove i pripremaju mrežu za normalan pogon, prišao mi je stariji čovjek s riječima zahvale za ono što činimo i sa zamolbom: biste li mogli ponijeti u Osijek mojoj kćerki zimsku odjeću? Oslonjeni smo jedno na drugo, a sad razdvojeni. Kimnuli smo za prihvaćanje zamolbe, a on je stavio kovčeg sa stvarima u sanduk „dvotonca“.

Pronalaženje kvara na srednjonaponskoj mreži 10 kV vodilo nas je prema radijalnom kraku voda usporednim s cestom prema Koritni, do stupne trafostanice ŽSTS 10/0,4 kV – 3, pred kraj sela, blizu neprijateljskih položaja nadomak sela. U trenutku kad su elektromonteri nosili ljestve prema stupnom mjestu s kvarom, iz jedne kuće izišle su dvije ljudske spodobe zastrašujućeg izgleda, dva četnika u izvornom izdanju, razdrljene odore, masne duge kose i brade, s automatom na ramenu. Prezrivo nas pogledavši s netrpeljivošću upitaše što tu radimo. Nismo izravno odgovorili, već im postavili pitanje: imate li struje? Nismo čekali odgovor već ga sami dali rekavši: nemate, eto zato smo tu. Uputili smo se prema kukuruzištu do dalekovodnog stupa, uočivši da idu iza nas na razmaku od nekih 10 m. Nije nam bilo svejedno pa smo potiho kovali „plan B“, ali nije ga trebalo primijeniti. Zaustavili su se na rubu njive s kukuruzom, obavili malu nuždu i vratili u onu kuću. Postoje u čovjekovu životu prizori koji se ucrtaju u sjećanje neizbrisivom tehnikom, opisani je upravo takav.

Kad smo završili sve popravke na distribucijskoj mreži, provjerili smo gotovost poslova elektromontera Elektroprijenosa i to pogledom prema obzoru na dalekovodni stup 110 kV, pa kad nismo vidjeli elektromontere, otišao sam po potvrdu kod onog zapovjednika neprijateljske vojske na isturenom položaju o vremenu odlaska naših. Sve je govorilo da su otišli, a u tom trenu jedno breme odgovornosti i straha skinulo se s naše savjesti. Ali, novi stres, vojnik u odori JNA pored njega, dodao je sam za sebe: „bre skoro smo ih ukokali, jer nama koji smo došli na položaj u sledeću smenu nitko nije reko za njih, dobro da smo zvali zapovednika i rekli što vidimo, a on nam je onda reko da su to električari koji po dogovoru popravljaju struju“.

Zapovjednik ga je prijekorno pogledao, a ja sam krenuo prema našim elektromonterima ne znajući za sebe i pitajući se nema li to obmanjivanje neprijatelja u korist opskrbe električnom energijom preveliku razinu ugroze ljudskih života. Dugo, dvadesetak godina nisam prijateljima iz Elektroprijenosa ispričao izjavu tog vojnika, začudo, pitomog izgleda i, na našu sreću, štovatelja vojnih pravila.

Bilo je kasno poslijepodne kad je na okupirano područje došla struja, a mi krenuli s pratnjom prema izlaznoj barikadi na mostu kod Lanke. Kad je teret prelaska neprijateljske barikade u rodnom kraju pao sa srca, hrabrost pobijedila strah i rodio se ponos zbog izvršenih zadaća, elektromonteri, osim vozača, utonuli su u lagan san iako su se iz daljina slavonske ravni čuli hitci iz vatrenog oružja i pokoja eksplozija. Sutra ih čekaju novi izazovi hrabrosti i sposobnosti u gradskim i prigradskim mrežama.

Početak listopada 1991. obilježavaju snažni neprekidni napadi JNA i borbe na području Vukovara i Iloka za njihovo okupiranje bez ostatka. Osijek i područja koje mu teže bili su svakodnevno izložena granatiranju položaja hrvatske vojske i naselja koje su pratili smrtna stradanja vojnika i civila. JNA je ne samo izigrala svaki sporazum o prekidu vatre, već je djelovala i osvajački s ciljem povećanja već okupiranog područja. Tako je djelujući iz stare Tenje napala i okupirala područje oko farme Orlovnjak i Bricinog Bunara čime se približila zaleđu Laslova i Ernestinova, a koji su tada ostali u škarama okupiranih područja Šodolovaca i Tenje. Nadohvat ruke bio je i radijalni DV 35 kV Ernestinovo–Laslovo.

Važni nam dalekovodi 110 kV Ernestinovo–Đakovo dugo nisu imali kvar u području Šodolovaca i bili su stalna potpora opskrbi šireg osječkog područja. 11. listopada 1991. dogovorena je izgradnja prvog nadomjesnog objekta u prijenosnoj mreži, a kao rezultat naših predviđanja neprijateljskih razaračkih i osvajačkih djelovanja:

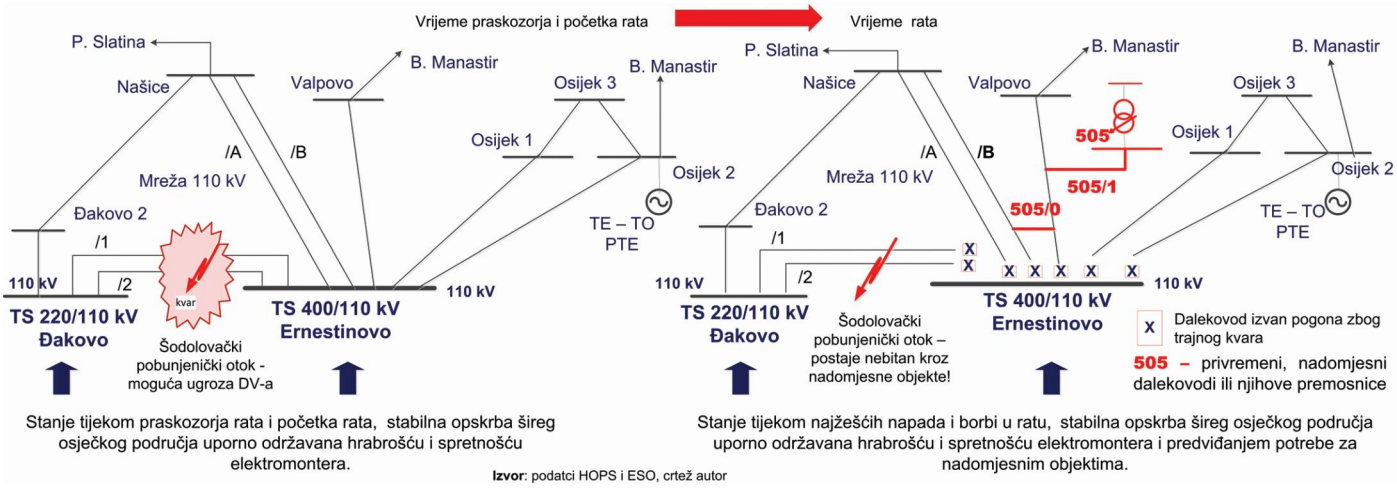
Spoj između DV 110 kV Našice i DV 110 kV Valpovo izvan sabirnica 110 kV u TS 400/110 kV Ernestinovo s imenom „505/0“ (slika 1.60.).

To nije bilo dovoljno za sigurnost opskrbe šireg osječkog područja, ali i kao početak rađanja nadomjesnih mogućnosti bio je snažan poticaj za izdržati sve teško i neugodno što nas je pratilo u misiji Šodolovci.

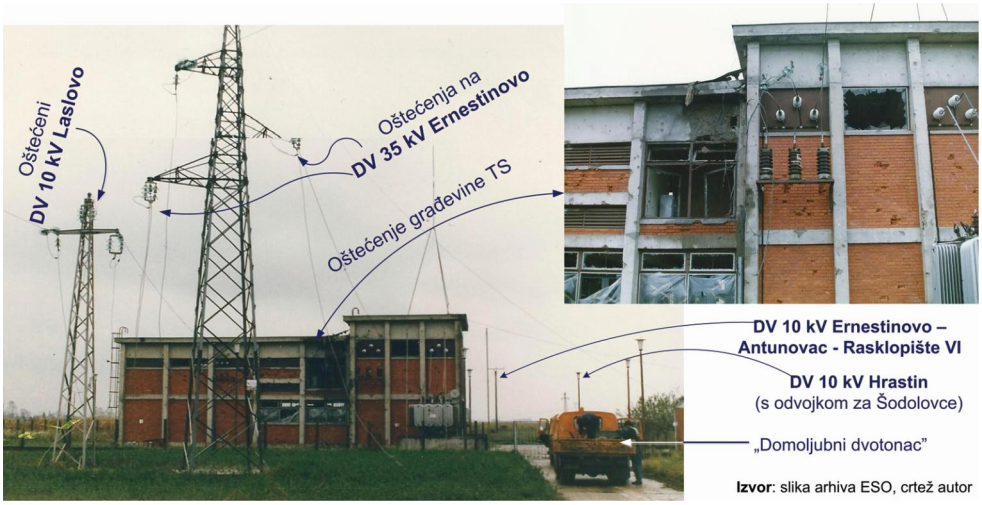
Novi poziv iz Šodolovaca došao je 14. listopada 1991. Pratitelj Željko uz poziv je ukazao i na promjenu pravila kretanja na okupiranom području šodolovačkog atara. S našim „dvotoncem“ možemo samo do barikada na mostu kod Lanke. Prijeko potreban alat, opremu, materijal moramo pretovariti u njihov kamiončić, a diljem mreže ići pješice.

U pripremi odgovora na taj poziv rađao se osjećaj ogorčenja zbog razaranja koje je prethodnih dana doživjela građevina, dio opreme TS 35/10 kV Laslovo i nadzemni vodovi s istočne strane građevine, a od artiljerijske vatre neprijateljskog okruženja Laslova, dakle ne sa strane Šodolovaca (slika 1.61.).

Sutradan smo odgovorili pozivu. Na neprijateljskoj barikadi bilo je više naoružanih osoba nego prošli put, a činili su ih uniformirane i neuniformirane osobe. Bilo je i mladih, nisu bili svi iz redova domaćih Srba, govor ih je otkrivao, nije bilo četnika, a onima na barikadi i našim pratiteljima zapovijedao je „kapetan JNA“. Započeli

Slika 1.60. Ratna djelovanja na istoku Republike Hrvatske tijekom jeseni 1991. i njihove posljedice na stabilnost opskrbe električnom energijom na širem osječkom području savladane su hrabrošću i spretnošću elektromontera te hrabrosti u predviđanju i izgradnji nadomjesnih sastavnica prijenosne mreže.

Slika 1.61. Laslovo, naselje s poviješću od osam stotina ljeta, s Mađarima kao većinskom nacionalnom zajednicom, bili su hrabra, krajnje južna utvrda obrane Osijeka. Od prvih pobunjeničkih djelovanja susjeda Srba, Laslovo je bilo okruženo s tri strane, jednako tako i TS 35/10 kV te distribucijska mreža iz koje se opskrbljivao el. energijom. Radnici Elektroslavonije popravcima kvarova izazvanim ratnim djelovanjem doprinosili su hrabroj obrani.

smo pretovar naše opreme i materijala u njihov kamončić te dogovarali kretanje.

Dok se pretovarivalo, jedan od Srba izjavio je da bi bilo najbolje kad bi oni jednoga od nas električara zadržali kod sebe, da nas više ne moraju zvati. Pri tome mu je pogled bio usmjeren na prijatelja Darka Peroševića. Odgovor je došao od Josipa Kovača koji je rekao da čovjek još nije oženjen, pa ako za njega imaju kakvu lijepu djevojku mogli bi razgovarati. Srbin je odgovorio da cura nema ni za njih, pa dogovor otpada.

Naš dvotonac zvan „domoljub" ostao je sam među pobunjenim Srbima i rezervistima JNA na njihovoj barikadi prema hrvatskoj državnosti. U meni je vladalo ogorčenje na JNA koja je jučer zapriječila ostvarenje poslanja konvoja humanitarne pomoći napaćenim građanima Vukovara i ranjenicima u vukovarskoj bolnici, pred njegovim ciljem, kad je već ušao i prenoćio u Vukovaru.

Pregledom niskonaponske mreže pronađeni kvarovi redom su otklanjani pa smo u poodmaklim satima poslijepodneva pristupili traženju dijela nadzemnog dalekovoda 10 kV Laslovo–Hrastin u kvaru. Pregledom odvojka za Petrovu Slatinu utvrdili smo da na njemu nema kvara, pa smo se usredotočili na odvojak za Šodolovce gdje je problem odvajanja tog odvojka od glavnog voda bio u neispravnom rastavljaču. Zato je poslan iskusni elektromonter Krunoslav Fury skinuti strujne mostove na prvom stupu odvojka. Umor i neizvjesnost o izvršenju poslova prije mraka, briga o uspješnosti koja treba donijeti svjetlo i sigurnost našeg povratka, oslabili su našu usredotočenost. Zato je Kruno idući kroz kukuruzište došao do neželjenog stupa, ali kao da ga je nebo vodilo, baš na njemu je bio kvar, a ne na onom na koji je upućen. U Šodolovce nismo imali potrebe ići.

Nakon popravka kvara, hodajući sredinom ceste uputili smo se našem dvotoncu „domoljubu". Srbi rezervisti JNA, naoružani, išli su iza nas uz rub s obje strane ceste. Došavši u blizinu barikada, neposredno iza naših leđa začuo se rafal iz automatskog pješačkog oružja. Do pucnja je došlo zbog neopreznog držanja i nošenja oružja od strane mladog srpskog rezerviste kojeg je potom „kapetan JNA" ukorio i isključio iz pratnje. U nama je zbog opasnosti kojoj smo bili izloženi ostao strah dok se nismo udaljili od barikada.

Donijevši svjetlo u mrak rata, u okupirane slavonske šorove, vraćali smo se iza naše crte obrane hrvatske

državnosti na kojoj su stajali hrvatski sinovi uvjereni u pravo na pretvorbu domovine u državu, pa makar to morali braniti svojim životima.

U korist te obrane na ovom mjestu, dan poslije, donijeli smo u zapovjedništvo HV-a u Ernestinovu i naše viđenje stanja na okupiranom području. I dalje, vojno su organizirani pobunjeni Srbi, rezervisti JNA, četnici i srpski dobrovoljci, a tenkova i topova još nema, ili su dobro skriveni. Tom prilikom preuzeo sam zamolbu, kao obvezu, za instaliranjem prijenosnog agregata manje snage (3,5 kW) s automatikom prebacivanja sklopnika od napajanja iz mreže na napajanje iz agregata. Učestalim noćnim napadima iz stare Tenje, Palače i Klise često dolazi do prekida opskrbe električnom energijom pa je zapovjedništvo u agregatu vidjelo premošćivanje vremena do našeg vraćanja napajanja iz mreže.

Neposredno poslije opisane epizode šodolovačke misije, 16. listopada 1991., JNA je službeno promijenila svoje obilježje skinuvši zvijezdu sa svojih „uniformi“, a nova je kratica bila JA. Ništa čudno, jer JNA je odavno prestala biti narodna, zapravo, čijeg je naroda bila armija svo vrijeme?

Pitao sam se što ćemo zateći na odorama vojnih spodoba okupatora u sljedećoj misiji, dakako, ako je bude, a nije se trebalo pitati o njihovim zlim namjerama. Njezino događanje ovisilo je o raspoloživosti DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo i TS 35/10 kV Laslovo, spremnosti nadomjesnih objekata na osječkom području, neprijateljskom djelovanju i sigurnosti naših radnika u toj misiji. Potonje prije svega.

Izgradnja nadomjesnih objekata smišljala se i odvijala uz samoprijegorni rad ekipa Prijenosnog područja Osijek, Dalekovoda Zagreb i Elektroslavonije, a završetak se očekivao u prosincu. Brutalno nasilne osvajačke akcije JNA odvijale su se potkraj listopada i studenog 1991. na području zapadnog Srijema i Vukovara kao i vukovarsko-vinkovačkog područja prema Osijeku (Bobota, Markušica, Ostrovo). Svakodnevni topnički napadi na širem osječkom području vezali su jedinice Hrvatske vojske za obranu Antunovca, Ernestinova i Laslova. Takvo djelovanje neprijatelja diljem tih područja dovelo je izvan funkcije 41 % dalekovoda prijenosa električne energije kao i desetke kilometara neraspoložive distribucijske mreže. Opskrba električnom energijom Osijeka i naselja oko njega u nekoliko dana oslonila se na uporabu mreže 35 kV i izvora električne energije u elektrani na Zelenom polju. DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo bio je raspoloživ.

Nakon zahvata zatvaranja razaranjem stvorenih otvora na građevini, predviđanje ratnih djelovanja u okruženju TS 35/10 kV Laslovo i sagledavanje područja prostiranja dalekovoda 35 kV Osijek 2–Ernestinovo–Laslovo u odnosu na položaje neprijatelja (Tenja, Orlovnjak), 21. listopada 1991. donijela se odluka o trenutačnom odvoženju energetskih transformatora 35/10 kV i pretvaranje postrojenja u rasklopište 10 kV. Procijenilo se da time ne umanjujemo stvarnu sigurnost opskrbe Laslova, a spašavamo transformatore od uništenja ili otuđenja kod okupacije.

Sve je kazivalo da je sljedeći poziv za šodolovačku misiju, ako do njega dođe, posljednji, a došao je 14. studenog 1991. i bio je posljednji.

Kako su neprijateljska djelovanja bivala s kraćim prekidima nego prije, kako nismo bili sigurni u crte razgraničenja, a kamoli u namjere neprijatelja, u dogovoru oko dolaska s pratiteljem postavio sam vremensko ograničenje rada. Kao u prilog tom zahtjevu druga strana priopćila je da ne moramo ništa raditi na mreži prema Šodolovcima i u samom mjestu, jer nam je tamo zabranjen pristup.

U zapovjedništvu Hrvatske vojske u Ernestinovu, kad smo išli po odobrenje prelaska kroz obrambene položaje prema mostu na Lanki, ukazano nam je da je stanje stalnih artiljerijskih izazivanja. Kada sam rekao da je upravo jučer postignut dogovor lorda P. Carringtona i generala JA V. Kadijevića o trenutačnom prekidu vatre svih strana u sukobu, zanijekali su vjeru u pridržavanje tog dogovora od strane JA. Iz daljine je povremeno grmjelo vojno oruđe, čule su se eksplozije što je potvrđivalo beznađe glede primirja.

Duga ravna cesta vodila nas je ponovno do mosta na Vuki kod Lanke, a u očekivanju barikada pitao sam se: zašto ne dopuštaju ići prema Šodolovcima?

Zaustavivši se ispred barikade na mostu primjećujemo da nema „dočeka“ kao prošlih navrata. Čekajući i dvojeći što učiniti, odjednom, iza zasjede s druge strane mosta, kao iz središta Zemlje, izašao je Srbin u legionarskoj uniformi naoružan do zuba i vidno ljutit, prijetio je da će dalekovod, iza nas je bio DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo, dići u „vazduh“, a u naš kamion ispaliti zolju (protuoklopno oružje). Kaže da je razlog tom raspoloženju u tome što su pripadnici HV-a otvorili puščanu paljbu na barikade iako je bio dogovor o primirju dok očekuju i traje naš dolazak na okupirano područje. U sebi nismo vjerovali u takav scenarij. Pozvao je pratitelje koji su se povukli i nakon njihova dolaska pošli smo u pronalaženje mjesta kvara na dijelu dalekovoda 10 kV koji je koristio Petrovoj Slatini i Hrastinu. Nije bilo dopušteno išta raditi u mreži prema Šodolovcima nevezano ima li kvara pa mi se vratilo pitanje što to ne smijemo vidjeti.

Kako bismo pri otkrivanju kvara na dalekovodu 10 kV, možda uočili ili utvrdili razlog zašto ne smijemo u Šodolovce, dogovorno, naše je hodanje trasom dalekovoda bilo opsežnije nego što je bilo potrebno, a što smo vješto prikrivali od pratitelja. Naime, mjesto kvara nije bilo prepoznatljivo svakom oku, već stručnom elektromonterskom, pa smo ga mogli proći, otići na drugu stranu. Kad smo obišli područje gdje nije bilo zabrane kretanja, pri povratku, htjeli smo na već pregledanom dijelu trase kao „prvi put“ otkriti kvar. Jedan od nas, elektromonter, koji očito nije razumio igru obmanjivanja pratitelja, odjednom je uzviknuo: eno kvara, izolator. Kako njegovo prepoznavanje više nije ugrožavalo našu nakanu obilaska, pohvalili smo njegovo zapažanje te organizirani i po pravilima struke otklonili kvar. Uključenje čitavog voda pod napon pokazalo je da smo otklonili jedini kvar koji je postojao, odvojeni od mreže Šodolovci ostali su bez napajanja.

S onime što smo uočili u okolišu mogli smo pretpostaviti razlog zabrane odlaska u Šodolovce, te smo mirno pošli natrag preko barikada hrvatskoj državnosti, dugom ravnom cestom u naselje drvenih skulptura, Ernestinovo. Odmah sam otišao do zapovjednika obrane i ukazao mu rezultat našeg „usputnog“ izviđanja: na poljskom putu i na jednoj ledini uočili smo prepoznatljive tragove gusjenica nekog oklopnog vozila. Potonje je vodilo zaključku da su tenkovi i jedinice JNA u Šodolovcima, a posljedično tome može se očekivati i s te strane topnički i fizički napad na Laslovo i Ernestinovo.

Dokumenti koji vjerodostojno opisuju ratne sukobe na području ove elektroslavonske ratne priče [13], kazuju da su 20. studenoga 1991. tenkovi JNA pri osvajanju Ernestinova zaobišli Laslovo i nadirali s južne strane naselja, od zloglasnog središta srpske pobune, Šodolovaca. Okupacijom Ernestinova završila se naša šodolovačka misija, a s nadomjesnim objektima i spretnim vođenjem pogona mreže ostvarivala se stabilna opskrba uz povremene planirane redukcije potrošnje.

Skupinu radnika Elektroslavonije koji su ostvarili šodolovačku misiju činili su: Josip Kovač, Svjetlan Brkić, Darko Perošević, Darko Krkač, Krunoslav Fury, Franjo Petek i Damir Karavidović.

Elektromonteri u skupini nisu izvršavali teške i opasne zadaće očekujući slavu i dobitke, oni su prepoznali zadaće svoje Elektroslavonije u obrani istočne Hrvatske od bizantskih hordi osvajača, u održanju uvjeta za ostanak stanovnika na svojoj grudi i tome su predali svoju ljudsku hrabrost i vještine elektromontera u ovoj i drugim misijama tijekom Domovinskog rata.

Mnogi pojedinci među pobunjenim Srbima, pripadnici jedinica teritorijalne obrane na području Šodolovaca, njih devetnaest, počinili su i osuđeni su za ratne zločine protiv civilnog stanovništva, većina u odsutnosti. Među njima nije pratitelj skupine naših elektromontera Željko Petrović (njegov brat jest) što potvrđuje naše ocjene o postojanju traga ljudskosti u njemu.

1.5.7. Namjerni mrak u sokacima, ulicama i trgovima slavonskih sela i gradova

Svjetlo i toplina, isticani u ovoj knjizi, prenesena su značenja za sve ono što se podrazumijeva pod elektroprivrednom djelatnosti, za što su javnosti odgovorni ljudi koji njezine zadaće ostvaruju, a što se običan čovjek nada svakodnevno uživati.

U moru svjetla kojim se čovjek ovog podneblja koristi, koje mu je životno važno u praktičnom smislu, a u kojem može i uživati, svakako je rasvjeta sokaka, ulica i

trgova u selima i gradovima. Službeno se tom svjetlu pridavalo ime i značenje javne rasvjete. Javna rasvjeta je potreba i ukras, premosnica između dana i noći u mjestima gdje živi i sanja čovjek. Elektroslavonija iz predratnog vremena bila je lučonoša javne rasvjete, od izgradnje, preko održavanja i opskrbe mreže javne rasvjete električnom energijom.

No, u uvjetima ratnih djelovanja neprijatelja na naseljena mjesta, javna rasvjeta može biti putokaz njegovoj artiljeriji u ostvarenju zlih nakana razaranja osvijetljenih sakralnih objekata, trgova, znamenitih građevina, gospodarskih objekata, ljudi, a doživjesmo i bolnica.

S minobacačkim napadima na dijelove grada Osijeka (od početka srpnja 1991.), počinje razaranje niskonaponske mreže 0,4 kV, a s njom i sustava javne rasvjete. Na početku su se kvarovi javne rasvjete izazvani razaranjem popravljali u zahvatima popravljanja mreže, no uskoro, s obzirom na njihovu brojnost, popravljali su se s kašnjenjem od više dana. S učestalošću minobacačkih napada pak i s njihovim proširenjem na šire gradsko područje, nastali kvarovi u pravilu se više nisu žurno popravljali jer nam je valjanost mreže u funkciji potreba za električnom energijom obrane grada, stanovnika i slabašnog gospodarstva bila važnija zadaća.

Kako je instalacija javne rasvjete razgranata, kvar na jednom mjestu uzrokuje prekid rada na širem području (više ulica ili čak cijeli kvart). Tako se primjerice 17. 7. 1991. zbog topničkih napada na središte grada u vremenu od 20 do 22 sata, ugasila javna rasvjeta u ulicama koje okružuju osječku konkatedralu svetog Petra i Pavla, a taj kvar nije odmah popravljan. Naime, procijenilo se da već tada treba javnu rasvjetu u samom središtu grada ostaviti izvan funkcije jer će osvijetljena konkatedrala biti objekt stalnih napada neprijatelja koji je u kolovozu razvidno prijetio okupacijom Baranje.

Kako se povećavalo okupacijsko okruženje grada i pojačavao se svaki artiljerijski napad na grad, rekli bismo u drugoj polovici mjeseca kolovoza, kod započinjanja takvih napada ili čak i unaprijed, operativni radnici Elektroslavonije izvršavali su i „tek pristigla“ telefonska naređenja iz mjerodavnog Štaba civilne zaštite ili Štaba teritorijalne obrane, vojnih jedinica s položajima obrane na rubu grada, ili važnih vojnih stražarskih mjesta, te isključivali javnu rasvjetu ulica ili nekog dijela grada radi smanjenja mogućnosti orijentacije topničkih napada (primjer: zapisi u Dispečerskom dnevniku 0,4 kV za 18. 8. 1991. u 21.30 sati ili od 25. 8. 1991. u 20.10 sati).

Tako je postupno sve veći dio grada Osijeka od sumraka do jutra novog dana tonuo u mrak rata. Gotovo se nije mogao izuzeti nijedan dio grada s cjelovitom javnom rasvjetom. Bilo je to, rekli bismo, spontano zamračivanje grada pred očima neprijatelja čiji su topovi bili sve bliže gradu, a rane od njihovih pogodaka sve bolnije i smrtonosne.

Ponekad bi tijekom minobacačkih napada, u nekoj ulici ili trgu grada zasvijetlila javna rasvjeta koja se držala izvan funkcije, kao prosvjed njezine instalacije prema smrti što je sije svaka granata, kao pokazatelj inata grada i njegovih stanovnika, kao da šalje poruku neprijatelju „još smo ovdje i ne mislimo otići“. Iza te simbolike, taj događaj bio je posljedica dodira faznih vodiča mreže za opskrbu domova pod naponom, s golim vodičem javne rasvjete, inače odvojenim od svog izvora napajanja. Uz dojavu dežurnom osoblju o takvom događaju često je upućivano pitanje o razlogu „uključenja“, ili čak riječi pokore. Uvijek dežurno, osoblje bi brzo odgovorilo zahvatom koji bi i to onemogućio.

Slične okolnosti bile su i u neokupiranim naseljima oko grada Osijeka, kao i na području vanjskih pogona i pogonskih ureda Elektroslavonije gdje su se događali česti minobacački ili topnički napadi, a prije ostalih na području Pogonskog ureda Valpova (Valpovo, Belišće, Petrijevci, Ladimirevci, Nard, Bistrinci, Šag…) izloženog stalnim minobacačkim napadima nakon pada cijele Baranje pod neprijateljsku vojsku.

Konačno, Regionalni štab civilne zaštite izdaje 3. 9. 1991. u 19.30 sati nalog za isključenje javne rasvjete na području cijelog grada Osijeka, one što je još u funkciji, a zbog ostvarenja potpunog zamračenja grada Osijeka. Navedena se odluka od strane operativnog osoblja Elektroslavonije poštovala sve do njezina opoziva (siječanj 1992.).

Bio je i to znak zamračenja praskozorja rata mrakom dolazećeg rata.

1.5.8. Mreža za distribuciju prirodnog plina tijekom praskozorja rata

U 1991. godini, u kojoj razdoblje do mjeseca rujna smatramo vremenom praskozorja Domovinskog rata na ovom dijelu istoka Hrvatske, Pogon za distribuciju plina ušao je s vrlo zahtjevnim planovima investiranja i izgradnje. Prije svega početak izgradnje magistralnog plinovoda do Vukovara i glavnog distributivnog plinovoda kroz Vukovar i Borovo Naselje. Potom su u planovima bili plinovodi u Čepinu, Belišću, Čađavici i Feričancima. I dok je plinofikacija područja Vukovara i Borova vrlo rano postala „nemoguća misija", na ostalim projektima počelo se raditi upravo u praskozorje rata 1991., nastavilo tijekom rata i do kraja 1992. oni su završeni (nevjerojatnih 81 km plinovoda!).

Tijekom razdoblja praskozorja rata samo je okupirana i učinjena nedostupnom plinovodna mreža u naselju Tenja. Naime, područje Dalja i Baranje, koje je okupirano od neprijatelja, nije do tada bilo plinoficirano. Potom je, na samom početku rata, nedostupnom postala mreža Sarvaša (okupiran 16.9.1991.).

Sastavnice plinske distribucijske mreže koje su bile izrazito izložene brojnim i obilnim topničkim napadima na grad Osijek, u promatranom razdoblju, jesu kućni priključci i plinski ormarići smješteni na pročeljima stambenih zgrada ili kao samostojeći. Krhotine granata oštećivale su ili razarale pa je uvijek bilo prijeko potrebno zatvoriti dovod plina radi sprečavanja opasnih posljedica njegova istjecanja u prostor (slika 1.62.). Kao i elektromonteri, i plinomonteri su, dobro organizirani, za obavljanje tih pothvata pokazali veliku savjest prema korisnicima plina i hrabrost u situacijama koje su uvijek bile opasne, a takvih je oštećenja unutar jedne godine artiljerijskih napada na Osijek (lipanj 1991. – lipanj 1992.) bilo čak 480.

Pojačavanje agresije pobunjenih Srba, četnika i JNA u okruženju Osijeka koje je nastupilo ulaskom tenkova na područje Baranje (početak srpnja) i okupacijom područja Dalja (početak kolovoza), nastupilo je vrijeme oštećenja ključnih sastavnica plinske distribucijske mreže – mjesnih redukcijskih stanica (MRS). U mjesecu kolovozu to se dogodilo s MRS-om Sarvaš (5. kolovoza 1991.) i MRS-om Nova Tenja (21. kolovoza 1991.), a popravak je tražio zatvaranje korištenja plinovoda i time prekid opskrbe svih korisnika plina na više dana.

U plinovodnoj mreži ostalih pogonskih jedinica Pogona plin Osijek (Valpovo, Donji Miholjac, Podravska Slatina,

Danju i noću, otklanjanje ošzećenje u plinovodnom sustavu, niti ugroza života od ponovnog neprijateljskog djelovanja nije bio razlog odustajanju.

Izvor: slike arhiva ESO, tekst autor

Slika 1.62. Plinomonteri i elektromonteri, zajedništvo energije plina i struje, zajedništvo ljudi s istom misijom. Intervencija plinomontera na razorenim kućnim priključcima i plinskim ormarićima s mjernim uređajem bili su najčešći pothvati kojima se štitilo ljude i imovinu od opasnosti istjecanja plina i osiguravalo opskrbu kućanstava prirodnim plinom, energijom iz njedara Zemlje.

Požega i Našice) tijekom razdoblja praskozorja rata nije bilo razaranja plinovodne mreže ili njezinih sastavnica, jer se u tom razdoblju nisu bila „razigrala“ nasilnička djelovanja pobunjenih Srba i JNA.

1.5.9. Koloplet mirnodopskih i ratnih poslovnih zadaća

Postojale su poslovne zadaće uzrokovane događanjima u ratnim uvjetima, one s kojima se u miru ne srećemo i koje su tražile posebne sposobnosti inženjera, pravnika, ekonomista, majstora, kao i procjenu o razvoju događaja kako bi pravodobno poduzimali učinkovite pothvate. Navodimo tek nekoliko važnih:

- prve rasprave i dogovori o izgradnji privremenih objekata prijenosne i distribucijske mreže u funkciji održivosti opskrbe električnom energijom, a utemeljeno na predviđanju razaranja i okupacije važnih sastavnica mreže
- zbrinjavanje izrazito važnih i teško nadoknadivih rezervnih dijelova i opreme za elektroenergetska postrojenja pred ratnim razaranjima
- raspored radnih vozila (kamioni s košarom i dizalicom, terenskih vozila…) po raspršenim mjestima, pa i domovima radnika, a radi smanjenja ugroze od artiljerijskih napada na službene lokacije Elektroslavonije
- problematika naplate potraživanja za isporučenu električnu energiju u ratnim uvjetima – nedostupnost očitanja brojila, odsutnost kupaca, zaštićeni kupci, postupak prema dugovanju kupaca na okupiranom području mreže Elektroslavonije
- nabava zaštitne odjeće i alata za radnike u ratnim uvjetima održavanja pogona mreže (neprobojni prsluci, kacige, lako osobno naoružanje, prijenosne radiostanice…)
- razmatranje prijedloga i donošenje odluke o prijedlogu Nezavisnog sindikata radnika Hrvatske elektroprivrede o „stvaranju financijskog fonda za zaštitu stradalih radnika i prognanika te obranu poduzeća“
- pravedni pristup odobrenju zahtjeva o neplaćenom dopustu radnika koji nisu obuhvaćeni odlukom o ratnom rasporedu
- prekovremeni rad kao pravo poslodavca na uvođenje, obveza radnika i njegovo pravo na naknadu u ratnim uvjetima poslovanja.

Na temelju prethodnog opisa zbivanja s kadrovima i poslovnim temama u neposrednim predratnim uvjetima, moglo bi se danas pomisliti da su u sadržaju poslovnih zadaća bile isključivo, ili prevladavale, one ratne prirode. Ali ne, istodobno je postojala i ona mirnodopska skupina poslova, kao da se trublje rata ne čuju, kao da je mir. Navodim nekoliko primjera tema za takvu poslovnu usredotočenost:

- ostvarenje Sporazuma o obavljanju poslova djelatnika Elektroslavonije za potrebe Elektre Vinkovci i Elektre Slavonski Brod, Prijenosno područje Osijek i TE-TO Osijek (lipanj 1991.)
- ukaz Upravnom odboru HEP-a na pogrešan način vrednovanja pogonske spremnosti i rada na hitnim intervencijama u novom Pravilniku o plaćama radnika Hrvatske elektroprivrede (lipanj 1991.)
- provedba Upute o provođenju organizacije Hrvatske elektroprivrede (srpanj 1991.)
- mišljenje i primjedbe na Pravilnik o održavanju elektrodistributivnih objekata i postrojenja (srpanj 1991.)
- usuglašavanje stajališta u vezi s pravilima Razgraničenja u nadležnostima i odgovornostima za vođenje i održavanje u TS 110/X kV između prijenosa i distribucije (srpanj 1991.)
- izrada i rasprava o strateškom dokumentu Prikaz dosadašnjeg razvoja, analiza stanja i mogućnosti daljnjeg razvoja plinofikacije na području Slavonije i Baranje (srpanj 1991.)
- provedba stajališta Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede sadržanih u dokumentu Odluka o načinu održavanja i financiranja održavanja javne rasvjete (srpanj 1991.)
- priprema za projektiranje i gradnju TS 35/10 kV Mikanovci na području DP-a Elektra Vinkovci (kolovoz 1991.)

- plan provedbe dokupa staža i isplate otpremnine s namjenom ulaganja radnika u obavljanje djelatnosti osobnim radom (kolovoz 1991.)
- davanje odgovora na zahtjeve iz dokumenta Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede „Normativi za utvrđivanje broja radnika u Hrvatskoj elektroprivredi“ (srpanj 1991.).

Posljednje navedena poslovna zadaća opteretila nam je dušu jer značila je primjenu normativa radne snage na ranjeni kadrovski potencijal Elektroslavonije u tadašnjem trenutku i trebala je dati odgovor na vrlo osjetljiva pitanja za to vrijeme, kao što su: potrebni broj radnika u osnovnoj djelatnosti, uvjetni i stvarni višak radnika u 1991.

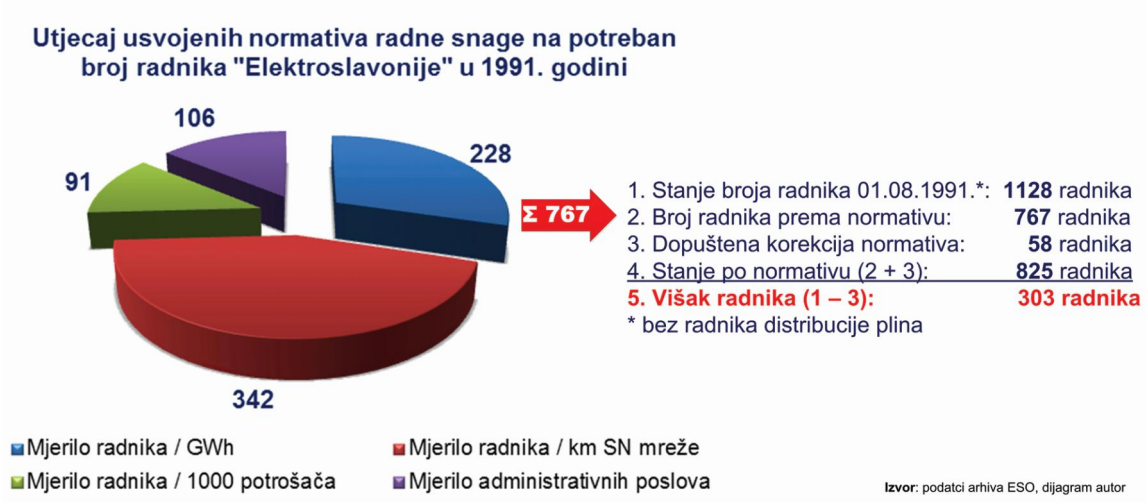
Pitali smo se: zar se u svitanje ratnih događaja nastavljala katarza organizacijskih promjena u distribucijskoj djelatnosti po pitanju „viška“ radnika? Odgovorili smo korisnim poslovnim primjedbama na normative (prilog 1.5.), a u vezi s njihovom primjenom poručili da „nije ljudski u trenutku dok smo zaokupljeni spašavanjem i pomaganjem naših prognanih radnika, kad je područje pod ratnim uvjetima poslovanja, a radnici su i ratnici, kad se radnici razlikuju u spremnosti davanja za slobodu svog doma, iskazivati liste „uvjetnih i stvarnih viškova radnika“.

Što sve krije broj od 303 radnika (slika 1.63.) kojim se iskazuje višak radnika u Elektroslavoniji, a kao razlika između ljudi u radnom odnosu i normativa kojima se pomoću vrijednosti mjerila procjenjuje koliko nas je potrebno za obaviti poslovne zadaće? Sigurno će podjele, stradanja, izdaja, pripadnost domu neprijatelja i druge okolnosti što dolaze nakon praskozorja rata umanjiti veličinu stvarnog viška umanjujući stvarni ukupni broj radnika, ali kakvo je to rješenje problema.

Kako je na praktičnu primjenu odluke Upravnog odbora u vezi s normativom bilo dosta primjedbi, napose od strane velikih distribucijskih područja, otvorena je rasprava unutar Direkcije za distribuciju, a osnovana je i posebna radna grupa za analizu primjene odluke i primjedbi (kolovoz 1991.). Tako će ratna zbivanja u rujnu ipak odgoditi primjenu normativa radne snage i rasteretiti radnike jedne, uvijek teške brige, do početka 1992.

1.5.10. Ljudi u vrtlogu predratnih zbivanja kad trublje rata jasno su se čule

Već tijekom razdoblja što ga nazvasmo praskozorjem rata, naše osjećaje i poslovna promišljanja doticali su problemi, tegobe, strepnje i tragedije naših radnika u

Slika 1.63. U praskozorje rata, nakon što su Normativi radne snage utvrđeni odlukom Upravnog odbora, početkom srpnja 1991. i po njima iskazani „višak“ radnika u Elektroslavoniji, donijeli su novu strepnju kod radnika. I to kojih, upravo onih koji su od prvog trenutka odlučili ostati ovdje služeći Hrvatskoj elektroprivredi u njezinim zadaćama obrane istoka RH.

vrtlogu društvenih promjena i predratnih zbivanja. Kao ljudi, ćutjeli smo isto u našem okruženju, među našim potrošačima električne energije, prijateljima i vlastitoj obitelji.

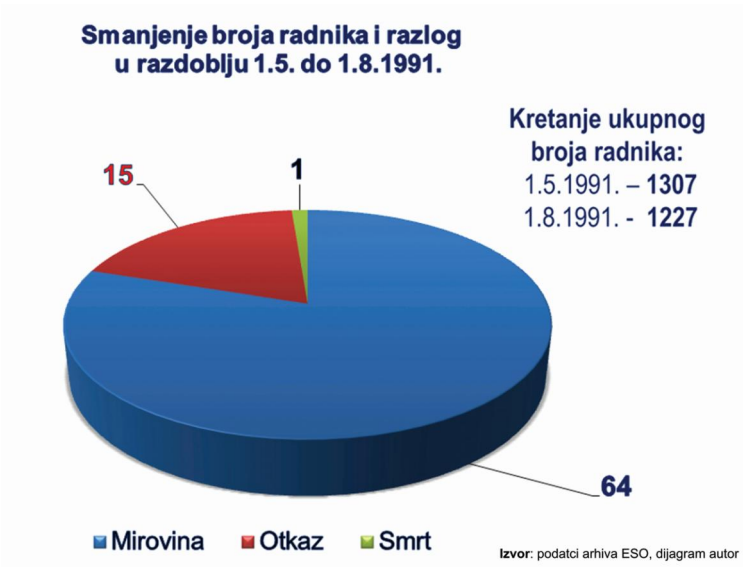
Tijekom 1990., sastavnice društvenih promjena, one vidljive i njihove nevidljive pratiteljice, bez obzira na to što su ostvarivale vječni san hrvatskog naroda i ogromne većine pojedinaca, ostvarenje životnih ciljeva i sreće u slobodnoj i nezavisnoj domovini, donijele su strah od promjena.

Velik broj radnika Elektroslavonije ušao je stanjem duha u stanje njegove zbunjenosti, a neki su rješenje problema svoga stanja pokušali naći u bježanju od promjena i hvaleći ono što je zauvijek izgubljeno ili postavljajući si neke nove ciljeve u nekoj drugoj društvenoj sredini. Mnogi su radnici tada, na početku životnog košmara tog vremena, u razgovoru dva čovjeka, dionika istih nevolja, na temu „kamo idemo“ nastojali suprotstaviti se donošenju odluka u stanju straha bez sagledavanja važnih činjenica za jednu ili drugu odluku.

Neki su pak radnici bili vođeni zavodničkim idejama jugoslavenske i velikosrpske politike, a bez stanja straha ili ga navodeći kao dobar izgovor, odlučili promijeniti domovinu. Neki odmah, a neki kad su prepoznali gubitništvo tih politika i vidjeli spremnost žrtvovanja svojih prijatelja Hrvata za slobodu doma svoga.

Strah je za čovjeka neugodan osjećaj, a odraz je odziva na opasnost. U ratnim uvjetima odziv je na opasnost od gubitka života ili dijela tijela. Strah u čovjeka prirodni je protuučinak pa je zato prihvatljiv i može biti koristan, jer ukazuje na opasnost te čovjeka usmjerava na izbjegavanje, borbu ili bijeg [9].

U vihoru promjene organizacijskog i poslovnog modela Hrvatske elektroprivrede, u proljeće 1991., dotadašnja Elektroslavonija Osijek doživjela je najveće promjene (vidi poglavlje 1.3.) koje su pak utjecale na smanjenje ukupnog broja radnika. S prelaskom na novi organizacijski ustroj (1. 5. 1991.), na pragu novog života, ukupan broj radnika bio je 1307. U mjesecima što su slijedili, mjeseci straha od normativa radne snage, događaja u praskozorju rata i ratne trublje potakle su radnike s uvjetima za odlazak u mirovinu na odluku o odlasku, a počeli su se pojavljivati i razlozi za otkaz ugovora o radu (slika 1.64.).

Slika 1.64. Ukupni broj radnika Elektroslavonije u prvoj polovici 1991. bio je pod mirnodopskim utjecajima kao što su organizacijske i poslovne promjene, ali i pod utjecajem početnih predratnih zbivanja. U razdoblju svibanj - kolovoz pak, promjena je bila velika tako da se ukupni broj smanjio za 80 radnika ili za približno 6,2 %.

Izostanci s posla, razumijevanje, ali i otkazi

Izostanci s posla u predratnim zbivanjima s obilježjima rata postali su potkraj mjeseca lipnja i tijekom srpnja 1991. sve brojniji i gotovo svakodnevni. Već početkom srpnja 1991. poslovodstvo Elektroslavonije načinilo je pisani prikaz izostanaka radnika do 10. srpnja 1991. s analizom razdoblja, vjerodostojnih događaja kao razloga i načina ostvarenja izostanka i pri tome postupanje radnika. Naputak za provedbu analize zagovarao je objektiviziranje okolnosti događajima, te u donošenju odluke izdizanje iznad prizemnih osvetničkih strasti, ma koliko osjećali nepodnošljivost napadaja na naše živote i slobodu življenja. Zagovaralo se dakle sučeljavanje formalno-pravnog i pristupa uvažavanja poznatih okolnosti predratnog stanja. Stav poslovodstva bio je da se odluka o otkazu ne treba donijeti ako su znane samo činjenice pravnog karaktera, već ostale valja rasvijetliti i objektivizirati, ne smije se pogriješiti i u tom hudom vremenu donijeti prema čovjeku odluku bez razumijevanja njegova straha zbog obiteljskih problema, te kako su u laži kratke noge pa na kraju svakoga stigne ona kazna koju zaslužuje.

Tako je mjesec srpanj 1991. postao mjesec „čistilište“ za dotadašnje izostanke, odluke su se koristile i za obračun plaće za rad u tom mjesecu, kao i uspostavu pravila postupanja u paklu događanja na obzoru, u budućem ratnom stanju.

Izostanak s posla u neprekinutom trajanju od pet dana, bez pokušaja opravdanja ili s opravdanjem koje nije bilo prihvatljivo, smatrao se neopravdanim izostankom s kojim je slijedio otkaz ugovora o radu. U promatranom razdoblju većinu otkaza dobili su radnici koji su dragovoljno ostali na okupiranom području ili su s neokupiranog prešli na okupirano područje i tamo podržavali ili aktivno sudjelovali u neprijateljskom djelovanju protiv ostvarenja nezavisnosti RH.

Među radnicima koji su dobili otkaz u predratnom razdoblju bilo je manje onih koji već tada nisu svladali strah od rata, koji su osobnu sigurnost stavili ispred domovinske. Iz mjeseca u mjesec prema ratnom stanju povećavao se broj radnika koji pravno i ljudski više nisu pripadali kadrovskoj snazi Elektroslavonije.

Uvijek prisutno, ali i predratnim stanjem izazvano bolovanje

Nedvojbeno su predratni događaji i neizvjesnost sutrašnjeg jutra utjecali na opće veličine čovjekova zdravlja, pa bi s današnjeg motrišta bilo opravdano procjenjivati o velikoj stopi bolovanja tih dana. Opravdanih, a možda još većem broju neopravdanih razloga bolovanja. No tome nije bilo tako, krajem kolovoza 1991. na bolovanju je bilo 38 radnika ili približno 3 %. Pretpostavio bih da je inat za rad unatoč neprijateljskom nasilništvu pobijedio sklonost izostanku s posla kod podnošljivih tegoba.

Prognani radnici

Prvi radnici Elektroslavonije koji su doživjeli duhovno i oružano nasilje velikosrpskih paravojnih postrojbi, licemjernu zaštitu postrojbi JNA i netrpeljivost susjeda u njihovu životnom okruženju, u mjeri koja je vodila odluci o napuštanju obiteljskog doma, bili su stanovnici osječkog prigradskog naselja Tenja (od kraja lipnja 1991.). Do početka mjeseca rujna, u primjerima okupacije i masovnog prisilnog odlaska stanovništva, slijedili su ih i radnici nastanjeni na području općine Erdut i cjelovitom području Baranje. Poslovodstvo i sindikalne podružnice na području Elektroslavonije sa srcem su i suosjećanjem tegoba i prognaničke tuge, organizirano, kroz poseban Odbor za pomoć prognanim obiteljima i njihov Program pružanja pomoći prognanicima (prilog 1.6. – program pomoći i popis prvih prognanika), ulagali velike napore za zbrinjavanje prognanih obitelji radnika u raspoložive stambene jedinice i odmarališta, ponuđene stambene jedinice solidarnih poslovnih prijatelja, a nije izostala i financijska te materijalna pomoć njihova drugog doma – HEP-a.

Iskazana briga i pružena pomoć bar djelomično su ublažavali i potiskivali prognaničku tugu i ohrabrivali biće prognanika pa su radnici ili pristupali postrojbama Zbora narodne garde ili radeći davali doprinos obrani istočnog dijela Hrvatske, a obitelj je bila tu pokraj njih ili negdje daleko, na sigurnom. Dolazeći rat uzrokovat će nove obiteljske tragedije s obilježjima progonstva,

ali naše je razumijevanje i različiti oblici pomoći redovito pobjeđivalo beznađe, tako prirodno stanje duha prognanika, sve dok i posljednji prognani radnik Elektroslavonije nije ostvario san o povratku u svoj dom.

Poseban primjer odlaska u progonstvo bili su radnici koji su zajedno s cijelom obitelji otišli iz svog doma na neokupiranom, ali području pod svakodnevnim nasiljem neprijatelja izraženog artiljerijskim djelovanjem, u dio Hrvatske bez ratnih trubalji ili u inozemstvo. Taj proces bio je izraženiji u razdoblju što ga smatramo ratnim. Njihov odlazak i izostanak s posla više od zakonski dopuštenog trajanja završio je otkazom pa se o tim „bivšim" radnicima i njihovim obiteljima Elektroslavonija nije mogla brinuti kao o svojim prognanicima, to je mogla Hrvatska.

Okupacija i robovlasnički odnos prema zatečenim radnicima Hrvatima

Okupacija područja Slavonije i Baranje zatekla je nekolicinu radnika Elektroslavonije hrvatske nacionalnosti u njihovim domovima (Dalj, Beli Manastir, Voćin). Nisu uspjeli uzmaknuti ili su ih snažni razlozi držali na pragu doma. No, neprijatelj je njih i obitelj držao u robovlasničkom odnosu (Dalj), prisilom se koristio njihovim elektromonterskim znanjima (Voćin) ili su oni nastavili raditi elektromonterske poslove u krajinskom ustroju distribucije električne energije (Beli Manastir). Prijetnje prema obitelji držali su naše radnike u stalnom strahu za njihove živote čekajući pokorno dane oslobođenja ili mogućnosti bijega, ne surađujući s neprijateljem protiv domovine.

Zarobljenima, radnicima koji nisu imali izlaz s okupiranog prema neokupiranom zavičaju, a pripadali su poslovnoj jedinici na okupiranom području (Baranja), „zamrznuli" smo radni odnos do postojanja uvjeta za njihovo uključenje u poslovni proces ili samo izlaska na slobodu.

Okupacija Baranje, konačni čin s 5. rujnom 1991., donio je posebna obilježja radnog odnosa između Elektroslavonije kao poslodavca i svih radnika tadašnjeg Pogonskog ureda Beli Manastir, bez obzira na nacionalnost i političku pripadnost. Pravno promišljanje odlučilo je „zamrznuti" radni odnos svim radnicima koji su ostali u okupiranoj Baranji, na neodređeno vrijeme. To je omogućilo prijam u radni odnos radnika u jedinice na neokupiranom području nakon što su prognani ili su sami pobjegli od života i rada pod okupacijom nakon dugog razdoblja, neki radnici nakon dvije godine, pa i unatoč tome što su radili u poslovnoj jedinici osnovanoj od okupatora (takozvana Elektrobaranja). Također, bila je to olakšavajuća okolnost kod mirne reintegracije radnika i blaga Hrvatske elektroprivrede 1997.

Opisah pristup kao odraz pravnog promišljanja koji je pokazao neke proceduralne prednosti, ali je s one ljudske strane izazvao i povredu duša radnika hrvatske nacionalnosti jer se zamrznuo radni odnos i onim pripadnicima srpske manjine koji su podržali okupaciju Baranje i vidjeli ju u budućoj velikoj Srbiji. Ipak, osobno podržavah to uzvišeno dostojanstvo naše Hrvatske elektroprivrede u odnosu na postupanja okupatora.

Rani dragovoljni pristup radnika vojnim jedinicama RH

S obzirom na narodnosnu pripadnost radnika Elektroslavonije Osijek, velika većina Hrvata, te jedno domoljubno radno raspoloženje podržano od sindikata i poslovodstva, nije začudio brojno zapažen dragovoljan pristup naših radnika u Zbor narodne garde, u rano praskozorje rata. Tako je do kraja mjeseca srpnja 1991. godine 29, a s početka rujna 61 radnik Elektroslavonije Osijek (tada 5 % od ukupnog broja radnika) odlučilo s oružjem u ruci u jedinicama Zbora narodne garde braniti slobodu i nezavisnost domovine Hrvatske.

Vrata njihove tvrtke bila su im širom otvorena za pomoć kod ostvarenja nekih jednostavnih potreba (pokrivač, radne cipele, pravo besplatnog objeda u restoranu na Zelenom polju kod služenja obrani prve crte, posudba uređaja za punjenje prijenosnih radio stanica, …). Oni su to osjećali, ponekad, u tišini ratnih trubalji, došli bi na

kavu, dim cigarete, naći izvor snage za obranu u ratnim danima što su morali doći.

Uvođenje ratnog rasporeda i dužnosti radnika po osnovi radne obveze

U kolovozu 1991. zvuci ratnih trublji razgovijetno su se čuli, a vjesnici dolazećeg rata prepoznavali. Ne okolišajući, nakon poticaja s „terena" diljem Hrvatske s HEP-ovim jedinicama, poslovodstvo je počelo poduzimati aktivnosti učinkovitih priprema za ratna događanja. Među inim, ključno je bilo donijeti isprave o postupanju i radu Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima, a u kojima su tada ratne okolnosti zauzimale središnje mjesto. To je provedeno ispravama:

- Nalog generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede broj Pov. 01-142/91 od 14. 8. 1991. i
- Odluka o uvođenju ratnog rasporeda u jedinice Hrvatske elektroprivrede.

No, kako je bilo vrijeme godišnjih odmora, prije izdavanja radnicima rješenja o ratnom rasporedu i dužnosti radnika po osnovi radne obveze, moralo se donijeti odluku vezanu za korištenje godišnjeg odmora. Odlukom generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede broj 1 – 21501/91 od 27. 8. 1991. naređuje se prekid korištenja godišnjeg odmora u tijeku i započinjanje rada na radnom mjestu s danom 2. 9. 1991. Radnicima kojima su pak izdana rješenja o korištenju godišnjeg odmora u razdoblju od 28. 8. 1991. do 31. 12. 1991., ona su bila ukinuta do daljnjeg (prilog 1.7. – obavijest radnika Elektroslavonije).

Rješenje o ratnom rasporedu i dužnosti radnika (prilog 1.8.) po osnovi radne obveze, od ukupno raspoloživog broja radnika za rad na dan 1. rujna 1991. (953 radnika), a koji se mijenjao iz dana u dan, rješenje o ratnom rasporedu dobilo je 338 radnika (Službe i Pogon Osijek zajedno 254 radnika, a Pogon Našice 84 radnika).

Svatko je znao gdje mu je u ratu mjesto i koje su mu radne obveze. Nositelj rješenja o ratnom rasporedu mogao je njime biti izuzet od naloga za vojnu mobilizaciju, ali je potonji bio snažniji u konačnoj odluci o mjestu radnika u ratu.

Bila je to potvrda da smo pred ratnim zbivanjima, a gasila se svaka nada da rata nije i neće ga biti. Kad se u čovjeku gasi nada, rađa se strah koga prati bezdušnost, njih rastjeruje blizina prijatelja, briga koja se iskazuje čovjeku u problemu. Ta smo pravila čuvstva svesrdno nastojali slijedili.

Majke s djecom do 12 godina starosti u ratnom vihoru

Već nas je vihor predratnih zbivanja uvjerio da za obitelji s djecom koja se ne mogu brinuti sama o sebi nastupaju teški dani, rad jaslica, vrtića i škola s prekidima, kretanje djece, ... Takvo je stanje dovodilo do izostanka radnika s posla za koje se imalo razumijevanje, ali to u sebi nije imalo značajke uređenog stanja. Zato je Odlukom generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede broj 9/91 – AC od 18. 9. 1991. odobreno svim majkama i samohranim očevima koji se brinu o odgoju i uzdržavanju djece do 12 godina starosti, plaćeno odsustvo s radnog mjesta. Odluka je obuhvaćala 56 radnica, vrijedila od dana donošenja 18. 9. 1991. do opoziva, a on je došao s 1. 6. 1992.

Rad u poslovnim jedinicama HEP-a izvan područja Elektroslavonije

Manji broj radnika (7) i radnica (3) iz skupine prognanika, samohranih majki, ili u drugom otežavajućem životnom položaju, dobili su odobrenje za privremeno mjesto rada u drugim organizacijskim jedinicama Hrvatske elektroprivrede. Oni su spona između dijela Hrvatske elektroprivrede u ratu i onog dalekog od ratnih trublji.

Ljudski i radni potencijal na pragu rata

Događaji tijekom razdoblja što ga nazvasmo „praskozorje rata", ostavili su snažan trag na brojnom i psihološkom stanju radnika, kao i na njihovoj mogućnosti

sudjelovanja u ostvarenju poslovnih i ratnih funkcija kao obveza Elektroslavonije Osijek. Promjena stanja kadrova donijela je zabrinutost, a neke i ogorčenja jer su bili posljedica političkih i predratnih nasilničkih zbivanja, a imali su obilježja katarze bez mogućnosti našeg utjecanja. Bila je to nadasve posebna teškoća za poslovanje (slika 1.65.).

I dok se na stručnu strukturu skupina kadrova sa slike nije moglo bitno poslovno utjecati, na strukturu radnika kojima je dodijeljeno rješenje o radnoj obvezi u ratnom rasporedu utjecali smo predviđajući važne okolnosti rada u ratnim uvjetima.

Ranjavanje i pogibija radnika u praskozorju rata nisu zaobišli Elektroslavoniju

U vremenu prije i tijekom rata, svud oko nas bili su ranjavanja i pogibije, oni su bili pred vratima i na putu našeg života. Istodobno, ta mreža opasnosti davala je čovjekovu gledanju na život poseban vidokrug o smislu življenja: život je dragocjen, preživjeti je svekoliki cilj, domovina i život idu zajedno, poslije svega u očima drugih treba biti pravi čovjek.

U ratnim uvjetima događaji ranjavaju tijelo i dušu, a nažalost, od nekih se ranjavanja pogiba. Tako je bilo i s radnicima Elektroslavonije ili članovima njihovih obitelji, koji su ranjeni ili poginuli tijekom ljeta 1991., a koji su se nadali da će pobijediti mir, da trebamo živjeti vođeni tom nadom. Tragedije takvog vremena nisu nas zaobišle, u ratu prije rata imali smo dvoje poginulih radnika i petero ranjenih od kojih će jedan radnik od posljedica ranjavanja s vremenskom odgodom umrijeti.

Na području Elektroslavonije prve balvan barikade, prvi pripadnici pobunjenih Srba i prve spodobe sa četničkim znakovljem, te prvo njihovo izazivanje sukoba s

Slika 1.65. U košmaru predratnih zbivanja ljudski potencijal oblikovao se u skupine čiji su pripadnici iz psiholoških, političkih ili fizičkih razloga davali smanjeni ili je morao potpuno izostati njihov doprinos poslovnim funkcijama i zadaćama Elektroslavonije u predratnom stanju (zaključno s okupacijom Baranje 3. rujna 1991.).

hrvatskim stanovništvom dogodilo se u velikom osječkom prigradskom naselju Tenja. Naselju s fizičkom i duhovnom podjelom življenja, s idealnim mjestom za razdvajanje življenja barikadom na granici između stare i nove Tenje.

U političkom i ljudskom pokušaju mirenja i ustrajavanju u ulozi JNA kao istinski neopredijeljenoj sili, koja je trebala spriječiti, a ne sudjelovati u budućim sukobima i krvoproliću nad Hrvatima, 1. srpnja 1991. sudjelovao je i naš radnik Milan Knežević, tada odbornik Općinske skupštine Osijek iz Tenje. Nažalost, ludilo izazivanja sukoba prešlo je okvire unutar kojih se odluke donose dogovorom razumnih ljudskih bića. Na hrvatskoj strani Tenja razum je izgubio čovjek kojem je prethodne noći napadnut dom četničkim projektilom. Jutro i mirovna misija nisu bile lijek za njegove rane, napao je oružjem mirovnu misiju pri čemu su život izgubila tri čovjeka mirovnih namjera, među kojima naš radnik Milan Knežević, a jedan je ranjen. Vrata rata su odškrinuta, ovdje blizu nas.

U pobjedu mira, u sudbinu koju nosi vjera u čovjeka i slobodan život, umjesto sudbine koja vreba iz oružja bezumnih komandira rata, vjerovala je i obitelj Vujić čija je „glava" obitelji, Ivan Vujić, bio radnik Elektroslavonije. Puni strepnje, ali i vjere u sretnu sudbinu, otac Ivan, majka Branka i trinaestogodišnja kći Ivana živjeli su zajedno jutro jednog novog dana, 3. rujna 1991. Bezumnom, zločinačkom i naredbom protiv čovječnosti ispaljena je tenkovska granata iz tek nekoliko stotina metara udaljene Bijele vojarne u gusto naseljeno stambeno naselje. Izravno je pogođen stan obitelji Vujić pri čemu su teško ranjeni roditelji, a njihova djevojčica Ivana je poginula (slika 1.66.). Život, pred kojim je bio jedan cijeli ljudski vijek, ugasio se. Okrutnost tragedije se nastavila. Ranjeni, na liječničkoj skrbi u bolnici, roditelji nisu mogli prisustvovati posljednjem ispraćaju svoga djeteta. Nisu mogli primiti sućut prijatelja, čuti riječi svećenika uz pokoj duše.

Radnici Elektroslavonije bili su duboko potreseni tragedijom obitelji svog kolege i prijatelja. Što je smrt djevojčice donijela neprijatelju, pitali su se dok je rastao inat za otpor tim silama tame održanjem svjetla i topline braniteljima i stanovnicima.

Tragičnog utorka, 3. rujna 1991. poginulo je 15 osoba, branitelja na crti obrane domovine i civila što su koračali ulicom ili dvorištem svoga doma na području Osijeka i Bilja. U Bilju se tih dana branila posljednja crta obrane Baranje, a elektroenergetska mreža Baranje bila je već u rukama neprijatelja.

Bestijalni su se napadi neprijatelja slanjem granata smrti po ulicama svih dijelova grada nastavili. Tih dana rujna grad biva okružen neprijateljskom vojskom i artiljerijom i s treće, sjeverne strane i to na udaljenosti koja je neprijatelju omogućavala razaranje ciljeva „po želji", pa životi građana nisu imali jamstvo.

Osvajanje garnizonskih vojarni, skladišta oružja i streljiva, domova JNA, te drugih objekata kojima se koristila JNA na području Elektroslavonije u razdoblju od 14. do 21. rujna 1991., od strane regularnih jedinica Hrvatske vojske i neustrašivih dragovoljaca, izazvalo je snažne primitivne osvetničke porive zapovjednika jedinica JNA koje su morale napustiti njedra slavonskih gradova.

U jednom od iznenadnih napada bila je ranjena i mlada djevojka, službenica Elektroslavonije, Mirjana Drašinac (26 godina). U Tvrđi, u čijim je podnim kamenim kockama natopljen dio povijesti ovih prostora, u radosti susreta s prijateljima, gotovo na izlazu iz Tvrđe prema cesti koja zbog srušenog dravskog mosta više nije sljubljivala grad s Baranjom, 21. rujna 1991. doživjela je zlu kob sudbine. Dvije krhotine eksplodirane granate doletjele iz neprijateljskog minobacača, aktiviranog zlim srcem i namjerama u okupiranoj Baranji, pogodiše tijelo mlade djevojke. U prvom trenu život u njoj bi jači od posljedice ranjavanja, pa nju i druge ranjene nazočni domoljubni gardisti odvezoše u osječku bolnicu. Vodili su Mirjana i liječnici bitku njezina života, a protiv smrti iz ruku zla. Nažalost, Mirjana je izgubila tu bitku, sile mraka ugasile su jedan život na njegovu početku, a da nikome zla nije ni poželio.

Hoće li počinitelja tog i drugih zločina, što se naslućivaše na otvorenim vratima rata, stići Božja i ljudska pravda, pitali smo se tada, a, nažalost, pitamo se i danas.

Slika 1.66. Toga rujanskog dana mrak smrtne sudbine u dom nevinih donijela je tenkovska granata pokrenuta nakanama velikosrpske politike s njezinim komandirima rata, te zaustavila tijek života djeteta, a roditelje ostavila ranjene i s vječnom suzom u očima, u životu koji nije ono o čemu su sanjali.

Da su to bili dani, vremena s događajima opasnim po život pokazuje primjer ranjavanja elektromontera Vladimira Miklavčića – Miklje, radnika Službe za održavanje i izgradnju. U mirno predvečerje, nakon povratka s posla, 23. rujna 1991., Mikljo je pošao opskrbiti obitelj za život prijeko potrebnim. Neka imaju, dok on sutra bude na poslu, neka ne moraju na ulicu. Tek što je izašao iz zgrade u kojoj stanuje i zakoračio ostvariti svoju obiteljsku misiju, dočekale su ga krhotine eksplodirane granate ispaljene iz minobacača neprijatelja. Pokleknuo je, bespomoćan pomoći samom sebi dočekao je ruku hrabrih ljudi, odvezen je u bolnicu, gdje su neumorni liječnici učinili potrebno za spas njegova života u tom trenutku. Potrebe liječenja nalagale su odlazak izvan područja ratnih zbivanja pa je naš radnik boravio u svom zavičaju, u pitomoj Podravini. Tamo je 1992. preminuo. Prijatelji i njegovi rukovoditelji iz Elektroslavonije ispratili su ga na pokoj vječni.

Tako je počelo, a što će našim radnicima u bitci za svjetlo i toplinu donijeti dani rata pitali smo se tada. Danas, daleko od tih dana, to znamo te sažeto opisujemo pogibije radnika u njihovu vremenskom slijedu, a zajedno s ranjavanjem prikazujemo na kraju drugog poglavlja.

1.5.11. Radnici kao blago Elektroslavonije

Nalog o postupanju u korist sigurnosti za život radnika

U tim predratnim danima otvorenih ili podmuklo skrivenih političkih napada na prava hrvatskog naroda za životom u vlastitoj državi, odvijali su se i artiljerijski vojni i paravojni nasilnički i rušilački napadi na elektroenergetsku mrežu Hrvatske elektroprivrede na cijelom području u mjerodavnosti Elektroslavonije Osijek. Ti su napadi izravno ugrožavali živote radnika, blaga

Elektroslavonije, pri dolasku na mjesto rada i pri izvođenju redovnih ili interventnih različitih pothvata na mreži, a posebno kada su oni bili u zoni iznenadnih i snažnih napada neprijatelja. Tada se mirnodopskoj opremi zaštite na radu pridodavala ratna, zaštitni prsluk (pancirka) i kaciga.

Svjesni svoje uloge i neizbježnosti njezina ostvarenja u uvjetima opasnim po život radnika i svjesni da će se ti uvjeti samo pogoršavati u ratu, ne čekajući donošenje isprave o postupanju i radu Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima, poslovodstvo Elektroslavonije izdalo je nalog o postupanju u organizaciji i izvođenju radova u korist sigurnosti naših radnika. Prikazujemo prijepis naloga, a preslik izvornog naloga čini prilog 1.9.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

DP „Elektroslavonija“ Osijek
D i r e k t o r

Broj: 4/0800-156/91, DK

UPRAVLJAČKI CENTAR (DUC)
RUKOVODITELJIMA SLUŽBI
UPRAVITELJIMA POGONA
VODITELJIMA POGONSKIH UREDA
OGLASNE PLOČE

U danima otvorenih i i podmuklo skrivenih napada na suverenitet i demokraciju Republike Hrvatske, radnicima Hrvatske elektroprivrede što brinu o pogonu elektroenergetskog sustava teško je ispunjavati radne obveze.

Dolazak do i rad na mjestima planiranih ili interventnih radova, u nekim područjima našeg distribucijskog elektroenergetskog sustava, pun je životne opasnosti za naše radnike. U svezi s tim izdajem:

N A L O G

1. *U mreži svih naponskih razina što napaja područje zahvaćeno otvorenim sukobima ili je znano da se ondje kreću terorističke grupe, ili je od mjesnog stanovništva iskazana netrpeljivost prema Hrvatskoj republici, do daljnjeg obustaviti sve planirane poslove.*

   U slučaju kvara u ovim mrežama takve prirode da je potrebno intervenirati dolaskom na mjesto kvara, zabranjeno je poslati radnike bez:

   / *dogovora s mjesnim zajednicama pod kojim uvjetima može doći interventna grupa,*

   / *pratnje vojnog vozila i naoružanog vojnog transportera do i s mjesta rada.*

   Dogovor valja ostvariti posredstvom općinskog Štaba teritorijalne obrane, ili, Štaba zbora narodne garde, ili, Policijske uprave Osijek.

2. *Sva promišljanja o planiranim i interventnim poslovima u području zahvaćenim ratnim ili vihorom nesporazuma i ljudske netrpeljivosti, svoditi prvo na sigurnost naših radnika, a potom na funkcioniranje elektroenergetskog sustava.*

3. *Radnik što ima u svome djelokrugu poslove redovnog ili interventnog održavanja može iskazati nevoljnost ili odbiti nalog za izvršenje zadaće u ovim područjima, kada je jasno da mu prijeti životna opasnost.*

4. *Poslove na izgradnji elektroenergetskih objekata na području iz točke 1. Ovog naloga, treba, ako su započeti, prekinuti, a planirane ne započinjati do daljnjega.*

5. *Sve poslove na području gdje ne postoji opasnost po ljude valja tako organizirati da se putuje i poslove obavlja danju. Do mjesta rada koristiti putove koje kontroliraju službene jedinice Republike Hrvatske, ili one na kojima pouzdano znano nema prepreka i djelovanja terorističkih grupa.*

6. *Svi radovi koji donose prekid napajanja Policijske uprave, Štaba teritorijalne obrane, Štaba Zbora narodne garde, Centra za uzbunjivanje, Hrvatske radio i televizije, Hrvatske pošte i telekomunikacije, moraju se izbjegavati. Kada to ipak nije moguće moraju biti najavljeni i izvršeni uz dozvolu potonjih.*

7. *Redovna i interventna održavanja u područjima gdje nema opasnosti po ljude treba provoditi s naglašenom brigom o informiranju potrošača o prekidu napajanja.*

UMJESTO ZAKLJUČKA

Elektroenergetski sustav i potrošači potrebuju našu brigu kroz redovno i interventno održavanje i oni su blago Hrvatske elektroprivrede. No blago je i svaki naš čovjek, a njegov život vrijedi više od megavatsati neisporučene električne energije.

Osijek, 08.07.1991.

DP „Elektroslavonija" Osijek
Damir Karavidović,dipl.ing.

Iz naloga izdvajamo rečeno umjesto zaključka, a s ciljem isticanja stava o važnosti uloge radnika, ali istodobno i o neprocjenjivosti važnosti brige za ljudski život.

Dakako, nalog je u jednom dijelu slijedio naloge generalnog direktora, a posebno onaj pod brojem: 01-Pov.86/91-FI/OV od 10. 7. 1991..

Da odrednice i poruke iz naloga nisu ostale „mrtvo slovo na papiru", već da su bile prihvaćene u funkciji sigurnosti radnika pokazuje primjer pogonskog događaja od 12. rujna 1991. kada je u 19.30 sati u TS 35/10 kV Samatovci došlo do ispada DV 10 kV Josipovac, a time i do prekida opskrbe električnom energijom naselja Višnjevac. Kako je zapadni dio grada Osijeka i prigradsko naselje Josipovac bilo pod snažnom artiljerijskom vatrom, interventna ekipa i odgovorne dežurne osobe procijenile su da je za izvođenje potrebnih promjena uklopnih stanja u mreži 10 kV u funkciji uspostave opskrbe naselja Višnjevac ugrožena sigurnost radnika. Izvršenje potrebnih pothvata odgođeno je za rane jutarnje sate kad je uspostavljena opskrba domova sugrađana električnom energijom [39].

Razmjeri i sadržaj brige za sigurnost radnika, iskazan u prikazanom nalogu, imao je za cilj izbjeći ili smanjiti razinu ugroze radnika koji su radili na sastavnicama distribucijske mreže u područje neprijateljskog djelovanja, a kojima nisu bili od izravne pomoći pothvati uspostavljene organizacije civilne zaštite. Dokument Plan mjera i zadaća iz područja civilne zaštite, te na njemu utemeljene posebne upute o ponašanju u izvanrednim okolnostima, dali su doprinos sigurnosti i zaštiti radnika koji su svoje poslove obavljali isključivo na poslovnoj lokaciji.

Istaknuo bih da je pred rat, potkraj rujna 1991., za svaku lokaciju poslovnih jedinica Elektroslavonije načinjena Uputa za ponašanje u izvanrednim okolnostima kojom se uredilo ponašanje radnika pri dolaženju na posao, pri nastupu opasnosti tijekom rada i kod prijevremenog odlaska s posla. Postupanje odgovornih osoba i ponašanje radnika sukladno toj uputi, sigurno je smanjivalo ugrozu od ranjavanja ili, ne daj, Bože, pogibelji radnika. Hvale vrijedno bilo je i zajedništvo u poduzimanju i provedbi mjera u korist života radnika tamo gdje su na jednoj lokaciji bili radnici dvije ili više djelatnosti HEP-a (npr. ESO-a i TE-TO-a Osijek, ili ESO-a i Elektroprijenosa Osijek). U tom smislu najsloženije su okolnosti bile u Osijeku na lokaciji Cara Hadrijana 3, gdje su Upute za ponašanje u izvanrednim okolnostima morale određivati isto postupanje za radnike različitih poslovnih jedinica, unatoč tome što su ih potpisivali svaki od rukovoditelja ponaosob (prilog 1.9.).

U svim uvjetima pod kojima se odvija poslovanje, u ratu i miru, u svakoj misiji, ljudi radnici, stručni i radu predani, svojim radom i djelima udahnjuju život pogonu elektroenergetskog sustava i očuvanju ugleda Hrvatske elektroprivrede (slika 1.67.). Uvijek je prijeko potrebno, a pod ratnim okolnostima naglašeno, čuvati njihovo povjerenje u misiju i radni polet, te stvarati poticajno okruženje. To su u tim uvjetima bile „svete" zadaće njima neposrednog poslovodstva.

Najveće blago svake tvrtke, neovisno o razini postavljenih ciljeva ostvarenja njezine misije, neovisno o uvjetima njezina ostvarenja, u miru ili ratu, jesu njezini radnici, njezini ljudi, njihova sposobnost, odanost tvrtki i hrabrost.

Razaranje do uništenja, jer cilj je prekidom opskrbe strujom pokolebati branitelje i civile koji su ostali tu.

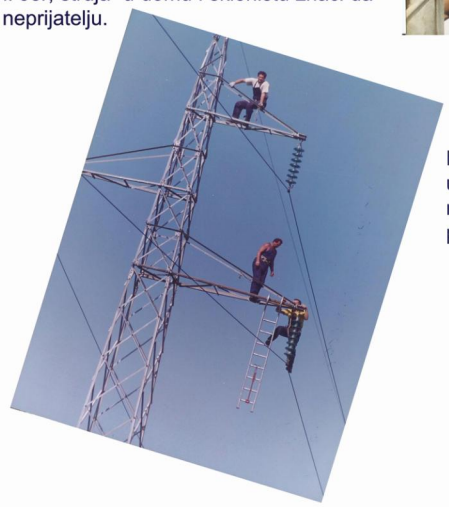
Za brzi popravak brojnih oštećenja NN mreže istodoban rad više elektromontera. Zajedništvo u radu pomaže potisnuti strah, osigurava pomoć kod nesreće i rađa osjećaj sudjelovanja u ostvarivanju hepove misije.

Pod zvukom opće opasnosti, na kući u području neprijateljskog djelovanja, odgovornost i savjest pobjeđuju strah. Jer, struja u domu i skloništu znači da ne popuštamo neprijatelju.

Popravak kvara na visini, u vidokrugu i na puškometu neprijatelja. Unatoč ugrozi života radi se jer struja je potrebna i u ratu.

Hrabri hepovi ratnici svjetla i topline u svome ratu protiv mraka i studeni na nebeskim visinama dalekovoda prijenosne i distribucijske mreže.

Izvor: slike arhiva ESO, crtež autor,

Slika 1.67. Elektromonteri Elektroslavonije u srcu opredijeljeni za sudjelovanje u misiji HEP-a u Domovinskom ratu, pobijedili su prirodni ljudski strah i već u praskozorju Domovinskog rata postali štitonoše civilne borbe protiv neprijatelja hrvatske državnosti.

Važne značajke predratnih razaranja mreže i ugroze života radnika

Tih posljednjih dana ljeta 1991., dana obasjanih rujanskim suncem, zbili su se događaji koji su uveli Hrvatsku iz stanja što smo ga opisivali kao praskozorje rata, a imenovali kao predratno stanje, u neželjeno stanje, stanje neizbježnog rata. Prisiljena na vojnu obranu suvereniteta i neovisnosti donošene su opravdane odluke, i na razini RH i na razini istočne Hrvatske. Unatoč tome što srpskim paravojnim snagama i JNA nikada

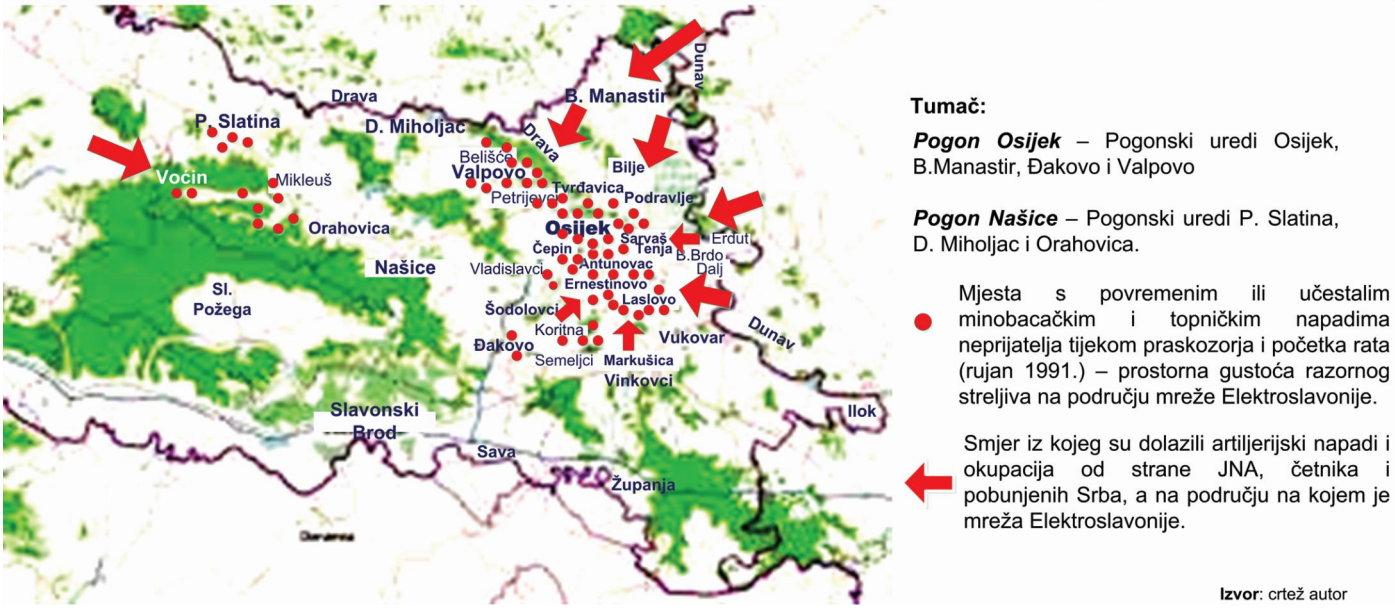
nije nedostajalo razloga, iznenada, bez vojnog povoda uputiti streljiva smrti u naselja, tih posljednjih dana ljeta 1991. navedeni događaji sigurno su bili dodatni povod za zločinačko djelovanje.

Glede neprijateljskog djelovanja na području Elektroslavonije, mjesec rujan 1991., mjesec početka rata, obilježava ga okupacija Baranje i područja Brđanske kod Voćina, te nakon zauzimanja, od strane Hrvatske vojske, vojnih objekata JNA prelazak dijela njezinih snaga na stranu srpske paravojske (primjer: oklopne snage JNA iz vojarne i s „C" poligona u Osijeku otišle su pobunjenicima u Tenju).

Razaranje elektroprivrednih objekata u danima najave rata imala su cilj, slabljenjem opskrbe električnom energijom, stvoriti probleme vojnoj sastavnici obrane i posijati strah od ugroze života u osjećaje stanovnika. Zbog toga su potkraj rujna napadnute sve sastavnice elektroenergetskog sustava istočne Hrvatske, ciljano proizvodna postrojenja i ključni objekti u mreži prijenosa, te naširoko distribucijska mreža topničkim napadima na naseljena mjesta i ciljane objekte.

Kad promatramo djelovanje neprijatelja s gledišta učestalosti i brojnosti minobacačkih kao i topničkih granata, a na području koje pokriva distribucijska mreža i organizacijske jedinice Elektroslavonije Osijek, nedvojbeno je ono bilo najsnažnije izraženo na području Pogonskog ureda Osijek, Valpovo, Podravska Slatina i Orahovica (slika 1.68.).

Informacija o oštećenjima na objektima elektroenergetske i plinske mreže te pogonsko-poslovnim objektima, pred jutro početka rata, na dan 25. rujna 1991. dostavljeno matičnoj Direkciji za distribuciju, dovoljno je rječita o dotadašnjem trpljenju neprijateljskog nasilništva nad ljudima i materijalnim dobrom o kojem je skrbila Elektroslavonija. Već tada, dio mreže bio je okupiran, nedostupan i izvan mogućnosti upravljanja njome, a na širokom neokupiranom području koje je graničilo s okupiranim, velika i brojna oštećenja koja se svakodnevno

Slika 1.68. U posljednjem mjesecu predratnog stanja, prije i tijekom akcije Hrvatske vojske za oslobođenje mjesta s objektima kojima se koristila JNA, diljem područja s distribucijskom mrežom Elektroslavonije bilo je pomahnitalog neprijateljskog djelovanja. Slikom se želi zorno prikazati gdje je to bilo najsnažnije izraženo protiv ljudi i mreže.

hrabrošću i samoprijegorom elektromontera popravljaju. Dio njih bila su nepopravljiva, trajna oštećenja.

Svako oštećenje sastavnice mreže koje trenutačno nije dovelo do prekida opskrbe električnom energijom ili plinom, ali s vremenom može prerasti u kvar, ili odmah nastali kvar, zahtijevali su popravak. Organizacija popravka imala je na prvom mjestu sigurnost radnika, što je uključivalo i pouzdanu procjenu o ponašanju neprijatelja. Ubrzo se moglo ustvrditi da ponašanje zločinački nadahnutog neprijatelja nije lako predvidjeti, a ni očekivati milost mira.

Kvar u mreži 35 i 10 kV zbog oštećenja izazvanog izravnim pogotkom ili češće krhotinom granate, dovodio bi do ispada dalekovoda ili cijele transformatorske stanice iz pogona i time prekida opskrbe električnom energijom određenog gradskog ili seoskog potrošačkog područja. Ponovna uspostava opskrbe bila je tehnički jednostavnija u slučaju postojanja dvostranog napajanja tog područja, jer se odmah provodi prespajanje na zdravu mrežu, a vrijeme popravka kvara moglo se zbog opasnosti odgoditi. U slučaju pak jednostranog napajanja prvi je pothvat popravak kvara, a zbog prekida opskrbe nadležna osoba i ekipa za popravak bili su, glede vremena ponovne uspostave opskrbe, pod pritiskom korisnika. Pritisak je, razumljivo, proizlazio iz vojnih potreba, ali i od potreba stanovnika kojima je struja u ratu značila više nego u miru. Svjetlo jedne svjetiljke u skloništu, u podrumu, bilo je ljudima znak da branitelji nisu izgubili bitku, da nije pala crta obrane njihova mjesta življenja, električna energija pretvorena u svjetlo bila je lijek za hrabrost ostanka i ponos zbog obrane doma.

Dakako, uvijek kad se pothvate za ponovnu opskrbu električnom energijom izvodilo u vremenu trajanja neprijateljskog djelovanja, pa i kad je to bilo dalje od mjesta rada, životi radnika bili su ugroženi. Kod rada na popravku kvara u stankama neprijateljskog djelovanja, nažalost, nije ugroza radnika bila potpuno isključena (slika 1.69.).

Nezaobilazna posljedica topničkih napada na naselja bili su kvarovi na niskonaponskoj mreži 0,4 kV, čemu je značajno doprinosila činjenica o tehnologiji izvedbe te mreže. Naime, niskonaponska mreža Elektroslavonije

Slika 1.69. Od kraja kolovoza do kraja rujna 1991., TS 110/35 kV Osijek 1 i njezino okruženje, kao i rasplet vodova 110 i 35 kV priključenih na njezine sabirnice, bilo je mjesto snažnih neprijateljskih napada i razaranja, mjesto ranjavanja i pogibije (novinar), mjesto dokazivanja hrabrosti HEP-ovih elektromontera od zore do mraka rata.

dočekala je rat u svojoj većinskoj inačici nadzemne izvedbe s golim vodičima na krovnim stalcima. Svaka krhotina granate bila je dovoljna za oštećenje ili prekid vodiča. Utješno u tome bilo je to što se vještinom naših elektromontera svaki takav kvar mogao brzo popraviti, dakako, uz prihvatljivu razinu privremenosti rješenja popravka. Neutješno je bilo što se kvar popravljao na krovu kuće ili iz košare dizalice, čime je elektromonter bio na „čistini“ izložen pogibelji od krhotine granata nekog novog iznenadnog napada (slika 1.70.).

Primjer iznenadnog napada i ranjavanja našeg radnika pri ostvarenju ratne misije zbio se 18. rujna 1991. u Petrijevcima. Osamnaestog rujanskog jutra 1991., nakon pet dana i šest noći artiljerijske vatre nad Valpovštinom, u napadu pri kojem je neprijatelj razarao gospodarske objekte, škole, crkve i domove, tog je jutra zvuk eksplozija utihnuo [17]. Jedna ekipa Pogona Osijek organizirana za područje Petrijevaca, bez okolišanja se skupila i predala otklanjanju kvarova u mreži. Oko podneva, kad se za pogon osposobio jedan dio galvanski povezane mreže, Velimir Bošnjak krenuo je u njezin pregled prije stavljanja pod napon. Kod prvih koraka začuo je zlokoban zvuk minobacača i nedugo zatim blizu eksploziju granate, sklonio se iza jednog dvorišnog zida, nakon čega je ubrzo eksplodirala i druga. Na cesti ispred njega uočio je smrtno uplašenu ženu s biciklom. Očekujući novi napad, potrčao je i ženu silom gurnuo u zaštitu dvorišta kuće, a sam postao predmet zračnog pritiska kod eksplozije treće granate koji ga je srušio u cestovni jarak. Nakon desetak minuta tišine radnik je otišao u dvorišno sklonište one kuće osjećajući vlažnost košulje na leđima. Krv, imao je prostrijelnu ranu, bio je ranjen. Došli su i drugi članovi ekipe i odvezli ga u Bizovac da primi prvu pomoć. Bolnička kola odvezla su ga potom na operaciju u Našice gdje se i oporavljao. I danas su na tijelu tog hepovca tragovi ranjavanja, ranjen je ostvarujući HEP-ovu ratnu misiju, ali i ljudsku misiju, pomoći drugom čovjeku u nevolji.

Više od žalosti koju smo proživljavali zbog procijenjenih podataka o vrijednosti i razmjerima štete na distribucijskoj mreži, boljeli su stvarni podatci, o onome što se ne procjenjuje već zna, o ranjenima i poginulima,

Izvor: slike arhiva ESO, crtež autor

Slika 1.70. Ratnici svjetla s „kliještima“ u rukama, civili u funkciji obrane istoka Hrvatske, bez sumnje u to tko je neprijatelj, unatoč svakodnevnoj ugrozi života nisu pobjegli u tišinu mira, već su od prvog dana neprijateljske agresije na dom dali sebe potrebama domovine.

o prognanima, opravdanom strahu radnika za život, o okretanju leđa sudbini doma svoga kad je bio tako napadnut, ali i o jednom novom obliku izdaje koji se sažeo u novonastali pojam „pobjegulje“.

1.5.12. Rat u ljudima rađa strah, a domoljubnost i odgovornost ga pobjeđuju

Na 1990., godinu velikih društvenih promjena i promjena u Hrvatskoj elektroprivredi, nadovezala se 1991., godina predratnih i ratnih strahota. I dok su društvene i poslovne promjene, posebno organizacijski preustroj i smanjenje broja radnika, kod radnika rađale strah od onoga što donose u njihov život, pokazatelji ratnog obzora i zbivanja na njemu donijeli su strah za život, strah od pogibelji. Stalni artiljerijski napadi rađali su strah od ranjavanja ili pogibije, a neprijateljeva okupacija domova radnika rađala je strah od zarobljeništva, robovlasničkog zlostavljanja, progonstva i neizvjesnosti povratka svome domu jedinom.

Kod svih radnika već je dolazak na posao i povratak domu, posebno u Osijeku, bio „opasan za život“, kod radnika na poslovima borbe za održivost opskrbe električnom energijom postojala je cjelodnevna opasnost za život. Na njihov život vrebale su krhotine granata i avionskih projektila, streljivo snajperista skrivene kukavice, zarobljavanje. Razumljivo je da je svaki dionik opće opasnosti već tih predratnih dana bio zarobljen vlastitim strahom.

Strahovao je radnik za sebe i svoju obitelj, zavičaj i domovinu, no kod nekih su redoslijed i razina brige bili sebični, odražavali su neodgovornost prema domovini i njezinoj budućnosti, kao da se rat za Hrvatsku njih ne tiče. Nagovješćivala se katarza ljudskog potencijala pod utjecajem straha.

Tako sam jednog kolovoškog jutra bio zatečen našavši u ovitku na radnom stolu upućeno mi pismo radnika s potpisom. Nije ga donio on sam, već njegov otac također zaposlen u Elektroslavoniji, do tada na visokom poslovnom položaju. Pismo je ukazivalo na strah radnika, njegove supruge i malog djeteta koje im svakodnevno izazivaju topnički napadi na Osijek. Radnik me moli šestomjesečni neplaćeni dopust kako bi s obitelji našao kratkovremeno, privremeno utočište u Švicarskoj. Tamo kani učiti njemački jezik da bi mu po povratku koristio u struci i zadaćama koje će obavljati na radnom mjestu. Napredovanjem u struci, mislio je, odužit će se domovini. Ne čekajući odgovor njegovoj „zamolbi“, radnik je napustio Osijek i domovinu, s jasnim, kao jutro, njezinim danima presudnim za budućnost. Tko je tog mladog čovjeka, Hrvata, učio kako pomoći domovini u njezinoj borbi za postanak, pitao sam se. Možda mu je upravo odlazak spasio život, ali ako danas ima savjesti, sigurno mu nije lako u duši.

Strah od pogibelji obitelji, svetinje u svijesti našeg čovjeka, nagnalo je drugog radnika odvesti ju na sigurno mjesto, u Austriju, zbrinuti ju glede smještaja i vratiti se svojim radnim obvezama još u predratnim, ali opasnim uvjetima. Zamolio je za odsutnost s posla od pet dana, koje je dakako dobio. Nije ga bilo šestog i sedmog dana na radnom mjestu, a osmi dan odsutnosti s posla pretpostavljenom se javio telefonom iz Austrije. Svoj nedolazak na posao opravdavao je otegotnim okolnostima zbrinjavanja obitelji i prekidom željezničkog prometa između graničnih postaja u Sloveniji i Hrvatskoj. Prepoznatljiv je bio strah od povratka u po život opasne uvjete i od života odvojenog od obitelji u ratnim uvjetima. Imali smo razumijevanje za već prekoračeni rok povratka na posao i dali novi, a za savladavanje problema prekida prijevoza željeznicom u Hrvatsku (oko 10 km) predložili pješačenje. Davali smo mu podršku zazivajući njegovu hrabrost za povratak. Iščekivali smo kolovoško jutro prvog sljedećeg ponedjeljka, vjerujući u njegovu savjest. Njegov rukovoditelj sa Zelenog polja javio mi je da je radnik došao na posao. Strah je pobijeđen, jedan od ratnika svjetla i topline danas radi u nepokorenom gradu, ponosno živi s obitelji i može kazivati djeci i unucima da je i on obranio grad njihova rođenja.

Hoteći pomoći savladavanju tjeskoba i straha, zaštiti u mogućoj mjeri živote svojih radnika i biti uz radnike u prijekoj potrebi, uprava Hrvatske elektroprivrede uz potporu i poticaj sindikata donijela je velik broj mjera. Iz mnogih poslovnih odluka takve prirode radnik

je mogao osjetiti brigu, zajedništvo bez razlikovanja, da nije ostavljen sam bez razumijevanja pred zloćudnim ratnim zbivanjima. Među inima navodimo sljedeće mjere:

- *Skrb o problemima prognanih radnika* – stambeno zbrinjavanje, financijska pomoć, mjesto rada, školovanje djece izvan opasnosti, uključenost u humanitarnu pomoć (srpanj 1991.)
- *Pomoć u sanaciji oštećenja na stambenim objektima radnika* – privremeni smještaj, stručna procjena, financijska pomoć, pomoć u materijalu (srpanj 1991.)
- *Nalog o postupanju radnika za izvođenje radova u području s opasnostima* – na prvom mjestu sigurnost radnika, zbog opasnosti radnik može odbiti izvršenje radnog naloga (srpanj 1991.), zaštitna oprema (prsluk, šljem…)
- *Ustrojen sustav civilne zaštite* – sklanjanje, protupožarna zaštita, prva pomoć, izvlačenje iz ruševina, opremljena skloništa i sklanjanje radnika (kolovoz 1991.)
- *Uputa za ponašanje u izvanrednim okolnostima* – nedolaženje na posao pod općom opasnosti, zaštita na radnom mjestu, prijevremeni odlazak s posla (rujan 1991.)
- *Plaćeni dopust majkama s djecom do 12 godina starosti* – pomoć pri odlasku djece radi školovanja u mjestu izvan ratnih događanja (rujan 1991.)
- *Dokup staža i otpremnine* – povoljni uvjeti za odlazak u prijevremenu mirovinu (rujan 1991.).

Unatoč navedenim mjerama, u srpnju 1991. počeli su izostanci s posla kojima je obilježje bila neopravdanost (duže od pet dana bez javljanja ili javljanje s neopravdanim obrazloženjem). U donošenju konačne odluke o otkazu nije se postupalo ni brzopleto ni bezdušno, uvijek smo imali kratku zadršku vremena za promjenu odluke radnika u korist ostanka, jer bili smo svjesni povoda i mogućih posljedica na živote ljudi (slika 1.71.).

Razlozi za odluke radnika o nedolaženju na posao bili su različiti, ali iz osobnog poznavanja radnika, te kao

Slika 1.71. Poznajući bitne okolnosti uz radni položaj većine radnika koji su dobili otkaz do kraja rujna 1991., kao i druge okolnosti bitne za njegovu odluku, s prihvatljivom vjerodostojnosti procjene dolazimo do sljedećeg broja radnika uz pojedini razlog: strah – 9, sebičnost – 12 i neprihvaćanje RH – 43 radnika.

svjedok događaja tog vremena bio sam slobodan osjećati tri izvorne skupine razloga: nepobijeđen strah od ugroze života (ranjavanje, pogibelj), sebičnost u određivanju vlastite uloge u zbivanjima i neprihvaćanje života u slobodnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj. Za potvrdu ili odbacivanje te podjele poticaja u donošenju odluke „ostati ili otići" čekalo je vrijeme rata sa svojim virovima, klancima i olujama duha i savjesti.

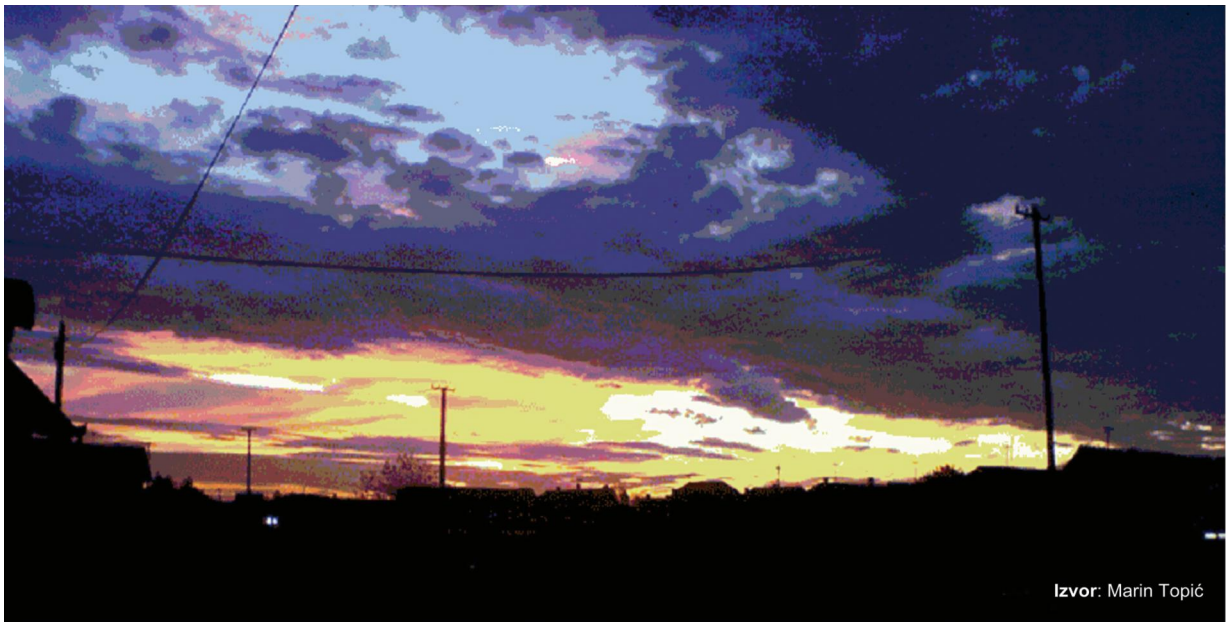
Do kraja rujna broj neopravdanih otkaza (64) bio je na razini prognanih, a veći od svih drugih sastavnica katarze kadrovskog potencijala Elektroslavonije. Gdje će stati, pitali smo se.

Bilo je to vrijeme opasnog življenja s kojim se dočekao i živio rujan 1991. i Domovinski rat. Rekli bismo rat se dugo čekao, a i tijekom njega domoljubni i odgovorni radnici Elektroslavonije nastavili su započetu misiju ratnika svjetla i topline.

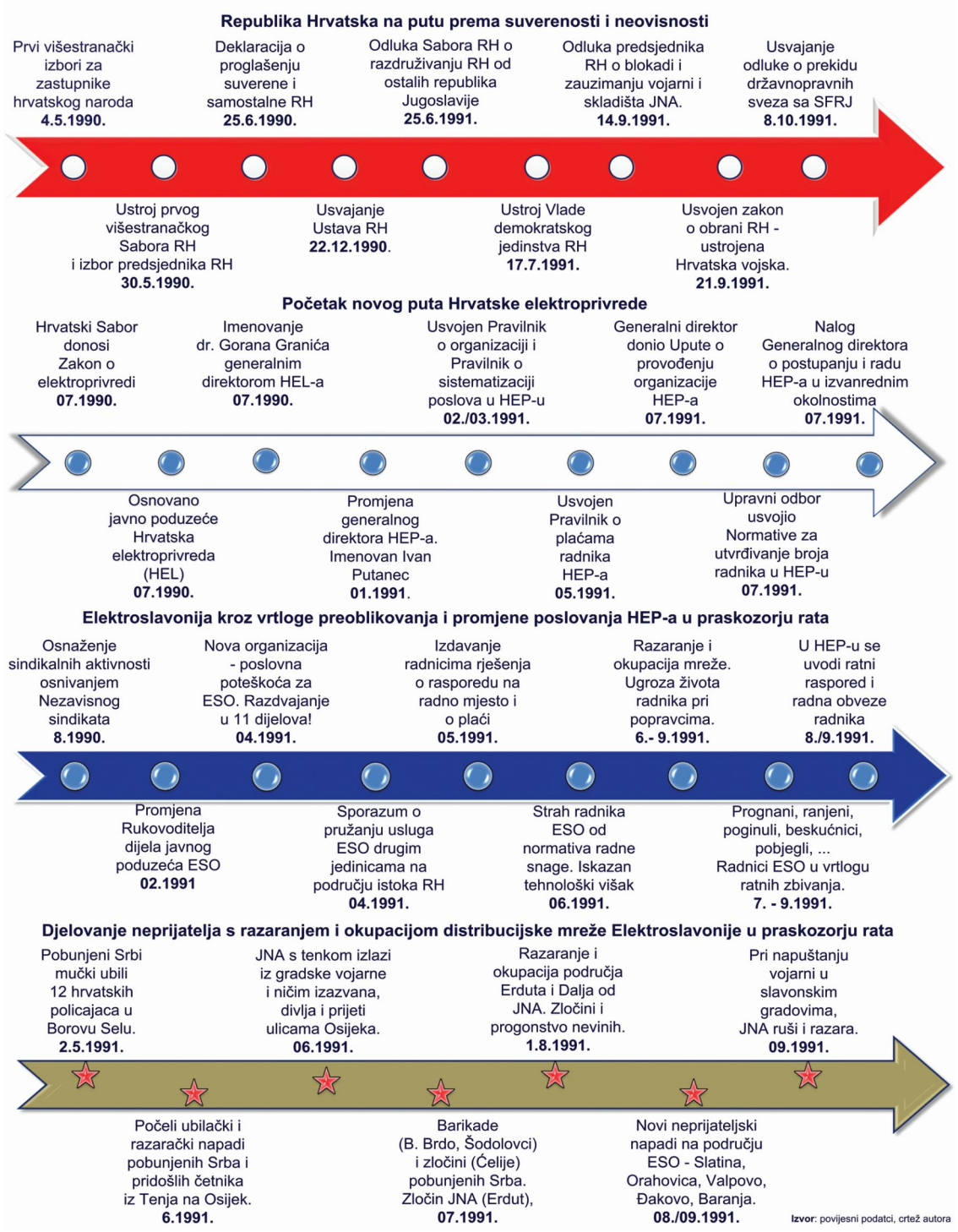
Mjesec rujan, blagdan Male Gospe, kraj ljeta i početak jeseni u danu kad svjetlo i mrak, dan i noć traju jednako dugo (slika 1.72.). Mjesec pjesme i našeg ruha u danima Zlatnih žica Slavonije i Vinkovačkih jeseni, kad se u šorovima i sokacima opjevava i živi život naroda Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Ali, za dane koji će imati zore, morat će „ratovati naša bosonoga djeca i ginuti naši sinovi bećari".

1.6. Vremenski slijed važnih događaja prethodnica Domovinskog rata

Poslovni položaj, poslovna organizacija, poslovne procedure, radnici Elektroslavonije Osijek i njihovi međusobni odnosi tijekom 1990. i 1991. bili su pod snažnim utjecajem društvenih promjena i događanja. Svemu tome, kao sol na otvorenu ranu, pridružila su se nemilosrdna razaranja i okupacija dijelova područja od strane pobunjenih Srba, četnika i JNA, progonstvo radnika iz njihovih domova, izdaja u obrani domovine napuštanjem radne obveze, prelazak na stranu neprijatelja, pogibije i ranjavanja. Na slici, u obliku vremenske vrpce (lente), prikazujemo izbor značajnih događaja po skupinama u vremenu koje uključuje i praskozorje Domovinskog rata, te s navodom o mjesecu i godini njihovih događanja (slika 1.73.).

Slika 1.72. S neba pade mrak nad ravnicu „obaljanu četirim vodama", Dunavom i Dravom, Ilovom i Savom, a dalekovodi i njihovi čuvari, radnici Elektroslavonije, branili su i donosili svjetlo i toplinu rodu svom.

Slika 1.73. Stvaranje suverene i neovisne Republike Hrvatske, kao vječne težnje hrvatskog naroda, nije moglo proći bez sveobuhvatnih političkih, društvenih i promjena u svijesti svakog njezinog stanovnika. To je u takvim promjenama neizbježno, ali civilizacija na pragu 21. stoljeća treba podnijeti takve promjene bez rata. Nažalost, tomu nije bila dorasla civiliziranost tadašnjih srpskih političara i čelnika JNA iste nacionalnosti.

2. Elektroslavonija u Domovinskom ratu

2.1. Stanje elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske u nastupu rata

2.1.1. Vrijeme i događaji kad je zla slutnja rata pobijedila nadu o miru

U opisivanju okolnosti u kojima je poslovala i ulozi koju je ostvarivala Elektroslavonija u Domovinskom ratu, kao predratno stanje, vrijeme praskozorje rata, odredilo se vrijeme 1991. zaključno s krajem mjeseca rujna. Dakako, političari ili povjesničari Domovinskog rata možda bi ovo razgraničenje na vremenskoj lenti stavili malo prije ili odredivši početak govorili o dvjema etapama istog rata [20]. Za razgraničenje primijenjeno u prikazu ovog uratka, nalazim uporište u sljedećim okolnostima:

- **Razvidno zajedništvo velikosrpske politike u Jugoslaviji s JNA**
  - / Bjesomučni topničkim napadi velikosrpskih pobunjenika, četnika i JNA na hrvatske gradove i sela, kao i okupacija dijelova Hrvatske i to unatoč prihvaćanju Deklaracije Europske zajednice o Jugoslaviji (27. kolovoza 1991.), Sporazuma o prekidu vatre u Hrvatskoj (1. rujna 1991.) i Mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu (7. rujna 1991.).
  - / Odbijanje Saveznog sekretara za narodnu obranu, generala Veljka Kadijevića, naredbe predsjednika Predsjedništva SFRJ, Stipe Mesića, o povlačenju JNA u vojarne u roku od 48 sati, te napuštanje okupiranog područja općine Beli Manastir u roku od 72 sata (12. rujna 1991.).
- **Snaženje vojnog ustroja Republike Hrvatske radi obrane slobode i suvereniteta**
  - / Odluka o proglašenju mobilizacije stanovništva u funkciji obrane RH (29. kolovoza 1991.)
  - / Zaključci Vlade RH i Međustranačkog vijeća o potrebi jačanja obrambenog sustava RH te o uspostavi ustavno-pravnog poretka na cjelokupnom teritoriju RH (31. kolovoza 1991.)
  - / Postupanje Ministarstva unutarnjih poslova koje zbog nastalih izvanrednih prilika, a koje ugrožavaju javni poredak u RH, uvodi u 29 općina pod nasilničkim djelovanjem policijski sat (9. rujna 1991.)
  - / Odluka predsjednika RH dr. Franje Tuđmana o blokiranju vojnih jedinica i zauzimanju vojarni te zračnih luka u RH (13. rujna 1991.) i u svezi s tim podizanje pripravnosti hrvatskih obrambenih snaga
  - / Provođenjem odluke predsjednika RH dr. F. Tuđmana i Vlade RH sve vojarne JNA širom Hrvatske blokirane su na način da im se prekinula opskrba vodom, strujom, plinom i hranom, a isključene su i telefonske linije (14. rujna 1991.)
  - / Preustroj ZNG-a po kojem je pričuvni sastav Zbora narodne garde preimenovan u Hrvatsku vojsku, zapovjedništvo ZNG-a u Glavni stožer HV-a, a regionalna područja ZNG-a u Operativne zone (21. rujna 1991.)
  - / Proglašenje opće ratne opasnosti od strane zapovjednika obrambenih snaga RH za istočnu Slavoniju i Baranju, pukovnika Karla Gorinšeka (20. rujna 1991.)
- **Odluke generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede**
  - / Nalog generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede za uvođenje ratnog rasporeda i radne obveze radnika Hrvatske elektroprivrede (14. kolovoza 1991., a proveden početkom mjeseca rujna)
  - / Odluka generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede o prestanku korištenja i započinjanja korištenja godišnjeg odmora radnika Hrvatske elektroprivrede (27. kolovoza 1991.)
  - / Odluka generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede o pravu majki i samohranih očeva s djecom do 12 godina starosti o plaćenom odsustvu s rada (18. rujna 1991.)
  - / Postupanje prema Uredbi o radu elektroprivrede u slučaju ratnog stanja ili neposredne mogućnosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske (12. rujna 1991.).

Navedena mjerila prelaska predratnih događaja u događaje s ratnim obilježjima dijeli tanka, gotovo neprepoznatljiva crta koju bi mogla učiniti potpuno razvidnom samo objava rata jedne strane drugoj. No, stvarno vojno djelovanje pobunjenih Srba, četnika i JNA u rujnu 1991. i dalje je bilo usmjereno na odvajanje Slavonije od ostalog dijela Hrvatske na zemljopisnoj crti Okučani – Lipik – Pakrac – Daruvar – P. Slatina [20]. Time i drugim oblicima izolacije, kao što je razaranje sastavnica

elektroenergetskog sustava, lako će se osvojiti već napadnuti istok Hrvatske, mislio je i planirao neprijatelj (slika 2.1.).

Mjesec rujan, mjesec s prelaskom kasnih dana ljeta u rane dane jeseni, mjesec s čudesnim bojama voćnjaka, vinograda i šuma što ih stvori priroda, počeo je sa suzama što su se s lica prognanih Hrvata tiho slijevale plodnim njivama u Dunav, Dravu i Savu, a na kojima je mostove srušila (Osijek, Županja) ili okupirala (Dalj, Ilok) JNA, dvolični pobornik tvorbe velike Srbije. Srušeni mostovi na istoku Hrvatske slali su razgovijetnu poruku da je zla slutnja rata pobijedila nadu o miru, a s razaranjima otvorila su se vrata pakla rata (slika 2.2.).

2.1.2. Stanje sustava proizvodnje i prijenosa električne energije pred rat 1991.

Unatoč nepotpunom ostvarivanju cjelovitog ratnog plana stvaranja SAO Slavonija i Baranja, plana koji se odnosio na područje zelenih krošnji Papuka u zapadnoj Slavoniji, neprijatelj je nastavio raspirivati dah smrti i straha po ravnici istoka Hrvatske, razaranjem, gašenjem svjetla i donošenjem hladnoće domovima.

Predratni sukobi 1991. zatekli su Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, kao regiju, s njezinim pouzdanim unutrašnjim izvorima električne energije skromne instalirane snage, i onih u vlasništvu Hrvatske elektroprivrede (PTE 2x25 MW i TE-TO 45 MW) i onih kod velikih gospodarskih subjekata (Belišće, Šećerane Županja i Osijek…). Skromnost instalirane snage izvora iskazujemo u odnosu na zahtjeve potrošnje čija je vršna snaga postizala vrijednosti od 350 MW. Zbog toga se pouzdanost opskrbe u svim uvjetima pogona uzdala u bogato razvijenu prijenosnu mrežu i na njezinu povezanost s izvorima izvan regionalnog sustava, te za razvod energije do potrošača na rasprostranjenu distribucijsku mrežu.

To što smo mi znali i koji danas pišemo i zborimo o stupovima pouzdane opskrbe električnom energijom u našem kraju, znali su i neki stručnjaci predratne

Slika 2.1. Događaji na istoku Hrvatske ukazuju na rat koji se u rujnu mjesecu potvrđuje okupacijom Baranje, okupacijom i zločinima protiv čovječnosti na području Orahovice i Podravske Slatine, artiljerijskim nasilništvom na području Osijeka, Vinkovaca i Vukovara tijekom mjeseca rujna te vojnim akcijama za okupaciju zapadnog Srijema.

Slika 2.2. Na istoku Hrvatske je rat, u njemu stradavaju životi njegovih ljudi, njegove trajne vrijednosti. Krik koji se čuo s polja i brda nitko nije htio čuti, no to nije bilo dovoljno za pokolebati manjinu dovoljnu za obranu doma svoga.

Elektroslavonije koji su u praskozorju ili u ratu napustili Hrvatsku i otišli u Srbiju ili prešli iza barikada pobunjenih Srba i četnika kazivati im gdje nam je elektroenergetika ranjiva.

Neprijateljski artiljerijski napadi tijekom rujna 1991. koji su bili usmjereni na ključna proizvodna elektroenergetska postrojenja istoka Hrvatske, TE-TO Osijek i PTE Osijek, čvorišne transformatorske stanice prijenosne mreže, TS 400/110 kV Ernestinovo i TS 220/110 kV Đakovo, kao i na dalekovode 110 kV važne za opskrbu Vukovara i konačno na TS 110/35/10 kV Vukovar, nedvosmisleno su glasom smrti govorili o ratnim namjerama neprijatelja (slika 2.3.).

Pogodci u spremišta tekućih primarnih energenata sredinom rujna 1991. imali su za cilj zaustaviti proizvodnju električne energije i topline u termoelektrani blok 45 MW. Tenkovsko zrno pogotkom prvog spremnika izazvalo je požar u kojem je izgorjelo 5,5 milijuna litara ekstralakog loživog ulja, a pogotkom drugog, u plamenu je nestalo sedam tisuća tona mazuta. Procjene kazuju da je do kraja rujna širu lokaciju TE-TO-a na Zelenom polju pogodilo oko 180 granata različite neprijateljske artiljerije. Razaranja su se dogodila prije početka ogrjevne sezone '91./'92. što je za opskrbu osječkih domova ogrjevnom toplinom i gospodarstva tehnološkom parom bila velika prijetnja, ali oni nisu ostavljeni u nemilosti rata.

Sustav proizvodnje električne energije oslabljen je i razaranjem PTE-a gdje je stradao jedan agregat, A2 25 MW, čiji se popravak nije mogao obaviti na mjestu ugradnje, pa će energetika u najtežim danima rata morati živjeti bez njegove snage.

Hrabrost i sposobnost radnika i njihovih voditelja osposobili su, usprkos opasnoj neprijateljskoj ugrozi, toplinski sustav za njegov dar obrani grada, ranjenicima u bolnici, odanima u domovima i skloništima, braniteljima nakon povratka s prve crte obrane…

Mreža prijenosa električne energije na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, osmišljena i izgrađena prije 1991., ostvarivala je funkciju unutardržavnog i međudržavnog prijenosa, prihvata proizvedene električne energije iz područnih elektrana i prijenosa električne energije u distribucijsku mrežu radi opskrbe kupaca unutar tog područja. Mahnitim rujanskim zračnim, topničkim i minobacačkim napadima neprijatelja, unatoč hrabrosti elektromontera pri popravcima, ograničavala se, a kod nekih dalekovoda mreže i potpuno izgubila njihova funkcija, izgubljena je njihova raspoloživost (slika 2.4.).

Slika 2.3. Uskratiti potrebnu opskrbu strujom, plinom i toplinom Osječanima, u mjesecu kad mrak guta dan, a priroda donosi studen, bio je cilj neprijatelja za obeshrabrivanje žitelja grada i njegove obrane. Pred njega su stali HEP-ovi radnici.

Vrijeme s kraja kolovoza i cijelog rujna na području Vukovara obilježavaju kvarovi i njihovo otklanjanje na vodovima 110 kV i 35 kV učvorenih u TS 110/35/10 kV Vukovar 2. Stalne su mijene mreže iz koje se opskrbljuje to područje, čas je to napon 110 kV, čas je to napon 35 kV preko dalekovoda 110 kV, pa normalno stanje. Konačna neraspoloživost transformacije 110/35 kV u TS Vukovar 2 (28. rujna 1991.) značila je i da tamo uporaba napona 110 kV više nije moguća, no nastavila se borba elektromontera PrP-a Osijek za dalekovode 110 kV i njihov pogon pod naponom 35 kV. Za kratko, do zadnjeg dana, 1. listopada 1991. kada je neprijatelj razorio i učinio nedostupnim otklanjanje kvarova u svakom dijelu mreže [45], [38].

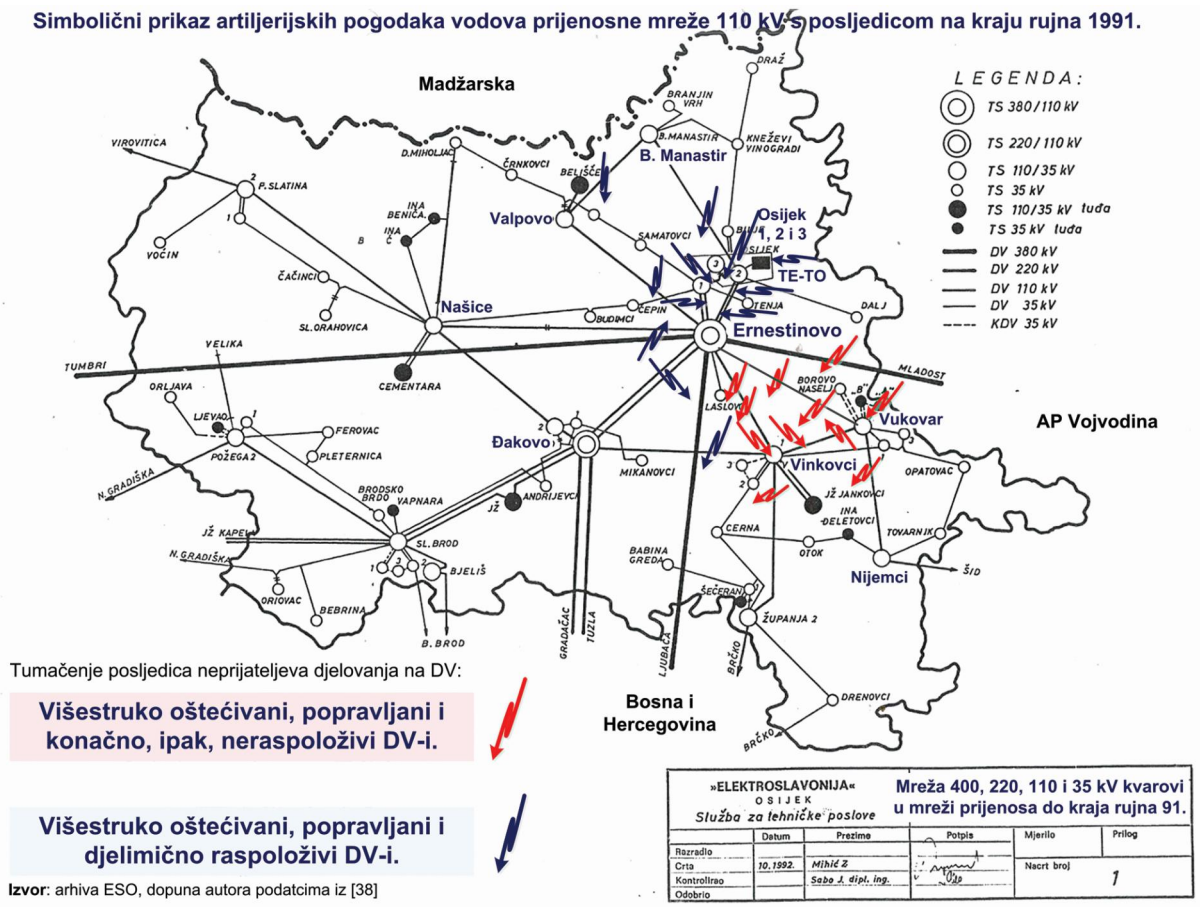
Razaranje mreže oko Osijeka s posljedicom povremenih prekida opskrbe električnom energijom ipak nije uspjelo ugasiti luč za prijeke životne potrebe stanovništva i obrane, niti slomiti hrabrost elektromontera za popravke.

Razaranjima prijenosne mreže umanjivana je njezina raspoloživost za donos i razdiobu električne energije unutar potrošačkog područja Slavonije i Baranje, a razaranje sastavnica lokalnih proizvodnih izvora i njihova povremena neraspoloživost umanjivala je potporu opskrbi iz prijenosne mreže. Istodobno opisane slabosti sustava ublažavalo je snažno smanjenje potrošnje (slika 2.5.) što je u tim uvjetima pomagalo održati opskrbu na razini potrošnje [38].

Doprinos smanjenju potrošnje u elektroenergetskom sustavu Slavonije i Baranje u rujnu 1991. doprinijelo je i povremeno izdvajanje Baranje iz sustava, i iz 110 kV mreže, i iz mreže napona 35 kV. Konačno izdvajanje okupirane Baranje uslijedilo je 13. listopada 1991.

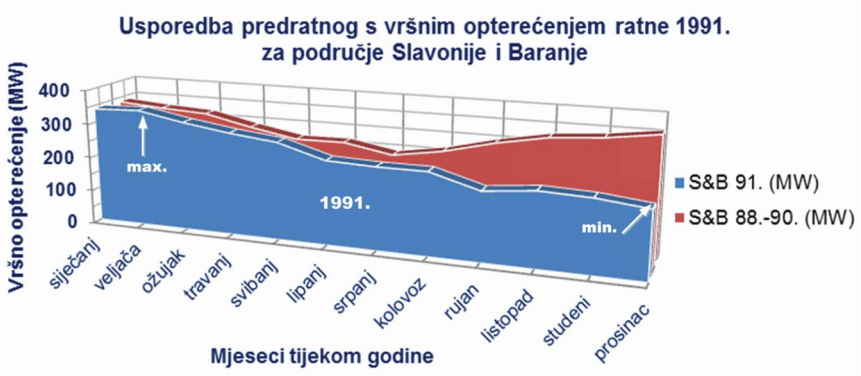
Iz dijagrama tijeka mjesečnih vrijednosti vršnog opterećenja potrošnje u 1991. godini na području cijele Slavonije i Baranje, s razine mreže prijenosa el. energije, prepoznatljiva je niska vrijednost u rujnu (S&B ~ 200 MW). Bilo je to vrijeme kad su PTE i TE-TO zajedno s prijenosnom mrežom mogli podmiriti potrebe potrošnje i kad nije bilo potrebno uvoditi sustav prisilnog smanjenja potrošnje (poznato pod nazivom redukcija potrošnje).

No, kako bi se održao sklad između zahtjeva potrošnje i raspoložive energije izvora, moralo se održati raspoloživost vodova prijenosne i distribucijske mreže za osnovno ili rezervno napajanje. Okupacija i rušilačko razaranje, pa tek onda neprijatelj na puškomet udaljenosti od mjesta popravljanja, bili su zapreke ostvarivanju prijeko potrebne raspoloživosti vodova mreže.

Izvor: arhiva ESO, dopuna autora podatcima iz [38]

Slika 2.4. Bilo je razvidno da su u rujnu 1991. napadi na prijenosnu mrežu bili usredotočeni na područje Vukovara, Vinkovaca i Osijeka. Vojni obruč JNA oko Vukovara uništio je obruč mreže i, nažalost, tom gradu uskratio svjetlo i toplinu iz elektroprivredne mreže. Nastupio je mrak kojem se radnici Elektre Vinkovci u Vukovaru nisu predali.

Slika 2.5. Zaustavljeno ili razoreno gospodarstvo, okupirani dijelovi Slavonije i Baranje, prognani i otišli žitelji, uvjeti uporabe el. energije bili su utjecajni činitelji smanjenja vršnog opterećenja potrošnje u mjesecima ratovanja 1991.

Sve brojniji kvarovi na transformatorima 110/35 kV, koji su rijetko bili lako i brzo popravljivi, pa i razorena sabirnička polja, utjecali su na korištenje raspoloživih dalekovoda 110 kV pod naponom 35 kV za napajanje TS 110/35/10 kV. Spojevi su se ostvarivali premošćivanjem.

Krajem mjeseca rujna, u vrijeme koje uzimamo kao početak ratnih zbivanja, u prijenosnoj mreži čak je 33 % dalekovoda bilo izvan pogona [45], [40].

Ponekad se u miru inženjerskih razmišljanja i odlučivanja u bivšoj Elektroslavoniji spočitavao razvitak prijenosne mreže s motrišta razine raspoložive rezerve napajanja nekog čvorišta u mreži, držalo se da nema razloga za tako visoku razinu. U miru se to stajalište, u pojedinim primjerima, moglo dokazati, ali iako takav razvoj mreže nije polazio od potreba u ratu, u Domovinskom ratu sve se uloženo vratilo. Ipak, kakva god bila bogata rezerva vodova, koliko god iznosio čuveni pojam „n – 1“, bez hrabrosti elektromontera za popraviti kvar, za neprijatelja rušilačkog kova kao što je bila srpska JNA, to ne bi bila dovoljna zapreka neprijateljskim ciljevima – mrak i studen. Naši elektromonteri radom su osiguravali „n – 2“.

2.1.3. Stanje mreže Elektroslavonije za distribuciju električne energije u zoru rata 1991.

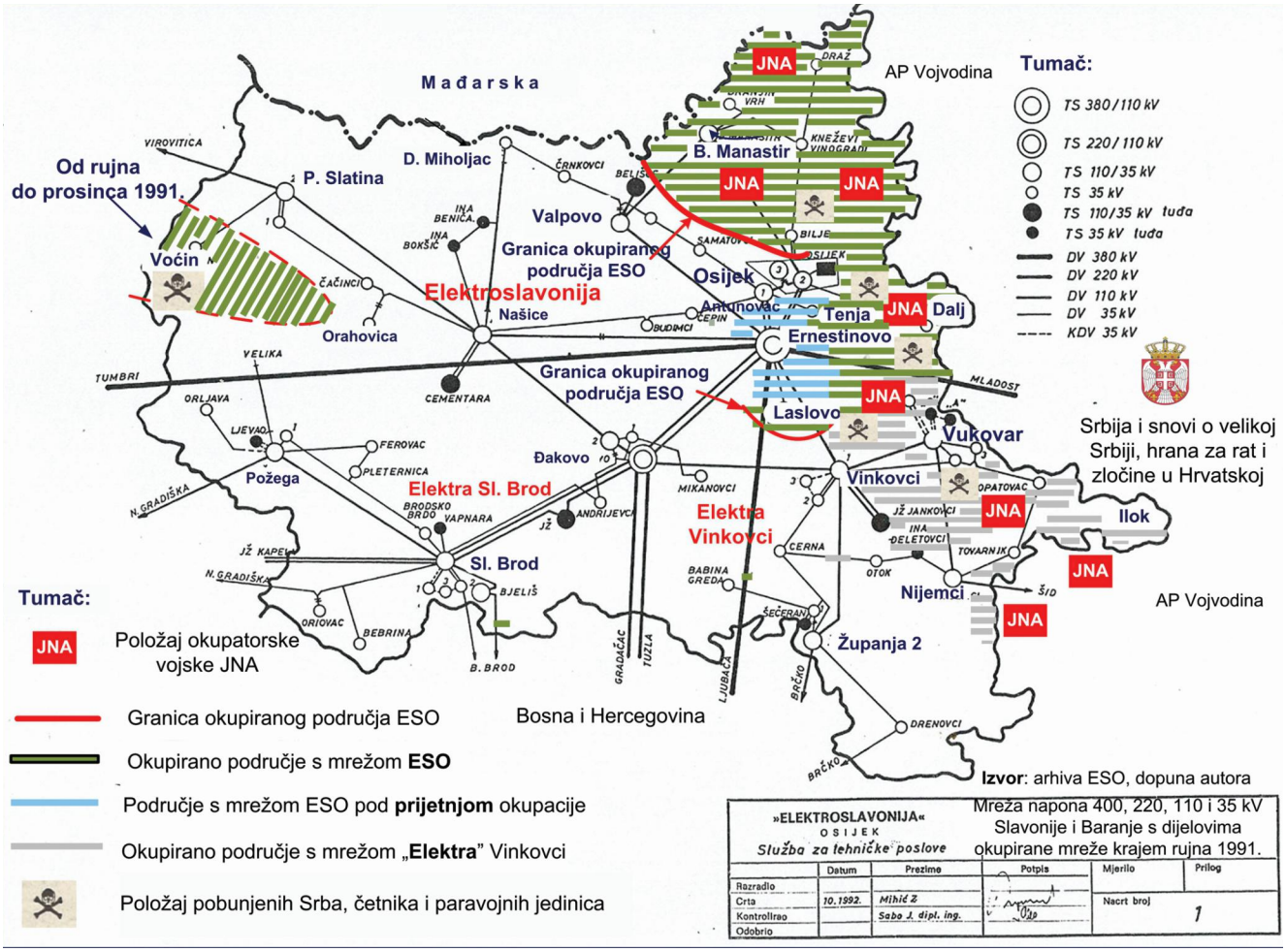
Opisujući stanje distribucijske mreže vojnim rječnikom, na kraju rujna 1991., na početku rata (slika 2.6.), može se govoriti o neokupiranom i okupiranom dijelu mreže. Taj s prirodnih motrišta blagi mjesec pun različitih boja prirode slikara Slavonija, Baranja i zapadni Srijem pamtit će kao „crni rujan 1991.“, i zbog događaja od utjecaja na stanje mreže i događaja koji su stvarali tragedije naših radnika ili drugih ljudi, tu pokraj nas. Događaji s težim posljedicama za distribucijsku mrežu, ljudske živote:

- cjelovita okupacija prijenosne i distribucijske mreže na području Baranje, tuga za sudbinu prognanika
- okupacija distribucijske mreže papučkog i podpapučkog područja Brđanska (Voćin), ugašena 22 života, zarobljeni žitelji Hrvati
- osvajačko razaranje distribucijske mreže na području oko crte Osijek Brijest – Tenjski Antunovac – Ernestinovo – Laslovo, hrabrost obrane bez okolišanja
- početak sustavnog razaračkog napadanja podravskog dijela Valpovštine u naseljenim mjestima, svakodnevno mrtvi i ranjeni
- na Vinkovačkom i Vukovarskom području izrazito teški uvjeti za održanje raspoloživosti mreže 35 kV (o mreži 35 kV brinula se radna skupina iz Osijeka) s ugrozom sigurnosti radnika, a kraj rujna pokazivao je najcrnje praskozorje za ljude pitomog Srijema, istočnih vrata Hrvatske.

Okupirani dio mreže je onaj koji se nalazio na od strane neprijateljske vojske zaposjednutoj slavonskoj zemlji (na slici za mrežu ESO „smb“ crte s imenom vojske i oznakom srpske paravojske). Također, takvim možemo smatrati i onaj dio mreže koji se nije mogao koristiti za pogon jer se nalazio između crte obranjene domovine i crte tuđinskog nasilništva, između neokupiranog i okupiranog dijela mreže (primjerice vodovi 35 i 10 kV prema TS 35/10 kV Dalj). U pravilu svugdje je taj dio mreže pretrpio najveća oštećenja jer je dulje vrijeme bio u području najjačih topničkih djelovanja neprijatelja, a bez mogućnosti popravka, ostao je nedostupan.

Početak rata, potkraj rujna, na području Elektroslavonije obilježavaju svakodnevni snažni napadi na sam grad Osijek, ali izrazito i na uže okolno područje s mrežom u mjerodavnosti Pogona Osijek. Mislimo na područje koje objedinjuje naselja Tenjski Antunovac – Ernestinovo – Laslovo (na slici, površina s plavim crtama). Napade smo uvažili kao prijetnju nove okupacije područja, napose s ciljem cjelovitog opkoljavanja grada Osijeka.

Okupiranje tog područja od strane neprijatelja značilo bi okupaciju ključnog mrežnog izvora Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema – TS 400/110 kV Ernestinovo. Zato smo se u HEP-ovu Kriznom štabu, zajedničkom za sve elektroprivredne djelatnosti na istoku Hrvatske počeli, već u rujnu, neumorno baviti privremenim objektima u mreži 110 kV za svladavanje gubitka tog objekta. Dakako, za to je bilo opravdanja i u slučaju da ne dođe do okupacije već potpunog uništenja tog postrojenja daljinskim topničkim i zrakoplovnim nasiljem.

Slika 2.6. Zemlja i elektroprivredna mreža, uvijek zajedno, život jedne za život druge, u dobru i zlu. Rujna 1991., u zorama rata gasio se taj suživot na krajnjem istoku Hrvatske, ali nije bilo predaje strahu, već je nadahnuće inženjera i hrabrost elektromontera pobjeđivalo primitivnost razaranja. A Vukovar, kad je izgubio svjetlost iz mreže, ono isto nadahnuće i hrabrost stvorilo je svjetlo iz njedara grada.

Razmišljanje i rad na ostvarenju nadomjesnih objekata mreže bio je plod i uspjeh zajedništva djelovanja svih HEP-ovih jedinica na istoku Hrvatske.

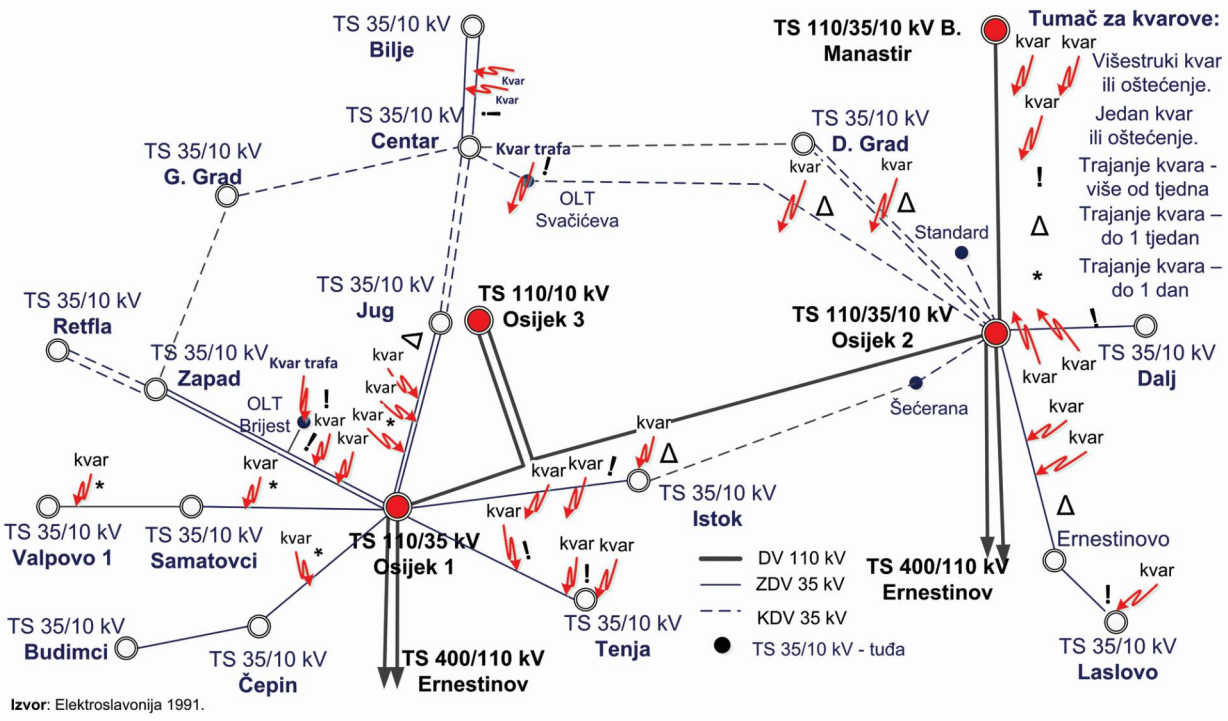
Dokaz je zajedništva i u činjenici da nakon što su organizacijskim preoblikovanjem nastala tri distribucijska područja, stručnjaci su nove Elektroslavonije pružali neke usluge u mreži drugim distribucijskim područjima, dakle za Elektru Vinkovci i Elektru Sl. Brod. Među inima, bili su i poslovi u mreži 35 kV pa tako i u tim hudim rujanskim danima na području Vinkovaca i Vukovara gdje su trublje rata gromko upozoravale na opasnost za radnike, gdje je okupacija gutala pitomu zemlju zapadnog Srijema (na slici područja s crtama sive boje). Bio je to naš doprinos prijeko potrebnom zajedništvu.

Uz neokupirani dio mreže neizbježno je ukazati i na posljedice neprijateljskog artiljerijskog nasilništva koje se očitovalo u oštećenjima i kvarovima brojnih sastavnica mreže svih njezinih naponskih razina. U bjesomučnim artiljerijskim napadima u promatranom razdoblju okupacije, do kraja rujna 1991., kvarovi su se najčešće

događali i višestruko ponavljali na sljedećim sastavnicama srednjonaponske mreže Elektroslavonije:

- Rasklopište R VI (Osijek) – ZDV 10 kV Antunovac – Ernestinovo – Laslovo
- TS 35/10 kV Čepin – ZDV 10 kV Vuka – odvojak Hrastin
- TS 35/10 kV Laslovo – ZDV 10 kV Hrastin, ZDV 10 kV Ernestinovo
- TS 35 /10 kV Centar – ZDV 35 kV Bilje, DV 10 kV Vodar (Podravlje)
- TS 35/10 kV Samatovci – ZDV 10 kV Josipovac, ZDV 10 kV Petrijevci
- TS 35/10 kV Valpovo 1 – ZDV 10 kV Šag, ZDV 10 kV Bakanga
- TS 110/35/10 kV Valpovo 2 – ZDV 10 kV Bistrinci
- TS 35/10 kV Čačinci – ZDV 10 kV Mikleuš, ZDV 10 kV S. Drenovac
- TS 110/35 /10 kV Osijek 1 – ZDV 35 kV Istok, ZDV 35 kV Samatovci, ZDV 35 kV Čepin, ZDV 35 kV Orlovnjak (Tenja), ZDV 35 kV Zapad, ZDV 35 kV Jug
- TS 110/35/10 kV Osijek 2 – DV 10 kV Rasklopište Nemetin, KDV 10 kV KTS 2 i ZDV 10 kV Aerodrom
- TS 110/35 /10 kV P. Slatina – ZDV 35 kV Voćin
- TS 400/110 kV Ernestinovo – ZDV 35 kV Laslovo.

Zapisi o pogonskim događajima u distribucijskoj mreži nadređene naponske razine (35 kV), brižno vođeni i sačuvani u ratnim dispečerskim dnevnicima [40], kao i voditelja mjerodavnih operativnih jedinica (npr. Postrojenje 35 kV), pokazuju ukupnu brojnost, pojedinačnu višekratnost i dugotrajnost nekih kvarova na vodovima mreže, tamo gdje je bila rušilačka kataklizma, kad je riječ o mreži Elektroslavonije, na užem području grada Osijeka (slika 2.7.).

Izvor: Elektroslavonija 1991.

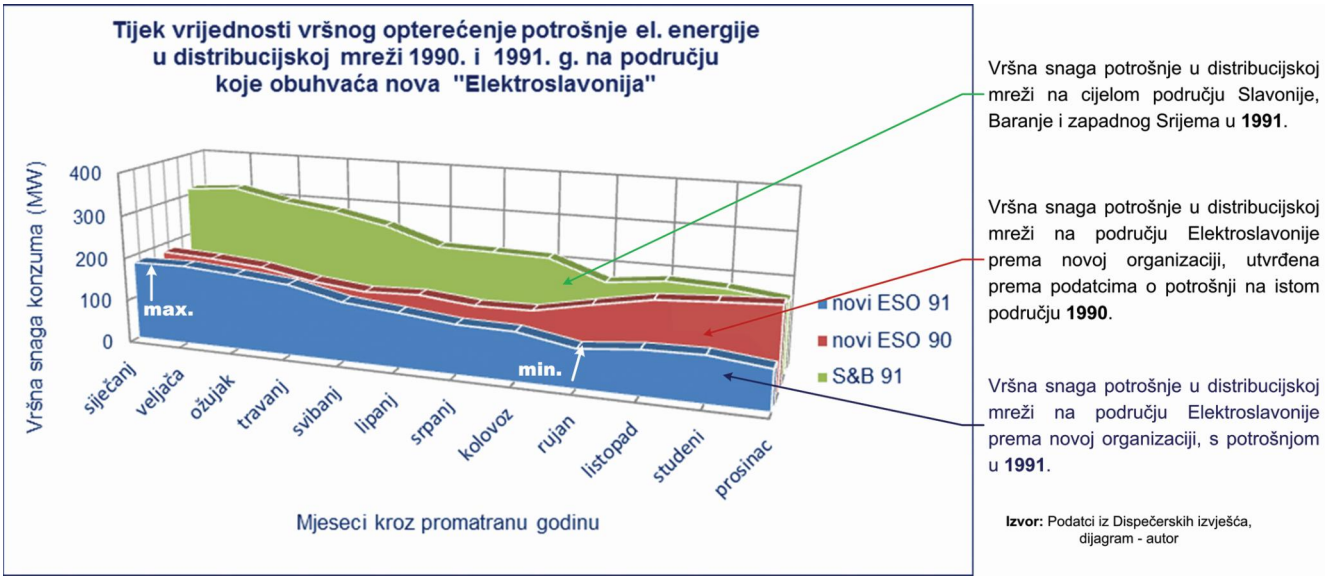
Slika 2.7. S juga i istoka, sa zemlje i iz zraka, dolazili su brojni razarajući projektili koji su određivali sudbinu stanja raspoloživosti mreže. Od projektilima ugroženih ipak su „prednjačili" vodovi priključeni na TS 110/35 kV Osijek 1. Ondje su ranjavani naši radnici u bitci za raspoloživost mreže, a poginuo je i novinar, zapisničar istine.

I dok je gradska mreža 35 kV s mnogo kabelskih i dvostrukih vodova, upetljana, pojedinačni kvarovi na vodovima nisu donosili dugotrajne prekide opskrbe, a otklanjanje kvarova moglo se ostvariti u vrijeme bez napada, na način s višom razinom sigurnosti za radnike. U prigradskoj mreži postoje dijelovi s dvostranim napajanjem, ali i zrakasti, no svi su nadzemni te tako krhotinama granate lako dostupni, a ono što je posebno obilježje jest da su se nalazili gotovo u vidokrugu neprijateljskih položaja (Laslovo, Tenja), odnosno u zoni njegova rušilačkog djelovanja. Sigurnost radnika pri popravcima, u spomenutim primjerima, nije mogla biti na visokoj razini, no njihova je hrabrost to pobjeđivala što je značajno doprinosilo raspoloživosti vodova i kratkom trajanju prekida opskrbe. Mjesto i vrijeme ugroze sigurnosti pri radovima bio je TS 110/35 kV Osijek 1, naglašeno u razdoblju boravka jedinice JNA na zloglasnom poligonu „C“ (do 21. rujna 1991.).

Kao i u mirnodopskim uvjetima, temeljni preduvjeti stalnosti opskrbe električnom energijom jesu dostatna snaga izvora i raspoloživost mreže od izvora do potrošača. Kako smo vidjeli u prethodnom prikazu stanja prijenosne mreže, u rujnu je postojala stalna ugroza raspoloživosti mreže i unutarnjih izvora, ali ne takva da bi se uveo sustav prisilnog smanjenja potrošnje. Tijek neprisilnog smanjenja potrošnje, onog što su ga donijele svekolike okolnosti ratnih uvjeta, tome je doprinio u dovoljnoj mjeri (slika 2.8.).

Uspoređujući tijek vrijednosti mjesečne vršne snage (MWh/h) na razini distribucijske mreže Elektroslavonije iz mirnodopske 1990. i ratne 1991. [40], prepoznajemo na početku godina približno jednake vrijednosti, da bi od lipnja 1991. nastupilo snažno smanjenje vršne snage i potrošnje energije. Naglašavam da potrošnju Elektroslavonije u obje godine predstavlja potrošnja pogonskih jedinica njezine nove organizacije iz 1991., dakle samo potrošnja područja Pogona Osijek i Našice.

Jednak smjer smanjenja u 1991. godini prepoznaje se na razini cijele Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (potrošnja u sva tri tadašnja distribucijska područja), a smanjenje je bilo toliko da se vršna snaga regionalne potrošnje u ratu (krajem 1991.) svela na vršnu snagu

Slika 2.8. Razoreno gospodarstvo i gospodarstvo sa smanjenom proizvodnjom, domovi bez ljudi, prekidi mogućnosti trošenja el. energije zbog neraspoloživosti mreže, napose vojnom okupacijom otrgnuta područja potrošnje, utjecajni su činitelji smanjenja potrošnje i rujanskog minimuma u mreži Elektroslavonije.

koju je u miru (krajem 1990.) imalo područje nove Elektroslavonije. To je bilo od koristi za održivost opskrbe preko oslabljene prijenosne i distribucijske mreže. Dakako, za potrošače na nekom radijalnom izvodu, ma gdje on bio, a koji je zbog neprijateljskog razaranja bio izvan pogona, odnosno neraspoloživ, održivost opskrbe na razini sustava nije bila bogzna kakva utjeha. Za njega je nastupio prisilni prekid opskrbe koji je trajao do otklanjanja kvara. Unatoč svim razaranjima sastavnica mreže, rujan je bio mjesec u kojem su radnici Elektroslavonije otklanjali oštećenja i kvarove, pa i u uvjetima ugroženog života, u okviru vremena koje je kod potrošača bilo prihvaćeno kao zahvala za brigu i trud.

Potkraj rujna, u vrijeme ratnih događanja distribucijska mreža 35 i 10 kV na neokupiranom području bila je unatoč brojnim oštećenjima i popravcima „za prvu ruku“, u stanju koje je osiguravalo opskrbu električnom energijom na zadovoljstvo stanovnika koji su ostali u ratnom vihoru, komunalnih službi i ranjenog gospodarstva. Iza takvog fizičkog i tehničkog stanja mreže bila je spremnost radnika i njihovih voditelja i dalje stvaralačkim djelovanjem odgovoriti na rušilačko djelovanje neprijatelja.

O snazi napada na ljude i elektroprivredne objekte na ovoj hrvatskoj grudi kazuju i podatci o izravnim štetama na njima prijavljeni matičnim direkcijama elektroprivrednih djelatnosti (proizvodnja, prijenos, distribucija el. energije i prirodnog plina) potkraj rujna 1991.

Procjena izravnih šteta nastalih razaranjem objekata i distribucijske mreže diljem Republike Hrvatske do 28. rujna 1991. dala je iznos od približno 14,5 milijuna USD, a štete u mreži nove Elektroslavonije Osijek bile su procijenjene na 3,0 milijuna USD ili udio od 21 % ukupnog iznosa izravnih šteta Direkcije za distribuciju (najveći udio!). Promatra li se područje bivše Elektroslavonije, iznos izravnih šteta penje se na 5,1 milijun USD, a takav čini 35 % ukupnog iznosa.

Izravne štete na prijenosnoj mreži Elektroprijenosa Osijek bile su 7,2 milijuna USD, a nosile su udio od čak 53 % šteta na prijenosnoj mreži diljem Hrvatske.

Izravne štete na proizvodnim objektima HEP-a, do navedenog dana rujna 1991., bile su najveće na TE-TO-u Osijek u iznosu od 38,0 milijuna USD, a činile su udio od 99 % u ukupnim izravnim štetama na proizvodnim objektima diljem Hrvatske.

Ukupna izravna šteta na blagu Hrvatske elektroprivrede diljem domovine, do tog trenutka, bila je 56,2 milijuna USD, a šteta na dijelu tog blaga u istočnoj Hrvatskoj bila je 50,3 milijuna USD ili 89,5 %.

Sveukupna šteta, izravna i neizravna, za Hrvatsku elektroprivredu, diljem Hrvatske, procijenjena je pak na 91,2 milijuna USD.

Iz tih brojčanih podataka o izravnim štetama na imovini, prepoznatljiva je sva veličina neprijateljskog nasilja i njegovih učinaka nad elektroprivrednim objektima na istoku Hrvatske u tom vremenu praskozorja rata. Te se činjenice moraju uvažiti u ocjeni veličine djela elektromontera i njihovih voditelja, kad se ocjenjuje njihova misija glede stalnosti opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom istoka Hrvatske, a za poneko preuveličavanje valja imati razumijevanja.

Električna mreža Elektroslavonije Osijek uz pomoć njezinih radnika izdržala je razaranja koja su prethodila dolazećim ratnim, a radnici koji su ostali ovdje, svladali su prirodni strah i zov mirnih krajeva, varalice života.

2.1.4. Stanje mreže Elektroslavonije za distribuciju prirodnog plina pred rat 1991.

Ratna djelovanja tijekom predratnog razdoblja 1991. godine na distribuciju prirodnog plina odrazila su se na ostvarenja projekata iz „druge faze plinofikacije“ i to s učinkom privremenog zaustavljanja (Čepin, Antunovac, Livana) ili usporenja (Belišće, Valpovo, Feričanci, Čađavica), kao i na razaranje sastavnica plinovodnog sustava (poglavito na području Osijeka).

Transportni plinovodni sustav (kod el. energije to je sustav prijenosa el. energije) na istoku Hrvatske bio je u vlasništvu INA Naftaplina, a distribucijski, tek nekoliko manjih, od društava povezanih s lokalnom zajednicom, a najveći u vlasništvu HEP-a, pod mjerodavnošću distribucijskog područja Elektroslavonija Osijek te u njemu ustrojenog Pogona za distribuciju plina.

Na pragu rata, krajem rujna 1991., plinoenergetski sustav Elektroslavonije imao je mali dio plinske mreže pod okupacijom, značajno manji negoli je bio elektroenergetski, a razlog je u tome što područja nisu bila plinoficirana (Baranja, Dalj, Šodolovci). Jedino okupirano područje gdje je postojala plinska mreža bilo je naselje Tenja. S motrišta okupacije plinovodnog sustava značajno složenije stanje bilo je u zapadnom Srijemu, napose za opskrbu vinkovačkog atara. Okupacijom područja kojim prolazi plinovod Đeletovci – Vinkovci, pobunjeni Srbi i četnici početkom rujna počeli su primjenjivati terorističke postupke zatvaranja ventila, da bi potom 6. rujna 1991. definitivno prekinuli opskrbu Vinkovaca prirodnim plinom [44].

Za ratna razaranja plinovodnih sustava za prijenos i distribuciju djelovanjem neprijateljske topničke i minobacačke artiljerije važna je značajka podzemni položaj vodova tog sustava. Iznad površine zemlje u transportnom sustavu su mjerno-redukcijske stanice (MRS), a u distribucijskom sustavu pak distribucijske redukcijske stanice (DRS), kućni plinski ormarići i priključni plinovod. Plinovodni sustav na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema bio je mlad, jednostrano napajan, skromno razveden, ali s velikim potencijalom razvitka.

O silini artiljerijskih napada na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u rujnu 1991. ne trebamo više trošiti riječi. Postojali su nasumično i ciljano upućeni minobacački, topnički i avionski projektili. Na tom području usredotočenost ciljanih napada bila je na plinovodni sustav grada Osijeka i na plinovodna polja Đeletovci, Ilača i Privlaka koja su pak bila izvor opskrbe Vinkovaca.

Kako srpskim teroristima 20. stoljeća nije bio dostupan glavni plinovod za prijenos prirodnog plina do osječkog područja, preostalo im je dalekometnim razaranjem dostupnih dijelova distribucijske mreže i ključnih objekata mreže prijenosa plina (mjerno-redukcijske stanice – MRS), učiniti sustav neraspoloživim za opskrbu plinom gospodarstva i kućanstava, kao i za proizvodnju električne energije (PTE).

Domovima ljudi ugasiti svjetlo i donijeti studen, bila je to neskrivana nakana naših neprijatelja.

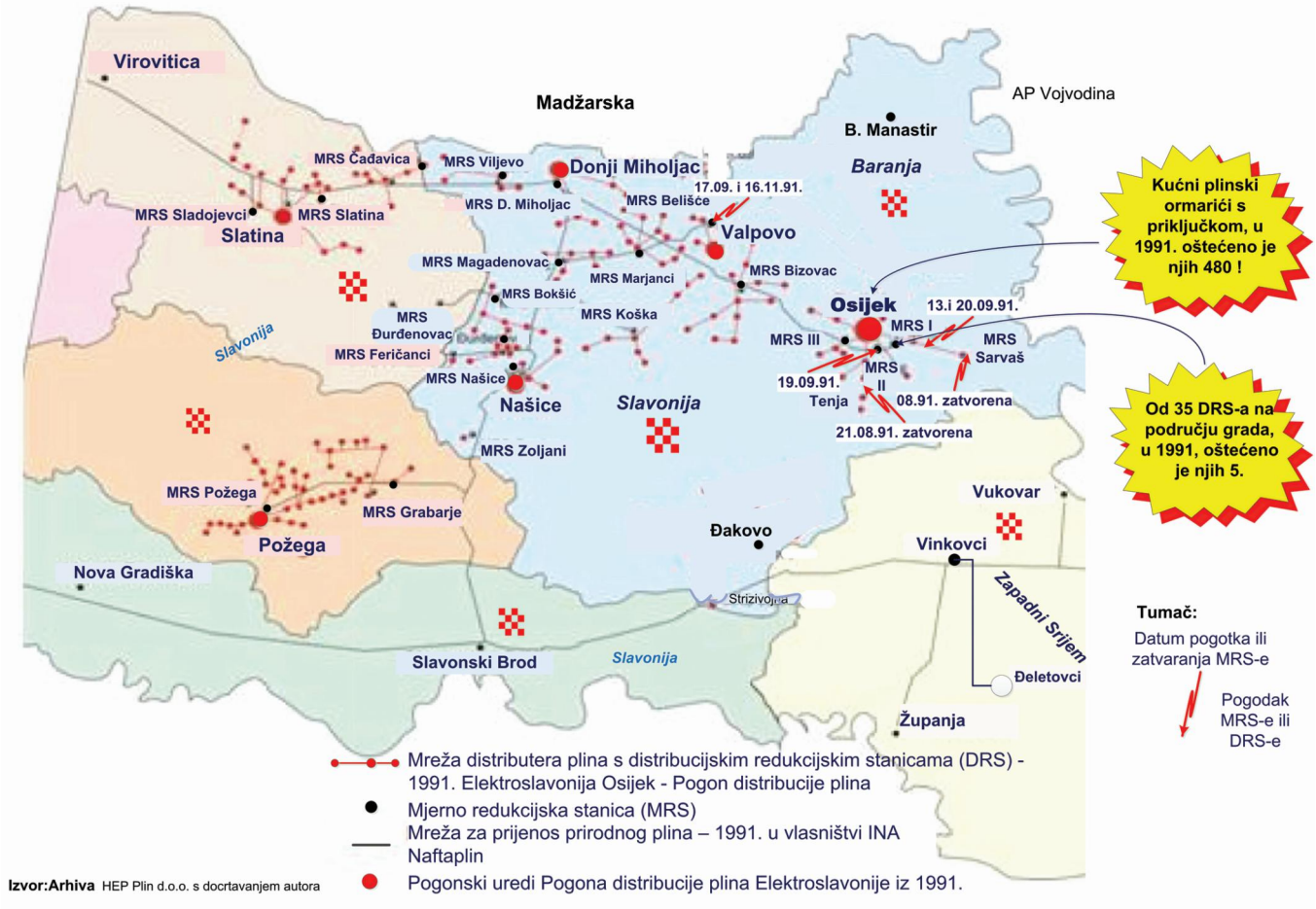
Već prvih dana kolovoza, 5. kolovoza 1991., kad su se tenkovi JNA nakon zločina pri okupaciji Dalja rasporedili na prostoru pitome Erdutske visoravni, u vinogradima s grožđem u zriobi i Dunava u nevjerici što se događa Hrvatskom narodu, s tri minobacačka projektila izravno je napadnut MRS Sarvaš koji se morao potom izdvojiti iz mreže. Sarvaš, selo duge povijesti, prva crta obrane Osijeka, ostalo je bez plina [44].

Pobunjeni Srbi i četnici u naselju Tenja, iza balvana u dijelu što ga mještani zovu stara Tenja, s najdužim „balvan stažom“ u ovim krajevima, stalnim minobacačkim aktivnostima prema Osijeku i dijelu naselja zvanom nova Tenja, slučajno ili namjerno svejedno, pogodili su i oštetili plinovode tako da se 21. kolovoza 1991. morao zatvoriti plinovod za Tenju (slika 2.9.).

Zbog tragičnih uvjeta za raspoloživost električne mreže, mjesecu rujnu pridijelili smo odgovarajući opisni pridjev, a analiza razaranja u plinovodnoj mreži Elektroslavonije kazuje da ga možemo upotrijebiti i kad govorimo o događajima u plinovodnoj mreži, dakako to je „crni rujan“.

Ključna postrojenja plinovodnog sustava na području grada Osijeka za opskrbu domova građana, gospodarstva i proizvodnje električne bile su MRS-ovi I, II i III. Sva su tri smještena na južnoj rubnoj crti gradskog područja počevši od istoka prema zapadu.

Prvi na redu 13. rujna 1991. bio je MRS I, jer se njime pogađa pogon plinsko-turbinske elektrane (PTE) na Zelenom polju, a time se potrošačima istodobno ugrožava opskrba strujom (plinska termoelektrana) i toplinom (kotao na otpadnu toplinu). Cjelovitost smišljenog napada na slavonsku energetiku postaje razvidna kad uvažimo napad, istog dana navečer, na spremnike tekućeg goriva za blok 45 MW (vidi 2.1.2.). Cilj neprijatelja bio je razoriti i zapaliti postrojenja, ugasiti svjetlo i donijeti studen, no podcijenili su hrabrost u borbi s vatrom i stručnu sposobnost HEP-ovaca za popravke u funkciji makar i kratkotrajne raspoloživosti. Zajedno sa stručnjacima INA Naftaplina, MRS I za dva je dana osposobljen za pogon. Upornost zla nije mirovala, neprijatelj je ponovio zločinački projekt 20. rujna 1991. s MRS-om I i sa sljedećim spremnikom tekućeg goriva. Pogodak je ponovno oštetio MRS I, ali je on zahvaljujući

Slika 2.9. Izgovor pojma prirodni plin redovito nas spaja s predodžbom topline. Hoteći na području istoka Hrvatske ugasiti svjetlo i ohladiti domove, neprijatelj je ciljano razarao i ključne objekte prijenosa i distribucije plina. Ciljao je mjerno-redukcijske stanice, mjesta razvoda plina u dubinu mreže, a pri čemu je zbog približavanja ugrožavao i živote svoje zločinačke vojske.

privremenom rješenju uredno opskrbljivao plinom plinsko-turbinsku elektranu, a time je radio i kotao na otpadnu toplinu. MRS I i ranjen je dao svoj doprinos svjetlu i toplini baš u najtežim danima rata 1991. godine. No, zlo teško podnosi neuspjeh pa je novi pothvat razaranja neprijatelj poduzeo 13. svibnja 1992. kad ga je pogodio raketom za uništavanje oklopnih borbenih sredstava. Dogodio se požar, plin se zapalio i u nepunih sat vremena plamen je uništio svih šest izlaznih linija. Odmah se pristupilo obnovi i djelomičnoj rekonstrukciji, ali to je tražilo vrijeme pa je opskrba energijom plina morala teći bez MRS-a I [44].

Nakon što su horde JNA u divljačkom kretanju gradskim i prigradskim ulicama, bježeći iz gradske vojarne „Milan Stanivuković“ i sa zloglasnog poligona „C“ pobunjenim Srbima i četnicima u staru Tenju, svojim oklopnim transporterima i tenkovima iza sebe ostavljali štete i strah, nisu mogli ne učiniti štetu i plinoenergetskom objektu MRS II Osijek, onako u prolazu (slika 2.10.). Bilo je to sredinom rujna kad je Hrvatska tjerala guju iz njedara, JNA iz vojarni u svojim gradovima.

MRS II pogođen je 19. rujna 1991. iz neposredne blizine s tri tenkovske granate zbog čega je nastala velika šteta,

rujan 1991.
Distribucijska redukcijska stanica za prirodni plin DRS-a, oštećena krhotinama minobacačke granate. Takva je. uz stručne zahvate, bila u stalnom pogonu do obnove.

19. rujan 1991.
Mjerno regulacijska stanica za prirodni plin **MRS-a II** Osijek. Oštećena od strane neprijateljske JNA tenkovskim granatama iz neposredne blizine. Ostala izvan pogona tijekom rata, do obnove potkraj 1992. godine.

16. rujan 1991.
Kućni priključci i plinski ormarići bili su žrtve svake krhotine granate, neovisno od cilja razaranja.

Hvala Svevišnjemu što je u stotinama takvih oštećenja u Osijeku, samo u dva slučaja istjecanja plina došlo do njegova zapaljenja i ugroze kuće i ljudi od požara.

Izvor: slike iz pismohrana ESO, tekst uz slike autor

Slika 2.10. Plinoenergetska mreža i prirodni plin bili su pouzdan izvor energije posebno zato što su njegovi opskrbni pravci dolazili s neokupiranog područja istoka Hrvatske, pa je čak i jedna važna mjerno-redukcijska stanica na zapadnom prilazu grada. Pouzdanost opskrbe plinom, kao izvora topline, činila se u tegobnim danima rata privilegija onih koji su njime raspolagali na pragu svoga doma.

i na građevini i na unutrašnjim plinskim instalacijama, pa su bili potrebni i veliki zahvati za popravak. No, položaj MRS-a II u odnosu na bojišnicu prema naselju Tenja nije dopuštao obavljati tako opsežne radove tijekom rata 1991. – 1992. Kako se prijenos plina prema gradu Osijeku mogao pouzdano ostvariti preko neoštećenog MRS-a III i oštećenog, ali za pogon osposobljenog MRS-a I, popravak je odgođen za jesen 1992.

Ciljani napadi na MRS-ove u plinoenergetskom sustavu Elektroslavonije zapamćeni su samo na području Valpova i Belišća. Neprijatelju iz okupirane Baranje uspjelo je lakše oštetiti MRS Belišće 17. rujna 1991., a teže, s izazvanim požarom, u vrijeme najsnažnijih ratnih sukoba, u studenom 1991. Hrabrom i stručnom intervencijom INA – ESO-a, kvar je otklonjen u vremenu od četiri sata, što nije utjecalo na prekid opskrbe stanovništva (trošio se plin iz cijevnog sustava kao spremnika).

Velik broj oštećenja podnio je podsustav za priključenje na mrežu i to u nadzemnom dijelu priključka i plinskom ormariću. Kako su ta oštećenja posljedica eksplozija granata nezavisno od cilja neprijateljskog napada, dakle ovisi izravno o broju eksplozija, najveći broj oštećenja dogodio se na području Osijeka, pa je tako u vremenskoj godini srpanj '91. – srpanj '92. zabilježeno čak 480 oštećenja, najveći dio sigurno u ratnoj jeseni '91. U plinskoj mreži drugih pogonskih ureda broj ratnih bio je na razini broja mirnodopskih oštećenja [45].

I sad, iz slike teških uvjeta pogona plinovodne mreže, zbog gotovo ratnih događaja na području Pogonskog ureda Osijek, ne bi čudila pretpostavka da su te

događaje pratili česti, brojni, dugotrajni i prekidi opskrbe plinom za velika potrošačka područja. Čestoću i brojnost prekida opskrbe određivala je kiša granata u rujnu, ali i naša mjerila sigurnosti za ljude i njihove domove pa se kod izrazito snažnog napada na jedan dio grada zatvarao dotok plina za cijeli taj dio. I najmanje oštećenje plinske instalacije uz istjecanje plina, a izazvano krhotinom granate (gelerom) visoke temperature može izazvati požar. Vrijeme trajanja prekida nije ovisilo o spremnosti i hrabrosti plinomontera, njih nikad nije nedostajalo, već o gustoći granata na području potrebnih intervencija i potrebnom vremenu za uspostavu sigurne distribucije plina mrežom. Ta se etički poslovna politika u kritičnim trenutcima okretala sigurnosti ljudi brinući se o njihovim životima, jer oni su vrjedniji od raspolaganja plinom dok traje neprijateljski napad.

Do vremena što ga smatramo početkom rata, opisano postupanje radnika Pogona distribucije plina pokazalo je uspješnost koju vidimo u sljedećem: nije bilo ranjavanja ni pogibije radnika, istjecanje plina izazvalo je požar u plinskim ormarićima samo u dva slučaja, nije bilo stradavanja stanovnika ili imovine zbog događaja u plinskoj mreži.

I ono što zaslužuje priznanje stručnosti i osobnosti radnika Pogona distribucije plina Osijek, već u tim predratnim uvjetima, jest činjenica da u tom „crnom rujnu“ za plinoenergetski sustav Elektroslavonije u gradu Osijeku zaustavljena je opskrba plinom samo 18. rujna 1991. Nakon uzastopnog petodnevnog razaranja iz minobacača, topova, tenkova i višecjevnih bacača raketa, u opasno oštećenom stanju našlo se više stotina priključaka/plinskih ormarića, a kako su se razaranja nastavila, donesena je odluka o zatvaranju dotoka plina gradu Osijeku [45]. Takva mjera opreza od ugroze ljudi i imovine, provela se i tijekom oslobađanja od JNA u vojarni Našice od 19. do 21. rujna 1991. U svome nasilničkom bijesu zbog blokade vojarne, iz vojarne je otvorena vatra koja je oštetila nekoliko plinskih ormarića i nadzemnih dijelova kućnih priključaka.

Prirodni je plin prvih dana jeseni za područje nove Elektroslavonije dobio još veći značaj u opskrbi energijom preostalog gospodarstva i stanovništva, u izravnoj uporabi na plinoficiranom području ili pretvoren u električnu energiju i toplinu u ranjenoj, ali neustrašenoj TE-TO Osijek, a glede topline i u četiri kotlovnice u naseljima Osijeka. To tako bi na početku i sve vrijeme trajanja rata.

Kao što je u promatranom razdoblju 1991. došlo do značajnih promjena potrošnje električne energije, značajke ratnog stanja utjecale su i na promjene potrošnje prirodnog plina u odnosu na predratno vrijeme.

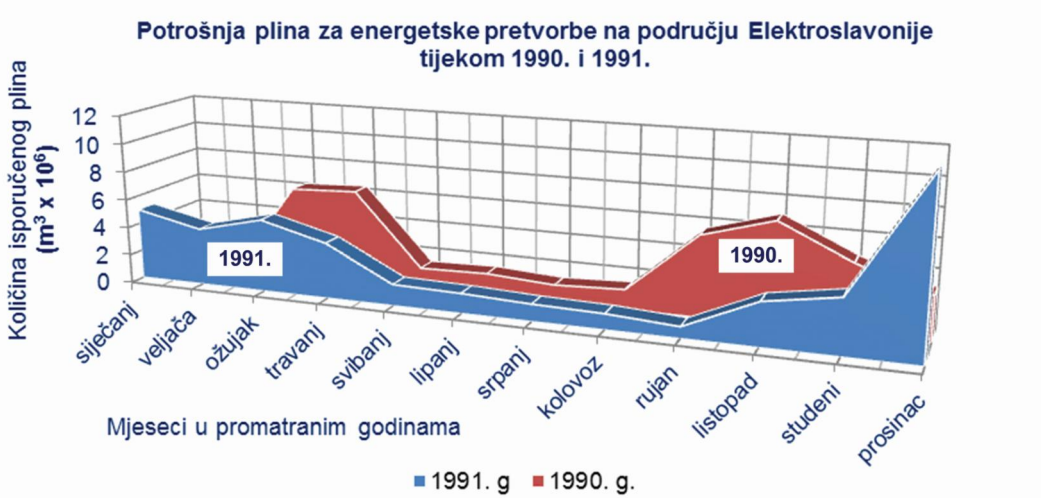
Energetski podatci o potrošnji plina mogu upečatljivo ukazivati na obilježja ratnog stanja. Tako, ako promatramo smanjenje potrošnje plina 1991. u odnosu na 1990. za potrebe energetskih pretvorbi (plin – struja i plin – toplina), možemo ga objasniti smanjenom potrošnjom struje i topline. Izrazito veliku potrošnju plina pak u prosincu 1991. pripisujemo smanjenju raspoloživosti opskrbe električnom energijom iz mreže koju je nadomjestio PTE Osijek svojom potrošnjom plina (slika 2.11.).

Smanjenje potrošnje plina kod potrošača kategorije gospodarstvo i komunalne usluge, objašnjava se smanjenjem poslovnih aktivnosti i to već u prvoj polovici 1991. godine, a kod kategorije kućanstva prije svega napuštanjem domova i odlaska stanovnika dalje od zle ratne sudbine što je bilo izraženo posebno potkraj 1991. Usporedba ukupne potrošnje tih dviju kategorija potrošača u jesen ratne 1991. godine s istim razdobljem mirne 1990. ukazuje na četverostruku razliku potrošnje plina u korist mirne 1990. (slika 2.12.).

2.1.5. Radnje i pothvati s kojima smo se u rujnu pripremali za nastup rata

Krajem rujna 1991. godine, u zoru rata što se nadvio nad nebom Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, elektroenergetski i plinoenergetski sustav s kojim je bila povezana distribucijska mreža Elektroslavonije za struju i plin bio je ranjen, ali s dovoljno zdravog i funkcionalnog tkiva, s radnicima odlučnim za daljnju održivost svoje misije.

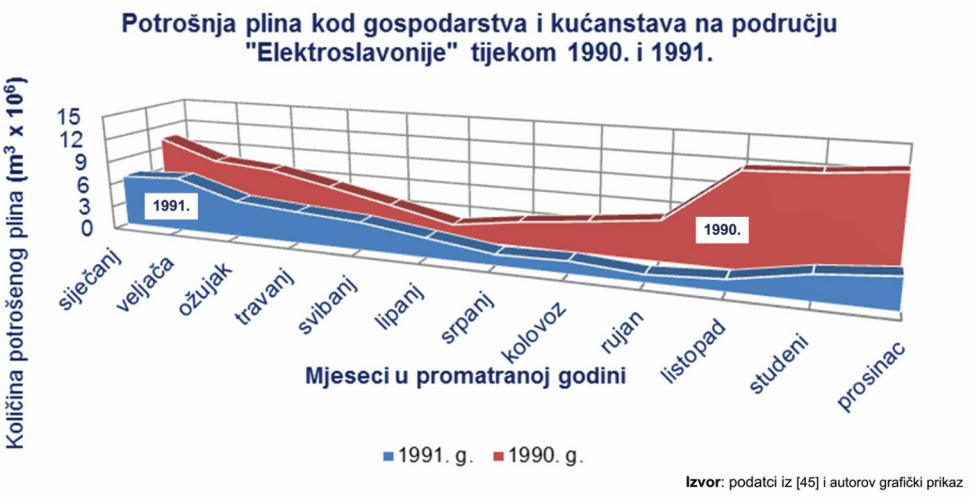
Za održanje raspoložive mreže prijenosa električne energije, dovoljne prijenosne moći, pripremali su se privremeni mrežni objekti s kojim će se nadmudriti sirova

Slika 2.11. Sinergija električne i plinske mreže pokazala se pobjedničkim načinom za opskrbu električnom i toplinskom energijom u najtežim trenutcima za održivost obrane ovog slavonskog kraja.

sila neprijateljskih granata i usiljenog marša okupacije. Također, već smo naglasili, svakodnevno su se liječile rane i ožiljci na dalekovodima i trafostanicama kako se ne bi do kritične mjere pogoršala raspoloživost, a zajedništvom pak poslovodstva i radnika svih energetskih djelatnosti poduzimali smo pothvate koji su snažili obranu sustava i cjelovito ostvarivali ciljeve.

Plinoenergetska mreža u njedrima slavonske zemlje imala je ugovorene količine plina za dane dolazeće

Slika 2.12. Gospodarski subjekti ovog slavonskog kraja koji su se koristili prirodnim plinom kao energentom, bili su u „crnom rujnu" sustavno uništavani neprijateljevim nasiljem ili su sami prekidali proizvodnju radi zaštite svojih radnika i proizvodnih objekata (Šećerana, Sušare kukuruza…), a što je rezultiralo velikim smanjenjem potrošnje.

zime i rata, mreža je bila raspoloživa kao i odlučnost plinomontera da je takvom održe. Slabije uzdanice sustava bile su mjerno-redukcijske stanice, MRS II Osijek izvan funkcije, pa su se poduzeli pothvati njihove fizičke zaštite na području usredotočenosti djelovanja neprijatelja.

Vjerovali smo da će električnu distribucijsku mrežu u raspoloživom stanju čuvati hrabrost njezinih radnika, organizacija rada, mudrost vođenja pogona i privremeni mrežni objekti. No, kao inače u životu, pokazalo se da veliki i važni pothvati moraju imati podršku u nizu malih, ponekad ne tako uočljivih aktivnosti. Pored onih započetih još u ljetnim mjesecima praskozorja rata, poduzeli smo i druge s kojima smo kanili stvoriti dodatne uvjete za ostvarenje započete misije sada u ratnim uvjetima. Navodimo važnije:

Radnici i organizacija rada

- organizacija rada s radnicima obuhvaćenim ratnom radnom obvezom, uključujući oblikovanje radnih ekipa s radnicima iz više pogonskih jedinica, kao i ispomoć ekipa iz pogonske jedinice bez ratnih djelovanja umornim ratnicima
- organizacija dijela radnika na čekanju kao aktivne pričuve u slučaju prijeke potrebe (raščišćavanje posljedica razaranja, čuvanje objekta, pomoć kod prijevoza…)
- opremanje radnika za poslove na opasnim područjima ili okolnostima, sredstvima za njihovu sigurnost (zaštitni prsluci, dalekozori, radiostanice, gumene trake za podvezivanje rane, protupožarni uređaji u vozilima…)
- podizanje razine aktivnosti sustava Civilne zaštite na svim lokacijama gdje po bilo kojem poslu dolaze, borave i odlaze radnici, te usklađenje s ratnim rasporedom
- uređenje zaštićenog prostora za skupljanje radnika prije izlaska na teren (lokacije Cara Hadrijana 3 i 7, TS 110/10 kV Osijek 3, TS 35/10 kV Retfala…)
- izrada i potvrđivanje identifikacijskih kartica radnika s radnom obvezom
- uređenje prava radnika na preraspodjelu radnog vremena i plaćanje prekovremenih sati rada u ratnim uvjetima (rad neradnim danima, produženi rad)
- ustrojavanje sustava bilježenja i izvješćivanja o ratnim štetama na dobrima Elektroslavonije (sastavnice mreže, poslovne građevine, vozila, sredstva za rad).

Briga o pouzdanosti opskrbe el. energijom i plinom

- izrada naputaka o postupanju u vođenju pogona distribucijske mreže (ratna uklopna stanja) kao i raspored uklopničara u TS 35/10 kV s većim brojem ispada
- selidba centra nadzora i vođenja pogona prijenosne i distribucijske mreže s ugrožene lokacije RDC Zeleno polje na Šetalište kardinala Šepera 2a, a radi jamstva uvjeta za izvršenje važne funkcije nadzora i vođenja
- zaštita energetskih transformatora u postrojenjima 35/10 kV paletama opeke, kao i važnih rasklopišta, odnosno TS 10/0,4 kV
- izrada Plana prioriteta i kategorije potrošača el. energije i prirodnog plina, kao sastavnog dijela postupanja Elektroslavonije u ratu pri kriznim stanjima opskrbe
- za pretpostavljena stanja neraspoloživosti opskrbe iz prijenosne mreže i TE-TO-a (PTE-a) utvrditi Plan redukcije potrošnje
- utvrditi Plan redukcije potrošnje, za otočni pogon PTA1 (25 MW) s potrošnjom na području Osijeka
- dogovor s vlasnicima agregata o uključenju raspoloživih industrijskih agregata u otočni pogon s mrežom u posebnim okolnostima (Šećerana Osijek, Belišće, Đurđenovac…)
- razrada uporabe agregata HEP-ovih jedinica u Osijeku, pokretljivi i čvrsti, za vlastite potrebe i prijeke potrebe drugih
- izrada operativnih dokumenata sukladno Uredbi o organizaciji i funkcioniranju pošta i telekomunikacija u ratnim uvjetima.

- Briga o važnoj imovini
- ustroj posebnih spremišta za tehničku dokumentaciju, vrijednu poslovnu arhivu, suhu hranu za 90 dana rata, gorivo za vozila…
- zbrinjavanje važne rezervne opreme iz skladišta na mjesta sigurnija od razornog napada
- izmještanje na sigurno važne opreme ugrađene u postrojenjima na meti neprijateljske artiljerije ili one kojoj prijeti opasnost okupacije, a koja u danim uvjetima nije potrebna na mjestu ugradnje (npr. oprema rezervnih polja)
- priprema rješenja za funkcionalno onesposobljavanje sastavnica mreže prije njihova napuštanja, a radi onemogućavanja lake uporabe od strane neprijatelja
- razmještanje operativnih vozila s poslovnih parkirališta kod zaduženih korisnika
- razmještanje mjesta za plaćanje računa za električnu energiju i plin u dijelove grada, bliže kupcima, kako bi se čim manje izlagali ugrozi na otvorenom…

Suradnja s tijelima obrane

- izvršavanje zadataka dobivenih od Kriznog štaba istočno-slavonske regije u funkciji vojne i civilne obrane, održivosti gospodarstva, pomoći prognanima, humanitarnim akcijama (do sredine rujna 1991.)
- uspostava suradnje s općinskim i kriznim štabovima mjesnih zajednica posebno nakon ukidanja funkcije Kriznog štaba istočno-slavonske regije
- uspostava suradnje s mjerodavnim tijelima osnovane Operativne zone Osijek.

Ovdje držim potrebnim pojasniti događaje promjena u tijelima mjerodavnim za lokalnu i regionalnu obranu koje su utjecale na rad i sudjelovanje HEP-ovih poslovnih jedinica u obrani RH na njezinu istoku.

Predsjednik RH 27. kolovoza 1991. donio je Odluku o kriznim štabovima kojom prestaje djelovanje regionalnih kriznih štabova, a istom odlukom uređuje se rad Kriznog štaba Vlade RH i općinskih kriznih štabova. Primjena te odluke za istočno-slavonsku regiju počela je 12. rujna 1991. Potom je važna Odluka predsjednika RH od 30. rujna 1991. o ustrojavanju zapovjedništava operativnih zona, među kojima je i Operativna zona Osijek (provodi se od 15. listopada 1991.), s ciljem uspješnog povezivanja manjih vojnih sastava, a olakšava se zapovijedanje i nadzor na nacionalnoj razini te na lokalnim razinama. S lokalne obrane prešlo se dakle na obranu širih zona i smjerova. Dotadašnji regionalni krizni štabovi ispunili su svoju zadaću i izgubili pravo zapovijedanja, a stožeri lokalnih zajednica postali su stožeri civilne vlasti sa zadaćom provođenja najšire obrambene pripreme, vođenja predratnih regrutno-mobilizacijskih poslova i pružanja logističke potpore vojsci i građanima. Oni su u svoj djelokrug rada uključili i predstavnika elektroprivrednih djelatnosti. Tako je, primjerice, predsjednik Izvršnog vijeća općine Osijek g. Srećko Lovrinčević, vrlo poletno i sadržajno odgovorio obvezi lokalne zajednice i na dva sastanka početkom rujna (9. i 12. rujna 1991.) s predstavnicima, za obranu ovog dijela domovine važnim gospodarskim subjektima, raspravio i utanačio zadaće i pravila postupanja.

Struja, plin i toplina, velika nada za domove stanovnika i ratnika u njedrima hladne zime i hladnoće rata. Njihova raspoloživost – naša zadaća života.

Granate i njihove krhotine, ubojice života i djela ljudskog stvaralaštva, prštale su tijekom rujna 1991. diljem slavonske ravnice. Osijek je bio nezaobilazni cilj neprijatelja izvan njega i u njemu. Unatoč toj tami što oduzima jutrima život, jedan zid na ulazu u grad s juga, jutra 17. rujna 1991. postade mjesto za ispis istine tih dolazećih dana (slika 2.13.).

I to baš na zidu do ulice hrvatskog kneza Trpimira (bivša Kleinova ulica) koju su osječki velikosrpski patrioti, nakon bijega u Beograd, nadajući se bizantskim pobjedama s prisvajanjem tuđe grude, zagovarali i predstavljali javnosti kao crtu podjele Osijeka na srpski (istočni dio) i hrvatski (zapadni dio). Nepokoreni gradovi nisu djeljivi, znajte nekadašnji radnici Elektroslavonije Osijek velikosrpskih težnji.

Slika 2.13. U gradu s neprijateljskom jugoslavenskom armijom u njedrima i opkoljenim s tri strane neprijateljskom vojskom naoružanom oružjem za razaranje i mržnjom, duh pripadnosti domu i spremnost njegovih sinova za obranu, ispisali su u rujnu 1991. poruku na zidu za povijest grada. Baš na zidu do ulice hrvatskog kralja Trpimira koju su osječki velikosrpski patrioti iz Beograda zagovarali kao crtu podjele Osijeka

2.2. Snaga očuvanog zajedništva HEP-a na istoku Hrvatske u danima rata

Do provedbe procesa preoblikovanja Hrvatske elektroprivrede, Elektroslavonija je bila velika elektroprivredna obitelj. Razdvajanje djelatnosti, kao načelo preoblikovanja, provedeno u travnju 1991., imalo je za posljedicu oblikovanje novih poslovnih cjelina i njihovo vertikalno povezivanje sa sjedištem djelatnosti u Zagrebu. Za prethodno stanje to je značilo i razdvajanje radnika, a ratne trublje već su se čule na obzoru. No, iz klice dotadašnjeg zajedništva, dugo uzgajanog u vrtu Elektroslavonije, izrasle su mladice koje su mogle živjeti svoj život u zajedničkom vrtu, ali s vlastitom odgovornošću za svoje stablo i plod. Mnogi su radnici s podozrenjem ili strahom primili poslovno razdvajanje bojeći se za gubitak svakog oblika i sadržaja zajedništva. Postojali su i oni radnici koji su poslovno razdvajanje dočekali s radošću jer su smatrali da je djelatnost kojoj radno pripadaju, nadmoćna nad drugima, ili su u razdvojenosti vidjeli neki vlastiti probitak, ili povoljnije uvjete za profesionalni razvitak pa im nije trebalo zajedništvo.

Događaji koji su obilježili praskozorje rata i vrijeme rata, dokazat će važnost svakog oblika zajedništva, a napose zajedništva u mukama rata.

Književnik Paulo Coelho u svojoj knjižici „Priručnik za ratnika svjetlosti“ podsjeća nas da ratnici svjetla uvijek moraju imati na umu pet pravila ratovanja koja je zapisao Chuang Tzu prije tri tisuće godina, a jedno od njih odnosi se i na zajedništvo:

„Izaberi svoje saveznike i nauči se boriti rame uz rame s drugima, jer sam ni u čemu ne možeš pobijediti“, a potom i,

„Ratnik svjetlosti ne kreće u bitku prije no što dobro upozna svog saveznika“.

Netko će reći da radnici HEP-ovih poslovnih jedinica obavljajući poslove u mreži i postrojenjima tijekom predratnog i ratnog stanja nisu ratovali, misleći da ratuju samo vojnici s oružjem. Prihvaćam taj stav za neke druge ratove, ali ne i za Domovinski rat koji se događao na ovim prostorima, kao i diljem Hrvatske, te zbog onoga

što su činili i kakve je učinke imao rad HEP-ovih radnika u korist obrane domovine.

Kako su nove HEP-ove poslovne jedinice (proizvodni pogon, prijenosno područje i distribucijska područja) na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema nastale razdvajanjem prijašnje Elektroslavonije, kako su, do jučer, radnici bili u istom poslovnom društvu, zajedništvo u zajedničkoj misiji imalo je sve pretpostavke ostvariti rečenu tisućljetnu mudrost o zajedništvu (savezništvu).

Krizni štab HEP-a za istočnu Hrvatsku bio je poveznik djelovanja poslovnih jedinica nastalih izdvajanjem iz Elektroslavonije Osijek, a koje je počivalo na zajedništvu rada i radnika. Sve tihe proturječnosti u miru (Sl. Brod – Osijek) nestajale su u klasjima žita koje se povijalo pred vjetrom rata koji će zapuhnuti ravnicom, pred marom dobrih ljudi na objema stranama. Zajedništvo jednostavno nije imalo neku svoju inačicu.

2.2.1. Zajedništvo u osmišljavanju i izgradnji nadomjesnih sastavnica mreže

Zajedništvo kao dobro nasljeđe prošlog vremena

Predviđanje nastanka kriznih stanja u ratu, procjena njihovih obilježja i procjena posljedica svih vrsta, ako već moraju nastupiti, uvijek je iznimno značajno za održivost materijalnog i nematerijalnog, napose ljudskih života. Zato smo u praskozorju rata pratili i analizirali velikosrpsku politiku u okrilju Jugoslavije, uporabu JNA za postizanje „historijskih" velikosrpskih ciljeva, postupanje pobunjenih Srba u Hrvatskoj, napose na istoku Hrvatske i procjenjivali ugrozu od razaranja do nefunkcionalnosti i/ili okupacije dijelova prijenosne i distribucijske mreže. Procjena okupacije i posljedično njoj nedostupnost dijela mreže, te s njom posljedica glede opskrbe električnom energijom na neokupiranom području, bili su temelj za donošenje odluka o pravodobnoj izgradnji nadomjesnih objekata.

Pravodobnost u ratu za izgradnju ili uspostavu nečeg fizičkog i funkcionalnog dobiva posebno značenje, jer nepravodobnost znači više ne moći učiniti potrebno, ostaviti na milost i nemilost neprijatelju, odrediti budućnost bez nečeg životno važnog. Pravodobnost može doseći smisao daljnjeg bitka, „biti ili ne biti". Pri donošenju odluka u smislu pravodobne izgradnje nekog objekta ne treba se voditi pitanjem „što ako ne bude trebao" već „što ako bude trebao, a nismo ga izgradili".

Na sastancima Kriznog štaba ESO, na isteku praskozorja rata, početkom kolovoza 1991. godine bavili smo se predviđanjima smišljenih razarajućih i okupacijskih ratnih djelovanja JNA, te njoj pridruženih četnika i pobunjenih Srba. Neka predviđanja nisu morala biti utemeljena na pretpostavkama, domišljanju, poznavanju vojnih doktrina ratovanja, jer za njih su već tada postojale bjelodano jasne činjenice. Na predviđanja i pripremu po njima usmjerila nas je i rasprava na proširenoj sjednici Kriznog štaba regije u drugoj polovici kolovoza, kad je predsjednik ovog štaba organizirao skup članova štaba i odgovornih osoba gospodarskih subjekata (nazočio rukovoditelj obrambenih priprema ESO), upravo za sagledavanje neizbježnog mračnog scenarija rata. Konačnu potvrdu opravdanosti takvom pristupu dala je rasprava na sjednici Kriznog štaba HEP-a u Zagrebu 5. rujna 1991., a potom i Krizni štab općine Osijek [41] na sjednicama 22. i 30. rujna 1991. (teme: obrana strateških objekata i opskrba energentima).

Ključno predviđanje posljedica ratnog djelovanja neprijatelja na istoku Hrvatske, s motrišta opskrbe električnom energijom, bilo je sigurno razaranje TS 400/110 kV Ernestinovo i vjerojatno njezina vojna okupacija nakon razaranja (na slici – Predviđanje 1.). Što nas je učvršćivalo u vjerodostojnosti takvog predviđanja?

Prije svega, uskraćivanje opskrbe električnom energijom u ratu od jedne strane drugoj u ratnom sukobu strateško je oružje ratovanja. U samom praskozorju rata neprijatelj je zaposjeo područja koja su u neposrednoj blizini TS Ernestinovo (Tenja, Ćelije, Šodolovci) što je omogućilo svakom „razuzdanom" četniku razarati i s minobacačem kratkog dometa. U kolovozu 1991. Okupacijom Dalja, TS Ernestinovo ulazi u vatreni doseg tenkovske i topovske artiljerije JNA težeg kalibra (Bijelo Brdo). Slabo protuavionsko naoružanje ZNG-e bilo je poticaj neprijatelju i na razaranje primjenom zračnih napada. U planovima neprijatelja za napad na Osijek,

područje ispred i iza TS Ernestinovo moralo je biti fizički osvojeno i zaposjednuto.

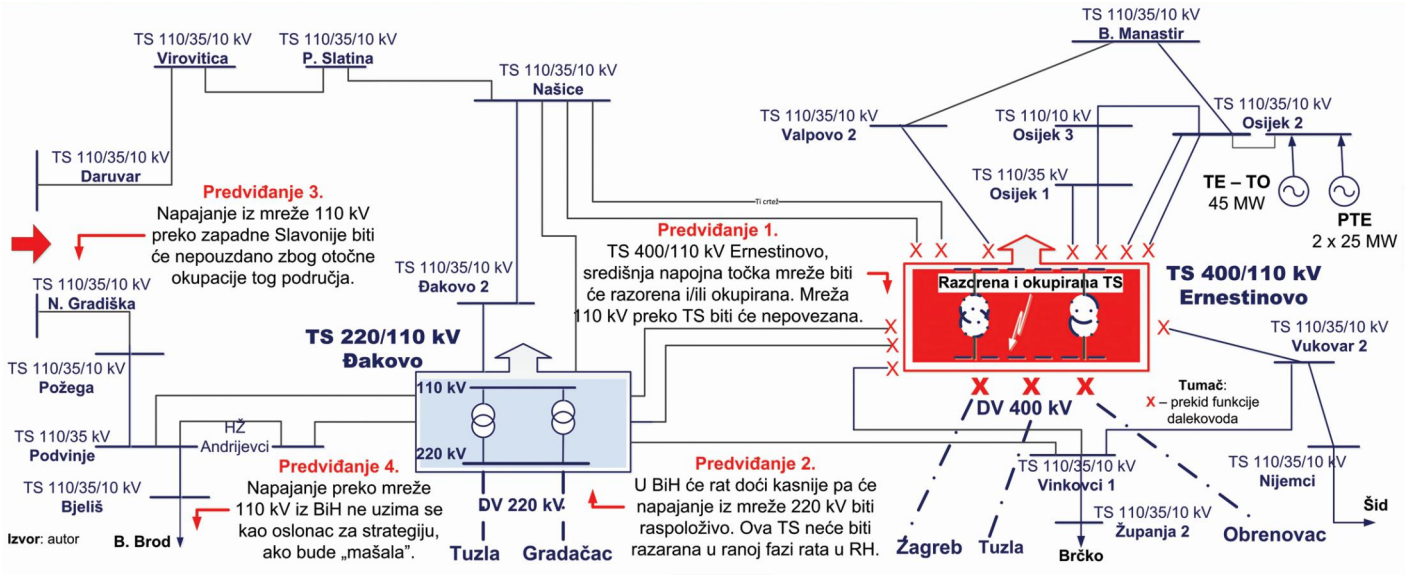
Mračni scenarij neprijatelja za energetiku svjetla u našem kraju

Bilo je dakle opravdano predvidjeti mračni scenarij za TS Ernestinovo. To je značilo njezino potpuno nefunkcionalno stanje glede prijenosa i transformacije energije, ali i njezine razdiobe u mrežu 110 kV preko vodova 110 kV. Bez funkcije sabirnica 110 kV u TS Ernestinovo gubi se međusobna povezanost brojnih vodova 110 kV, a time i razvod energije iz drugih pojnih točaka (TE-TO, TS 220/110 kV Đakovo, mreža 110 kV BiH…). To predviđanje bilo je temelj za gradnju prvih nadomjesnih objekata u prijenosnoj mreži, a pokazalo se potpuno točnim.

Istodobno se predviđalo (Predviđanje 2) da će druga važna pojna točka prijenosne mreže TS 220/110 kV Đakovo kao i njezino napajanje preko dalekovoda 220 kV iz Bosne biti funkcionalno raspoloživa duže negoli TS Ernestinovo, jer su oružani sukobi na istoku Hrvatske daleko od tog postrojenja i nije vjerojatno da će JNA otvoriti istodobno ratište i u Bosni što bi ugrozilo raspoloživost vodova 220 kV. To se predviđanje djelomično potvrdilo, ali odstupanje nije bilo kobno za zamjensku funkciju TS Đakovo. Naime, potkraj rujna na području grada Đakova prijetio je avionski napad (bez izravnog djelovanja na TS Đakovo), a u prosincu 1991. započele su diverzije na stupovima DV 220 kV Tuzla i Gradačac koji su se izmjenjivali do travnja 1992. kad se prijenosna mreža istoka Hrvatske konačno odvojila od mreže Bosne i Hercegovine.

Predviđanje 3 u svezi s mogućnosti sudjelovanja u napajanju istočne Hrvatske potvrdilo se. Tako je područje Nove Gradiške i Virovitice zbog kvarova na vodu Međurić – Gradiška i Daruvar – Virovitica uglavnom bilo opterećenje oslabljenim izvorima unutar istočne Hrvatske i napajanju iz BiH.

Dalekovodi 110 kV Županja – Brčko i Slavonski Brod – Bosanski Brod bili su do travnja 1992. primjereno pouzdani izvori napajanja (predviđanje 4), nisu bili predmet diverzije, a nakon tog mjeseca i na njima dolazi do konačnog odvajanja od HEP-ove prijenosne mreže.

Slika 2.14. Razaranje i okupacija električne mreže za prijenos i distribuciju el. energije od strane JNA imali su cilj slabljenja otpora obrane i odlaska stanovništva, a u funkciji opkoljavanja grada Osijeka i sa zapadne strane, po uigranim činovima ratne predstave pada Vukovara.

Ključno predviđanje neprijateljskog razaranja

Na opisanim predviđanjima nisu se samo planirali nadomjesni objekti već se njima odmah davala i vremenska odrednica, kada ih imati raspoloživima. Utjecaj na vremenski prioritet, već u ranoj fazi rata, davali su ciljevi neprijateljskih artiljerijskih napada i raspored njegovih jedinica. Tako su topnički napadi na elektranu TE-TO i PTE Osijek tijekom rujna 1991. govorili o namjeri uništenja unutarnjeg izvora električne energije za grad Osijek, a s razaranjem TS Ernestinovo prekid opskrbe iz vanjskog mrežnog izvora. Bio je to scenarij mraka za grad Osijek od JNA, perjanice velikosrpske politike i „careva" mraka. Zato je među temama kojima se bavio Krizni štab HEP-a za istočnu Hrvatsku najveće značenje dobio pothvat u prijenosnoj mreži s kojim bi se grad opskrbljivao električnom energijom iz mreže 110 kV sa svoje zapadne strane [38], [41].

Odluka o žurnom pristupu prvom koraku ostvarenja nadomjesnog objekta za predviđanje 1 donijela se na sastanku Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku 11. listopada 1991., a kako taj i sljedeći nadomjesni objekti, koje smo već imali u glavi, ne bi bili naivno otkriveni „petoj koloni" sve oko njih htjedosmo držati u tajnosti, pa i koristeći se imenom koje ništa ne govori o lokaciji i drugim značajkama [45], [41].

Postoji i zanimljiva priča o prvotnom imenu ovog projekta – „SOS" – imenom kojim se ukazivalo na spasonosne značajke nadomjesnog objekta, ali naša je opreznost osjetila da takvo ime neprijatelju u našim redovima i izvan njih jasno govori o značaju objekta. Pomirujući navedene okolnosti izabrao se naziv s tri brojke sličnog oblika kao navedena slova: „505" [38].

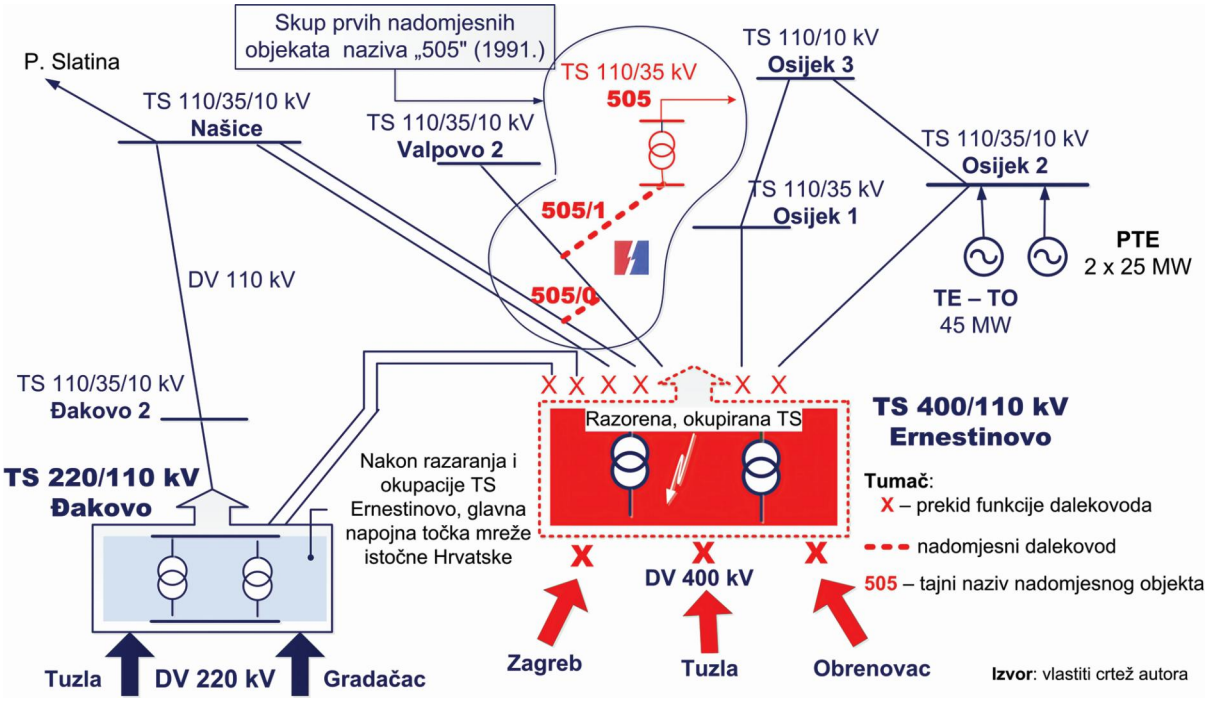
Slijedom predviđanja o ugrozi opskrbe električnom energijom na području Osijeka, na slici pod Predviđanje 1, kao odgovor usvojilo se rješenje s izgradnjom prvih nadomjesnih objekata zapadno od TS Ernestinovo i to dva u vidu dalekovodnih premosnica i jedan u funkciji transformatorske stanice (slika 2.15.).

Premosnica vodova 110 kV s nazivom 505/0 puštena je pod napon i uključena u pogon mreže 110 kV 7. studenoga 1991. To je vrijeme kad je još postojala veza TS 220/110 kV Đakovo – TS 400/110 kV Ernestinovo preko vodova 110 kV, koja se održavala i obmanom neprijatelja opisanoj u „priči o Šodolovcima", a napornim i opasnim pak radom elektromontera Elektroprijenosa Osijek održavala se dostatna razina raspoloživosti vodova 110 kV prema trafostanicama Osijek 1, Osijek 2 i Osijek 3. Pravodobno zgotovljena, premosnica „505/0" za vrijeme „života" TS Ernestinovo vrijednost svog života dokazivala je pri povremenoj neraspoloživosti DV 110 kV Ernestinovo – Đakovo, rezervnoj funkciji opskrbe zapadnog dijela grada preko mreže 35 kV iz smjera Valpovo – Samatovci. Slabost te premosnice bila je u njenoj blizini TS Ernestinovo, a time i lako u području neprijateljskih projektila. Ali, ipak, vrijedila je.

Ratna događanja sredinom studenog, bjesomučni napadi na Vukovar, Osijek, Laslovo, Ernestinovo, Ivanovac i velika oštećenja vodova 110 kV te pripadajućih trafostanica oko Osijeka, požurivala su izgradnju nadomjesnih objekata: voda 505/1 na drvenim stupovima i transformacije 505, te priključenje potonje transformacije u točku mreže 35 kV u zapadnom dijelu grada, a iz koje će se snaga staviti na raspolaganje potrošnji grada i bliže okolice. Iz dana u dan, kada bi se zbog oštećenja mreže 110 kV opskrba grada morala ostvarivati preko mreža 35 kV, a koju je pratilo kratkotrajno ili višesatno prisilno ograničenje potrošnje u gradu, dokazivala se prijeka potreba za tim objektima, ali su njihovo ostvarenje požurivale energetske okolnosti.

Još u fazi ideje za ostvarenje objekata 505/1 i 505, Elektroslavonija je u blizini

TS 110/35 kV Osijek 1, 30. listopada 1991. izgradila premosnicu na drvenom stupu s rastavljačem između ZDV 35 kV Samatovci i ZDV 35 kV Zapad /1 (premosnica je ostala bezimena, označena na slici što slijedi), čime je omogućena opskrba zapadnog dijela grada i u slučaju neraspoloživosti postrojenja 35 kV u TS Osijek 1. Time je još više dobila na važnosti izgrađena premosnica 505/0 na prijenosnoj mreži 110 kV, ali energetske potrebe nisu bile dostatno zadovoljene, bilo je dana s visokom razinom prisilnog ograničenja potrošnje.

Slika 2.15. Ideja o nadomjesnim objektima dobila je snažnu podršku u svakom tko je uvažavao ratne ciljeve i djelovanje neprijatelja, jer u ratnom smislu nadmudruje i pobjeđuje nakane neprijatelja, a u ljudskom i domoljubnom znači održivost svjetla i topline za život ljudi i obranu doma.

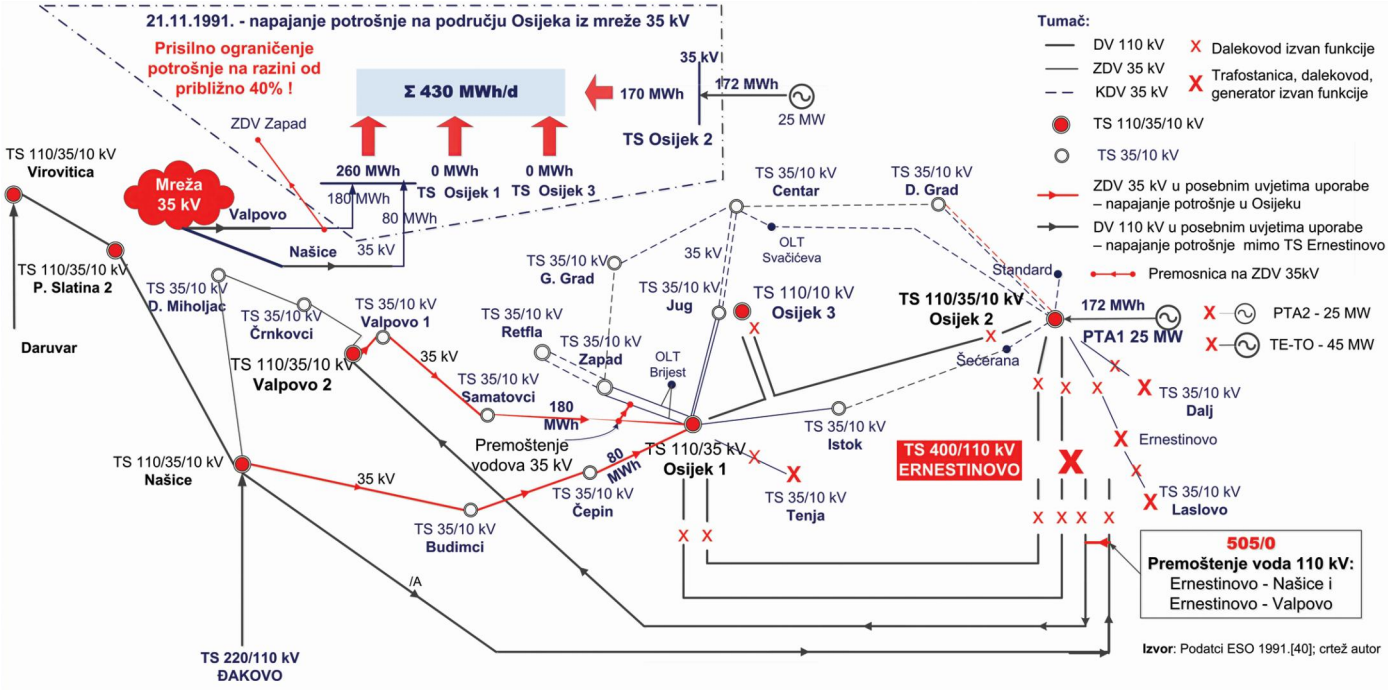
Jedan, među inima, nesretan dan

Kritični događaj za opskrbu grada Osijeka nastupio je kad se oslabljenoj sposobnosti proizvodnje, zbog oštećenja TE-TO-a (45 MW) i jednog agregata PTE (PTA2 25 MW) još u rujnu mjesecu, nakon višednevnog razaranja 20. 11. 1991. pridružila konačna neraspoloživost TS 400/110 kV Ernestinovo.

Razaranja svakog blaga HEP-a, pa tako i TS Ernestinovo u jesen 1991. naš um, srce i duša primali su s tugom i osjećajem svako nadlijetanje zrakoplova od kojeg se ledi krv u žilama, svako razaranje, ali njegovo prisilno napuštanje, iako razorenog, bilo je najdublja bol.

S tim danom u prijenosnoj mreži 110 kV, važnoj za opskrbu grada Osijeka, bili su u stanju konačne neraspoloženosti svi dalekovodi prema TS Ernestinovo i dalekovod važan za unutarnju vezu, DV 110 kV Osijek 2 – Osijek 3. Distribucija električne energije grada Osijeka ostala je bez izravne podrške mreže 110 kV. Bio je to veliki izazov za pouzdanu opskrbu ranjenog, ali nepokorenog grada preko mreže 35 kV, jer ni ona nije bila u milosti neprijatelja.

Primjer na slici 2.16. prikazuje stanje opskrbe električnom energijom Osijeka s prigradskim naseljima na dan 21. studenoga 1991., a s kojim se želi ukazati na ratne nevolje istoka Hrvatske, ulogu zajedništva u predviđanju i pravodobnom odgovoru tim ratnim nevoljama, s odgovarajućim nadomjesnim objektima kojima se osigurava opskrba električnom energijom i toplinom u funkciji života i njegove obrane.

Slika 2.16. Mogućnosti opskrba potrošnje grada Osijeka el. energijom u najtežim danima rata bila je čak ispod razine potrošnje i u ratnim uvjetima (oko 60 % mirnodopske), jer do puštanja u pogon transformacije „505“ opskrba se ostvarivala s dva dalekovoda 35 kV od zapadne strane s mogućnosti donosa snage 10 MW/DV i jednim agregatom od 25 MW iz plinske termoelektrane s istočne strane nepokorenog grada.

Kako nam kazuje slika kroz podatke o potrošnji i njezinu namirivanju, na taj dan, unatoč značajno manjoj potrošnji od mirnodopske, raspoloživa snaga potkraj studenog 1991. godine nije u svakom trenutku mogla podmiriti potrošnju već se moralo primjenjivati mjere prisilnog ograničenja potrošnje (redukcije) s velikim udjelom (40 %!).

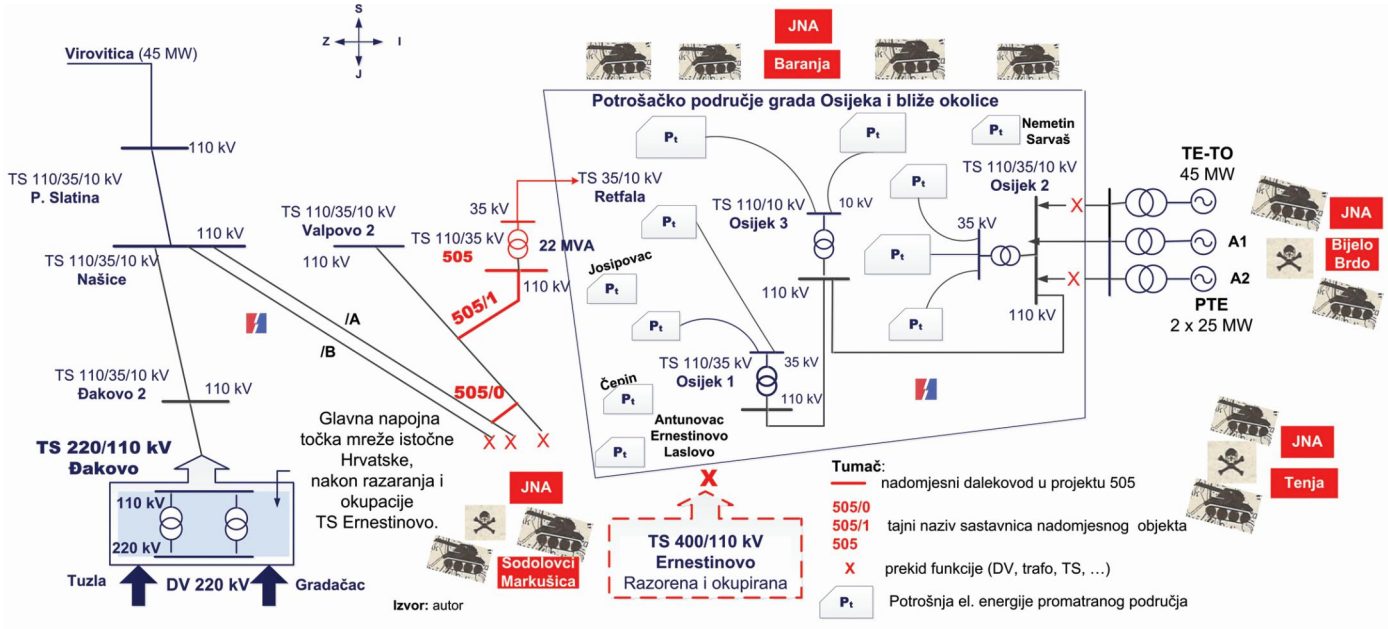
Ima nade za svjetlo i toplinu u nepokorenom gradu

Takvo stanje, s manjom ili većom razinom prisilnog ograničenja potrošnje, trajalo je do 22. 12. 1991. kad su stavljeni u pogon objekti 505/1 i 505.

Grad Osijek i uže područje (Sarvaš, Čepin, Antunovac, Ernestinovo, Laslovo, Josipovac…) oko njega bili su polukružno opkoljeni neprijateljem i njegovom artiljerijom, s tri strane, samo još sa zapadne strane bili su obrisi raskrvavljene, ali Hrvatske na putu prema nezavisnosti, snu njezinih sinova.

Bilo je dakle razvidno da samo sustav premosnica vodova 110 kV i trafostanica 110/35 kV na zapadu grada, izvan neprijateljskom oku vidljivog područja, može održati svjetlo unatoč pomahnitalim napadima neprijatelja. Sustav za koji smo se odlučili kroz žurni postupak ostvarenja, činile su sljedeće sastavnice (slika 2.17.):

- „505/0“ – premoštenje DV 110 kV Ernestinovo–Valpovo 2 i jedne trojke dvostrukog voda 110 kV Ernestinovo–Našice, zapadno, ali blizu TS Ernestinovo (prvo zgotovljeno)
- „505/1“ – odvojak 110 kV od DV 110 kV Ernestinovo–Valpovo 2 za priključak TS 110/35 kV „505“, zapadno, daleko od TS Ernestinovo

Slika 2.17. Prve sastavnice projekta 505 bilo je lakše smisliti u glavama negoli ih izgraditi, ali visoki ciljevi vodili su nas do uspjeha, od početka radova do puštanja u pogon, za samo 20 dana. Oštećeni i ranjeni prijenosni sustav na području Osijeka dobio je mrežnu i energetsku potporu za svjetlo Božića 1991.

- „505“ – privremena transformacija 110/35 kV, snage 22 MVA, smještena u zapadnom dijelu grada Osijeka i kabelima 35 kV povezana s TS 35/10 kV Retfala i postojećom srednjonaponskom mrežom 35 kV Osijeka.

Ideja s tehničkim rješenjem davala je nadu, ali nije nedostajalo strepnji za uspjeh povezanih s dijelom poslovnih odluka i postupanja koje su trebale doći istoku u ratu sa zapadne strane.

Uvažavajući Uputu za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima, a ratno stanje jest izvanredna okolnost, te obveze i mjerodavnosti koje ta uputa i Odluka generalnog direktora o radu Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku utvrđuju, 28. 11. 1991. obratili smo se pisanim putem generalnom direktoru HEP-a, g. Ivanu Putancu (dopis kao prilog 2.1.), kojim kažemo (citat dva uvodna i posljednjeg stavka dopisa):

Poštovani!

Činjenice s bojišta unaokolo našeg Osijeka predskazuju vukovarska događanja. I ako nas od potonjih mogu dodirnuti neprijatna čuvstva, nije nam se bojati već hrabro dočekati i taj odsječak hrvatske katarze.

Sada smo zaokupljeni svojom zadaćom, nepromijenjenom niti ratnim zbivanjima: ***opskrbiti regiju i grad električnom energijom****. Za ostvarenje ove zadaće valja ostvariti i neke pretpostavke s razine Hrvatske elektroprivrede. […]*

….

Mi, ovdje u Osijeku, ćemo braniti ugled Hrvatske elektroprivrede pomažući ljudima i gospodarstvu da svjetiljka, a ne svijeća budu luč za izlazak iz mraka ovog rata.

Tim riječima usmjerili smo upravu HEP-a na postupanje iz njezina djelokruga, a za potporu u ostvarenju naše zadaće u uvjetima:

- ovisnosti o isporuci električne energije iz elektroenergetskog sustava BiH – održavanje dobrih svekolikih odnosa (političkih i poslovnih) s mjerodavnim subjektima susjedne republike
- ovisnosti o isporuci prirodnog plina od INA – Naftaplina – održavanje dobrih poslovnih odnosa s tom hrvatskom tvrtkom s važnom ulogom u obrani
- potrebnog financiranja planiranih pothvata izgradnje prijeko potrebnih nadomjesnih objekata za obranu istoka Hrvatske.

Zamolba o prva dva poslovna postupanja može se danas činiti bespredmetnom, ali financijske i političke okolnosti onog trenutka 1991. godine bile su „klimave“, a za obranu istoka Hrvatske moralo se učiniti sve korisno, sa svake razine. Zamolba, vapaj s istoka, ozbiljno je shvaćen nakon izravnog razgovora s generalnim direktorom HEP-a i projekt za održivost opskrbe grada Osijeka i okolnog područja imao je potporu, pripreme u tijeku mogle su se razmahati (prilog 2.2. kao primjer organiziranosti u pristupu - M. Kalea „ Dinamički plan aktivnosti“).

Snaga zajedništva pokazala se na djelu u planiranju i izgradnji objekata 505 i 505/1 i to i u preuzimanju zadataka i pothvata za operativno ostvarenje i u njihovu financiranju. S obzirom na djelatnosti, naponska razina na objektu „505“, transformacija 110/35 kV, određivala je podjelu mjerodavnosti između Elektroprijenosa Osijek i Elektroslavonije Osijek. Tako je Elektroslavonija vodila i financirala izgradnju kabelskog priključka od mjesta s transformatorom do ćelije trafopolja 35 kV u TS 35/10 kV Retfala, primarnu i sekundarnu opremu koja pripada tom polju. Tamo gdje je neka podjela poslova i odgovornosti doprinosila ubrzanju gotovosti objekta, nisu se morala poštovati mjerila naponske razine, vlasništva osnovnog sredstva, već sposobnost i spremnost na akciju.

Nova organizacija HEP-a, od svibnja 1991., ustrojila je i Direkciju za razvoj, inženjering i informatiku s područnim odjelima. Jedan od područnih odjela organiziran je i u Osijeku i to Odjel za inženjering DV-a i TS-a za čijeg je rukovoditelja imenovan Dinko Zorić. Radnici tog odjela bili su sastavnica zajedništva i valja im odati veliko priznanje za djelo vođenja operativnih poslova izgradnje nadomjesnih objekata, napose projekta „505“.

Kako je Hrvatska bila u ratu, tržište elektromaterijala nije bilo spremno odgovoriti svakom zahtjevu u roku „odmah“ kako su naše potrebe trebale. Tu se pak pokazala snaga zajedništva HEP-ove obitelji, pa se materijal s dugim rokom isporuke dobivao pravodobno iz srca poslovnih jedinica HEP-a. Ne bi bilo pošteno tu podršku našim ciljevima previše uopćiti, pa odlučih istaknuti Elektru Zagreb kao odanu sestru u nevolji (energetski kabeli, kabelski pribor...) i tvrtku „Dalekovod“ pri izgradnji privremenih vodova na drvenim stupovima.

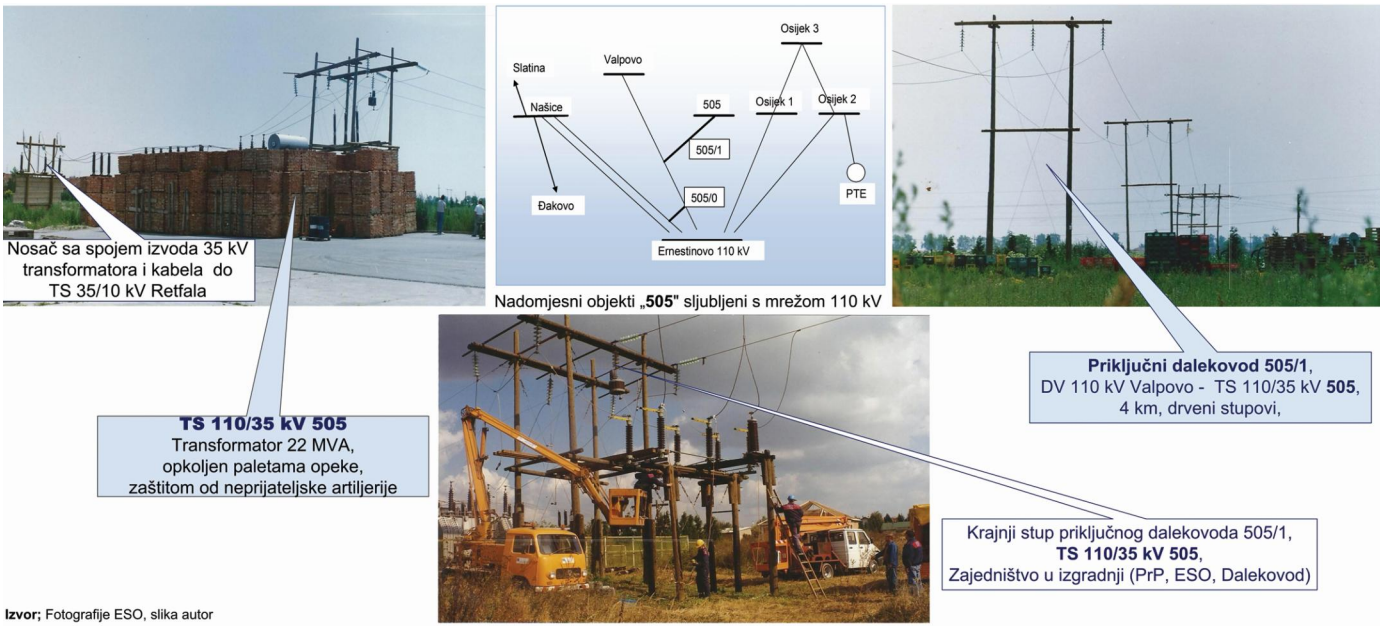
Kod navedenih privremenih objekata složenost prati izgradnja objekta „505“ koji je bio odraz izražene potrebe za dostavu i distribuciju nedostajuće električne snage u srednjonaponsku mrežu Osijeka sa zapada, a što se nije uvijek moglo ostvariti mrežom s istočne strane grada.

Izgradnju nadomjesnih objekata, objekata s privremenom namjenom uporabe do povrata na pogon predratne mreže, obilježavaju zadovoljavajuća tehnička svojstva, potrebno kratko vrijeme do puštanja u pogon, sigurnost za ljude i imovinu tijekom privremene uporabe.

Kod privremenih rješenja obično smo skloni nešto propustiti smatrajući to nebitnim, bez značaja, no ne može se reći da je to bilo uobičajeno kod naših ratnih objekata. Od razrade ideje, preko izgradnje do puštanja u pogon (posebno povjerenstvo!), te praćenja ponašanja u pogonu, bili su nazočni profesionalni pristupi najboljih elektroprivrednih stručnjaka iz ovog kraja Hrvatske. Bila je u primjeni i pokoja (ratna) inovacija (slika 2.18.).

Ipak, valja reći da su tehnička rješenja imala određena ograničenja glede vođenja pogona, djelovanja zaštite od kvarova, ali sva ograničenja nisu nadilazila korisnost postojanja i uporabe tih objekata u vrijeme rata, ali dugo još i u poraću.

Značajke ideje i vrijeme ostvarenja nadomjesnih, privremenih objekata, projekta „505“ odgovarali su energetskim potrebama obrane, slabašnog gospodarstva i znatno manjeg broja stanovnika u ratnom stanju. U

Slika 2.18. Prvi nadomjesni objekti u prijenosnoj i distribucijskoj mreži na području Slavonije potkraj 1991. bili su odgovor na pitanje „biti ili ne biti" u presudnim motrištima tog vremena, a prije svega u energetskim i obrambenim. Vrijeme neizvjesnosti o nastavku rata od 1992. nadalje, te potom tijekom obnove razorenog, uvjetovali su nastavak izgradnje privremenih objekata, a ponajprije u prijenosnoj mreži.

značajkama koje ga opisuju morala se naći i ona s kojom se, glede razaranja, nadmudruje neprijatelj. U tom je smislu presudno važan „dug korak" djelovanja ispred namjera i djelovanja neprijatelja, koji je doprinio održanju elektroenergetskog, toplinskog i plinskog sustava za svjetlo i toplinu doma ratnika i žitelja istoka Hrvatske.

Taj projekt bio je zvijezda Danica za svjetlo došašća prije Božića 1991.

2.2.2. Zajedništvo u otklanjanju posljedica neprijateljeva nasilja nad mrežom na istoku Hrvatske

Već tijekom praskozorja rata, a nadasve tijekom rata, naslijeđeno zajedništvo dalo nam je priliku da učinimo veliko djelo u Domovinskom ratu. Bili smo svjesni da tu priliku ne smijemo propustiti jer je korist našeg zajedničkog rada u obrani domovine i stvaranju njezine neovisnosti bila iznad svega.

Radnici nove Elektroslavonije u Domovinskom ratu i na poljima Srijema

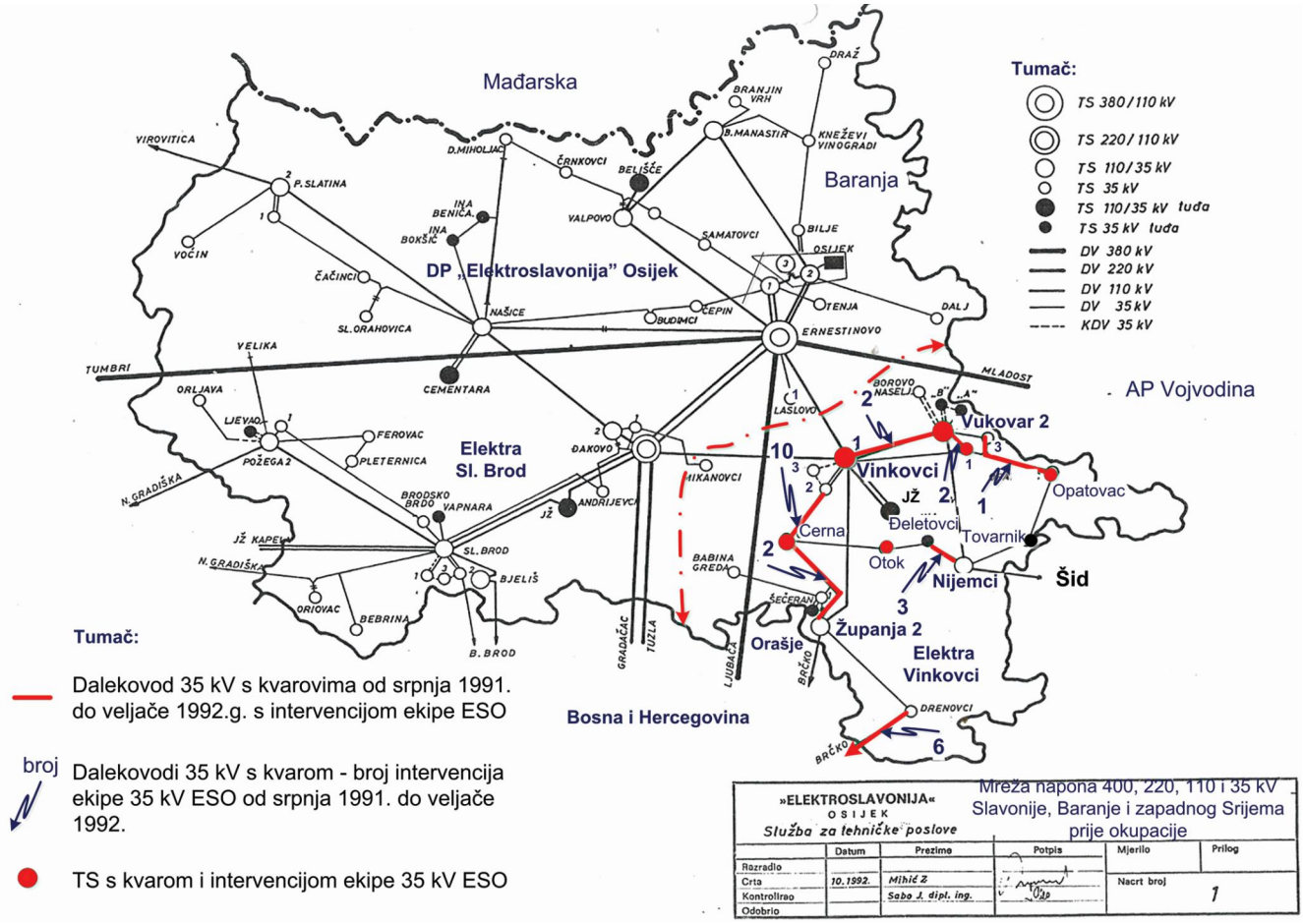
Zajedništvo tri distribucijska područja na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, proisteklih iz stare Elektroslavonije u proljeće 1991. bilo je prirodno, obavljali su istu djelatnost.

Prethodni organizacijski ustroj distribucijske djelatnosti opravdano je obilježavao centraliziranost u obavljanju određenih stručnih poslova sa sjedištem pripadajućih poslovnih jedinica u Osijeku. Kako u novim distribucijskim područjima Elektra Vinkovci i Elektra Slavonski Brod na početku njihova samostalnog rada, izvan ustroja nove Elektroslavonije, nije bilo radnika za obavljanje tih stručnih poslova, bilo je nadasve opravdano da ih nastave obavljati isti radnici kao i prije, a to su radnici raspoređeni u ustroj nove Elektroslavonije. Sadržaj i način obavljanja tih poslova, rekosmo, uređivao

se posebnim sporazumom koji je bio temelj održanju zajedništva. Sadržaj sporazuma obuhvaćao je, u većem ili manjem opsegu, tehničke, ekonomske, financijske, komercijalne i pravne poslove. Tako postavljeni poslovni odnosi dočekali su i ratna zbivanja.

Tijekom ratnih zbivanja u 1991. godini obavljanje poslova za Elektru Slavonski Brod imalo je mirnodopska obilježja, dok su obilježja poslova obavljanih za potrebe Elektre Vinkovci bila ratna. Tu mislimo na poslove popravaka oštećenja i otklanjanje kvarova u redovitom ili interventnom postupku u mreži 35 kV ekipe Odjela za održavanje Elektroslavonije (u daljnjem pisanju: ekipa 35 kV ESO).

U mjesecu srpnju 1991. u 35 kV mreži Elektre Vinkovci, na području Pogona Vukovar dolazi do prvog kvara izazvanog topničkim djelovanjem na koji interventno izlazi ekipa 35 kV ESO. Slikom mreže Elektre Vinkovci i posebno označenim dalekovodima 35 kV i trafostanicama koji su doživjeli kvar u razdoblju srpanj 1991. – veljača 1992., te brojem kvarova, želimo ukazati na opasne ratne uvjete u kojima je radila ekipa 35 kV ESO (slika 2.19.).

Slika 2.19. Distribucijsko područje Elektre Vinkovci imalo je, glede broja kvarova u 35 kV mreži, crna razdoblja u kojima je neprijateljska vojska razarala i okupirala. Dok god su postojali iole sigurni uvjeti, radnici Elektroslavonije dolazili su cestama i lenijama osposobiti vodove 35 V i TS 35/10 kV za daljnji pogon.

U tom se razdoblju u 25 navrata otklanjalo kvar na dalekovodu, a u devet navrata bili su poslovi na nekoj TS 35/10 kV.

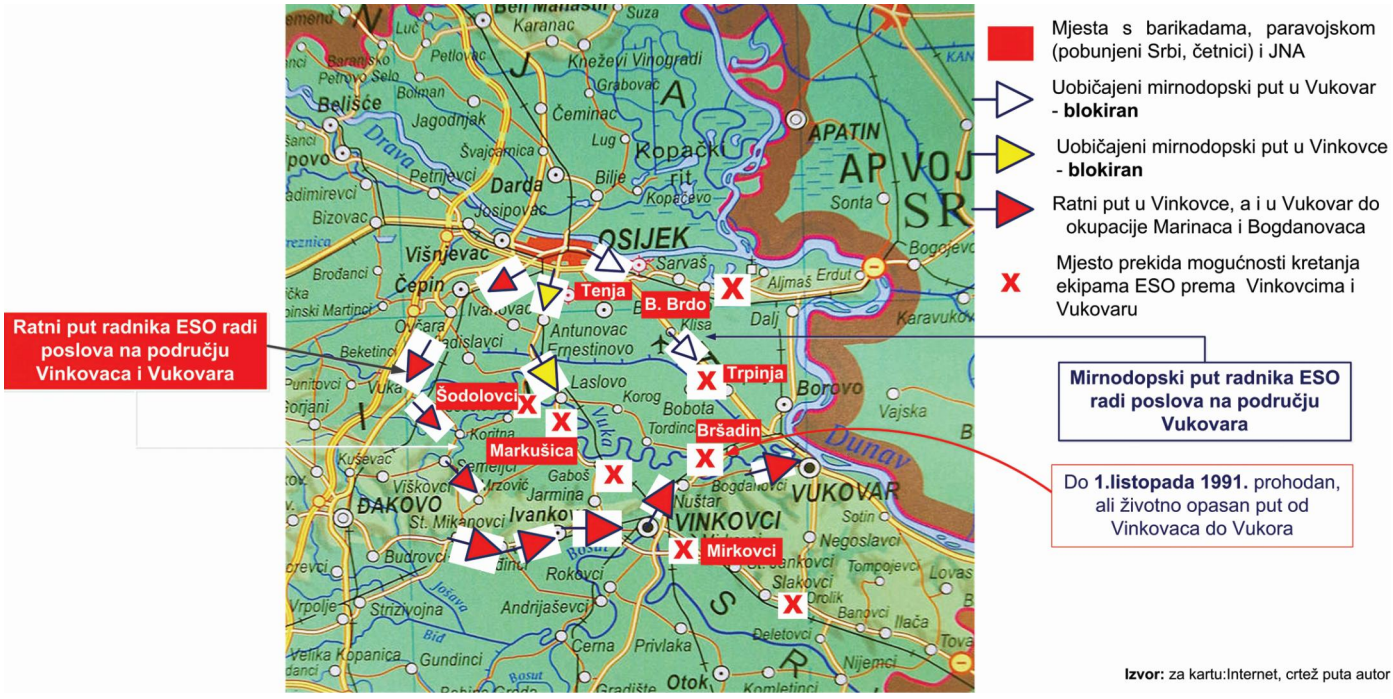
Od prvog promatranog pothvata otklanjanja kvara 19. srpnja 1991. na DV 35 kV Vukovar 3–Opatovac, pa nadalje u svima koji su slijedili, postojala je visoka razina ugroze sigurnosti radnika, tijekom putovanja na mjesto rada, na samom mjestu rada i pri povratku u Osijek. U srpnju 1991. opasnosti su bile prepoznatljive, ali ne izravno prisutne, no one su se s protekom ljeta sve više pogoršavale.

Izrazito opasne bile su okolnosti 31. kolovoza 1991. pri otklanjanju kvara na DV 35 kV Vukovar 1–Vukovar 2. Do Vukovara se više nije moglo doći uobičajenim „mirnodopskim" putem izabranim po volji, izravnim, već jedinim putem „okolo naokolo" (slika 2.20.), a prije samog cilja prtenom cestom kroz kukuruze bogdanovačkog atara.

Prepoznata opasnost na takvim poslovima i briga za radnika, uveli su i posebnu opremu zaštite na radu, zaštitne prsluke (pancirke). Bilo je to vrijeme kad je umrla svaka nada u prestanak ratnog nasilništva, a sve ukazivalo na potpuno okruženje grada i rat do sloma sposobnosti njegove hrabre domoljubne obrane.

Povjesničari Domovinskog rata koji su proučavali događaje uz Vukovar, na stajalištu su, gotovo svi, da rat za Vukovar počinje s događajima koji traju od 25. kolovoza 1991. pa do početka rujna i da su ti dani bili prekretnica za daljnji život Vukovara. Artiljerijskim napadom JNA, pobunjenih Srba i četnika na Borovo Naselje i Vukovar, iz svih smjerova, tih dana razgorjela se vatra pakla Vukovara.

U tom kratkom razdoblju artiljerija neprijatelja razarala je postrojenja i dalekovode svih naponskih razina. Kvar na DV 110 kV Ernestinovo–Vukovar, između Bršadina i Pačetina, nastao 20. srpnja 1991., unatoč upornim

Slika 2.20. Ljeta gospodnjeg 1991. dođe zlo iz njedara i s leđa ispresiječe ceste i šorove istočne Slavonije i zapadnog Srijema što ih sljubiše četiri rijeke. Putovanja od Osijeka prema Vinkovcima i Vukovaru bijahu duga i opasna, al' to ne spriječi ekipe elektromontera ESO da idu otkloniti kvar i otvoriti put svjetlu.

nastojanjima elektromontera Elektroprijenosa nije bio dostupan, a kad je 5. rujna 1991. srušen peti stup tog dalekovoda od strane TS Vukovar 2 (minirano područje šume Đergaj), veza prema TS Ernestinovo postala je trajno neraspoloživa. DV 110 kV Vukovar–Nijemci izgubio je vezu sa Šidom 28. kolovoza 1991., a s TS 110/35/10 kV Vukovar 2 početkom rujna 1991., tih dana velikih razaranja.

Od dalekovoda 110 kV koji su bili uzdanica opskrbi Vukovara električnom energijom, najugroženiji je bio DV 110 kV Vinkovci–Vukovar, a od 5. rujna 1991. ostao je jedina veza prema 110 kV mreži izvan žarišta neprijateljskih napada. Dakako, takve njegove raspoloživosti ne bi bilo da nije bilo hrabrosti i upornosti elektromontera Elektroprijenosa, ratnika svjetla na visokom naponu. Zadivljujuće je na koja su oni mjesta hodili kako bi pokrpali fazne vodiče ili zemljovodno uže tog voda, te ga doveli u tehničko stanje prihvatljivo za pogon.

Eto, u takav smrtni zagrljaj granata i njihovih krhotina, puščanih metaka skrivenih spodoba smrti i u slavonskoj prirodi skrivenih mina, pođoše i 31. kolovoza 1991. sedmorica elektromontera ekipe 35 kV ESO u Vukovar.

Put od Osijeka kroz Slavoniju do Vinkovaca u to praskozorje rata bio je dulji negoli svaki drugi mirnodopski, s brojnim zaustavljanjima od strane pripadnika MUP-a ili ZNG-a radi provjere, ali njegov nastavak poslije Nuštra, preko Marinaca i Bogdanovaca, do Vukovara bio je opasan po život. Taj put, korisnici mu dadoše ime „kukuruzni put“, imao je istaknutu taktičku ulogu u organizaciji i provedbi obrane Vukovara od strane hrvatskih snaga, naročito u prvoj fazi ratnih napada JNA i srpskih paravojnih postrojbi na grad Vukovar (od 25. kolovoza do 2. listopada 1991.), a također i glede neprekinute povezanosti s pozadinom radi održanja mogućnosti dopreme novih snaga i opreme, te stvaranja uvjeta za evakuaciju ranjenika i civila [22], [23]. Tim putem hodila je sudbina obrane Vukovara i naših elektromontera.

Na mjestu pokidanih vodiča dalekovoda za vozila nepristupačan teren, za rad na stupu opasnost od neprijateljskog snajpera, za kretanje između stupnih mjesta opasnost od dobro maskiranih mina. Mirnodopska tehnologija popravka donijela bi dodatne opasnosti, pa se mora primjenjivati nove postupke dizanja pokrpanih vodiča na sigurnosne visine. Pomažu i vukovarski elektromonteri. U silnoj želji uspješnog popravka dalekovoda gubi se oprez, ipak je sve sretno završilo u sumrak, gradu je vraćena svjetlost koja rastjeruje strah. Kukuruzni put domu po noći tajanstven, bez znakova ohrabrenja, osim prisutnosti branitelja istoka Hrvatske.

U tom vremenu rata često se opskrba električnom energijom Vukovara zbog izostanka napona 110 kV privremeno ostvarivala preko mreže 35 kV ili su pak vodovi 110 kV radili pod naponom 35 kV, a zbog neraspoloživosti vodova mreže 35 kV. Slobodan sam ustvrditi da je i to jedan dokaz naše predanosti u misiji održanja mreže u funkciji opskrbe Vukovara el. energijom u njegovim tragičnim danima.

Najduži put ekipe 35 kV ESO na poslove zajedništva u obrani održivosti opskrbe el. energijom u ratu, studeni 1991. godine, bio je put do Drenovaca, mjesta u zapadnom Srijemu, a radi intervencija na DV 35 kV Drenovci–Brčko. O stanju opskrbe el. energijom kazivali smo u prethodnom potpoglavlju pri čemu smo ukazali i na kritičan događaj opskrbe ukupne potrošnje na istoku Hrvatske, a on je, potkraj studenog 1991. nastao neraspoloživošću TS 400/110 kV Ernestinovo. Predviđanje tog događaja bio je snažan poticaj da svaki doprinos opskrbi dalekovodom iz Bosne, gdje rata još nije bilo, cijenimo kao doprinos ukupnoj stabilnosti opskrbe za cijelo područje istoka Hrvatske. Zato se svakoj intervenciji na tom vodu, i u studenom 1991. i u veljači 1992., pristupalo predano i odgovorno.

Tijekom rata, na svakom još neokupiranom dijelu slavonske i srijemske grude (baranjska je bila okupirana) neprijatelj je u elektroenergetskom sustavu imao svoj strateški, taktički cilj razaranja (dalekovod i/ili trafostanica). Na području Elektre Vinkovci to je bio TS 110/35/10 Vinkovci 1. On je u ratu za Vukovar razaran kao čvor od kojeg se treba odvojit mreža 110 i 35 kV iz koje se el. energijom napaja mreža Vukovara (kolovoz – rujan 1991.). Prvog dana listopada neprijatelj je postigao svoj zločinački ratni cilj – konačno izdvajanje Vukovara iz prijenosne i distribucijske mreže HEP-a. U TS 110/35/10 Vinkovci 1 iz kasnorujanskih razaranja ostaju značajna oštećenja postrojenja 110 kV i 35 kV,

jedan izgorjeli energetski transformator 110/35 kV, snage 40 MVA, a drugi oštećen bez mogućnosti pogona čije konačno oštećenje slijedi početkom studenog. Razaranje je stiglo i jedan transformator 35/10 kV snage 8 MVA (slika 2.21.). Unatoč topničkim, minobacačkim, raketiranjima i mitraljiranjima iz aviona, TS 110/35/10 kV Vinkovci 1 ostao je u pogonu s naponom 35 kV od strane Županje (preko Cerne) i Đakova (uporaba voda DV 110 kV Đakovo–Vinkovci pod naponom 35 kV).

Treba istaknuti da se naša filozofija obrane utemeljena na predviđanju djelovanja neprijatelja i ovdje pokazala pobjedničkom, jer smo pravodobno priključak napona 35 kV za vlastitu potrošnju TS 220/110 kV Đakovo „posudili" za napajanje TS Vinkovci 1 naponom 35 kV, uporabom dalekovoda DV 110 kV Đakovo–Vinkovci 1.

Tek kad je 3. siječnja 1992. nastupilo varljivo primirje, stekli su se „koliko-toliko" prihvatljivi sigurnosni uvjeti za opsežnije zahvate dovođenja u pogonsku ispravnost postrojenja 35/10 kV Vinkovci 1, a što je uključivalo i zamjenu oba transformatora snage, prvo onog od 4 MVA, a potom potkraj siječnja i onog drugog snage 8 MVA. Transformator 4 MVA dovezen je iz Traforadionice ESO u Osijeku, a kako su uz ekipu 35 kV ESO bila i dva radnika bravara i vozač dizaličar Službe za održavanje i izgradnju (primjer ESO zajedništva), te jedinice Elektroprijenosa iz Slavonskog Broda (primjer zajedništva HEP-a), montaža transformatora bila je tehnički i vremenski uspješna. Poslovi na prijeko potrebnim popravcima, zamjene oštećene opreme i drugo potrebno na postrojenju TS 35/10 kV Vinkovci 1 trajali su tri dana, a radilo se do kasnih poslijepodnevnih sati uz povremenu rafalnu paljbu, zvuk ispaljivanja i eksplozije granate s raznih mjesta. Nimalo ugodno.

Iz slike s prikazom broja kvarova u mreži 35 kV Elektre Vinkovci u ratnom razdoblju vidimo da uvjerljivo „prednjači" DV 35 kV Vinkovci 2–Cerna. Deset kvarova od neprijateljskog djelovanja u razdoblju od 25. rujna do 18. studenoga 1991. Razaranje je tog dalekovoda, poslije razaranja TS 110/35/10 kV Vinkovci 1, druga sastavnica rušilačke strategije i taktike neprijatelja prama zamračenju Vinkovaca, a uz izoliranje Vukovara. Uobičajeno su razarački projektili dolazili s položaja

24. rujan 1991.
Avionski napad na TS 110/35/10 kV **Vinkovci 1**. Raketiranjem zapaljen trafo 110/35 kV 1, a drugi trafo „ranjen" s posljedicom istjecalo ulja, postrojenje bez transformacije VN/SN. Postrojenje 110 kV imalo je velika oštećenja.
Izvor: arhiva slika ESO; srtež autor

I postrojenje 35/10 kV u TS Vinkovci 1 imalo je brojna oštećenja vanjskog i unutarnjeg postrojenja, pri čemu su i energetski transformatori bili žrtva. Zasluge ovog postrojenja za stalnost opskrbe bile su velike, posebno kod prekida pogona postrojenja 110 kV.

Slika 2.21. Potkraj rujna 1991. počinje razaranje TS 110/35/10 kV Vinkovci 1 neprijateljskim topničkim i minobacačkim napadima, te posebno snažnim raketiranjem i mitraljiranjem iz aviona. Ljudi, građevina i oprema, unatoč sili razaranja, bili su na raspolaganju potrebi opskrbe el. energijom života ljudi, funkcija grada i njegove obrane.

pobunjenih Srba i njihove gubitničke četničke braće u Mirkovcima. Da, objekt od takve važnosti u rušilačkoj taktici neprijatelja, bio je u ratnim mjesecima 1991. mjesto čestih pothvata ekipe 35 kV ESO za njegovo dovođenje u pogonsko stanje i sigurnu opskrbu grada Vinkovaca el. energijom.

Brojke o broju objekata mreže i navrata dolazaka ekipe 35 kV ESO-a na područje Elektre Vinkovci radi njihova osposobljavanja za pogon, te uvjeta u kojima su pritom elektromonteri radili, govori sam za sebe o njihovu djelu u ratu. Ipak, valjalo im je uputiti i riječi zahvale koje odražavaju i zasluženo poštovanje (M. Mišković direktor DP-a Elektre Vinkovci u HEP-ovu *Vjesniku* od 27. listopada 1991.):

Izrazio bih osobitu zahvalnost radnicima i rukovoditeljima Odjela transformatori i Odjela prekidači „Rade Končar", kao i Prijenosnog područja Osijek, te Distribucijskog područja Elektroslavonija Osijek koji su dolazili k nama iz Zagreba, Slavonskog Broda i Osijeka. Radili su danima u ratnim okolnostima da bi učinili maksimalno što se moglo učiniti za opskrbu našeg područja električnom energijom. Pri tome se nije pitalo što je čiji posao i tko će ga platiti. Njihov primjer trebali bi slijediti i svi ostali.

Bilo je to zajedništvo radnika HEP-a kao preduvjet i jamstvo uspjeha u civilnoj obrani istoka Hrvatske. Valja nam to zapamtiti, zlu ne trebalo, jer povijest se ponavlja.

Primjeri zajedništva u održanju raspoloživosti sastavnica prijenosne mreže

Stručnost voditelja i elektromontera Odjela za održavanje distribucijske mreže u Elektroslavoniji nije bila zapreka za njihovo pozivanje pružiti pripomoć ekipama Prijenosnog područja Elektroprijenosa Osijek za popravke u prijenosnoj mreži, dakako onda kad je trenutak obilovao kvarovima, kad se postupak popravka morao odraditi u kratkom vremenu istodobno na više objekata.

Zajedništvo na djelu, uvijek se oplemenjuje zajedništvom u dijeljenju istog radnog prostora, ispijanju ranojutarnje kave, prepričavanju doživljaja, umirivanju strahova, a prije odlaska na teške i po život opasne zadatke. Zato je uređen podrumski prostor TS 110/10 kV Osijek 3, kao zajedničko „zborno" mjesto i sklonište za elektromontere Elektroprijenosa i Elektroslavonije (samo one koji su radili na mreži 35 kV). Tamo su se nalazili u rano jutro, rastjerivali strahove, preuzimali zadaće i odlazili popraviti ono što je neprijatelj oštetio i učinio neraspoloživim, a sve je pratila neizvjesnost opasnosti. Vraćali su se pod stresom pucnjave, fijuka streljiva i krhotina granata. Hvala Svevišnjem, tek ih je nekoliko ranjeno, nitko od njih nije poginuo.

Objekt češćeg zajedničkog rada bio je DV 110 kV Osijek 1–Osijek 3 i to tijekom mjeseca listopada i studenog 1991. (tri puta). Ciljani napad višecjevnim raketnim bacačem velikog kalibra na ključnu gradsku trafostanicu mreže 110 kV, na TS 110/10 kV Osijek 3 i njezinu okolicu, dogodio se 3. studenoga 1991. u jutarnjim satima. Razboritim privremenim rješenjem, hrabrošću umivenom prkosom, radeći kao jedan, elektromonteri su, za oko dva sata, osposobili postrojenje 110 kV za pogon. Osim trafostanice, u kvaru su ostali i njezini „krvotoci" energije u dovodu, DV 110 kV Osijek 1–Osijek 3 i Osijek 2–Osijek 3 koje su popravljali elektromonteri PrP-a Osijek.

Jedan primjer doprinosa raspoloživosti mreže 110 kV, važne za opskrbu električnom energijom grada Osijeka i okolice, u studenom mjesecu 1991., u danima velikih razaranja mreže oko TS Ernestinovo, a koji su nesebično dali elektromonteri ekipe 35 kV ESO, odnosi se na dalekovod 110 kV Ernestinovo–Osijek 1/2. Kvar koji se morao otkloniti bio je dodir zemljovodnog užeta, od krhotine granate presječenog, s faznim vodičem. Mjesto tog kvara bilo je u prostoru između Antunovca i farme Seleš, na puškomet od neprijateljskih položaja ispred Tenje. Očevid stanja odmah je ukazao na nemogućnost skidanja zemljovodnog užeta s faznog vodiča radeći na tlu, te da je jedini način to učiniti penjanjem na stup dalekovoda. Raditi na tako visokom stupu bila je stvarna opasnost za život elektromontera, tim više što je tamo u Tenji u uniformama bio posljednji vojni ološ neprijatelja. Vođeni svojom savjesnošću i predanosti borbi za održanje opskrbe u ovom dijelu Slavonije, sami su

odlučili popeti se na stup i otkloniti kvar unatoč izlaganju smrtnoj opasnosti. Uspjeli su, a ta njihova predanost pravom cilju dobila je zaštitu onoga što upravlja našim životima.

No, nije to sve za pohvalu tih majstora srednjonaponskih mreža. Zajedništvo ih je povelo pomoći majstorima visokonaponskih mreža na Savu, na granicu Slavonije i Posavine, otkloniti kvar na dalekovodu 220 kV Đakovo–Tuzla iza nasipa na obali RH. Dva metka iz puške s bosanske obale Save dali su do znanja da se rješenje o krpanju i podizanju faznog vodiča mora obaviti s tla, u zaklonu nasipa. Elektromonterska vještina našla je rješenje, a hrabrost ustrajnost za višesatni rad. Po završetku, u kasno poslijepodne, dalekovod je, uz dogovor republičkih dispečera, a radi ispitivanja valjanosti stavljen pod napon u prazni hod. Podnosio je napon, pa je iz sigurnosnih razloga isključen uz dogovor o uključenju i opterećenju oko ponoći. Tako i bi, ali tijekom sutrašnjeg prijepodneva 24. travnja 1992., pripadnici srpskih paravojnih jedinica na području Bosanske Posavine ponovno su izazvali kvar i neraspoloživost dalekovoda, ali na njegovu dijelu kroz Bosansku Posavinu. Nedostupnost tog kvara činila nas je bespomoćnima za popravak te je taj dalekovod za opskrbu istoka Hrvatske postao dugotrajno neraspoloživ, a kako je od prije bio neraspoloživ DV 220 kV Đakovo–Gradačac, značajno se usložila i otežala pouzdanost opskrbe električnom energijom potrošnje u neokupiranom dijelu istočne Hrvatske, prisilna ograničenja bila su neizbježna (najveća oko 30 %).

Uistinu, velika je tehnička i fizička razlika između nadzemnih vodova 35 kV i 400 kV, ali elektromonterske vještine, potisnuti strah od rada na većim visinama, hrabrost uhvatiti se u koštac s nepoznatim i svjesnost o potrebi zajedničkog pothvata za održanje elektroenergetskog sustava, omogućili su, u nekoliko slučajeva, majstorima srednjonaponskih mreža pomoći majstorima visokonaponskih mreža Elektroprijenosa Osijek i kad se radilo o naponu mreže od 400 kV.

U najgorem razdoblju rata, na žurnim zahvatima, pretežno u postojećoj prijenosnoj ali i distribucijskoj mreži, u zajedništvu elektromonterskih ekipa HEP-a sudjelovala je i jedna sposobna i hrabra ekipa Dalekovoda Zagreb s privremenim boravištem u Bizovcu. Daleko od mira Zagreba dijelili su dobro prijateljstva i zlo rata s našim elektromonterima. Poseban su doprinos dali i u razdoblju smiraja rata, 1992. godine, na izgradnji nadomjesnih, privremenih objekata prijenosne mreže. I tada i danas izričemo im riječi neizmjerne hvale, iskrene misli i riječi iz naših srca: zauvijek Vam hvala prijatelji.

2.3. Mi i Vukovar

Poslovne jedinice i Regionalni krizni štab HEP-a na istoku Hrvatske bili su stalno prisutni u praćenju ratnih događaja na području Vukovara te pomaganju glede održanja stalnosti opskrbe električnom energijom, dakako s učincima za koje treba uvažiti ratne uvjete.

Poslovna prisutnost radnika Elektroslavonije u rješavanju tegoba i problema s opskrbom električnom energijom bila je utemeljena na poslovnom zajedništvu tri distribucijska područja na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema i nakon reorganizacije u svibnju 1991., a Pogon Vukovar bio je, kroz ustroj Elektre Vinkovci, jedna od sastavnica. Skupina poslova u funkciji stalnosti opskrbe električnom energijom obavljala se na mreži 35 kV. Elektroslavonija Osijek kao poslovna sastavnica organizacije HEP-a na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema s jednakim je marom i važnosti pristupala poslovima na mreži Pogona Vukovar kao kod mreže vlastitih pogona.

Posebna pogodnost izravnom razgovoru s našim prijateljima u Pogonu Vukovar bile su, od prije rata uspostavljene, komunikacijske veze Hrvatske elektroprivrede: sustav radioveza Elektroslavonije (do pada Vukovara) i kabelske telefonske veze Osijek – Vukovar (do rujna 1991.). Opseg radijskih frekvencija i baznih te antenskih postaja tog komunikacijskog sustava omogućavao je razgovor na kanalima kod kojih se izbjeglo prisluškivanje od strane neprijatelja, a što je bila pretpostavka sigurnosti radnika pri kretanju ili otklanjanju kvarova u blizini neprijateljskih položaja.

Čvrste veze telefonskog kabela Osijek – Vukovar – Novi Sad do kraja ljeta 1991. godine služile su čak telefonskom posredovanju prema HPT korisnicima u Vukovaru za veze prema ostalim dijelovima Hrvatske.

Ratna zbivanja na području Vukovara i zapadnog Srijema koja su donosila materijalne i ljudske žrtve od početka smo pratili i doživljavali sa strepnjom, a patnje ljudi živjeli smo i suosjećali.

Poslovi na održanju pogona mreže 35 kV i uporabi dalekovoda mreže 110 kV pod naponom 35 kV, obavljani su u uvjetima velike ugroze života i do posljednjeg daha koji je nastupio kad je cijela mreža bila u kvaru zbog neprijateljskog razaranja, a oštećenja nisu bila dostupna zbog vojne okupacije područja.

Kad više nije mogao pomoći stručni rad naših ekipa, HEP-ova telefonska komunikacija, koja se održala do pred pad Vukovara u ruke zločinačke vojske JNA, omogućila je kazivati riječi potpore, utjehe i vjerovanja. Ugroženom životu čovjeka i to je bilo nešto važno. Tako je moj posljednji razgovor s prijateljem Krunom Rakičićem imao ove poruke:

/ Damire, gotovo je, sve je porušeno, ušli su u grad. Nemamo se više čemu nadati.

/ Vjeruj, Kruno, u dobar konačni ishod.

2.3.1. Jedna vukovarska priča kad je rat bio tek maglovita slutnja

Bio je kraj mjeseca ožujka 1991., tamo s prvih dana proljeća, godišnjeg doba koje svatko iščekuje s radošću i nadom da će doći ljepši i bolji dani, kad smo započeli pregovore s Općinom Vukovar o plinofikaciji grada Vukovara. Elektroslavonija je bila u stručnom i voljnom zanosu plinofikacije na području Slavonije i Baranje, a plinofikacija Vukovara u tom trenutku projekt s velikim izazovima organizacijske, financijske, tehničke i ine prirode. Napravljeni su projekti i dobivena dozvola za gradnju magistralnog plinovoda do Vukovara (27,8 km) i glavnog distribucijskog plinovoda kroz Vukovar i Borovo Naselje (20 km). No, kako to životna pravila potvrđuju, ustrajnošću i znanjem većina izazova dobiju odgovore koji ih pretvaraju u sastavnice izgradnje puta do cilja, a tek neki traže poseban pristup, iziskuju primjenu posebnih vještina, zahtijevaju ulaganje natprosječnih napora.

U tom smislu, dogovor s općinom Vukovar o plinofikaciji grada Vukovara zapinjao je zbog odnosa u zajedničkom financiranju distribucijske infrastrukture. Naftna tvrtka INA bila je jedini investitor transportnog sustava. Uime općine Vukovar osobe odgovorne za pregovore s nama bili su tadašnji predsjednik Općine Vukovar i gradonačelnik grada Vukovara, drug Slavko Dokmanović i predsjednik Skupštine Općine g. Šimić. Valja znati da su tadašnju Općinu Vukovar činila okolna i udaljena mjesta sve diljem zapadnog Srijema (Ilok, Tovarnik…).

Fazi pregovora o kojoj zborim prethodili su tek neki prijeko potrebni uvodni razgovori o mogućnosti financiranja u kojima je sa strane Elektroslavonije sudjelovao gospodin Zdravko Fadljević. Tih prvih dana proljeća 1991. u Elektroslavoniji je ustrojena skupina za pregovore s ciljem postizanja dogovora u okviru uloga i mjerodavnosti određenih tada važećim propisima, a pod prihvatljivim financijskim uvjetima i održivim uvjetima ostvarenja projekta. Činili su ju: Zdravko Fadljević, Josip Martinović, Alojz Čepl i Damir Karavidović.

Pošli smo na put prema Vukovaru prvih dana poslije blagdana Cvjetnice, a ususret Uskrsu (31. ožujka 1991.) s najboljim namjerama i jasnim obvezama koje možemo preuzeti za ostvarenje projekta kojim bi se građanima donijela blagodat uporabe prirodnog plina u kućanstvu, a tada snažnom industrijskom gospodarstvu, napose kombinatu Borovo, energent koji bi smanjio troškove proizvodnje i učinio ga još poslovno konkurentnijim. Dobre namjere za uporabu prirodnog plina, energenta iz njedara zemlje, ispunile su nas i putovale s nama ravnom cestom kroz plodnu slavonsku ravnicu vukovarskog kraja.

U prostorijama Općine, zgrada pored bolnice, doček je bio neposlovan, morali smo nakon dogovorenog vremena sastanka dugo čekati predsjednika Općine, druga Slavka Dokmanovića. Isprike uistinu pristojnog predsjednika Skupštine Općine g. Šimića donekle su umirile našu ljutnju. Naš domaćin stigao je konačno u pratnji osobe koju je predstavio kao predstavnika Beobanke iz Beograda, financijskog partnera općine u projektu plinofikacije.

Razgovor je započeo s neobveznim temama, za nekoga s pogledom sa strane u prijateljskom ozračju. No,

osjećala se dvoličnost, onaj poznati svejugoslavenski pristup dogovoru „bez problema“ uz ekavsku retoriku oba predstavnika druge strane. Naši prijedlozi o financijskom udjelu Općine u projektu bili su prihvaćeni, a mi smo kao dokaz ozbiljnosti i obveznosti ispunjenja dogovora uvjetovali potpisivanje ugovora priloženim jamstvima banaka partnera. I taj je prijedlog prihvaćen uz dogovor o novom sastanku za 14 dana na kojem bismo predočili jamstva banaka i raspravili o mogućim različitim stavovima glede odrednica ugovora o plinofikaciji grada Vukovara, a prije njegova potpisivanja. Prijedlog domaćina o zajedničkom ručku uljudno smo odbili.

U odlasku, neizbježno je bilo posjetiti naš Pogon Vukovar i razgovarati s tadašnjim direktorom Tomislavom Lungom, manje na temu plinofikacije, a više o društvenim zbivanjima koja su nakon travanjskih demokratskih izbora 1990. u RH obilježavali posjeti Vukovaru i Borovu promicatelja velikosrpske ideje, a još više ujedinjavanje srpske nacionalne manjine na tim idejama, te okretanje leđa svojoj domovini. Iako uplašen zbivanjima, Tomislav je vjerovao u njihovu prolaznost bez ljudskih stradanja i žrtava, a to je temeljio na iskustvu dotadašnjeg suživota. U ne baš optimističnom raspoloženju rastali smo se i krenuli put Osijeka.

Putujući razmjenjivali smo utiske, ali i sami ih ćutjeli u tišini. U mislima sam se vratio u rane godine svog djetinjstva kad sam s bakom Katom i tetkom Julijanom išao iz Đakova u Vukovar na hodočašće grobu svetog Bone, mučenika i svetca štovanog i od drugih vjeroispovijesti.

Dolazio je blagdan Uskrs, slavljenje tog simbola života potisnulo je dojmove i loše slutnje koje smo ponijeli nakon doživljenog u Vukovaru.

Odmah nakon dana blagdana Josip Martinović i ja posjetili smo Slavonsku banku Osijek i u razgovoru s direktorom Ivicom Patarćićem ishodili jamstvo te naše banke za iznos našeg financijskog udjela u ostvarenju izgradnje distribucijske plinovodne mreže u gradu Vukovaru. S bahatim gradonačelnikom u ime Elektroslavonije dan i sat novog sastanka u Vukovaru utanačio je g. Zdravko Fadljević.

Pod dojmom događaja na Plitvicama dana 31. ožujka 1991., tog krvavog Uskrsa, i sudjelovanja u njima vukovarskih velikosrpskih „voždova“ (Goran Hadžić i Boro Savić) ponovno smo putovali u Vukovar ispunjeni vjerom u svoju sposobnost ostvarenja zahtjevnog projekta, ali i sumnjičavi u iskrene namjere čovjeka koji je tek svojom funkcijom, a ne i ljudskim i političkim opredjeljenjem „predstavljao“ interese ljudi i gospodarstva grada.

Novom sastanku nije nazočio predstavnik banke, partner grada, što i nije bila prijeka potreba, ali posjedovanje jamstva banke u korist grada bila je pretpostavka sklapanja ugovora o plinofikaciji grada Vukovara. Gradonačelnik Dokmanović nije predočio jamstvo, a našem izrazu poslovnog nezadovoljstva odgovorio je, ironičnim, vladarskim pitanjem: *Zar nam ne verujete?*

Poslovno nismo smjeli, a ljudski nismo htjeli, vjerovati pa je taj poslovni susret s nedostignutim ciljem trajao kratko i bio je posljednji. Vraćajući se u Osijek, ništa, baš ništa nije moglo odagnati našu slutnju da gledamo i doživljavamo praskozorje rata na istoku Hrvatske, za Bogom dana prava hrvatskog naroda.

Uskoro je Slavko Dokmanović pokazao svoje pravo lice i namjere velikosrpskog šovinista, kad je u intervjuu za TV Novi Sad izjavio da su i današnji Hrvati ustaše i da ne zaslužuju imati svoju slobodnu državu te da se to mora spriječiti. Izjava je kod Hrvata u općini Vukovar izazvala ogorčenje i snažan odgovor u obliku zahtjeva za neopozivom ostavkom, a što je ovaj i učinio povukavši se u rodnu Trpinju. Iz tog, najžešćeg, izvorišta srpskih napada na Vukovar aktivno je djelovao u zločinačkim napadima kao i zlodjelima tijekom okupacije. Jedan je od rijetkih čiju je mržnju i na njoj izvršene ratne zločine prema hrvatskom narodu stigla pravda. Optužen pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu za ratni zločin na Ovčari, oduzeo si je život kao haški uznik u haaškom zatvoru.

A projekt plinofikacije imao je i svoj sudbinski nastavak u toj 1991. godini, godini punoj ratnih tragedija. U jeku napada JNA iz vojarne na grad Osijek, u paničnoj osveti nakon blokade vojarne 14. rujna 1991., pogođen je poslovni objekt Pogona plin u čijem je dijelu nastao požar. Požar koji je izazvalo nasilništvo JNA, perjanice

velikosrpske politike, uništio je sve primjerke Glavnog projekta mreže grada Vukovara. Sudbina je smatrala da prosrpska vlast u Vukovaru ne zaslužuje prirodni plin kao energent, a kad se uspostavi hrvatska gradska vlast znat će se krenuti iz početka.

Rat ima svoje predigre, neke duge, neke kratke. On sam uobičajeno je kraći od tih predigra. Slutnja o ratu je na pragu rata, kad se ona pak snažno osjeti, nije dugo do početka rata.

2.3.2. Pomoć se prvo rađa u srcu

Pomoć obrani Vukovara u praskozorju rata

Od trenutka kad su se u nama pojavile slutnje da Republika Hrvatska neće postati neovisna država postupkom mirnog razdruživanja članica Jugoslavije, već ratom, a da se obrana u ratu ostvaruje oružjem, počeli smo osmišljavati oružanu obranu važnih elektroenergetskih objekata. U praskozorju rata uspjeli smo sačuvati dio naoružanja koje je pripadalo Elektroslavoniji Osijek kao posebno važnoj sastavnici teritorijalne obrane, a koji je na području Hrvatske bio u postupku oduzimanja. Među važnim oruđima u posjedu Pogona proizvodnje TE-TO Osijek bili su protuavionski jednocjevni topovi sa streljivom od 20 mm (tip PAT 20 mm, M55).

Kad smo ispunili zahtjev Sekretarijata za narodnu obranu Osijek o postavljanju dva PAT-a na platformu kamiona, jugoslavenskog ponosa FAP, ispred zgrade u Županijskoj ulici 4 (preko puta HNK-a u Osijeku), novi nalog Sekretarijata bio je isporučiti preostali, treći, raspoloživi PAT u Vukovar. Nalog sam dobio osobno, a mjesto predaje bilo je dvorište zgrade u kojoj su boravile pričuvne postrojbe MUP-a u Vukovaru. Na pitanje kako doći do mjesta predaje pored barikada pobunjenih Srba na prilazu Vukovaru, tada još nije bilo ozbiljnijih sukoba, odgovor Branimira Glavaša bio je sljedeći: snađite se, vašim putovima odlaska u Vukovar radi vaših poslova.

Prva pretpostavka za uspješno obavljenu zadaću bila je tajnost glede toga što se vozi, kamo se vozi, kada se vozi. Sam ili s čovjekom od punog povjerenja? Ne mogu sam, idemo vozač i ja. On mora znati cilj i sve okolnosti akcije prije nego što odluči. Odlučio je, idemo zajedno.

Izdajem nalog za pripremu vozila, kamončića „dvotonca“ s radiostanicom, ceradom, s uobičajenom opremom i alatom za terensku reviziju energetskih transformatora (dvije bačve ulja, provodni izolatori, radijatori upakirani u drvene palete…), a među svu tu opremu i nekoliko drvenih sanduka s rezervnim dijelovima za trafostanicu te jedan s dijelovima PAT-a i tek nešto municije (ubacio ga je referent Odjela obrane i sigurnosti).

Dok je tako pripremljen kamončić čekao u garaži, s jednim dispečerom, koji će na planirani dan odlaska raditi u noćnoj smjeni, dogovarao se bitan pothvat zavaravanja neprijatelja na barikadi Vera – Bobota, a to je pravodobno isključenje voda 10 kV Lipovača u TS 110/35/10 kV Vukovar 2 kako bi na barikadi nestalo struje, a naš dolazak na barikadu opravdao se radovima za povrat struje.

Tu večer, oko 22 sata, čekali smo u Klisi dok se svjetla u Boboti nisu ugasila. Na barikadi smo, uz površni pogled ispod cerade kamončića i propitkivanja razloga puta u Vukovar, dobili dozvolu prolaska uz prijetnju da se nećemo vratiti u Osijek ako se ne popravi struja. Nakon prolaska barikade osjetili smo strah. Na Trpinjskoj cesti, na ulasku u Vukovar, propustila nas je patrola hrvatske policije za koju smo imali isto obrazloženje dolaska.

Pred vratima zgrade u blizini Vukovarske bolnice, dežurnog policajca na ulazu zamolili smo da pozove dežurnog u pričuvnom vodu čiji je zapovjednik bio Tomislav Merčep. Osoba je došla. Nedugo zatim došao je naoružani policajac i izjavio da nije upoznat s dobivanjem „poklona“, ali ga je preuzeo uzevši moje osobne podatke.

Spustili smo se kamončićem do obale Dunava ispod željezničke postaje Vukovar trošeći vrijeme „za popravak struje“, njegovim istekom javili se lozinkom dispečeru u Osijek da dežurnom u TS 110/35/10 kV Vukovar 2 izda nalog za uključenje VP 10 kV Lipovača i vrati struju selima s pretežito srpskim življem u pobunjeničkom raspoloženju.

Polako smo krenuli u Osijek, mirna noć, prolazimo kraj trafostanice Vukovara 2, gdje uklopničar izvršava nalog dispečera. Prolazimo selom Trpinja gdje dežuraju sjene praskozorja rata, a na barikadi straha sjene pobunjenih Srba nam, bez prilaženja zaustavljenom kamiončiću, rukom pokazuju da možemo nastaviti, jer očevidno struja se brzo vratila. Nastavili smo, straha oslobođeni najradije ne bismo nigdje stali.

Vjerovali smo da će se darovanim oružjem HEP-a, makar malo kao zrno, osnažiti oružane jedinice MUP-a i dragovoljce u obrani Vukovara, u danima rata ispred njih.

Pomoć u ratnoj nevolji sudjelovanjem u humanitarnoj povorci za Vukovar

Nakon dugih i teških rujanskih borbi, koje su se nastavile i početkom listopada, obrani grada Vukovara i civilima koji su ostali u paklu neprijateljevih projektila što razaraju dobra i živote nedostajali su lijekovi i hrana. Ministarstvo zdravstva i Međunarodna humanitarna organizacija „Liječnici bez granica“, uz podršku Europske zajednice, pristupili su organizaciji humanitarne pomoći čiji bi konvoj, planiralo se, trebao biti ustrojen u Đakovu 11. listopada 1991. te preko Vinkovaca, a potom Marinaca i Bogdanovaca doći do Vukovara i u njemu do bolnice.

Saznavši o organizaciji konvoja, usmenim dogovorom članova Kriznog stožera HEP-a za istočnu Hrvatsku, iz osječkih jedinica odlučilo se sudjelovati u konvoju s potrepštinama za radnike Pogona Vukovar. Također, odlučeno je da ćemo u konvoju sudjelovati s osobnim vozilom opremljenim dobrom mobilnom komunikacijom, a prema tome mjerilu bila je to Fiat Regata iz koje se moglo uspostaviti govornu vezu s Dispečerskim centrom ESO-a radiopostajom i mobilnim telefonom (rijetkim u to vrijeme).

Iz provedenih razgovora s g. Krunom Rakičićem iz Pogona Vukovar i našim vlastitim promišljanjem, načinili smo sadržaj stvari naše pomoći te ga počeli nabavljati da bi pravodobno, prije dana ustroja i polaska konvoja, imali sve potrebno i spremljeno na način koji je zagovarao organizator humanitarnog konvoja.

Ne znajući hoćemo li s konvojem uspjeti doći u Vukovar do naših prijatelja, jer slutili su se problemi s JNA na prijelazima koje oni drže pod nadzorom ili punom kontrolom, nego će od neke točke netko drugi preuzeti našu pomoć u stvarima, napisali smo jedno pismo s riječima pomoći i stavili ga u jednu kutiju sa sanitetskom opremom i lijekovima. Riječi nas koji smo također trpjeli zlo rata imale su vjerodostojnost za onoga kome su upućene, tako smo promišljali, a pozivale su vjeru u napaćenima da će uskoro završiti rat mirnim putem, a ne silama neprijateljeva oružja.

U petak 11. listopada 1991. plava Regata iz voznog parka Elektroslavonije Osijek dovezla se u Đakovo puna uredno oblikovanih paketa sa stvarima pomoći i pismom s riječima podrške. Konvoj se organizirao u dijelu grada s imenom Dračice, a na dijelu ceste ispred bivše vojarne JNA. Kako smo bili unaprijed prijavljeni za putovanje konvoja sa svim potrebnim podatcima i predstavljali smo tvrtku u vlasništvu RH, nije bilo problema za mjesto u konvoju, istina, pri kraju reda (konvoj je činilo oko 50 vozila). Naime, organizator je zagovarao da u konvoju bude i vozila koja pripadaju općem društvenom sektoru, kako bi se slala poruka o ugroženosti stanovnika Vukovara.

Konvoj je krenuo u kasnoj prijepodnevnoj uri i kretao se sporo od Đakova preko Budrovaca i Mikanovaca do Vinkovaca. Poslije Nuštra, konvoj se zaustavio, nije se micao, a do nas dionika sudbine konvoja tek su dolazile informacije da se pregovara s JNA o uvjetima prolaska u Vukovar. Nakon približno tri sata iščekivanja, kad se već sumrak spremao pokriti polje i pitomo korito rijeke Vuke, došla je službena obavijest da se ulazak konvoja odgađa, bez navoda o razlogu, da se dio konvoja koji čine vozila Ministarstva zdravstva i humanitarne organizacije vraća u Đakovo, a ostali dionici moći će dobiti sutra, 12. listopada, informaciju o ponovnom polasku konvoja i uvjeta sudjelovanja. Konvoj se organizirano vraćao, a plava Fiat Regata izdvojila se i vratila u Osijek.

Sutradan, u kasnim satima, od organizatora smo dobili informaciju da konvoj ponovno kreće 13. listopada 1991. Došli smo i za taj polazak, ali priopćeno nam je da je organizatoru konvoja postavljen zahtjev za manji

broj sudionika, te da se mora svesti samo na medicinska vozila (kola hitne pomoći, transporteri, kamioni). Prihvatili smo takav zahtjev jer je bio preduvjet uspjeha konvoja, bio je zahtjev onog koji je odlučivao o dolasku do bolnice Vukovar, neprijateljske JNA. Zamolismo dopuštenje prebaciti svoje pakete u jedan kamion Crvenog križa što nam je odobreno, pa to i učinismo uz upoznavanje pratitelja konvoja da na kutijama piše ime poslovne jedinice HEP-a kojoj su namijenjeni paketi pomoći.

Kasnije stečene informacije kazivale su da se promijenio put tog konvoja. Od Marinaca na Petrovce, a potom na Negoslavce, dakle ne na Bogdanovce. Iz Negoslavaca, uporišta pobunjenih Srba i četnika, JNA je humanitarni konvoj dovela u Vukovar, ali sa zaustavljanjem u vojarni JNA na Sajmištu.

Promjena mjesta ulaska konvoja u Vukovar, koje je uvjetovala JNA, od mjesta Bogdanovci na mjesto Negoslavci, imala je skriveni cilj JNA: omogućiti da s konvojem u Vukovar, kao pratnja, uđe JNA kao pojačanje već prisutnim snagama u vojarni. Iz vojarne na Sajmištu pak konvoj nikako nije mogao doći do bolnice da bi preuzeo ranjenike, nego preko hrvatskih linija obrane Sajmišta i samog centra grada Vukovara. Pod krinkom „brige“ za prolazak konvoja do bolnice, zapovjedništvo JNA tražilo je razminiranje te crte obrane od Sajmišta prema bolnici, a iza čega se krila namjera JNA za nasilni prodor u grad. Taj plan iskorištenja humanitarnog pothvata, jer tim je spodobama dobročinstvom olakšati život ranjenog čovjeka potpuno nepoznato ponašanje, nije prošao u čvrstom i domoljubnom postupanju zapovjednika obrane grada Vukovara. Prema poslijeratnim svjedočenjima i opisima raspleta kretanja konvoja [20], [22], u napadu bijesa zbog propalog plana četnici su dio pomoći u konvoju oduzeli, dio uništili. Opustošena vozila za humanitarnu pomoć prisilno su napustila okupirano područje 14. listopada 1991., kako su i došli, preko sela pobunjenih Srba Negoslavaca i Petrovca, te već okupiranih Marinaca i do kraja rata neosvojive utvrde hrvatske obrane Nuštra.

Neuspjeh opisanog pohoda humanitarnog konvoja i neispunjenost naših nadanja o skromnoj pomoći našim prijateljima u Pogonu Vukovar i sve drugo što je svjedočilo o tragičnom položaju Vukovara i njegovih ljudi učinilo nas je nesretnima. Progonilo nas je i pitanje vjeruju li Vukovarci da smo im pokušali dragovoljno pomoći i pokazati sućut u njihovoj patnji.

Valja ukazati na to da uvjeti za ostvarenje cilja humanitarnog konvoja u danima kad se kretao prema Vukovaru nisu bili povoljni, miroljubivi, već dapače pravi ratni. Naime, Marinci, prolazno mjesto na putu konvoja prema Vukovaru, okupirano je od JNA prvih dana listopada pa je kao ulaz – izlaz jedino ostao „kukuruzni put“, a između prvog i drugog pokušaja prolaska humanitarnog konvoja, u noći 12. listopada 1991., hrvatske snage izvan okruženja poduzele su akciju oslobađanja Marinaca, deblokiranje cestovne veze Nuštar – Marinci – Bogdanovci – Vukovar. Nažalost taj pokušaj nije uspio.

Postupanje prema humanitarnom konvoju u dva pokušaja dolaska do ranjenika u Vukovarskoj bolnici, 11. i 13. listopada 1991., bio je vjerodostojan pokazatelj ciljeva velikosrpske politike i nehumanosti zapovjedništva JNA, te slutnja za ono što će učiniti stanovnicima grada Vukovara i njegovim braniteljima ako oni dobiju bitku za Vukovar.

Upornost navedenih činitelja organizacije humanitarnog konvoja urodila je uspjehom 19. listopada 1991. Europska zajednica zatražila je prekid operacija JNA da bi humanitarni konvoj ušao u grad. Nakon što su uz brojne prijetnje i srpske prijevare dogovora ipak uspjeli ući, „Liječnici bez granica“ odvezli su iz vukovarske bolnice 112 ranjenika. S druge pak strane ulazak konvoja u Vukovar srpske postrojbe zapravo su iskoristile da poprave i učvrste napadačke položaje. Izlazak konvoja iz ratnog područja bio je popločen opasnostima od artiljerijskog djelovanja JNA i nagaznih mina tako da je put ranjenika bio križni put jer su do Đakova stigli preko Šida putujući 12 sati. Zbog svih opasnosti kojima su kod izvođenja bili izloženi medicinski djelatnici i ranjenici, odustalo se od daljnjih pokretanja humanitarnih akcija izvlačenja ranjenika, pa su oni u svom teškom stanju morali čekati sudbinu koju je donio dolazak JNA i četnika nakon pada obrane Vukovara [24].

Dalekovod kao vodič iz mraka života na svjetlo slobode

Kako vidjesmo u prethodnoj priči, pokušali smo kroz prvi humanitarni konvoj donijeti, pa potom poslati pomoć u lijekovima, sanitetskom materijalu, odjeći za hladne dane i hrani, dakle pomoći običnim potrepštinama HEP-ovim radnicima koji su ostali u gradu Vukovaru braniti ga svjetlom ili oružjem, kao i njihovim obiteljima koje su ostale s njima u toj bitci. Nismo uspjeli.

Od ratnih događaja iz „crnog" rujna 1991., pa sve do ulaska vojnika zločinačke JNA, pobunjenih Srba i razularenih četnika u Vukovar, i pada obrane 18. 11. 1991., hrabri ljudi koji nisu više mogli doprinijeti obrani grada, pokušali su, unatoč opasnosti za život, dosegnuti slobodu u Vinkovcima.

Ovo je priča o zamolbi za pomoć u izboru puta očajnih Vukovaraca koji su se odlučili na hod iz pakla agresije na njihove domove i živote, na hod iz mraka koji pobjeđuje svjetlo njihova grada, a sve uzrokovano bezdušnim i neprekinutim napadima saveza pobornika velikosrpskih nauma protiv hrvatskog naroda. Hod manjih pa i većih skupina očajnih ljudi iz neprijateljskog okruženja Vukovara, uobičajeno pod zaštitom noći, cestama i poljskim lenijama, napose „kukuruznim putem", učestao je tijekom mjeseca rujna 1991., kad je umrla svaka nada u prestanak ratnog nasilništva, a sve ukazivalo na potpuno okruženje grada i rat do sloma sposobnosti obrane.

Taj izbjeglički hod „kukuruznim putem" imao je jedan cilj – Vinkovce – branik istoka Hrvatske pred osvajačkim hordama stvaranja velike Srbije. U tom vremenu, jedini izlaz iz Vukovara koji je pružao priliku izlasku iz pakla, unatoč opasnosti od smrtonosnog snajpera, ciljane artiljerijske vatre i ograničenog fizičkog napada JNA i srpskih paravojnih jedinica, bio je put izlaza iz naselja Lužac prema selu Bogdanovci, a potom, ovisno o stanju okupacije, prema selu Marinci ili Petrovci.

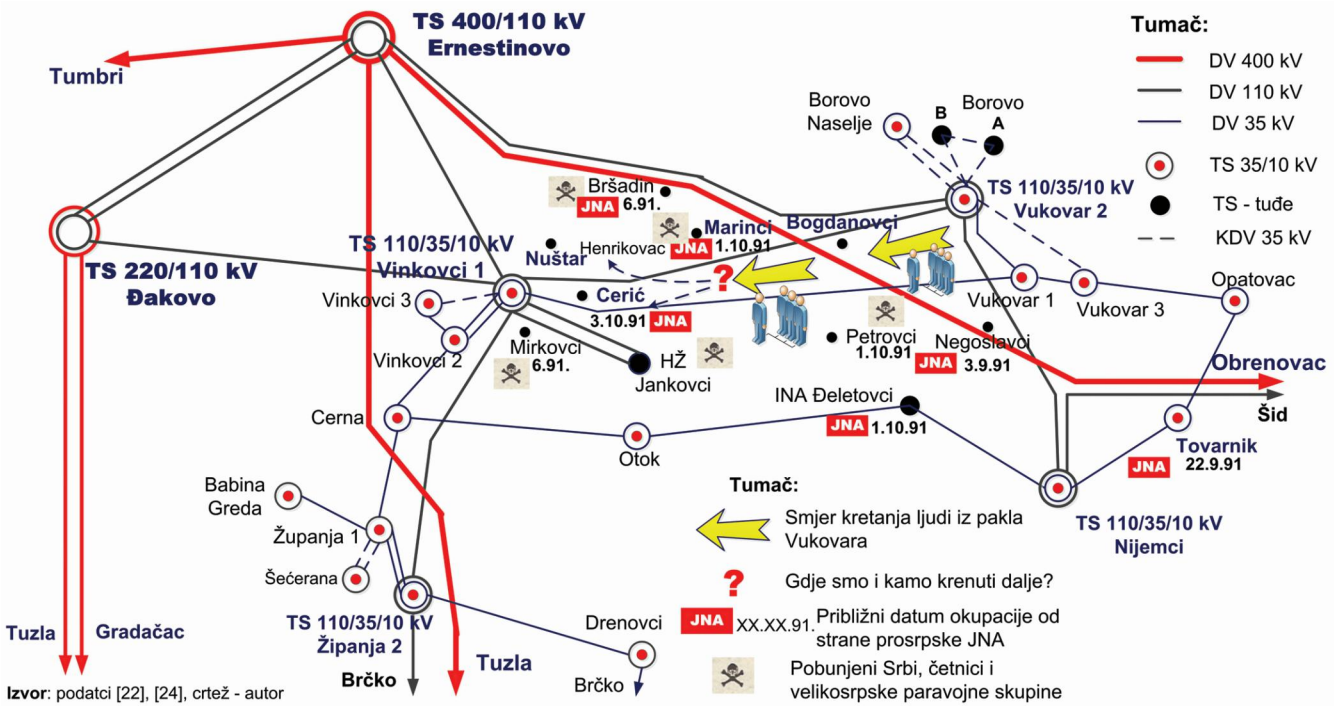
Jedne noći prvih dana listopada krenula je skupina očajnih ljudskih duša, žena, staraca i djece, prema Bogdanovcima. Vodila ih je snaga prava na život i besmislenost predaje tog života na pladanj zločinačkim ciljevima neprijatelja, a obrani od njega nisu mogli doprinijeti.

Koliko god ih je oskudno svjetlo noći skrivalo od očiju noćne straže okupatora, toliko im je i odmagalo od snalaženja u izboru sigurnog i puta koji vodi njihovu cilju – Vinkovcima. Strah od neprijatelja, dugo vrijeme provedeno na putu, bez svjetla Vinkovaca u daljini gdje su ga oči očekivale, radalo je sumnju o kretanju ispravnim putem. Zaustavili su se, bili su blizu jednog dalekovodnog stupa (slika 2.22.).

Prva ruka pomoći bio je Centar za obavješćivanje Vinkovci do kojega su uspjeli doći raspoloživom radiovezom na izdisaju i pod rizikom otkrivanja razgovora od neprijatelja. Dežurnom u centru te noći, Stipi, govorili su u „šiframa", ali on je shvatio da su na putu izlaska iz vukovarskog pakla, ali u velikoj dvojbi kojim pravcem dalje od mjesta gdje ih je obuzeo strah od upadanja u ruke neprijatelju. To mjesto bio je stup nekog dalekovoda. Ispaćeni ljudi, koje je ugroza njihova života natjerala iz doma, imali su pravo na sreću.

A sreća je bio Stipa, radnik Elektre Vinkovci, njegovo poznavanje mreže dalekovoda i nadležnih službi Hrvatske elektroprivrede za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem u ratnim uvjetima. Nazvao je odmah, u kasno doba noći, dežurnog dispečera za prijenosnu mrežu i predočio problem. Prema prirodi potrebe i pravilima postupanja u uvjetima ratne opasnosti, uvažavajući bitnost tajnosti postupanja, dežurni dispečer Predovan nazvao je i predočio izazov za pomoć ljudima u nevolji, osobu za koju je smatrao da treba i može u što kraćem vremenu odgovoriti tom izazovu. Izazov za pomoć ljudima u nevolji očitovao se u sljedećem:

- koristeći se dobivenim podatcima o dalekovodnom stupu prepoznati mjesto gdje se ljudi nalaze u trenutku nastanka njihove dvojbe „gdje smo i kamo dalje"
- upućivanju u daljnje kretanje koristeći se dalekovodima kao ključnim vodičima za dolazak na siguran način u Vinkovce
- davanju dodatnih, za sigurnost ljudi važnih, informacija o daljnjem kretanju skupine.

Slika 2.22. Dalekovodi, te nezgrapne mehaničke spodobe u beznađu što ga donosi rat, ispravni, donosili su svjetlo i toplinu domovima. I kad tu „dobrotu" nisu mogli ostvarivati, njihovi stupovi bili su humanitarni konvoj za bijeg ljudi iz okova smrti prema slobodi. Njihovo postojanje i poznavanje prostiranja davalo je priliku životu.

I dok se skupina ljudi u nevolji odmarala u mrklini noći, očekujući naputak za svoje daljnje kretanje prema slobodi, u vrlo kratkom vremenu dežurnom se u Centru za obavješćivanje Vinkovci, našem Stipi, reklo pitanja koja treba prenijeti ljudima u nevolji i od njih dobiti odgovor. Pitanja su bila sljedeća:

1. Kakav je stup kod kojeg ste se zaustavili – betonski ili željezni?
2. Nađite na stupu pločicu i pročitajte na njoj broj stupa.

U međuvremenu, dok se čekao odgovor ljudi u nevolji, u Elektroslavoniji se, u skloništu radnika u TS 110/10 kV Osijek 3, pregledavala dokumentacija vodova 35 kV i 110 kV priključenih na TS 110/35/10 kV Vinkovci 1. Cilj je bio prepoznati trasu prostiranja dalekovoda 110 kV od TS Vinkovci 1 do TS Vukovar 2 i dalekovoda 35 kV od TS Vinkovci 1 do TS Vukovar 1, a u odnosu na mjesta i područje uz njih pod okupacijom neprijatelja (na slici uz ime mjesta označeno crvenom zvijezdom petokrakom i približnim datumom početka okupiranosti).

Kad se prepoznala trasa dvaju dalekovoda, obuzeo nas je strah od odgovora „nalazimo se kod dalekovoda s betonskim stupovima", te k tome još i broj stupa koji ukazuje da su nedaleko od okupiranog sela Cerić, ili ono što nismo ni željeli pomisliti – da su između Mirkovaca i Cerića – slavonskog Knina i slavonskog sela žrtve pobunjenih Srba iz istog sokaka i srpskih četnika mirkovačkog atara.

Stigli su odgovori nesretnih ljudi našeg Vukovara:

Odgovor na pitanje 1. – stup je željezni.

Odgovor na pitanje 2. – broj stupa je XY (dvoznamenkasti, ne raspolaže se zapisom broja, a i pamćenje dionika događaja o broju je nesigurno).

Laknulo nam je, stup pripada dalekovodu 110 kV, stup je dovoljno daleko od okupiranih Marinaca (desno) i Cerića (lijevo gledajući prema Vinkovcima), preporuka o nastavku kretanja sigurnim putem do Vinkovaca ili Nuštra neće biti složena, nerazumljiva ljudima ugroženog života, ljudima u strahu. Uspoređujući blizine neprijatelja u Ceriću naspram one u Marincima, sa strepnjom u sebi ipak odlučimo preporučiti Centru za obavješćivanje Vinkovci, Stipi, da prenese ljudima u nevolji ovu poruku:

Slijedite žice dalekovoda iznad sebe i stupove ispred sebe prema njihovim manjim vlastitim brojevima. Nakon petog stupa skrenite blago desno, u prostor koji brane branitelji Nuštra.

Tajnost komunikacije u funkciji vođenja ljudi u nevolji iz vukovarskog pakla nije dopuštala naširoko tumačenje rečenog. Između osječkog Dispečerskog centra HEP-a i Centra za obavješćivanje Vinkovci nastala je duboka tišina iščekivanja vijesti, a zadovoljstvo u našim srcima moglo je osvanuti samo s jednom vijesti. Mrak sobe, neizvjesnost sudbine ljudi u nevolji, sklopi vjeđe kroz ostatak noći do jutra. Rano jutro sa skromnim dispečerom Predovanom i riječima:

Izišli su, odmaraju se u fiskulturnoj dvorani jedne osnovne škole. Hoćete li kavu?

U očima žitelja nekog područja, dalekovodi čiji se stupovi nadmoćno ili skromno izdižu iznad krajolika njihova atara ne predstavljaju nikakvu osjećajnu vezu s njihovim životom. Dapače, čelične ili betonske grdosije narušavaju ljepotu i pitomost krajolika. No, kako rat obiluje mnogim proturječnostima, tako je i u kaosu događaja u Domovinskom ratu na istoku Hrvatske jedan dalekovod dao očajnim Vukovarcima priliku da nađu put na svjetlo slobode, odvesti ih s mjesta na koje će uskoro doći ruka zločina.

Gdje god bili u obrani istoka Hrvatske, hrabri hrvatski sinovi branili su atare, gradove, sela i šorove do posljednje izgledne prilike, a kad je posljednja mogućnost gasila nadu, nisu se predavali neprijatelju nego išli u proboje neprijateljskog obruča do obzora slobode. Na tom putu i dalekovodi su ušli u povijest kao mala sastavnica pobjede.

Tako nam jedan od posljednjih branitelja Bogdanovaca, Lujo Soldić, u svome opisu bijega iz pakla opkoljenog sela nakon pada njegove obrane, 10. studenog 1991., među inim, kazuje:

Dva dana i dvije noći pokušavao sam se izvući, istodobno se skrivajući od neprijateljskih snaga koje su već zauzele čitavo okolno područje.

Kako nisam iz Bogdanovaca, nego iz Vukovara, nisam najbolje poznavao okolicu mjesta. Nisam znao kamo bih krenuo, pa sam krenuo prema Vukovaru. Sa sobom sam od oružja ponio samo pištolj, ne toliko radi obrane, nego najviše zbog mina. Ako naletim na koju, da mogu sam sebi presuditi, da ne umirem tko zna koliko dugo u mukama. Tako čovjek razmišlja u tim situacijama. Uglavnom, uspio sam doći blizu Sajmišta, ali tamo su već bili tenkovi JNA. E tad stvarno više nisam znao kamo da krenem.

No, ***onda sam ugledao dalekovod*** *i sjetio se da on ide od Vinkovaca prema Vukovaru, pa sam odlučio pratiti trasu dalekovoda, i pokušati se tako dokopati Vinkovaca. Krenuo sam, oprezno, zaobilazeći mjesta Bogdanovce, Marince, te stigao do Henrikovaca, ne znajući kakva je tamo situacija.*

Tamo su hrabrog branitelja, slično kao na prilazima Vukovaru, dočekali tenkovi, ukopani na položajima. Krenuo je natrag, no nije bilo drugog izlaza nego pokušati proći Henrikovce i doći do Nuštra.

Gotovo sam i uspio, tog trećeg dana. Kretao sam se uz rub kukuruzišta, u strahu od mina, i prošao već pola sela, kada su me ipak ugledali. Odmah su zapucali. Pucnjava je prestala kada sam pao, valjda su mislili da su me ubili. No, kad sam se digao, opet su zapucali i krenuli prema meni. Više nije bilo izlaza. Bio sam zarobljen – teško, s boli sjećanja to izgovara Lujo Soldić.

(Marinko Glavan, autor članka objavljenog u riječkom *Novom listu* 18. studenoga 2016.).

Obrana Vukovara od snažnih napada neprijatelja trajala je 87 dana. Kad je neprijatelj razdvojio položaje na posljednjoj crti obrane, velik broj branitelja odlučio je ići u proboj, a razne crte proboja imale su isti cilj – Vinkovce.

Gdje su u tome bili dalekovodi? Pročitajmo sažetak jedne priče o proboju iz Vukovara kad su zakrvavljene oči neprijatelja tražile žrtve.

Već danima prije samog proboja počelo se u Vukovaru razmišljati: „Hoće li se ići u proboj? Hoće li doći pomoć?" Za mene nijednog trenutka nije bilo bitno hoću li izaći. Pokušat ću. Ostati ovdje i predati se sigurno nisam imao namjeru. Razgovarao sam sa suprugom. Vidio sam da ni ona nema namjeru ostati. Ako bi se išlo u proboj, išla bi i ona s našim sinom Ivanom. Ipak strah. Što ako se nešto dogodi našem sinu?

Došla je noć proboja, ekipa se rastala oko 23 sata, nitko nije spominjao ni proboj ni izlazak iz Vukovara. Često smo pogledavali prema Bogdanovcima, gdje se vidjela svjetlost. Mislili smo da to naši kreću u proboj iz Vinkovaca, da dolazi pomoć. Poslije nam je bilo jasno da su Bogdanovci gorjeli.

Došao sam u stan na Olajnici oko 23.30. Oko 3.00 sata čuo sam lupanje na vratima i Frenkijev *(Antun Petrić) glas: „Idemo, brzo!" Tada mi još nije bilo jasno što se sprema jer su već tih dana JNA i četnici bili u gradu odmah iznad rijeke Vuke. Nisam znao jesu li probili našu obranu pa se povlačimo negdje prema bolnici u centar grada ili što. Na brzinu smo spakirali stvari za dijete. Na putu do zapovjedništva saznali smo da se odmah planira krenuti u proboj iz grada.*

Krenuli smo kroz Kidričevu ulicu (današnja Ulica 204. vukovarske brigade), koja je kao i svaka druga ulica bila u potpunosti razorena. Došli smo do Adice te smo krenuli kroz nju. Frenki je tvrdio da zna izlaz i da će nas izvesti iz grada, a poslije kako nam Bog da. Ušli smo u šumu te smo gazili među protutenkovskim minama. Trebalo je proći kroz taj dio šume. Već na uzbrdici prije samoga vrha začula se pucnjava, rafali na sve strane, svi smo polijegali po zemlji, a neki su se sklonili iza stabala.

Ja sam bio u jako nezgodnoj situaciji jer sam od ruksaka napravio nosiljku za dijete. Nisam mogao leći na prsa zbog djeteta, a ni na leđa jer bih ga izložio neprijateljskim mecima, pa sam se samo skupio, čučnuo sam te ga pokušao što više zaštititi svojim tijelom. U tim sam trenutcima molio Boga da dok oni pucaju po nama, ako i pogode, neka pogode mene, a ne moga sina.

Pucali su na nas iz smjera Lušca. U našoj je grupi od 37 ljudi bilo šestero djece, šest žena i jedan teži ranjenik koji je tek izašao iz bolnice. Bilo je nezgodnih situacija. Prelazak ceste koja vodi prema Bogdanovcima nije bio lagan. Trebalo je prijeći čistinu od nekoliko stotina metara i doći do kukuruza s druge strane. Bilo je jako rano, svanulo je.

***Nastavili smo dalje na način da smo pratili dalekovode.** Cilj su nam bili Petrovci. Cijelim smo putem gledali kako pronaći zaklon u kukuruzu koji te godine nije bio obran.*

Umirili smo se, legli. Kada je sve bilo čisto, krenuli smo dalje. Razmišljali smo kako ćemo proći preko kanala koji je bio pun vode. Oni koji su bili spretniji uspjeli su ga nekako i preskočiti, a ja, koji sam nosio sina na prsima, morao sam ga pregaziti.

Neposredno prije dolaska do Petrovaca našli smo se na prirodnoj uzvisini iznad sela te smo odlučili sačekati mrak. Ogladnjeli smo pa smo jeli kupus s obližnjeg polja. U međuvremenu, vidjeli smo u udolini da se smjenjuje neprijateljska straža. Zbog toga smo odustali od odlaska u Petrovce. Kad je pala noć, u koloni smo se spustili u udolinu, nadajući se da nećemo naletjeti na neprijateljske snage. Međutim, prošli smo desetak metara od njihovih zemunica. Vjerojatno su i oni nas čuli, ali je i njih bio strah pa nisu zapucali, nego su čekali da se mi udaljimo. Kad smo se udaljili stotinjak metara od njihovih položaja, počeli su nasumice pucati.

Nastala je panika, u tom trenutku ljudi su se pogubili u kukuruzu, nije se znalo gdje je tko. U tom trenutku bio bih najsretniji da se meni nešto dogodi, ne mojoj supruzi, ne njezinoj majci, a ne daj Bože mom sinu. Mislim da sam se u tom proboju deset puta i pokajao.

Usprkos svemu uspjeli smo im pobjeći te smo se svi ponovno okupili u jednu grupu. Došli smo do šume Petrovačka dubrava. Htjeli smo proći kroz nju, no kako se čulo brujanje tenkova koji su prolazili, nismo se usudili krenuti dalje pa je Branko Borković rekao da se

zadržimo u šumi te da sačekamo duboku noć. Obično je tada vojska većinom umorna, pa im popušta pažnja. Vratili smo se u šumu te smo tamo proveli 4 – 5 sati.

Kada smo iz šume krenuli prema njivama, vidjela se svjetlost i obrisi vinkovačke bolnice. Rekao sam da ne smijemo nastaviti tim putem jer bismo ušli ravno u Mirkovce, morali smo se odbijati desno barem jedan kilometar te se nakon toga spuštati lijevo prema pruzi. Bilo nam je užasno hladno, bili smo gladni, žedni… Voda u čizmama teškim od blata po nekoliko kilograma. Već smo bili poprilično iznemogli i iscrpljeni.

Krenuli smo poljima i nakon sat-dva došli smo do pruge koja se nalazila 500 metara od željezničke stanice u Mirkovcima te smo uz prugu išli prema Vinkovcima. Bilo je oko pet sati ujutro. Odjednom dok smo išli prugom začulo se glasno: „Stoj! Ruke u vis!". U tom smo trenutku poskakali i s lijeve i s desne strane pruge i repetirali oružje. Pomislili smo: „To je to! Otkrili su nas! Sada je gotovo! Nema više dalje." Čuli smo neke glasove. Netko razgovara. Tada je jedna od žena povikala: ***„Ne pucajte, idu Vukovarci!!!"*** *Ispalo je da su nas dočekali pripadnici HOS-a. Nikada ljepši doček nismo doživjeli. Bili smo neko vrijeme tamo te su nas poslije odvezli do hotela „Slavonija". Nakon što smo se okupali, došao je moj prijatelj koji je doveo mog brata. Svi smo se zagrlili i plakali od sreće.*

Napokon, dokopali smo se Vinkovaca! U tom trenutku nismo ni bili svjesni da smo uspjeli, da smo sada slobodni!

(Memorijalni centar Domovinskog rata Vukovar, priča branitelja Marinka Babića).

Domoljublje i sudbine u vrtlogu ratnih zbivanja

U prevrtljivoj igri života i njegovoj nepredvidljivosti, putevi koje smo danas izabrali i njima hodimo, sutra već mogu imati nama neželjeni kraj. Tako je bilo u životu jednog osječkog sina, Borislava, koji se opredijelio za dični elektromonterski poziv. Svoje praktične vještine tijekom školovanja stjecao je u učeničkoj grupi Elektroslavonije, oko 1970., te po završetku školovanja počeo raditi u Osijeku na niskonaponskim mrežama, a potom na poslovima s brojilima u baždarnici. U skromnoj osječkoj radničkoj obitelji bio je mlađi od braće mu Zdenka i Krunoslava.

Kako ljubav mladih ljudi putuje naširoko slavonskim atarima, Borislav je sreo i zaljubio se u djevojku iz Vukovara, osnovao obitelj čiji je život 1977. započeo u Vukovaru, a on je još dvije godine putovao u Osijek, da bi potom kao radnik Elektroslavonije prešao raditi u njezin Pogon Vukovar. Njegova obitelj imala je u svojim snovima svjetlost života i vjeru u postojanje najvećih vrednota života. Tri djeteta, tri sina životu mlade obitelji donijela su smisao, radost življenja i odrastanja u gradu pored Dunava.

Borislavova majka Matilda i najstariji brat ostadoše u Osijeku, a po godinama srednji brat svoju obitelj osnuje u Nuštru i tamo nastavi živjeti.

Na istoku Hrvatske u ljeto 1991. snažno su se čule trublje rata, a s početkom rujna na područjima bjesomučnog neprijateljskog djelovanja pobunjenih Srba, četnika i JNA, kao što je to bilo na području Vukovara, Osijeka i Vinkovaca, osnažio se dragovoljni pristup slavonskih sinova, a nedugo potom i mobilizacija vojno sposobnih domoljuba u Hrvatsku vojsku, obrambenu snagu Hrvatske.

Borislav je svoj život stavio na raspolaganje vojnoj obrani Vukovara. Obitelj, supruga i troje male djece ostali su s njim, bili su mu hrabrost za obranu grada u teškim danima bitke za Vukovar, sve do sudnjeg dana te bitke, do 18. studenoga 1991., kada je ugašena i zadnja iskra plamena obrane. Obitelj je ostala u svom gradu unatoč osvajačkim napadima JNA jer je vjerovala u ljudsko postupanje neprijateljske vojske prema zarobljenicima, ako se i dogodi slom obrane.

Bili su dani početka studenog kad je Borislav lakše ranjen u borbama za obranu grada, da bi koji dan kasnije u akciji zbrinjavanja ranjenog suborca u bolnicu doživio ozljede zbog kojih je i sam morao u bolnici potražiti liječničku pomoć. U bolnici ga je zatekao pad obrane Vukovara, a na sudnji dan uz njega je bila obitelj, supruga s troje male djece. Ulaskom zločinačkih vojnika i zapovjednika u prostore bolnice, obitelj je bezdušno

razdvojena, tada to nisu slutili, razdvojena zauvijek. Jedni za druge više nisu znali gdje se nalaze, kojim putevima sudbine hode, životni putevi koje su im odredili zločinci razdvojili su se, nepovratno.

Supruga je s djecom proživljavala kalvariju Veleprometa, putovanje u izgnanstvo u Srbiju, preko Šida do Sombora. Tamo su im obitelji poznatih ljudi pomogli otići na sljedeću postaju njihova križnog puta, u društvo s ljudskim odnosom prema prognanom čovjeku, u Austriju (Salzburg), te vrlo brzo i konačno, ponovno u Hrvatsku, u mir i dobro Zagreba. Hrvatska elektroprivreda primila je izmučenu obitelj svog nestalog radnika, branitelja i dala joj krov nad glavom, stan u kojem su vjerovali u dobre vijesti o Borislavu.

O putu i sudbini Borislava iz vukovarske bolnice, majka u Osijeku i obitelj u progonstvu, pa ni njima bliski živi i dostupni Vukovarci u tom trenutku nisu ništa znali. Majka Matilda obraćala se i nama u Elektroslavoniji, ali osim utjehe i nade nismo joj mogli pružiti bilo kakvu informaciju o sudbini HEP-ovih radnika u Vukovaru. Unatoč nastojanju nisu se otvarali obzori saznanja. Vrata nade odškrinula su se s prvom razmjenom zarobljenih Vukovaraca 22. prosinca 1991., među kojima su bili i radnici Pogona Vukovar (deset radnika). Nažalost, ni do njih tijekom zatočeništva u logorima Stajićevo i Srijemska Mitrovica, nije doprla istina o Borislavovoj sudbini.

U povremenim posjetima majci Matildi ili u kratkim telefonskim razgovorima osjetila se neizmjerna tuga, zle slutnje, ali i vječno prisutna nada majke za život sina. Tužna, s vjerom u život, majka je trpjela tugu za nestalim sinom u okolnostima bjesomučnih napada na Osijek, baš gdje je to bilo strašno (Jug II). Uzvišenost nade bila je tim snažnija kad se zna da je sin Krunoslav poginuo u herojskoj obrani Nuštra. Najstariji sin, Zdenko, kao dragovoljac u postrojbama Hrvatske vojske i dalje je ratovao na prvoj crti obrane grada Osijeka s južne strane, doslovno na crti koja je branila njihov dom.

Prolazile su godine poraća. Tijelo HEP-ova elektromontera, osječkog sina i vukovarskog branitelja, pronađeno je 1996. pri prvom otkrivanju smrtnih jama zločina na Ovčari, stratištu hrvatskih duša. U džepu njegove košulje pronađen je poziv Štaba teritorijalne obrane za mobilizaciju u postrojbe za obranu Vukovara.

Supruga je hrabro iznijela teret pogibije Borislava, vodila je djecu kroz prognanički život i izvela ih na put časnih ljudi, te nastavila živjeti tu uz Dunav u Vukovaru, i njegove branitelje heroje.

Nakon Domovinskog rata majka Matilda i sin Zdenko nastavili su živjeti u Osijeku s tugom, ali gordi na svoje domoljublje. Uvijek nam se valja preispitati o dovoljnosti naše pružene pomoći takvim ljudima i obiteljima.

2.3.3. Pothvati na mreži za održanje opskrbe električnom energijom

Jedna priča kao slika pothvata u borbi za svjetlo u Vukovaru

Radnici Elektroslavonije koji su obavljali različite poslove na mreži u funkciji održanja prijeko potrebne opskrbe električnom energijom stanovništva i obrane od neprijateljskog nasilja i okupacije, u svakoj su prilici savjesno i hrabro izvršavali svoje zadaće. Tu tvrdnju dokazuju istiniti događaji i postupanje radnika u njima. Zapisano svjedočenje o istini ne boji se vremena koje nosi zaborav, ni zluradih sumnji ljudi. Zato u ovim zapisima, iz djelića ratne povijesti Elektroslavonije, donosimo jednu priču kao primjer iz skupa više priča za naš odnos prema tegobama Vukovara.

Vukovar je bez električne energije. Tih posljednjih dana mjeseca kolovoza često su te riječi dolazile u našu svijest, a savjest je pokretala nas i naše radnike na spasonosne pothvate. Dan ili noć, radni ili neradni dan, postajalo je svejedno za vrijeme poduzimanja pothvata. Tako je bilo i prijepodneva 31. kolovoza 1991. kad su te riječi dispečera pokrenule rukovoditelja ekipe 35 kV ESO na organizaciju puta prema Vukovaru. Prenosimo priču sudionika, jednu od priča iz prve ruke [30].

Spremili smo se za put crvenim Land Roverom koji nam je posuđen od vatrogasne ekipe Elektroslavonije nakon što su dva nova posuđena jedinicama ZNG-a. Priključili smo prikolicu s materijalom i alatom za dalekovode, a usput ćemo se opskrbiti hranom i pićem očekujući dugo vrijeme trajanja našeg posla. Ekipu postrojenja 35

kV činili su Meho, Emil, Ferika, Dominko, Tomica, Mirko i Ante.

Krenuli smo i tek što smo odmakli do Tvrđe, s radiopostaje u vozilu čuli smo poziv za zaustavljanje i pitanje gdje smo. Zaustavili smo se, a očekujući obrazloženje zahtjeva za zaustavljanje promatrao sam lica radnika u ekipi. Kao da se ocrtavalo olakšanje i očekivanje odustajanja od putovanja u Vukovar zbog ratnih sukoba koji zaprečuju pristupiti kvarovima na dalekovodima 35 kV. Vrlo brzo, nakon nekoliko minuta sustigao nas je šef i priopćio da smo zaboravili ponijeti zaštitne prsluke (pancirke) te da se moramo vratiti. Lica radnika ponovno su postala ozbiljna, zabrinuta, jer njihovi poslovi u području ratovanja nose ugrozu za život. Krećemo dalje, Vukovar bez struje zove.

Zbog ratnih djelovanja, već izvedene okupacije neprijateljske vojske, moramo voziti prema Vinkovcima preko Đakova, Budrovaca i Starih Mikanovaca. Taj put do Vinkovaca vodi i preko Vođinaca, mjesta moje mladosti. Na policijskom kontrolnom mjestu upitao sam gdje je policijska postaja radi dobivanja pratnje, a što traži Nalog direktora o radovima u uvjetima opasnosti po sigurnost radnika. Začudo, dobili smo savjet da je bolje ići bez njihove pratnje, jer put kojim želimo ići kontroliraju neprijateljski snajperi i čim vide policijsko vozilo snajperisti zapucaju na njega. Drugi je savjet praktične prirode, a kaže da putem Nuštar – Marinci moramo projuriti.

Prolazeći kroz Nuštar primjećujem strah koji je kod starijih osoba mnogo izraženiji. Pa oni znaju što je rat. Oštećene su kuće, neke manje, a neke više. Prošavši Nuštar pritisnuo sam gas do daske, ali stari Land Rover nije mogao više od 70 km/h. Novonapravljena asfaltirana cesta bila je uska i skrivala je opasnost zbog čestih okuka. Nailazimo na prepreke od betona (piramide) i željeza (križevi). Stigli smo u Bogdanovce, nekada je to bilo lijepo šokačko selo gdje smo se često nakon obavljenog posla znali odmarati.

Sada u Bogdanovcima vidimo samo mlade ljude u uniformi, a bilo je očito da su došli iz raznih krajeva Hrvatske. Podnevno sunce kao da je još više pobuđivalo te mlade ljude na opuštenost. Ipak, osjeti se strah od pogibije. Na licima neskriveni tragovi neprospavanih noći. Svježi tragovi razaranja na nekad lijepim kućama kao da su još više naglašavali besmislenost rata. Vrijedne ruke Slavonaca godinama su s polja prikupljali ljetinu i gradili sebi tople i lijepe domove. Kakvi su to ljudi koji tako lako i brzo uništavaju ono što je najsvetije čovjeku?

Približavamo se Vukovaru pa preko radio stanice u vozilu zovem Pogon Vukovar. Ne javljaju se. Na dogovorenom mjestu sastanka nema nikoga. Sumnjajući u funkcioniranje radijskog sustava upitam mještane ima li negdje telefon, a oni me upute u zgradu iza seoske trgovine. Bile su tu prostorije zapovjedništva obrane, a na moju zamolbu za uporabu telefona, zapovjednik mi odgovori protupitanjem:

„Dečki hoćemo li dobiti struju? Ne možemo ništa normalno raditi. Baterije su oslabile, hladnjaci ne rade, a kruha nismo dobili već tri dana, tek je jutros stigao.“

Uzalud smo pokušavali uspostaviti telefonsku vezu. Baterije za telefon su preslabe. Vratili smo se radiovezama u vozilu, pa smo nakon nekoliko premještanja položaja vozila ipak uspostavili vezu i čuli dežurnog Pogona Vukovar. U nama veliko olakšanje jer se počela rađati sumnja u uspješnost izvršenja zadaće. Javljaju nam da pratimo put na koji će nas garda uputiti. Oni su tim putem toga dana već prolazili. Nije bilo vremena za oklijevanje. Bliži se podne i nesnosna je vrućina.

Put kojim smo krenuli je asfaltna cesta prema selu Petrovci, a onda, prema uputi garde, naglo skrećemo na poljski, prašnjavi put. Na tom putu uočavamo brojne prazne čahure ispaljenih metaka, prazne konzerve od hrane, zgažene stabljike kukuruza, te vidljivo umorne gardiste s prašnjavom uniformom. S jedne i druge strane puta nailazimo u naizmjeničnom rasporedu iskopane rovove, a iz njih izviruju glave naši boraca. Pomislih: „Bože, hoće li ovi mladi ikada zaboraviti ove strahote?“ Tada ni slutio nisam što ih još čeka.

Vodeći računa o „vagašima“ na neravnom putu, proučavao sam izraz na licima tih mladih ljudi. Bilo ih je iz Međimurja, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Zagorja, Slavonije. Svi su ovdje jer su znali da tu brane svoju domovinu. Lenije su njihov zaklon i brana. Neki su grickali jabuke iz susjednog voćnjaka. Jednoj skupini poklonim

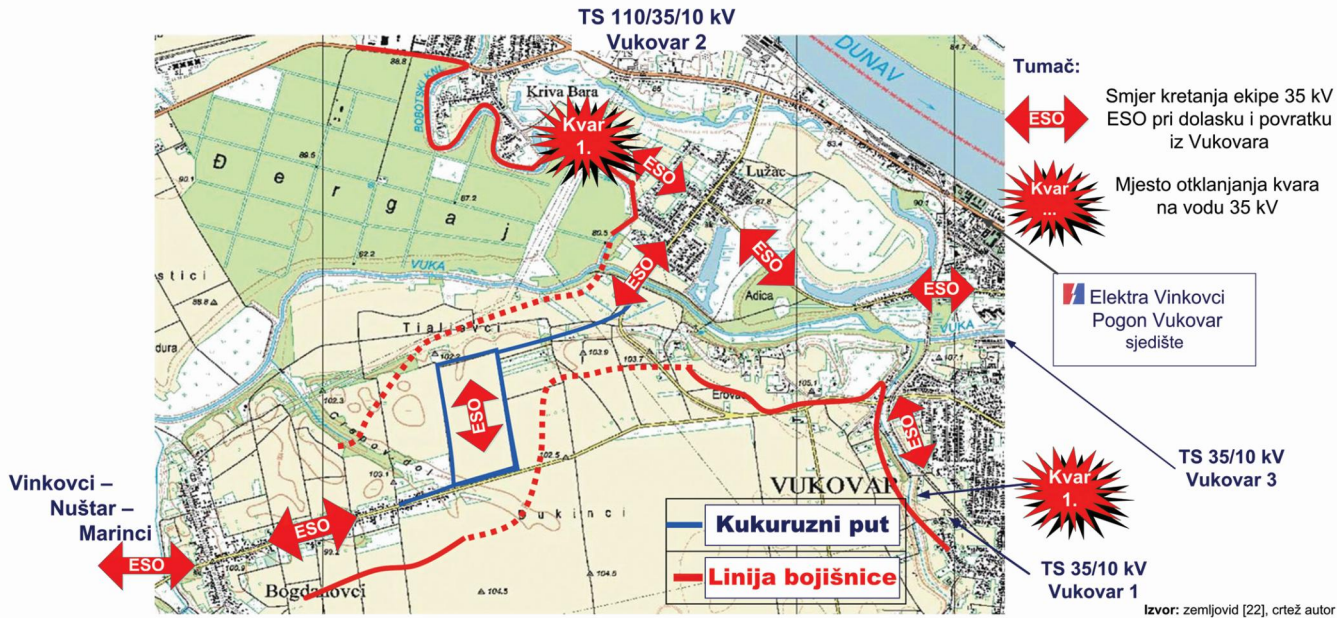
već pročitani „Glas Slavonije“. Bili su oduševljeni. Osjećam da su i oni u nama vidjeli ratnike na svoj način. Polja kukuruza s jedne i druge strane prašnjavog puta, zato je taj put dobio naziv „kukuruzni put“ (slika 2.23.).

Dolazimo do mosta preko rječice Vuke na obilaznici Vukovara. Sjetim se uzbudljivih događaja s dalekovodima na tim mjestima u mirnodopsko vrijeme. Koliko li je puta za nevremena pala užad dalekovoda, a onda bismo ih uz velike napore ipak osposobili za pogon. Već na prvim vukovarskim kućama zapaža se prkos koji izvire iz napisanih poruka.

Na putu zaobilazimo bezbrojne prepreke od plinskih boca do mina na svakom pogodnom mjestu. Prvo križanje za put prema glavnoj ulici jako je razoreno, a i lokali gdje sam kao mlad provodio slobodno vrijeme kod gradnje TS Vukovar 2. Krećemo u središte grada. Žalosno je gledati osakaćene kuće i srušeno drveće. Bila je to lijepa široka ulica, a sada je puna mina. Promet nikakav, tek pokoje vozilo prođe velikom brzinom mimo nas. Konačno stižemo u zgradu Pogona Vukovar.

Nezaboravan je to bio susret s dragim ljudima. Uvijek su spremni za pomoć iako umorni, napeti, jako ponosni ljudi. Ponosni jer vole svoj grad. Školski kolega Ivica, kojeg sam posljednji put vidio prije nekoliko mjeseci, iskreno me zagrlio. U takvom društvu i ja sam se osjećao ponosan, jer mogao sam podijeliti bol tih ljudi. Znali su zašto smo došli, očekivali su nas. Oni su stalno bili na žicama i krpali vodove. Kao i mi, znali su da će struja ljudima biti poticaj da izdrže.

Objasnili su nam gdje je mjesto kvara i kako bi bilo najsigurnije do tamo doći. Posebno su nas upozorili na snajperiste. Dogovorili smo se da prvo otklonimo manji kvar na dalekovodu između dvije trafostanice. Bilo je to u blizini TS 35/10 kV Vukovar 1. Prelazili smo uske puteljke između zasađenog povrća, pozorno hodajući da ne bi uništili biljke. Kvar se nalazio u plantaži kukuruza u jednoj udolini. Na zemlju su pali vodiči dalekovoda isječeni krhotinama granate. Za iskusnog Mehu nije bilo poteškoća popeti se na visoki željezni stup između dvije uzvisine. Drugi radnici spretno su sastavljali presječene vodiče. U okolini je bilo napuštenih kuća

Slika 2.23. Put u Vukovar do dalekovoda i trafostanica koje su neki od elektromontera gradili i potom održavali, između dvije linije bojišnice, prepun ugroze života, tko bi to mogao pretpostaviti. Rat je izazov za pravila poslovnog postupanja, ali i kad se zna kako je potrebno postupiti, bez hrabrosti izvršitelja sve je isprazna želja.

što nam nije pričinjavalo nelagodnost. Skupili smo alat i materijal te krenuli na drugi zadatak. Dan neumoljivo prolazi.

Drugi kvar nalazio se na vrlo nepristupačnom mjestu, kod bare iza „Batinih" stanova. Razgovarali smo s domaćinima o putu za dolazak do tog kvara, a potom smo stali i kod ureda kriznog stožera radi detaljnijih naputaka. Imali smo sreću da je u tom trenutku u krizni stožer došao pripadnik Zbora narodne garde, a koji je postavljao mine na putu kojim smo morali ići. Složio se da nas provede kroz minsko polje. Obilaznim putem je dalje, ali sigurnije. Vozimo polako, a čovjek ispred vozila upozorava nas na zamaskirane prepreke i ukopane mine. Ta lokacija bilo je smetlište nedaleko šume Đergaj. Prošli smo oprezno dva zapuštena puteljka. Tu je naš vodič stao, jer, reče nam, on je postavljao mine do tog mjesta, a od njega dalje ne zna njihov raspored.

Oprostimo se i zahvalimo te oprezno krenemo dalje sami. Mirko je išao ispred Land Rovera promatrajući svaki sumnjivi grm. Mjesto kvara bilo je blizu, s dvije faze na zemlji. Vodič jedne faze digli smo pomoću spojke Land Rovera, dok je drugi dio ekipe sastavljao vodič druge faze pripremajući ju za podizanje na stup. Nepokošena i visoka trava, te močvarno zemljište otežavalo je napredovanje radova. U zanosu posla i umorni u kasno poslijepodne, nismo više obraćali pozornost na minsko polje. U trenutku kada smo se pripremali Land Roverom dići i vodič druge faze, jer udaljenost od stupa do stupa je velika, a dio vodiča u vodi, nadletjela su nas dva aviona. Neugodan je bio prolazak metaka kroz zrak. Iz pravca Borova Sela čujemo podmuklu tutnjavu i povremeno jasne eksplozije. Meho se, kao iskusan radnik, ponovno penje na stup. Upitah ga za strah od skrivenih, zlih snajperista. Odgovorio mi je da na stupu ima veće šanse za preživjeti nego na zemlji. Kako je druga ekipa sastavila vodič, počeo sam povlačiti vodič Land Roverom. Vodič se polako zatezao i dizao u svoj normalni položaj kad osjetih nelagodan miris koji je dolazio iz vozila. Proklizala je spojnica u vozilu zbog zapinjanja vodiča na drugoj strani u močvari. Nastao je veliki problem dovršetka ovog pothvata. U pravi tren došli su radnici iz Pogona Vukovar koje sam zamolio da u obližnjim kućama potraže traktor za ispomoć. U očekivanju traktora otišao sam prema mjestu gdje je uže zapelo i propao u vodu do struka, no nastavljam pratiti uporište vodiča. Vidim da postoji sretna okolnost u tome što na povišenom mjestu postoji savinuti željezni komad za koje su ljudi vezali svoj čamac. Unatoč prepoznavanju opasnosti moga pothvata, pokušao sam osloboditi vodič. U žurbi potegao sam vodič svom snagom i na moju i našu sreću uspio ga osloboditi pri čemu je visoko odskočilo. Traktor je upravo stigao, pa smo brzo digli tu stranu, a ona ekipa sastavljača užeta odmah je prionula poslu.

Vukovarčani mi skreću pozornost da kad mi budemo ovdje završili posao neće biti uklopničara u TS 35/10 kV Vukovar 3 za uključenje dalekovoda pod napon, jer po mraku nastupa problem prolaska pored vojarne na Sajmištu zbog kontrola. Zato su predložili da prekinemo posao, no mi smo ipak odlučili posao završiti do kraja. Uz to, zamolio sam ih da se rukama objesimo na vodič koji se sastavljanjem sve više dizao u zrak, a što smo činili do granice izdržljivosti. Spretni monteri učine sve kako valja. Podignut, vodič je ipak bio nešto niži od ostalih, ali bez opasnosti za okolinu. Dajem nalog da se dalekovod stavi pod napon. Uskoro je dalekovodom potekla dugo očekivana električna energija.

U ostvarenju tog pothvata nisu nas spriječili avioni ni eksplozije, jer smo to sve činili za ljude i obranu grada. Srca nam je ispunio pravi elektromonterski ponos za dobro obavljeni zadatak u Vukovaru. Zahvalili smo domaćinima i krenuli kući gradskim ulicama, a bilo je kasno predvečerje. Građani koji su se zatekli na ulici, prepoznavši vozilo HEP-a, pozdravljali su nas iz zahvalnosti. Idemo istim putem kroz kukuruzište. I u mraku budne su oči naših hrabrih ratnika. Svi smo bili sretni. Ne znam zašto sam uključio rotacijsko svjetlo na Land Roveru, ali nijedna policijska patrola MUP-a nije nas zaustavila. Na putu kući nakratko se zaustavimo pozdraviti majku. Ona, kao sve majke bojala bi se za svog sina, ali sada je odobravala naš postupak. Dobro sam učinio ne rekavši joj kamo idemo. U Osijek smo došli kasno u noći. Svi su se razišli kućama osim mene. Ja sam otišao u poduzeće, jer moj dom je na okupiranom području.

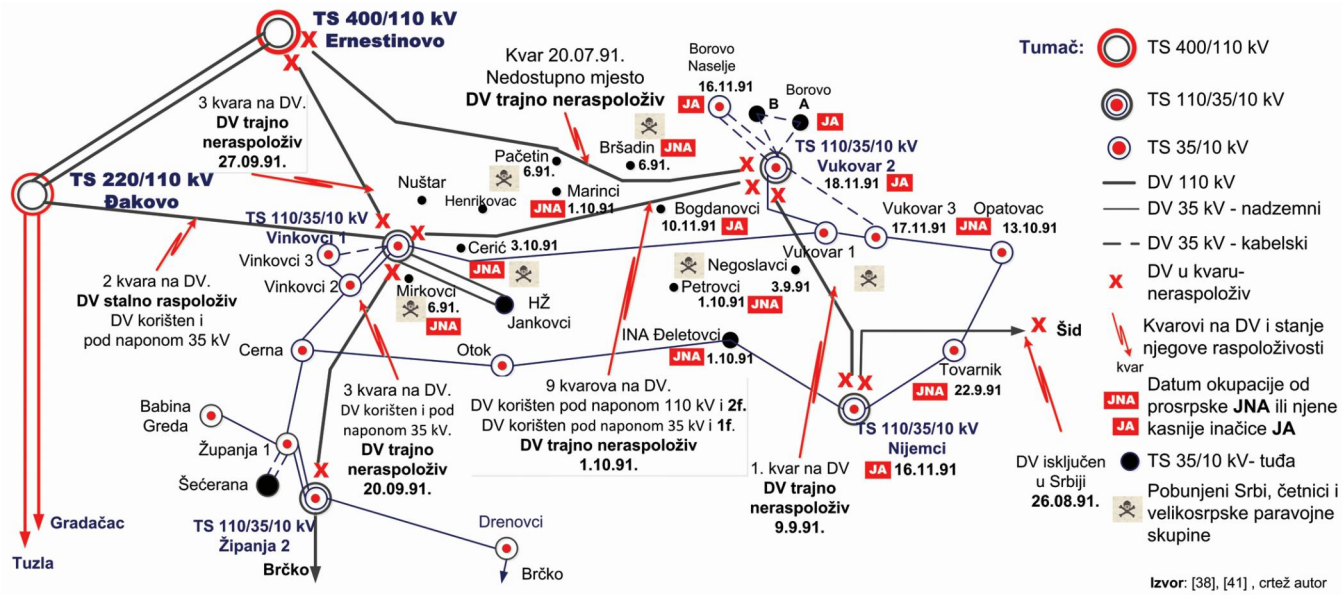
Predanost održanju svjetla Vukovara do posljednje žice

Od 25. lipnja 1991. kada je Republika Hrvatska ustrojena kao samostalna i suverena država, na području vinkovačke i vukovarske općine počele su nemirne noći s pucnjevima pobunjenih Srba iz Mirkovaca, Bršadina, Pačetina, Ostrova... U krilu i sa zaštitom jedinica JNA, pobunjeni Srbi tih atara razvidno su uprizorili okupaciju sela, gdje su bili u većini, te njihovo povezivanje u manje cjeline kao okupirana područja. Slijedili su napadi na policijske ophodnje i pripadnike ZNG-a, miniranje pruge i oštećivanje sastavnica prijenosne i distribucijske mreže. Bio je to početak razdoblja s teškim uvjetima za održanje raspoloživosti opskrbe električnom energijom.

Ustrajnost elektroprivredne braće istoka Hrvatske (djelatnosti proizvodnja – prijenos – distribucija) održanju bezočno napadnutog elektroprivrednog sustava HEP-a, kao nezaobilazne sastavnice uspjeha obrane istočnih granica domovine, trajala je u tehnički i fizički iscrpljujućim oblicima. Uz to, još važnije, svaki oblik morao se ostvariti u uvjetima koji su za radnike, koji su u njemu sudjelovali, bili s ugrozom života. Kako nam kazuje slika, broj kvarova u mreži bio je velik, a bitka za raspoloživost mreže u izravnoj funkciji opskrbe grada Vukovara trajala je do ranih dana jeseni 1991. (slika 2.24.).

Kada se u vrijeme rađanja jedne ljetne večeri, 20. srpnja 1991., dogodio obostrani ispad dalekovoda 110 kV Ernestinovo–Vukovar, nakon neuspješnog automatskog ponovnog uključenja, nije se pomislilo da su tim dalekovodom prema Vukovaru potekli posljednji kilovatsati električne energije u Domovinskom ratu. Ali kad je već sljedećeg dana, koordiniranim radom ekipa Elektroprijenosa Osijek i Elektre Vinkovci, Pogon Vukovar, pronađeno mjesto kvara (dalekozorom) na trasi dalekovoda između sela Bršadin i Pačetin, sa zadrtim srpskim pobunjenicima pojačanim četnicima iz Srbije, bilo je izvjesno da je s motrišta opasnosti za živote elektromontera popravak kvara neizvjestan.

To se i obistinilo, MUP RH je zbog miniranosti i blizine pobunjenih Srba, 31. srpnja 1991. uskratio zatraženu

Slika 2.24. Razaranje krovne mreže za opskrbu el. energijom nekog područja, prijenosne mreže, započelo je krajem srpnja, a kako je vrijeme ljeta išlo prema jeseni, sve više dalekovoda 110 kV, unatoč hrabrosti elektromontera u popravcima, postajalo je neraspoloživo. Sve su dulja bila razdoblja mraka na području Vukovara.

zaštitu pri radu elektromontera, te definitivno zabranio rad na tom području. Ipak uporna i hrabra ekipa Elektroprijenosa pokušala je doprijeti do mjesta kvara na vodu Ernestinovo – Vukovar, ali neuspješno. Pokazalo se da je taj kvar učinio taj dalekovod neraspoloživim cijelo vrijeme neprijateljskog djelovanja na Vukovar. Ostala su još dva izravna dalekovoda 110 kV i to od TS Vinkovci 1 i od TS Nijemci do TS Vukovar 2. Uzevši u obzir i mrežu 35 kV, sigurnost i pouzdanost opskrbe činili su se neugroženima. Ispočetka teroristično, a potom ratno djelovanje, brzo su mijenjali tijek stanja značajki opskrbe, pa time i potrebitost pothvata u prijenosnoj i distribucijskoj mreži. Od mira i sigurnosti opskrbe do drame i mraka.

Od 26. kolovoza 1991. započinje agonija raspoloživosti DV 110 kV od TS Vinkovci 1 do TS Vukovar 2. Njegova neraspoloživost od prvih dana mjeseca rujna, zbog kvara izazvanog djelovanjem neprijateljske artiljerije, značila je prekid dotoka električne energije Vukovaru iz mreže 110 kV, jer je iz Šida preko TS 110/35/10 kV Nijemci to bilo onemogućeno političko-nasilničkim činom isključenja te međurepubličke veze s mreže 110 kV u TS Šid. Iz sjedišta HEP-a u Zagrebu poslana zamolba da se TS Nijemci i TS Vukovar opskrbe električnom energijom vodom 110 kV Nijemci–Šid biva odbijena. Kad je 9. rujna 1991. vod 110 kV Vukovar–Nijemci bio pogođen i oštećen na području grada Vukovara, on postaje trajno neraspoloživ. Time se opskrba električnom energijom u zapadnom Srijemu iz TS Nijemci (Nijemci, Tovarnik) ostvaruje iz mreže napona 35 kV.

Agonija održanja raspoloživosti DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2, kao jedinog preostalog za opskrbu el. energijom iz mreže 110 kV, kao i ugroza radnika Elektroprijenosa Osijek pri otklanjanju kvarova, nastavila se sve do 30. rujna 1991. U tom jednomjesečnom razdoblju „crnog rujna“ 1991. pogon DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2 obilježava [38], [45]:

- neraspoloživost zbog devet kvarova na dalekovodu (prethodna slika) i dva kvara u pripadajućim poljima TS Vinkovci 1 i TS Vukovar 2 (sabirnice 110 kV, prekidač) u trajanju od ukupno približno 16 dana
- jednofazni pogon voda pod naponom 35 kV (29. i 30. 8. 1991.)
- dvofazni pogon voda pod naponom 110 kV (20. do 22. 9. 1991.)
- pogon voda pod naponom 35 kV (26. do 30. 9. 1991.).

Istodobno s agonijom raspoloživosti vodova 110 kV u opskrbi područja Pogona Vukovar, napose grada Vukovara, odvijala se, istina u manjoj mjeri, agonija raspoloživosti vodova 35 kV, u čijem su održanju hrabro sudjelovali radnici Elektroslavonije Osijek (slika 2.25.). Zbog neprijateljskog artiljerijskog djelovanja bili su povremeno neraspoloživi DV 35 kV Vinkovci 1–Vukovar 2 (dva kvara), DV 35 kV Vukovar 1–Vukovar 2 (dva kvara), te DV 35 kV Nijemci–Đeletovci (tri kvara), a što je uz događaje u mreži 110 kV pridonosilo čestim, pa i dugotrajnim prekidima opskrbe el. energijom.

Silinu razaračkog djelovanja neprijatelja može se prepoznati i u činjenici o istodobnoj neraspoloživosti svih vodova 110 kV i vodova 35 kV koji su na područje Pogona Vukovar dovodili električnu energiju. Takav događaj uvijek je rastjerao svjetlo, a donio mrak na šire područje Pogona Vukovar (dogodilo se to 3. i 14. rujna 1991.).

Mogućnost korištenja napona 110 kV za opskrbu električnom energijom područja Vinkovaca i Vukovara osim o raspoloživosti dalekovoda, ovisila je i o raspoloživosti transformatora 110/35 kV u TS Vinkovci 1 i TS Vukovar 2. I dok se raspoloživost dalekovoda stalno uspostavljala upornim dokazivanjem hrabrosti elektromontera i domišljatosti inženjera (jednofazni i dvofazni pogon), dotle se kvar na transformatoru nije dao svladati raspoloživim vještinama i hrabrošću. Nakon avionskog napada na TS 110/35/10 kV Vinkovci 1 24. rujna 1991., kada su ciljevi bili energetski transformatori 110/35 kV, razaranjem kotlova obaju transformatora 110/35 kV u TS Vukovar 2, 28. rujna 1991. i još prije tih događaja nastup trajne neraspoloživosti DV 110 kV Vinkovci 1–Županja [38], razorena je i svaka nada u mogućnost dovođenja svjetla i topline na područje Vinkovaca i Vukovara iz mreže napona 110 kV.

Bogdanovci, put prema Vukovaru, iznenadna pucnjava. Privremeno zaustavljanje i korištenje vozila kao zaklona od neprijateljskog pušćanog zrna. Unatoč nagovještaja opasnosti, nema povratka dok se misija svjetla za Vukovar ne ostvari.

Vodiči pogođenog dalekovoda 35 kV na zemlji. Gornji dio stupa dalekovoda u vidokrugu neprijateljskog snajpera. Neizbježna je primjena „zemaljske" tehnologije krpanja i podizanja vodiča, jer podizanje penjanjem na stup povećava i tako već veliku ugrozu života.

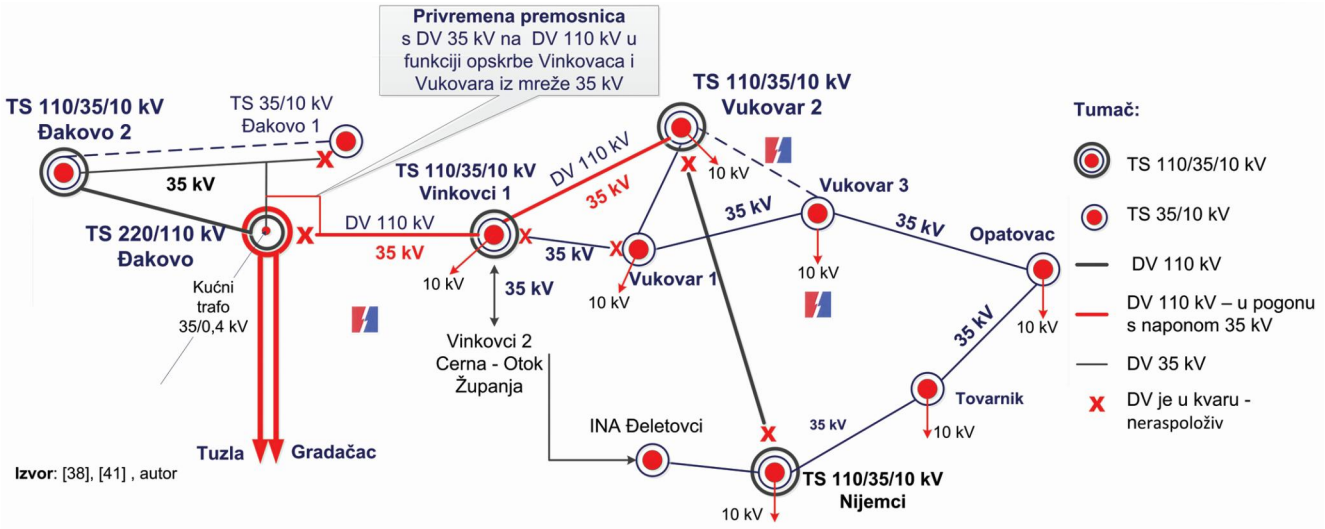
Nakon popravka oštećenja i otklanjanju kvarova u TS 110/35/10 kV Vukovar 2 i na dalekovodima 35 kV u bliskom gradskom okruženju, a prije povratka svome domu kroz ugroze života, zajedničko fotografiranje. Tko je tada mogao znati što će im ratna sudbina donijeti?

Izvor: slike arhiva ESO, povezivanje slika i tekst autor

Slika 2.25. Svako putovanje na vukovarsko područje radi otklanjanje kvara na sastavnicama distribucijske mreže 35 kV bilo je prepuno ugroze života elektromontera, i u pristupnim selima i u samom Vukovaru. Razvoj ratnih zbivanja mijenjao je mjesto i smjer od kojeg je mogla doći ta ugroza, a kad bi prijetnja pogibelji bila jasna, dogodio bi se povratak s neobavljenim poslom, čekala se sigurnija prilika.

No dok je za Vinkovce bilo nekoliko rješenja za održanje svjetla, nada za svjetlo Vukovara je tinjala, uzdajući se u uporabu napona 35 kV iz distribucijske mreže, dovodeći ga vodičima dalekovoda 110 kV. Zato se odmah, 28. rujna 1991. pristupa izradi premosnice 35 kV s postojećeg odvojka 35 kV od voda DV 35 kV Đakovo 2–Đakovo 1, koji inače služi za vlastitu potrošnju TS 220/110 kV Đakovo, na vod DV 110 kV Đakovo – Vinkovci 1 [41]. Taj pothvat imao je cilj u tek nastalim uvjetima ostvariti pouzdaniju i sigurniju opskrbu područja Vinkovaca, a za Vukovar ostvariti jedino moguću opskrbu električnom energijom do zadnje ispravne fazne žice DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2 (slika 2.26.).

30. rujna 1991. dolazi do pada vodiča dalekovoda DV 400 kV Mladost–Ernestinovo na DV 110 kV Vinkovci

Slika 2.26. Kako se ne bi ugasilo svjetlo Vukovara u vrijeme „crnog rujna" 1991., hepovci s istoka Hrvatske bili su spremni na svako održivo i fizikalno prihvatljivo tehničko rješenje, a pred ostvarenjem nije stajalo pitanje o njegovu trajanju u svijetu neprijateljevih nakana. Slikom opisani trajao je dva dana.

1–Vukovar 2 u blizini Marinaca. Kako je nedvojbeno da to znači neraspoloživost voda za trofazni pogon s naponom 35 kV, jer kako smo prethodno već naveli, napon 110 kV ne može se u TS Vukovar 2 transformirati u 35 kV, silna želja za vraćanje svjetla Vukovaru rađa vjerovanje da vodič DV 400 kV možda ne dodiruje baš sva tri fazna vodiča voda 110 kV.

Vješti elektromonteri i stručnjaci Elektroprijenosa Osijek u TS Vinkovci 1 ispituju ispravnost pojedinih faznih vodiča DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2, nadaju se pronaći vodič bez kvara, makar jedan jedini, za jednofaznu opskrbu električnom energijom iz mreže 35 kV. Surađuje se s dežurnim radnikom Elektroprijenosa u TS Vukovar 2.

Nakon pojedinačne provjere ispravnosti vodiča i uključenja na napon 35 kV, utvrđuje se stanje koje nas učini duboko nesretnima – dalekovod nema ispravnog faznog vodiča. Nema onoga koji bi doveo električnu energiju za svjetlo i obranu napaćenog grada. Osjećaj nemoći i tuga u srcima upornih hepovaca koji su neuspješno pokušavali preko TS 110/35/10 kV Vinkovci 1, na slobodnoj strani zavičaja, poslati električnu energiju Vukovaru (slika 2.27.).

U Vukovaru, na okupiranoj strani zavičaja, hepovci koji su bili tada i koji će ostati do sudnjeg dana obrane Vukovara, uporabom industrijskih i drugih agregata izvora električne energije (ukupna snaga 2185 kVA), te koristeći se HEP-ovom i distribucijskom mrežom 0,4 kV velikih gospodarskih subjekata za uspostavu agregatskog sustava opskrbe električnom energijom [25], donijet će svjetlo i toplinu ljudima u skloništima i bolnici, energiju sustavu opskrbe vodom, kruhom, a obrani grada sposobnost.

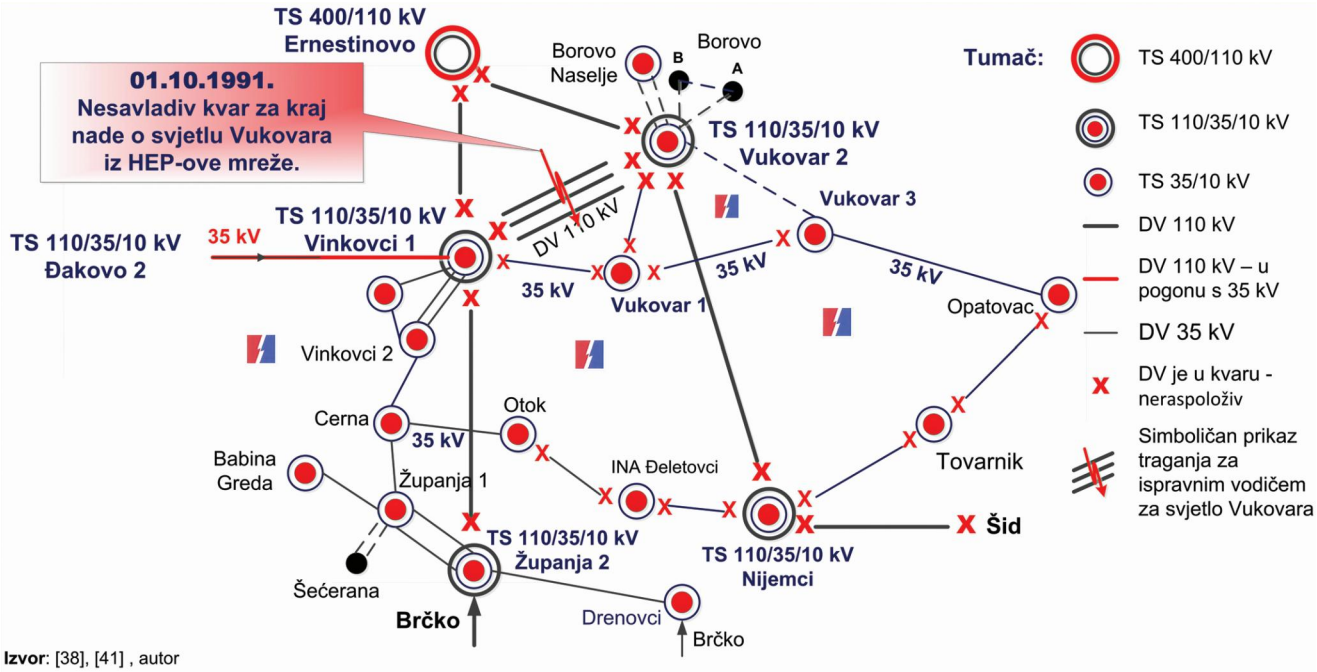
Tih dana nadvio se mrak nad sjajem obrane Vukovara, ali ne zasjeni ju. Obrana Vukovara svijetli i danas.

2.4. Ratnici svjetla u konačnoj borbi za svjetlo u svakom domu

2.4.1. Poslovne odluke u ratu ili ratne odluke

Odluke o ratovanju s radnicima u središtu naše brige

Rekosmo da je nalog generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede (broj 01 – 142/91 od 14. 8. 1991.) o uvođenju ratne organizacijske sheme, ratnom rasporedu

Izvor: [38], [41] , autor

Slika 2.27. Nakon 1. listopada 1991. elektroenergetska mreža grada Vukovara i njegove bliže okolice bila je odvojena od HEP-ove prijenosne i distribucijske mreže. Električna energija u životu ljudi i grada u ratnim uvjetima nije sve, ali bez nje je u tim i danima koji su dolazili, gotovo sve bilo ništa.

radnika i dužnosti radnika po osnovi radne obveze uveo Elektroslavoniju Osijek u razdoblje poslovanja pod ratnim uvjetima. Priprema ostvarenja odluka i naloga trajala je gotovo do sredine rujna (točka 2.1.5.), kad su od strane neprijatelja dolazili jasni pokazatelji njegovih bezdušnih ratnih namjera. Načini li se posvemašnji uvid u smisao i ciljeve tih odluka, čini se potpuno prihvatljivim zvati ih „odluke o ratovanju".

Odluke vezane za radnike težile su postići istodobno dva cilja: *sposobnost održanja ratne misije te zaštitu radnika od ranjavanja i pogibelji*.

Sposobnost održanja ratne misije značilo je održati u ratnom rasporedu radnike sposobne i hrabre za poslove na mreži tijekom varljivog mira, ali i kad se čuju eksplozije granata tamo dalje od mjesta rada. Poslovi na mreži odnosili su se, prije drugih, na one kojima se nakon razaranja ili oštećenja sastavnice mreže djelovanjem neprijatelja, popravkom fizičkog ili funkcionalnog stanja izravno omogućila opskrba električnom energijom ili povećala njezina sigurnost te pouzdanost. Gledajući kroz odluke o postupanju, izlaganje opasnosti od ranjavanja ili pogibelji imalo je granice, rizik je bio na strani života radnika, ne na strani popravka, ne popravak pod cijenu ranjavanja ili pogibelji. Nažalost, bilo je pothvata za čije je ostvarenje trebalo prijeći tu granicu sigurnosti radnika, hrabrost i savjesnost radnika vodila ih je preko nje. S ciljem smanjenja razine izloženosti radnika ranjavanju i pogibelji pri izlascima na pothvate promjene uklopnog stanja (uključenje – isključenje) na vodovima ili u trafostanicama, donesena je odluka o pravilima vođenja pogona mreže kroz pravila držanja njezina uklopnog stanja. Time se htjelo smanjiti potreban broj izlazaka radnika na te pothvate u vrijeme neprijateljeva djelovanja na grad (pojedinosti te odluke vidi u točki 2.4.2.).

Mnogi radnici, čija je hrabrost pri ostvarenju radnih pothvata bila na iskušenju, nakon zbrinjavanja obitelji u mirne krajeve živjeli su sami, zato im radni život nije smio dodatno stvarati osjećaj napuštenosti. To smo

nastojali postići ostvarenjem svih radnih prava, redovitosti plaće, toplim obrokom, zbrinjavanjem obitelji, čestitkom za njihov rođendan, darovima za djecu u prigodi blagdana svetog Nikole, odlukom o jednokratnoj financijskoj pomoći za otklanjanje oštećenja doma, bez obzira na grubost ratnih uvjeta u kojima se odvijalo poslovanje.

Zaštita radnika od ranjavanja i pogibelji pri obavljanju radnih zadaća, te dolasku i odlasku s posla, bila je u središtu svakog razmišljanja o stvarnoj ugrozi radnika od neprijateljevih „poruka smrti“ pri ostvarenju zadaća, a može se prepoznati u odlukama o:

- preseljenju iz poslovnih prostora blizu crte obrane (npr. dispečeri, informatičari s lokacije Zeleno polje) ili stalno napadanih dijelova grada u „mirnije“ dijelove
- fizičkoj zaštiti radnih prostora (palete opeke, drvena oplata…)
- osobnoj fizičkoj zaštiti radnika elektromontera (zaštitni prsluci, kacige, oružje)
- uvjetima dolaska i odlaska s posla s obzirom na proglašenu opću opasnost,
- radom kod kuće,
- radnom položaju „na čekanju“ do poziva za rad…

Provedba takvih odluka, promatramo li broj ranjenih i poginulih radnika povezanih s radnim zadaćama, ostvarila je postavljeni cilj (vidi dijagram u 2.6.2.).

Tijekom cijelog mjeseca rujna i početka listopada mnoge je poslovne odluke određivao rat, one zato nisu mogle imati poslovni već ratni karakter. Ali dok su nebo i zemlja gorjeli, dok smo odluke donosili sami, dok su o njihovoj valjanosti ovisili pravičnost i životi, osjećali smo samoću ostavljenog na milost i nemilost velikosrpske okupatorske politike i nasilja, te rata kao utjecajnog zla. Tome je doprinio i neuspjeh posljednje žice za Vukovar, humanitarnog konvoja, zla kob poginulih i ranjenih, izdaja pobjeglih. To nisu bili strah i slabost, beznađe, prepuštanje sudbini, bili su to novi ožiljci na duši. No, čovjek s ožiljcima jača, svoju snagu usmjerava na učinkovitu obranu od nevolja što ih nameće neprijatelj.

Podrška generalnog direktora HEP-a

U donošenju i provedbi poslovnih odluka u ratnim uvjetima i odluka o ratovanju, te usmjeravanje ožiljaka na uspjeh, smatramo izrazito korisnom podršku koju smo dobivali od generalnog direktora HEP-a, g. mr. Ivana Putanca. S vremenske točke gledišta u pravom je trenutku došao njegov posjet jedinicama svih elektroprivrednih djelatnosti Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, sredinom listopada, točnije 17. listopada 1991. [41]. Bio je to trenutak kada su naši dani i noći bili određeni borbom za održanje elektroenergetskog sustava na svim naponskim razinama, na cijelom području istoka Hrvatske, a u funkciji misije opskrbe električnom energijom (slika 2.28.).

Slikom i riječju vjerodostojno je predstavljeno razaranje svega što čini pogon elektroenergetskog sustava na istoku Hrvatske, na području Vinkovaca i Osijeka. Prikazana je i ljudska kalvarija radnika u vremenu dotadašnjeg rata elektroprivrednih jedinica. Od očevida, u Osijeku zgarište spremnika tekućih goriva za TE-TO, uništen pogotkom topničke granate jedan agregat PTE, razorena plinska Mjerno-redukcijska stanica 3, oštećenje NN mreže po gradu do Zelenog polja, ožiljci od granata na poslovnim objektima.

Dovoljno za snažan doživljaj dosadašnjih stradanja, dovoljno za buđenje iskrene želje i potrebe za pružanjem pomoći. Naši ožiljci omogućili su nam da prepoznamo razumijevanje, prijateljstvo u srcima generalnog direktora i suradnika mu.

Kako je posjet bio u vrijeme kad smo promišljali spas za svjetlo sustavom nadomjesnih objekata, napose i započeli izgradnju prvog od njih (11. listopada 1991.), premosnicu vodova 110 kV s oznakom „505/0“, upoznali smo generalnog direktora s idejom i našom odlučnošću da ih ostvarimo. Podrška je bila kao kiša isušenoj zemlji slavonskoj, pa smo jednostavno donijeli odluke o izgradnji sljedećih, kao dijela strategije predviđanja razvoja ratnih događanja na štetu postojećeg elektroenergetskog sustava i učinkovitog odgovora tome u funkciji njegove održivosti.

Slika 2.28. Drugi dolazak generalnog direktora HEP-a među elektroprivrednike istoka Hrvatske bio je u vrijeme u kojem se djelovanjem odlučivalo hoće li neprijateljska snaga razaranja ugasiti svjetlo u atarima između Drave, Dunava i Save, kao u Vukovaru s koncem rujna ili će domišljatost i hrabrost sinova tih atara pobijediti sirovu snagu razaračkog djelovanja svih vojnih članova što ih ovamo posla velikosrpska politika.

O „čisto" poslovnim odlukama, kao što je bila o novoj organizaciji HEP-a, rekli smo da se ne uklapa u ratno rađanje zore i dolazak noći sa strahom za sutra, te savjetovali odgodu do nastupa mira. Ispred svih, potrebne su odluke koje će pomoći radnicima svladati različite tegobe koje im je donio rat (progonstvo, razaranje doma, razdvojenost obitelji...).

Podržano je donošenje odluke o postupku utvrđivanja ratnih šteta, unatoč tome što je svakome bilo nedvojbeno da će šteta biti još, još... Odluka je trebala odrediti metodologiju i tijela koja bi provodila popis i procjenu od područnih do najviše razine u HEP-u.

Generalni direktor obišao je tijekom listopada sva područja Hrvatske u ratu, upoznao se s ugrozom elektroenergetskih objekata, sigurnosti opskrbe na neokupiranim dijelovima područja i s problemima rada jedinica HEP-a u ratnim uvjetima. Dojmovi su objavljeni u izdanju HEP *Vjesnika* iz studenog 1991. pod naslovom „Vidim patnju" iz kojeg izdvajamo:

Iako podijeljen, naš – hrvatski elektroenergetski sustav – postoji. Zahvaljujući njima – elektroprivrednicima, hrabrim borcima. Zahvaljujući tome, svjetlost, toplina i informacije povezuju nas i na taj način ublažuju osjećaj ugroženosti, napuštenosti. Kao generalni direktor Hrvatske elektroprivrede koja se sada u svim izvješćima spominje – po dobru, mogu reći da sam ponosan što smo konačno u prigodi pokazati kakvi uistinu jesmo. Cilj – ljudima dati svjetlost – osnovni je pokretač našim elektroprivrednicima koji više ne znaju za radno vrijeme. Nitko od njih ne pita za slobodne dane, stimulaciju, dnevnicu koju treba izdvojiti za kolegu razrušenog doma, bez kućnog praga.

Ove riječi kojima Vam se obraćam nisu riječi interpretacije. Osobno sam se uvjerio u patnje naših ljudi od osječkih, splitskih, riječkih do istarskih pogona. Iako smo mi u Zagrebu malo više pošteđeni stradanja, vjerujte, činimo sve da moralno i materijalno pomognemo kolegama u područjima gdje se vodi pravi, a negdje i totalni rat.

Moram na kraju, priznati da sam ponosan što sam na čelu hrabre vojske, ponosan sam na svakog elektroprivrednika. Zato ovom prigodom, putem „Vjesnika Hrvatske elektroprivrede" zahvaljujem im na trudu i požrtvovnosti koju iskazuju braneći Hrvatsku elektroprivredu i hrvatsku Domovinu.

(mr. Ivan Putanec)

U ratnim uvjetima, donošenje odluka s položaja generalnog direktora ili predsjednika uprave nekog društva s državnom misijom, važnih za ostvarenje misije obrane zemlje od nasilnog neprijatelja, mora počivati na poznavanju stvarnog stanja na terenu i povjerenju u rukovodne i izvršne radnike na terenu. Na sreću, u Domovinskom ratu tako bi u Hrvatskoj elektroprivredi, s takvim zajedništvom išli smo zajedno prema pobjedi.

Svima nama, direktorima organizacijskih jedinica elektroprivrednih djelatnosti na istoku Hrvatske, opisani poslovni razgovor s generalnim direktorom bio je potvrda valjanosti puta kojim idemo kroz vihor rata i međusobnog zajedništva, a rastjerao je samoću i osjećaj ostavljenosti na milost i nemilost neprijatelja.

Odluke u skladu s operativnim planom obrane Hrvatske vojske

Osnivanjem zapovjedništva Hrvatske vojske – Operativna zona Osijek, potkraj rujna 1991., kao još jedan dokaz ratnog stanja, stupile su na snagu i odluke kojima su se utvrdila nova obvezna pravila ponašanja i postupanja i vojnih i civilnih dionika rata u funkciji obrane istoka Hrvatske. S dijelom njih bio je obuhvaćen i rad ekipa organizacijskih jedinica Hrvatske elektroprivrede, napose i Elektroslavonije Osijek, pa smo morali donositi prilagodne odluke i prema njima izdavati odgovarajuće naloge, upute, uvjerenja… Prikazujemo, kao primjer, jedan posebno važan nalog (citat, original među prilozima), koji smo oblikovali kao prijeku potrebu, a bez dovoljno naputaka iz središnjeg Ureda za obranu i sigurnost HEP-a [37].

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

Osijek, 28. 11. 1991. god.
DP „Elektroslavonija" Osijek
Direktor

Broj: 4/080-pov.- 19/10-91

Suočeni s ratom u domovini Hrvatskoj, suočeni s vjerojatnom okupacijom našeg Osijeka i s agresijom na blago Hrvatske elektroprivrede – elektroenergetski sustav, nastavno Nalogu br. 4/0801-Pov.- 19/4-1991. donosim sljedeći

NALOG IMENOVANOM

.....

1. *Nositelj ovog naloga pripada među radnike koji su neophodni za funkcioniranje elektroenergetskog i plinoenergetskog sustava DP „Elektroslavonije" Osijek.*
2. *Okolnosti u kojima radimo smatramo izvanredne, te se od nositelja naloga očekuje predanost poslu, čuvanje poslovne tajne, te obavljanje poslova mimo poslova svoga radnog mjesta.*
3. *Imenovani ovim nalogom moraju biti svakodnevno na raspoloženju i učestvovati u podršci funkcioniranja elektroenergetskog sustava bez obzira na ratna djelovanja na gradskom području.*

Raspoloživost i učestvovanje u podršci znači prisutnost u poduzeću ili u stanu.

4. *Kada se udaljavate iz Vašeg doma, ukućani moraju točno znati mjesto Vašeg novog boravka.*

   Ostaje li Vaš dom bez ikoga, morate se javiti dežurnoj osobi u zgradi na Šetalištu kardinala Franje Šepera 1a. telefon 31 – 825 ili 41 – 922, i ostaviti broj telefona, odnosno, adresu Vašeg boravka.

5. *Kad službeno napuštate područje grada Osijeka sa sobom morate ponijeti:*

   / *službenu iskaznicu,*

   / *uvjerenje da grad napuštate zbog izvršenja radnih zadaća,*

   / *osobnu kartu.*

6. *Na službeno putovanje izvan područja općine Osijek i koje predvidivo traje dulje od radnog vremena, bit ćete upućeni uz obvezni putni nalog s potpisom direktora ili njegovog zamjenika.*

7. *Nositelji ovog naloga čine dio radnika obuhvaćenih ratnom organizacijskom shemom za koje će se kod Sekretarijata za narodnu obranu posebno nastojati založiti u izuzimanju kod mobilizacije.*

8. *Ovaj nalog stavlja van snage naloge Broj: 4/0801-pov. 19/4-1991. stupa na snagu s 1. 12. 1991. godine, a vrijedi do opoziva*

Direktor

DP „Elektroslavonija“ Osijek

Obveza iz točke 5. tog naloga tražila je dva dokumenta koje smo morali vezati za radnika, jedan vezan za osobnost radnika, službena iskaznica, a drugi osobitost mjesta izvršenja poslova, uvjerenje da radnik napušta područje grada Osijeka (prilog 2.3.). Potonji dokument bio je odraz zahtjeva zapovjednika 1. Operativne zone Hrvatske vojske, a stupio je na snagu 22. 11. 1991.

Odluka o uvođenju obveza prema sadržaju tih dokumenata imala je za smisao uvođenje reda s ciljem otklanjanja slabosti u ostvarenju naše misije, održanja opskrbe električnom energijom, a kroz slobodno kretanje radnika Elektroslavonije prema potrebi misije i za vrijeme policijskog sata. Uvjerenje kojim se kretanje radnika potvrđuje „službenim“ oslobodilo je radnike koji su svakodnevno prelazili crte u područje ispred hrvatske vojske, podozrivosti hrvatskih vojnika o svrsi tog kretanja.

Bjesomučni napadi velikosrpske zločinačke koalicije (JNA, četnici i pobunjeni Srbi iz RH) na Vukovar koji su tragično završili za domoljubne branitelje i stanovnike koji su ostali u svome gradu, potom, premještanje iste vojne bande i bjesomučno napadanje Osijeka, Vinkovaca i njihova okruženja, nisu pružali nadu u zaustavljanje rata u Hrvatskoj. Dani s krvlju hrvatskog naroda na poljima i brežuljcima zapadne Slavonije, na planinama i vrleti Banije, Like, Korduna i Dalmacije, zahtijevali su zajedništvo, mobiliziranje vojno i radno sposobnih stanovnika naše nove države. Bilo je to vrijeme za važne državne odluke, a one su i donesene:

- Ministarstvo obrane RH izdalo je 21. studenoga 1991. priopćenje kojim je svim vojnim obveznicima u RH ograničilo kretanje izvan mjesta stalnog boravka, uključujući i one koji imaju stalni boravak u inozemstvu.
- Vlada RH je na sjednici 2. prosinca 1991. na temelju Naredbe predsjednika RH dr. Franje Tuđmana broj 1186/91 od 23. studenoga i broj 1232/91 od 2. prosinca 1991., o uvođenju radne obveze na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske, donijela Proglas Vlade Republike Hrvatske o uvođenju radne obveze.

Na temelju tih državnih odluka, generalni direktor HEP-a izdao je 10. prosinca 1991. Uputu o provođenju naredbe o uvođenju radne obveze, kojom su se usklađile odredbe iz naloga generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede za uvođenje ratnog rasporeda i radne obveze radnika Hrvatske elektroprivrede od 14. kolovoza 1991. Pozorni čitatelj sigurno će primijetiti da je HEP, gledajući u vremenskom slijedu, značajno ranije svoj rad ustrojio tako da učinkovito odgovori izvanrednim okolnostima koje diktira rat, ali su tijekom rata nastali novi oblici tegobnih položaja radnika i njihovih obitelji (dugotrajno prognani, zarobljeni, nestali radnici). Primjena državnih odluka u prosincu 1991. ponešto će promijeniti one HEP-ove koje su bile na snazi, a neke od njih bit će dodatak postojećima (prilog 2.4.). Nove upute određivale su sljedeće [32]:

Uputa o provođenju naredbe o uvođenju radne obveze

1. *Svi radnici Hrvatske elektroprivrede moraju osobno doći u poduzeće, odnosno javiti se matičnoj kadrovskoj službi do 11. prosinca 1991.*

2. *Radnici koji su bili prisiljeni napustiti privremeno okupirana područja, bit će privremeno, uz suglasnost matične organizacijske jedinice i direktora nadležne direkcije, raspoređeni na rad u organizacijsku jedinicu Hrvatske elektroprivrede na području gdje imaju privremeno boravište.*

   Ukoliko za radom radnika iz prethodnog stavka nema potrebe, te zbog toga neće biti privremeno raspoređeni, radnici imaju pravo na osnovnu plaću, a bez prava na naknadu za topli obrok i prijevoz. Obračun i isplatu plaće za njih obavlja matična organizacijska jedinica radnika i novac doznačuje na adresu privremenog boravišta radnika.

   Obitelji zarobljenih ili nestalih radnika imaju pravo na isplatu osnovne plaće radnika, a bez prava na naknadu za topli obrok i prijevoz. Obračun i isplatu plaće obavlja matična organizacijska jedinica radnika i novac doznačuje na adresu privremenog boravišta obitelji radnika.

3. *Radnici na neokupiranim područjima ne mogu napuštati radna mjesta bez suglasnosti općinskih sekretarijata obrane, odnosno kriznih štabova općina i k tome još i odobrenja direktora organizacijske jedinice.*

   Od obveze iz prethodne stavke izuzimaju se radnice – majke i samohrani očevi djece mlađe od deset godina, a u iznimnim slučajevima i djece starije od deset godina.

   Radnici iz prethodnog stavka imaju pravo na plaćeni dopust, koji odobrava direktor organizacijske jedinice. Naknadu za plaćeni dopust obračunava i isplaćuje matična organizacijska jedinica radnika, a novac doznačuje na adresu privremenog boravišta radnika.

4. *U slučaju kad matična organizacijska jedinica radnika, zbog rata nije u mogućnosti obavljati poslove iz svoje nadležnosti, posebnom uputom direktora nadležne direkcije bit će određeno koja će organizacijska jedinica preuzeti obavljanje tih poslova.*

5. *Radnici koji su na bolovanju, kao i radnici koje je angažirao Crveni križ, Caritas ili slična humanitarna organizacija na zbrinjavanju djece, starih i nemoćnih, oslobođeni su dolaska u poduzeće u smislu ove Upute, ali su dužni o tome obavijestiti direktora svoje organizacijske jedinice do 11. prosinca 1991.*

6. *Protiv radnika koji postupe protivno ovoj Uputi, bit će primijenjene odredbe Uredbe o radnim odnosima, zapošljavanju, socijalnoj skrbi, mirovinskom i invalidskom osiguranju, dječjem doplatku i zaštiti žrtava u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske (NN 55/91), odnosno odredbe Pravilnika o radnim odnosima, disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti.*

7. *Ova Uputa stupa na snagu danom donošenja, a primjenjuje se od 1. prosinca 1991. godine.*

Generalni direktor Hrvatske elektroprivrede
mr. Ivan Putanec

U ratnom vihoru kasne jeseni 1991. godine, s motrišta Elektroslavonije, predočena uputa pomogla je uređivanju radnog i ljudskog položaja radnika:

- radnika prognanika (75 radnika iz 16 naselja)
- zarobljenih radnika (dva radnika iz jednog naselja)
- nestalih radnika (jedan radnik)
- radnika na okupiranom području u radnom odnosu (Elektro Baranja – 28 radnika).

Tragom odrednica uputе donesene su i odluke koje su bile potrebne glede plaća pripadnika samostalnog pričuvnog voda Elektroslavonije kao sastavnice 106. brigade Hrvatske vojske, te plaća radnika koji su inače kao vojnici bili u redovnim jedinicama Hrvatske vojske. Osnovna značajka tih odluka bila je briga o pravima radnika u kojem god oni položaju branitelja bili, a s ciljem održanja njihove sigurnosti i vjere u sustav prijeko potrebnih za davanje sebe u obrani zavičaja i domovine (npr. pomoć u sanaciji šteta na domu, nadoknada razlike u plaći…).

Polovinom mjeseca prosinca 1991. godine neprijatelj je obranu grada Osijeka potisnuo na rubne dijelove, na crte obrane predgrađa i nastavio sustavno razarati grad. Operativni plan JNA imao je za cilj ući u predgrađe grada s istoka, a s juga zaposjesti komunikaciju Osijek – Đakovo. Kako je za opskrbu električnom i toplinskom energijom grada Osijeka i okolnih naselja posebno važna bila elektrana na Zelenom polju, točnije ono što je od nje bilo u pogonu, a bio je samo jedan agregat plinsko turbinske elektrane (PTA1), postavljalo se pitanje u kakvom stanju napustiti PTE u slučaju da neprijatelj probije istočnu liniju obrane grada. Dana 19. prosinca 1991. pri najavljenom posjetu zapovjedništvu Hrvatske vojske postavili smo pitanje zapovjedniku Operativne zone Osijek, g. generalu Karlu Gorinšeku [41]: što učiniti s elektranom na Zelenom polju ako neprijateljski tenkovi s istoka ili juga tako napreduju da se hrvatska vojska povuče s prvih crta obrane koje su ispred lokacije elektrane?

Vojna sagledavanja nisu davala veliku vjerojatnost tom događaju, pa je izostao jednoznačni odgovor na naše pitanje, već smo o ratnoj odluci morali odlučiti sami. U Kriznom štabu HEP-a za istočnu Hrvatsku donijeli smo odluku o funkcionalnom onesposobljavanju elektrane za pogon prije njezina napuštanja, a u sebi smo molili Svevišnjega da to nikada ne bude potrebno. Hrabrost branitelja i Njegova milostivost ispunili su naše molitve.

Potrošači u našim ratnim odlukama

Nastojali smo donositi i poslovne odluke u korist zaštite naših potrošača od ugroze njihova života od istog neprijatelja, a pri ispunjavanju obveze podmirenja računa. Kako se u to vrijeme u Osijeku račun za potrošenu električnu energiju, toplinsku energiju i plin mogao platiti u poštanskim uredima uz naknadu i na jednom mjestu s blagajnama Elektroslavonije (Cara Hadrijana 3) bez naknade, velik broj potrošača dolazio je plaćati na HEP-ovu blagajnu. Putovanje iz bilo kojeg dijela grada do HEP-ove blagajne u ratnim uvjetima, kakvi su bili u jesen 1991. godine u Osijeku, izazivalo je nesretnu sudbinu, nesreću. Zato je donesena odluka o otvaranju uplatnih mjesta diljem grada (poslovnice Slavonske banke, robna kuća Doma…) kako bi se približila potrošačima i smanjilo njihov rizik od krhotina granata. To nam je usložnjavalo odlazak naših blagajnika na sva ta mjesta i predaju novca u SDK (današnja Fina), ali nije nas obeshrabrilo kad nam je na važnom mjestu bila sigurnost potrošača.

Tijekom 1991. potrošnja na razini Hrvatske imala je vrlo promjenjivu vrijednost. Tako je u prvom polugodištu potrošnja bila na razini polugodišnje iz 1990. godine, kod devetomjesečne potrošnje počinje pad od 3 % u odnosu na isto razdoblje prethodne godine. Rat od rujna do kraja 1991. smanjio je godišnju potrošnju na 70 % uobičajene iz posljednjih nekoliko godina [32]. Najveći doprinos padu potrošnje imala su ratom obuhvaćena područja.

Naplata potraživanja od potrošača, svih kategorija (ugovorni, virmanski, opća potrošnja), za potrošenu električnu energiju tijekom rata na području Elektroslavonije, suočavala se sa sijaset objektivnih problema [41]:

- teško financijsko stanje potrošača – kod svih kategorija potrošača
- nemogućnost očitanja stanja brojila zbog odsutnosti potrošača – izraženo kod kućanstava (tada opća potrošnja)
- nemogućnost naplate isporučene električne energije na privremeno okupirano području do trajnog prekida isporuke (područja Baranje, Tenja, Dalja, Šodolovaca)
- poštovanje odluke općinskih kriznih štabova o izuzimanju od obveze plaćanja potrošnje na mjernim mjestima s privremenim boravkom prognanih obitelji
- patnje potrošača kao posljedica ozljedivanja duše i stambenih dobara
- nemogućnost proizvodnje zbog oštećenja proizvodnih postrojenja ili gubitka tržišta, pa time nemogućnost stjecanja prihoda za plaćanje dugovanja – kod industrijskih i virmanskih potrošača.

Kako bi se poštovalo mjerodavna pravila poslovnog postupanja, donesena na razini HEP-a, na razini Elektroslavonije morali smo donositi provedbena pravila za

naplatu potraživanja, za električnu energiju i plin, prilagođena poznatim nam uvjetima ratne kalvarije potrošača na distribucijskom području.

Unatoč smanjenju prodaje zbog ratnih uvjeta, nenaplaćeni prihod rastao je u apsolutnom i relativnom iznosu. Uvažavajući činjenicu o neodgovarajućoj cijeni električne energije, utjecaju inflacije, nenaplaćenim potraživanjima u vrijeme najžešćih ratnih sukoba, krajem studenog 1991. Hrvatska elektroprivreda našla se u nezavidnoj financijskoj situaciji. Ona je prijetila nastavku uspješnosti u ostvarenju ratne misije.

Poslovanje Elektroslavonije bilježilo je nenaplaćenost prihoda od 32 %, te prosječnu starost potraživanja od oko 90 dana, ali unatoč svemu nije bilo najgore među ratom zahvaćenim distribucijskim područjima. Nastupom primirja, prvih dana siječnja 1992. godine, sagledale su se moguće mjere za poboljšanje naplate potraživanja i potrebna organizacija za njihovu provedbu [41]. Donesene su odluke s terminom početka njihova sustavnog provođenja:

- pokrenuti akciju očitanja stanja brojila kod potrošača radi utvrđivanja potrošnje, pri čemu za očitanje koristiti veliki broj radnika iz svih jedinica
- pri očitanju i unosu podataka razvrstati potrošače s dugom u utvrđene skupine (prognanici, razorena kuća ili stan, nedostupni, pripadnici HV-a...)
- ustrajati na usklađenju imena korisnika s određenim mjernim mjestom (zatečen velik broj razlika)
- uvesti mogućnost telefonske dojave stanja brojila uz dvosmjensko dežurstvo,
- s većim brojem radnika unositi podatke o očitanju i utvrđivati potrošnju potrošača te odmah izdavati račune i po njima voditi potraživanje
- preko medija pokrenuti utjecaj na savjest potrošača za podmirenje računa, vjerujući da nam ugled kod potrošača iz dana rata može pomoći
- nakon isteka roka za plaćanje računa, obilaskom potrošača iskazati opomenu i pokušati naplatiti
- s postupkom iskapčanja instalacije potrošača s mreže započeti nakon što smo iscrpili prethodne postupke – početak 29. siječnja 1992.
- kod potrošača dužnika kategorije gospodarstvo razgovorom doći do dogovora o vraćanju duga.

Provođenje odluka i mjera za koje smo držali da će ih ostvariti, stanje u naplati potraživanja postupno se poboljšavalo, počela je rasti potrošnja, poseban uspjeh prepoznao se kod kućanstava u evidenciji stvarnih potrošača na mjernim mjestima.

Povećanje cijene električne energije za 55 % počevši od 12. prosinca 1992., što ga je odobrila Vlada RH, dalo je svoje učinke na prihod upravo u prvim mjesecima 1993. Uz velike iznose otpisa nenaplativih potraživanja, prikazanog kao ratna šteta, stvarnim poboljšanjem naplate tekuće prodaje energije, državne odluke o ukidanju nekih socijalnih mjera s troškovima na teret HEP-a i slika o nenaplaćenim potraživanjima počela se mijenjati na ljepše.

Voljnost potrošača da podmiruju svoje obveze prema potrošenoj struji i plinu imalo je podršku u povjerenju potrošača stečenim našim predanim radom na održivosti opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom tijekom ratnih razaranja.

Ratni uvjeti sve spoznaje o vrijednosti bilo čega čine relativnima, izuzetak je naš život koji ima apsolutnu vrijednost. Kad poslovne odluke moraju uvažiti ratne uvjete, one nemaju smisao poslovnih već ratnih odluka, a u njihovu bitku ne smije se zanemariti čovjek, radnik.

2.4.2. Bitka za svjetlo na području Elektroslavonije u ratu do Sarajevskog primirja

Svjetlo i toplina u domu, u proizvodnim prostorima, na ulici, događaj je koji traži raspoloživost izvora energije, mrežu koja će ju dovoditi i na kraju instalaciju s trošilima koja će pretvoriti tu energiju u čovjeku korisno svjetlo i toplinu. U miru, radu tog sustava otpor pružaju prirodni fenomeni, a u ratu taj sustav za zadovoljenje čovjekovih nasušnih potreba među prvim postaje cilj neprijateljeva

razaranja, uništenja. Tako je bilo i na istoku Hrvatske u praskozorju Domovinskog rata, do kraja rujna, a nastavilo se i u ratu, od listopada nadalje.

Simboliku početka rata za HEP-ove radnike na istoku Hrvatske, napose radnike Elektroslavonije, ima dan kad je HEP-ova elektroenergetska mreža dala posljednji kilovatsat električne energije gradu Vukovaru. Toga 28. rujna 1991. počela je presudna bitka za Vukovar, Vinkovce i Osijek.

U tom trenutku nitko nije mogao, ali ni s najmanjom sigurnošću, tvrditi kako će uspjeti započeti mirovni procesi s kojima se htjelo zaustaviti rat. Mi se u svome djelovanju nismo smjeli osloniti na neizvjesnost, nismo imali nijedan pokazatelj mira u nastupu rušilačke velikosrpske politike i zato smo sve radili za pobjedu u svakom nasilju nad opskrbom električnom energijom i plinom, pa i u uvjetima iscrpljujućeg rata.

Iscrpljujući rat za istok Hrvatske trajao je do Sarajevskog primirja i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, a vojna djelovanja JNA do svibnja 1992. bili su izazovi očajnog gubitnika. Nakon tog vremena, način povratka okupiranog područja istoka Hrvatske majci domovini, vojni ili sporazumni, ovisio je ponajviše o vojnom uspjehu u oslobađanju od okupacije ostalih dijelova Hrvatske. Mirna „reintegracija“ okupiranih područja Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema bila je nezaobilazna nakon vojno-redarstvenih akcija Bljeska i Oluje. Gdje smo bili mi u tom vrtlogu?

Elektroenergetska mreža 35 kV prva crta obrane svjetla Osijeka

Srednjonaponska mreža napona 35 kV nadređena je mreža distribucijskog dijela elektroenergetskog sustava. Kako nije bila planirana i vođena za pogon u obliku petlje, svaki je ispad dalekovoda imao za posljedicu prekid opskrbe jedne ili više transformatorskih stanica 35/10 kV. U ratu 1991. godine neprijatelj je količinom projektila uspio, iz dana u dan, uzrokovati velik broj kvarova i oštećenja dalekovoda i trafostanica.

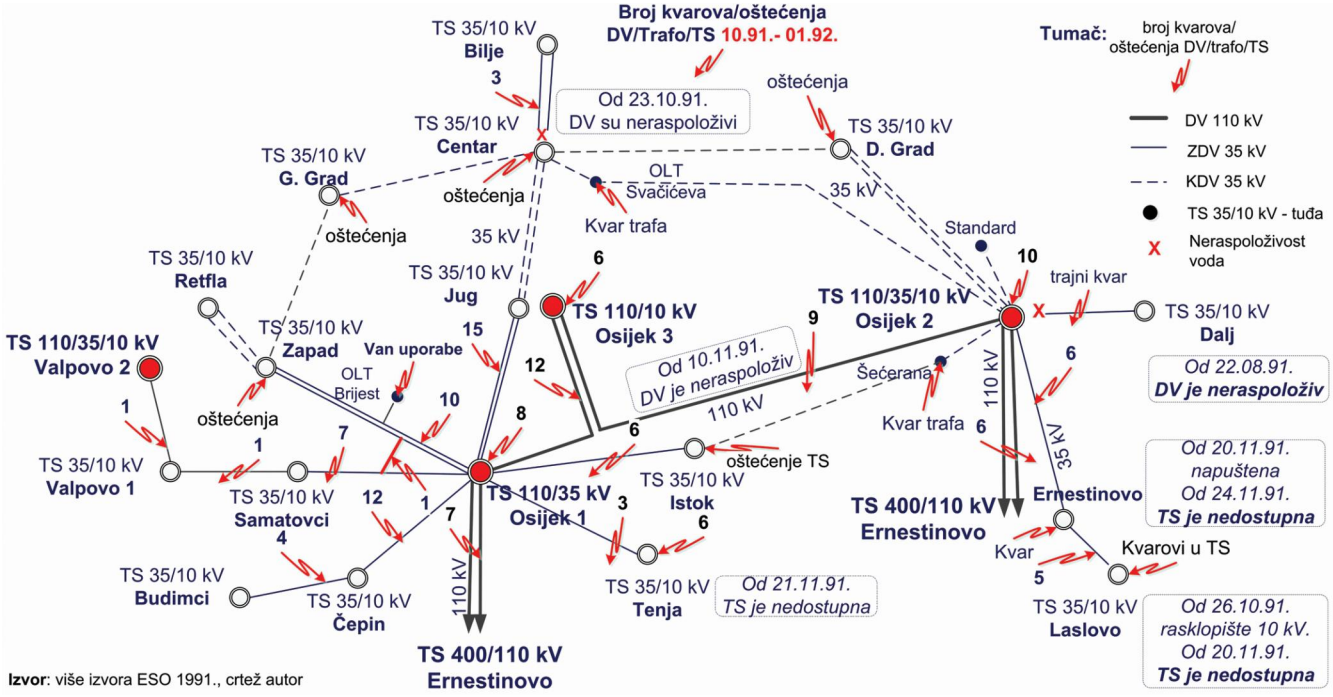
Unatoč snazi razaranja neprijateljske artiljerije, kabelska mreža izdržala je svugdje osim tamo gdje je završetak kabela prije ulaska u polje transformatorske stanice izašao iznad zemlje, te nakon kabelske glave na pročelju, ušao u zgradu.

Nadzemni vodovi nisu se mogli oduprijeti krhotinama bjesomučno brzih i snažnih minobacačkih granata i topovskih projektila. Tek oštećeni, vodiči bi i dalje visjeli, a jače pogođeni prekinuli bi se i pali na zemlju. Izolatori i izolatorski lanci prolazili su pravu kalvariju. Neizravni pogodci dalekovodnih stupova oštetili bi ih bez posljedica na pogon, a izravni su dovodili i do slamanja ili rušenja. Tehnologija i materijal izvedbe nisu se mogli dokazati s gledišta otpornosti pred silinom razaranja.

Tako je bilo i s vanjskim sastavnicama TS 35/10 kV. Provodni izolatori, kabelski završetci, radijatori transformatora (prije zaštite paletama opeke), krovišta i prozori gubili su svoju funkciju pred minobacačkim projektilima.

Ako bi artiljerija mraka u noći donijela kvar, jutro bi pokrenulo naše elektromontere na popravak onoga što se popraviti dade, a zahvat popravka često je bio ravan izazovu sudbine. Koliko je u promatranih 120 dana rata, od listopada 1991. do kraja siječnja 1992., bilo takvih izazova? Podatci iz vjerodostojnih bilježaka iz tog vremena kazuju o 85 intervencija u mreži na području Osijeka, koje su poduzimane odmah, sutra ili prekosutra, ali vrlo često pod nimalo bezopasnim okolnostima [39], [40], [42], [43]. Raspored kvarova po sastavnicama mreže i njihov broj istovjetan s brojem topničkih pogodaka dajemo slikom (slika 2.29.).

Osim razaranja koje je rat donio distribucijskoj mreži napona 35 kV i koje je ugrožavalo sigurnost opskrbe električnom energijom, u jednako pogubnoj mjeri razarana je bila i mreža napona 110 kV (Osijek 1 – Osijek 3 – Osijek 2) iznad mreže 35 kV područja grada Osijeka. Neprijatelj je čak 21 put uzrokovao kvar na tim dalekovodima, da bi 10. 11. 1991. dalekovod 110 kV Osijek 2–Osijek 3 doveden u stanje konačne neraspoloživosti za pogon. Kako te trafostanice imaju i postrojenje 35 kV s izvodima DV 35 kV, njihovo razaranje, uobičajeno, uzrokovalo je kvarove mreže 35 kV (naveden broj). Dakako, kvarove na naponskoj razini 110 kV, s jednakom

Slika 2.29. Uistinu rijetki su bili dani bez oštećenja ili kvarova sastavnica distribucijske mreže 35 kV na području Osijeka u danima rata prije Sarajevskog sporazuma o primirju. Neki od njih nisu trenutačno ugrožavali sigurnost opskrbe, ali odgađanje popravka nosilo je rizik toj sigurnosti, pa se nije oklijevalo i odgađalo popraviti.

privrženosti misiji HEP-a otklanjali su elektromonteri Elektroprijenosa Osijek.

S motrišta opskrbe el. energijom grada kod neraspoloživosti 110 kV mreže „sreća u nesreći" bila je činjenica da se raspoloživa snaga jedino raspoloživog agregata PTE-a (do maksimalno 25 MW) mogla prenijeti kabelskom mrežom 35 kV po cijelom gradu i prigradskim naseljima.

Slikom ukazujemo i na tijek neraspoloživosti i nedostupnosti TS 35/10 kV Tenja i Laslova, te rasklopišta 35 kV Ernestinovo (mreža 35 kV korištena samo za vlastitu potrošnju u TS 400/110 kV Ernestinovo). Iz podataka o vremenu krajnjeg stanja prepoznaje se silina nasilnog i okupacijskog djelovanja neprijatelja u mjesecu studenom 1991. Predviđajući scenarij ratnih djelovanja neprijatelja od daljinskog razaranja do fizičke okupacije, poduzimali smo opravdane pothvate u korist čuvanja materijalnog blaga HEP-a ugrađenog u mrežu uz održanje pogona sastavnica mreže do zadnjeg trenutka potrebitosti opskrbe stanovnika i vojne obrane. Daljnji razvoj ratnih događanja pokazat će da se upravo na tim crtama obrane učvršćivala posljednja crta obrane grada Osijeka pred barbarskim naletima velikosrpskog osvajačkog barbarizma.

TS 35/10 kV Tenja

Jedna od četiri transformatorske stanice 35/10 kV nove Elektroslavonije s prestižnim rješenjima onog vremena (H-shema postrojenja 35 kV, objekt s kontejnerskim značajkama i komandno-relejni ormar s analognom elektroničkom tehnologijom), dobila je ime po pobunjeničkom uporištu Tenja, unatoč tome što je bila na lokaciji Orlovnjak. Od srpnja 1991. godine ta trafostanica bila je pobunjenim Srbima i četnicima u starom dijelu Tenje cilj oštećivanja i razaranja jer opskrba naselja Tenja nije nužno bila iz te trafostanice. Po njoj se pucalo

iz pušaka, automata i minobacača kad je to bio i nije bio vojni cilj, onako, svaki „đukac“ te paravojske po njoj je pucao. Već su tada intervencije bile brojne u životno opasnim uvjetima. Zato smo potkraj kolovoza 1991. odlučili izmjestiti svu opremu koja nije prijeko potrebna za napajanje vojne obrane, a koja je na pustarama Stari i Novi Seleš ostala jedini korisnik el. energije poslije iseljenja stoke s farme Orlovnjak.

Ekipa ESO 35 kV učinila je to u uvjetima velike opasnosti 29. kolovoza 1991., nakon čega je trafostanica 35/10 kV Tenja, na lokaciji Orlovnjak, bila isključivo u funkciji vojne obrane. Opasnost je proizlazila u oku vidljivom prilazu trafostanici s crte četničkih položaja kod stare Tenje (ravna cesta), pa se zato ulazilo iz šumarka u zaleđu stanične zgrade kroz otvor izrezan u žičanoj ogradi, a oprema se iznosila do vozila u šumarku.

Tijekom rujna, u više navrata, poduzimani su zahvati na otklanjanju oštećenja i kvarova, i na napojnom dalekovodu 35 kV od TS 110/35 kV Osijek 1, na rezervnom vodu 10 kV Vrbik (iz TS Laslovo), kao i na samoj trafostanici, a radi ponovne uspostave opskrbe električnom energijom. Kako su razdoblja prekida opskrbe iz trafostanice bila učestala, pomogli smo uspostaviti tehničko rješenje za rad agregata s kojim je za nužnu opskrbu raspolagala farma Orlovnjak. Bio je to neposredni doprinos stručnjaka Elektroslavonije funkcioniranju vojne obrane Zbora narodne garde, a kasnije Hrvatske vojske, na toj važnoj crti obrane Antunovca i Osijeka, ali zbog svoje duljine prema jugu i obrane TS 400/110 kV Ernestinovo od tenkovsko-pješačkih napada.

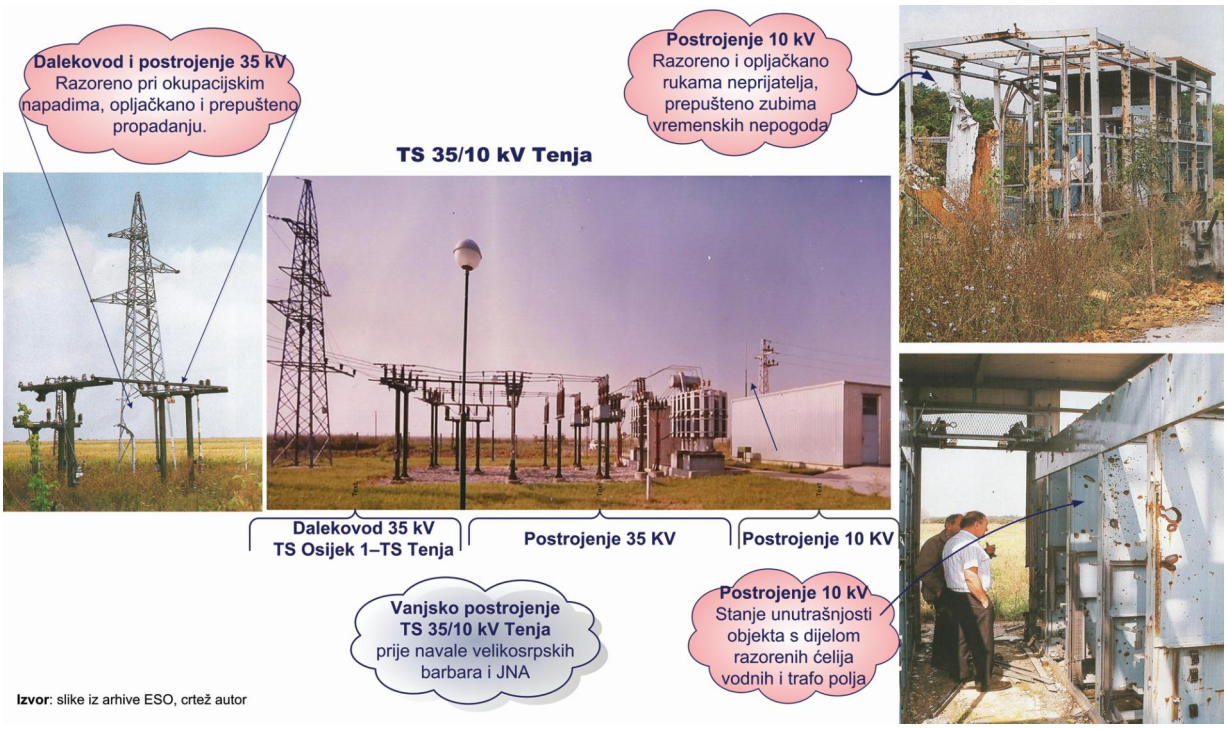
Nažalost, 6. listopada 1991. četnici su potpomognuti tenkovima JNA okupirali usko područje oko crte obrane Hrvatske vojske kod farme Orlovnjak, te tako okupirali i, istina, već jako oštećen TS 35/10 kV Tenja. Crta obrane Hrvatske vojske bila je na pustari Novi Seleš, a neprijatelj se nije odmah utvrdio na crti kod farme Orlovnjak, pa je trafostanica neko vrijeme ostala između položaja dvije vojne postrojbe, Hrvatske vojske koja je brani i nasilnika koji je razaraju. Potpunu okupaciju, položaj TS-a unutar područja koje kontrolira neprijateljska JNA, taj TS 35/10 kV doživio je okupacijom Novog Seleša 20. studenoga 1991. Razorena i opljačkana, dočekala nas je u postupku mirne reintegracije okupiranih područja istočne Hrvatske (slika 2.30.).

TS 35/10 kV Laslovo

Nakon snažne artiljerijske vatre na području Laslova i Ernestinova, svih dana listopada 1991. godine, razaranju je podlegla zgrada TS 35/10 kV Laslovo (slika 2.31.) i jedan energetski transformator 4 MVA. U razdoblju rujan – listopad dalekovod 35 kV Osijek 2–Ernestinovo–Laslovo pretrpio je 11 kvarova što je značajno smanjilo razinu sigurnosti napajanja TS 35/10 kV Laslovo, a posljedice za vlastitu potrošnju TS 400/110 kV Ernestinovo bile su manje zbog velike rezerve među izvorima u njoj (2 x trafo 30/0,4 kV + 2 x agregat). Do okupacije TS 35/10 kV Tenja, potpora održanju opskrbe iz 10 kV mreže bila je dvostruka (DV 10 kV Ernestinovo i DV 10 kV Vrbik).

Kako je djelovanje neprijatelja bilo razvidno s ciljem fizičkog osvajanja naselja Laslovo i Ernestinovo, a kako potrošnja stanovnika i vojne obrane nije zahtijevala opskrbu iz mreže 35 kV, donesena je odluka o pretvorbi te trafostanice u rasklopište 10 kV. Glavni vod za napajanje rasklopišta od 26. listopada 1991. postao je DV 10 kV Rasklopište VI (Osijek)–Antunovac–Ernestinovo–Laslovo. Napajanje tog rasklopišta iz TS 35/10 kV Tenja (Orlovnjak), preko Vrbika, više nije bilo ostvarivo, zbog okupiranosti tog postrojenja, kako smo prethodno opisali. U korist spašavanja materijalnog blaga HEP-a, idućih su dana s te „pogubne“ lokacije pravodobnim odvoženjem spašena dva energetska transformatora 35/10 kV, snage 4 MVA (slika 2.31.).

Padom obrane naselja Ernestinovo 20. studenoga 1991., te njegovom okupacijom, nedostupan nam je postao dio voda 10 kV R VI–Antunovac–Ernestinovo–Laslovo i to u dijelu Ernestinovo – Laslovo, te sama trafostanica TS 35/10 kV Laslovo. Više nismo mogli poduzimati potrebne intervencije u njezinoj i dijelu 10 kV mreže od Osijeka za uspostavu opskrbe električnom energijom vojne obrane i hrabrih stanovnika branitelja Laslova. Oni su ostali i bez vojne pomoći, te im nije bilo druge do Bobotskim kanalom i kukuruzištem na slavonskoj grudi napustiti Laslovo, domoći se Ivanovca, na našoj strani obrane Hrvatske.

Slika 2.30. Trafostanica 35/10 kV Tenja bila je nova, s pomno odabranom lokacijom trebala je odgovoriti kakvoći opskrbe sve veće potrošnje velikih naselja i gospodarskih subjekata, te pouzdanosti napajanja područja Antunovac – Ernestinovo – Laslovo – Tenja. Barbarska vodilja neprijatelja, uništiti sve hrvatsko, uništila ju je do temelja.

Slika 2.31. Obrana Laslova je, unatoč snažnim napadima velikosrpskog vojnog saveza (JNA, pobunjeni Srbi Slavonije, četnici, Arkanove paravojne postrojbe) puna 152 dana bila prva crta južne obrane grada Osijeka. Zato smo ulagali velike napore i primjenjivali brojna profesionalna rješenja u održanju opskrbe električnom energijom preko TS 35/10 kV Laslovo, smještene između nas i njih.

Od 24. studenoga 1991., od neprijatelja novo okupirano područje obuhvaća:

- Mreža prijenosa el. energije:
  - / TS 400/110 kV Ernestinovo
  - / dalekovodi 400 kV Tuzla i Obrenovac
  - / rasplet dalekovoda 110 kV oko TS 400/110 kV Ernestinovo
- Mreža za distribuciju el. energije:
  - / DV 35 KV Ernestinovo–Laslovo
  - / DV 35 kV Osijek 2–Ernestinovo (veći dio)
  - / TS 35/10 kV Laslovo s cjelokupnom mrežom 10 kV i mrežom 0,4 kV,
  - / TS 35/10 kV Tenja s cjelokupnom mrežom 10 kV i mrežom 0,4 kV.

Novi ožiljak na HEP-ovoj duši.

Između južnog rubnog dijela grada omeđenog naseljem Brijest i bojišta s neprijateljem, hrvatskoj vojnoj i civilnoj obrani pripadalo je, tih posljednjih dana mjeseca studenog, još samo naselje Tenjski Antunovac, danas Antunovac, ali u teškim uvjetima glede održivosti. Opskrba električnom energijom bila je pouzdana jer se koristio izravni DV 10 kV iz Rasklopišta R VI u gradskom naselju Filipovica, a rasklopište je bilo priključeno na TS 110/10 kV Osijek 3 i TS 35/10 kV Zapad. No, tu pouzdanost opskrbe narušavala je velika količina minobacačkog, tenkovskog i topničkog streljiva koje je neprijatelj upućivao prema Antunovcu, Josip dvoru, Brijestu.

Razvoj, vrhunac i umiranje ratnih djelovanja neprijatelja na području distribucijske mreže napona 35 kV koja je u mjerodavnosti Elektroslavonije prepoznatljiv je i po broju kvarova u mjesečnim razdobljima od lipnja 1991. do lipnja 1992. (slika 2.32.). Nadasve prevladavajući broj kvarova, za cijelo razdoblje promatranja, odnosi se na šire područje oko Osijeka (Valpovo, Čepin, Ernestinovo, Laslovo, Dalj), dakako, dalekovodi na okupiranom području promatrani su samo prije okupacije.

Uvijek je bilo sklada i međusobne ovisnosti između hrabrosti u predanosti vojnoj obrani sinova ravnice i hrabrosti naših radnika, ratnika svjetlosti i topline u održanju opskrbe električnom energijom. Vojne borbe za Laslovo svjetlo su na putu hrabrosti u obrani doma svoga. Takvim se riječima može vrednovati i djelo radnika

Izvor: podatci iz [39], [40], [40], [41]

Slika 2.32. Tijek broja kvarova u mreži 35 kV slijedi silinu neprijateljskog nasilja na istoku Hrvatske. Od rujna do Sarajevskog sporazuma o primirju. Iako manji, broj nasilničkih napada nastupom primirja dokazivao je lažljivu ćud JNA i srpske paravojske kojima u mržnji prema svemu hrvatskom i snovima o velikoj Srbiji nije sveta dana i potpisana riječ.

Elektroslavonije, i onih hrabrih koji su živjeli na području razaranja, i onih koji su dolazili u svako doba, po bijelom danu i mrklini noći, iz Osijeka upaliti svjetlo ohrabrenja pred slutnjama napuštenosti.

Osječke trafostanice 110/35/10 kV kao nerazorive utvrde u obrani svjetla

U obrani grada od ulaska neprijatelja u njegove rubne dijelove svoj nemjerljiv doprinos dali su vojnici Hrvatske vojske boreći se na prvim crtama vojne obrane prema svim stranama svijeta. U obrani grada od ulaska mraka u grad i prigradska naselja, trafostanice TS 110/35 kV Osijek 1, TS 110/35/10 kV Osijek 2, te TS 110/10 kV Osijek 3, kao i elektromonteri Elektroprijenosa i Elektroslavonije, bili su, tijekom praskozorja rata i u ratu, prva crta elektroenergetske obrane svjetla Osijeka (slika 2.33.).

Ratna kalvarija TS 110/35 kV Osijek 1 počinje 22. kolovoza 1991. s divljačkom mitraljeskom vatrom više oklopnih vozila JNA pridošlih sa susjednog vojnog poligona „C". Bjesomučnost napada može se prepoznati u činjenici o uzrokovanju pet oštećenja koji su stavili dijelove TS-a izvan pogona, a među inima ističemo oštećenje betonske grede portala 35 kV i 110 kV koji su imali za posljedicu neraspoloživost dalekovoda zavješenih na njima (tri voda 35 kV i jedan vod 110 kV). Takav napad ponavlja se još zadnjeg dana kolovoza, prvih dana rujna i konačno taj scenarij „bliskog susreta TS-a s tenkovima JNA" završava razaranjem trafostanice 20. rujna 1991., onako usputno, pri slobodnom odlasku tenkova JNA i zločinačke vojske s poligona „C" [38], [41], [45].

Nakon tog rušilačkog razdoblja za TS 110/35 kV Osijek 1, koje će ostati zapamćeno po pothvatima elektromontera na obnovi oštećenog i zamjeni uništenog, tijekom listopada činilo se kao da je neprijatelj za tu TS rekao „zbogom" razaranju. Tako je bilo do pred kraj studenog, do dana završnih borbi za Ernestinovo i Laslovo, kad je 20. i 21. studenoga došla rušilačka minobacačka oluja iza koje je ostalo osam kvarova u postrojenju 110 i 35 kV. Padom obrane Orlovnjaka, Ernestinova i Laslova obrambena crta koju je zaposjeo

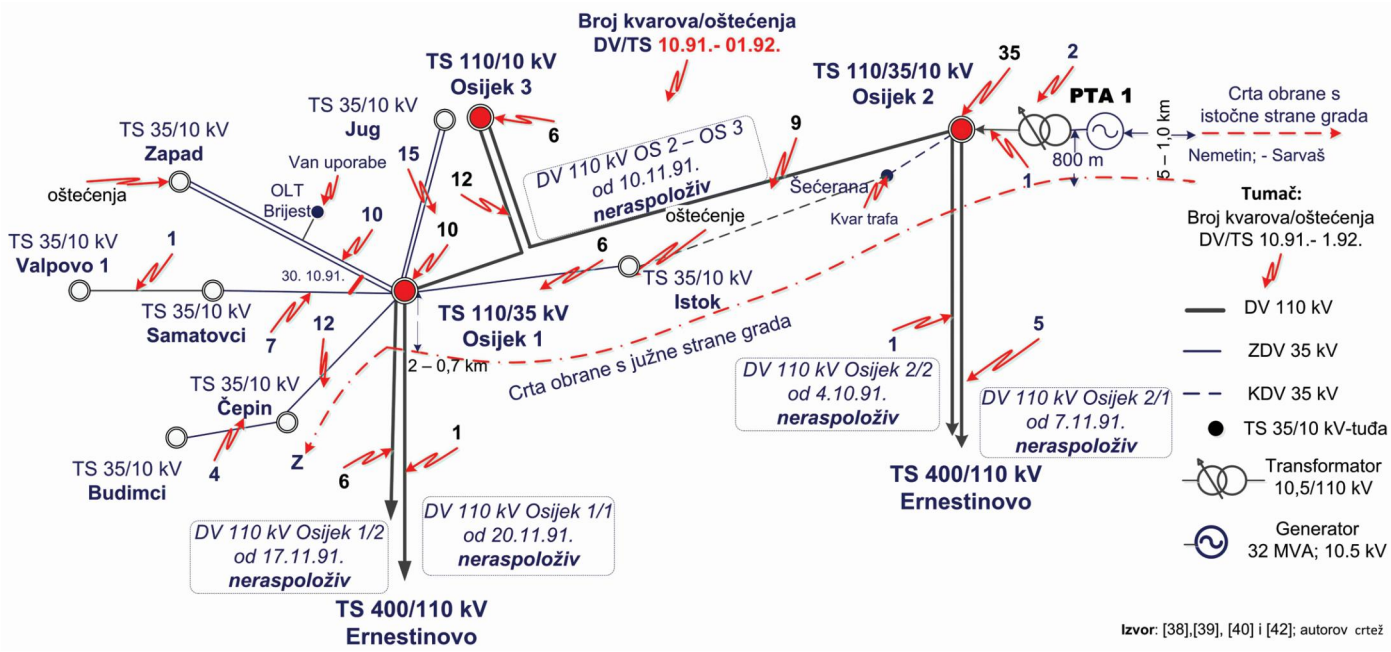
Slika 2.33. Od kraja kolovoza 1991. do siječnja 1992. godine, TS 110/35 kV Osijek 1 i njezino okruženje, kao i rasplet vodova 110 i 35 kV priključenih na njezine sabirnice, bilo je mjesto snažnih neprijateljskih napada i razaranja iz blizine i daljine. Mjesto opasno za boravak ljudi, mjesto ranjavanja radnika Elektroslavonije i pogibije novinara, mjesto dokazivanja hrabrosti HEP-ovih elektromontera od zore do mraka rata.

neprijatelj pomakla se do pred Antunovac, da bi 6. prosinca 1991. godine padom obrane Antunovca neprijatelj došao pred TS Osijek 1 na približno 700 metara. Trafostanica je bila i dalje na prvoj crti obrane svjetla Osijeka, ali od tada i vojne obrane Osijeka.

Te jeseni 1991. godine još snažnija rušilačka minobacačka oluja JNA zahvatila je drugu nerazorivu utvrdu u obrani svjetla grada Osijeka, na jugoistočnoj crti obrane, TS 110/35/10 kV Osijek 2.

Za pretpostaviti je da je neprijatelj znao za dugotrajnu neraspoloživost TE-TO i agregata PTA1, a zbog fizičke zaštite (palete s opekom) za opskrbu grada važnog agregata PTA2 nije bila povoljna prilika i njega onesposobiti, pa je htio uništiti vanjsko postrojenje s transformacijama (3 x 10,5/110 kV i 2 x 110/35 kV) i time onemogućiti predaju električne energije iz jedino raspoloživog generatora PTA2 u mrežu 110 kV, odnosno 35 kV mrežu. S istoka iz Bijelog Brda, a s juga od Tenja, u samu trafostanicu i neposredno oko nje, doletjelo je minobacačko i topovsko streljivo koje je u promatranom razdoblju izazvalo 39 kvarova (slika 2.34.), od koji je sedam „blagih" bilo na samim transformatorima, a ukupno 11 kvarova u transformatorskim poljima zbog kojih ta polja nisu bila raspoloživa bez zamjene opreme.

Na slici istaknuti brojevi kvarova/oštećenja u mreži 35 kV i trafostanicama što su činili prvu crtu elektroenergetske obrane svjetla Osijeka u navedenom razdoblju, uključuju sve one kvarove/oštećenja koji su ograničavali pogon nekog voda, transformatora ili neke sastavnice postrojenja na bilo kojoj od naponskih razina. Napad s jednom jedinom granatom znao je uzrokovati kvarove/oštećenja na više sastavnica postrojenja, u različitim poljima.

Slika 2.34. Brojevi kvarova/oštećenja u razdoblju od lipnja 1991. do lipnja 1992. sastavnica prijenosne i distribucijske mreže na prvoj crti obrane svjetla Osijeka, svjedoče o namjerama JNA i nasilništvu u pokušaju njihova ostvarenja. Nasilništvo je trajalo dok je JNA bila u njedrima grada (poligon C) i poslije kad se okupacijom Tenja, Laslova, Ernestinova, Antunovca i Sarvaša približila posljednjoj crti obrane svjetla.

S motrišta kvarova i oštećenja na sastavnicama distribucijskog dijela postrojenja, napon 35 kV u TS 110/35/10 kV Osijek 2, bilo ih je manje nego u kalvariji TS Osijek 1. Razarački ciljevi JNA nisu bitno različiti, no sretna okolnost za TS Osijek 2 naspram TS Osijek 1 je što u praskozorju rata u njezinoj blizini nije bio „poligon C" iz kojeg je velikog zla učinila JNA. Glede izvedbe vodova 35 kV, u TS Osijek 2 pet su kabelski i dva nadzemna dok su u TS Osijek 1 svih sedam nadzemni zavješeni na portal pa na zgradu. Dva nadzemna voda (Dalj i Ernestinovo) iz postrojenja do prvog stupa dolaze kao kabeli. S druge pak strane samo vanjsko postrojenje 110 kV imalo je velik broj oštećenja i kvarova kod svakog pada granate na površinu postrojenja. Uz pomoć „pete kolone" među nama, postrojenje 110 kV razarano je i zato što se preko njega prenosi energija susjedne elektrane u kabelsku mrežu 35 kV. O posljedicama jednog „preciznog" minobacačkog napada kazuje primjer napada od 7. 11. 1991. pri kojem je TS Osijek 2 onesposobljen za pogon: u kvaru jedan prekidač, šest rastavljača, četiri naponska i četiri strujna mjerna transformatora, te pet potpornih izolatora.

Transformatorska stanica TS 110/10 kV Osijek 3, udaljena od prve crte obrane, podnijela je manja razaranja od prethodno opisanih, a važno je istaknuti da je više razaranja pretrpjela u prvoj polovici 1992.

Izgradnjom nadomjesnih objekata „505/0", „505/1" i „505", u pogonu slijedno od 7. studenoga do 22. prosinca 1991. godine, neizostavnost pogona TS Osijek 1 i TS Osijek 3 u funkciji sigurnosti opskrbe u određenoj se mjeri smanjila. To nije bilo stanje s TS Osijek 2 jer je na nju bila priključena elektrana, istina sa samo jednim raspoloživim generatorom u PTE, pa je ta trafostanica bila sučelje s potrošnjom električne energije u gradu Osijeku.

Uvažavajući broj kvarova i oštećenja, položaj postrojenja u odnosu na crtu vojne obrane, blizinu neprijatelja, važnost raspoloživosti tih trafostanica, uložene sposobnosti i hrabrosti elektromontera za održanje raspoloživosti, opravdano je reći da su transformatorske stanice *TS Osijek 1 i TS Osijek 2 bile nerazorive utvrde u obrani svjetla grada Osijeka.*

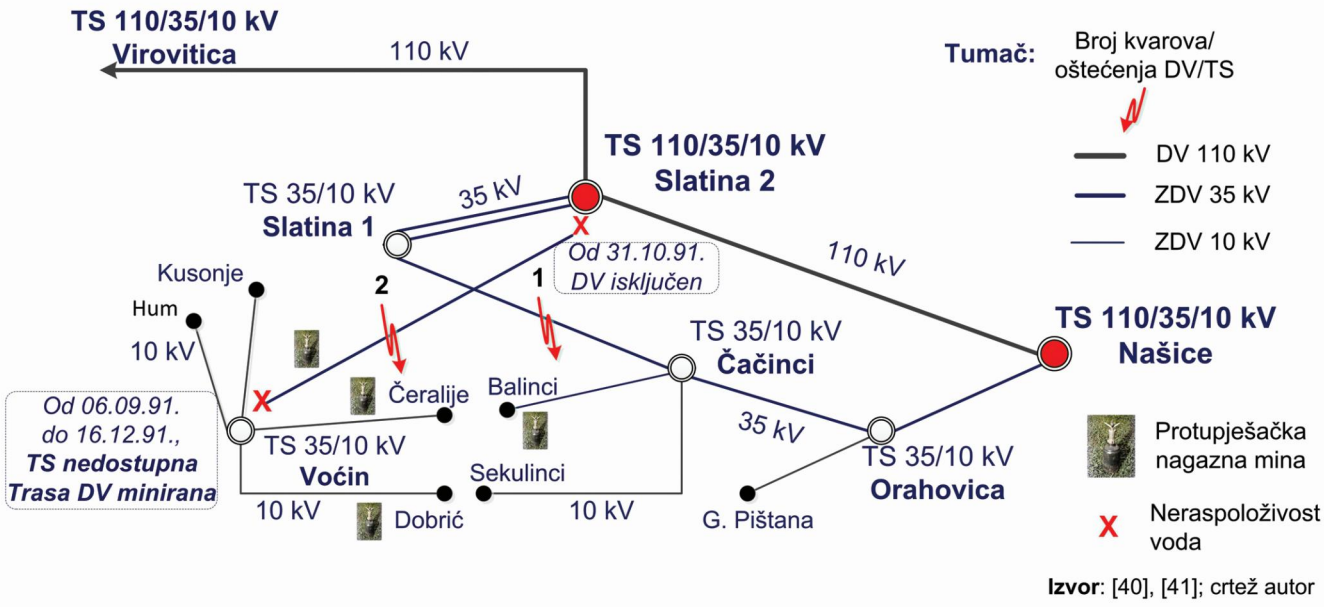
Povratak okupirane mreže na području Podravske Slatine kao prva pobjeda

Područje Brođanska s Voćinom kao najvećim naseljem i trafostanicom 35/10 kV Voćin, nasilničkim i zločinačkim postupanjem srbočetnička paravojska zauzela je 6. rujna 1991. godine. Nakon učestalih topničkih napada neprijatelja na Podravsku Slatinu potkraj mjeseca listopada 1991., iz općinskog Kriznog štaba došao je nalog za uskraćivanje opskrbe električnom energijom Voćina. Provedba naloga značila je isključenje TS 35/10 kV Voćin iz distribucijske mreže isključenjem dalekovoda 35 kV Slatina 2–Voćin. Nalog je proveden 31. listopada 1991. Od tog trenutka okupirano područje s centrom u Voćinu nema opskrbu električnom energijom iz mreže Elektroslavonije (slika 2.35.).

Kako na području zvanom Brđanska s centrom u Voćinu, mreža 10 kV nije povezana na druge TS 35/10 kV (Čačinci i Orahovica), a postojale su i crte vojnih razgraničenja, sjedište srbočetničke okupacije Voćin i naselja obuhvaćena okupacijom poslije isključenja tog dalekovoda, nisu imala nikakvu mogućnost dobiti električnu energiju.

S našeg položaja opravdano, ali nastupila je dodatna nevolja za zarobljene radnike Elektroslavonije PU Slatina i njihove obitelji u Voćinu. Radnici Josip Tomac i Drago Šebjanić nisu uspjeli izvesti svoje obitelji iz Voćina prije nego što su srbočetničke horde banule u Voćin i obližnja sela područja Brđanska. Pod ucjenom za život morali su raditi u robovlasničkom odnosu održavajući ispravnost naše distribucijske mreže. Tračak nade u beznađu rata donosio je svaki trenutak telefonskog razgovora koji su radnici, u tajnosti, koristeći se telefonom u trafostanici Voćin sa zakupljenom paricom, vodili s rukovoditeljem Pogonskog ureda Podravska Slatina, gospodinom Petrom Marendićem.

Odnos okupatora prema našim radnicima postao je jako nasilan, do krajnjih granica podnošljivosti, kad su „njihovi", mislim na nas u Elektroslavoniji, isključili struju. Prijetnje smrću radnicima i članovima obitelji bili su svakodnevnica straha, a primjera ostvarenja prijetnje bilo je u njihovoj prisutnosti svakodnevno. Rukovoditelju PU Podravska Slatina telefonom su od strane

Slika 2.35. Osvajanje hrvatske zemlje od strane sastavnica velikosrpske politike na području Voćina bilo je obilježeno pustošenjem i zločinima protiv čovjeka, na početku, za vrijeme trajanja i kod napuštanja okupacije područja.
Unatoč stalnom razaranju Podravske Slatine bahato su zahtijevali opskrbu el. energijom iz njezine mreže, a kad im je uskraćena osvećivali su se gradu, stanovnicima i zatočenim radnicima Elektroslavonije.

pobunjenog Srbina, inače u miru voditelja održavanja električnih postrojenja u tvornici Gaj, upućene prijetnje o žestokom bombardiranju Podravske Slatine, ako se Voćinu ne vrati struja. Kako se prijetnji nije udovoljilo, te iste večeri i tijekom noći grad je obasut minobacačkim granatama razaranja i smrti.

No, od kad je svijeta i vijeka vrijedi pravilo Božje da svakom zlu nad čovjekom mora doći kraj, pa se to pravilo obistinilo i na području Brđanska, napose u Voćinu. Pod pritiskom vojne akcije Hrvatske vojske od 14. do 16. prosinca 1991., s tog područja pobjegli su pripadnici srbočetničke paravojske. Zločinci kao zločinci, u porazu nisu imali ni trunke dostojanstva pa su pri povlačenju rušili i palili crkve i domove ljudi, te ubijali nevine ljude.

Tih dana prosinca, tih dana rata, distribucijska mreža Elektroslavonije na području Brđanska prestala je biti pod zločinačkom rukom, ali zbog velikog broja protupješačkih nagaznih mina, velika duljine vodova 35, 10 i 0,4 kV, te broj trafostanica 10/0,4 kV bio je neraspoloživ za uporabu, održavanje i vođenje pogona. Svakom pristupu obnovi radi korištenja mreže za dovođenje svjetla u mračne šorove podpapučkih naselja moralo je prethoditi razminiranje. Poznato je nekoliko slučajeva smrtnog stradanja ljudi od pješačkih nagaznih mina, a koji su iz prijeke potrebe morali bijegom osloboditi se zagrljaja zločinaca. U prvom snalaženju i prepoznavanju stanja mreže značajnu pomoć u kretanju oslobođenim područjem Brđanska pružila su dvojica radnika Elektroslavonije koji su bili zatočenici mraka.

A kakav je bio tijek sudbine dvojice radnika Elektroslavonije i njihovih zatočenih obitelji?

Ne mogavši više podnositi prijetnje i nasilništvo, osjećajući dolazak kraja srbočetničke nazočnosti u Voćinu, a pretpostavljajući da će povlačenje biti obilježeno završnim činom zločina nad ljudima i imovinom, naši radnici i njihove obitelji 13. prosinca 1991. skriveni su otišli iz Voćina. Uspjeli su doći do Podravske Slatine, do slobode za svoj život. Podsjetimo na tužnu istinu,

slutnja o ubijanju i razaranju zločinačke srpske paravojske pri povlačenju obistinila se.

Na razrušenim temeljima domova i crkava, u šumama i na putovima s ostavljenim minama podmuklim ubojicama života, obnavljanje crkava, domova i napose mreže svjetla i topline, te povratak prognanih stanovnika s ožiljcima na duši, teklo je sporo.

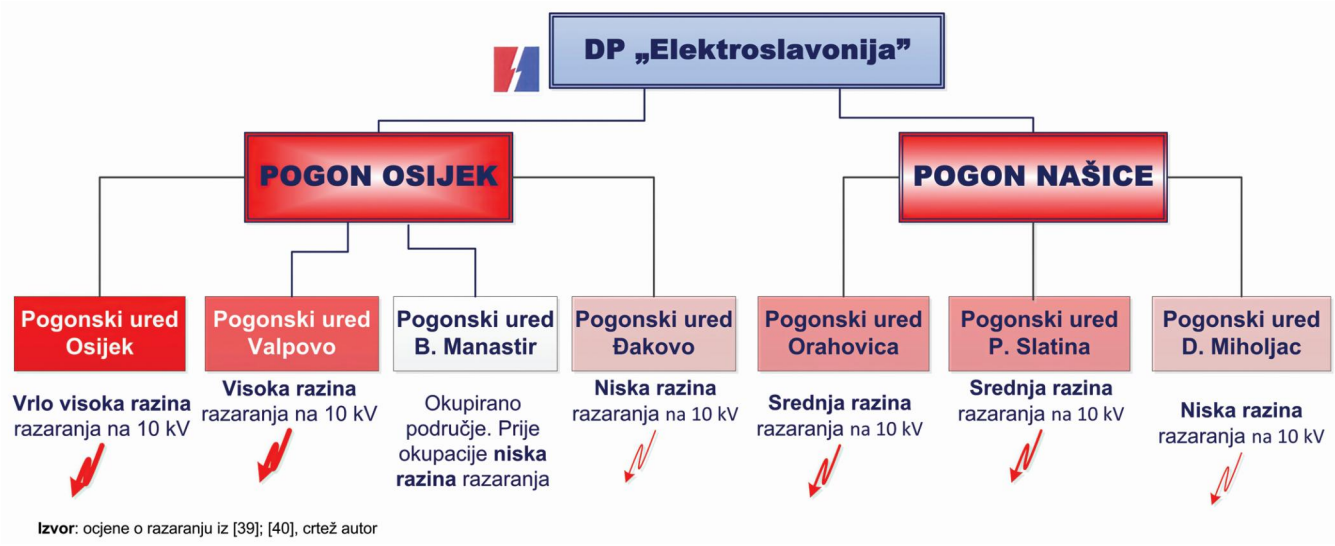
Raspoloživost mreže 10 i 0,4 kV na području s ratnim djelovanjem neprijatelja

Distribucijska mreža nazivnog napona 10 i 0,4 kV bila je u Elektroslavoniji, glede redovnog održavanja pogonskih sposobnosti, otklanjanja kvarova i oštećenja, zamjena i rekonstrukcija mreže, u mjerodavnosti Pogona Osijek i Pogona Našice. Pogoni su pak sukladno mreži 10 kV i zemljopisnom položaju mreže bili poslovno ustrojeni preko pogonskih ureda (slika 1.11.).

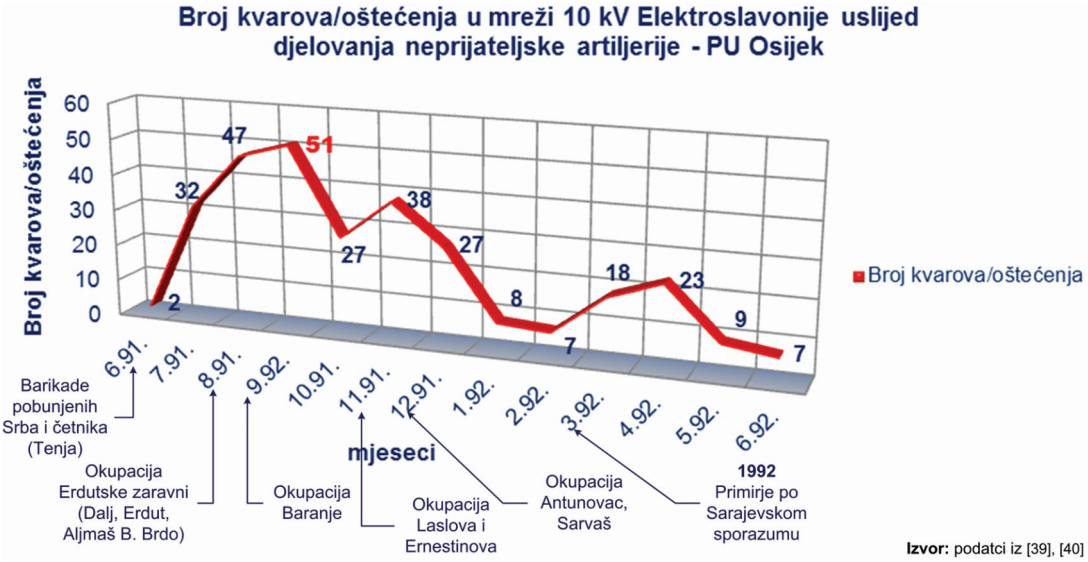
Mreža pogonskih ureda bila je u odnosu na okupatorske planove JNA i srpskih paravojnih postrojbi u različitom položaju, od mreže na području koje je bilo u svim njihovim planovima osvajanja radi stvaranja velike Srbije (PU Osijek), preko mreže koja je bila između prethodne (npr. PU Đakovo) do mreže na području izvan takvih planova (npr. PU Donji Miholjac). S gledišta razaranja artiljerijom, područja pod artiljerijskim djelovanjem bila su veća nego područja u planovima okupacije. To su razlozi koji su odredili različitost razine razaranja distribucijske mreže, dalekovoda i trafostanica, poslovnih objekata Elektroslavonije (slika 2.36.).

Broj kvarova i oštećenja izazvanih djelovanjem neprijateljske artiljerije, s kojima se vodila bitka za svjetlo, sigurno jest mjerilo usporedbe razaranja između mreža različitog napona (35 i 10 kV). Zato u prilog tog promišljanja dijagramom prikazujemo broj kvarova u mreži 10 kV tijekom mjeseci praskozorja rata, rata i varljivog primirja, sve skupa u razdoblju od 1. lipnja 1991. do 30. lipnja 1992.

S potpuno vjerodostojnim podatcima za svaki pogonski ured nije se raspolagalo, što nije slučaj kad je riječ o PU Osijek i PU Valpovo [39]. Ovdje prikazujemo podatke iz mreže 10 kV PU Osijek s uvjerljivo najvećim mjesečnim brojem razaranja s posljedicom kvara ili oštećenja, kao i razdobljem u kojem se to događalo (slika 2.37.).

Slika 2.36. Različita je razina razaranja između pogonskih ureda, prije svega, posljedica djelovanja neprijatelja u ostvarenju svog zločinačkog nauma, a potom i snage uzvraćanja, hrabrosti obnove svjetla naočigled njihovu razaranju.

Slika 2.37. Mreža 10 kV PU-a Osijek bila je suočena sa streljivom pobunjenih Srba s juga (Tenja) već od srpnja '91., a s istoka od kolovoza '91. (Bijelo Brdo) i sjevera od rujna '91. (Baranja) razarala je JNA. U ratnom razdoblju razarana je cijela mreža, pri čemu su neki dalekovodi „prednjačili" po broju kvarova.

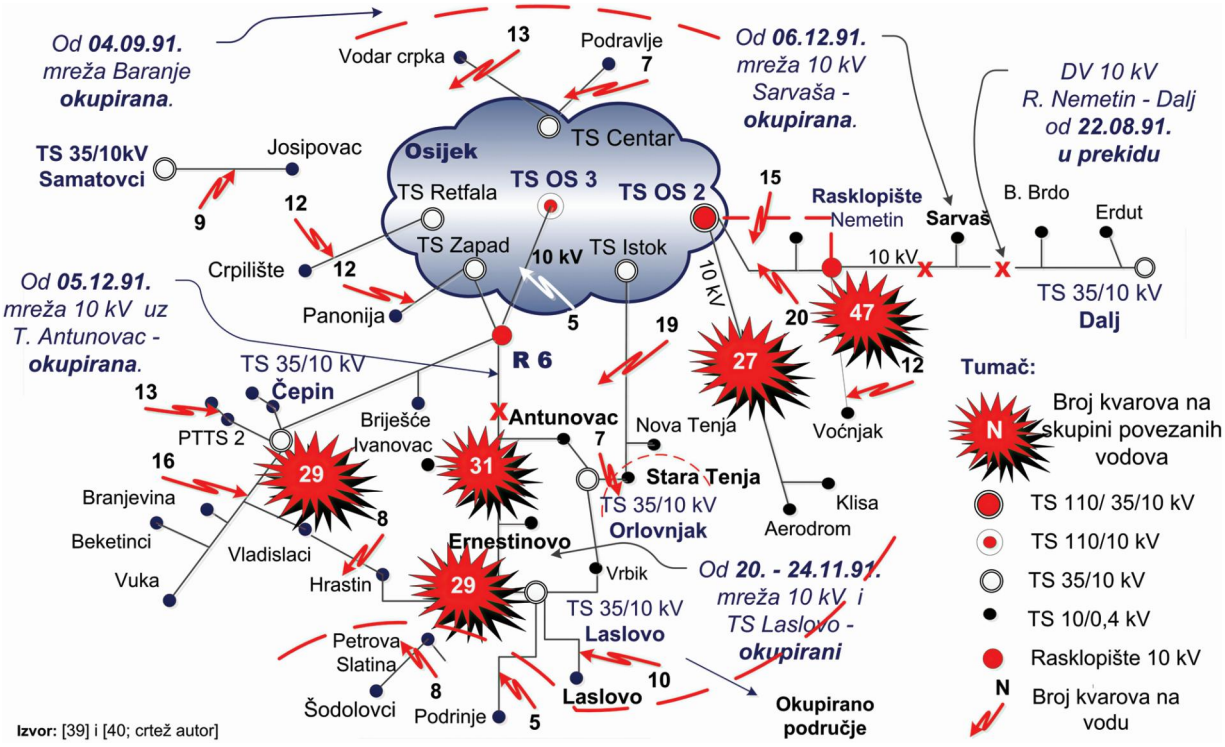
Mreža 10 kV u prigradskim naseljima i selima u osječkom okruženju bila je nadzemna i time lagan cilj za krhotine neprijateljskih projektila, jer dovoljan je bio pad granate u blizini pa da krhotine oštete ili uzrokuju kvar pogotkom drvenog stupa, Alče vodiča, strujnih mostova, izolatora, katodnih odvodnika, rastavne naprave ili istodobno više oštećenja.

Kvarovi nadzemnih dalekovoda 10 kV u velikom broju bili su kvarovi jedne faze uzrokovani:

- prekidom vodiča i njegovim padom na zemlju u međustupnom prostoru
- dodirom vodiča s konzolom stupa zbog razorenog izolatora
- oštećenjem izolatora (skraćenje strujne staze ili napuknuća)
- probojem odvodnika prenapona prema uzemljenom nosaču
- probojem izolatora nosača VN osigurača prema postolju kod TS na stupu
- pucanjem strujnog mosta na kutno rasteretnom stupu uz njegov dodir stupa…

Takvi kvarovi imali su značajke zemljospoja, a zemljospoj u mreži 10 kV s izoliranom neutralnom točkom, kakva je tada bila svugdje osim u TS 110/10 kV Osijek 3, prate prenaponi zdravih faza, to viši kad se električni luk na mjestu dodira sa zemljom ili uzemljenim dijelovima sastavnica dalekovoda pali i gasi (intermitira). Prenaponi zdravih faza na galvanski povezanoj mreži naprežu izolaciju i snižavaju dielektričnu čvrstoću, a takvi se učinci ponovljenih kvarova zbrajaju (kumulativni su). Tako kvarovi nastali od krhotine granate na nadzemnim vodovima, mogu dovesti do pada izolacijske čvrstoće drugih galvanski povezanih vodova, pa i nastanka zemljospoja na nekom od njih pri zemljospoju u mreži ili čak pri nazivnom pogonskom naponu, dakle, bez „ranjavanja" krhotinom granate. Takvi kvarovi čine dio brojeva na dijagramu, jer iako nisu posljedica izravnog pogotka oni su posljedica kvarova izazvanih izravnim pogotkom krhotine granate na drugim mjestima u mreži.

Ratni ciljevi i djelovanje neprijatelja njemu u korist donijeli su kaos razaranja i kvarova u 10 kV mreži, a što smo pokušali predočiti okvirnom slikom mreže i onih vodova na kojima je broj izravnih ili posljedičnih kvarova bio najveći (slika 2.38.).

Slika 2.38. Kao i 35 kV mreža i mreža 10 kV na području Osijeka i bližeg okruženja našla se u ognju krhotina granata svake artiljerijske vrste, a koje su uzrokovale brojne kvarove. Svaki kvar morao se otkloniti, nije se smjelo dopustiti povećavanje neraspoloživih vodova što bi moglo trajno ugroziti stalnost opskrbe vojne i civilne obrane.

Za stalnost opskrbe električnom energijom pak, u uvjetima koje dobro pamtimo, moralo se biti hrabar i domišljat u načinu otklanjanja kvara ili oštećenja, a nakon čega bi se opskrba električnom energijom ponovno uspostavila ili bi se uvjeti stalnosti opskrbe osnažili.

Dispečerski zapisi [39] sadrže devet slučajeva kvarnog stanja dijela mreže pri kojima je odlučeno ne pristupiti popravcima kvara jer je s obzirom na djelovanje neprijatelja i mjesto kvara postojala velika vjerojatnost ugroze života radnika. Primijenio se Nalog direktora Elektroslavonije pod brojem 4/0800-156/91, DK od 8. srpnja 1991., u kojem je vodilja za ratnike svjetla bila poruka da je svaki radnik blago Hrvatske elektroprivrede, a njegov život vrijedi više od megavatsati neisporučene električne energije. Vremenska odgoda trajala bi do „prihvatljivog" rizika od ugroze, a ako je visoki rizik trajao i dalje pokušalo se dogovorom s JNA (ne četnicima!) ostvariti uvjete za izlazak na popravak. Ukoliko je za vod u kvaru raspoloživ nadomjesni vod, nije se odustajalo popraviti osnovni, no uvijek uz prihvatljive uvjete ugroze radnika.

U kaosu obveza i odgovornosti koje prati svakodnevno razaranje mreže, pri čemu je elektromonterima kao izvršiteljima i njihovim neposrednim rukovoditeljima glava stalno bila u „torbi", morala se koristiti drukčija organizacija poslova u redovnom i interventnom postupku otklanjanja kvarova i oštećenja. Evo nekoliko pravila:

- oblikovanje ekipa za rad na mreži prema mjestu njihova stanovanja
- raspolaganje radnim vozilom s alatom i prijeko potrebnim materijalom u domu člana ekipe (uobičajeno voditelja ekipe)
- korištenje radnika pojedinca za obavljanje nekih interventnih zahvata na mreži u neposrednom okruženju stanovanja, a u funkciji popravka

stanja ili upravljanja po nalogu dispečera (npr. Danijel Bece u Laslovu, Josip Kovač i Franjo Petek na području Vladislavaca)

- pomoć radnika pogonske jedinice s malim, susjednoj pogonskoj jedinici s velikim ratnim razaranjima, u izvršenju poslova popravaka kvarova i oštećenja na rubnim dijelovima mreže (primjer: radna ekipa iz Našica dnevno je radila na zapadnom dijelu mreže Osijeka ili Valpova po pravilu – ujutro dođi, popravi, vrati se doma)
- radnici ESO na privremeno okupiranom području u funkciji održanja opskrbe popravcima oštećenja sastavnica mreža na granici prema obranjenom području po načelu „dok ide“ (npr. Vladimir Vidić u Staroj Tenji)
- pridruženje ekipama pojedinih komunikacijskih kanala radiosustava ESO-a
- u govornoj komunikaciji korištenje zamjenskih imena za neke objekte mreže, posebno poslijedično okupaciji (TS Dalj i TS u Baranji) i ulasku neprijatelja u naš komunikacijski sustav
- raspoloživost telefonskih brojeva interventnih radnika ma gdje oni bili u vrijeme dežurstva i izvan njega (npr. broj telefona u skloništu kojim se radnik koristi s obitelji).

Dobra organizacija u posebnim uvjetima, napose ratnim, bila je preduvjet uspješnosti u poslovima ratnika svjetlosti, ali za pobjedu svjetlosti nad mrakom bila je neizostavno potrebna i hrabrost radnika. Elektroslavonija je u pogonskim uredima, u drugoj polovici 1991., nakon prolaska kroz „kadrovsko čistilište“, imala radnike elektromontere i njihove voditelje kao zajedništvo mladosti, stručnosti, iskustva, odgovornosti i domoljubnosti. Tu je odgovor na često postavljano pitanje kako smo uspjeli pobijediti mrak. Jer, pod topničkim djelovanjem neprijatelja događaji u mreži napona 10 kV, istodobno i u mreži napona 0,4 kV, stvarali su pogonski kaos, brojne prekide opskrbe električnom energijom, različitost tehnoloških postupaka popravaka, strah od stradanja života. Jedno opterećenje koje su odgovorni radnici uvijek osjetili bila je slika golog vodiča niskonaponske mreže pod naponom, na dohvat ruke prolaznika, a koji spletom okolnosti pada nije izazvao odvajanje od napona (pregaranje osigurača). Savladavanje kvarnih stanja bio je poseban rat (slika 2.39.).

Valja istaknuti svojstvo brazda preorane slavonske zemlje u prigušivanju rasprskavanja minobacačke granate, a čime se smanjuje broj njezinih krhotina koje lete u razaranje svega na što nalete. Značaj tog svojstva slavonske grude valja više cijeniti u čuvanju života branitelja i civila negoli čuvanju materijalnog dobra. Slavonska je gruda uvijek čuvala svoje sinove koji su ju branili od tuđina, svejedno čime, puškom ili kliještima.

Posljednja granata prije nastupa primirja 3.1. 1992. u 18 sati

Iscrpljena ratom okupiranih područja, neisplakanim suzama majki poginulih sinova, Hrvatska je pred jutrima 1992. bila na kraju snaga potrebnih za vjerovanje u prestanak rata. Posljednje noći 1991. godine na Osijek je ispaljeno više od stotinu granata i raketa od kojih su dvije osobe smrtno stradale, a sedam ih je ranjeno.

Došao je prvi dan novog ljeta 1992., papa Ivan Pavao II. u novogodišnjoj je molitvi s Trga svetog Petra u Vatikanu pozvao svijet da Hrvatsku ne ostavi samu. Poruka je otposlana svijetu, a protivnik prava hrvatskog naroda na vlastitu državu nije ni prije, pa ni tada slušao riječi vrhovnog vjerskog poglavara svijeta.

Ipak, u Sarajevu je 2. siječnja 1991. potpisan sporazum o potpunom prekidu vatre na kopnu, moru i u zraku u Republici Hrvatskoj, takozvani Vanceov plan (izaslanik glavnog tajnika UN-a), a koji stupa na snagu 3. siječnja u 18 sati. Kad se objavilo da sporazum priprema spomenuti predstavnik UN-a, nezaobilazno se u ljudima ratom zahvaćenog istoka Hrvatske vratilo sjećanje na događaje u vukovarskoj bolnici, kad je njegov kasni dolazak olakšao zapovjedniku JNA ostvarenje zle namjere odvođenja iz bolnice ranjenika i bolničkog osoblja, putem bez povratka.

No, prema navici i pravilima neprijatelja, primirju uvijek prethodi bespoštedna artiljerijska vatra, pa je tu tradiciju neprijatelj održao i ovaj put na cijelom području istočne Slavonije i zapadnog Srijema (Osijek, Valpovo, Vinkovci). Cjelodnevno razaranje objekata, ranjavanje i

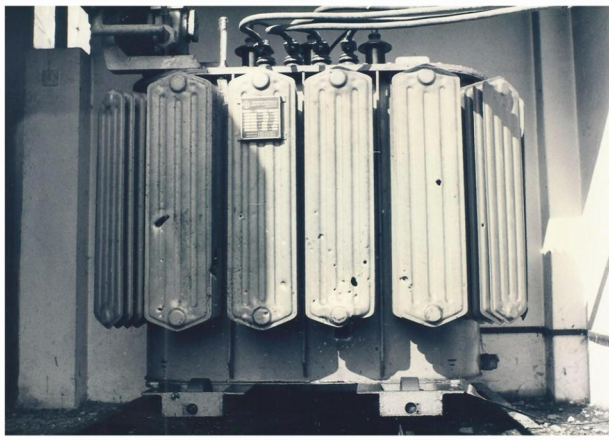
Po svakom vremenu, po svjetlini dana i mrklini noći. ratnici svjetla na stupovima mreže, krovovima domova, s kliještima u ruci, jedan uz drugog, protiv mraka rata.

Krhotine granate doprle su do i oštetile kućište transformatora. Transformator se mora zamijeniti u uvjetima ugroze života elektromontera, ali svjetlo se ne smije ugasiti.

Stupovi nadzemne 10 kV i 0,4 kV mreže na „granatometini" neprijateljske artiljerije, pogođeni i oštećeni znali su i takvi još nositi žice.

Izvor: slike iz arhive ESO, slog slika i tekst autor

Slika 2.39. Kako vidjesmo, u cijelom promatranom razdoblju uz kvarove u mrežama napona 10 kV i 0,4 kV prisutne su sljedeće značajke: velik broj kvarova, mjesto kvara za pothvate popravka na opasnom ili stalno napadanom području, te veći broj razaranjem ugroženih vodova važan za vojnu i civilnu obranu područja.

pogibiju ljudi prouzročilo je više od dvije tisuće raznih projektila.

Tog „crnog" petka od ranog jutra do 18 sati, u distribucijskoj mreži Elektroslavonije artiljerijska vatra neprijatelja najveću štetu načinila je na vodovima 10 kV koji se napajaju iz TS 110/35/10 kV Osijek 2 (VP Aerodrom, Nemetin, KTS 2), te vodovima 10 kV iz TS 35/10 kV Samatovci (VP Josipovac i Crpilište). Unatoč simetričnoj raspodjeli vatre po gradu Osijeku, najveći broj kvarova u mreži 0,4 kV pretrpjela je donjogradska mreža.

Sat vremena poslije podneva došlo je do ispada iz pogona izvora, plinske termoelektrane (PTE) pa su u tom trenutku grad i okolica bili opskrbljivani električnom energijom iz nadomjesnog objekta TS 110/35 kV 505. Ispad PTE iz pogona bio je posljedica vrlo promjenjivih pogonskih stanja mreže tako da se ta elektrana relativno brzo vratila na mrežu i zajedno s transformacijom 110/35 kV u TS „505" održavala opskrbu el. energijom.

Kako smo u priči „Jedan, među inima, nesretan dan" opisali energetske prilike s gledišta raspoložive proizvodnje i potrošnje u ratnim uvjetima (točka 2.2.1.), izostanak iz pogona bilo kojeg izvora električne energije, PTA1 ili mreže kroz TS „505", za Osijek je značilo prisilno ograničenje potrošnje (redukciju).

Tog 3. siječnja 1992. u 18 sati utihnule su trublje rata, sve je zamrlo. Na tren muk, čuješ vlastiti dah i ćutiš nevjericu. Ali ne, postojala je još jedna, u cijevi minobacača neispaljena neprijateljska granata, tamo negdje u okupiranim Šodolovcima ili Laslovu s određenom namjerom i ciljem: razoriti onaj dio mreže 110 kV koji je u tom trenutku bio presudan za dostatnu opskrbu grada Osijeka električnom energijom. To je moglo značiti razoriti premosnicu 110 kV s imenom „505/0" ili neku drugu sastavnicu prvog projekta nadomjesnih objekata.

Ta posljednja granata pala je na područje između Antunovca i Ivanovca, na mjesto gdje su njezine krhotine obasule vodiče premosnice „505/0" i prekinule ih. Leteći u praskozorje obećanog mira prema vodičima premosnice, krhotine posljednje granate pogodile su tijelo i prekinule život mladog branitelja hrvatske slobode sa Sjenjaka, u njegovu prvom izlasku na crtu obrane njegova grada. Ugasio se mladi život, a s njim, u istom trenu, od krhotina iste granate, ugasilo se svjetlo u većem dijelu grada njegova življenja jer se prekinuo dotok električne energije u grad iz mreže 110 kV preko TS 110/35 kV „505".

Tragični scenarij uništavanja života i svjetla

Kvar na premosnici vodova „505/0" i ispad iz pogona TS „505" (slika 2.40.) ostavili su potrošnju grada Osijeka na samo jednom izvoru – plinsko turbinskoj elektrani (PTE s agregatom A2). Kako je u najboljim uvjetima pogona ta elektrana stavljala na raspolaganje snagu od oko 18 MW, razvidno je da se moralo primijeniti prisilno ograničenje potrošnje isključivanjem, na određeno vrijeme, dijelova grada s mreže.

Mjesto kvara na „505/0" s gledišta sigurnosti radnika pri popravku bilo je visoko rizično zbog čistine i udaljenosti neprijatelja. Mrak noći tim bi se okolnostima suprotstavio, ali isto tako prijeko potrebna vidljivost za radne uvjete nije bila ispunjena. Moralo se doći zorom ranom.

U zoru 4. siječnja 1991., pri traženju dopuštenja za izlazak na mjesto kvara u zapovjedništvu obrane u Ivanovcu, zapovjednik (132. brigada Hrvatske vojske) je u početku bio protiv izlaska naše ekipe elektromontera, jer je mjesto rada bilo između naše i neprijateljeve crte obrane. Pod dojmom pogibije mladog hrvatskog vojnika prethodnog dana, u vrijeme nastupa primirja, pretpostavljao je da bi neprijatelj uočivši radove na otklanjanju oštećenja mogao poduzeti minobacački napad koji bi bio opasan za branitelje iz redova Hrvatske vojske i HOS-a (ovi potonji imali su položaje izbočene naprijed prema položaju neprijatelja).

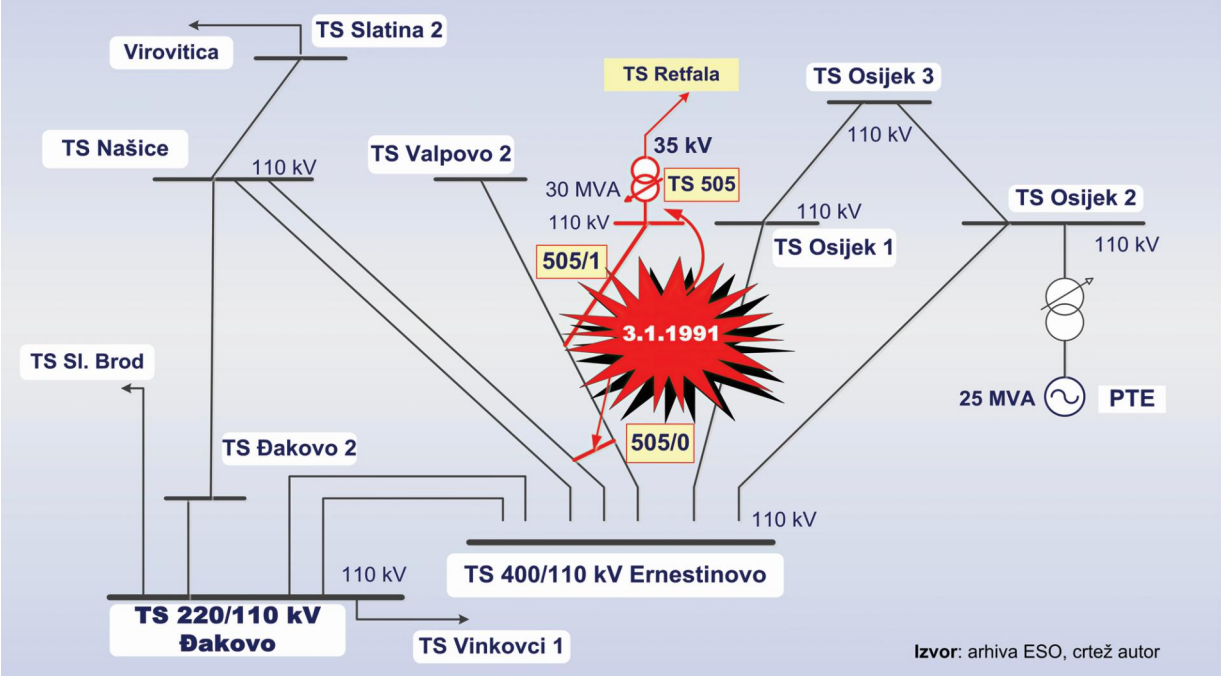
Ne otkloniti taj kvar, imati neraspoložive objekte skupine „505", značilo je snažno prisilno ograničenje potrošnje u gradu Osijeku. Time smo opravdavali svoju upornost u dobivanju dopuštenja za izlazak na mjesto kvara. Također, u prilog nam je išlo maglovito vrijeme, sumaglica koja je ograničavala vidljivost. Dobilo se dopuštenje, uz probleme sa zapadanjem Land Rovera ekipe Elektroprijenosa u duboke „vagaše" poljskog puta, stiglo se u blizinu kvara i pristupilo popravku. Spretnost i znanje ubrzalo je dovršetak radova, ali je povratak iz njive u selo obilovao problemima u vožnji do stanja u kojem se moralo koristiti čelično uže na vitlu Land Rovera za samoizvlačenje. S mjesta veće udaljenosti od crta obrane javilo se dispečeru o raspoloživosti premosnika „505/0", a kako bi se mogla normalizirati opskrba grada Osijeka električnom energijom.

Kako su u međuvremenu popravljena i oštećenja na TS „505", objekt je ipak daleko izvan vidokruga s položaja neprijatelja, ali ne i izvan njegovih spoznaja o postojanju i važnosti, mogla se normalizirati opskrba električnom energijom u Osijeku.

Ispričan je jedan od primjera predanosti borbi za održanje svjetla čiji je uspjeh umnogome ovisio o poduzimanju pothvata bez vremenskog odlaganja i s hrabrošću elektromontera kao ulogom za uspjeh.

Prema naknadno dobivenim informacijama iz izvora u HV-u, dok je okupator usmjerio svoje djelovanje na uništenje objekata, ranjavanje i ubijanje civila u gradu, prije nego što je nastupilo primirje, 132. našička brigada uspjela je izvesti protunapad preko salaša Rudine i istjerati neprijatelja iz uporišta u selu Divoš. Tako je Hrvatska vojska zauzela bolje taktičke položaje oko elektroenergetskog postrojenja TS 400/110 kV Ernestinovo u uvjetima primirja, ali i u slučaju nastavka borbi.

Kako bi se vjerovanju u primirje osvijetlio put iz tame rata, unatoč kritičnom stanju opskrbe električnom energijom, Krizni štab i Branimir Glavaš odlučili su da

Slika 2.40. Prvi i svaki sljedeći privremeni, nadomjesni objekt prijenosne mreže, a nadasve objekti projekta „505" sa slike, bili su zvijezda Danica za svjetlo, za sigurnost opskrbe električnom energijom. Prvi od njih 505/0 nije bio oštećen od ulaska u pogon 7. studenoga 1991. do tog posljednjeg minobacačkog napada prije primirja 3. siječnja 1992. I na tome je ostalo.

se onaj tračak svjetla javne rasvjete na središnjem gradskom trgu iz božićne noći osnaži diljem sokaka i šorova grada Osijeka i njegovih prigradskih naselja. U večernjem satu poslije nastupa primirja, 3. siječnja 1991., naređeno nam je da uključimo javnu rasvjetu grada (slika 2.41.). Prije ponoći, nakon određenih provjera i zahvata u mreži javne rasvjete ona je uključena, a Osijek je zablistao i s rasvjetom punom oštećenih rasvjetnih tijela, prekinutih vodiča, porušenih stupova. Okupljeni pripadnici Hrvatske vojske na središnjem trgu grada, radosni kao djeca, jer primirje je imalo obrise konačne pobjede u obrani svoga doma, zaigrali su nogomet.

Spirala stradanja i razaranja na području Osijeka nije prestala na samom početku 1992. godine, na pragu zimske noći mira koju su ratnici domovine zaslužili, odnijela je jedan život i ugrozila svjetlo za grad. I dok su svjetlo odmah sutra vratili hrabri i vješti elektromonteri, ratnici svjetla, jedan mladi život trajno je ugašen, a mladi životi bili su tad i danas svjetlo u nadi sutrašnjice ovog kraja.

Ratne rane i ožiljci i okupiranost mreže kad su ratne trublje bile tiše

Samim time što je nastupilo primirje prema Sarajevskom sporazumu 3. siječnja 1991. nisu uklonjeni ožiljci u duši, na objektima što čine naselja, na sastavnicama elektroenergetskog sustava na istoku Hrvatske. Ožiljci su bili skorašnji, bolni, držali su daljnju sudbinu života neizvjesnom. Iako obranjen hrabrošću njegovih branitelja oružjem, elektromonterskim alatom, kirurškim priborom, rukama za praviti kruh i drugim vještinama za preživljavanje u ratu, s ljubavlju njegovih ljudi koji su ostali u njemu dok je krvario, iako je škiljavo svjetlo zasvijetlilo njegovim šorovima, još otvorene rane i podmukli neprijatelj nisu dopustili sklopiti vjeđe i odmarati se.

O tim ranama na stambenim zgradama, industrijskim objektima, gradskoj i područnoj infrastrukturi uvjerljivo kazuje karta grada s gustoćom avionskih, tenkovskih i minobacačkih projektila što od polovice 1991. do

Nakon šest mjeseci mraka rata, prije ponoći dana s kojim počinje primirje, 3. siječnja 1992., ulicama grada Osijeka vraćeno je svjetlo, oštećeno, ali postojano kao branitelji grada, kao potvrda istinitosti slutnje kako se do slobodne domovine ne dolazi bez žrtava.

Golubica mira i hepovo svjetlo za hrabrost i vjeru u mir onih koji su ostali u svome gradu, unatoč sveg zla rata.

Izvor: Glas Slavonije, siječanj 91.: tekst autor

Slika 2.41. Nakon 180 dana artiljerijskih i pješačkih dnevnih i noćnih napada na Osijek i naselja u njegovu okruženju i tomu suprotstavljene obrane, nakon dolaska neprijatelja do posljednjih crta obrane grada u njegovu rubnom dijelu, te nakon što je neprijatelj shvatio da je napredovanju kraj, prihvatio je primirje. Nakon mraka nametnutog rata dogodi se svjetlo za naš novi put.

svibnja u proljeće 1992. pogodiše grad i njegove ljude (slika 2.42.).

U svakoj je crvenoj točki na ovom prikazu grada rana ili ožiljak na nekoj od spomeničkih baština, na nečijem domu, sakralnom objektu, ali i rana ili ožiljak na čovjeku, onom koji je ostao tu uz patnje svoga grada za njegov novi život. Neke su rane ugasile život.

Napadi neprijatelja na području Osijeka i njegovih prigradskih naselja od 1. lipnja 1991. do 30. lipnja 1992. godine imali su za posljedicu ranjavanje branitelja i civila, a ovdje ističemo ukupni broj i broj osoba civila [2], [5]:

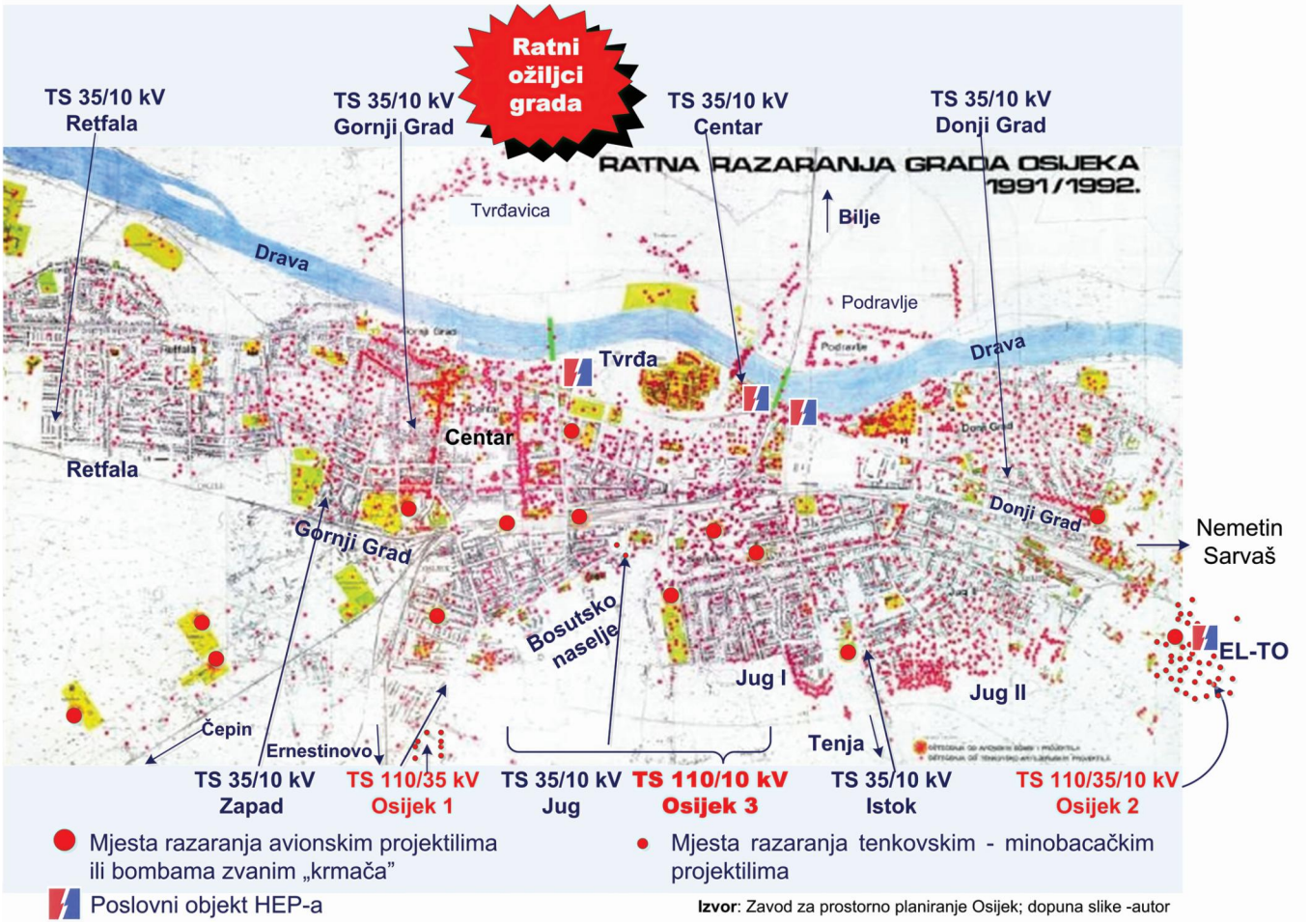
- ranjeni – 4170 osoba, od kojih su 1657 civili
- poginuli – 735 osoba, od kojih su 346 civili.

Rane koje su preživljene postale su ožiljci u duši i tijelu, a s njima će morati svaki od tih civilnih ratnika hoditi kroz život.

Među ranjenima i poginulima, nažalost i neizbježno, bili su i radnici Elektroslavonije. Njihovo stradanje dogodilo se kada su obavljali zadaće vojnih ili civilnih ratnika ili kao obični građani. U prvom poglavlju u točki 1.5.10. prikazali smo stradanja u praskozorju rata, do kraja mjeseca rujna. U vremenu rata, počevši od kraja rujna 1991. do svibnja 1992. godine smrtno je stradalo deset radnika, od kojih su njih pet bili vojni, a isto toliko, civilni ratnici. U promatranom razdoblju ranjeno je ukupno 22 radnika, svi kao civili. Promatrajući zajedno oba razdoblja rata i ne razlikujući vojne i civilne ratnike, već kao radnike u odorama Elektroslavonije:

- poginulo je 13 i
- ranjeno 28 radnika.

Danas, u vrijeme pisanja ove knjige, povijesni izvori koji se bave Domovinskim ratom iskazuju različite podatke, još uvijek, o broju poginulih i ubijenih, te ranjenih, hrvatskih vojnika i civila. Posljednji podatci objavljeni su 2013. u knjizi ratnog ministra zdravstva Andrije Hebranga, a pisanoj na temelju podataka Stožera saniteta Ministarstva zdravstva [26]. Prema tom izvoru broj poginulih i ubijenih na hrvatskoj strani, na

Slika 2.42. Osijek i njegova bliža okolica, tijekom praskozorja rata i rata, bili su u neprijateljskom poluokruženju, ciljano ili nasumično razarane su povijesne vrednote, ranjavane su i ubijane vrednote naše sadašnjosti i budućnosti – ljudi. Unatoč tisućama projektila smrti po njegovim braniteljima na crti obrane i po civilima u gradu, Osijek je obranjen.

svim područjima s ratnim djelovanjem, je 6891 hrvatski vojnik i 7263 civila, dakle, ukupno 14 154 poginulih i ubijenih. Iz tih je podataka razvidna velika žrtva civila, a prema podatcima Odjela za informiranje Ministarstva zdravstva iz 2000. godine, o udjelima pojedinih ratnih područja, najviše civila stradalo je u istočnoj Hrvatskoj, preko 50 % od ukupno stradalih civila. U Domovinskom ratu, u Hrvatskoj najviše hrvatskih branitelja poginulo je ili je ubijeno na području Vukovarsko-srijemske županije 16,4 %. Valja napomenuti da su izneseni podatci na temelju dosadašnjih rezultata istraživanja pa ih ne možemo smatrati konačnima, ali i takvi nam govore o žrtvi hrvatskog domoljubnog roda na istoku Hrvatske.

Dakako, uz crvene točke u gradovima Osijeku, Valpovu, Đakovu, Orahovici i Podravskoj Slatini, njihovim prigradskim naseljima, te našim selima, vezano je i razaranje elektroenergetske mreže o kojoj je skrbila Elektroslavonija. Nadzemni vodovi svih naponskih razina, trafostanice, posebno one s transformacijom 10/0,4 kV na stupovima, ali ipak ponajviše niskonaponska mreža koju na stalcima nose krovovi kuća u selima i gradovima, svakodnevno su razarani. No bitka radnika, ratnika

svjetlosti, za stalnost opskrbe električnom energijom nije jenjavala razmjerno broju kvarova i oštećenja i njihove svakodnevice.

U fotomonografiji „Uvijek Osijek" izdane 1992. [5], odmah kad su trublje rata utihnule, jedan od autora opisa patnji grada u ratu piše:

Grad postaje bastion. Gotovo odsječen, gotovo samodovoljan. Svaki je čovjek u funkciji obrane. Hrane ne nedostaje, opskrba funkcionira. Dotok električne energije prestaje tek kad poneka granata pokida vodove, pa i tada zakratko. U kratkom vremenu i pod granatama, prekinuti sustav ponovno se uspostavlja.

Citirano stanje opskrbe električnom energijom grada Osijeka u ratu potvrda su doprinosa radnika Hrvatske elektroprivrede u obrani svjetla, a bio je prisutan i u obrani Podravske Slatine, Orahovice, Valpova, Đakova, Vinkovaca, Vukovara… To nam je značilo više od prirodnog zadovoljstva. Bile su ponos, ali i snaga za sve što nas je čekalo u poraću s razorenim postrojenjima i povratom potrošnje električne energije prema predratnim potrebama.

S nastupom primirja uređenog Sarajevskim sporazumom, na području Elektroslavonije prestalo je djelovanje JNA i srpskih paravojnih postrojbi okupacijskog karaktera, ali ne i artiljerijskog, bilo ga je do potkraj svibnja 1992. Primirje je u tom razdoblju jednostrano, od strane JNA, prekršeno u 111 slučajeva, a nekih dana nasilje je bilo jednake žestine kao u ratnom razdoblju, bilo je „crnih" dana s velikim civilnim žrtvama.

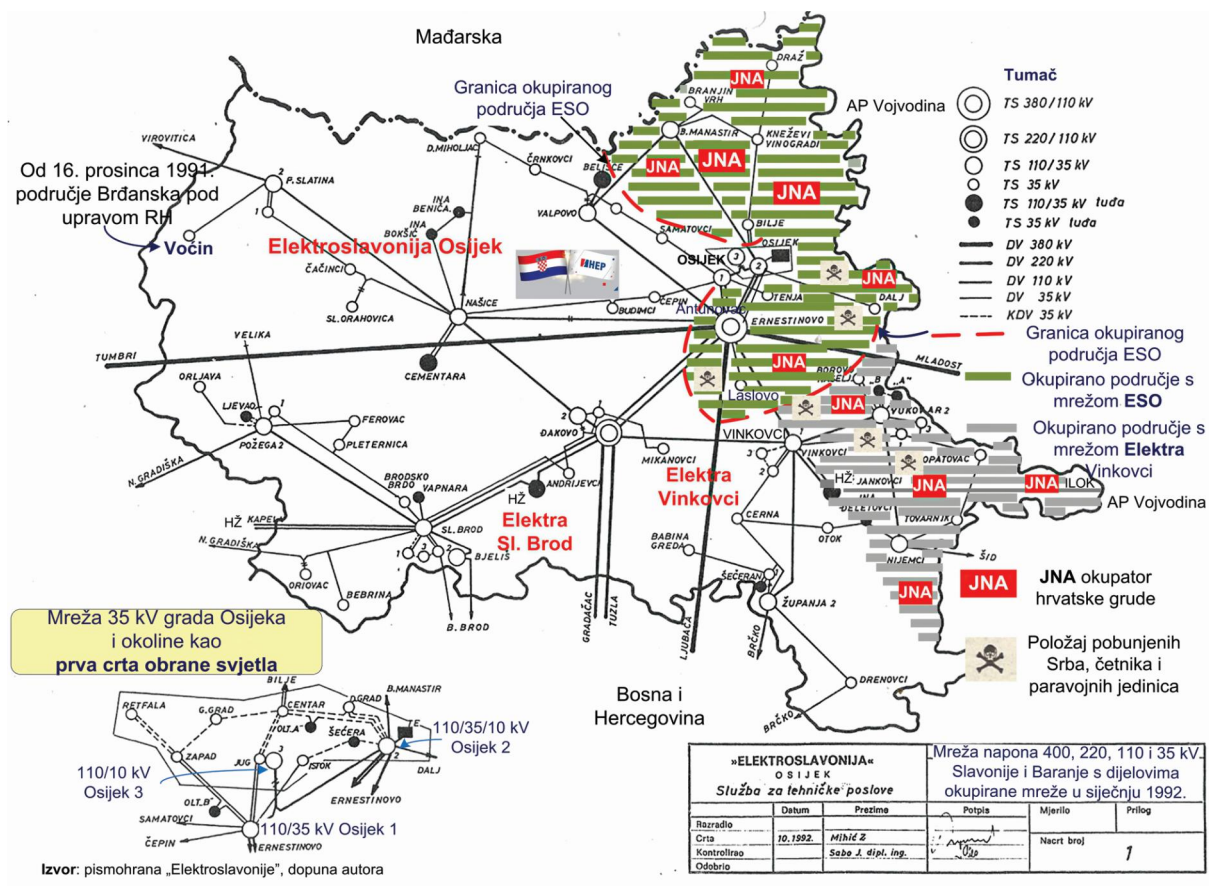
U trenutku nastupa primirja, stanje okupacije mreže na području Elektroslavonije i Elektre Vinkovci, na istoku Hrvatske (siječanj '92.), prikazujemo slikom 2.43..

U odnosu na okupaciju potkraj rujna, s mrežom Elektroslavonije okupirano je i područje Laslova, Ernestinova i Tenjskog Antunovca, a oslobođeno je s razorenom električnom mrežom područje Brđanska s Voćinom u mjerodavnosti Pogona Našice, Pogonski ured Podravska Slatina, kao i naselja u podpapučkom gorju u mjerodavnosti Pogonskog ureda Orahovica.

Dakako, ratovanje i okupacija promijenili su sliku vrijednosti karakterističnih veličina Elektroslavonije (tablica 2.1.). Neke od njih, prije svih one fizičke veličine, mogli smo utvrditi odmah početkom 1992., a druge, ovisne o održivosti primirja i njegova prerastanja u mir, kao što su vrijednost godišnje potrošnje i najvećeg opterećenja, mogli smo utvrditi tek isprativši 1992. godinu.

Tablica 2.1. Smanjenje vrijednosti karakterističnih veličina DP Elektroslavonije stanjem okupacije u 1992. godini.

Rd. br.	Karakteristična veličina	Vrijednost (jed. mj.)	Okupirana vrijednost (jed. mj.)	Okupirana vrijednost (%)
1.	Površina DP-a	5325 km^2	1347 km^2	25
2.	Broj potrošača el. energije 1992.	150 898	37 742	25
3.	Trafostanice 35/10 kV	34 kom.	8 kom.	23
4.	Trafostanice 10 /0,4 kV	1409 kom.	330 kom.	23
5.	Snaga transformatora 35/10 kV	425,5 MVA	77 MVA	18
6.	Dužina nadzemnih vodova 35 kV	280,2 km	76 km	27
7.	Dužina nadzemnih vodova 10 kV	1872 km	447 km	24
8.	Dužina nadzemne mreže 0.4 kV	2808,5 km	683 km	24
9.	Dužina kabelskih vodova 35 kV	42,8 km	-	-
10.	Dužina kabelskih vodova 10 kV	353,5 km	37 km	10
11.	Dužina kabelske mreže 0.4 kV	1187,6 km	118 km	10
12.	Javna rasvjeta – broj tijela	30 548 kom.	6195 kom	20
13.	Dužina plinovodne mreže	516 km	16 km	3
14.	Broj potrošača plina 1992.	22 015	1572	7

Slika 2.43. S nastupom Sarajevskog primirja, na istoku Hrvatske okupiran je bio dio istočne Slavonije, cijela Baranja i dio zapadnog Srijema. Dakako, s hrvatskom grudom okupirana je bila i elektroenergetska mreža. Svakom su se od nas u mislima rojila pitanja o načinu povrata mreže u mjerodavnost HEP-a, na brigu HEP-ovih radnika – mirnim ili oružanim.

I dok su se čisto fizičke veličine mogle vjerodostojno utvrditi, broj potrošača bio je pod utjecajem više čimbenika te sigurno nije odgovarao izračunu na temelju umanjenja ukupnog broja s brojem na okupiranom području. Na točnost takvog izračuna utjecao je proces progonstva, iseljavanja, doseljavanja, privremene promjene mjesta boravka i događaji smrtnog stradanja.

2.4.3. Vođenje pogona distribucijske mreže Elektroslavonije u ratnim uvjetima

Organizacijski i funkcijski položaj vođenja u praskozorju rata

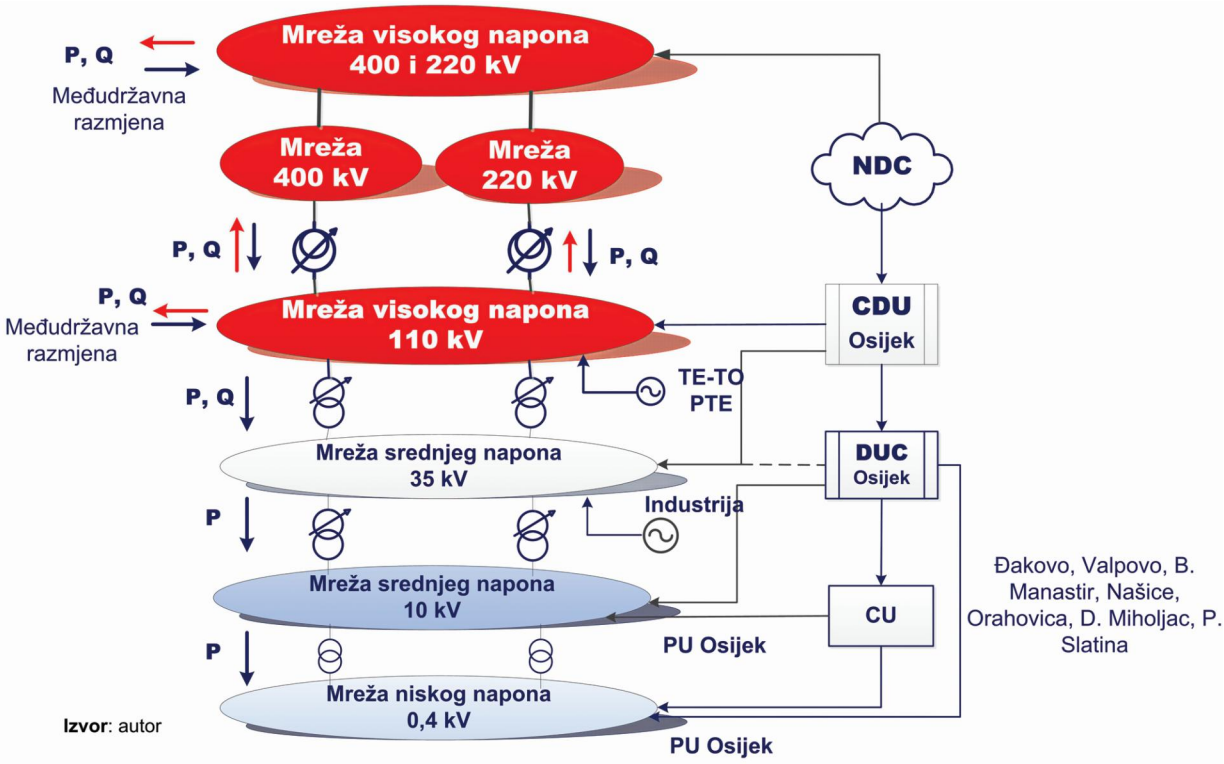
U Elektroslavoniji koja je prethodila novoj istoimenoj organizacijskoj jedinici u Hrvatskoj elektroprivredi d. d., funkciji vođenja pogona proizvodnje, prijenosa i distribucije električne energije pridavala se velika važnost. To se potvrđuje činjenicom o postojanju Dispečerskog centra kao organizacijske i fizičke jedinice, stručnjaka za vođenje i dispečiranje smjenskog osoblja u centru i njihovih produženih ruku – uklopničara u trafostanicama, sustava daljinskog vođenja (u izgradnji) i dežurnih interventnih ekipa.

Novi Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji Hrvatske elektroprivrede, iz travnja 1991. godine, dao je funkciji vođenja elektroenergetskog sustava na važnosti njezinim položajem kao važne sastavnice Direkcije za upravljanje i prijenos. Na državnoj razini utemeljen je Nacionalni dispečerski centar (NDC), a u hrvatskom državnom prostoru bila su četiri regionalna Centra

daljinskog upravljanja (CDU), među kojima i CDU Osijek. Sve zajedno, na obje razine, činilo je Dispečersku službu za pogon elektroenergetskog sustava Hrvatske na razini mreže prijenosa električne energije.

Distribucijska mreža napona 35 i 10 kV trebala se voditi iz mjerodavnih distribucijskih upravljačkih centara (DUC) u Osijeku, Vinkovcima i Slavonskom Brodu, te iz podcentara u sjedištima Pogonskih ureda. Nova organizacija distribucijske djelatnosti na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema zatekla je vođenje mreže napona 35 kV iz Centra daljinskog upravljanja u Osijeku (CDU), a održavanje također s ekipom sa sjedištem u Osijeku. Za prijenos poslova i mjerodavnosti novo oblikovanim distribucijskim područjima, trebalo je vremena u miru, a došao je rat. Kako ne bi oslabilo ostvarenje funkcije vođenja u ratnim uvjetima, kad je baš potrebna velika vještina i znanje, odlučilo se u razdoblju ratnih zbivanja mrežom 35 kV na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema upravljati iz centra daljinskog upravljanja CDU Osijek. Jednako tako, sve pothvate u toj mreži, i u funkciji održavanja i intervencija kod kvarova i oštećenja, poduzimat će ekipa postrojenja 35 kV sa sjedištem u Osijeku. Predratno i ratno stanje zaskočilo je organizacijske promjene pa je procijenjeno da je opisana organizacija funkcije vođenja mreže 35 kV do daljnjeg bolja za sigurnost opskrbe električnom energijom na istoku Hrvatske (slika 2.44.).

Distribucijski upravljački centar Osijek (DUC Osijek) pratio je pothvate u mreži 35 kV na području Elektroslavonije, a izravno vodio one u mreži 10 kV na području Pogonskog ureda Osijek, te bio uključen u one u pogonskim uredima Đakovo, Valpovo, Beli Manastir,

Slika 2.44. Centri upravljanja u funkciji vođenja pogona bili su srce i mozak borbe za raspoloživost mreža i elektrana kojima se osiguravala opskrba električnom energijom. Dispečeri u centrima brinuli su se o opskrbi, ali i sigurnosti elektromontera pri ostvarenju misije vođenja pogona.

Našice, Donji Miholjac, Orahovica i Podravska Slatina gdje su bili Centri upravljanja (CU).

Upravljački centar za plinovodni sustav u praskozorju rata nije još imao svoj sveobuhvatni funkcionalni ustroj, infrastrukturu i kadrovski potencijal za obavljanje vođenja pogona u Osijeku i pogonskim uredima Valpovo, Donji Miholjac, Našice, Podravska Slatina i Požega kao što je to bilo razvijeno za elektroenergetski sustav. Rat je pokazao njegovu potrebitost, pa se u poraću posvetilo ustroju i osposobljavanju procesnog sustava za vođenje plinoenergetskog sustava u okviru Elektroslavonije.

Onoliko koliko je povezan pogon prijenosne i distribucijske mreže, toliko su međusobno povezane funkcije vođenja pogona, dispečerske službe prijenosa i distribucije el. energije. Pokazat će se da je u ratnim uvjetima prethodno zajedništvo dispečerskih službi unutar stare Elektroslavonije Osijek bilo kamen temeljac za uspješno ostvarenje obveza i zadaća dispečerske službe, a na njega su se nadograđivala tehnička sredstva u funkciji vođenja, sposobnost dispečera i elektromontera u interventnim ekipama pod izravnim zapovijedanjem dispečera.

Izravna suradnja dispečera u smjeni za vođenje regionalne prijenosne mreže (Dispečerski odjel Osijek) i dispečera u Dispečerskom upravljačkom centru (DUC) Elektroslavonije u Osijeku bila je podržana i blizinom dvaju poslovnih prostora, bili su „soba do sobe“. Dispečeri u smjeni dijelili su znanja i iskustva, provjeravali mišljenje o složenim odlukama, zajedno djelovali kod povezanih pogonskih događaja u dvije mreže, bili su jedan svijet vođenja pogona.

Blizina bojišnice i jedan od glavnih ciljeva neprijateljske artiljerije, elektrana na lokaciji Zeleno polje, stvorili su stalnu ugrozu objekta Računski i dispečerski centar (RDC) u kojem su zajedno bili smješteni dispečerski centri mrežnih djelatnosti. Uz objekte i opremu procesnog upravljanja bila je izražena i opasnost za dispečere i radnike koji su održavali opremu i funkcije procesnog upravljanja pri dolasku, radu i odlasku s posla. Osim stalne artiljerijske opasnosti, ipak nije bila vjerojatna zločinačka diverzija ili okupacija tog objekta, jer je u objektu bila stalna posada pričuvnog voda Elektroslavonije. Ipak, dispečeri i funkcije daljinskog nadzora i upravljanja prijenosnom i distribucijskom mrežom bili su iznimno važni da bi se zanemario ma i djelić njihove sigurnosti, pa se 2. listopada 1991. preselilo dispečersku službu i upravljačka mjesta na sigurniju lokaciju, u gradsko središte, u zaštićeno prizemlje zgrade HEP-a, na Šetalištu kardinala F. Šepera 2a.

U neposrednu blizinu te lokacije, u posebno opremljeno sklonište, smješteno je stručno osoblje koje je pružalo tehničku podršku za telekomunikacije, procesno upravljanje, računala, kao i druge potpore potrebne sustavu vođenja. Preseljenje dijela opreme procesnog upravljanja, osiguranje putova prijenosa, modemsko povezivanje izmještenih radnih mjesta, osiguranje besprekidnog napajanja i mnogo drugih važnih tehničkih rješenja, u kratkom roku i pod granatama, djela su domišljatih i hrabrih stručnjaka za procesni sustav i veze Elektroprijenosa i Elektroslavonije Osijek.

Nadzor i upravljanje pogonom distribucijske mreže u ratnim uvjetima

Temeljni su preduvjeti za ostvarenje misije dispečerske službe u miru i ratu postojanje tehničkog sustava nadzora i prikupljanje podataka o promjeni pogonskog stanja sastavnica mreže, komunikacijski sustav za prijenos podataka, računalni sustav za obradu podataka, govorni sustav veza i ljudski potencijal. Ukazujemo na neke od važnih značajki procesnog sustava Elektroslavonije u funkciji vođenja, a koje su dočekale praskozorje rata i zajedno sa stručnjacima služile misiji Hrvatske elektroprivrede u Domovinskom ratu.

Ratne nevolje pred čijim je dolaskom započeo život novi organizacijski ustroj Elektroslavonije došle su u trenutku kad je još od 1980. godine zamišljeni integrirani komunikacijski sustav veza bio izgrađen s različitim mrežama kao svojim sastavnicama. Bile su tu telefonske mreže za prijenos govornih informacija, mreže za prijenos podataka, mreže sustava daljinskog vođenja, radiotelefonska mreža i telegrafska mreža. Izgradnji mreža na raspolaganju bili su brojni i različiti prijenosni putovi, od visokofrekvencijskih veza po dalekovodima

prijenosa (VF), preko telefonskih kabela do usmjerenih i radijalnih UKV radioveza.

Za funkcionalnost obavljanja djelatnosti distribucije električne energije i prirodnog plina pokazala se kao najuspješnija uporaba radiotelefonske mreže, pri čemu je od posebne uporabne vrijednosti bila „mobilnost" kao njezina osobina. Ta osnovna radiomreža koristila se:

- pri intervencijama u mreži svih naponskih razina
- za prikupljanje podataka o stanju postrojenja (do 10 signala stanja)
- za slanje poruka iz centra u trafostanice
- za opće međusobno poslovno informiranje…

Osim te osnovne radiomreže, na području Elektroslavonije postojala je i mikromreža s osnovnom namjenom u funkciji komunikacije kod održavanja postrojenja 10 i 0,4 kV.

Unatoč činjenici da je ratno vrijeme zateklo radiomrežu u stanju zastarjelosti, funkcionalne (npr. selektivni poziv, uporaba frekvencijskog opsega) i tehnološke (konstrukcija radiostanica), predanost i hrabrost stručnjaka održale su sustav raspoloživim i u funkcionalnom stanju. „Umjetna inteligencija" u trafostanicama (tamo gdje je bila), elektromonter s radiostanicom u vozilu ili u ruci, te dispečer u centru upravljanja, bili su, u većini slučajeva, povezani istim spoznajama o pogonskom događaju izazvanom razaranjem.

Sredinom 1991., u praskozorju rata, cjeloviti daljinski nadzor i upravljanje postrojenjima 35/10 kV, sustav daljinskog vođenja (SDV), provedeno je samo u gradskim trafostanicama 35/10 kV u gradu Osijeku.

Izvangradske trafostanice te razine bile su uključene u sustav daljinskog nadzora, bez mogućnosti daljinskog upravljanja, prijenosom desetak signala kojim se opisuju pogonski događaji iz postrojenja TS 35/10 kV u DUC ili CU i to radijalnom UKV mrežom. Bio je to sustav s kraticom RIAS koji je bio instaliran u gotovo svim trafostanicama 35/10 kV na području Elektroslavonije u trenutku započinjanja ratnih djelovanja, a koji je dao nemjerljiv doprinos u prvom upoznavanju dispečera s događajima u mreži vezanoj na neku trafostanicu 35/10 kV, rasklopište 10 kV ili u njima samima. RIAS je bio sustav nadzora, ne potpuno selektivan i bez mogućnosti upravljanja (Radijski identifikacijski alarmni sustav).

Tijekom ratnih djelovanja, neprijateljeva ugroza lokacija dva repetitora našeg radiosustava, Lončarski vis na Krndiji i Silos u Đakovu, te lokacije glavne radiopostaje u RDC-u Zeleno polje Osijek, nije imala za posljedicu njihovo razaranje i prestanak rada. Lokacije tih važnih sastavnica sustava nisu bile ciljano napadane, a do kraja rata ni okupirane od strane neprijatelja. Svakako olakotna okolnost za funkciju radijskog sustava Elektroslavonije.

Ipak, poznati problem radiomreža – osjetljivost na smetnje od uplitanja drugih korisnika – svakodnevno se pojavljivao. Neprijatelj je ometao naše korištenje radiosustava, a postojala je realna opasnost njegova ulaska u taj sustav radi prisluškivanja. Smetnje te vrste bile su takve da se u naš poslovni radiosustav uplitao telefonski sustav susjedne Vojvodine.

Brojnost napada neprijatelja na jugoistočnu crtu obrane Osijeka, pa u njoj i na pogonske i poslovne objekte jedinica Hrvatske elektroprivrede na Zelenom polju, dovela je pri jednom avionskom napadu do oštećenja kućne automatske telefonske centrale i ranjavanja naša dva stručnjaka. Nadalje, među čvrstim komunikacijskim vezama vrlo je brzo trajno ostala izvan uporabe veza ostvarena SLK kabelom na stupovima nadzemnog voda 35 kV TS Osijek 2–TS Ernestinovo, koji prolazi preko južne bojišnice, pokraj srbočetničkog uporišta Tenja sve do trafostanice 400/110 kV Ernestinovo. Mjesta kvarova bila su nedostupna, po život ugrožen svaki pristup, ali je komunikacija s tim kablom bila nadomjestiva, a nepotrebna od trenutka napuštanja TS Ernestinovo (20. 11. 1991.) i neprijateljevom okupacijom područja oko nje (24. 11. 1991.).

Dispečeri i elektromonteri na mjestu događaja u bitci za svjetlo

Iz prethodnog opisa tehnološkog i tehničkog stanja procesnog upravljanja, te njegove ugroze neprijateljskim djelovanjem i bitke za njegovu održivost i sposobnost vođenja elektroenergetskog sustava u ratnim uvjetima, lako je zaključiti o njegovoj tadašnjoj važnosti

u ostvarenju stalnosti opskrbe električnom energijom i plinom. No, za cjelovitu korist od funkcije vođenja pogona napadnutog elektroenergetskog sustava moralo se odlučiti i o nekim organizacijskim potporama sustavu. Mislimo prije svega na:

- dežurstvo radnika u TS 35/10 kV u funkciji uklopničara
- dnevno trajanje dežurstva
- područno organiziranje interventnih ekipa ili pojedinaca
- korištenje radnika elektromontera s mjestom stanovanja uz crtu obrane ili čak na privremeno okupiranom području, za zahvate na mreži u funkciji otklanjanja kvara.

Kao bitna sastavnica sustava vođenja na području Elektroslavonije zahvaćenog ratnim razaranjem bili su radnici elektromonteri u funkciji dežurnih uklopničara u trafostanicama 35/10 kV neuključenim u sustav daljinskog nadzora i upravljanja, ali i onih koje su uključene i posebno važne. Dežurstvo je bilo cjelodnevno ili samo tijekom dana. Dežurstvo jednog radnika trajalo je 12 sati da bi se smanjio broj radnika u kretanju na posao u uvjetima stalnog granatiranja. Radnici su se birali za trafostanice prema njihovu najkraćem i najbezopasnijem putu do trafostanice. Oni su bili oči i ruka dispečera, s radijskom ili telefonskom vezom. Navedenim nadopunama stekle su se sljedeće koristi za sustav vođenja:

- kod nastanka kvara, kao posljedice artiljerijskog razaranja ili slabosti sastavnica mreže, dispečer je spoznaju o kvaru dobio u stvarnom vremenu s dostatnim podatcima o događaju
- spoznaja o događaju omogućavala je dispečeru, prije slanja ekipe za intervencije, utvrđivanje prolaznog ili trajnog kvara (nalogom uključenja dežurnom uklopničaru ili daljinskog uključenja)
- nakon utvrđivanja trajnosti kvara, dispečer odlučuje o potrebitosti i mogućnosti trenutačne intervencije s obzirom na posljedice prekida opskrbe i razini ugroze radnika
- utvrdi li potrebu pristupa intervenciji u tom trenutku i prihvatljive okolnosti glede ugroze radnika, određuje ekipu najbližu kvarnoj sastavnici mreže da bi se izbjeglo bespotrebno kretanje ekipe u podneblju artiljerijskih napada
- nakon završene intervencije slijedio je pokušaj uključenja u pogon radi provjere popravka i daljnjeg rada interventne ekipe.

Scenarij ratnog djelovanja neprijatelja svakodnevno je rađao pogonske događaje čije su posljedice bili kvarovi ili oštećenja sastavnica elektroenergetskog sustava, ili su pak ti događaji tražili zahvate vještinama vođenja kojima bi se osigurala opskrba el. energijom. Radi jasnijih spoznaja prikazujemo nekoliko izabranih primjera (tablica 2.2.), među tisućama, događaja i postupaka vođenja iz tog vremena [39].

Tablica 2.2. Primjeri događaja i njihovih osobitosti, a koji su se morali svladati postupcima vođenja iz centra i na mjestu događaja.

Datum	Vrijeme	Opis događaja	Ocjena okolnosti
07.07.91. 08.07.91. 09.07.91.	12.10 03.47 15.40	U TS 35/10 kV Laslovo ispao vod 10 kV za Laslovo, TS 35/10 kV Laslovo nestanak napona 35 kV U TS 35/10 kV Laslovo ispao vod 10 kV za Vrbik	Počeli su bjesomučni napadi na Laslovo i njegovo okruženje, a time i razaranje mreže.
14.07.91.	13.43	U TS Osijek 2 ispad 35 kV voda za Dalj. Kod voćnog rasadnika srušen 35 kV stup.	Sumnja u miniranje stupa.
18.07.91.	01.27 17.55	U TS Istok ispao 10 kV vod za Tenju – zemljospoj. Izdvojen dio voda s kvarom prema Nova Tenja. Pronalaženje i popravak kvara je u „posebnih uvjetima“ potreban dogovor s drugom stranom.	Dionica voda u kvaru pod nadzorom je srpskih pobunjenika. Ugroženi životi radnika.
09.08.91.	15.30	Nakon dojave MUP-a da gori transformator u novoj Tenji (ŽSTS-8), u TS Istok isključen vod 10 kV za Tenju.	Bili su brojni primjeri povjerenja i suradnje s jedinicama naše obrane.

Datum	Vrijeme	Opis događaja	Ocjena okolnosti
15.08.91.	06.30	U TS 35/10 kV Orlovnjak ispao vod za staro Tenje – zemljospoj. Na nekoliko mjesta na okupiranom dijelu Tenje, pokidane vodiče popravio naš elektromonter s mjestom stanovanja u Tenji.	Primjer korištenja našeg radnika sa stanovanjem na okupiranom području za otklanjanje kvara.
24.08.91.	14.15	U TS 35/10 kV Laslovo uključen vod za Podrinje nakon otklanjanja kvarova na području Laslova od strane našeg montera iz Laslova i na području Ade pod nadleštvom Elektre Vinkovci.	Primjer korištenja našeg radnika sa stanovanjem na crti obrane i suradnja s Elektrom Vinkovci.
12.09.91.	07.10 14.00	Na vod 10 kV TS Jug – Novo groblje pali vodiči dalekovoda 110 kV i pokidali ih. Ekipa izašla na teren popraviti pokidane vodiče, ali su otjerani uz upozorenje HV-a da će pucati.	Bili su to položaji blizu zloglasnog poligona „C“, naša prisutnost smetala je našoj vojsci.
23.09.91.	21.50	Dojavljeno da je KTS – 18 bez napona, a zbog djelovanja snajperista nismo mogli ići na lokaciju KTS i provesti potrebne zahvate i uključenje.	Bili su to posljednji pokušaji djelovanja pete kolone stvaranja straha.
04.10.91.	01.45	ZDV 10 kV TS Centar – Vodar dojava o pucanju vodiča u Tvrđavici br. 43. Vod nije ispao, a nije isključen radi potrebe napajanja vojne obrane na sjevernoj crti obrane grada.	Ratna inačica pogona trofaznog voda. Prekid faznog vodiča bez zemljospoja, u pogon.
04.11.91.	21.15	Na području Gornjeg grada upalila se javna rasvjeta u nekoliko ulica. Obilaskom je utvrđeno da se sama i ugasila.	Puknuti fazni vodiči NN mreže dotaknuo vodič javne rasvjete i uključio.
05.11.91.	09.25	Grad Osijek s ograničenjem potrošnje zbog kvara na vodovima 110 kV mreže.	Bez mreže 110 kV, napajanje samo iz PTE – redukcija 60 %.
11.11.91.	14.00	U KTS – 112 kod udara granate probušen transformator, iscurilo ulje iz transformatora. KTS 112 uključena u pogon mreže bez ulja u transformatoru.	Kratkotrajan pogon trafa bez izolacijskog ulja, zbog prijeke potrebe potrošača – prihvatljivo.
20.11.91.	11.40	Nestanak napona 110 kV iz TS Ernestinovo. Dobiva se napon preko 35 kV vodova iz TS Samatovci i TS Čepin. Potrebna je redukcija potrošnje u Osijeku.	Mreža 35 kV sa zapada, nije dostatna rezerva mreži 110 kV, ali što bismo bez nje.
31.12.91.	20.45 do 23.21	U TS 35/10 kV Čepin zbog snažnog granatiranja ispadali vodovi 10 kV: Vodovod, Vuka, PTTS 2. Izdvojeni dijelovi vodova u kvaru, a popravljanje ostavljeno za drugi dan zbog snažne pucnjave.	Unatoč granatiranju odrađen velik dio posla i vraćeno napajanje u Silvestarskoj noći.
13.02.92.	06.02	Ispad elektrane PTE, konzum osječkih TS 35/10 kV prebačen na privremenu TS 110/35 kV „505“ i svi imaju struju.	**Slava projektu „505“.**

Ratna razaranja sastavnica distribucijske mreže imala su nevjerojatne vrste i razine oštećenja. Kako je raspoloživost tih sastavnica bila važna za pogon distribucijske mreže u funkciji stalnosti opskrbe električnom energijom, a uvjeti za cjelovite popravke oštećenja bili su ograničeni (vremenski, tehnologijom, alatima), u odlučivanju „što činiti“ moralo se koristiti sve, od teoretskih znanja do praktičnih majstorskih vještina.

Kao primjer navodimo slučaj TS 10/0,4 kV kod kojeg su krhotine granate probile sam kotao energetskog transformatora (160 kVA), s posljedicom istjecanja ulja. TS je ostala bez napona ispadom dalekovoda 10 kV, dakle ne pregaranjem visokoučinskih osigurača ispred oštećenog transformatora. TS je bila važna obrani i stanovništvu mjesta uz prvu crtu obrane, a s druge pak strane zamjena je transformatora bila, zbog

blizine neprijateljskih položaja, povezana s ugrozom života elektromontera. Tražeći rješenje za uspostavu ponovne opskrbe preko TS nakon popravka dalekovoda, nametalo se pitanje: ako aktivni dio transformatora nije oštećen (namot i jezgra), može li se i pod kojim uvjetima transformator koristiti bez izolacijskog ulja?

Razmišljanje koje je vodilo odluci temeljilo se na činjenici da kod pogotka transformatora nisu pregorjeli visokoučinski osigurači, pa ili aktivni dio transformatora nije oštećen ili TS nije bila pod naponom u trenutku pogotka krhotinama granata. Odlučuje se na kratkotrajno stavljanje pod napon transformatora radi utvrđivanja ispravnosti namota, a potom će se odlučiti o pogonu transformatora glede izolacijskog ulja. Privremeno začepljivanje rupa i potom dolijevanje ulja povezano je s rizikom požara u pogonu transformatora, ako nije provedeno temeljito odzračivanje. Bolja je odluka začepljivanje rupa protiv prodora grube vlage (kiša) i privremeni pogon bez nadolijevanja ulja. Kako je naponska proba pokazala ispravnost aktivnog dijela, uz začepljene rupe na kotlu, transformator je stavljen u pogon bez ulja. Problemi zagrijavanja nisu se mogli pojaviti jer je u tim danima opterećenje bilo značajno ispod nazivne snage. Dakako, bio je to prijeko potreban privremeni pogon.

Kad su u proljeće 1992. ratne trublje utihnule, a rat se sveo na nepredvidljive provokacije, ponekad zločinački snažne artiljerijske napade JA i srpskih paravojnih postrojbi, unatoč sporazumu o primirju (petak, 3. travnja 1992. u Osijeku 12 mrtvih i 16 ranjenih), breme vođenja pogona bilo je i dalje teško, a činili su ga pothvati:

- koji su omogućavali radove na sastavnicama mreže radi uklanjanja prethodno izvedenih privremenih zahvata i provedbu zahvata za njihovo dovođenje u pogonski potpuno ispravno stanje
- za otklanjanje kvarova i oštećenja kao posljedice novih napada (u travnju čak 23 veća kvara na području Osijeka)
- s kojima se ostvarivala teško održiva ravnoteža potrošnje i raspoloživog dotoka el. energije u distribucijsku mrežu Elektroslavonije, a posebno na širem području Osijeka
- provedbe planirane ili u trenutku prijeko potrebne razine prisilnog ograničenja potrošnje, isključenjem potrošača s mreže.

Dežurni dispečeri u DUC-u Osijek i CU-u u pogonskim uredima bili su pred velikim izazovima i sa stajališta brojnosti i složenosti poslova koje su morali dnevno voditi i obavljati. Jedan važan zadatak bilo je vođenje pogona distribucijskog sustava u uvjetima teško održive ravnoteže potrošnje i raspoloživog dotoka električne energije, a napose na području Osijeka i Valpova.

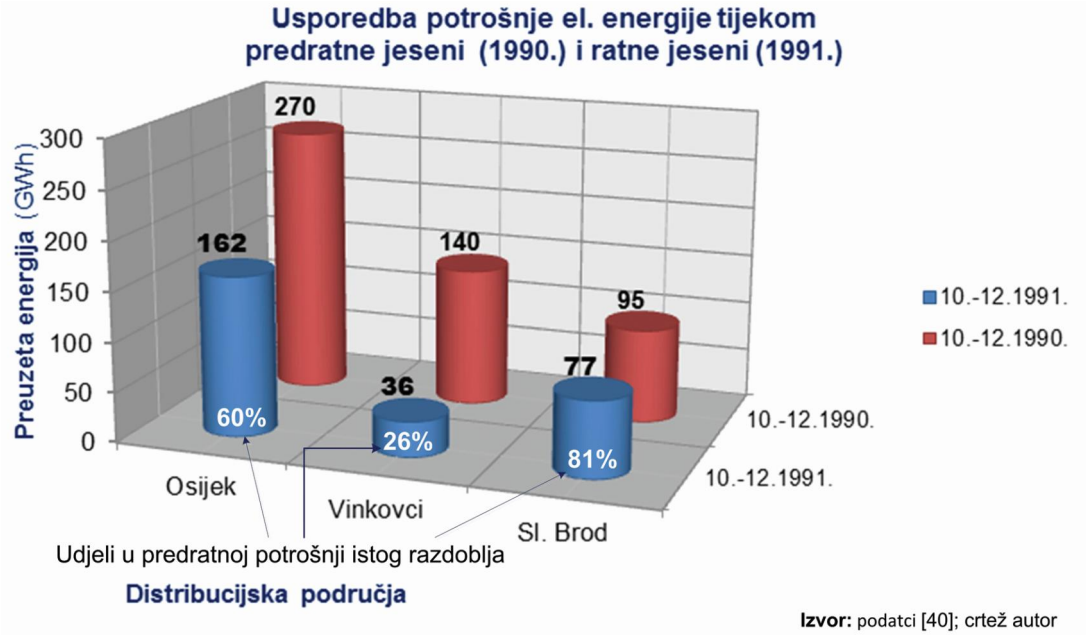
Vođenje pogona u uvjetima teško održivog namirenja potrošnje električne energije

Domovinski rat na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema utjecao je na smanjenje potrošnje električne energije i prirodnog plina u mreži distribucijskih područja. Temeljne razloge čini snažan pad gospodarskih aktivnosti, privremeno iseljenje velikog broja stanovnika s ratom zahvaćenog područja i okupacija dijela mreže.

Dakako, utjecaj rata na pojedine činitelje smanjenja potrošnje nisu bili jednaki kod tri distribucijska područja na istoku Hrvatske promatrano u istom razdoblju (slika 2.45.).

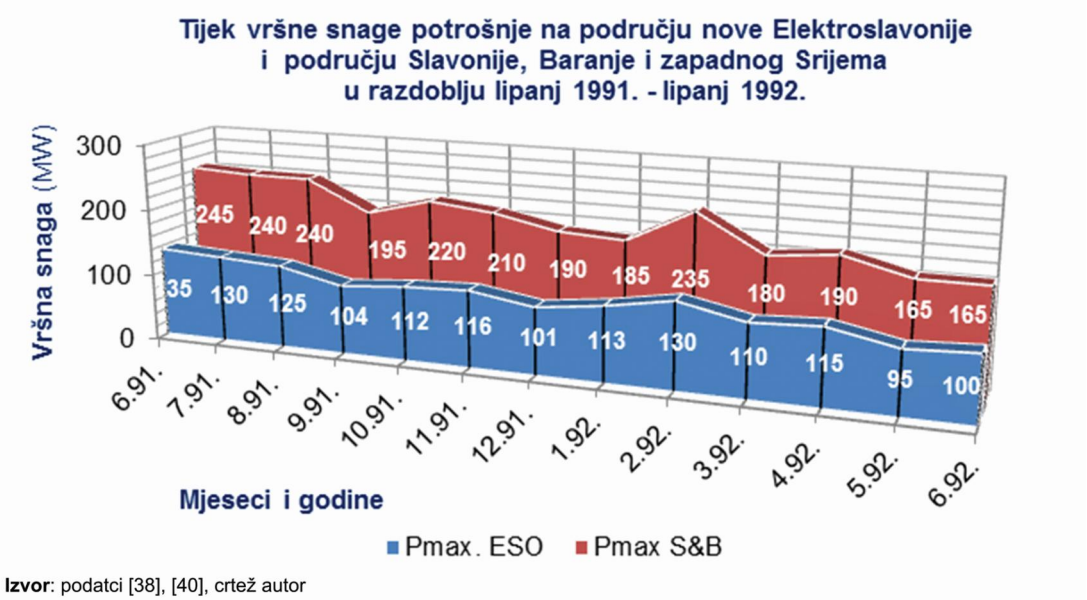
Vidimo da se ratne jeseni ‘91. godine najveće relativno smanjenje potrošnje dogodilo kod DP-a Elektre Vinkovci (okupacija Vukovara!), potom kod Elektroslavonije (okupacija Baranje!), a najmanje kod Elektre Slavonski Brod (u to vrijeme rat je bio samo na području Nove Gradiške).

Idući korak dalje u analizi potrošnje energije i ostvarene vršne snage u prvih šest mjeseci poslijeratne 1992. (slika 2.46.) u mreži nove Elektroslavonije Osijek možemo zamijetiti približnu ujednačenost vršne snage s onom iz predratnih i ratnih mjeseci 1991. godine. Razlog nalazimo u činjenici da industrija nije počela snažno raditi, prognano stanovništvo nije imalo uvjete za povratak, a pobjegli stanovnici još nisu bili spremni išta svoga dati za domovinu.

Izvor: podatci [40]; crtež autor

Slika 2.45. Rat za domovinu na istoku Hrvatske sve je mijenjao, a podatci o jednoj promjeni davali su sliku neke druge promjene. Tako je i s potrošnjom el. energije čije se drastično smanjenje moglo objasniti ljudskim i gospodarskim tragedijama, otimanjem i pripajanjem rodne grude neprijatelju.

Izvor: podatci [38], [40], crtež autor

Slika 2.46. Okolnosti koje uvjetuju potrošnju mijenjale su se tijekom praskozorja rata, rata i ranog poraća, ali se u njihovu zajedničkom učinku mogu pojedinačno prepoznati ako poznajemo značajke ratnih djelovanja.

U prvi tren zapitali bismo se kako kod smanjene potrošnje i vršne snage u distribucijskoj mreži može nastati problem podmirenja potrošnje. Odgovor se treba tražiti u analizi istodobnog utjecaja rata na smanjenu sposobnost prijenosne mreže za podmirenje takve potrošnje. Taj se utjecaj pravodobno prepoznao i rješavao gradnjom privremenih objekata prijenosne mreže.

Prvi privremeni objekt projekta kodnog imena „505/0“, stavljen u uporabu u mjesecu studenom 1991., omogućio je korištenje električne energije za područje Osijeka iz Bosne (preko Đakova) i zapada Hrvatske (preko Virovitice). Nastavak projekta kroz izgradnju DV 110 kV „505/1“ i transformaciju 110/35 kV „505“, 22 MVA, stavljeni u uporabu potkraj prosinca 1991. godine (22. prosinca 1991.), omogućio je uravnoteženu opskrbu grada Osijeka s njegove zapadne i istočne strane (u pogonu PTA1). Prije stavljanja u pogon tih objekata, tijekom mjeseca studenog i prosinca 1991., prisilna ograničenja potrošnje bila su redovita jer su bila vezana za „redovito“ razaranje 35 kV mreže i nestalnost pogona PTE.

Problem prisilnog ograničenja potrošnje potrošača Elektroslavonije početkom 1992. vezao se za potrošnju na području Pogonskih ureda Osijeka i Valpova, odnosno na mogućnost njezina podmirenja samo iz mreže 110 kV s premosnicom 110 kV „505/1“, čije je najveće dopušteno opterećenje bilo 55 do 60 MW, dakle u razdoblju kada ne bi bio raspoloživ PTA1 (preporučljivo najveće opterećenje P_{max}=18 MW). Naime, vršna snaga potrošnje Osijeka, bez potrošnje na TS Čepin i TS Samatovci (mogu se napajati iz TS Našice, odnosno TS Valpovo 1), iznosila je približno 45 MW s procjenom rasta do sredine 1992. godine na 55 MW. Procjena potrošnje preko TS 110/35 kV Valpovo 2 (Valpovo, Samatovci, Kombinat Belišće) bila je približno 15 MW s procjenom rasta do sredine 1992. na 20 MW. Dakle, stručne procjene govorile su da će se vršna snaga ukupne potrošnje na području Osijeka i Valpova, tijekom prve polovice 1992. kretati između 60 i 75 MW, a to je značilo da će se bez raspoloživosti agregata PTE, ili uz lošije naponske okolnosti, morati pribjeći ograničenju snage potrošnje.

Skrivena opasnost koja bi mogla zimi i tijekom ranog proljeća povećati potrošnju električne energije kod kupaca kategorije kućanstvo, bila je mogući prekid ili ograničenje isporuke prirodnog plina. Pri tom događaju potrošači bi pribjegli grijanju prostora električnom energijom do povratka prirodnog plina.

Prvi mjesec 1992. godine bilo je dovoljno snage i energije za područje Osijeka i Valpova, ali su dispečeri često morali u Osijeku prespajati potrošnju na istočni ili zapadni izvor napajanja jer su se opterećenja pojedinih gradskih TS 35/10 kV svakodnevno bitno mijenjala i međusobno razlikovala.

Porast potrošnje u veljači zahtijevao je prisilna ograničenja potrošnje koja su se morala sustavno, dosljedno i ravnomjerno provoditi, pa je izrađen i sustavni plan isključenja izvoda 10 kV iz gradskih TS 35/10 kV. Pouzdane procjene kazuju o najvećem zajedničkom ograničenju potrošnje Pogonskog ureda Osijek i Valpovo na razini 35 % potreba u stvarnom vremenu.

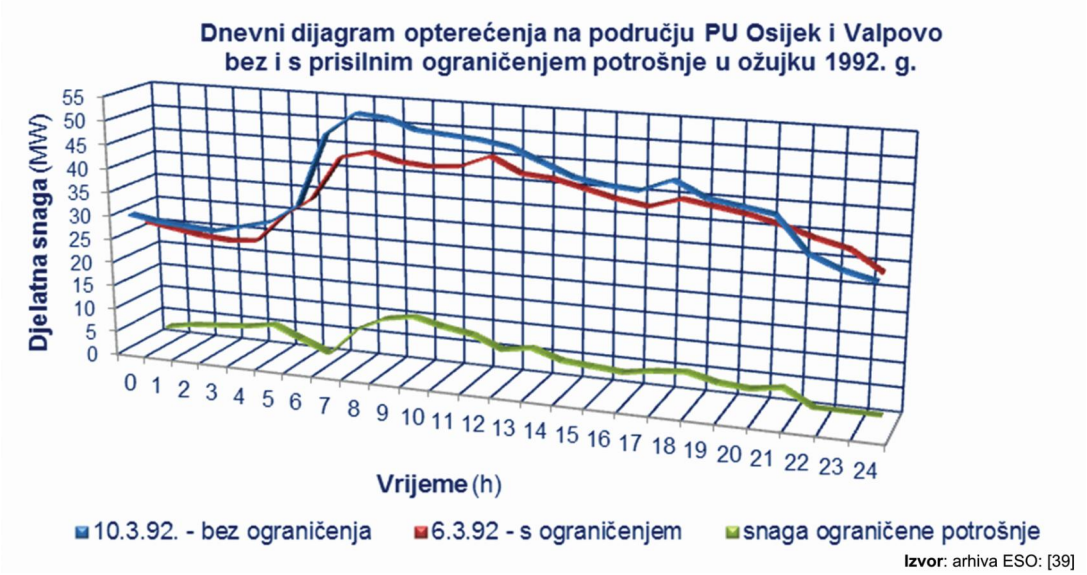
Dijagramom ukazujemo na dva datumom bliska radna dana u ožujku 1992., kad se nije i kada se moralo pribjeći prisilnom ograničenju potrošnje, te snagu „koja je prelila čašu“ i za koju se moralo smanjiti opterećenje (slika 2.47.).

Valja ukazati na činjenicu da je elektrana Kombinata Belišće davala koristan doprinos opskrbi potrošnje u mreži Pogonskog ureda Valpovo, a razlog je početkom 1992. godine bio i u tome što je elektrana bila raspoloživa, a vlastita potrošnja proizvodnje ograničena.

Ograničenje potrošnje na području drugih pogonskih ureda Elektroslavonije u pravilu nije bilo, ali postojali su planovi o rasterećenju prijenosnih vodova od Đakova i Virovitice na području Pogona Našice i Pogonskog ureda Đakovo, da bi se kroz „solidarnu redukciju“ pomoglo podmirivanju potrošnje na području Osijeka i Valpova.

Poziv potrošačima na štednju električne energije kao mjera vođenja sustava

Prisilna ograničenja potrošnje bila su dakle neizbježna kod neraspoloživosti nekog od glavnih činitelja opskrbe, primjerice ispad PTE ili mreže 110 kV, a to se događalo ponajviše tijekom svibnja 1992. Kako je opskrba preko mreže 110 kV u promatranom razdoblju ovisila i o raspoloživosti mreže u susjednoj Bosni, zbog

Slika 2.47. Rano poraće na istoku Hrvatske podržalo je nadu u kraj rata, ali granate su i dalje padale, unatoč sporazumu o primirju, razarajući već ranjeni prijenosni sustav koji je sve teže prenosio el. energiju potrebnu potrošačima. Uravnoteženje se moralo osigurati prisilnim ili dragovoljnim ograničenjem potrošnje.

neraspoloživosti te mreže napona 220 kV i/ili 110 kV nastajala bi stvarna razlika između dotoka el. energije i potreba potrošnje, posljedično s neprimjerenim naponskim okolnostima, pa se moralo pribjeći prisilnom ograničenju potrošnje električne energije na području sva tri distribucijska područja na istoku Hrvatske.

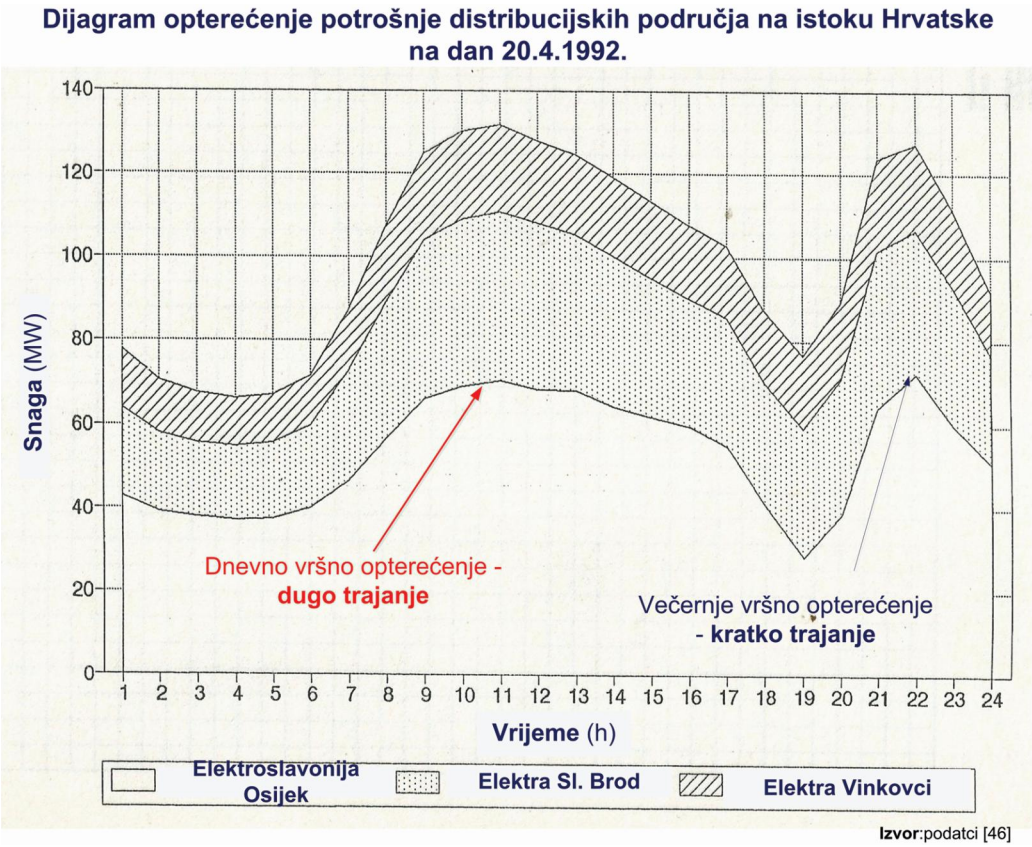
Iz prethodnog dnevnog dijagrama opterećenja može se uočiti da vršno opterećenje nastupa u podnevnim satima dana i da dugo traje, što pak odražava veliku istodobnost potrošnje. Vršno opterećenje može se odraziti na preopterećenje pojedinih sastavnica mreže, a njegovo dugo trajanje može dovesti do njihova nedopuštenog zagrijavanja. Dispečeri su u tim stanjima morali poduzimati zahvate prekapčanja potrošnje između trafostanica 35/10 kV i iskapčanja radi rasterećenja. Uspoređujući dijagrame opterećenja distribucijske mreže tri distribucijska područja na istoku Hrvatske može se ustvrditi (slika 2.48., dijagrama iz 1992.):

- sličnost cjelodnevnog tijeka opterećenja
- dnevno vršno opterećenje je u prijepodnevnim satima
- dugo trajanje dnevnog vršnog opterećenja izrazita je osobina potrošnje na području Elektroslavonije Osijek.

Cilj poslovne politike u to vrijeme bio je izbjeći primjenu postupaka prisilnog ograničenja potrošnje električne energije, podržati svjetlo toliko potrebno ljudima za vjeru u pobjedu i kraj rata. Opredijelili smo se za rad u korist naših potrošača borbom za trajnost i kakvoću opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom tih dana, ali i s pogledima prema bliskoj budućnosti. U travnju 1992. osmišljen je „Projekt štednja – korisna i štedljiva uporaba el. energije“ i imenovana stručna skupina za provedbu projekta.

Naime, ograničenje potrošnje u proljeće 1992. izazivalo je kod stanovništva izmorenog ratom čuđenje iz kojeg se rađalo pitanje: zašto sad nema struje kad je u ratu uvijek bilo?

Kako bi trajanje i čestoća poduzimanja postupaka prisilnog ograničavanja potrošnje bili kraći i rjeđi, pribjeglo se primjeni oduvijek raspoloživog načina smanjenja potrošnje, a bez velike žrtve za korisnika električne

Slika 2.48. Potrošnja je el. energije u uvjetima ranog poraća dobila u dnevnom tijeku neke nove značajke, različite od mirnodopskih, a koje nisu išle u prilog održivosti ravnoteže potražnje i dotoka energije u mrežu. Te značajke bile su odraz ponašanja potrošača pa je bilo potrebno potaknuti ih na postupanje u korist održivosti trajne opskrbe.

energije. Mislimo na štednju smanjenjem nepotrebne potrošnje, a posebno na smanjenje potrošnje u vrijeme događanja dnevnog vršnog opterećenja. Činili smo to javnim pozivom potrošačima putem tiskanih medija (novine) i poruka iz radijskih etera.

Prikazujemo poruku koju je DUC uputio za emitiranje Hrvatskom radiju, Radio stanica Osijek, dnevno dva puta prijepodne i jednom poslijepodne, a tijekom razdoblja od 20. svibnja do 15. lipnja 1992.:

Hrvatska elektroprivreda „Elektroslavonija" Osijek obraća se u veoma kritičnom trenu pogona elektroenergetskog sustava zamolbom za većom štednjom električne energije.

Pored kvarova na elektroenergetskim postrojenjima koji su posljedica prirode i ratnih razaranja i koji neminovno dovode do prekida u snabdijevanju, svakodnevno se susrećemo i s problemom velike potrošnje u vremenu između 08,00 i 13,00 sati. Ovo je posebno izraženo radnim danom kada tome doprinose industrijski potrošači čiji je rad dobar znak obnove gospodarstva.

Pogonu elektroenergetskog sustava pomoći ćete tako što nećete svoje kućanske uređaje veće snage, kao što su štednjak, glačalo, grijač vode, stroj za pranje i druge, imati uključene istodobno i što ćete uporabu nekih od njih provesti u poslijepodnevnim ili noćnim satima. Time pomažete sebi i drugima, a el. energija Vam neće biti uskraćena.

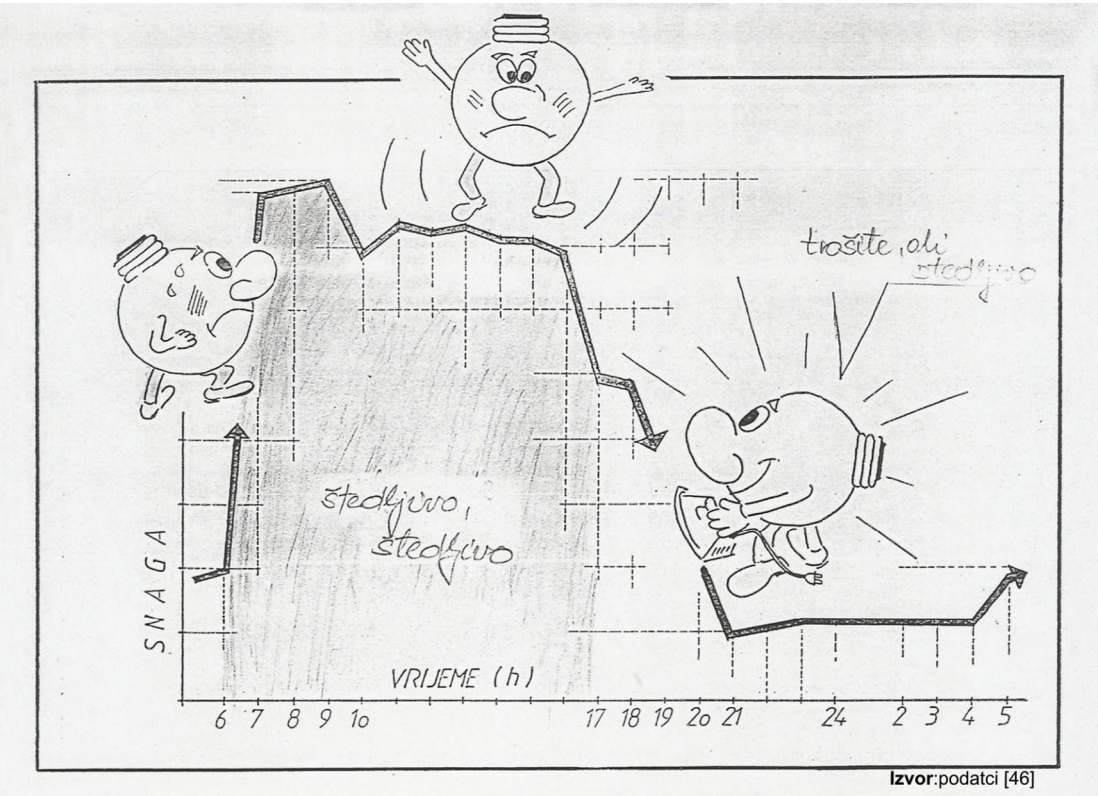
Dakle, isključite Vi kako ne bismo morali mi i znajte, Vaš ulog u borbi za redovitu opskrbu električnom energijom nije mali.

Vaša Hrvatska elektroprivreda.

U tiskanim medijima, *Glas Slavonije*, tekst je bio popraćen i slikom – karikaturom – na kojoj simpatični lik u obliku žarulje, kao zaštitni znak štednje, pokazuje pravilo ponašanja potrošača s ciljem smanjenja prijepodnevnog vršnog opterećenja i seobu potrošnje u večernje sate (slika 2.49. iz 1992.). Poruka nije bila „ne trošite" već „trošite, ali štedljivo" i u drugom razdoblju dana.

Odziv potrošača je postojao, nezaboravljeno iskustvo govori da se tim postupkom polučilo smanjenje potrošnje energije ili u stvarnom vremenu poziva smanjilo neku kritičnu vrijednost vršne snage na razini 5 %. I još nešto, iskustvo kazuje i jednu značajku odziva potrošača na poziv za štednjom tijekom rata 1991. godine, u odnosu na odziv u ranom poraću 1992., u prihvaćanju i provedbi bilo je više dragovoljnosti.

Bili smo izravno suočeni s potrebom održanja povjerenja potrošača, u tom trenu civilnih dragovoljaca Domovinskog rata, pa smo nastojali dobar odnos iz zajedničkog preživljavanja u ratu održati i u nastupu teških okolnosti u dolazećem miru. Nastanku izvjesnog nepovjerenja svakako je doprinijelo povećanje cijena električne energije, iako opravdano, a koje je nastupilo 1. svibnja 1992.

Slika 2.49. Ponekad se rješenje ozbiljnog problema, kao što je preopterećenost dalekovoda snagom potrošnje el. energije, može potaknuti šaljivim prikazom jednog od načina rješenja. U ozbiljnim vremenima na šaljiv način prikazati ozbiljan problem, razveseli, vrati osmijeh na lice i misli.

Upravljanje javnom rasvjetom

Sveobuhvatni poslovi, među njima i upravljanje javnom rasvjetom na području gradova i sela, njihovih ulica i sokaka, nije bilo isključivo u mjerodavnosti distribucijskih područja, njihovih dispečerskih službi. I u mirnodopsko, i u vrijeme predratnog i ratnog stanja, uvijek su bila uključena određena tijela lokalnih zajednica.

Dakako, ratno vrijeme iznjedrilo je potrebu za tijelima drugih funkcija i mjerodavnosti, kriznim štabovima, na regionalnoj i lokalnoj razini. Među inima, u njihovoj mjerodavnosti bilo je propisati upravljanje radom javne rasvjete u uvjetima neprijateljskog djelovanja s kopna i zraka. Taj rad javne rasvjete bio je izravno vezan s objavom opće opasnosti za neko područje, grad ili općenito naseljeno mjesto.

Objava opće opasnosti značila je:

- onemogućiti uključenje javne rasvjete za vrijeme trajanja opće opasnosti, ako je opća opasnost nastupila pri isključenoj javnoj rasvjeti
- isključiti javnu rasvjetu ako je u nastupu opće opasnosti bila uključena i ne uključivati je do trenutka prestanka opće opasnosti.

U predratno vrijeme upravljanje javnom rasvjetom počivalo je na radu senzora razine osvjetljenja i na njihovu se zaključku upućivao nalog prekidačima (sklopnicima) za uključenje ili isključenje javne rasvjete. Rasvjetom je u pravilu upravljao automat. Provođenje naloga ili pravila kriznog štaba u svezi s javnom rasvjetom nije mogao provoditi automat jer oni nisu više bili određeni mjerilima stanja osvijetljenosti, već opće opasnosti od djelovanja neprijatelja.

Kako su osobe u dispečerskoj službi danonoćno bdjele nad pogonom distribucijske mreže, čija je sastavnica bila i mreža javne rasvjete, upravljanje javnom rasvjetom po nalozima i pravilima kriznih štabova preuzele su dežurne osobe u DUC-u i CU-u.

Za ostvarenje takvog načina upravljanja moralo se prethodno prilagoditi postojeći tehnički sustav upravljanja javnom rasvjetom, utvrditi pravila postupanja nalogodavca i izvršitelja, uspostaviti telefonski imenik mjerodavnih nalogodavaca.

I upravo kad je početkom rujna sustav javne rasvjete pripremljen za novi način funkcioniranja i počeo se dokazivati u svakodnevnim objavama općih opasnosti, došlo je do bitnih razlika u djelovanju neprijatelja s gledišta uvjeta uporabe javne rasvjete na područjima pogonskih ureda Elektroslavonije. Pogonski uredi Osijek i Valpovo trpjeli su kalvariju javne rasvjete kroz sljedeće okolnosti:

- topnički i minobacački napadi bili su nenajavljeni, nepredvidivi glede početka, prestanka i ponovnog početka
- svakodnevni artiljerijski napadi oštećivali su sve sastavnice mreže javne rasvjete, potrošne i trajne
- često se u svakom novom napadu oštećivalo ono što se nakon prethodnog zamijenilo ili popravilo
- popravljanje javne rasvjete do potpune funkcionalnosti postalo je besmisleno jer se svaku noć rasvjeta nije smjela koristiti zbog napada, a u dnevnim napadima bila bi ponovno razorena.

Među posljednjim nalozima i preporukama Regionalnog kriznog štaba (sredina mjeseca rujna 1991.) bio je i prijedlog vezan za stavljanje van funkcije javne rasvjete u gradovima i naseljima pod stalnim artiljerijskim napadima neprijatelja. Odluka je za te uvjete bila opravdana i primjenjivala se do početka siječnja 1992., što ne znači da je nakon toga „čarobnim štapićem“ stavljena u uporabu, već da je počela mukotrpna obnova, a uključivali su se otoci popravljene mreže i njezinih sastavnica.

U skladu s važećim Ugovorima o održavanju javne rasvjete sklopljenima s jedinicama lokalne samouprave, Elektroslavonija Osijek u ranom poraću pristupila je obnovi sustava javne rasvjete u okviru obnove distribucijske mreže, pri čemu je, često, kad je to bilo društveno opravdano, doprinijela iznad svojih ugovornih obveza.

Put do ponovno osvijetljenih trgova, ulica i sokaka naselja istočne Hrvatske bio je dug, njime se moralo sporo hoditi.

Vođenje pogona distribucijskog sustava kao prva crta njegove obrane

Centar daljinskog upravljanja Osijek (CDU), Dispečerski upravljački centar Osijek (DUC) i centri upravljanja (CU) pogonskih jedinica Elektroslavonije stajali su na braniku, na prvoj crti obrane opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom svih dana praskozorja rata i surovih dana rata za domovinu na istoku Hrvatske. Dispečeri kao oči i osjetila događaja s ekipama elektromontera i inženjera za interventne i planirane pothvate kao ruke i srce tog pokreta obrane uspijevali su svakodnevno i na kraju uspjeli održati prijenosni i distribucijski sustav u stanju djelotvornog sudjelovanja u potpori vojnoj, a biti uzor civilnoj obrani.

No, na postolju uspjeha valja nam se sjetiti onih koji su bili ranjeni (pet radnika), a s dubokim poštovanjem onih koji su izgubili život (jedan radnik) ostvarujući zadaću vođenja kao jednu od zadaća u misiji obrane svjetla od tame.

2.4.4. Pothvati u prijenosnoj mreži za sigurnost opskrbe u vremenu rata bez sukoba

Elektroenergetska ovisnost istoka Hrvatske o opskrbi iz Bosne

Nastupom primirja po Sarajevskom sporazumu, iz grada gdje mala rijeka Miljacka ljude miri, odgovornost HEP-ovih poslovnih jedinica na istoku Hrvatske za redovitost opskrbe električnom energijom i plinom nije minula. Dapače, ona je došla pred nove, velike izazove. Predviđalo se da će mir ili manje razorni rat imati za posljedicu porast potrošnje, a to neće moći pratiti povećanje raspoložive snage lokalnih izvora i prijenosne moći mreže. Vidjeli smo u prethodnom predstavljanju stanja izvora i prijenosne mreže da su ograničene mogućnosti upravljanja ravnotežom potrošnje i sposobnosti i da rast u korist potrošnje ili pad raspoloživosti prijenosne mreže vodi prisilnom ograničenju potrošnje, zahvatu u sustavu vođenja koji nam je rušio ponos i zadovoljstvo pobjede kao ratnika svjetla.

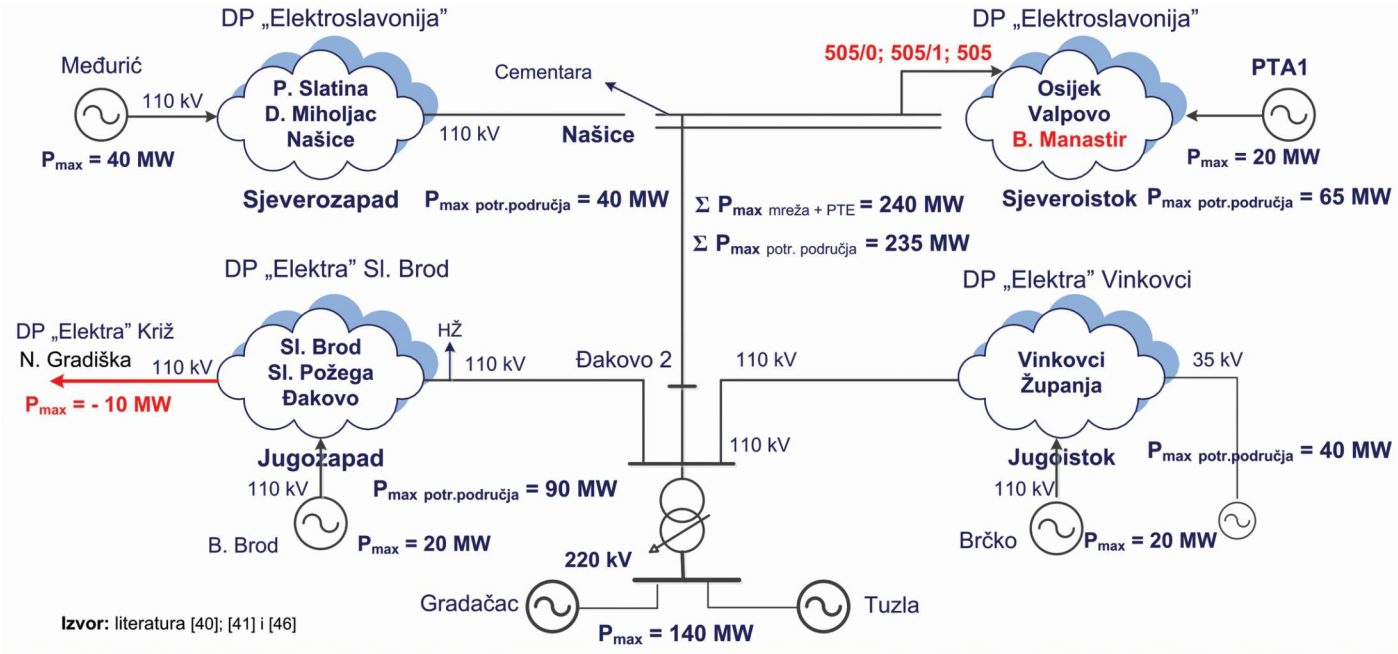
Tijekom Domovinskog rata naša skrb o elektroenergetskom sustavu i pouzdanosti opskrbe električnom energijom na istoku Hrvatske išla je ispred događaja, ona je događaje predviđala. Upravo takav način rada omogućio je visoku razinu neprekinutosti opskrbe potrošača i u uvjetima razaranja brojnih i važnih sastavnica sustava. Bili smo svjesni da tako moramo nastaviti i u ranom poraću.

Svjesni opisane situacije, već u praskozorje poraća, sredinom siječnja 1992. godine stručnjaci Elektroprijenosa Osijek i Elektroslavonije Osijek započeli su raditi na problematici obuhvaćenoj radnim naslovom „Opskrba potrošača „Elektroslavonije“ u uvjetima rasta potrošnje s trenutno raspoloživim elektroenergetskim sustavom“ [46]. Dakako, po smislu istovjetni problemi mogli su se prepoznati i kod Elektre Vinkovci, a naročito nas je povezivala problematika mreže prijenosa električne energije.

Predviđajući da će se već u prvoj polovici 1992. rat rasplamsati i u susjednoj Bosni i Hercegovini, čime će biti ugroženo napajanje istočne Hrvatske, u Kriznom štabu HEP-a za istočnu Hrvatsku pravodobno smo potaknuli sagledavanje mogućnosti opskrbe kad „Bosna šaptom padne“. Polazište je bilo stanje opskrbe u siječnju 1992. godine s motrišta raspoložive snage izvora opskrbe, prijenosne mreže za razvod po istočnoj Hrvatskoj, potrošnji i stanju distribucijske mreže (slika 2.50.).

Temeljne osobine promatranog stanja napajanja električnom energijom potrošačkog područja istoka Hrvatske, koje je u siječnju 1992. godine dočekalo nadu u mir, bila je ovisnost o raspoloživosti dalekovoda 220 i 110 kV koji su iz Bosanske Posavine i središnje Bosne prelazili Savu i dovodili električnu energije u arterije obrane i života.

Valja ukazati na činjenicu da su elektroenergetski sustavi Bosne i Hrvatske na promatranom području povezani osim s dalekovodima naponskih razina prijenosne mreže i s dva dalekovoda naponske razine 35 kV, dakle povezane su i distribucijske mreže i to preko: DV 35 kV Drenovci–Brčko i DV 35 kV Slavonski Brod 2–Bosanski Brod. Iz analize pogona svih dalekovoda u promatranoj vezi ti dalekovodi u pravilu nisu bili u pogonu kad su bili raspoloživi dalekovodi 220 i 110 kV, što je opravdano jer s bosanske strane polaze iz istog

Slika 2.50. Tijekom rata na istoku Hrvatske električna energija iz Bosne bila je izvor svekolike održivosti, a posebno nakon razaranja 400 kV mreže, TS Ernestinovo i proizvodnih jedinica TE-TO-a Osijek. Električna energija iz Bosne kao dolazak Hrvata u ove krajeve. Isti je neprijatelj rušio, a Bosanci su popravljali dalekovode kao za vlastiti opstanak.

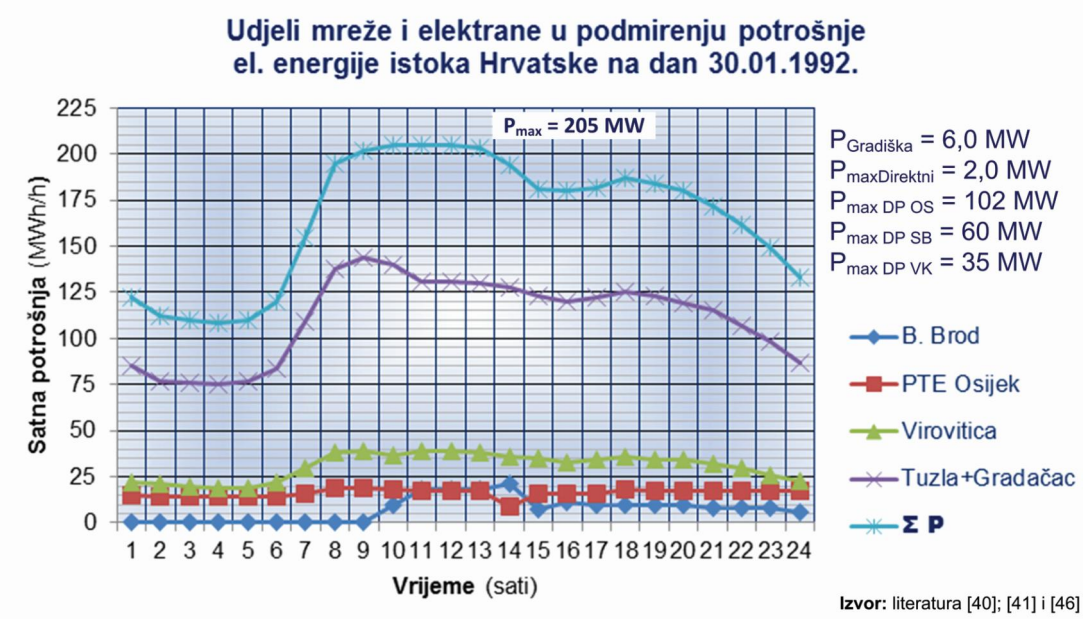
mrežnog čvora TS 110/35 kV (Brčko i Bosanski Brod) kao i vodovi 110 kV. Kad bi ipak bili korišteni, a po-najprije DV 35 kV Drenovci–Brčko, dalekovodima bi se prenosila snaga do najviše 5 MW. U održavanju raspoloživosti tih vodova od lijeve obale Save sudjelovala je i ekipa 35 kV ESO.

Kod najveće procijenjene moguće snage potrošnje ($\Sigma P_{max\ potr.\ područja}$ = 235 MW), ukupna raspoloživa snaga preko dalekovoda svih naponskih razina iz Bosne i Virovitice, te elektrane PTE u Osijeku ($\Sigma P_{max\ mreža + PTE}$ = 240 MW) zadovoljila bi potrebe podmirenja potrošnje, ali praktično bez ikakve rezerve.

Primjerice, u prvom mjesecu primirja, 30. siječnja 1992., vršna snaga ukupne potrošnje angažirala je mrežu i elektranu PTE s P_{maxu} = 205 MW (slika 2.51.), a neraspoloživost jednog jedinog dalekovoda 110 kV iz Bosne dovela bi pogonsko stanje do potrebe za prisilnim isključenjem određenog dijela potrošnje. To je prepoznatljivo iz dijagrama na slici gdje se vidi da su do oko devet sati bila isključena oba dalekovoda 110 kV iz Bosne i da se za održivost sustava morao uključiti jedan dalekovod 110 kV iz Bosne. Bio je to DV 110 kV Bosanski Brod, s vrlo velikim doprinosom snage (20 MW).

Razina prisilnog ograničenja potrošnje, tako neželjenog događaja, ovisila je o neraspoloživoj sastavnici napajanja i trenutačnoj vrijednosti snage potrošnje. Dijagramom na slici 2.52. prikazujemo procijenjenu razinu prisilnog ograničenja satne potrošnje energije (u postotcima) u ovisnosti o neraspoloživosti, izostanku napajanja preko neke od sastavnica sustava, a za vrijeme najveće i neke srednje vrijednosti dnevne snage potrošnje.

Navodimo konkretan primjer ovisnosti opskrbe potrošnje neokupiranog dijela istoka Hrvatske, uključujući i područje Nove Gradiške, o raspoloživosti dalekovoda prema Bosni, na dan koji je u promatranom hrvatskom prostoru jedan od najdražih duši, na Badnjak 24. 12. 1991.:

Slika 2.51. Ratna djelovanja, u kojima je stalno bio prisutan cilj neprijatelja ugasiti svjetlo na istoku Hrvatske, u velikoj su mjeri određivala i potrošnju i sposobnost njezina podmirenja. Rađali su se neskladi, a s odmicanjem rata i u varljivom primirju sve je teže bilo održati tu ravnotežu. Dijagrami, iako nijemi, govorili su o tim odnosima.

- Snaga ukupne potrošnje: P_{maxu} = 175 MW u 11 sati; P_{minu} = 162 MW u 19 sati
- Snaga opskrbe iz Bosne: P_{maxB} = 140 MW u 11 sati; P_{minB} = 125 MW u 19 sati

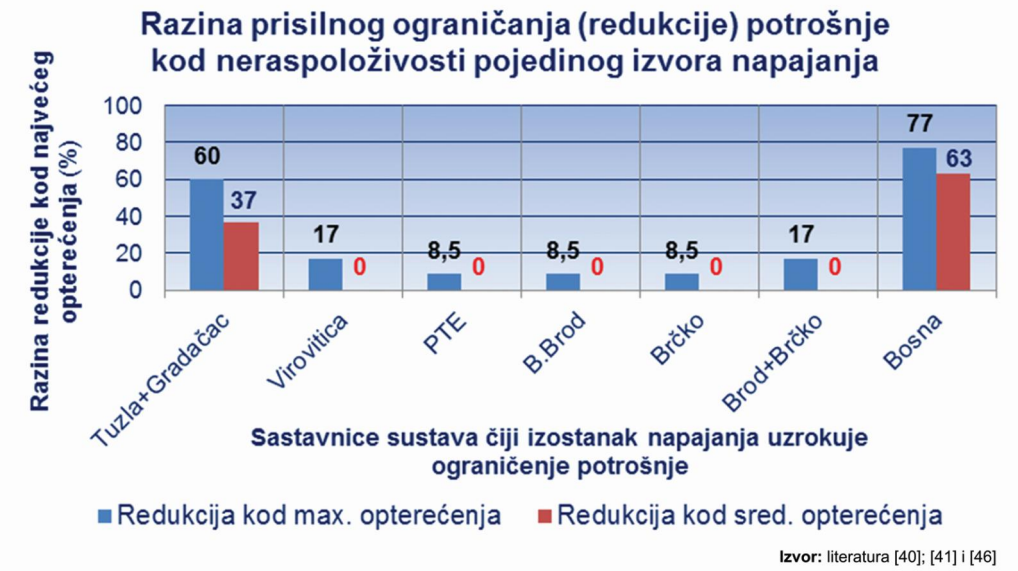
Najkritičnije stanje opskrbe nastupalo je kad bi iz pogona zbog oštećenja ispali dalekovodi 220 kV Đakovo–Tuzla ili/i Đakovo–Gradačac, a opterećenje u mreži istoka Hrvatske bilo u gornjem dijelu ljestvice vrijednosti. Broj ispada dalekovoda prema Bosni od listopada do kraja 1991. godine (uglavnom zbog miniranja stupova), smanjena potrošnja i razumijevanje branitelja i civila istoka Hrvatske da se ništa u miru ne može usporediti s tim u ratu, činili su ostvarenu pouzdanost opskrbe prihvatljivom.

Ugroženost opskrbe pojedinih potrošačkih područja

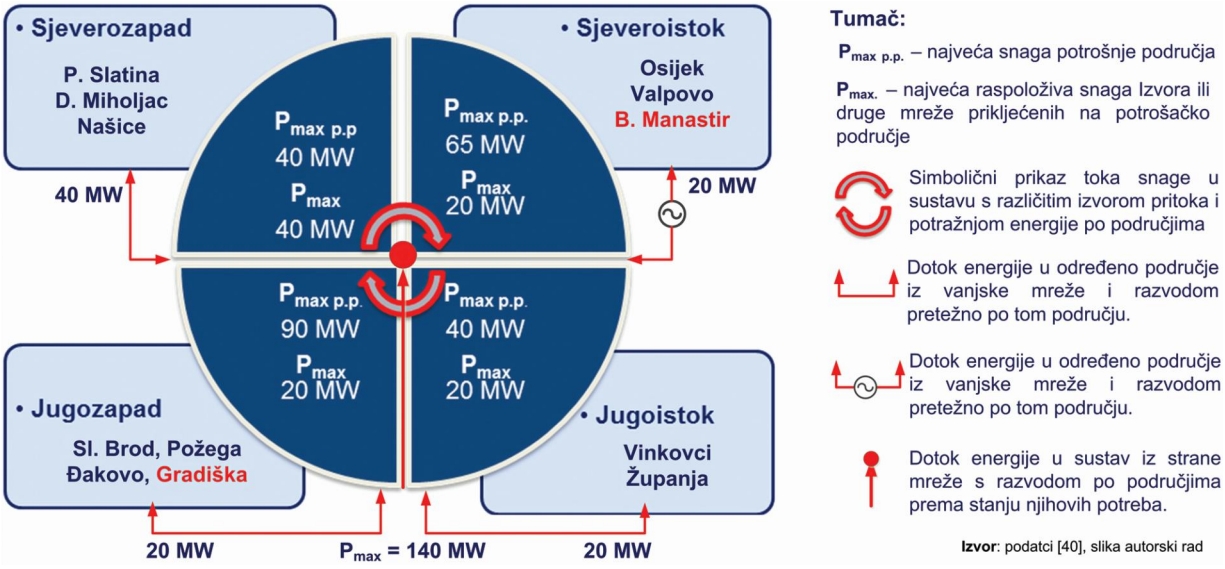
Za ovo smo razmatranje na prvoj slici ovoga potpoglavlja cjelokupnu opskrbu električnom energijom i njoj pripadajuću mrežu istoka Hrvatske, pod mjerodavnošću tri distribucijska područja, grupirali u četiri potrošačka područja (sektora), imenujući ih sukladno zemljopisnom položaju. U odnosu na analize za planiranje iz 1992. i 1993. godine, južni dio ima dva sektora što je dosljednije nego sve promatrati u jednom, jer dio je potrošnje izrazito na zapadu (Gradiška i Požega), a drugi dio izrazito na istoku (Vinkovci i Županja), a povezuju ih i razdvajaju sabirnice 110 kV u TS 220/110 kV Đakovo (slika 2.53.).

Za razumijevanje tokova snaga u normalnom pogonu i kod nedostatka snage za podmirenje potrošnje, te primjene prisilnog ograničenja potrošnje naglašavamo:

- u vremenu promatranja, područje Nove Gradiške, organizacijski pod DP-om Elektra Križ, napajalo se iz smjera Slavonski Brod (veza 110 kV prema Međuriću bila je u dugotrajnom prekidu)
- iako okupirana od neprijatelja, Baranja se još tijekom ranog poraća, sve do 5. veljače 1992., napajala preko DV 110 kV Valpovo 2–Beli Manastir

Slika 2.52. Vrijeme rata i ranog poraća bilo je s motrišta sigurnosti opskrbe el. energijom istoka Hrvatske obilježeno visokom razinom ovisnosti o ispravnosti dalekovoda prema Bosni. Rekli bismo da je to bilo vrijeme elektroenergetske ovisnosti, a kad su i ti dalekovodi postali meta velikosrpske politike, redukcije su bile neizbježne ili stvar sreće.

Slika 2.53. Ratna djelovanja neprijatelja početkom siječnja 1992. izravno su utjecala na sigurnost opskrbe istoka Hrvatske, no ne jednako za svako njezino potrošačko područje, jer je veza sa zapadom bila male prijenosne moći, proizvodnja HEP-a spala na jedan agregat PTE-a, većina industrijskih agregata izvan pogona, a dalekovodi iz Bosne postali su razarački cilj JA i srpskih paravojnih skupina u Bosanskoj Posavini.

- Potrošnja PU-a Đakovo više je pripadala zajedno s potrošnjom Slavonskog Broda, negoli Osijeka pa je zato svrstana u područje jugozapada.

S motrišta ugroženosti pojedinog potrošačkog područja od primjene prisilnog ograničenja potrošnje ili pogona mreže s preopterećenjem, pa onda lošim naponskim okolnostima, možemo ustvrditi:

- neraspoloživost samo DV 220 kV Tuzla i/ili Gradačac ugrožava opskrbu el. energijom svih područja, ali ipak ponajviše potrošačko područje jugozapada i sjeveroistoka i ograničenje potrošnje je neizbježno, veliko ili malo
- neraspoloživost samo PTE Osijek u sjeveroistočnom području kod najveće potrošnje, dovodi opterećenje dijela prijenosne mreže s premosnicom vodova 110 kV, s nazivom 505/0, sve do odvojka za TS „505“ do najviše dopuštene vrijednosti (oko 60 MW), a time i do problema s kakvoćom napona
- svako smanjenje snage, a kamoli prekid isporuke iz TS 220/110 kV Međurić preko Virovitice za sjeverozapadno područje povećava opterećenje DV 110 KV Đakovo 2–Našice koji sa svojom ograničenom prijenosnom moći od 70 MW zahtijeva prisilno ograničenje potrošnje u sjeveroistočnom području
- ako u bilo kojem pogonskom stanju promatranog elektroenergetskog sustava postoji ravnoteža između raspoložive energije i potrošnje, stanje je bez rezerve za promjenu u smislu neraspoloživosti bilo kojeg napojnog dalekovoda, pogon se „vozio na oštrici žileta“.

Stvarni pogonski događaji početkom 1992. godine potvrđivali su tada provedene analize koje su ukazivale na to da ovisnost opskrbe električnom energijom istoka Hrvatske o raspoloživosti mreže iz Bosne najviše ugrožava pouzdanost opskrbe potrošačkog područja Sjeveroistok. Čisto energetske razloge podržavale su i činjenice o stanju razorenosti dalekovoda prijenosne mreže na tom području (60 % duljine). Također, nad radom PTE u Osijeku visio je Damoklov mač u vidu nedostatne opskrbe plinom.

Elektroenergetski vapaj s istoka Hrvatske

Unatoč svim neprijateljskim djelovanjima tijekom sječnja 1992. godine, raspoloživost dalekovoda iz Bosne prema istoku Hrvatske (2 x 220 kV, 2 x 110 kV i 3 x 35 kV) imala je prihvatljivu razinu, no to nije povelo Krizni štab HEP-a za istočnu Hrvatsku u zabludu o neizbježnom konačnom scenariju za opskrbu tog područja. Ustajalo se ranom zorom i polazilo na kratak noćni počinak s pitanjem što je odgovor najcrnjem energetskom scenariju opskrbe istoka Hrvatske, trajnoj neraspoloživosti svih dalekovoda iz Bosne na strani desne obale Save.

Istoku Hrvatske kao jedina nada za opskrbu električnom energijom ostaje njezin prijenos sa zapada Hrvatske.

Okupacija zapadne Slavonije početkom rujna 1991., koja je obuhvatila dijelove Bilogore, Papuka i Psunja, djelovala je kao oštrica velikosrpske politike u srce Hrvatske, a kojom je prekinuta posavska prometna komunikacija i moćna elektroenergetska veza zapad – istok. Dalekovodi 400 kV Tumbri–Ernestinovo, DV 110 kV na potezu Međurić – Nova Gradiška – Požega 2 i DV 110 kV na potezu Daruvar – Virovitica – Podravska Slatina sa svojom velikom prijenosnom moći bili su u prekidu. Okupacija TS 400/110 kV Ernestinovo 24. studenog 1991. otklonila je svaku mogućnost korištenja napona 400 kV. No operacijama Hrvatske vojske u prosincu 1991. pod imenom „Otkos 10“ (Grubišno polje – Virovitica), „Orkan 91“ (Daruvar – Pakrac) i „Strijela“ (Voćin) oslobođen je koridor dalekovoda DV 400 kV Tumbri–Ernestinovo i DV 110 kV Daruvar–Virovitica. Nažalost, DV 110 kV Međurić–Nova Gradiška s prijenosnom moći na tom dijelu od 100 MW ostao je izvan naše uporabe, dapače, potrošnja Nove Gradiške opskrbljivala se od istoka.

Oslobađanje središnjeg dijela zapadne Slavonije u borbama tijekom prve polovice prosinca 1991. godine pružilo nam je priliku, istina ne bezopasnu, skratiti naš poslovni put do sjedišta HEP-a u Zagrebu koristeći se prečacem Virovitica – Grubišno Polje – Kutina. Taj je put odmah u planu mirovne operacije UN-a za bivšu Jugoslaviju istaknut kao nadzorni za zonu Zapadna

Slavonija (11. prosinca 1991.), a prvi put njime smo se vozili u Zagreb 13. prosinca 1991., zorom tamo, a doma prije mraka.

I dok je Josip vozio, razgovarali smo o bjesomučnim napadima na Osijek proteklih dana prosinca, razaranjima i okupaciji naselja, posljednjim pogibijama naših radnika branitelja (Pavo Suvalj, Vladimir Štajner) i radnika na poslu (Nikola Kajfeš), u očima mi zastala i zasjala slika križanja DV 400 kV Ernestinovo–Tumbri s nekim dalekovodom 110 kV prije Kutine. Iako nesiguran u svoje potanko poznavanje prijenosne mreže 110 kV tog atara Moslavine, nisam dvojio da se viđeni dalekovod proteže između dvije snažne transformatorske stanice prijenosne mreže i to: TS 220/110 kV Mraclin i TS 220/110 kV Međurić. U radnu bilježnicu [41] odmah sam, iza već upisanih planiranih aktivnosti za ponedjeljak 16. prosinca 1991., pretežito one vezane za priključenje TS „505“ na mrežu 35 kV, dopisao neuređenu, nesuvislu ideju (prijepis originala):

/ Kalea – rasplet 110 – 400 kV Tumbri – može li se spustiti s 400 – 110 kV vod kao što bismo mi to učinili npr. s DV Đakovo

Može li se iskoristiti dalekovod 400 kV Tumbri–Ernestinovo za „spas“ istoka Hrvatske od crnog scenarija s dalekovodima iz Bosne i može li izabrano rješenje biti ostvareno prije bosanskog scenarija? – pitali smo se.

Kako se s naponom 400 kV ništa ne može improvizirati, kod primjene napona 220 kV dobije se pak obećavajuće podmirenje neraspoložive snage iz Bosne, ali treba izgraditi transformaciju 220/110 kV, što traži vrijeme od nekoliko mjeseci. Za žurno rješenje energetske nezavisnosti morali smo se usredotočiti na napon 110 kV. Primjena napona 110 kV je izravna, o njegovoj primjeni i rješenjima gotovo nije potrebno dugo raspravljati, rješenje je spremno „sutra“, dovoljno je razmisliti o svim aktivnostima, na njihovu tragu dobiti potporu Uprave HEP-a i mjerodavne direkcije za upravljanje i prijenos te prionuti radovima. Rješenje s transformacijom 220/110 kV treba odmah početi razrađivati kao drugi korak (prijedlog utanačen na sastanku 30. prosinca 1991.).

I taj smo projekt nazvali tajanstvenim imenom: 1505, a njegov prvi korak 1505/1.

Sastanak za potporu prijedlogu i rješenju održan je 3. siječnja 1992., a direktori Elektroprijenosa Osijek (M. Kalea) i Elektroslavonije (D. Karavidović), kao nositelji prijedloga, predstavili su ga generalnom direktoru HEP-a (I. Putanec) i direktoru Elektroprijenosa Zagreb (Z. Firšt). Prijedlog je dobio potporu, a zajedničkim radom Elektroprijenosa Zagreb i Osijek, Elektroslavonije te Odjela za inženjering DV i TS (D. Zorić) prvo je potanko razrađen po svim aktivnostima (8. siječnja 1992.), nakon čega se pristupilo i njegovu ostvarenju.

Mjesto gdje je električna energija sa zapada pošla prema istoku Hrvatske (slika 2.54.), bilo je na križanju dalekovoda DV 400 kV Tumbri–Ernestinovo s dalekovodom DV 110 kV Ludina–Kutina (točke A), a mjesto gdje je ta energija ušla u elektroenergetski krvotok istoka Hrvatske bilo je križanje dalekovoda DV 400 kV Tumbri–Ernestinovo s dalekovodom DV 110 kV Đakovo 2–Našice (točka B).

Ostvarenje svih projekata pod kodnim nazivom „1505“ počiva na uporabi dalekovoda mirnodopske oznake „408“, Tumbri–Ernestinovo. Kako je dio trase tog dalekovoda, prije spomenutih operacija HV-a na području zapadne Slavonije, u prosincu 1991. bio pod okupacijom neprijatelja, za uporabu u ratnom poraću trebalo je uložiti hrabrost, prepoznati stanje na nedostupnim, miniranim, mjestima na puškomet neprijatelja, po slavonskoj ravnici i njezinim gorama Krndiji i Papuku. Na temelju nalaza trebalo je odlučiti što neizbježno popravljati i kako postupno dovoditi dalekovod u stanje za pouzdan pogon prvo s naponom 110, a potom 220 kV. To je trajalo, u odsječcima vremena sukladno primijenjenom pogonskom naponu, prvo krajem siječnja i potom u svibnju ‘92. godine. Navodimo primjere pronađenih oštećenja (izvješća PrP-a Osijek):

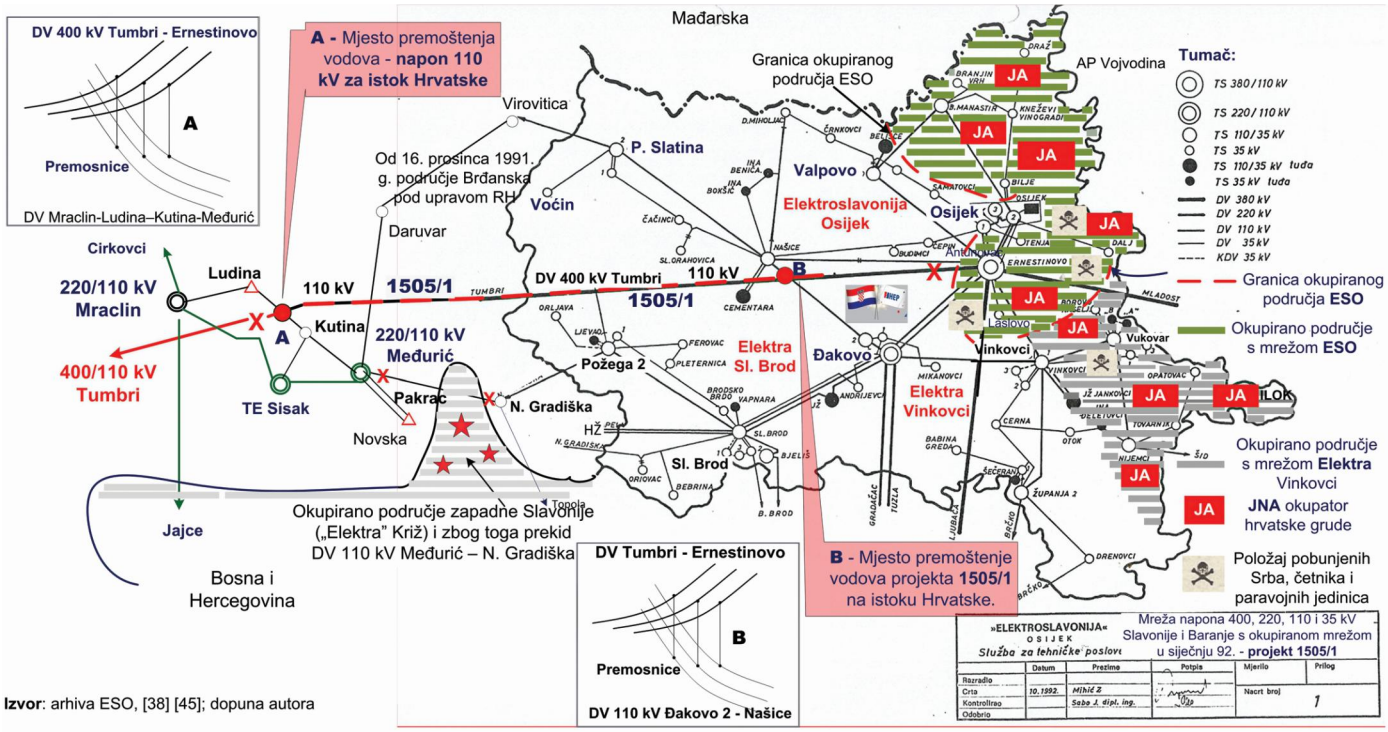
- stup 231: sve tri faze presječene
- stup 231: stup oštećen od prve etaže prema gore
- stup 232: srušen
- stup 233: stup iskrivljen i deformiran
- stup 234: pogođen granatom u temelju
- stup 299–300: jedan vodič u snopu lijeve faze izbačen, a drugi iščijan oko 4m

- stup 309–310; izrasli bagremi na 3m od vodiča,
- stup 317–318; desno zemno uže omotano oko stupa,
- stup 320; na svim fazama nedostaju članci izolatorskog lanca (od 2 do 5 kom.).

Neka oštećenja na teško pristupačnim mjestima, primjerice, na nekom stupu nedostaje tri članka izolatorskog lanca, nisu se otklanjala u prvom koraku, jer se računalo na pogon voda sa značajno nižim pogonskim naponom od 400 kV (110 i 220 kV).

Ti, kao i pothvati vezani za pogon vodova 110 kV u dvije mreže povezanih odsječkom voda 400 kV Tumbri – Ernestinovo (zaštita od kvarova i smetnji, podešavanje djelovanja zaštite, komunikacije, mjerenje energije, mjerodavnosti u vođenju pogona, sinkronizacija…) okončani su 25. siječnja 1992., a dalekovod ispitan pod pogonskim naponom 110 kV. Objekt 1505/1 predan je na uporabu, bez spojenih premosnica, 11. veljače 1992 (slika 2.54.).

Opravdano se danas može postaviti pitanje zašto se tada objekt 1505/1, naš „miljenik" tog vremena, nije koristio u trajnom pogonu. Kako rekosmo, tijekom siječnja i veljače 1992. godine, raspoloživost dalekovoda iz Bosne prema istoku Hrvatske imala je prihvatljivu razinu raspoloživosti. Radeći pod naponom 110 kV, dalekovod 1505/1 mogao bi na istok Hrvatske prenijeti oko 80 MW što je bitno manje od mogućnosti vodova iz Bosne u punoj „postavi". Pouzdanost opskrbe i podmirenje mirnodopskih potreba potrošnje, kao konačni cilj, bili su ostvarivi s projektom 1505/2 (transformacija 220/110 kV) koji je predviđao uporabu dalekovoda „ljubimca" pod naponom 220 kV. Osposobljavanje izolacije dalekovoda za taj napon tražilo je radove na

Izvor: arhiva ESO, [38] [45]; dopuna autora

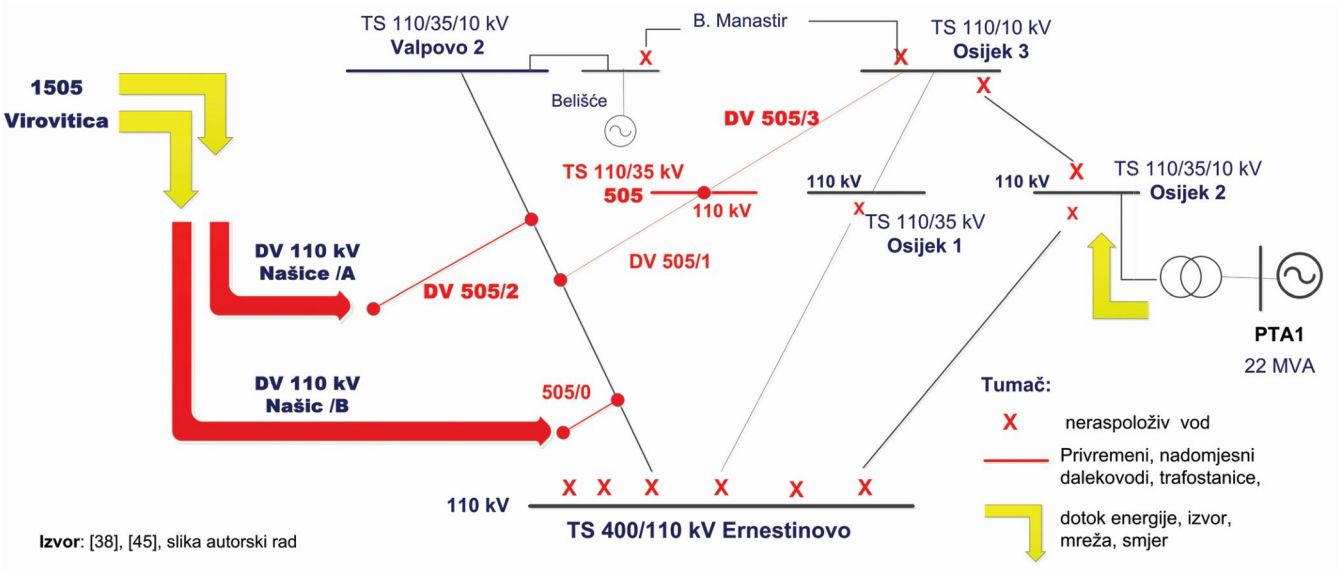
Slika 2.54. Oznaka „1505/1" bila je šifra za dio dalekovoda 400 kV TS Tumbri – TS Ernestinovo koji je počinjao sa spojnom točkom (A) na DV 110 kV Mraclin – Ludina – Kutina, a završavao sa spojnom točkom (B) na DV 110 kV Đakovo 2 – Našice. Bilo je to tehničko rješenje uporabe postojećeg dalekovoda pod drugim uvjetima iz ratnih razloga.

izolatorskim lancima i stupovima diljem trase, što je moguće samo u njegovu beznaponskom stanju, a to ne bi bilo moguće ako bi 1505/1 bio stalno u pogonu. Kako je stupanj pripremljenosti objekta za ulazak u pogon za napon 110 kV i pogonska spremnost radnika montirati premosnice na početku i kraju voda takva da su potrebna samo tri sata vremena, odlučilo se držati ga u stanju pogonske rezerve. Dakako, sve što se osposobi za 220 kV moći će se u svakom trenutku koristiti pod manjim naponom od 110 kV.

U svakom slučaju, opskrba električnom energijom istoka Hrvatske dobila je 11. veljače 1992. dalekovod sa zapada Hrvatske i osnažila se za oko 80 MW. Osjećali smo sreću, a ojačao je i polet za novi pothvat kao iskorak u ovom projektu, mislim na projekt 1505/2 s uporabom tog dalekovoda pod naponom 220 kV i s transformacijom 220/110 kV u istočnoj Hrvatskoj.

Tijekom rada na projektu 1505/1 postupno se dokazivao problem sigurne opskrbe grada Osijeka sa zapada samo preko premosnice 505/0 postavljene između DV 110 kV Našice /A – Valpovo. Zato se, uvažavajući i veću raspoloživu snagu s projektom „1505/1“ u pogonu i „1505/2“ u pripremi, već 27. veljače 1992. izgradila premosnica „505/2“ između DV 110 kV Našice /B – Valpovo, na drvenim stupovima duga 8 km (slika 2.55.).

Problem razvoda energije mrežom 110 kV sa zapada i istoka mreže očitovao se u neraspoloživosti dalekovoda 110 kV povezanih sabirnicama TS Osijek 2, a time i razdvojenost TS Osijek 2 i TS Osijek 1 koji su pak inače bili povezani preko sabirnica TS Osijek 3 (slika 2.55.). U toj se situaciji snažna i razvedena mreža 35 kV grada Osijeka koristila za tok energije zapad – istok i obrnuto. Kako je dio trase „osječke“ veze 110 kV TS Osijek 2–Osijek 3 išao neprijatelju „ispred nosa“ (prema naselju Tenja), a mogućnost pristupa radi dovođenja u raspoloživo stanje postala posve neizvjesna, odlučilo se izgraditi privremeni dalekovod DV 110 kV TS „505“ – Osijek 3, imenom 505/3 (5 km). To rješenje podržavala je i činjenica o nesigurnom doprinosu opskrbi PTE Osijek uzrokovanom neizvjesnošću isporuke plina, kao i blizinom neprijatelja. Dalekovod je pušten u pogon 11. travnja 1992.

Slika 2.55. Tijekom rata 1991. neprijatelj je razaranjem elektroenergetskih objekata htio dovesti mrak i studen u svaki dom, a HEP-ove jedinice i njihovi elektromonteri, popravljajući kvarove i oštećenja i u uvjetima ugroze života, to su sprječavali. U ranom poraću, na ruševinama i bez okupirane mreže, HEP-ove su se jedinice na istoku Hrvatske izgradnjom nadomjesnih, privremenih objekata borile za održivost svjetla do protjerivanja neprijatelja.

Krivo bi bilo svesti tu bitku za sigurnu opskrbu u ranom poraću samo na privremene dalekovode na drvenim stupovima, a zanemariti doprinos struke glede prilagodbe primarnih (rasklopno postrojenje) i sekundarnih krugova u trafostanicama (zaštita i automatika), funkcija daljinskog i lokalnog vođenja pogona, pisanih naputaka o postupanju…

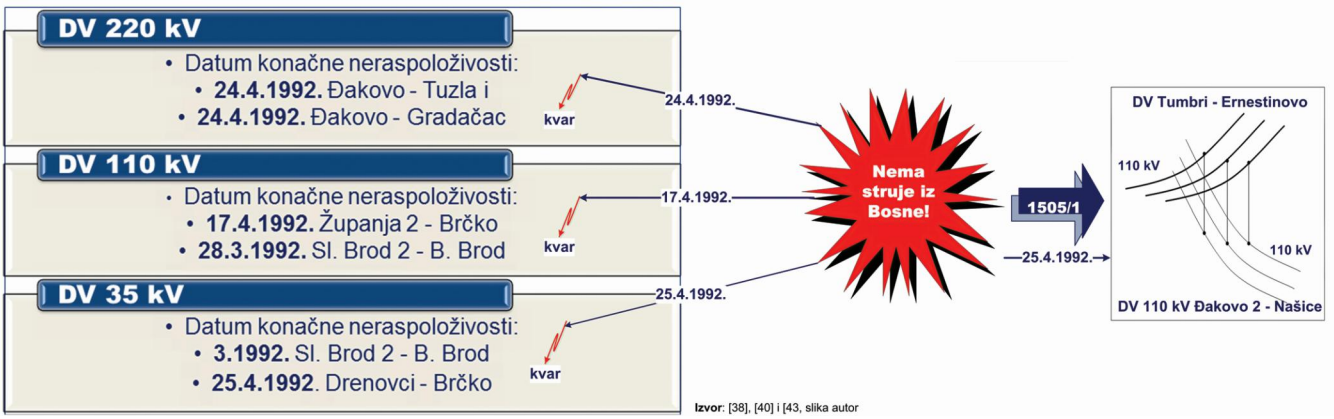
Tako je u ranom poraću stvorena jedna energetski osmišljena cjelina privremenih dalekovoda za napajanje električnom energijom istoka Hrvatske i to na njegovu sjevernom potrošačkom području s promišljanjem potrebitih zahvata do kraja 1992. i na južnom.

Naše procjene i strepnje o tijeku raspoloživosti dalekovoda iz Bosne i s njom povezane nepouzdanosti opskrbe istoka Hrvatske u mjesecima što su slijedili pokazale su se opravdane. Tijekom ožujka 1991. godine ti su dalekovodi bili sve češće neraspoloživi i na kraju potpuno neraspoloživi za opskrbu istoka Hrvatske električnom energijom. Prikazujemo vremenski slijed (slika 2.56.) odvajanja dva elektroenergetska sustava – Hrvatske i Bosne – ovdje gdje im rijeka Sava i njezini vrbici prijateljstvom nazdravljaju.

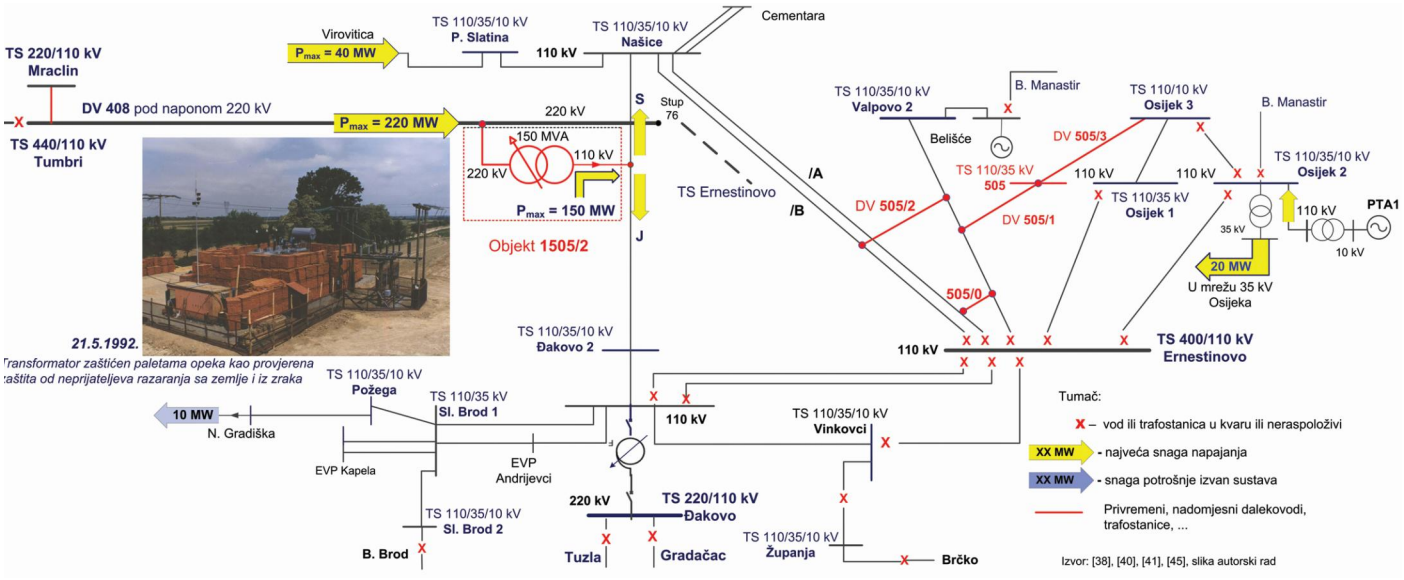
Kad su s 24. travnjem 1992. svi dalekovodi prijenosne mreže prema Bosni bili u kvaru, pod okolnostima koje nisu ulijevale vjeru u brzu uspostavu pogonskog stanja, glede opskrbe potrošnje nastupilo je stanje u kojem su se primijenili postupci prisilnog ograničenja potrošnje diljem područja na 40 % stvarnih potreba. Žurno su na oba kraja voda 1505/1 stavljene premosnice, pa su iz zapadne u istočnu Hrvatsku potekli nasušno potrebni kilovatsati električne energije za skromno gospodarstvo, hrabru obranu i umorno civilno stanovništvo (slika 2.57.).

Nažalost i uz ovaj dotok energije moralo se prisilno ograničavati potrošnju, dakako sada značajno manje, tijekom vremena najveće potrošnje na 70 % stvarnih potreba (redukcija 30 %). U raspodjeli energije pristigle dalekovodom 1505/1, vođenje na razini prijenosne mreže dijelilo ga je na južno i sjeverno potrošačko područje (na slici se koristi kratica Južno pp i Sjeverno pp), pri čemu je sjevernom još pripadao dotok iz Virovitice (P_{max} = 40 MW) i s krajnjeg istoka iz PTE Osijek (P_{max} = 20 MW).

U definiranju snage s kojom se mora provesti postupak prisilnog ograničenja potrošnje po distribucijskim područjima vladala je istinska solidarnost među područjima, što je bio još jedan dokaz zajedništva izgrađenog prije rata u ratnoj nevolji.

Slika 2.56. Za vrijeme zime i s proljeća 1992. godine elektroprivredna društva BiH mjerodavna za dalekovode međurepubličke razmjene na području Bosanske Posavine ulagala su velike napore za njihovu raspoloživost otklanjajući kvarove sami ili surađujući s mjerodavnim HEP-ovim jedinicama. No, silina neprijatelja mraka na desnoj obali Save razorila je potkraj travnja sve dalekovode prema RH. Istok Hrvatske ostao je bez struje iz Bosne.

Slika 2.57. Ljubimac ratnih privremenih objekata, dalekovod 1505/1, nije mogao s naponom 110 kV, svojom velikom duljinom i mjestimično „iščijanim" vodičima dati sve što je istok Hrvatske očekivao u opskrbi el. energijom nakon gubitka opskrbe iz Bosne. No vratio je dio izgubljene elektroenergetske nezavisnosti.

Na slici prepoznajemo da se u potrošačkom području Sjever navodi i PU B. Manastir čije je područje bilo okupirano od početka rujna 1991. pa se posljedično tome morala prekinuti opskrba električnom energijom tog područja. Dalekovod 110 kV Osijek 2–Beli Manastir postao je neraspoloživ u borbama za Baranju (6. rujna 1991.), a DV 110 kV Valpovo–Beli Manastir tijekom dana rata što su slijedili ostao je u pogonu, raspoloživ za okupatora sve do kvara 3. veljače 1992. nakon kojeg smo donijeli odluku da se ne popravlja i ostane isključen. Odluka je bila u korist smanjenja opterećenja (oko 5 MW), a time i smanjenja razine prisilnog ograničenja potrošnje na području pod mjerodavnosti HEP-a, te, pokazalo se, i u korist smanjenja nenaplaćenog potraživanja od takozvane „ElektroBaranje" jer je cjelovito potraživanje ušlo u ratnu štetu.

Zašto se uopće zadržalo Baranju, nakon okupacije, priključenu na prijenosnoj mreži, zašto se okupatoru isporučivala el. energija? Bila je to privremena odluka Regionalnog kriznog štaba iz rujna '91. godine, motivirana ostankom u Baranji nakon okupacije velikog broja nesrpskog pučanstva, a koja nije povučena ni ukidanjem tog tijela pa smo ju tek početkom veljače 1992. stavili izvan snage bez pitanja nalogodavca koji više nije bio ustrojen.

Na ovome mjestu ističem i zajedništvo u promišljanju najboljeg rješenja za neki problem koji se vidio danas ili smo ga naslućivali vjerojatnim sutra. Također, u ovim projektima bilo je sufinanciranja troškova izgradnje objekata koje je povezivalo Elektroprijenos Osijek i Elektroslavoniju Osijek, bez obzira na to kojoj je mreži i osnovnim sredstvima poslije objekt pripao.

Upornošću prema neovisnoj, dostatnoj i pouzdanoj opskrbi istoka RH

Kod elektroprivrednika svih vremena, na svakoj točki planeta, u miru i ratu, duši je najteže kad se provodi prisilno ograničenje potrošnje, kad je opskrba nepouzdana (česti prekidi), a svjetlo se na izlazu iz tunela mraka ne nazire. Sva borba elektroprivrednika istoka Hrvatske i njihovih poslovnih prijatelja u HEP-u i izvan njega, tijekom praskozorja rata, Domovinskog rata i ranog poraća, imala je za cilj pobjedu svjetla nad mrakom.

Prvi iskorak u elektroenergetskoj neovisnosti i brzini njezina postizanja bio je, kako vidjesmo, uporaba dijela dalekovoda 400 kV Tumbri–Ernestinovo pod naponom 110 kV s prilagodnim rješenjima koja su određivala dalekovodni objekt „1505/1". Vidjesmo prethodno da to rješenje nije moglo u potpunosti zadovoljiti najveću potrošnju početkom poraća, a nastavi li se mir doći će do rasta potrošnje energije. Taj rast potrošnje povećao bi razinu prisilnog ograničenja potrošnje, što bi nas činilo jednako nesretnim kao što nas je mirno poraće činilo sretnima.

Morali smo utvrditi polazišta za daljnja privremena rješenja u elektroenergetskom sustavu istoka Hrvatske, od kojih smo isticali (prijepis iz [47]):

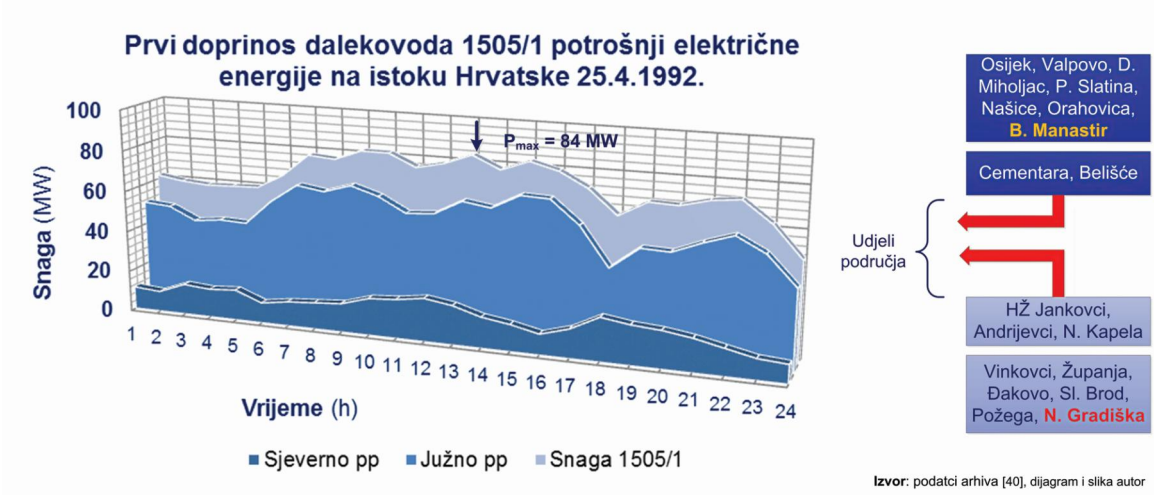
- *napajanje iz elektroenergetskog sustava BiH neće biti raspoloživo dugo vremena, a treba čak pretpostavljati našu pripremljenost da im se može pomoći s našeg područja*
- *ispravnost i vrijeme početka korištenja energetskih transformatora 400/110 kV potpuno je neizvjesno s većom vjerojatnošću ostvarenja crnih predviđanja*
- *popravak dalekovoda 110 kV između TS Ernestinovo i južnog potrošačkog područja slijedit će najranije za tri mjeseca, a sam popravak bit će opsežan i povezan s opasnostima za djelatnike*
- *ulaganje u popravak postrojenja 400/110/30 kV Ernestinovo neće biti moguće tako uskoro, a postavit će se i pitanje mudrosti požurivanja ako minobacači bande budu na udaljenosti s mogućnosti „dejstvovanja"*
- *opsežni višemjesečni radovi na početnoj obnovi TS 400/110 kV Ernestinovo i svih vodova 400 i 110 kV u njezinu raspletu bit će omogućeni samo onda ako je čitavo to vrijeme osigurano napajanje sa zapada.*

Dostatnu količinu energije za potrošnju direktnih potrošača na mreži 110 kV i potrošača tri distribucijska područja, oko sredine 1992. godine na dalje, uz određenu rezervu, planiralo se ostvariti projektom 1505/2 (P_{max} = 220 MW) i osposobljenjem za pogon TE-TO-a Osijek (P_{max} = 45 MW) na Zelenom polju.

Pothvati koje je tražio projekt 1505/2 za svoje ostvarenje bili su uistinu brojni, raznovrsni, opasni, skupi, a potreba za ulaskom u pogon nije pružala razbacivanje s vremenom. Zato je priprema ostvarenja projekta počela (10. 2. 1992.) i prije poslovne suglasnosti Uprave HEP-a (18. 2. 1992.), a onda su zajedništvo, dobra organizacija, stručnost i trud velikog broja pojedinaca radnika Elektroprijenosa Osijek, Elektroslavonije Osijek, Dalekovoda Zagreb, Odjela za inženjering i razvoj DV-a i TS-a (pod Direkcijom u Zagrebu), u samo 44 dana izgradili i pustili u pogon objekt kodnog naziva 1505/2 (slika 2.58.). U tome treba prepoznati muku i struku za osmisliti i izvršiti velik broj različitih aktivnosti, od kojih navodimo neke:

- dovođenje stanja dalekovoda 408 Tumbri–Ernestinovo za pogon pod 220 kV
- izbor, priprema i funkcioniranje lokacije za transformaciju 220/110 kV
- tehnička rješenja priključenja i njihova izgradnja:
  - / DV 408 za prihvat napona 220 kV iz TS Mraclin
  - / postrojenja 1505/2 na DV 408 s transformatorom 220/110 kV
  - / DV 110 kV Đakovo 2–Našice na postrojenje 1505/2
- izbor, nabava i posebni uvjeti funkcioniranja primarne i sekundarne opreme
- prijeko potrebna tehnička dokumentacija
- uspostava pouzdanih govornih i procesnih veza (radio, VF, telefon)
- uvjeti rada i boravka stalno dežurnih osoba
- financiranje pothvata s procijenjenim iznosom od 400 000 DEM
- pozitivno povezivanje javnih službi (PU, JVP) i mještana Razbojišta s objektom
- uvrštenje objekta 1505/2 u objekte pod zaštitom HV-a od napada iz zraka
- program ispitivanja, mjerenja i puštanja u pokusni rad, te vođenje sustava istoka Hrvatske tijekom pokusnog rada.

Prisilna ograničenja potrošnje, povremeni ispadi PTE, neraspoloživost sastavnica okrnjenog elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske zbog neprijateljskog

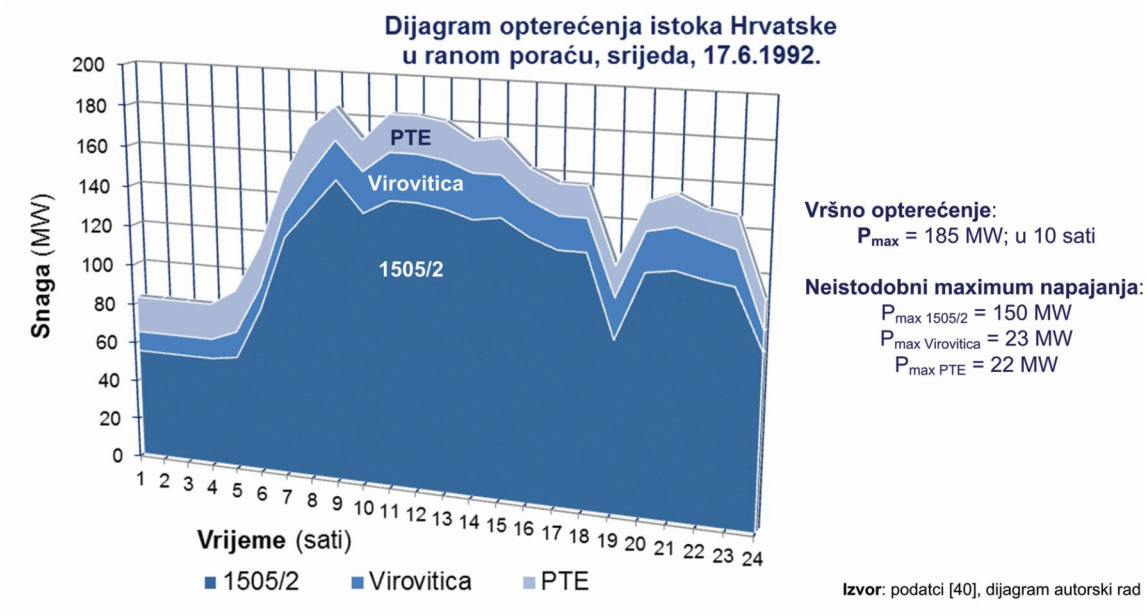
Slika 2.58. Izgradnju nadomjesnih privremenih sastavnica elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske opravdano možemo nazvati spasiteljima od mraka i studeni. Kodna imena dobivali su iz vremena postojanja „pete kolone" među nama. U rečenom smislu objekt 1505/2 imao je središnju ulogu, na njega se oslanjala opskrba u poraću.

razaračkog djelovanja, posebno na području Elektre Slavonski Brod, motivirali su sve koji su radili na projektu 1505/2 do granica mogućeg. Ispitivanja, mjerenja i postupak puštanja u pokusni rad zakazani su za 10. svibnja 1992. s početkom u 5.00 sati. Ranom svibanjskom zorom krenuli sinovi Hrvatske elektroprivrede i njihovi poslovni suradnici osigurati električnu energiju svakom domu svoga zavičaja.

Program se uspješno ostvarivao. No, dobri osjećaji i zadovoljstvo promijenili su se uključenjem dalekovoda 408 u TS 220/110 kV Mraclin u prazni hod pod napon 220 kV. Dalekovod je pri uključenju pod napon isključila zaštita od kvarova, signalizirajući kvar faze „0" prema zemlji. Kvar je bio trajan. Svi raspoloživi podatci o djelovanju zaštite, spoznaje o potencijalnim mjestima za kvar iz obilaska dalekovoda za njegov pogon pod naponom 110 kV isticali su sumnju o mjestu kvara na području prolaska dalekovoda u Parku prirode Papuk. Pred elektromonterima za dalekovode Elektroprijenosa Osijek bili su dani napornog i opasnog obilaska tog dijela trase. Drugi dan, 12. svibnja '92. pronađeno je mjesto kvara i otklonjen uzrok kvara i nemogućnost uporabe dalekovoda.

Ponovljeni postupak puštanja u pogon dalekovoda 408 Tumbri – Ernestinovo pod naponom 220 kV do objekta 1505/2, te stavljanje pod napon transformacije 220/110 kV u tom objektu i njezino uključenje u postojeću mrežu 110 kV (prema slici 2.58.) ostvareno je 21. svibnja 1992. U podnevnim satima dalekovodom i transformacijom projekta 1505/2 potekli su prema istoku Hrvatske prvi kilovatsati električne energije. Kod iste snage potrošnje južnog područja (oko 70 MW) napon je bio značajno bliže nazivnom nego s DV 1505/1. Veličinu i važnost tog pothvata ništa nije moglo zamagliti, a konačni uspjeh nagradio je ljudskim ponosom sve koji su dali svoj doprinos.

S transformacijom „1505/2", 220/110 kV, 150 MVA napajanje potrošnje istoka Hrvatske doseglo je ukupnu raspoloživu snagu P_{max} = 210 do 240 MW, što je predstavljalo sposobnost podmirenja potreba potrošnje energije i vršne snage (svibanj P_{max} = 170 MW, lipanj P_{max} = 185 MW) bez ograničenja potrošnje i u uvjetima pojedinačne neraspoloživosti napajanja iz smjera Virovitica ili elektrane PTA1. Podmirenje vršne snage potrošnje ipak je izrazito zavisilo o raspoloživosti dalekovoda i transformacije „1505/2" (slika 2.59.).

Slika 2.59. Dane raspoloživosti napajanja preko dalekovoda i trafostanice 1505/2, dalekovoda iz Virovitice i PTE-a Osijek opisivala je ugodna harmonija između dijagrama opterećenja i napajanja. Poremećaj toga sklada dolazio bi samo od neraspoloživosti neke od sastavnica objekta 1505/2, no pokazalo se da su ispadi rijetki i da to nije noćna mora sustava.

U danima prepunih inženjerskog, elektromonterskog, službeničkog i svekolikog drugog ponosa radnika utemeljenog na postignuću sigurnosti opskrbe, živeći dnevno sa sve manjom ugrozom od neprijateljskih granata, okrenuli smo svoja promišljanja prema neizvjesnoj društvenoj i energetskoj budućnosti.

Društvena je ovisila o načinu i vremenu protjerivanja neprijatelja s okupirane grude, ratom ili mirom, a energetska o oživljavanju života ljudi i gospodarstava, a to znači samo kroz rast potrošnje prema mirnodopskim visinama. Zato smo i dalje, kao lučonoše u mračnom beznađu rata, kroz stvaranje povoljnih elektroenergetskih uvjeta promišljali i djelovali u korist života i obrane istoka Hrvatske. Prepoznali smo sljedeće (već 22. svibanja '92.):

- Iskorištenje prijenosne moći dalekovoda 408 Tumbri – Ernestinovo

Kako je prijenosna moć dalekovoda za pogon pod 220 kV bila približno 220 MW, a transformatora u TS „1505/2", uz uvjet prihvatljivih vrijednosti napona na sekundaru za mrežu 110 kV (prva iskustva dobivena mjerenjem) na razini 150 MW, ostalo bi 70 MW snage koju bi dalekovod mogao prenijeti, ali ne bi mogao predati.

- Prijenos potrebne snage na južno potrošačko područje

Presjek dalekovoda 110 kV između TS „1505/2" i Đakova 2 ograničava prijenos snage na 80 MW, a potrebna je snaga oko 105 MW.

- Rezervni dalekovod za napajanje južnog potrošačkog područja

Dalekovod 110 kV između TS „1505/2" i Đakova 2 jedini je kojim se južno potrošačko područje opskrbljuje električnom energijom.

- Uporaba dalekovoda 408 u funkciji rezerve

Sposobnost prijenosa energije dalekovoda 408 ostaje potpuno neraspoloživa u slučaju kvara na transformaciji TS „1505/2".

- Uporaba očuvanog TS 220/110 kV Đakovo u prirodnoj funkciji

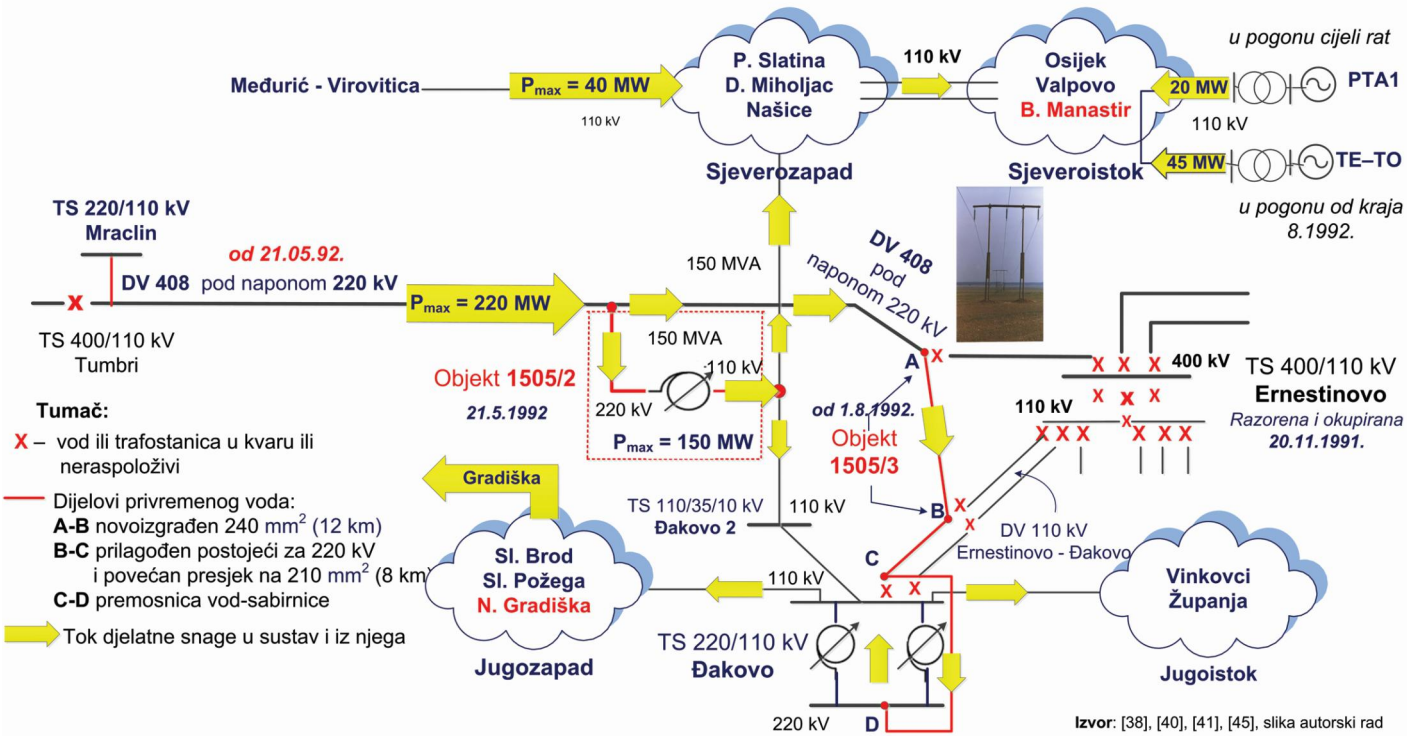
Nakon pada dalekovoda iz Bosne, u TS 220/110 kV Đakovo korištene su samo sabirnice i postrojenje 110 kV.

Uvažavajući navedene činjenice stanja, sigurni u dolazeću potrebu podmirenja potrošnje bliske predratnoj i s pouzdanom opskrbom, a sve čekajući ponovno zaposjedanje okupiranog blaga HEP-a na istoku Hrvatske i dugu mukotrpnu obnovu razorenog, nametala se potreba novog privremenog mrežnog objekta. Dalekovoda kojim bi se napon 220 kV od objekta 1505/2 doveo do „neiskorištene" transformacije u TS 220/110 kV Đakovo.

Kako je ta ideja počivala na ideji „1505", novi složeni dalekovod 220 kV dobio je ime „1505/3" (slika 2.60.).

Dalekovod je složen jer ga čini novi dalekovod na drvenim stupovima duljine 12,3 km (dionica A – B), koji se spaja na dio dalekovoda 110 kV Ernestinovo–Đakovo /1 (dionica B – C), a koji se morao prilagoditi za napon 220 kV i presjek vodiča za prijenos velike snage (zadržavši iste betonske stupove). Sve to moralo je završiti na sabirnicama

TS 220/110 kV Đakovo pa se izgradila i premosnica (dionica C – D). Ponovno je snažan motiv odgovornosti u nama, zajedništvo i vrhunska organizacija svih sudionika pod dirigentskom palicom Elektroprijenosa Osijek, rezultiralo brzom i kvalitetnom izgradnjom tog složenog dalekovoda važnog za pouzdanost opskrbe južnog potrošačkog područja istoka Hrvatske (od tri distribucijska područja). Ipak, naglašenu važnost dalekovod je imao za potrošnju na području Elektre Vinkovci i Elektre Slavonski Brod.

Slika 2.60. Obitelj objekata s imenom „1505" imala je najveću, zajedničku važnost za opskrbu svih potrošačkih područja istoka Hrvatske. Obitelj su činile dvije pogonske inačice voda DV 408 i jedna njegova dogradnja, ovdje prikazani DV 1505/3. Izlaskom iz rata i ranog poraća njihova korist očitovala se u podršci opskrbi tijekom obnove razorenih i u postupku povrata okupiranih sastavnica sustava, te rastu svekolike potrošnje el. energije. Nezaboravna korist.

Dalekovod 220 kV „1505/3“ pušten je u pogon 1. kolovoza 1992. i bio je posljednja riječ i djelo jedne ideje napajanja električnom energijom sa zapada Hrvatske dalekovodom 408 Tumbri–Ernestinovo. Važnost projekta „1505“ dugo se dokazivala, od ranog poraća do posljednjih pothvata za ulazak obnovljenog TS 400/110 kV Ernestinovo u pogon.

Ideje i prijedlozi Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku predsjedniku Uprave HEP-a ili predstavnika pojedine elektroprivredne djelatnosti rukovodstvu matične Direkcije u Zagrebu, a u svezi s opskrbom električnom energijom, uvijek su bile pripremljene na način da razvidno opišu problem opskrbe danas i sutra predviđajući važne utjecajne činitelje. Tijekom praskozorja rata i samoga rata, zaključno s privremenim objektom „1505/1“, podrške su bile bezrezervne.

Na pragu poraća, u stanju financijskih poteškoća HEP-a, naše nove inicijative za prijeko potrebne privremene nadomjesne objekte polako su dobivale zadršku. Prvi put s time smo se suočili u predlaganju financiranja ostvarenja projekta „1505/2“ i „505/3“ (18. 2. 1992.). Uz projekte je bez dvojbe stao generalni direktor Ivan Putanec, a naš pisani poticajni uradak ocijenio je ovako: „materijal je dobar, kratak, ideja koncizno opisana“ [41]. Među ostalim prisutnim odgovornim osobama, na sastanku odluke bilo je mišljenja da pretjerujemo u predviđanju poratnih scenarija kao: previše tamna predviđanja za Bosnu, nevjerovanje u pozitivnu ulogu UNPROFOR-a glede dostupnosti i obnove TS Ernestinovo…

Prvi put suočeni s „uglađenim“ protivljenjem, nije nam bilo ugodno, a jedna izjava kojom se htjelo naše zahtjeve prikazati pretjeranima, neskromnima bila je: „Zadar nema 97 dana struje, a vi tražite financiranje nečeg što će poboljšati dobro stanje opskrbe.“ Zaboljela nas je usporedba, nepovjerenje, jer smo iskreno suosjećali s patnjama stanovnika i branitelja Zadra, ali za stanje i nedjelovanje na njegovoj promjeni na bolje nismo mi odgovorni. Kada sam nas tim riječima branio, jedan važan sudionik razgovora upitao me: „dobro, ali što bi ti učinio u slučaju opskrbe Zadra?“ Bez razmišljanja u smislu provjere je li to moguće, odgovorio sam: „južnom stranom Velebita, po kamenu bih položio kabel 110 kV po slobodnom dijelu Ravnih kotara do Zadra.“

Nismo odustali, za dobitak suglasnosti bio je odlučan pozitivan stav generalnog direktora koji je zaključio raspravu: projekti se „1505/2“ i „505/3“ prihvaćaju, a izvor financiranja ćemo pronaći.

Sredinom godine, tijekom rada na objektu 1505/3, donesene su odluke i o izgradnji privremenih objekata u mreži južnog potrošačkog područja do kraja 1992., a s kojima će se poboljšati mogućnost upravljanja raspoloživim tokovima električne snage te pouzdanošću opskrbe. Mislim na korištenje dionice voda 220 kV Gradačac–Đakovo pod naponom 35 kV za privremeni priključak TS Županja na napon 35 kV (objekt „205“) korištenjem premosnice 35 kV u TS 220/110 kV Đakovo i privremeno premoštenje dva voda 110 kV oko Slavonskog Broda (objekt „305“), a za slučaj težeg razaranja postrojenja 110 kV u TS Slavonski Brod [38].

Odmah nakon rujanskih razaranja, kod Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku nije bilo dvojbi o davanju naglašene važnosti pristupu obnovi proizvodnog bloka 45 MW u TE-TO Osijek, dakako dinamikom na koju može utjecati razvoj ratnih događanja, a do tehničke razine koja bi čim prije omogućila proizvodnju električne i toplinske energije s određenim ograničenjima (postupna obnova gospodarstva tekućeg goriva), a potom i do sposobnosti prije teškog ranjavanja. Odgovorne osobe Proizvodnog pogona TE-TO Osijek i u Direkciji za proizvodnju pripremale su obnovu, a aktivnosti su dobile zamah u ranom poraću. Taj važan izvor električne i toplinske energije obnovljen je i pripremljen za svoju misiju održanja svjetla i topline u gradu Osijeku i širem sjeveroistočnom području istoka Hrvatske potkraj kolovoza 1992. Govorili smo: „Osiječe, znaj, struja, toplina i plin kolat će HEP-ovim energetskim žilama do domova tvojih ljudi i tvornica“. No, ratna razaranja prijenosne mreže dovela su 110 kV mrežu u okruženju grada Osijeka do nepovezanosti s:

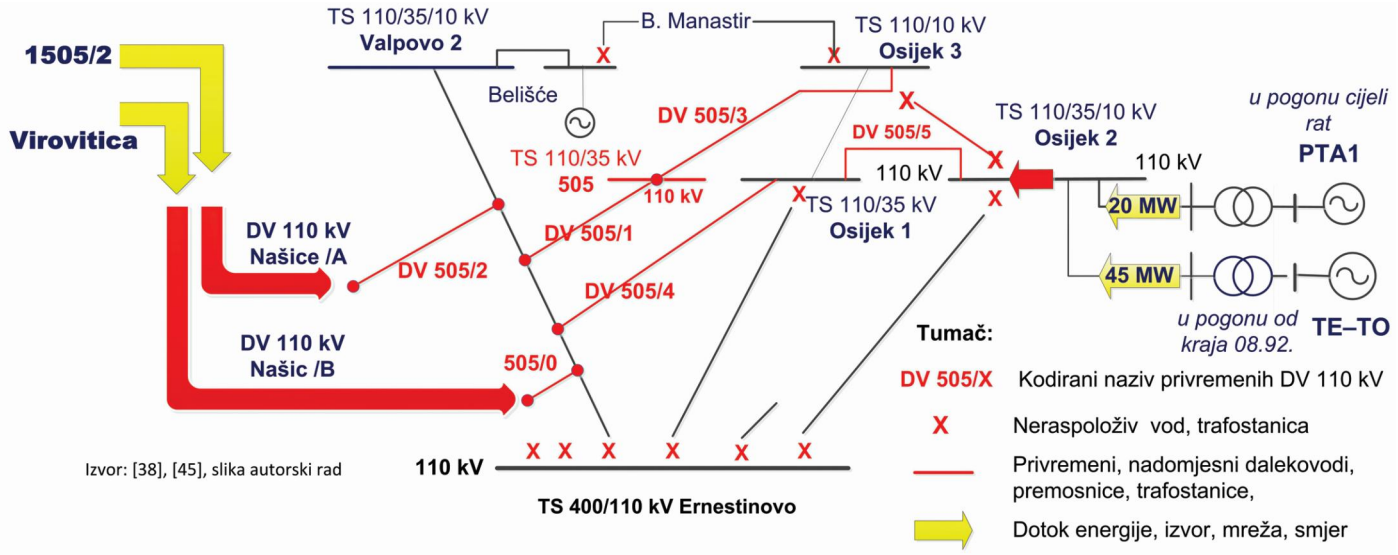
- mrežnim čvorovima TS 400/110 kV Ernestinovo i TS 220/110 kV Đakovo i
- proizvodnim objektima TE-TO Osijek na Zelenom polju (blok 45 MW i PTE).

I dok se prvi problem nepovezanosti rano prevladao objektima poveznicama 110 kV 505/0, 505/1, 505/2 i

505/3, drugi i nije bio problem od trenutka kad se proizvodna snaga u rujnu svela na jedan plinsko-turbinski agregat (PTA1) jer se njegova električna energija mogla dovesti potrošnji grada Osijeka kroz mrežu 35 kV (snaga 20 MW). Popravkom i ulaskom u pogon bloka 45 MW, mreža 35 kV koja se iz TS 110/35 kV Osijek 2 prostire u grad i okolicu postala je „usko grlo" za predaju ukupno raspoložive snage (65 MW). Rekosmo već da je popravak razorenog dalekovoda DV 110 kV Osijek 2–Osijek 3, s kojim bi se ta nepovezanost prevladala, bio zbog blizine neprijatelja i miniranosti zemljišta nemoguća misija. Dolaskom UNPROFOR-a, u svibnju 1992. godine, vjerovali smo u njihovo angažiranje na osiguranju potrebnih uvjeta za popravak dalekovoda, ali to se nadanje utopilo u uzaludnom čekanju. Zato je potkraj 1992. donesena odluka o izgradnji dva privremena dalekovoda 110 kV kodnih oznaka 505/4 i 505/5 kojima bi se prevladao taj problem (slika 2.61.).

Predočena polazišta o prilikama za primjenu privremenih rješenja u elektroenergetskom sustavu istoka Hrvatske, iz uvoda ove priče, postupno su potvrđivala, a sa svakim privremenim i nadomjesnim objektom svladavali smo ugrozu dostatnosti i pouzdanosti opskrbe. Tome je nedvojbeno značajno pomogao ulazak u pogon bloka 45 MW, a koji je tad zajedno s „neuništivim" plinskim agregatom PTA1 (25 MW) činio proizvodni temelj za struju i toplinu samog grada Osijeka i slobodne okolice. Potkraj 1992. godine, kada je mir na istoku Hrvatske održavala uloga UNPROFOR-a, ukupna opskrba električnom energijom mogla je podmiriti 2/3 mirnodopske potrošnje, čije vrijeme nije bilo blizu, ali je zbog male rezerve sigurnost opskrbe bila nezadovoljavajuća.

Ipak, u ranom poraću, bez čekanja u strahu i dvojbi hoće li se rodna gruda od neprijatelja oteti oružjem ili mirnom politikom i kada će to biti, stvoreni su preduvjeti za pouzdanu i dostatnu opskrbu električnom energijom, a time i preduvjeti za obnovu gospodarskog i života ljudi na istoku Hrvatske. Ograničenja potrošnje, koja bi nastupala kod neraspoloživosti DV 408, potrošači su prihvaćali s oprostom, jer su u ratu i ranom poraću prepoznali naš mar za svjetlo i toplinu u njihovim

Slika 2.61. Nepokoreni grad Osijek izišao je iz rata s razorenom mirnodopskom mrežom 110 kV i sa zamjenskim objektima „505/0" i /1 i TS „505". Tokove snaga sa zapada i istoka vodila je srednjonaponska mreža 35 kV. Vođenje takvog pogona bilo je složeno i s prekidima opskrbe kod promjene uklopnog stanja. Ulasku u pogon bloka 45 MW koji je stanje opskrbe poboljšavao (kolovoz 1992.), morala je prethoditi izgradnja cjelovite nadomjesne mreže 110 kV.

domovima. I sam dalekovod kao da je shvaćao svoju ulogu i našu tegobu, pa je imao malo kvarnih stanja, pa time i ispada iz pogona.

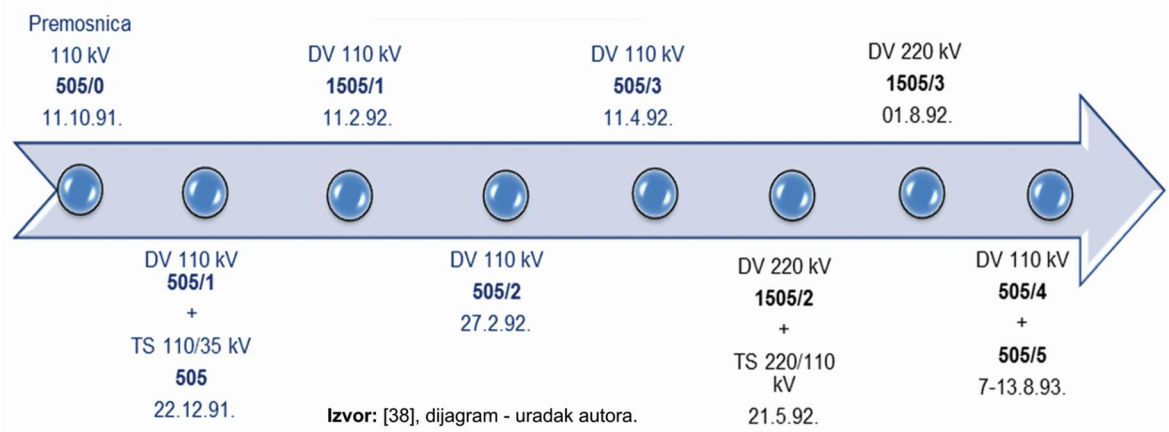
I dok su privremeni objekti građeni u ratu (projekti 505/0, 505/1 i 505) i ranom poraću (505/2, 505/3, 1505/1 i 1505/2) podržavali održivost „ratne" potrošnje, uz povremena ograničenja, oni izgrađeni u drugoj polovini 1992. i prvoj polovini 1993. godine bili su pretpostavka održivosti potrošnje dubokog poraća koja je stremila mirnodopskoj. Postojali su privremeni objekti od zajedničkog značaja za opskrbu električnom energijom cijelog područja istoka Hrvatske (projekt 1505), kao i oni važni za pojedino distribucijsko područje. Vremenskom vrpcom (slika 2.62.) prikazujemo privremene objekte prijenosne mreže s datumom ulaska u pogon, koji su bili važni za opskrbu električnom energijom područja Elektroslavonije (uloga je prethodno opisana).

Neprijatelja i njegovo djelovanje uvijek se pobjeđuje hrabrošću ljudi, tek potom domišljatošću, a ova priča o privremenim i zamjenskim sastavnicama prijenosne i distribucijske mreže, obnovi proizvodnih jedinica i vođenju pogona takve mreže, odgovor je i na pitanje koje su nam često postavljali oni koji su s nama ostali tu, na grudi našega rođenja: kako ste nadmudrili neprijatelja svjetla i topline naših domova?

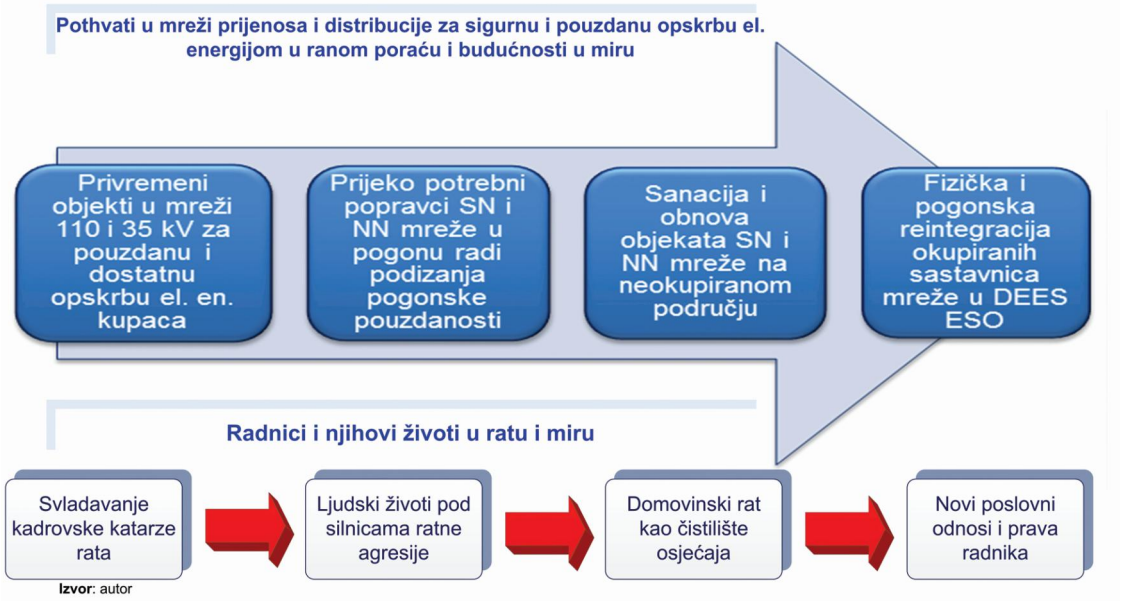
2.5. Put Elektroslavonije iz rata kroz neizvjesnost mira u ranom poraću

Elektroslavonija je u siječnju 1992., u zanosu vjere u odredbe Sarajevskog sporazuma o primirju, provodeći poslovne odluke mjerodavnih u HEP-u i odluke mjerodavnih u svezi obrane RH, te odluke s razine svoje mjerodavnosti, krenula putem na kojem su bili znakovi podsjećanja na rat, iskustvo s neprijateljem čija riječ i potpis ne znače ništa, očekujući i mogućnost ratnog načina povrata okupiranog područja, ali i putem koji je bio licem i djelovanjem okrenut prema miru. Krenuli smo iz rata putovima poraća pretpostavljajući da će to putovanje biti dugo, imat će nekoliko postaja do konačnog cilja, a tijekom cijelog putovanja problemi se neće smjeti zaobilaziti već predano, hrabro i znalački rješavati, i oni u mreži i oni u nama i vezani za nas radnike (slika 2.63.). Jer, budućnosti nema ako se izbjegava suočiti s problemima čije ih rješenje određuje.

U prethodnom smo poglavlju detaljno predstavili razloge izgradnje, sadržaj, tehnologiju i korist od privremenih

Slika 2.62. Ratovali smo s neprijateljem kojem u ratnoj strategiji nije bilo na prvom mjestu osvojiti područje istoka Hrvatske vojnim djelovanjem, već ga osvojiti prekomjernim razaranjem, gaseći svjetlo i donoseći mrak. Jedan od načina pobjede takvog neprijatelja bilo je ne vjerovati u blage scenarije njegova djelovanja, već razarajuće, mračne. Za pobjedu svjetla moralo se pravodobno izgraditi zamjenske sastavnice mreže (dalekovode, trafostanice).

Slika 2.63. Primirje po Sarajevskom sporazumu, unatoč nevjerici kako će se 15. po redu u ovom ratu poštovati, usmjerilo je našu poslovnu pozornost na daljnje osiguranje sigurne opskrbe, otklanjanje popravaka izvedenih pod fijukom krhotina granata i strelјiva, te donošenje stručnih prosudbi i opredjeljenja za obnovu neraspoloživih sastavnica mreže. Također, sagledavali smo zadaće i njihovo ostvarenje koje će proisteći iz djelovanja UNPROFOR-a.

i nadomjesnih objekata u prijenosnoj mreži za pouzdanost i dostatnost opskrbe svih korisnika električne energije distribucijskih područja HEP-a na istoku Hrvatske, napose onih Elektroslavonije Osijek. Ti objekti bili su u temeljima puta iz rata, preko poraća, u mir.

Za popravke s trajnom koristi i cjelovitu obnovu distribucijske mreže na neokupiranom području bio je prijeko potreban mir, vrijeme dostupnosti razorene ili samo oštećene mreže bez ugroze života elektromontera, bez ponovljenih razaranja. A na istoku Hrvatske još je početkom proljeća bilo razaranja, do kraja mjeseca svibnja, kad još nisu utihnule svakodnevne eksplozije leteće zle kobi što ih je slao neprijatelj.

Veliku nadu u dolazeći mir vidjelo se u Rezoluciji 743 Vijeća sigurnosti UN-a od 21. veljače 1992., u jeku planiranja i izgradnje novih privremenih objekata prijenosne mreže, koja je odredila dolazak mirovnih snaga UN-a na istok Hrvatske. Bilo je to svjetlo svjetionika za mir u maglovitoj i mračnoj noći, tračak nade za konačnu pobjedu svjetla nad tamom i za novi život. Opterećeni izigranim sporazumima o primirju, pitali smo se kreće li stvarno rat miru u susret ili je dolazak mirovnih snaga UN-a tek bezizgledni pokušaj miroljubivosti i pravde kao pomoći našem narodu.

Vodeći se vjerom u dobro, prožeti takvim osjećajima ususret Uskrsu, poslali smo generalnom direktoru (1. 4. 1992.) svoj prijedlog organizacije rada jedinica na uspostavi elektroenergetskog sustava po zahtjevima misije UNPROFOR-a, na području UNPA Sektora istočna Slavonija.

2.5.1. Dolazak mirovnih snaga UN-a, velika nada i razočaranje

Sarajevski sporazum 3. siječnja 1991. obvezivao je snage agresora (JA, srpske paravojne jedinice i pobunjene Srbe) i obrambene snage Republike Hrvatske, koje su branile svoj teritorij od agresora, na prekid vojnih djelovanja i zadržavanje na dosegnutim položajima (takozvani Vanceov plan). Na njegovim temeljima Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je odluku o upućivanju mirovnih snaga kao Zaštitnih snaga Ujedinjenih Naroda (kratica:

UNPROFOR) u Hrvatsku. UNPROFOR je osnovan temeljem rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a od 21. veljače 1992. godine i djelovao je do 31. ožujka 1995. kada mu je promijenjen mandat, formiran je UNCRO (Operacija Ujedinjenih naroda za obnovu povjerenja u Hrvatskoj).

Djelovanje „snaga" Hrvatske elektroprivrede na istoku Hrvatske u tom ranom poraću (cijela 1992. godina) nije bilo potpuno nezavisno od ostvarenja misije UNPROFOR-a, pa zato sažeto opisujemo njegove učinke na početku mandata.

Zaštitne snage UN-a na okupirano područje Hrvatske došle su u proljeće 1992 (slika 2.64.). U početku je kao rok za njihovo preuzimanje odgovornosti na zaštićenim područjima bio predviđen 25. travnja 1992., no on je produžen do sredine svibnja 1992. [48]. Snage UN-a rasporedile su se u istočnoj i zapadnoj Slavoniji, te u dijelovima Dalmacije, Like, Banovine i Korduna – u UNPA područja (*United Nations Protected Areas*). Na području istočne Hrvatske organizirana su dva područja: „istočna Slavonija i Baranja i zapadni Srijem" (UNPA Istok) i „zapadna Slavonija" (UNPA Zapad).

Cilj Vanceova plana bio je prekid sukoba i stvaranje uvjeta za konačan dogovor o političkom rješenju sukoba u Hrvatskoj, a to je podrazumijevalo zadaće UNPROFOR-a:

Izvor: [48], dopune - autor

Slika 2.64. U našim razmišljanjima mirovne snage bile su vjesnik mira i početak vraćanja hrvatske zemlje suverenoj RH. Raspoređivanje i djelovanje mirovnih snaga brzo će doprinijeti povratku prognanih obitelji, napose radnika HEP-a, njihovim domovima, a HEP-ovim poslovnim jedinicama pristup obnovi ratom oštećenog blaga na siguran način. Nažalost, dugo je trajalo odgađanje uz ostvarivanje tek dijela poslanja UNPROFOR-a.

- razdvajanje sukobljenih strana i demilitarizacija toga područja povlačenjem ili raspuštanjem svih postrojbi
- razmještaj UN-ovih snaga na to područje radi zaštite svih osoba koje u njemu žive
- povlačenje JA iz Hrvatske, dakako, uključujući i prostor pod kontrolom srpskih pobunjenika, odnosno samoproglašene Republike Srpske Krajine (19. prosinca 1991.)
- stavljanje teškog naoružanja pobunjenih Srba pod nadzor UN-ovih snaga
- povratak svih prognanika i izbjeglica
- uspostavu lokalnih organa vlasti na temelju stanja, odnosno prema nacionalnoj strukturi stanovništva koja je na tom području bila prije izbijanja sukoba.

Za održavanje javnog reda u UNPA zonama bile bi odgovorne snage lokalne policije, naoružane samo „kratkim" oružjem, a sastavljene od stanovnika zona u omjeru koji bi odražavao nacionalnu strukturu stanovništva kakva je bila prije izbijanja sukoba.

Poseban problem pojavio se s pitanjem što će biti s područjima uz UNPA zone, a koja su bila nedostupna hrvatskim vlastima jer su ih u ratu protiv Hrvatske okupirale srpske snage i JA i koja su se nalazila izvan „zaštićenih područja" (UNPA) pa nad njima mirovne snage UN-a nisu imale mandat. Ta područja prozvana su „ružičasta zona", a u Izvješću glavnog tajnika UN-a od 24. travnja 1992., u kojem se prvi put spominju, definirane su kao „određena područja u Hrvatskoj koja trenutačno kontrolira JNA, ali se nalaze izvan dogovorenih granica UNPA-a".

„Ružičaste zone" nisu bile neprekinuta područja, nego niz manjih enklava koje su imale različit nacionalni sastav, tako da se postotak Srba u njima jako razlikovao. Za „ružičaste zone" uz sektor Sjever on je iznosio 74 %, a uz sektor Jug 35,7 %, no u „ružičaste zone" ušla su i mnoga naselja koja su 100 % bila naseljena hrvatskim stanovništvom. O tom novonastalom problemu dugo se razgovaralo početkom svibnja 1992., što je odgađalo preuzimanje funkcije i u UNPA područjima. Naime, prema Vanceovu planu Hrvatska je mogla tražiti da se nakon povlačenja JA ta područja odmah i bezuvjetno prepuste Hrvatskoj jer su za razliku od „zaštićenih područja" (UNPA), koja su također dio Republike Hrvatske, ali za koje je hrvatska vlast pristala uvesti poseban status pod privremenim nadzorom UN-a, „ružičaste zone" bile teritorij Republike Hrvatske koji se nakon preuzimanja odgovornosti UNPROFOR-a na „zaštićenim područjima" odmah i bezuvjetno trebao vratiti pod puni suverenitet Republike Hrvatske. Jugoslavenska strana i vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj tražili su da se i „ružičaste zone" tretiraju kao „zaštićena područja", što je hrvatsko vodstvo u početku odlučno odbilo. Ipak, na inzistiranje UN-a, a zbog opasnosti od ponavljanja oružanih sukoba, predsjednik RH Franjo Tuđman i hrvatsko vodstvo pristali su na privremeno kompromisno rješenje o uspostavljanju posebnog područja („ružičaste zone") koje se, umjesto „odmah i bezuvjetno", u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske trebalo vratiti „u najkraćem roku".

Koncepciju „ružičastih zona" u Republici Hrvatskoj Vijeće sigurnosti UN-a konačno je odobrilo 30. lipnja 1992. i ovlastilo UNPROFOR da preuzme promatračku dužnost u „ružičastim zonama" iz kojih se trebaju povući sve vojne jedinice te da se u „ružičastim zonama" uspostavi vlast hrvatske države, pod nadzorom Zajedničke komisije (predstavnik UNPROFOR-a, Promatračke misije Europske zajednice, Vlade Republike Hrvatske i srpskih lokalnih vlasti).

Snage UN-a nisu ispunile svoju obvezu da „što je prije moguće" obnove hrvatsku vlast na području „ružičastih zona". Naime, vodstvo je pobunjenih Srba, umjesto suradnje, zaštićena područja i ružičaste zone proglasilo jedinstvenom „državom", a liniju prekida vatre granicom te „države" prema Hrvatskoj. Time je srpska strana izričito odbacila Vanceov plan i Rezoluciju 762. Hrvatsko vodstvo inzistiralo je na tome da se srpskom vodstvu postavi ultimatum o suradnji na realizaciji te rezolucije ili će se posao na uspostavi hrvatske vlasti nastaviti i bez njih. Nakon više izgubljenih mjeseci neuspješnog nagovaranja srpske strane na suradnju i sastanaka Zajedničke komisije, 9. studenoga 1992. predstavnik UNPROFOR-a ustvrdio je da nije napravljen ni prvi korak u realizaciji mandata UN-a i da do daljnjeg obustavlja rad Komisije.

S obzirom na neuspjeh i nemoć Zajedničke komisije za „ružičaste zone“, Hrvatska je u siječnju 1993. bila primorana na vojno rješenje (operacija Gusar, odnosno Maslenica), da bi uspostavila nesporan suverenitet nad svojim teritorijem u zadarskome zaleđu i, što je bilo od vitalnog interesa ne samo za RH nego i za BiH, te cestom opet povezala sjever i jug zemlje. Na ispunjenje preuzetih obveza mirovnih snaga, posebno razoružanje srpskih jedinica teritorijalne obrane od teškog naoružanja, moralo se dugo čekati, neke nismo ni dočekali pa je Hrvatska vojska poduzela legendarne akcije (Bljesak i Oluja) za vraćanje rodne grude majci domovini.

Uz UNPA zone Zapad i Istok nisu postojale „ružičaste zone“, no do rješenja problema u drugim UNPA zonama UNPROFOR nije ni u njima odmah prionuo ostvarenju svojih temeljnih zadaća. To je u velikoj mjeri usporilo ostvarenje Elektroslavonije Osijek u obnovi razorenih objekata mreže na crti razgraničenja, kao i objedinjavanje okupiranog dijela mreže s neokupiranim u jedan jedinstveni sustav.

UNPROFOR nije pokazao samo nedjelotvornost u ostvarenju navedenih zadaća. Dapače, ono što se ne može prešutjeti o djelovanju UNPROFOR-a pri provođenju mirovnog plana jest mirno gledanje uspostave „srpske države“ u Hrvatskoj, kao i inicijativu za njezino ujedinjavanje s drugim „srpskim državama“ (retorika zaštićenog agresora). UNPROFOR je glede Vanceova plana učinio veoma malo, dapače, u istočnoj UNPA zoni sudjelovali su u kršenju zabrane na promet oružja u Jugoslaviji. Domaće stanovništvo u hrvatskim područjima pod zaštitom UN-a, kao i ono u ružičastim zonama, protjerivano je i pljačkano, a umjesto njega doseljavalo se srpsko stanovništvo. Samo u UNPA zoni istok ubijeno je više od 600, a protjerano više od tisuću Hrvata.

To je posebno tragično zato što su državne tvrtke kod mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja morale zaposliti sve doseljene Srbe zatečene u njima činom reintegracije. Tako je HEP, od takozvanih elektroprivrednih tvrtki na području UNPA zone istok, „ElektroKrajina“ (Vukovar) i „ElektroBaranja“ (Beli Manastir), morao preuzeti zapuštena postrojenja i broj radnika koji je značajno premašivao broj zaposlenih radnika prije rata. Tako je Pogonski ured Beli Manastir je nakon postupka mirne reintegracije imao dvostruko više radnika.

Ipak, s poslovnih motrišta, kao što je poduzimanje pothvata popravaka stanja SN i NN mreže Elektroslavonije na neokupiranom dijelu distribucijskog područja, te stradanja ljudi, njegov dolazak imao je i dobrih učinaka. Već nakon razmještaja snaga UNPROFOR-a u svibnju i lipnju 1992. godine u ravničarskim atarima, njegova zadaća i odgovornost za primirje na bojištima, sama njegova nazočnost, prorijedili su razorne napade na hrvatske gradove, sveli ih na pojedinačne istupe pijanih četnika, te uglavnom do kraja 1992. godine donijeli mir na svim bojištima istoka Hrvatske. Takvim uvjetima prilagodili smo svoje poslovanje u drugoj polovici 1992. i nadalje.

Zajedno s Elektroprijenosom Osijek pokušali smo, tijekom lipnja 1992., pisanim obraćanjem uspostaviti razgovore s predstavnicima mirovne misije o uvjetima za pristup određenim elektroenergetskim objektima prijenosne mreže od posebne važnosti za normalizaciju opskrbe električnom energijom istoka Hrvatske, a radi uvida u stanje njihovih oštećenja (TS 400/110 kV Ernestinovo, DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo, Osijek 2–Osijek 3…). Dugo smo čekali odgovor, a u njemu je bilo izvjesnog čuđenja razlozima i iznošenja stava da se naš zahtjev mora odobriti u razgovorima vojnih predstavnika tri strane i to HV-a, UNPROFOR-a i okupatorske vojske. Dok smo čekali, usudili smo se provesti preglede nekih objekata s udaljenosti što je samo potvrdilo sumnje o katastrofičnom stanju.

Politički promatrači mirovne misije sa strane RH prenosili su informacije o dvoličnom ponašanju okupatora, o izigravanju temelja mirovnog sporazuma, pri čemu ono drugo lice ima izraz kao da nikada neće otići s okupirane hrvatske grude. Kasnije objelodanjene povijesne obrade procesa to su potvrdile.

To nam je značilo da bez fizičke i pravne reintegracije UNPA Sektora istočna Slavonija s majkom Republikom Hrvatskom i potom bez mukotrpnog razminiranja područja oko elektroenergetskih objekata ne možemo očekivati pristup njihovoj obnovi na crti razdvajanja i na dijelu okupiranog područja.

To se predviđanje ostvarilo, o čemu kazuje godina u kojoj se prvi put uspjelo pristupiti srcu elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske, razorenom TS 400/110 kV Ernestinovo. Bilo je to 28. lipnja 1996. ili četiri godine poslije prvog zahtjeva mirovnim snagama. Pristup dalekovodima redovito je bio ograničen miniranošću trase ili pristupa dijelu trase, pa se nakon odlaska okupatora s te grude (1998.) vrijeme razminiranja „kalemilo" na to protraćeno vrijeme nedjelotvornog UNPROFOR-a. Takve su okolnosti ponajviše štetile vremenu obnove prijenosne mreže. To može potvrditi činjenica da se tek u razdoblju od 2000. do 2002. godine (osam do deset godina od dolaska UNPROFOR-a!) moglo pristupiti cijeloj trasi dalekovoda 400 i 220 kV prema susjednim državama.

Distribucijska mreža Elektroslavonije na području obranjenom od okupacije bila je u pogonski nepouzdanom stanju, s brojnim oštećenjima, tražila je žurno popravke svoga stanja, ali nije trebala pothvate UNPROFOR-a. Razoreni su bili dalekovodi koji su se pružali između neokupiranog i okupiranog područja, pa do reintegracije okupirane mreže nisu morali biti predmet obnove (npr. DV 35 kV Osijek 2–Dalj ili DV 10 kV Istok–Tenja).

2.5.2. Pouzdanost i sigurnost distribucijske mreže na neokupiranom području

Stanje distribucijske mreže Elektroslavonije u praskozorju mira

Stanje distribucijske mreže Elektroslavonije u praskozorje mira, početkom 1992. godine, nakon ratnih razaranja, na neokupiranom dijelu distribucijskog područja bilo je vrlo različito. Razlikama je najviše doprinijela brojnost različitih neprijateljskih pogodaka, ponegdje zbog blizine neprijatelja čak i mitraljeske vatre. U točki 1.5.11. slikom 1.68. smo simbolično prikazali gustoću tih, za ljude i mrežu, razarajućih ili ranjavajućih neprijateljevih pošiljki po područjima koja pripadaju pojedinim pogonskim uredima Elektroslavonije.

Kod pogonskih ureda čija je mreža na područjima koja nisu bila u osvajačkim snovima velikosrpske politike ili su bila u nekoj drugoj fazi osvajanja, ili je pak mreža bila izvan dometa projektila, fizičko stanje mreže bilo je predratno, a pogonsko ipak u određenom zaostatku. Naime, tijekom rata mnogi radnici koji rade na održanju pogonske spremnosti sastavnica mreže bili su u jedinicama Hrvatske vojske, oni koji su ostali pod radnom obvezom obavljali su poslove u nekoj vezi s ratom ili su pomagali na područjima s ratnim razaranjem (npr. radnici Pogonskog ureda Đakovo i sjedišta Pogona Našice), te tako odgodili neke redovite pothvate održavanja.

Već u ratu, a temeljitije u poraću, mogli smo kod pogonskih ureda čija je mreža na područjima obranjenih ratnim bitkama, neokupirana, očevidom spoznati svu tragičnost stanja sastavnica mreže koje su u jedva održivom pogonu. Ratno djelovanje neprijatelja nije pružalo dovoljno vremena za temeljiti popravak svakog oštećenja, već se često popravljalo tako da „drži napon" i omogući opskrbu, a istodobno izbjegne ugroza života radnika. Kako je svaki novi dan donosio nove kvarove i oštećenja, za dovođenje onih od jučer u tehnički idealno stanje nije se stiglo vraćati. Za svakodnevne popravke koristili su se praktični postupci u kojima često nije bilo mjesta svim tehničkim zahtjevima savršenog popravka.

Kroz brojne dane i projektile u njima, tisuće krhotina tih projektila, unatoč hrabrosti i predanosti elektromontera, pogonsko stanje postajalo je sve lošije. Primjeri stanja „drži napon" bili su brojni, navodimo značajnije zastupljene:

- Dalekovodi napona 35 i 10 kV
  - iščijana užad faznih vodiča
  - prekinutost zemljovodnog užeta u rasponu susjednih stupova
  - provjesi vodiča, manje ili više ispod dopuštene udaljenosti od zemlje
  - velik broj mjesta sa „zakrpanim" vodičima
  - puknuti ili razoreni izolatori
  - izolatorski lanci s umanjenim brojem izolatora
  - potrgana ovjesna oprema
  - pokidane konzole ili prečke čelično rešetkastih stupova
  - oštećenje betonskih stupova do željezne armature…

- Transformatorske stanice 35/10 kV i 10/0,4 kV
  - / oštećenje građevine od krova preko zidova do temelja
  - / napukla ili razbijena stakla na prozorima građevine trafostanice
  - / izolatorski lanci za zavješenje nadzemnih dalekovoda s oštećenim ili s umanjenim brojem izolatora
  - / odvodnici prenapona s pokidanim priključkom, oštećenim keramičkim tijelom
  - / izbušen konzervator za ulje na energetskom transformatoru
  - / završetak kabelskog voda s oštećenim izolatorskim završetcima ili bez njih, ili bez kabelske glave
  - / rasklopne naprave u trafostanici s mehaničkim poteškoćama
  - / premošteni VN osigurači ili bez izolatora u postolju, u stupnim trafostanicama 10/0.4 kV
  - / izbušeni razvodni NN ormarići, s iskrivljenim vratima…
- Mreže napona 0,4 kV
  - / željezni krovni stalci nadomješteni drvenom konstrukcijom
  - / opasno nagnuti krovni stalci
  - / oštećeni izolatori
  - / brojna mjesta „krpanja“ vodiča
  - / vodiči javne rasvjete izdvojeni iz dijela voda (nekoliko raspona)
  - / konzole na drvenim stupovima odvojene od stupa i vise na vodičima
  - / razbijene armature javne rasvjete
  - / izbušen razvodni ormarić na pročelju zgrade…

Neki primjeri stanja opreme dalekovoda i trafostanica, a u kojima su i dalje „držali napon“ i prenosili energiju bila su na razini čuda, da ih nismo vidjeli svojim očima pričama ne bismo vjerovali (slika 2.65. s raspoloživim slikovnim primjerima, ne i najčudnijim tijekom rata).

Odmah po ozbiljnom smanjenju neprijateljskog artiljerijskog djelovanja, dolaskom i rasporedom snaga UNPROFOR-a u UNPA zonu istok, u svibnju 1992. pristupili smo izradi elaborata i projekata obnove pojedinih činitelja elektro i plinoenergetskog sustava Elektroslavonije na neokupiranom području. Tim uradcima mogli smo prepoznati mjerodavne apsolutne i relativne vrijednosti fizičkih veličina obranjenog, a oštećenog blaga HEP-a na brizi Elektroslavonije Osijek. Glede okupiranog dijela mreže nismo znali pogonsko stanje, na dijelu tog područja bilo je ratnih djelovanja, pa smo samo utvrdili veličinu okupiranog u odnosu na te sastavnice na cijelom području ESO-a (tablica 2.3.).

Tablica 2.3. Usporedba ukupnih vrijednosti nekih veličina distribucijske mreže ESO-a s onima oštećenim ratnim razaranjem i otuđenim na okupiranom području (1992.).

Red. br.	Objekti distribucijske mreže ESO-a	Stanje prije rata 1991. (km, kom)	Oštećeni objekti na obranjenom području (km, kom)/%	Oštećeni objekti uz liniju razgraničenja (km, kom)/%	Objekti na okupiranom području (km, kom)/%
1	2	3	4		5
1.	Nadzemni DV 35 kV	280	56/**20**	47/**17**	76/**27**
2.	TS 35/10 kV	32	9/**28**	2/**6**	8/**25**
3.	Nadzemni DV 10 kV	1.891	78/**4**	75/**4**	476/**25**
4.	TS 10/0,4 kV	1.388	55/**4**	58/**4**	330/**24**
5.	Nadzemna mreža 0,4 kV	2.830	283/**10**	116/**4**	683/**24**

Napomena: linija razgraničenja određuje područje koje nije okupirano, ali koje je glede radova na sanaciji ratnih šteta na početku mirovne misije bilo, radi „mira u kući“, nedostupno (do kraja 1992.).

Slika 2.65. Kad je ispred svega bila potreba za opskrbom električnom energijom, kada je struja morala teći unatoč svega, pa i ugroze života elektromontera, popravci i otklanjanje kvarova nije nužno učinjeno s najboljom tehnologijom, tek tako da dalekovod ili trafostanica „drže napon".

Izbor pristupa za poboljšanje pogonske sposobnosti mreže s ratnim ranama

Što raditi, s kakvom strategijom savladati poslijeratno stanje mreže, ostvarujući istodobno zahtjeve njezine budućnosti? To pitanje postavljali su si stručnjaci Elektroslavonije mjerodavni znanjem i poslovnim položajem za pogonsku sposobnost mreže u svakoj pogonskoj prilici, a primjenjujući strategiju razvoja mreže.

Za opredjeljenja u svezi sa sanacijom (popravak uz poboljšanje prethodnog stanja) i obnovom (popravak do istog prethodnog stanja) distribucijske mreže, tako je sudbina htjela, moglo se koristiti rezultate studije „Dugoročni razvoj distribucijske djelatnosti u Hrvatskoj do 2000. s projekcijom do 2005. godine", a koja je nakon recenzije prihvaćena u prosincu 1990. Dakako, studija u svojim polazištima nije predviđala ratna razaranja mreže, pa se na usvojenim rezultatima te studije i ratnih zbivanja prema distribucijskoj mreži, do početka 1992., izradila studija „Strategija sanacije i razvoja distribucijske mreže Hrvatske".

Na sastanku stručnog savjeta za recenziju studije pod predsjedanjem g. Dasenka Baldasarija, u Zagrebu 15. travnja 1992., vrlo aktivno prisustvovali su i predstavnici Elektroslavonije. Predsjedatelj nije imao riječi hvale za rezultate studije tim više što će stanje i otklanjanje ratnih šteta bitno promijeniti njezine rezultate.

I tako su nade da će rezultati studije biti istodobni putokaz za sanaciju i obnovu stanja nakon ratnih razaranja, te za dugoročni razvoj distribucijske mreže, ostale neostvarene, a moralo se žurno obrisati posljedice rata ne samo u našoj duši već i u našoj mreži.

No i prije opisanog osvješćenja, gospodarski plan poslovanja Hrvatske elektroprivrede u 1992. godini određen Odlukom Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede od 6. veljače 1992. utvrdio je iznose financijskih sredstava za poslovne planove u toj godini:

- Plan razvoja i izgradnje elektroenergetskih objekata
- Plan investicijskog održavanja,
- Plan tekućeg održavanja
- Plan ostalih materijalnih i nematerijalnih troškova.

Ukazujemo na tri ključne osobine gospodarskog plana za 1992.:

- raspoloživa sredstva zadovoljavaju samo 15 % ukupno potrebnih ulaganja
- djelatnost distribucije privremeno je drugim djelatnostima ustupila 31,9 % raspoloživih sredstava
- za sanaciju ratnih šteta na objektima distribucije ovim planom nisu predviđena sredstva.

U tom gospodarskom planu, koji je bio uvelike određen teškim financijskim stanjem HEP-a, od ukupno raspoloživih sredstava na razini Direkcije za distribuciju, novoj Elektroslavoniji pripadalo je 6,9 %, što je bez financiranja sanacije i obnove bio relativno pravičan udio, ali je njegova apsolutna inačica imala iznos sredstava nedostatan potrebama. I onda 4. lipnja 1992., kad smo snažno zakoračili ostvarivati planove, dolazi pismo generalnog direktora o uvođenju mjera „Restrikcije u realizaciji planova izgradnje, investicijskog i tekućeg održavanja“, a na temelju njih direktor Elektroslavonije donosi 10. lipnja 1992. „Mjere za racionalno gospodarenje u DP Elektroslavonija Osijek“.

Od ukupno dodijeljenih nam financijskih sredstava, izuzevši ostale materijalne i nematerijalne troškove, ESO-ovim objektima mreže 35 kV namijenili smo 24 %, a objektima mreže 10 i 0,4 kV oko 33 %. Dakle toj naponskoj razini mreže ponajviše, a uzevši u obzir i neke druge funkcije mreže, kroz opisane planove namijenili smo približno 60 % sredstava utvrđenih gospodarskim planom. Želimo istaknuti da smo i u oskudici financijskih sredstava u ranom poraću, pod teretom restrikcije ostvarenja planova, funkcioniranju distribucijskog sustava i pouzdanosti opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom dali važnu ulogu.

Pogon za distribuciju plina imao je izvjesnu višu razinu samostalnosti u rasporedu svojih financijskih sredstava, pa mu je bilo lakše slijediti izrečenu poslovnu filozofiju.

Kako nisu bili osigurani potrebni posebni izvori financiranja za sanaciju ratnih šteta, Elektroslavonija je donijela odluku o prvom koraku tijekom 1992. godine, a to su popravci sa smislom obnove do tehničko-tehnološke razine prije ratnih razaranja, a dopuštena su i „pametna“ odstupanja, sve s ciljem osiguranja opskrbe električnom energijom potrošača u funkciji života i zdravlja ljudi te postupne normalizacije rada gospodarstva. Financiranje zahvata prvog koraka išlo je iz spomenutih planova poslovanja.

Drugi korak, planirali smo, proveo bi se obećavajućim programom Sanacije i obnove (popularna kratica: SiO), koji je najavljivala Direkcija za distribuciju, počevši od 1993. godine, a program bi bio utemeljen na rješenjima koja će u sebi sadržavati i dugoročni razvoj distribucijske mreže. Važno je uz taj program reći da je s vremenskog motrišta njegovo ostvarenje moralo pratiti, a u pravilu biti i ispred državnog programa RH za povratak prognanih u njihove domove, program sućuti okrenut ljudima i njihovoj prognaničkoj tuzi za izgubljenim domom. Biti u mogućnosti upaliti svjetlo u svom domu bio je preduvjet povratku.

Mreža napona 35 kV

Iz tablice 2.3. razvidno je da je nadzemna mreža 35 kV na obranjenom području pretrpjela najveća oštećenja. Ona ima najveći udio **oštećenih jedinica mjere (kilometara) u ukupnoj du**ljini, onoj na obranjenom i

privremeno okupiranom području. Uzevši u obzir stanje u TS 35/10 kV, bio je to nagovještaj velikog i napornog rada ekipe 35 kV ESO.

Naše aktivnosti na fizičkoj zaštiti energetskih transformatora 35/10 kV paletama opeke, za sigurnost opskrbe važnih sastavnica mreže, započete tijekom rujna i do kraja 1991. godine, nastavile su se za jednu preostalu trafostanicu (TS 35/10 kV Jug) još i u travnju 1992. To navodim kao pokazatelj upornosti koju je u ovom primjeru podržavala naša nevjerica u kraj rata i nastup trajnog mira kada je riječ o sigurnosti opskrbe, a vjeru u uzrečicu iskovanu u ratu kao odgovor na pitanje „što ako nam ne bude potrebno“: *bolje da u ratu imamo i ako ne bude potrebno, nego da bude potrebno, a nemamo*. Ta ratna filozofija iskovala se, potvrdila se ponajviše u pravodobnoj izgradnji privremenih nadomjesnih objekata mreže.

Tijekom prve polovice 1992. godine, tijekom mjeseci u kojima je bilo djelovanja neprijateljske artiljerije na područje s mrežom ESO (Osijek – Valpovo), ekipa 35 kV ESO nije se mogla posvetiti temeljitim popravcima stanja te mreže jer je bila „raspeta“ i potrebama za poboljšanje stanja pogona mreže 35 kV na području Elektre Vinkovci. Ta predana, hrabra i stručna skupina elektromontera dala je uistinu velik doprinos pogonskom stanju mreže 35 kV susjednih distribucijskih područja. Kod Elektre Vinkovci od spasonosne sječanjske zamjene transformatora 35/10 kV u TS Vinkovci 1, popravaka vodova 35 kV bitnih za napajanje područja Županje, do poslova oko puštanja u pogon nove TS 35/10 kV Mikanovci.

Rat u Bosni, napose u Bosanskoj Posavini, u drugoj polovici 1992., ima za posljedicu i artiljerijske napade na šire područje slavonske Posavine, a posebno okolice Slavonskog Broda i ponovno Županje. Težište interventnih poslova ekipe 35 kV ESO, izvan područja Elektroslavonije, postaje uže područje Elektre Slavonski Brod, na dalekovodima 35 kV što se pružaju iz TS 110/35 kV Podvinje, ali i iz pripadajućih TS 35/10 kV. Na području Županje pak, ponosno ukazujemo na doprinos potkraj 1992. u ostvarenju prespajanja u mreži 35 kV za ostvarenje privremenog objekta „205“ (TS Đakovo 2–Babina Greda), kao i ostvarenju prilagodnih zahvata u TS 110/35/10 kV Županja 2 kod prespajanja DV 110 kV.

Između pothvata na područjima Elektre Vinkovci i Elektre Slavonski Brod, ekipe 35 kV ESO za dalekovode i trafostanice posvetile su svoje znanje i predanost radu mreži ESO, a do kraja 1992. ističemo sljedeće pothvate i objekte:

- žurna nadoknada, zbog rata na dijelu područja, odgođenog redovitog održavanja dalekovoda 35 kV i trafostanica 35/10 kV na području bez ratnih djelovanja
- pothvati za podizanje pogonske spremnosti DV 35 kV na području Pogona Osijek s najsnažnijim ratnim djelovanjima, na primjerenu razinu dok će razina obnove po načelu „kao novi“ slijediti u drugom koraku
- popravak ili zamjena vitalne primarne opreme u trafostanicama 35/10 kV, kao što su prekidači i transformatori, a kod kojih su se očitovala oštećenja ili problemi s radnim svojstvima
- popravak građevina trafostanica 35/10 kV - krovište, zidovi, prozori (zamjena plastike ili lima sa staklom).

Iz raspoložive radne dokumentacije, kao što su dnevnici rada, može se zamijetiti jedna zanimljiva posljedica pogona mreže u ratnim uvjetima [42] i [43]. Sastavnica primarne opreme TS 35/10 kV koja je bila najčešće predmet zamjene ili popravka bio je srednjonaponski malouljni prekidač, u više navrata 10 kV negoli 35 kV. Tome su sigurno doprinijeli brojni višefazni i jednofazni kvarovi na vodovima kod kojih je prekidač morao isključivati velike struje kvara ili manje, ali uz okolnosti s prenaponom. Mora se naglasiti da unatoč svemu nepovoljnom po prekidač, nije se dogodila nijedna havarija prekidača koja bi se prenijela na okolni dio postrojenja. Zamjena ulja nakon propisanog broja isključenja kvara bila je i u ratnim uvjetima redovito ispunjavana obveza, ponekad nimalo bezopasna (npr. u TS 110/35 kV Osijek 1), jer nije se izazivalo rizik eksplozije prekidača.

S rastavljačima 35 kV i njihovim pogonima bilo je manje problema. Potonje pridjeljujemo i činjenici o manje sklopnih radnji, jer smo već početkom rata sustavom

vođenja oblikovali uklopno stanje mreže 35 kV, posebno koristeći se raspoloživosti dvostrukih sabirničkih sustava u gradskim trafostanicama 35/10 kV, koje je onda smanjilo broj potrebnih sklopnih radnji.

Izbjegavanje rizika od havarije jedne sastavnice postrojenja s kojom bi bila ugrožena pogonska sposobnost drugih, bilo je pravilo koje se nastojalo svakako ostvariti. Gdje nam je već neprijatelj artiljerijskim razaranjem smanjivao raspoloživost sastavnica mreže, još bismo sami sebi trebali zadavati udarce protiv raspoloživosti? Ne, rizike od havarije, posebno one sa širim posljedicama, držalo se pod našim nadzorom.

Tako je do kraja 1992. godine užurbanim pothvatima obnovljena pogonska spremnost dalekovoda i trafostanica u mreži 35 kV do prihvatljive tehničko-tehnološke razine i ponegdje s prijeko potrebnim „inteligentnim" odstupanjem od propisa, a razliku do željene nadomještala se vještinama, znanjem, predanošću misiji HEP-a i domoljubljem radnika.

Mreža napona 10 i 0,4 kV

U mreži 10 kV i 0,4 kV također smo tijekom druge polovice 1992. godine primijenili strategiju popravka u dva koraka, prvi odmah sa smislom obnove do tehničko-tehnološke razine prije ratnih razaranja, uz dopuštena „opravdana" odstupanja, a drugi od 1993. programom sanacije ratnih šteta i obnove mreže.

U točki 2.4.2. prikazali smo da se i mreža 10 kV na području Osijeka i bližeg okruženja (PU Valpovo) našla u ognju krhotina granata svake artiljerijske vrste, a koje su uzrokovale brojne kvarove. Svaki kvar morao se otkloniti, nije se smjelo dopustiti povećavanje neraspoloživih vodova što bi moglo trajno ugroziti stalnost opskrbe vojne i civilne obrane. Slikom smo istaknuli i vodove u toj mreži čije smo razaranje pokušali predočiti brojem kvarova. Tom stanju treba pridružiti mrežu iste naponske razine na području PU Podravska Slatina, PU Orahovica i PU Đakovo, ali ipak s manjim brojem kvarova.

Kvarovima su bile pridružene intervencije za održanje pogonskih sposobnosti, u okolnostima koje smo opisali kod mreže 35 kV, ali s dodatnom mjerom opasnosti.

Opasnost je uglavnom imala porijeklo u činjenici da je u velikom broju riječ o mreži sa zrakastim (radijalnim) vodovima, dakle s manjim mogućnostima napajanja s druge strane, iz nekog drugog smjera dalekovodom bez kvara. To je u konačnici skraćivalo vrijeme odgode trenutka pristupa tom pothvatu i vrijeme raspoloživo za otklanjanje kvara, jer struje nemaju oni kojima je prijeko potrebna ili im puno znači. Sve to podizalo je razinu ugroze života elektromontera, te opravdavalo tehnologiju popravka koja zahtijeva manje vremena, a s tim ruku pod ruku ide lošiji učinak i privremenost učinjenog.

Zbog svega navedenog, slobodna je procjena autora, stanje mreže 10 kV koje je trebalo popraviti u prvom koraku u ranom poraću, prije sustavne sanacije i obnove, bilo je s gledišta pogonske spremnosti nešto lošije negoli mreže 35 kV. Nadalje, postojao je teško savladiv problem raspoloživosti dovoljnog broja radnika, jer je osim pothvata popravaka na ratnim djelovanjem oštećenim sastavnicama mreže bilo potrebno provesti pothvate redovnih godišnjih revizija sastavnica mreže bez ratnih oštećenja, primjerice brojnih gradskih KTS 10/0,4 kV, koji su tijekom rata opravdano bili u drugom planu. Pomirenje stvarnih potreba i kadrovskih sposobnosti ostvarivalo se provedbom djelomičnih, kazivalo se tada „parcijalnih", revizija. Kao i u ratnim uvjetima, problem s radnicima, bilo kakav bio, bio je savladan njihovim predanim pristupom obvezama i hrabrosti pri njihovu ostvarenju.

To je nezaboravna i neizbrisiva istina naše povijesti iz vremena Domovinskog rata.

A s kojim su se prijeko potrebnim zahvatima do kraja 1992. odstranjivala oštećenja, podizala pogonska sposobnost, pouzdanost opskrbe u mreži 10 i 0,4 kV? Ističemo najčešće sljedeće zahvate i objekte:

- zatezanje vodiča na vodovima i priključcima za smanjenja provjesa (10 i 0,4 kV)
- popravci i zamjena rastavljača i rastavnih sklopki u nadzemnim vodovima (10 kV)
- popravci i zamjena rastavljača u kabelskim trafostanicama (10 kV)
- zamjena usponskih vodova kod stupnih trafostanica 10/0,4 kV (0,4 kV)

- zamjena VN osigurača, „prebrikanih“ ili s oštećenim postoljima (10 kV)
- zamjena oštećenih ili probijenih odvodnika prenapona (10 kV)
- dolijevanje ulja u transformatore 10/0,4 kV i vraćanje odspojene Buholz zaštite
- zamjena energetskih transformatora 10/0,4 kV (najčešće kod stupnih TS-a)
- sanacija građevine KTS-a (krovište, otvori, vanjski ormarić NN razvoda)
- vezivanje vodiča za izolatore, zamjena izolatora i podupora (10 i 0,4 kV)
- privođenje funkciji mreže javne rasvjete uz dogovor s općinom (0,4 kV)
- zamjena vodiča mreže 0,4 kV s neprihvatljivim brojem mjesta „krpanja“ (0,4 kV)
- zamjena oštećenih drvenih stupova prigradske 0,4 kV mreže.

Zahvati na mreži 0,4 kV u prvom koraku nisu imali snažan tehnološki iskorak onog vremena, primjenu izoliranih vodiča, samonosivih kabelskih snopova, poznatih SKS kabela. Ponegdje bi se na krovne stalke ubacio SKS kada se mijenjao vodič u jednom ili više raspona. Izolirani vodiči u mrežama 0,4 kV bili su tehnološki iskorak planiran za projekt sanacije i obnove.

I dok su prisutni elektromonteri sami, svojim predanim radom, nadomjestili manjak elektromontera, nedostatak specijalne mehanizacije, dizalica i košara bilo je teško nadomjestiti. U ratnim razaranjima unatoč primjeni mjera očuvanja voznog parka (npr. raspršivanje mjesta parkiranja vozila izvan vremena rada), uništeno je sedamnaest vozila, od kojih su deset upravo radna i specijalna. Njihovo nadomještanje omogućilo je zajedništvo kroz koje su pogonski uredi bez velikog opsega posla u ranom poraću pomagali s radnicima i potrebnom mehanizacijom.

Posebnost stanja dijela distribucijske mreže napona 10 kV i 0,4 kV na neokupiranom području, u nastupu mira, bila je njezina potpuna razorenost, **što** nam je kao „dar za oproštaj“ poklonio neprijatelj pri povlačenju pred Hrvatskom vojskom sredinom prosinca 1991. Mislimo na područje Brđanska kod Voćina (PU Podravska Slatina) i na podpapučka sela (PU Orahovica). No, kako u tim mjestima nije bilo stanovnika, niti se uz postojeće uvjete povratak skoro očekivao, te su se mreže glede osposobljavanja za pogon svrstale u one čiji će se popravak, u vremenu potvrđenog mira, financirati posebnim HEP-ovim programom sanacije i obnove distribucijske mreže, a vremenski će biti određen procesom povratka stanovnika.

Mreža za distribuciju prirodnog plina

Razorenost i oštećenost plinske mreže bila je značajno manja od one na električnoj mreži, što je razumljivo jer je plinska mreža pretežito podzemna. Također, valja napomenuti da je na okupiranom području bio tek mali dio ukupne plinske mreže, samo naselje Sarvaš i Nova Tenja, jer Baranja i područje Dalja nisu bili plinoficirani. Procjene o vrijednosti štete, sagledavajući stanje jedne i druge mreže, a koje smo učinili netom nakon prestanka razaranja, pokazale su da su štete u plinskoj mreži približno tek 1,2 % od onih u električnoj mreži.

2.5.3. Poslovne zgrade Elektroslavonije razarane slučajno i namjerno

Razaranje sastavnica elektroenergetskog sustava Hrvatske elektroprivrede imalo je cilj prekinuti tok električne energije i prirodnog plina potrebama vojne i civilne obrane, te životu stanovnika Hrvatske. Razaranjem poslovnih objekata htjelo se „utjerati strah u kosti“ HEP-ovim ratnicima svjetla i topline, kako bi ih strah vodio u odlučivanju i postupanju, a ne njihova hrabrost. Jer, znali su psiholozi rata u JNA da se čovjek lakše slomi kad se ne osjeća sigurnim ni u svome domu, na ulici, u poslovnoj zgradi, izvršavajući radne zadaće, kad je na svakom mjestu prijetnja pogibelji.

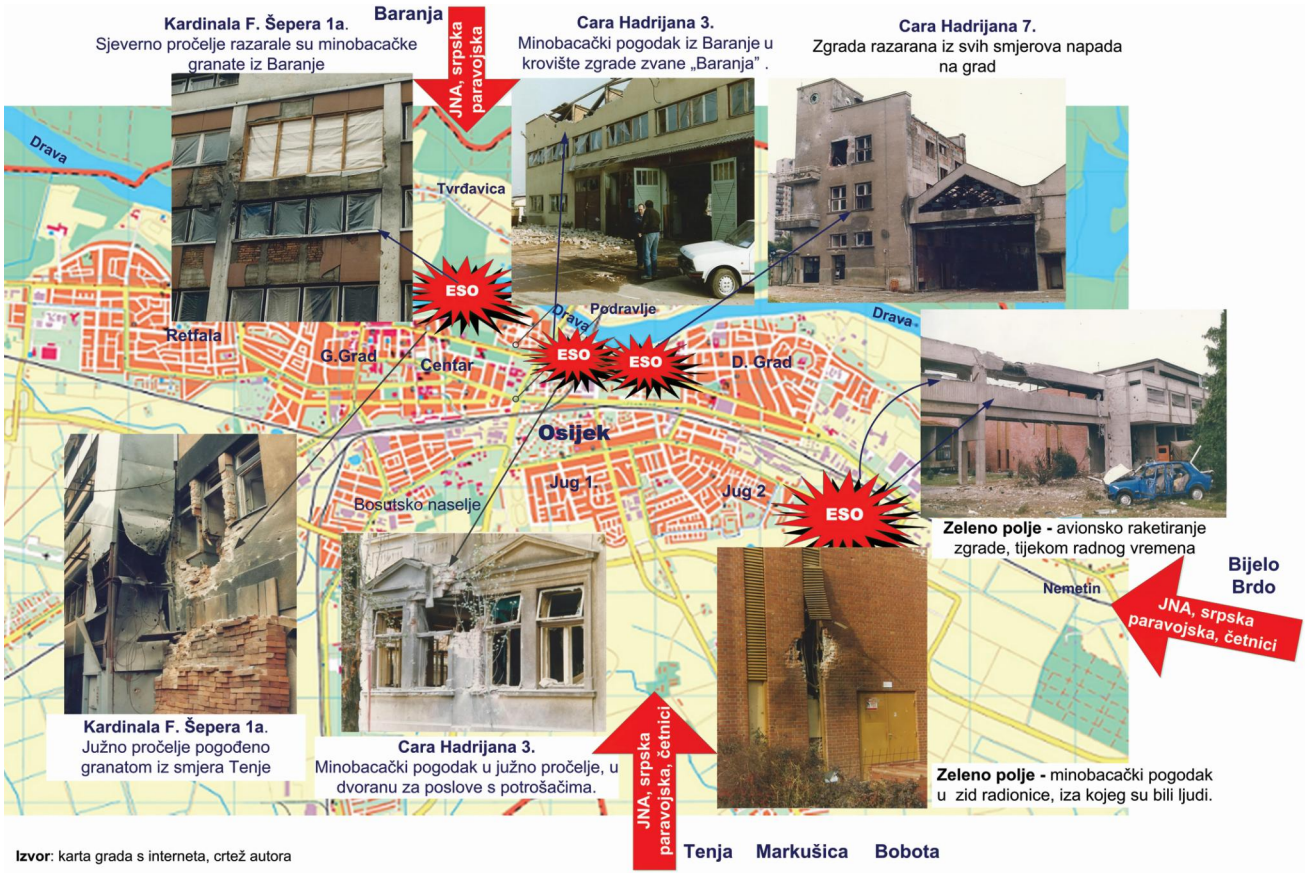
U ratnim djelovanjima, kod ispaljivanja minobacačkih granata na područje s mnoštvom zgrada nekog naselja, pogodak baš neke zgrade može biti odraz ciljanja ili slučaja. Ciljanje baš nekog objekta uvijek ima i sasvim određeni poticaj, osvetnički, ratno-taktički, huškački, izazivački, zastrašujući. No, na drugoj, pogođenoj strani, pogođeni objekt nema živu dušu, on nijemo podnosi nastalu štetu, ali kod ljudi koji žele život na svome i po

svome, razaranje doma ima za neprijatelja rađanje otpora njegovim nakanama.

Prva granata koja je pogodila, „u pune“, poslovnu zgradu Elektroslavonije u sjedištu poslovne jedinice izvan grada Osijeka, bila je ona ispaljena tijekom bitke za vojarne iz vojarne Dračice u Đakovu, u nedjelju 14. rujna 1991., lijepog rujanskog dana. Je li to bila osvetnička namjera zbog isključenja vojarni opskrbe električnom energijom ili posljedica promašaja zgrade sa zapovjedništvom ZNG-a nevažno je. Važno je što je nastala velika materijalna šteta, što je obitelj radnika stanara ostala bez krova nad glavom, što su bili ugroženi ljudski životi, ali i što je razaranje pojačalo domoljublje u srcima radnika do kraja rata.

Kroz sve faze ratnih zbivanja, sve do ranog poraća, neprijateljevim razaranjem stradale su samo poslovne zgrade u Osijeku. Poslovne zgrade gdje su radili radnici Elektroslavonije i drugih elektroprivrednih jedinica u Osijeku bile su na čistini prema prvoj crti obrane, njihova su pročelja ili naličja bila okrenuta cijevima neprijateljske artiljerije prema istoku, sjeveru i jugu (slika 2.66.).

U prosincu 1991. nakon pada crte naše obrane kod Sarvaša i pomaka crte Klisa – Tenja prema gradu, neprijatelj s istoka zgradu Pomoćnih djelatnosti i Elektroničkog računskog centra na lokaciji Zeleno polje mogao je vidjeti golim okom. Jednako tako od juga iz pravca Klise i Tenja. Ti naši objekti bili su izravni cilj neprijateljske artiljerije, ali i nuzgredna žrtva kad je cilj bila

Slika 2.66. Svaki pogodak minobacačke granate ili avionske rakete ima svoju priču o uništavanju vrijednosti ljudskog rada i ugrozi njegova života. Ima i pogodaka uz koje se sjećamo ljudi žrtava vrućih krhotina, njihova lakšeg ili težeg ranjavanja, njihove pogibije, a svaki pogodak ranio je i dušu svakog od onih koji su tu radili.

elektrana TE-TO Osijek, ali i Osječka pivovara, Osječka tvornica šećera, tvornica MIO-Standard…

Poslovne zgrade na desnoj obali Drave, Šetalište kardinala F. Šepera, Cara Hadrijana 3 i 7, bile su bez zaklona od drugih zgrada prema sjeveru, prema okupiranoj Baranji. Te potonje, na lokaciji s imenom rimskog imperatora, neprijatelj je tukao sa svih okupiranih strana nepokorenog grada Osijeka.

Uvijek se pitamo koliko li je projektila izravno pogodilo te HEP-ove poslovne objekte, a koliko njihove krhotine pri padu projektila u blizinu. Svakodnevni svjedoci vremena i događaja zamisle se nad tim pitanjem, misle bez namjere preuveličavanja, vodeći se sjećanjem i brojem dana od prvog do posljednjeg projektila (10 mjeseci ili oko 300 dana), te bez imalo sustezanja kažu: to je nemoguće točno utvrditi, ali procjene za lokacije Zeleno polje kao i Cara Hadrijana 3 i 7 (zajedno) kažu preko tisuću ili blizu te brojke. Za lokaciju Šetalište kardinala Franje Šepera broj je oko tri stotine. Naši poslovni objekti u kojima su radnici radili bili su potkraj rata stvarno na položaju iza prve crte obrane grada.

Zašto spominjemo brojeve projektila razaranja i smrti? Zato što oni, vjerodostojni, mogu predstaviti sve mjere opasnosti i straha kojima su bili izloženi radnici u ostvarenju HEP-ove misije u Domovinskom ratu. U takvim uvjetima rata išlo se prema ranom poraću.

Stanje poslovnih objekata u Osijeku u ranom poraću, koliko god bilo narušeno razaranjem, bilo je održivo s motrišta obavljanja poslovanja, a prije svega zato što je bio smanjen broj radnika korisnika poslovnog prostora zbog:

- dragovoljnog sudjelovanja radnika u jedinicama ZNG-a i Narodne obrane
- mobilizacije radnika za Hrvatsku vojsku
- otkaza ugovora o radu
- ograničenja broja radnika na broj za izvršenje radne obveze
- čekanja radnika na posao kod kuće
- dopusta majki s djecom mlađom od 12 (10) godina
- prognanih na radu u drugim dijelovima HEP-a,
- razmještaja skupina radnika izvan uobičajenih službenih prostorija u radna skloništa, a radi zaštite radnika.

Zbog navedenih razloga tijekom prvih mjeseci ranog proljeća, do ljeta 1992. godine, razorenost poslovnog prostora nije zadavala radna ograničenja. Kako je dio razloga smanjenog broja radnika bio pod odlukama s uvjetovanim ograničenjima, odmah smo prionuli sanaciji poslovnih prostora koji se svakodnevno koriste očekujući povlačenje nekih odluka. Takvom pristupu podršku je još davala i vjera u mir ojačana dolaskom UNPROFOR-a, a uzgred, neprijatelju je i to bio razlog zašto Osijek obasuti projektilima.

Taj prvi korak sanacije poslovnih objekata financirali smo vlastitim sredstvima za održavanje poslovnih objekata. Od sredine do kraja 1992. godine na posao se vraća velik broj odsutnih radnika (radnici na čekanju, dragovoljci, ratni radni vod ESO-a, demobilizacija HV-a, majke s malom djecom, dio prognanih).

Za mir u duši na putu iz rata u poraće, na putu prema stvarnom miru, radnicima je bio potreban krov nad glavom u njihovu radnom domu, ali i, bar još neko vrijeme, vidljive rane tog doma. Rane su održavale ponos do konačne pobjede koja se rađala sa svakom zorom slavonske, baranjske i srijemske ravnice.

2.5.4. Prve rasprave o sustavnom pristupu financiranju sanacije ratnih šteta

U listopadu 1992. godine imenovana Radna grupa Direkcije za distribuciju, članovi su redom ugledni ekonomski stručnjaci, raspravljala je o uvjetima financiranja poslovnih planova u posljednjem kvartalu, a među one redovne sastavnice gospodarskog plana uvrstili su i financiranje sanacije ratnih šteta. Uistinu za pohvalu, a zaključili su i preporučili da treba podržati dva izvora financiranja:

- vlastita sredstva HEP-a i
- sredstva Fonda za obnovu Republike Hrvatske.

S vlastitim sredstvima treba započeti odmah, u 4. kvartalu 1992. godine, a raspoloživa sredstva utvrditi na sljedeći način: obračunana (procijenjena) amortizacija

i revalorizacija amortizacije za 1992. godinu umanjena za iznos utrošenih sredstava u istoj godini i umanjena za potrebna sredstva za realizaciju plana izgradnje u 1992. godini.

Tako je Elektroslavonija prijavila i dobila prva sredstva za sanaciju energetskih i poslovnih objekata u 4. kvartalu 1992. u iznosu od 355 000 DEM. Optimizam se vratio u naše planove poslovanja.

Već nakon pregleda objekata na obranjenom području obuhvaćenom ratnim oštećenjima načinjen je potkraj 1992. godine popis ratnih šteta, a početkom 1993. godine započela je izrada sveobuhvatnih elaborata za sanaciju ratnih šteta i obnovu distribucijske mreže Elektroslavonije. U isto vrijeme ili nešto kasnije to su radila i druga distribucijska područja obuhvaćena ratnim razaranjem (11 od 19 distribucijskih područja), s planiranim financiranjem iz kredita Svjetske i Europske banke za obnovu i razvitak. Također, vođene su i rasprave o tehničko-tehnološkoj strategiji sanacije i obnove.

Dugo potom, jako dugo, godinama, odvijali su se pothvati sanacije ratnih šteta u distribucijskom sustavu Elektroslavonije. Uvijek kad bismo pomislili da smo tik do kraja, sjetili bismo se ili zapazili neko ratno oštećenje, a kad ono nije utjecalo na pouzdanost i sigurnost distribucijske mreže, poželjesmo ga zadržati kao sjećanje na dane ponosa.

2.6. Radnici i njihovi životi u ratu i ranom poraću

2.6.1. Biti ili ne biti tu, dvojba u tjeskobi duše

Od praskozorja rata i dana „crnog“ rujna iz tjeskobe duše radnika čulo se pitanje: biti ili ne biti tu? Porijeklo tog pitanja nije imalo kod svakoga radnika isti poticaj, razlog, pa, dakako, ni odgovor, ni daljnji postupak. A živeći rat dalje od dana crnog rujna okolnosti za tjeskobu duše bile su teže i teže.

Tih prvih dana prosinca 1991. godine, ozvučenih granatama, ohlađenih godišnjim dobom, opkoljenih strahom o ishodu rata, s tjeskobom u duši, svako buđenje izgledalo je kao svečanost života, a dan što je slijedio kao trenutak sučeljavanja našeg života s kobnom sudbinom što ju određuje rat. A koliko je već kobnih dana iza nas, koliko je nesreće i zla doživio čovjek na ovom komadiću svijeta na kojem živimo, radimo i mremo.

Tih su dana udaljenosti prema neprijatelju na istočnoj i južnoj strani grada postajale sve manje. Napadan je Sarvaš, Ivanovac, Antunovac, Rosinjača i Brijest. Dah i lice nečovječnosti bili su nadomak doma, a to je produbljivalo tjeskobu duše.

U mislima, na usnama i u riječima radnika i branitelja bila su pitanja. Ima li netko za nas riječi što razgone tjeskobu duše, koje nas uvjeravaju da nismo sami, ima li netko tko će nam pomoći ponijeti križ života putem ostanka na ovoj grudi?

Predviđajući dolazak dana u kojima će nam, kao misionarima svjetla, biti teže pobijediti mrak, dana u kojima nam je svima potrebno ohrabrenje za put kojim smo odlučili ići, a i dana u kojima će naša odluka ostanka u paklu rata biti na kušnji prema odluci onih koji su otišli u blagostanje mira, uputio sam 3. prosinca 1991. radnicima Elektroslavonije pismo jednog gledišta naše zajedničke tjeskobe [37], našeg zajedničkog puta (prilog 2.5.).

Nama koji smo ostali tu

Život i njegov smisao na našoj grudi dosižu prag hamletovskog bitka. *Fizičkog i smislenog bitka.* ***Biti tu i preživjeti ili umrijeti, ili ne biti tu i preživjeti, ali umrijeti po ljudskosti.***

Tmasti oblaci rata iskušenje su za čovjeka u nama. Mirne noći, jutra u kojima nas budi svanuće dana postaju naš san, naspram košmarne jave. I eto u tjeskobi čuvstva: ***biti ili ne biti tu****.*

Može li se čitavo bivstvovanje čovjeka na zemlji svesti na pitanje o vlastitom životu? Može li mu on biti jedini smisao? Kome to služi čovjekov život? Koji višnji cilj je vrijedan čovjekova života? Pitanja iz mračne tjeskobe duše.

Vječna čovjekova težnja za vječnošću, smrt čini tragedijom, a pomisao na smrt čini život nesnošljivim. A rat je pun smrti. Lakše je kad se shvati da je smrt dio života, a život čovjeka igra prirode Svemira i da je za života život igra.

Ostati tu gdje je smrt svakodnevnica znači igrati igru života, živjeti vlastiti život gordo i smisleno. U domove grada donijeti svjetlo i toplinu ili grad braniti od barbarizma, ulog je za skicu ovovremenog čovjeka. Sadašnji smisao našeg bitka može biti i priča za vječnost ovog grada. Učestvujmo u njenom stvaranju.

Mi koji smo tu budimo jedan život za vječan život grada, naš rad njegovo svjetlo i toplina, naša pesnica i srce njegova snaga.

Uvijek nam valja na obzoru vidjeti svanuće novog dana, pa neka bude kako biti mora. Bog nas čuvao do svanuća.

Osijek, 3. 12. 1991.

Nitko od nas koji smo živjeli tu apokalipsu našeg kraja, posebno nakon pada obrane Vukovara, nije u tom trenutku lako prihvaćao život kao radost jer je smrt svakodnevno rastakala zadovoljstvo življenja. No, iako takav, svakodnevni život rađao je čovjeka u nama jer smo u zajedničkom životu otkrivali vrednote življenja: razumijevanje, ohrabrenje, prijateljstvo i oprost.

Kad u srcu stanuje ljubav, strah nestaje sam od sebe ili ga naša savjest otjera dovoljno daleko da učinimo što ljubav u nama osvjetljava. Tako je s domoljubljem i strahom.

Je li riječ napisanog ohrabrenja odagnala strah i vratila nadu u vrijednost odluke ostajanja tu? Tada se činilo da jest, prošli smo hrabro kroz završnicu rata. Danas nema žala zbog ostajanja tu, ali ima razočaranja što su u svemu izjednačeni ljudi s domoljubnim i sebičnim davanjima obrani domovine, borbi za njezinu slobodu i neovisnost.

2.6.2. Kadrovska katarza tijekom rata i u ranom poraću

Vrtlog zbivanja u kojem su se našli radnici Hrvatske elektroprivrede započeo je svoju spiralu događaja i prije trenutka kad su se trublje rata nerazgovjetno čule. Kako smo prikazali u točki 1.5.10. tijekom 1990. i s proljeća 1991. godine, društvene promjene bile su neumoljive u potrebi preoblikovanja javnih djelatnosti državnih tvrtki među kojima i Hrvatske elektroprivrede. Promjena društvenog položaja, poslovnog ustroja i organizacijskih obličja pojedinih elektroprivrednih djelatnosti bile su tako velike da je strah od promjena koji je ovladao radnicima bio razumljiv. Taj strah od promjena radnici Elektroslavonije dijelili su s radnicima drugih djelatnosti i poslovnih jedinica na području istoka Hrvatske. Bilo je to zajedništvo u poslu i strahu.

Upravo kad ih je strah od promjena počeo napuštati, tijekom početka primjene novog organizacijskog ustroja i rasporeda radnika u njemu, s 1. svibnjem 1991. godine, u daljini su se čule ratne trublje. Počeli su događaji koje smo smjestili u praskozorje rata. Time počinje kadrovska katarza radnika svih elektroprivrednih djelatnosti koju ćemo prikazati cjelovito za Elektroslavoniju Osijek, od posljednjeg dana 1990. do istog dana 1992. godine.

Prvo i jednostavno mjerilo za prepoznavanje kadrovskih bura je kretanje ukupnog broja radnika (slika 2.67.). Značajka datuma 31. 12. 1990. jest postojanje jednog elektroprivrednog poduzeća sa svim elektroprivrednim djelatnostima na području istoka Hrvatske – proizvodnje, prijenosa i distribucije električne energije. Ta „stara Elektroslavonija“ imala je na dan 31. 12. 1990. godine 2301 radnika, a po prvom sagledavanju razdvajanja djelatnosti (prema slici u točki 1.3.), novoj bi Elektroslavoniji, s funkcijom distribucije električne energije na određenom području, s navedenim datumom pripalo 1302 radnika. Konačno, organizacijski preustroj Hrvatske elektroprivrede s 1. 5. 1991. stvorio je i u poslovni život usmjerio distribucijsko područje Elektroslavonije Osijek s 1307 radnika. Bili smo jedino distribucijsko područje koje je obnašalo i djelatnost distribucije prirodnog plina.

Nakon organizacijskog preoblikovanja stare Elektroslavonije, njezina razlaganja u čak 11 novih organizacijskih jedinica, sastavnica Direkcija sa sjedištem u Zagrebu postojale su objektivne okolnosti da u prijelaznom razdoblju neke poslove, gotovo svih struka, radnici u novoj Elektroslavoniji obavljaju u ime i za račun drugih poslovnih jedinica. Ta je činjenica utjecala i na veći ukupni broj radnika negoli bi to zahtijevala veličina mreže i broj

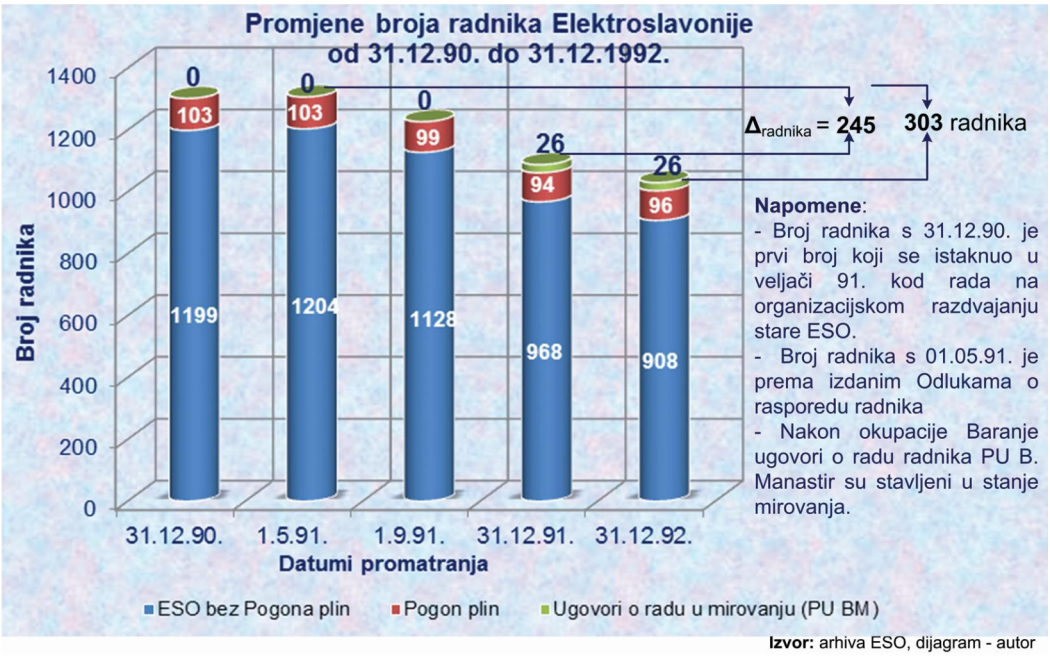
potrošača. Bila je to spojnica u razdvajanju, nastavak zajedništva u posebnom obliku, pokazali smo, korisnog za HEP-ovu misiju u ratu.

Već praskozorje rata donijelo je skupine radnika kojima se opravdano morao pridružiti poseban radni položaj (slika 1.65.), na koje smo bili ponosni (dragovoljce u HV-u), o kojima smo se morali brinuti (prognanici), s kojima smo se morali razići (pobjegulje) ili rastati u tuzi (pokojni). Započela je katarza kadrovskog potencijala Elektroslavonije koja je već u crnom rujnu 1991. imala uočljive, duboke tragove, a u mjesecima rata oni su se produbljivali (slika 2.68.).

Za sva događanja s kadrovskim potencijalom moralo se imati posebno razumijevanje utjecajnih okolnosti i osjećaj o njihovu djelovanju na radnika, kao i o osjećajima radnika nakon tragične spoznaje o životu izvan doma svoga, jer radilo se o ljudima i njihovim sudbinama u vrtlogu okrutnih ratnih zbivanja s neizvjesnim ishodom.

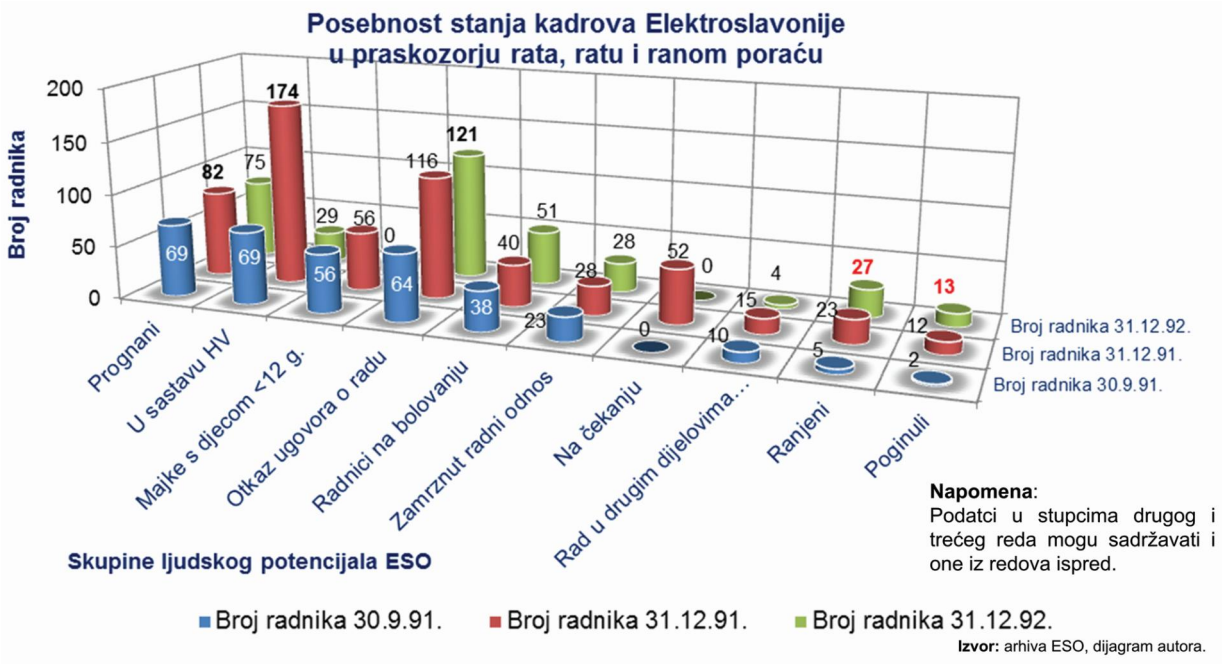
Prognanici pred vratima nade povratka domu

Najveći broj prognanika među radnicima Elektroslavonije dogodio se okupacijom starog dijela naselja Tenja od pobunjenih Srba i četnika iz Srbije, te njihovim stalnim oružanim nasiljem prema sumještanima u novom dijelu Tenje, pretežno naseljenom Hrvatima. Bilo je to tijekom srpnja 1991. godine. Njime se u prognaničkom jadu tijekom praskozorja rata pridružio manji broj radnika izbjeglih s okupiranog područja Erdutske zaravni (Dalj, Aljmaš i Bijelo Brdo) u kolovozu 1991., potom početkom rujna 1991. radnici PU-a B. Manastir iz Baranje. Tijekom rata, od kraja rujna do kraja prosinca 1991. godine, pred naletom zločinačke vojske na naselja Laslovo, Palača, Ernestinovo, Antunovac i Sarvaš, branitelji i žitelji naselja, a među njima i naši radnici, neposredno pred okupaciju, napustili su svoje domove i kao breme života morali prihvatiti progonstvo sa svoje grude.

Izvor: arhiva ESO, dijagram - autor

Slika 2.67. U procesu preoblikovanja poslovnog sustava Hrvatske elektroprivrede s proljeća 1991. predratna je Elektroslavonija, kao poslovni subjekt, doživjela najveće promjene. Promjene su bile takve da su ih radnici osjećali kao breme svog radnog položaja, a rat, kao breme života, bio je pred vratima.

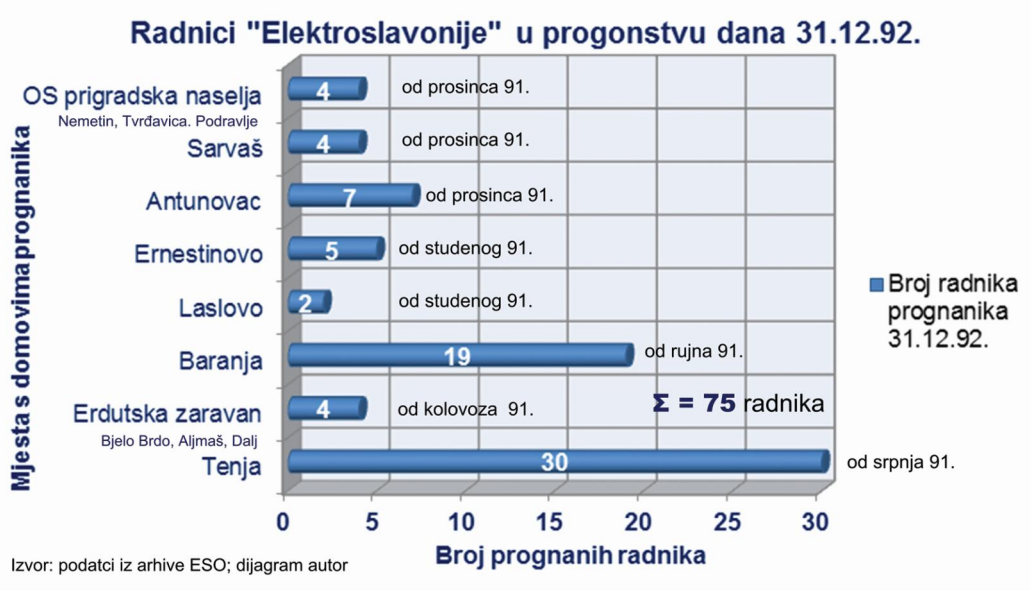
Slika 2.68. Stanje ljudskog potencijala bilo je posljedica ratnih događanja i ljudskog gledanja na život u ratnim uvjetima, uvjetima u kojima se relativiziraju sve vrijednosti, osim života. Poslovna postupanja prema ljudima morala su uvažiti njihovu ranjivost, njihovo očekivanje zaštite i pomoći više nego što to potrebuju u miru. Ništa nas nije smjelo odvesti u beznađe već smo morali čuvati ljudske živote i s njima ostvarivati misiju opskrbe svjetlom i toplinom.

Krajem prosinca, iz naselja Ivanovac i osječkih prigradskih naselja Nemetin, Podravlje i Tvrđavica, naselja koja neprijatelj nije uspio osvojiti, a koja su tada bila prva crta obrane pred neprijateljem, žitelji kojima je oštećen dom morali su prihvatiti progonstvo. Za nekolicinu radnika (5) progonstvo nije dugo trajalo, u ranom poraću 1992. godine radnici su se nakon prijeko potrebnih popravaka vratili svome domu vjerujući da s misijom UNPROFOR-a dolazi mir i sigurnost s druge strane crte razdvajanja (slika 2.69.).

Odavno je čovjek u teškim trenutcima svog života prihvatio načelo postupanja prema cilju poznatom kao „nada umire posljednja“. To načelo, kao vjera, nije napuštala ni prognane radnike Elektroslavonije kad su se s malo prtljage u ruci okrenuli prema horizontu svoga doma, a ispred njih su bile hladne cijevi nasilja ili okupacije bez mara za njihove patnje. Tog prvog dana smjestili bi se kod rodbine i prijatelja, a potom su svoju nadu vidjeli u svome radnom domu, čija su vrata već bila otvorena za pomoć tjeskobi njihove duše i zbrinjavanje obitelji pod privremeni krov.

Kako smo prikazali u točki 1.5.3., u srpnju 1991. godine nakon prognaničke tragedije radnika iz novog Tenja, osnovan je i započeo s plemenitim aktivnostima Odbor za pomoć prognanim obiteljima radnika Elektroslavonije. Odbor je po odrednicama programa pružanja pomoći prognanicima nastavio svoj rad s prognanicima sve dok aktivnosti njihova povratka domovima, reintegracijom okupiranog hrvatskog teritorija, nisu preuzele državne institucije.

Mnogi korisni i plemeniti prijedlozi pomoći prognanicima, upućeni prema poslovodstvu HEP-a ili lokalne poslovne jedinice došli su od sindikalnih organizacija među kojima se isticao Nezavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede. Njihovi putokazi pomoći ostaju zapamćeni. Njihovi prijedlozi ujedinjavali su dijelove Hrvatske elektroprivrede u zajedništvo ljudskosti.

Slika 2.69. Strategija pobunjenih Srba i uvezenih četnika, prije dobivanja „nesebične" pomoći JNA, bila je nasiljem i artiljerijskom ugrozom života dovesti žitelje naselja u stanje straha koji će ih odvesti od njihovih domova, te oslabiti obranu. Uz pomoć JNA slijedila bi okupacija i konačno progonstvo Hrvata. To su prošli i naši radnici.

U središtu muke prognanika bio je žal nad zaustavljenim obiteljskim životom u svome domu, a potom i pronalazak privremenog doma za smještaj obitelji i življenja novog života do povratka. Pomoć i utjehu prognanim radnicima u toj muci, od dana nastupa tog tegobnog događaja, pa tijekom svih godina progonstva saželi bismo u sljedeće:

- žurna dodjela raspoloživih stanova iz stambenog blaga Elektroslavonije
- preuređenje nekih poslovnih prostora u prostor za stanovanje
- posredovanje prema uredima lokalne zajednice za dodjelu napuštenih društvenih stanova
- jednokratnom financijskom pomoći prognaničkim obiteljima za „prvu ruku"
- upoznavanje Ministarstva za socijalnu skrb Hrvatske i Crvenog križa Osijek sa stvarnim socijalnim stanjem naših radnika prognanika
- ishođenje mjesta za smještaj u privremenom prognaničkom naselju (Čepin)
- rad na inozemnoj donaciji malog prognaničkog naselja samo za radnike HEP-a (lokacija Josipovac)
- korištenje pružene ruke prijateljstva izgrađenog u godinama prije rata za zbrinjavanje prognanih obitelji (majke i djeca, Dedasz Mađarska),
- uvrštavanje djece naših radnika u inozemne humanitarne akcije zbrinjavanja i školovanja (akcija „Darujmo mir", novine „Salzburger Nachrichten").

Vjera u brzi povratak domu, savjestan odnos prema potrebi osobnog doprinosa obrani zavičaja od daljnje okupacije i ostvarenju HEP-ove ratne misije, osjećaj pružene ruke prijateljstva i brige, održali su velik broj radnika prognanika s obitelji ovdje, ostali su tu s prave strane crte ratnog sukoba. Jedni su svoju domoljubnu savjest dokazali pristupom jedinicama Zbora narodne garde (kasnije HV-u), drugi izvršenju teških radnih obveza u ratu, a radnice – majke s malom djecom zbrinute su daleko od svakodnevne grmljavine rata čuvati nove živote za novu Hrvatsku.

Oni koji su ostali tu nisu svi odreda imali smještaj i život u zadovoljavajućim uvjetima. Pratili su ga razdvojenost roditelja i djece, skučenost u raspoloživom prostoru, privremenost, tuga za ranjenim ili poginulim. Pročitajmo neke izabrane opise smještaja i značajki života obitelji prognanika, a iz izvješća Odsjeka za socijalnu skrb radnika Elektroslavonije s nadnevkom 9. srpnja 1992. (prilog 2.6.):

Smješteni su kod roditelja, u dvosobnom stanu 43,00 m², ukupno ih ima sedmero.

Troje djece su u Mađarskoj u školi, S. je sa suprugom i majkom kod prijatelja u kući.

Smješten sa suprugom i dvoje djece u maloj porodičnoj kućici u selu Ceremošnjak kod Našica. Svaki dan (on i supruga) putuju na posao.

Z. se nalazi u HV-u. Supruga trudna s dvoje djece nalazi se kod majke u jednosobnom stanu.

Supruga u Zagrebu smještena kod rodbine, kćerka u školi u Mađarskoj, a I. u HV-u.

Bili su u dvosobnom stanu u Trpanjskoj 5, ali su morali iseliti. Nemaju smještaj.

Suprug je bio naš radnik koji je poginuo u HV-u. Supruga B. sa djecom je smještena u Zagorju kod rodbine.

Tijekom ratnog razdoblja, napuštali su nas radnici koji nisu priznavali, pa tako ni željeli živjeti u nezavisnoj i suverenoj Republici Hrvatskoj, a bili su nositelji stanarskog prava u stanu Hrvatske elektroprivrede (prije 1990. od Elektroslavonije Osijek). Odmah po dobivanju otkaza zbog neopravdanog izostanka s posla pokretali smo postupak za otkaz stanarskog prava (s propisanim rokom), a potom radniku prognaniku izdali Ugovor o privremenom korištenju stana.

U postupku dodjele na korištenje stana u vlasništvu HEP-a obitelji prognanika bilo je primjera ponašanja prognanika s najvišim ljudskim vrlinama. Prognani radnik kojemu je ponuđen HEP-ov stan, a koji je imao i mogućnost zbrinjavanja kod rodbine ili prijatelja, prepustio je ponuđeni smještaj radniku prognaniku kojemu je jedino spas bio dobiti na korištenje HEP-ov stan.

Mali tim radnika Odsjeka za socijalnu skrb u Elektroslavoniji bio je prijatelj, nada obitelji svakog prognanika za život ispod krova, s imenom Milorad ili Antun. Njihov je osjećaj prognaničke tuge pobjeđivao pravne, ljudske, borbene i druge prepreke. Njihovi napori i osjećaji prepoznati su kod naših prognanika.

Kad je bilo razvidno da će prognanici morati dugo i strpljivo čekati pred vratima nade povratka svome domu, a javljali su se i različiti problemi s njihovim privremenim smještajem, založili smo se za dostojno rješenje njihova smještaja. Prilika se ukazala u postupku izgradnje „Naselja prijateljstva“ Čepin koji je u prvoj polovici 1992. godine vodio Vladin Ured za prognanike i izbjeglice, a sudjelovanjem u radovima na infrastrukturi značajan doprinos dala je i Elektroslavonija. U to naselje izgrađeno sredstvima humanitarnih fondova zbrinuli smo pet prognanih obitelji osječkih jedinica HEP-a.

Iz našeg obraćanja energetskim tvrtkama Njemačke i Austrije sa zamolbom za donaciju različite opreme koja nam je u ratu uništena, a zbog financijskih problema HEP-a nismo bili u stanju nabaviti novu, pojavila se nevjerojatna ponuda jedne austrijske tvrtke iz Beča (INCONTOR) za izgradnju manjeg naselja sa 72 smještajne jedinice u šest cjelina i prijeko potrebnom opremom za zbrinjavanje prognanih obitelji. Darovnica se vezala za grad Osijek i nije uključivala troškove izgradnje prijeko potrebne infrastrukture. Na nama je bila obveza pribavljanje suglasnosti Općine Osijek za lokaciju i zajedno utvrditi podjelu troškova financiranja infrastrukture. Dobili smo načelnu suglasnost za lokaciju između Višnjevca i Josipovca (uz prometnicu s platanama) i nesebično dogovorili podjelu smještajnih jedinica za prognanike gradskih komunalnih tvrtki Vodovod i Unikom (30), te grada Osijeka (12). Na zamolbu prema upravi HEP-a od 30. srpnja 1992. dobili smo prihvatljiv oblik suglasnosti za pothvat i osiguranje vlastitih sredstva za izgradnju infrastrukture, potom i usuglasili listu obitelji HEP-ovih prognanika (30 obitelji) kojima je ponuđeni smještaj u blizini njihova doma bio prihvatljiv. Čekali smo konačnu suglasnost političke vlasti, a prije potvrde plemenitom donatoru. Nakon čekanja došla je odbijenica. Bila je to iznenađujuća odluka, nećemo pored prognaničkog naselja u Čepinu još jedno u Osijeku, bilo je šturo obrazloženje. Mi koji smo radili na tom ljudskom pothvatu, bili smo tog sunčanog jesenjeg dana 1992. godine očajni, izdani, posramljeni pred očekivanjima radnika prognanika. Javnim priopćenjem na pločama

za obavješćivanje radnika i u razgovoru ispričali smo se radnicima Elektroslavonije i nismo prihvatili vlastitu odgovornost jer je nije bilo, već ukazali na problem i odgovorne. Laknulo nam je kad su radnici s razumijevanjem prihvatili ispriku, a onima koje smo imenovali odgovornima, njihovi istomišljenici u našim redovima prenijeli su poruku oglasa. Političari su sujetni, zamjerili su nam što nismo drukčije prikazali odustajanje od pothvata, pokazat će se to koji mjesec kasnije, bez prihvaćanja odgovornosti i isprike prognanicima koji su ostali i dalje daleko od svojih domova.

Put prognanih obitelji kroz vrijeme do povratka u njihove domove, sanjanje povratka, trajalo je sve do mirne reintegracije okupiranih područja istoka Hrvatske, do 1997. godine. Članovi obitelji prognanih živjeli su zajedno i odvojeno, mijenjali su smještaj, završavali školovanje i zapošljavali se, rađali se i umirali, ženili i udavali, molili se i nadali danu povratka. Iako se san o povratku ograničavao samo na slobodu ulaska u dom, mnogi su se suočili s domom kakav nisu ostavili, obrastao u korovu, oštećen ili razoren čak, a u nekom je još stanovala doseljena obitelj. Prvi ponovni susret s domom nije značio ponovni početak života, za taj početak još je trebalo potrošiti vremena i uložiti truda. To se razočaranje u našoj slavonskoj duši brzo pretvori u ponos, u energiju novog opstanka i stvaranja, u inat zlu i nesreći. Tako su radom za obnovu svog doma liječili ožiljke na duši i prognanici Elektroslavonije koja im je prikladno pomagala i u tom odsječku njihova križnog puta.

Ako bi se neki odsječak životnog puta čovjeka moglo nazvati križni put, onda je to svakako put prognanika i njegove obitelji kroz vrijeme od prisilnog napuštanja do duši punoj ožiljaka sretnog povratka domu.

Svekolika skrb o životu radnika i njihovih obitelji u ratu i poraću

Rat je stanje u kojem se nad svaki ljudski život nadvije utjecaj s lošim posljedicama. Neki će život biti obezvrijeđen materijalno, drugi zdravstveno, treći duševno. To se u Domovinskom ratu događalo nama i oko nas.

Vidjeli smo tugu prognanih, izgubljenost radnika kojemu je noćašnje granatiranje oštetilo dom, suze oca kojemu je sin poginuo na prvoj crti obrane, tugu majke zbog djece u bijelom svijetu, prazne poglede radnika u magli neizvjesnosti o trajanju rata, strah rukovoditelja nakon izdavanja naloga radnicima za rad u području s ugrozom života, tugu radnika nad smrtnom sudbom prijatelja.

Svakom je radniku bila potrebna ljudska pozornost, riječi utjehe i pomoć u svladavanju njegovih problema. Pomoć i skrb ovisili su o problemu pa je bilo onih zajedničkih, istovjetnih, kao i onih posebnih, pojedinačnih.

Pomoć je radniku dolazila s razine Hrvatske elektroprivrede i s njom se započela skrb u praskozorju rata (vidi 1.5.3.), a posebne mjere skrbi za svoje radnike primjenjivala je Elektroslavonija odmah od kraja „crnog“ rujna 1991. godine pa do kasnog poraća.

Pored smještaja prognanika, veliki zahtjev skrbi donijela su oštećenja stambenih objekata radnika na neokupiranom području (slika 2.70.).

Krajem rujna, nakon bjesomučnih napada stradale su brojne kuće naših radnika. Snimak oštećenja na kućama i stambenim objektima utvrdio je oštećenje kod 93 naša radnika. Naši građevinski stručnjaci dali su radnicima stručne savjete za privremenu sanaciju, a gdje je bilo djelotvorno, osigurali smo i najnužniji materijal za nju.

Od Direkcije za ekonomske poslove u Zagrebu zamolili smo 7. listopada 1991. odobrenje za korištenje vlastitih neutrošenih, a izdvojenih sredstava zajedničke potrošnje za stambene potrebe iz 1990., kao i sredstava jednodnevne zarade prema odluci Upravnog odbora od 28. rujna 1991. Sredstva su odobrena, ali se nastavilo i razaranje te je rastao broj oštećenih stambenih objekata radnika. Za svaki oštećeni objekt imenovano je povjerenstvo – činili su ga građevinski stručnjaci ESO – izradilo troškovnik na temelju kojeg se radniku isplatio iznos na razini 50 % ukupne štete. Tako smo do sredine 1992. pomogli sanirati 434 što manje što veće štete na objektima naših radnika.

Ostvarenje misije Hrvatske elektroprivrede u ratu, napose Elektroslavonije, sigurna opskrba el. energijom i

Prognanici uz podršku građana i mirovne udruge „Bedem ljubavi", izrazili su svoju bol i tjeskobu jednom nadasve ljudskom zamolbom: „Zaustavite rat u Hrvatskoj". Oni kojima je poruka bila upućena ostali su bez odgovora, rat se pojačao.

Kad je bilo nedvojbeno kako su pred nama dani razornog rata, zbrinjavanje majki i djece u odmarališta Elektroslavonije i drugdje daleko od huka granata i njenih smrtnosnih krhotina, bila je ruka spasa.

Neprijatelj se nije obazirao na mirovne inicijative, molitve za mir već je neljudski razarao domove, od ćega nisu bili izuzeti domovi radika Elektroslavonije.

Izvor: arhiva ESO

Slika 2.70. U samom početku ratnih zbivanja sindikalne i rukovodne osobe Elektroslavonije počeli su graditi savez ljudskosti s radnicima ratnim stradalnicima i njihovim obiteljima. Koristile su se iole korisne mogućnosti za pomoć u svakodnevnom životu, ali i za rastjerivanje tjeskobe u duši.

prirodnim plinom u funkciji vojnog i civilnog otpora djelovanju neprijatelja, ne bi bila ostvarena bez osjećaja radnika o skrbi za njega i njegovu obitelj.

Navodimo sažeti opis cjelovito primijenjenih mjera skrbi o radnicima i članovima njihovih obitelji do duboko u poraće, do 1994. godine.

1. Zbrinjavanje 11 obitelji radnika prognanika u stanove u vlasništvu HEP-a
2. Davanje suglasnosti za privremeni raspored naših radnika na rad u distribucijska područja na području koja nisu bila zahvaćena ratom
3. Posredovanje prema uredima lokalne zajednice za dodjelu napuštenih društvenih stanova
4. Ishođenje mjesta za smještaj u privremenom prognaničkom naselju „Naselje prijateljstva" Čepin
5. Prenamjena nekoliko poslovnih prostora Elektroslavonije u privremeni smještaj prognanih radnika i njihovih obitelji
6. Jednokratna novčana pomoć prognanom radniku i članovima njegove obitelji (1991. do 1993., isplatama obuhvaćeno 1368 osoba)
7. Isplate dječjeg doplatka prognanim radnicima u najvećem propisanom iznosu
8. Procjena ratne štete na kućama i stambenim objektima te bespovratna pomoć u iznosu 50 % od štete za sanaciju objekta prijeko potrebnim radovima
9. Pomoć u nabavi prijeko potrebnog građevinskog materijala, zidarskim i tesarskim radovima, za privremenu sanaciju štete na objektu radnika s odgodom plaćanja
10. Pravo radnika na plaćeni dopust od pet dana potreban za nužnu sanaciju oštećenja na stambenim objektima
11. Plaćeni dopust majkama s djecom mlađom od 12 (10) godina starosti tijekom ratnih djelovanja
12. Zbrinjavanje majki s malom djecom u objekte za odmor radnika Hrvatske elektroprivrede na Jadranskom moru (80 osoba)
13. U organizaciji Nezavisnog sindikata, podružnica Elektroslavonije, zbrinjavanje majki s malom djecom u objekte prijateljske tvrtke DEDASZ Mađarska (72 osobe)

14. Sindikalna pomoć najugroženijim radnicima
15. Jednokratna pomoć članovima obitelji poginulih ili umrlih radnika ili članova njihove obitelji, kao i za slučaj teške invalidnosti radnika (preko 50 %)
16. Naknada troškova sahrane poginulih radnika u cjelini
17. Zaposlenje nezaposlenih supruga i djece poginulih radnika (šest supruga i dvoje djece)
18. Naplata osiguranja od „nezgode“ putem OZ-a „Croatia“ za poginulog ili ozlijeđenog radnika, a u korist obitelji
19. Redovna mjesečna socijalna pomoć za školovanje djece poginulih radnika (petero djece)
20. Dodatni dani za godišnji odmor invalidima Domovinskog rata (12 radnika)
21. Jednokratna novčana pomoć radnicima koji su duže od šest mjeseci na bolovanju
22. Upućivanje ranjenih i radnika koji su tijekom rata dali radni doprinos, na banjsko liječenje i oporavak u Varaždinskim i Bizovačkim toplicama, a u okviru programiranog aktivnog odmora (potencijalno preko 400 radnika), umirovljenicima Elektroslavonije s narušenim zdravljem (pomoć u prijevozu u bolnicu, toplice…)
23. Pružanje zdravstvene njege i brige za ostvarivanje zdravstvene pomoći, posebno ranjenicima, invalidima, radnicima
24. Upućivanje djece poginulih radnika na organizirano ljetovanje
25. Pružanje pravne i stručne pomoći u ostvarivanju ostalih prava i potreba invalida Domovinskog rata, obitelji poginulih radnika, prognanika i radnika u statusu socijalne skrbi (kod Centra za socijalni rad, humanitarnih organizacija…)
26. Raspodjela materijalnih i financijskih donacija radnicima prognanicima, obitelji poginulih radnika i obitelji radnika u statusu socijalne skrbi, kao pomoći za svladavanje bremena života (Elektroprivreda Mađarske i Italije, donatori iz Švicarske i Njemačke, brojni drugi donatori),
27. Dodjela i prijevoz paleta opeke radnicima prognanicima u očekivanju povratka, nakon uklanjanja iz funkcije zaštite energetskih transformatora i poslovnih objekata (za 94 radnika podijeljeno 113 200 opeka)
28. Skrb o radnicima invalidima Domovinskog rata rasporedom na dostojanstvene poslove sukladno preostaloj radnoj sposobnosti
29. Uvedena „socijalna karta“ članova obitelji poginulog radnika, prognanog i socijalno ugrožene obitelji radnika
30. Na razini Elektroslavonije, u rujnu 1992. godine osnovana je zaklada solidarnosti s uzvišenim ljudskim načelom rada prepoznatljivog u imenu, „Dobro je činiti dobro“, a s ciljem ostvarenja različitih pomoći radnicima prognanicima i onima u statusu socijalne skrbi (jednokratne novčane pomoći, osiguranje zimnice i ogrjeva, nabava školskih knjiga i pribora, novčane pomoći i drugo)
31. Darivanje poklon paketa za uskrsne i božićne blagdane djeci poginulih i prognanih radnika, a obitelji poginulog radnika i božićna jelka.

Dirljiva je i nezaboravna briga koju su radnici poslovnih jedinica HEP-a na području Slavonije nezahvaćeni izravno ratnom olujom, pokazivali za tegobe radnika Elektroslavonije u razdoblju teško podnošljivih ratnih zbivanja. I danas nas griju osjećaji kad se vratimo u mrklu noć studenog 1991. kad nam je dovezen paket duši i tijelu dragih slavonskih kulinarskih namirnica, a koji su poslali radnici Pogona Požega. Bratstvo i ljudskost osjećali su se u svakom zalogaju. Kobasica i čvarci u ratu, poklon od prijatelja, imali su poseban okus. Ili, svakodnevni pozivi našeg pokojnog brata Mate Adamovića iz Donjeg Miholjca s pitanjem „što vam treba, odmah donosimo“, hvala kao da si nam donio Mata. Hvala i danas iz svijeta sjećanja.

Mnoge ljudske duše iz naše priče o skrbi za život radnika Elektroslavonije i njihove obitelji bile su, u vremenu čije događaje ispisuje naše sjećanje, djeca. Danas, gotovo 30 godina poslije mnogi su prešli prag mladosti i stoje na pragu srednje životne dobi. U mislima mi se često javi pitanje što im je tada značila ta iskrena

skrb i kako je doživljavaju danas. Pričaju li djeci o svom teškom putu kroz rat i kako im predstavljaju Hrvatsku elektroprivredu na tom putu?

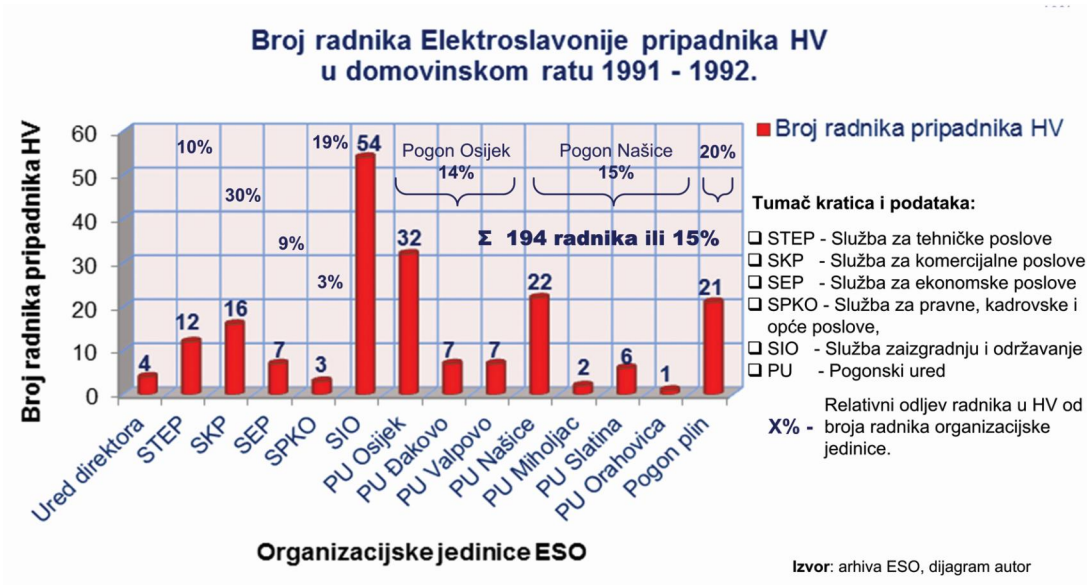
U odnosu prema stradalnicima Domovinskog rata u društvenom okruženju, Elektroslavonija je poštovala važeće propise kao kad ih primjenjuje za svoje radnike, s jednakim osjećajem u poštovanju i razumijevanju njihovih tegoba (npr. zaposleno je četvero invalida Domovinskog rata).

Radnici Elektroslavonije u obrani domovine u odori Hrvatske vojske

Radnici Elektroslavonije borili su se za nezavisnu i suverenu Republiku Hrvatsku kao dragovoljci i regrutirani vojnici s oružjem u ruci, ali i kao civilni ratnici svjetla i topline s alatom u rukama. U praskozorje rata osnovana je pričuvna vojna jedinica za fizičku zaštitu važnih elektroenergetskih i poslovnih objekata, a koja se prvo objedinila u sastav Zbora narodne garde (vidi 1.5.2.), te potom u crnom rujnu s redovnim jedinicama Hrvatske vojske.

U najpogibeljnijim danima Domovinskog rata na području Elektroslavonije, tijekom snažne artiljerijske i fizičke agresije neprijatelja, od sredine studenog do sredine prosinca 1991., u odori časne Hrvatske vojske bila su 174 radnika. Činjenica o približno 40 % dragovoljaca u ranoj fazi obrane dovoljno govori o domoljubnosti naših radnika. Do početka snažnije demobilizacije, sredina 1992. godine, u svim oblicima obrambenih snaga RH, neistodobno je bilo 194 radnika Elektroslavonije. Dijagram nam pokazuje koliko je radnika svake od najvećih organizacijskih jedinica, službe i pogonski uredi, bilo u HV-u (slika 2.71.).

I radnici Elektroprijenosa Osijek, kao i Termoelektrane–Toplane Osijek bili su dragovoljni pripadnici braniteljskih postrojbi Hrvatske vojske u obrani zavičaja i domovine. Tijekom razdoblja najsnažnije artiljerijske i fizičke agresije neprijatelja na šire područje grada Osijeka, od sredine studenog do sredine prosinca 1991. godine, Elektroprijenos je imao 27, a „Termoelektrana–Toplana“ 36 radnika u postrojbama Hrvatske vojske. Sve poslovne jedinice tri temeljne energetske djelatnosti zajedno dale

Slika 2.71. U Hrvatsku vojsku odlazilo se iz svih organizacijskih jedinica Elektroslavonije, a razlike imaju obrazloženje u prijeko potrebnim radnicima za ostvarenje misije HEP-a u ratu, pretežito ženskom kadru neke jedinice. Združe li se doprinosi radnika ESO-a u izvršavanju ratne radne obveze u poduzeću s ovima u Hrvatskoj vojsci, na ukupni doprinos obrani suvereniteta RH možemo biti ponosni.

su u tim teškim danima borbi na području Osijeka čak 241 hrvatskog vojnika branitelja. Gotovo jedna manja vojna bojna Hrvatske elektroprivrede.

Našim radnicima u postrojbama HV-a vrata Elektroslavonije bila su otvorena u svako doba i za svaku objektivno prisutnu potrebu. Tako smo gledali i odgovorili kada bi radnik dolazio zbog potreba svoje jedinice, svojih potreba kao vojaka, kao i potreba svoje obitelji.

Od travnja 1992. godine do njezina kraja snažan je proces razvojačenja tako da su se naši radnici vojnici do kraja 1992. godine u velikom broju vratili svojim poslovima, a krajem godine ostalo je još 29 radnika u postrojbama HV-a.

Domovinski rat kao čistilište osjećaja straha i pripadnosti

U točki 1.5.10. iznijeli smo podatak o ukupnom broj otkaza ugovora o radu radnicima zbog neopravdanog izostanka s posla, bez dolaska na posao duže od pet dana bez javljanja ili s javljanjem uz neprihvaćanje obrazloženja kao opravdanog, a za razdoblje do kraja rujna 1991. Otkaze je tijekom praskozorja rata, do kraja tog crnog rujna dobilo 64 radnika.

Elektroslavonija, koliko god njezin kadrovski potencijal bijaše već krajem rujna okrnjen, organizirana rukovodno i operativno prema ratnom ustroju, s odlučnim radnicima pod radnom obvezom i njima dragovoljno pridruženima, s dobro organiziranom Civilnom zaštitom, s pričuvnim vodom Hrvatske vojske, priznata u svom vojnom i civilnom okruženju, nastavila je spremna davati svoj vrijedan doprinos civilne snage obrani istoka Hrvatske i u danima rata što su slijedili.

Kako su se u vremenu praskozorja rata izmjenjivali događaji prepuni opasnosti koji su ranjavali unutrašnji mir ili dom radnika, našeg radnika koji je do tada ostao ovdje gdje su bubnjevi neprijateljskih topova nagovještavali rat, radnike je opterećivalo pitanje njihove odluke o daljnjem ostajanju i neizvjesnost o vrijednosti te žrtve. U jednom pisanom obraćanju tim našim radnicima nastojali smo odagnati sumnju u ispravnost njihove odluke i podržati vjeru u njezin smisao, te održati njihovu hrabrost u ratu za domovinu (izvadak s porukama iz pisma) [31]):

Vrijeme je, prijatelji, grubo

Velika je Vaša hrabrost u ljubavi prema svom, unatoč što ništa od života vrjednije nije i što srce i duša znaju biti plahi. Vaša hrabrost je gorda odluka: imati svoju domovinu, biti svoj na svom. ***Vrijeme je davanja domovini****!*

Priroda tone u jesenje magle, zore rude uz zlokobni fijuk granata, neprimjetno, sve ranije tone sunce u noć. U nama je mir, a oko nas smrt nad slobodom. Valja nam protiv nje, odmah, svakodnevno, radom i borbom. ***Strah se oprašta – razumije, kukavičluk i izdaja – ne****. Budimo odlučni i hrabri ljudi, jer blago smo jedine nam Domovine i Hrvatske elektroprivrede.*

A kad zaprijećimo bezumni harač našom domovinom, punim njedrima ćutjet ćemo čistoću sjaja rose na vlati trave i dubinu smiraja dana na plavetnom obzoru.

Unatoč podršci duhu, iskazanoj skrbi za osobne tegobe radnika i njihove obitelji, zaštitu od ugroze neprijateljskog djelovanja, atmosfere zajedništva, nakon crnog rujna nastavila se katarza ljudskog potencijala u jednoj od njezinih tragičnosti, u otkazima ugovora o radu. Tok otkaza zbog odluke radnika o nedolasku na posao nije se zaustavljao (slika 2.72.) sve do dana nakon nastupa primirja po Sarajevskom sporazumu (3. siječnja 1992.).

Iz tijeka broja otkaza uočavamo da je blizak broj radnika koji je dobio otkaz tijekom razdoblja praskozorja rata (64) i tijekom rata (57). Tako je s 31. prosincem 1991. otkaz dobilo ukupno 116, a s 10. siječnja 1992. broj otkaza zaustavio se na 121 ili približno 9,3 % radnika u odnosu na ukupni broj na početku života nove Elektroslavonije (1. svibnja 1991.). Na tom se broju uglavnom zaustavio vrtlog otkaza zbog ratnih zbivanja, a poslije, u poraću, bili su rijetki i pojedinačni iz čisto poslovnih razloga.

Procjenjujući razloge radnika za donošenje odluke, nazvali bismo ju „odlazak svojim putem“. Još u razdoblju srpanj – rujan 1991. godine (vidi točku 1.5.12.) opredijelili smo se za tri temeljna razloga:

Slika 2.72. Nedolazak na posao tijekom srpnja nije uvijek značio neopravdani izostanak radnika, postojale su zapreke, opravdana bojazan za obitelj. Imali smo poslovno i ljudsko razumijevanje. S jačanjem neprijateljske agresije i okupacijom područja zavičaja, strah, sebičnost naspram brige za domovinu i netrpeljivost prema RH našli su pristalice „odlaska svojim putem".

- nepobijeđeni strah od ugroze života ratnim zbivanjima (ranjavanje, pogibelj)
- sebičnost u određivanju vlastite uloge i žrtve u zbivanjima
- neprihvaćanje života u slobodnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj izvan Jugoslavije.

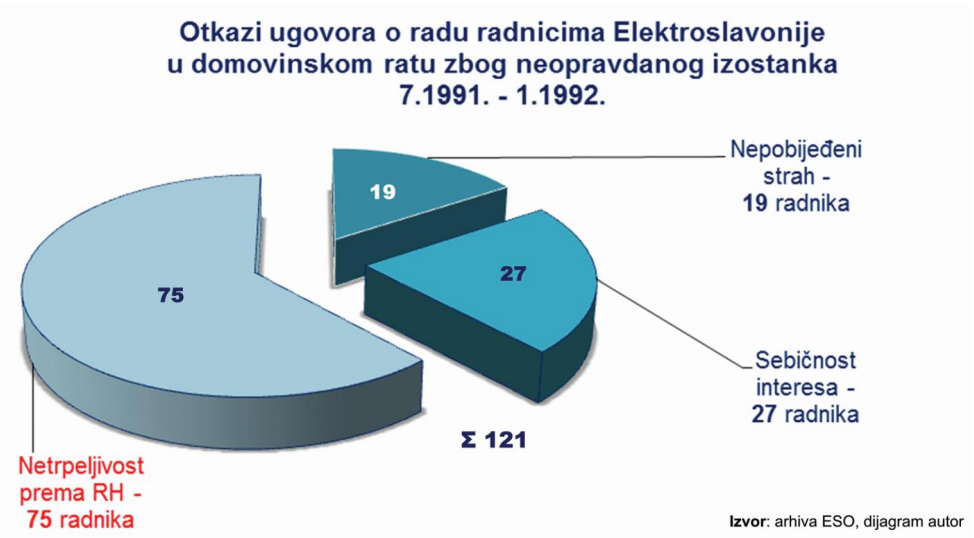
Analizirajući otkaze kroz više razvidnih i dio općih mjerila, počevši od poznavanja radnika, razgovora s radnicima, postupanja radnika nakon rata (povratak ili odlazak bez povratka), mjesto odlaska (okupirano područje, Srbija ili druge države), pokušaj povratka kroz reintegraciju okupiranih područja, vrijeme i događaji uz odlazak, usudio sam se razvrstati otkaze u navedene razloge s međusobnim odnosima prema slici 2.73..

Uspoređujući poimence listu radnika s otkazom na dan 10. siječnja 1992., a uz koje se može procijeniti da je razlog neprihvaćanje života u slobodnoj i neovisnoj RH (75 radnika), s imenima na listi radnika koje je Elektroslavonija Osijek morala primiti 1997. kroz proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, prepoznaju se 32 radnika na obje liste. To slobodno tumačimo njihovom „pomirbom" sa životom u slobodnoj i neovisnoj RH, za razliku od približno istog broja njih koji to nisu mogli podnijeti i nisu se prijavili na listu u dragovoljnom postupku reintegracije radnika. Hrvatska im je pružila priliku povratka, oni su izabrali konačni odlazak svojim putem.

Pišući povijest imamo više spoznaja o događaju koji opisujemo negoli kada smo ga doživljavali. S vremenske udaljenosti i „hladne glave", kao dionicima događaja pruža nam se bolja prilika biti objektivan u ocjenjivanju, biti bliže istini.

Početak su svakog sjećanja pakleni trenutci bjesomučnih napada neprijateljske artiljerije po gradu i široj okolici Osijeka, nasilje kojim je neprijatelj htio uništiti što smo držali da je naš dom i zavičaj, ali i izazvati strah od smrti. Cilj nasilja bio je stvoriti osjećaj da nam je život danju i noću ugrožen, u smrtnoj opasnosti [9].

Kad su pored nas u onim paklenim trenutcima prepunim straha i tjeskobe u svakom ljudskom srcu bili oni radnici koji su još u praskozorju rata pobijedili strah, te kroz različite oblike više ili manje opasnog rada davali svoj doprinos očuvanju svjetla i topline ljudima svoga zavičaja, teško je bilo odmaknuti se od crno-bijelog

Slika 2.73. Razdvajanje istog čina odnosa radnika prema domovini u teškom trenutku njezine opstojnosti, na skupine i određivanje njihovih udjela, uvjerljiv je, ali hladan prikaz tog čina. Hladnoću najviše pokazuju oni koji su prešli na stranu neprijatelja i oni koji su otišli i vratili se bez stida i kajanja, zamolbe za oprost. U brojevima se nalaze i ljudi čiji se odlazak može razumjeti i kojima se može, a nekima i mora oprostiti. Opraštamo Vam, živite u miru s nama.

gledanja na radnike koji su otišli svojim putem. Jer, oni koji su ostali tu, pobijedili su strah zato što su gledali smrti u oči, zato što su prešli tu granicu straha od smrti ili zato što su pobijedili sebičnost u sebi spoznajom da je vrijeme davanja domovini.

Onima koji su ostali tu najteže je bilo prihvatiti odlaske suradnika na poslu, prijatelja, poznanika, dojučerašnjih susjeda, dok je njima neprijatelj tijekom crnog rujna i dalje oštećivao domove, dok su ranjavani, kad su njihovi životi bili pod ugrozom smrti, dok su drugi oko njih ginuli, kad su pali Vukovar, Laslovo, Ernestinovo, Antunovac, Sarvaš. Izlaz im je bio zagrliti tjeskobu kao suputnika, pustiti suzu samicu, ohrabriti jedan drugoga, nazvati otišle pobjeguljama, harkanjskom bojnom. Ustati, tugovati jutarnje rane grada i svoga HEP-a, ali i dalje ostati i raditi kao civilna snaga obrane zavičaja dokle bude potrebno, dok nas bude.

Kako Svevišnji vidi naša djela, hrabrost vojnih i civilnih branitelja nagrađena je stvarnim primirjem i poraćem koje se takvim osjetilo sredinom 1992. godine. Ponos na učinjena djela i samopoštovanje radnika Elektroslavonije koji su ostali tu, pa makar ona bila samo u tome što se ostalo tu, otjerao je tjeskobu iz duše, postupno nam se vraćala plemenitost razlikovanja, razumijevanja i oprosta za postupanja drugih.

Je li trebalo tada imati iole razumijevanja za radnike s vlastitim putem, bila je dvojba.

Jer, razlika je u nastojanju svladavanja obuzetosti strahom kod onog radnika Hrvata koji je otišao nakon prvih srpanjskih granata iz Tenje na Osijek, a vratio se odmah kad je oružje neprijatelja utihnulo i prestali pokopi poginulih, u odnosu prema onom radniku Hrvatu koji je sve do kraja studenog radio poslove s ugrozom života i tek onda ga je strah pobijedio odvodeći ga daleko, bez povratka, sve dok traju ožiljci na duši.

Sebičnost, koju smo prepoznali kao stavljanje mira i blagostanja za svoj život ispred života domovine u stvaranju i okretanje leđa svakom trpljenju ili žrtvi za domovinu, moralni je problem radnika pojedinca. On je morao sam prihvatiti svoje postupanje kao nedolično i ne očekivati ni od koga razumijevanje, a još manje oprost.

Naše razumijevanje može obuhvatiti i one radnike Srbe koji nisu željeli živjeti u slobodnoj i neovisnoj Republici Hrvatskoj izvan Jugoslavije, a u ranom trenutku ratnih događanja bespovratno su otišli u Srbiju bez djelovanja protiv Hrvatske, ali ne i one koji su otišli na okupirano područje i na njemu zagovarali ili čak ratovali za veliku Srbiju, a potom se reintegrirali bez trunke srama ili ipak otišli u Srbiju ne dočekavši nas. Ipak, postoji nešto zajedničko kod radnika iz tih primjera ponašanja, a to je njihova bezosjećajnost prema Hrvatskoj kao domovini. No, nikada stvarnost s ljudima nije takva da se smije poopćavati njihovo postupanje ili odnos prema nečem važnom kao što je domovina. U ovom primjeru to bismo potvrdili izjavom radnika M. P., prognanika Elektroslavonije srpske nacionalnosti iz Sarvaša (HEP *Vjesnik* [30]):

Bez obzira na našu nacionalnost, ni jednog trenutka nije bilo upitno za koju se stranu opredijeliti. Ja sam dijete Elektroslavonije. Isključivo od svoga rada živim. Hrvatska je moja domovina, ovdje sam rođen i nigdje dalje ne želim živjeti. Tako će biti sve dok sam živ, a tako i odgajam svoju djecu. Cijeli rat proveo sam na radnom mjestu, obitelj mi se povećala za još dvoje djece. Firma mi je privremeno riješila stambeno pitanje. Unatoč što živim teško jer sam radim, meni je dobro i ne tužim se. Živim za povratak u Sarvaš, bez obzira što ću tamo zateći. A siguran sam da će to biti uskoro. Tada će netko drugi morati razmišljati hoće li mu biti ugodno živjeti u mojoj blizini.

Znamo da danas, u vremenu dugo nakon Domovinskog rata, to nije bio jedini primjer prihvaćanja Hrvatske kao domovine kod naših radnika srpske nacionalnosti. Radili su Jovo, Vujo, Milan, Vaso … u misiji Elektroslavonije kojom se ostvarivao suverenitet Republike Hrvatske i to bez zadrške i ne u petoj koloni. Život nas uči da o ljudima govore njihova djela, a ne imena.

Zboreći o postupanju radnika Elektroslavonije koji su u Domovinskom ratu ostavili zavičaj u nemilosti neprijatelju i otišli svojim putem, od tamo gdje su otišli vratili se u poraću ili se nisu vratili, nismo htjeli suditi njihovim životima, htjeli smo ukazati na vrijednost života onih radnika koji su pretpostavili osobnu sigurnost i vlastiti život, životu zavičaja i domovine. Onim radnicima i njihovim obiteljima koji su pri tom čistilištu izgubili život ili im je ranjen dio tijela i duša, hvala zauvijek.

Ranjavanja i pogibije radnika Elektroslavonije u ratu za dom i HEP-ovu misiju

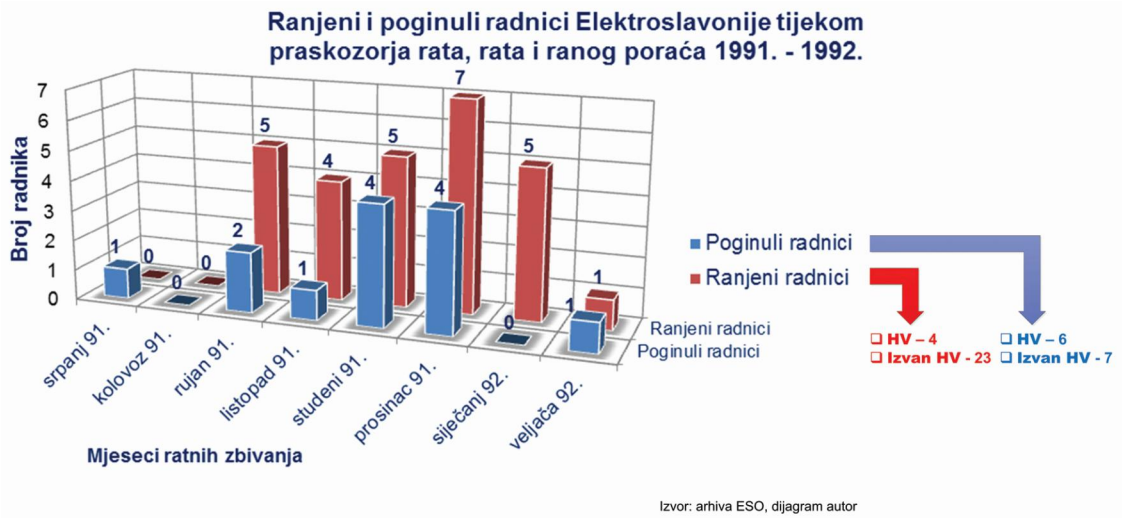
Nažalost, nije bilo rata u kojem su se s njegovim trajnim ili privremenim krajem svi vojnici vratili svojem domu, pa je tako bilo i u Domovinskom ratu za obranu istoka Hrvatske. Ratovanje je ranilo i oduzelo živote HEP-ovim ratnicima u odori Hrvatske vojske i radnoj odori Hrvatske elektroprivrede, donijelo nesreću u obitelji. Ta tragedija rata pogodila nas je već u praskozorju rata, tijekom crnog rujna 1991. (vidi točku 1.5.10.), a rasplamsavanjem rata došle su nove brojne nesreće.

Kod ranjavanja postoji nada da će ipak sve dobro završiti, kod pogibije nada je nestala sa sklopljenim vjeđama pokojnika. Sve je u ratu bilo lakše od prihvaćanja tragedije smrti radnika, odlaska obitelji radi priopćenja o pogibiji, iskazivanja iskrene sućuti u njihovu domu ili na posljednjem ispraćaju.

Od rujna 1991. do veljače 1992. godine trajala je izloženost života naših radnika sudbini u ratu, a ona se lelujala između ranjavanja i pogibije (slika 2.74.). Kako je svaki život dar Svevišnjega, pravo onoga tko ga živi, nismo mi ti koji mogu ocjenjivati je li broj ugašenih života mali ili veliki, iskazivati ih u postotku u odnosu na neki referentni broj. Život je jedan i onom u kojem stanuje najvažniji.

Ranjavani su i ginuli naši radnici, vojni i civilni ratnici na prvoj crti bojišnice, na prvim crtama obrane svjetla i topline, na putu prema radnom mjestu, radeći na radnom mjestu i u svome domu.

Spirala smrti naših radnika nastavila se u listopadu 1991. Smrću radnika u njegovu domu, s obitelji. Jedna granata iz Bilja na Osijek rasprsnula se u brojne krhotine na zidu zgrade u naselju Sjenjak, a jedna krhotina pogodila je prozor sobe stana u zgradi preko puta i u njoj, nažalost, smrtonosno ranila našeg radnika Ljudevita Hamiltona – Pubu, iskusnog elektrotehničara. Bila je to jedna od mnogih granata čije su krhotine djeci nemilosrdno uskraćivale djetinjstvo s nekim od roditelja, majke činile samohranim temeljima obitelji.

Slika 2.74. Tragedije ljudskih života u ratu imaju različite scenarije, ali u svakome je smrt bliža negoli je život, a živjeti se silno želi, jer život poslije rata znači pobjedu.

Antun Valinčić bio je samozatajni radnik u skupini majstora za sveobuhvatne poslove održavanja, zamjena i rekonstrukcije energetskih transformatora u elektroradionici na Zelenom polju. Bio je tih pri susretu, u mimoilaženju dobro su vam više željele njegove oči nego što ste čuli tiho izgovorene riječi. 11. studenoga 1991., na dan svetog Martina, vraćao se iz radničkog restorana s doručka kad je doletjela usamljena granata i udarila u most od betona što spaja njegovu radionicu s drugom zgradom. Antun je smrtno pogođen, u srce, jednom jedinom sićušnom krhotinom betona koja je nastala udarom granate. Ugašen je nevin život dobrog čovjeka, ostala je samohrana obitelj, a na poljima rodnog kraja kraj rječice Berave jedan će žitelj nedostajati.

Dva dana poslije, malo prije četrnaest sati, upravo kad smo autom krenuli u Gundince, slavonsko selo babogredskog atara, na pokop Antunu Valinčiću, naš grad Osijek zasule su rakete višecjevnog bacača iz Tenje i Baranje, od Zelenog polja do Trpimirove ulice. Jureći Vukovarskom ulicom prelijetale su nas svirajući poznatu rapsodiju smrti. Izašavši iz grada postali smo svjesni da nam je to bio tračak sretne sudbine. Istodobno, na parkiralištu u Svačićevoj ulici, ispred zgrade sa stanovima radnika Elektroslavonije, krhotina jedne od tih raketa pogodila je i usmrtila našeg radnika Jozu Hlavačeka, koji je polazio na posao vratara–čuvara na Zeleno polje. Njegov je tračak sudbine nažalost bio nesretan. Poznajući ga otprije mnogo godina, siguran sam da su mu na pameti, tih zadnjih trenutaka života, bili poslovi u smjeni, čuvanje vrijednog objekta njegove Elektroslavonije od požara izazvanih granatama, te radnika od neprijateljskog napada odlaskom u sklonište.

Tog su dana zvuci bubnjeva rata dolazili iz daljine, od bjesomučnih napada neprijatelja na Vukovar, a ovdje bliže, na Ernestinovo i Laslovo. Smrt se u tim ratnim zbivanjima najavljivala zvukom ispaljene rakete ili granate, ali nenajavljena spoznaji sudbine onih ljudskih života koji će se uskoro ugasiti.

Nikola Kajfeš, poslovođa u Pogonu Osijek s obrazovanjem elektrotehničara u uglednoj srednjoj školi „Nikola Tesla“ Osijek, glede izvršenja radnih obveza zapamćen je kao savjestan i brižljiv radnik. Savjesnost je pred upozorenjima o ugrozi života davala prednost izvršavanju radnih pothvata u odnosu na povlačenje. Slijed napada neprijatelja započet prvih dana prosinca 1991. bio je na vrhuncu 5. prosinca 1991. godine kada je na domaku grada u šumi Rosinjača poginulo 16 branitelja iz 106.

brigade HV-a, a iz grada je u osječku bolnicu dovezeno 17 ranjenih i sedam poginulih građana. Za Nikolin život kobnog 6. prosinca 1991., nastavile su se višednevne borbe za najbliže crte obrane njegova grada Osijeka (Sarvaš i Antunovac), neprijateljski glasnici smrti padali su sa svih strana po svim dijelovima grada, napose po Donjem gradu i Jugu 2. Pri takvim napadima došlo je do prekida opskrbe električnom energijom u Donjem gradu, a g. Kajfeš je primio poruku dispečera o potrebi provedbe „manevara" u mreži Donjeg grada radi opskrbe važnih korisnika. Uputio se autom Vukovarskom ulicom prema Donjem gradu, a na pružnom prijelazu kod Vijenca I. Meštrovića, na nadzornoj točki HV-a, vojnik ga je zaustavio i upozorio da po Donjem gradu padaju granate. Osjećaj odgovornosti za preuzetu obvezu, briga za povratak opskrbe važnim korisnicima električne energije, nagnali su Nikolu na nastavak puta, nažalost prema mjestu tragične sudbine. Nekoliko stotina metara dalje, malo iza tvornice OLT, krhotina granate iz Baranje na svom ubilačkom letu prošla je kroz prednje staklo malog „Fiće" i pogodila Nikolu u glavu zaustavivši se u mozgu. Borba liječnika i Nikole za život trajala je desetak dana, zlo je na kraju, nažalost, pobijedilo dobro. Nikola je napustio svoju obitelj, prijatelje i HEP, a sjećanje na njegov radni samoprijegor i savjest, te njegova žrtva za HEP-ovu misiju ostali su u nama u dubokom sjećanju. Njegova obitelj može ga nositi s ponosom u srcu.

Potkraj srpnja 1991. godine, u praskozorju rata s prepoznatljivim vjesnicima „bit će rata", procjena ugroženosti važnih objekata Hrvatske elektroprivrede na području Osijeka naglasila je potrebu snažne fizičke zaštite koja je podrazumijevala zaštitu oružjem. Zato je ustrojen i počeo djelovati (1. kolovoza 1991.) Samostalni pričuvni vod Hrvatske elektroprivrede koji su činili radnici svih poslovnih djelatnosti HEP-a sa sjedištem u Osijeku (vidi 1.5.2), a koji se pridružio sastavu Zbora narodne garde. Prvi komandir voda bio je elektromonter iz Čepina Marko Romić. Tih, ali do kraja predan radnik onome što mu je zadaća. Potkraj kolovoza jedna dogovorno organizirana skupina na čelu s Markom izvela je službeni pothvat izuzimanja vrijedne materijalne imovine iz odmarališta Elektroslavonije podno planine Vlašić u BiH. Marko je bio vođa skupine i zbog činjenice da je dobro poznavao taj kraj. Za taj pothvat odlučili smo se dok u Bosni još nije bilo barikada velikosrpskih pobunjenika, dok je milicija Republike BiH nadzirala lokalna zbivanja, a odvoženje naših stvari službeno je dogovoreno s osobom odgovornom za odmaralište. Tajnost u pothvatu bila je samo činjenica da su članovi skupine, osim što su radnici ESO-a, članovi rezervnog sastava Zbora narodne garde, a to je značilo da se na taj put ne smiju nositi nikakvi dokazi tog statusa (iskaznice, dio odore). Prelazak granice s Republikom Bosnom i Hercegovinom, dolazak u odmaralište, javljanje domaru i utovar izabrane opreme koju smo kanili dati na uporabu našim prognanicima (TV uređaji, hladnjaci, štednjaci, pribor, stolice i sklopivi stolovi…) iz dva smještajna objekta protekao je u redu te se krenulo natrag, doma. Na jednom prometnom čvoru i kontrolnoj točki milicije, blizu odmarališta, naša skupina je zaustavljena, a Marko, pisanim dokumentom direktora imenovan kao odgovorna osoba, priveden je na ispitivanje u službene prostorije milicije. Tamo je zadržan, dok se ostalim članovima skupine odobrio nastavak putovanja u Osijek. Nakon dva dana ispitivanja prava na opremu i stvarnih namjera odvoženja opreme, Marko je pušten i javnim prijevozom vratio se u Osijek. Kako smo opisali u 1.5.2., u rujnu 1991. ta pričuvna jedinica objedinjena je s aktivnim postrojbama 106. brigade Hrvatske vojske, a Marko je raspoređen na njezine položaje obrane Čepina gdje je proveo vrijeme rata.

Držim da nije samo pogibija vojnika HV-a u neposrednoj borbi s neprijateljem u funkciji obrane suvereniteta Hrvatske, već i njegova pogibija pri izvršavanju pozadinskih aktivnosti. Takvom se smatra i pogibija našeg Marka Romića u prometnoj nesreći koja se dogodila 26. veljače 1992. Bio je to za Marka tračak nesretne sudbine u ranom poraću.

Smrt člana obitelji uvijek je teško prihvatljiv kraj za obitelj i bliske im osobe, pa i kad ona nastupi u ime višeg cilja kao što je obrana domovine, a posebno kad tijelo našeg pokojnika nije dostupno za posljednji ispraćaj. Agonijom naše dugotrajne tuge nazvali bismo stanje s nepoznatim okolnostima kraja kad se osoba vodi „nestalom", dugo u životu onih koji su ga voljeli. Tako je bilo s našim radnikom, elektromonterom Krešimirom

Majićem čija je jedinica Hrvatske vojske 21. studenoga 1991. činila hrvatske obrambene snage koje su trebale istjerati neprijateljske snage iz naselja Ernestinovo. Tijekom krvavih borbi za povrat tog naselja u ruke Hrvatske vojske, u Parku skulptura i njegovoj okolici, artiljerijskom vatrom iz zasjede bilo je pogođeno više hrabrih hrvatskih sinova u prvoj crti napada, a među njima i naš radnik Krešimir Majić. Uistinu, u kratkom vremenu položaj hrvatskih vojnika, Krešimirovih suboraca, bio je bezizlazan za pomaganje pogođenim suborcima, kao i za njih same. Uz zvjerske napade četnika, bez pritjecanja pomoći, morali su se povući iz naselja noseći u sebi tugu i jad za suborcima ostalim u Ernestinovu. Za vrijeme okupacije, od 1991. do 1997. godine, nije se ništa doznalo o Krešimirovoj tragičnoj sudbini, smrt se ničim nije potvrđivala, a ime nije bilo na popisu zarobljenika, pa se njegov život obilježio „nestalim". Trebalo je proći dugo vremena i nakon reintegracije okupiranog područja za pronalaženje Krešimirova tijela kao žrtve naše slobode. Uz znakove i zvuke pripadnosti njegove žrtve dostojno je sahranjen 25. 2. 2002.

Postojali su dani u Domovinskom ratu kad je neprijatelj snagom napada htio dati do znanja obrani istoka Hrvatske čime raspolaže njegova JNA i što nas čeka ako se ne pomirimo s njegovim snovima o velikoj Srbiji. Takvi su bili dani neposredno prije i poslije 7. studenog 1991. kad je zločinačka JNA harala nebom iznad Hrvatske, kad je istodobno proglašena opasnost od zračnog napada nad 34 grada. Borbeni zrakoplovi raketirali su i bombardirali područje Osijeka, Belišća, Bizovca, Bistrinaca, Valpova, Narda, Petrijevaca, Antunovca i Laslova. U tri zračna napada na Bizovac poginulo je osam odraslih osoba i jedan dječak s tek 11 godina, a 24 su osobe ranjene. Pri prvom napadu, napadu na hotel Termia, obavljajući dužnosti bolničara poginuo je i naš radnik Josip Marinić iz Petlovca, pripadnik Prvog baranjskog bataljuna. Tu postrojbu sačinjavali su, još od kolovoza 1991., dragovoljci, prognani sinovi Baranje koji pred neprijateljem nisu htjeli otići dalje od desne obale Drave, a krajem studenog 1991. postat će sastavnica 135. brigade Hrvatske vojske. Jedinica je držala položaje u Baranji nadomak Osijeka i tako činila sjevernu obranu grada u koju se uzdalo. Josip je poginuo u prvom zračnom napadu aviona MIG – 21 i njegovih ubojitih projektila, a sve kazuje da je riječ o ratnom zločinu jer su napadnuti označeno lječilište i civili u središtu sela. Nad Josipovom obitelji nadvili su se crni oblaci rata, u samo tri mjeseca dogodilo se progonstvo obitelji, Josipova pogibija nakon čega je nezaposlena majka ostala s dvoje maloljetne djece. Jedini put obitelji u svladavanju boli i patnje je uzdignuti se iznad njih, vidjeti sunce na obzoru, za što je ta obitelj smogla snage.

Ranih dana prosinca 1991. godine branila se i obranila prva crta obrane grada Osijeka, obrani se grad koji su velikosrpski zločinci htjeli prije svega razoriti jer su podsvjesno osjećali da im ne pripada, da je on plodna slavonska njiva na kojima su oni korov [9]. No, za obranu od njihova nasilništva trebalo je ljudskih žrtava, trebalo je položiti živote na tlo zavičaja jer uskrsnuća nije bez smrti (slika 2.75.). U umišljenosti u svoju zločinačku veličinu, bili su uvjereni da će osječke branitelje obuzeti strah od vukovarske sudbine, a nisu znali da je u tim sinovima obrane prevladana granica straha od smrti i da u njima samo živi hrabrost.

U zanosu pripreme obrane grada Osijeka od zločinom opijenog neprijatelja, 106. brigada HV-a poduzimala je opravdane pothvate u funkciji sprječavanja napredovanja neprijatelja i zaštite svojih vojnika u borbenom djelovanju, posebno na istočnoj i južnoj crti bojišta. Pri prvom koraku jednog takvog pothvata, inženjerijskog miniranja područja vjerojatnog dolaska oklopne mehanizacije neprijatelja na području Nemetina, 3. prosinca 1991. dogodila se velika tragedija sa smrću i teškim ranjavanjem ključnih dionika pothvata, hrvatskih vojnika, pet HEP-ovih radnika iz Elektroslavonije (Milan Dakić † i Zorislav Đurić) i TE-TO Osijek (Josip Brnić †, Branko Androš i Željko Pavlić).

Ispred prolazne stanice svoga puta na područje bojišnice, kod Mjesnog ureda u Svačićevoj ulici, gdje je bilo zapovjedništvo jedinice kojoj su pripadali, došlo je do neobjašnjivog aktiviranja minsko-eksplozivnih sredstava u vozilu kojim su se prevozili prema mjestu njihova postavljanja. Događaj je imao tragičnu posljedicu za život Milana Dakića i Josipa Brnića i teško ranjavanje ostalih HEP-ovih sinova branitelja domovine s doživotnim posljedicama. Naš je životni put prepun sretnih i nesretnih sudbinskih događaja, teško nam je zaobići,

Slika 2.75. Pokopi poginulih radnika održavali su se kako priliči posljednjem ispraćaju uz rodbinu i prijatelje, molitvu i sućut, zazivanje milosti, ali zbog opasnosti od bezdušnog nasilništva neprijatelja na gradska groblja, sami oproštaji od pokojnika održavani su u prigradskim grobljima.

preskočiti, izbjeći one koje ne želimo, one koji su tragični. Ponekad, kao u primjeru što ga prepričavamo, sudbine više ljudi su povezane, nerazdvojive, jer tko je ako nije zla sudbina okupila pet HEP-ovih sinova branitelja da budu zajedno kod te eksplozije mine. Ili je ratni zloduh neprijatelja, zavidan na prijateljstvu suboraca u hrvatskoj vojsci što je branila Osijek, počeo izazivati smrt i izvan crte obrane kad je slutio da neće tu vojsku svladati tamo gdje su odlučili braniti grad do posljednjeg. Pogibije i invalidnosti branitelja kao žrtve borbe za prava hrvatskog naroda na vlastitu državu u njezinim su temeljima, one se nikad ne smiju obezvrijediti, a radnici HEP-a kao ponos svoje pripadnosti tvrtki trebaju trajno njegovati sjećanje na žrtve HEP-ovih radnika.

Tako su počele prosinačke pogibelji HEP-ovih radnika, branitelja istoka Hrvatske i grada Osijeka. U neposrednim borbama s neprijateljem za obranu Osijeka, a koje su se vodile do 6. prosinca 1991., poginuli su radnici Elektroslavonije, hrvatski vojnici Pavo Suvalj i Vladimir Steiner.

Kad je 27. lipnja 1991. JNA u Osijeku s tenkovima izišla iz Bijele vojarne i gazila sve pred sobom, javno pokazujući mišljenje o pravu Hrvata na slobodnu i nezavisnu državu i na čijoj je ona strani, petnaest radnika Elektroslavonije shvatilo je to kao prijetnju oružanim napadom i već sutradan, 28. lipnja 1991. dragovoljno su se prijavili u tek osnovanu postrojbu – 106. brigadu Zbora narodne garde Republike Hrvatske. Među njima su bili Pavo Suvalj i Vladimir Steiner. Odlučili su braniti pravo svoga naroda na ono što velikosrpska politika potpomognuta JNA želi silom zapriječiti, a da im ni trena strah za gubitak života nije promijenio nakanu. I dok su oni i drugi naši radnici početkom srpnja 1991. nakon prvih poginulih gardista kod Ćelija i u Tenji, zločina i progonstva žitelja Ćelija u sebi prirodni strah pretvarali u hrabrost, neki su pod strahom, sebičnošću ili netrpeljivosti prema suverenoj RH našli svoj put i mjesto daleko od patnji koje su čekale zavičaj i domovinu.

Jedinica HV-a u kojoj su bili Pavo i Vladimir (106. brigada 1. i 2. bojna) bila je tijekom praskozorja rata i rata raspoređena na vrlo dugačkoj crti obrane grada Osijeka, od Tvrđavice i Podravlja, Nemetina i Sarvaša do Klise i Tenje. Branili su oni i sa suborcima zadavali protuudarce neprijatelju cijelo ljeto i jesen 1991. godine, sve do početka prosinca kad su, 5. prosinca 1991., tog presudnog dana za obranu grada Osijeka, branili i obranili grad svojom ljubavi prema domovini i zavičaju, oružjem i konačno svojim životima.

Tog dana slave i ponosa za obranu grada, prijepodne oko 10 sati, naš je Pavo bio sa svojom desetinom

vojnika na najisturenijem obrambenom položaju idući od Nemetina prema Sarvašu, uz željezničku prugu blizu podvožnjaka obilaznice, a Vladimir u pripravnosti s druge dvije desetine u Nemetinu. Uslijedila je bjesomučna artiljerijska vatra neprijatelja iz daljine višecjevnim bacačima raketa i minobacačima, a potom su krenuli tenkovi i oklopni transporteri s pješadijom. Bili su prokleti mržnjom i ubijanjem. Pri samom početku napada, kad je otpor naše vojske na isturenom položaju bio snažan, postrojbe u pripravnosti krenule su priključiti se svom isturenom dijelu, ali nažalost, nekoliko granata palo je na njihov put u pristupnom rovu koji nije bio dovoljan da ih zaštiti od pogodaka. Pavo Suvalj poginuo je na najisturenijem položaju istočne strane obrane svoga grada, a u istim uvjetima neprijateljskog djelovanja, u bliskom trenutku, poginuo je i Vladimir Steiner dolazeći na taj položaj nesebično pomoći suborcima braniti grad.

Negdje u bliskim nam europskim državama, tog prosinačkog prijepodneva davanja ljudskih žrtava za Osijek, očevi iz Osijeka koji su izabrali svoj put obrane domovine s okrenutim leđima njezinim patnjama bili su u igri sa svojom djecom, u šetnji, ali svakako daleko od doma i grada što je krvario. A tamo, na istoku Hrvatske, na istočnoj crti obrane njihova grada, na položaju što ga je hrvatska vojska zvala položaj Niveta, jedno je osamnaestogodišnje dijete u odori Hrvatske vojske branilo i njihov grad i to u presudnoj bitci. Tek petstotinjak metara dalje njegov je otac hitao pomoći braniti najistureniji položaj prema neprijatelju, pomoći suborcima koji su ginuli. Prema životu oca i djeteta branitelja, na toj crti života grada, neprijatelj i zla sudba života bili su okrutni, rastavili su ih zauvijek. Život oca, Vladimira Steinera se ugasio, a sina mu, Krešimira Steinera nastavio je trajati u borbi za konačnu obranu grada Osijeka i Hrvatske.

Taj je dan s istim osjećajima u srcu, odlučnošću i hrabrošću utihnuo život dvadeset i šest branitelja grada Osijeka, pripadnika 106. brigade Hrvatske vojske. A neprijatelj je govorio pobunjenim Srbima osječkoga atara da je bio tako blizu grada Osijeka, njegove okupacije, a u svojoj ograničenosti ljudskim osjećajima nije prepoznao da s preostalim srcima branitelja ispred sebe nikad ne bi kročio šorovima nepokorenog grada. I nije, dani do kraja rata to su pokazali.

U našem sjećanju i srcima vječno će živjeti naši radnici poginuli ili teško ranjeni, u odori Hrvatske vojske ili civilnoj, na ratištu ili u pozadini, s puškom ili kliještima u obrani slobode, uvijek ćemo poštovati njihovu žrtvu (slika 2.76.).

Sjećanje i poštovanje čuvamo i za radnike koji su svojim sudjelovanjem u postrojbama Hrvatske vojske doprinijeli vojnoj obrani suvereniteta Hrvatske, a čija je sudbina u ratu imala sretan kraj.

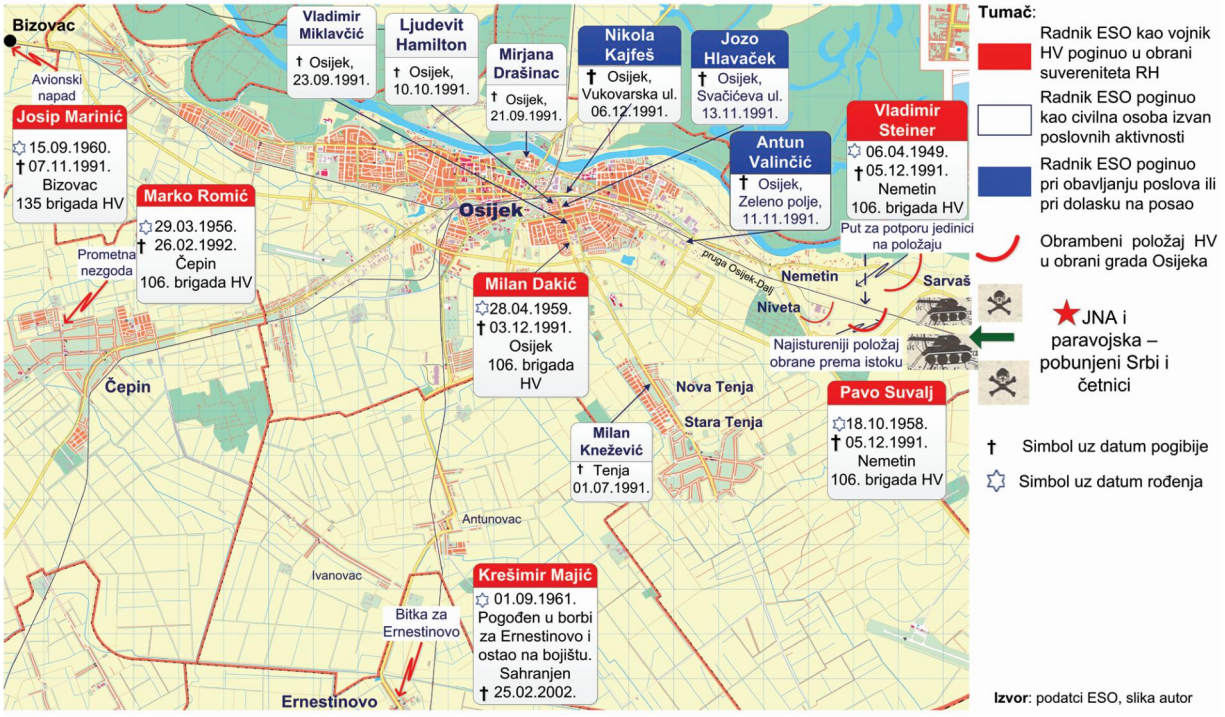
U našem srcu važno mjesto zauzimaju i naši radnici, civilni junaci rata, koji su obavljajući svoje radne zadaće u ratnim uvjetima doprinijeli uspješnosti ratne misije i ugledu Elektroslavonije u njezinu društvenom okruženju. Onima koji su ranjeni pri napadu neprijatelja posebno poštovanje na trpljenju boli.

I radnici Elektroprijenosa Osijek, kao i Termoelektrane–Toplane Osijek ginuli su i bili ranjavani, kao pripadnici braniteljskih postrojbi Hrvatske vojske i kao ratnici svjetla i topline. U svakoj od tih HEP-ovih jedinica na području Osijeka tijekom razdoblja praskozorja i rata, te ranog poraća, poginuo je po jedan radnik hrvatski vojnik, a u različitim uvjetima ranjeno je pet radnika Elektroprijenosa i deset radnika Termoelektrane–Toplane.

Tijekom Domovinskog rata 1991. – 1992. u tri HEP-ove poslovne jedinice sa sjedištem u Osijeku, a koje su obnašale djelatnost proizvodnje, prijenosa i distribucije električne energije te prirodnog plina, ukupno je poginulo 15, a ranjeno 42 radnika, od kojih dva radnika s teškim trajnim invalidnim stanjem.

Ne smijemo naše sjećanje na poginule prepustiti zaboravu, onako kako se svakom novom zorom zaboravlja jučerašnja večer, jer ljudski su životi iznad obične prolaznosti stvari.

Nažalost, u tom svijetu naših sjećanja morali su ostati i oni koji su skriveni u ljudskom liku ubijali nevine ljude, na čovjeku nepriličan način donosili patnju drugom čovjeku i njegovoj obitelji, te u njoj uživali, činili zločinačka djela. A dogodi li nam se gubitak našeg sjećanja, izbriše li nam se sjećanje na njih, to neće moći izbrisati njihova nedjela.

Slika 2.76. U svakodnevnom paklu rata, od srpnja do prosinca 1991., ginuli su radnici Elektroslavonije kao vojni i civilni ratnici, kao građani, na bojištu, u sokacima grada i svojim domovima. Branili su grad na prvoj crti obrane života, svjetla i topline. Ranjeni, bolovali su do prve mogućnosti povratka svojoj misiji.

Nesreće u obitelji naših radnika

Čovjek koji ima obitelj i koji je zaposlen može doživjeti potpunu životnu sreću samo kad je istodobno sretan s obitelji u svome domu i „obitelji“ u radnom okruženju. Osjećaji nesretnosti u domu ili na poslu postupno razaraju i osjećaje sreće na drugoj strani. Tragična sudbina obitelji naših radnika u Domovinskom ratu imala je dvojaki oblik, onaj u kojem je poginuo naš radnik i onaj u kojem je našem radniku poginuo član njegove uže obitelji. Oba događaja unesrećuju obitelj, pa su i naši osjećaji sućuti i pomoći za život članova obitelji bili prisutni za bilo koji oblik obiteljske nesreće.

Na području poslovanja Elektroslavonije u tom ratnom vremenu s obiteljskim tragedijama bila je izražena „solidarnost“ između poduzeća kojima su kao radnici pripadali otac i majka obitelji, a u pomaganju svladavanja boli i životne patnje obitelji.

Ginuli su našim radnicama majkama (četiri) supruzi pripadnici Narodne zaštite i Hrvatske vojske, a one same s djecom nastavljale su put kroz rat i život. Našim radnicima očevima (dva) ginuli su sinovi kao mladi pripadnici Hrvatske vojske, branitelji domovinskog puta u slobodu i neovisnost. I kćeri naših radnika (tri), odrasle ili djeca ginule su u svome domu, na ulicama grada, pred ulaznim vratima doma naše vjere, ne učinivši ni trunke od onog za što bi morale platiti životom.

Bile su to tragične obiteljske sudbine koje su za vječno odvajale roditelje i djecu, a posljedice teških trauma kod preživjelih nisu ograničene samo na vrijeme rata ili kratkog poraća. U pobjedi patnji najviše je pomagala unutar obiteljska ljubav, a mi izvan, ali ipak dovoljno blizu da prepoznamo patnje, nastojali smo socijalnim ili drugim oblicima skrbi, sudjelovanjem u podjeli humanitarnih pomoći, pokazati da obitelj nije sama i da

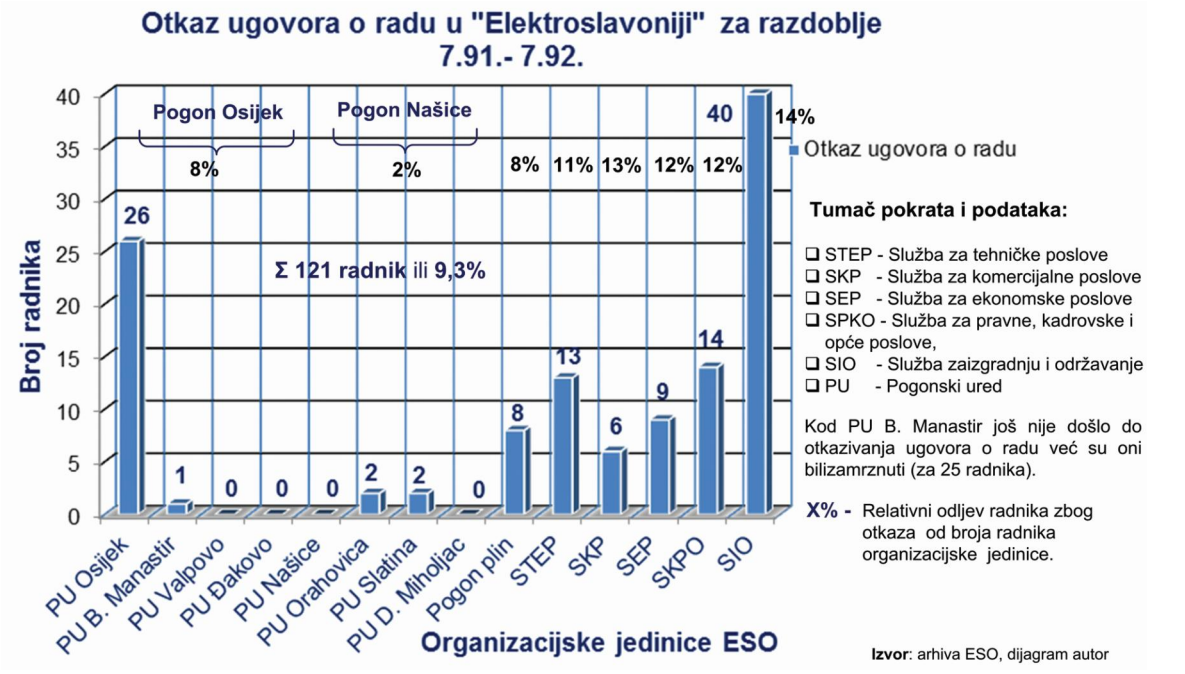
mogu pobijediti patnje što im donesoše sijači smrti kojima ništa nije bilo sveto.

Upečatljivi tragovi rata na kadrovskom potencijalu za novi poslovni početak

Rat i sva zbivanja uz njega ostavili su upečatljiv trag na stanju kadrovskog potencijala. Bio je to jednostavan zaključak već u ranom poraću, s proljeća 1992. godine. Ratnim rječnikom rečeno, tijekom rata „ranjen" je ukupan broj raspoloživih radnika, poremećena je stručna i kvalifikacijska struktura kadrovskog potencijala. No, tijekom rata to nije ugrozilo sposobnost izvršavanja HEP-ove ratne misije od strane radnika ESO-s jer je većina radnika, koja je ostala tu, davala „200 %" od svojih nazivnih vrijednosti. Ali, pred nama je bio mir s ostavštinom rata i sa snažnom voljom za stvaranje nove poslovne budućnosti, a to postavlja više zahtjeve pred umorne snove o miru i tijelo radnika koji su dočekali rano poraće 1992.

Velik broj sastavnica katarze kadrovskog potencijala (odsutnost zbog sudjelovanja u HV-u, bolovanja, progonstva, majke s malom djecom…) promjenljivog je iznosa utjecaja, a kada se kod neke rashod ljudi smanjuje, osnažuje se poslovna sposobnost (npr. povratak radnika iz HV-a, s bolovanja…).

Otkazi ugovora o radu bili su nepredvidivi po broju, struci i kvalifikaciji, a tijekom rata trend im je bio stalno rastući pa su tako imali stalan utjecaj na slabljenje sposobnosti. Kako u ratnim uvjetima poslovanja nemaju sve poslovne jedinice istu važnost i volumen rada kao u miru, pa time ni potrebu za istom kadrovskom sposobnošću, njezino slabljenje ima različit utjecaj na izvršavanje poslova. Analizirali smo otkaze ugovora o radu po organizacijskim jedinicama ESO (slika 2.77.), da bismo prepoznali mogući utjecaj otkaza na poslovnu sposobnost jedinice i ukupno sposobnost ESO. Unutar jedne vremenske godine, od polovice 1991. do polovice 1992., a koju je obilježilo razdoblje poslovnog preoblikovanja i poslovnog djelovanja

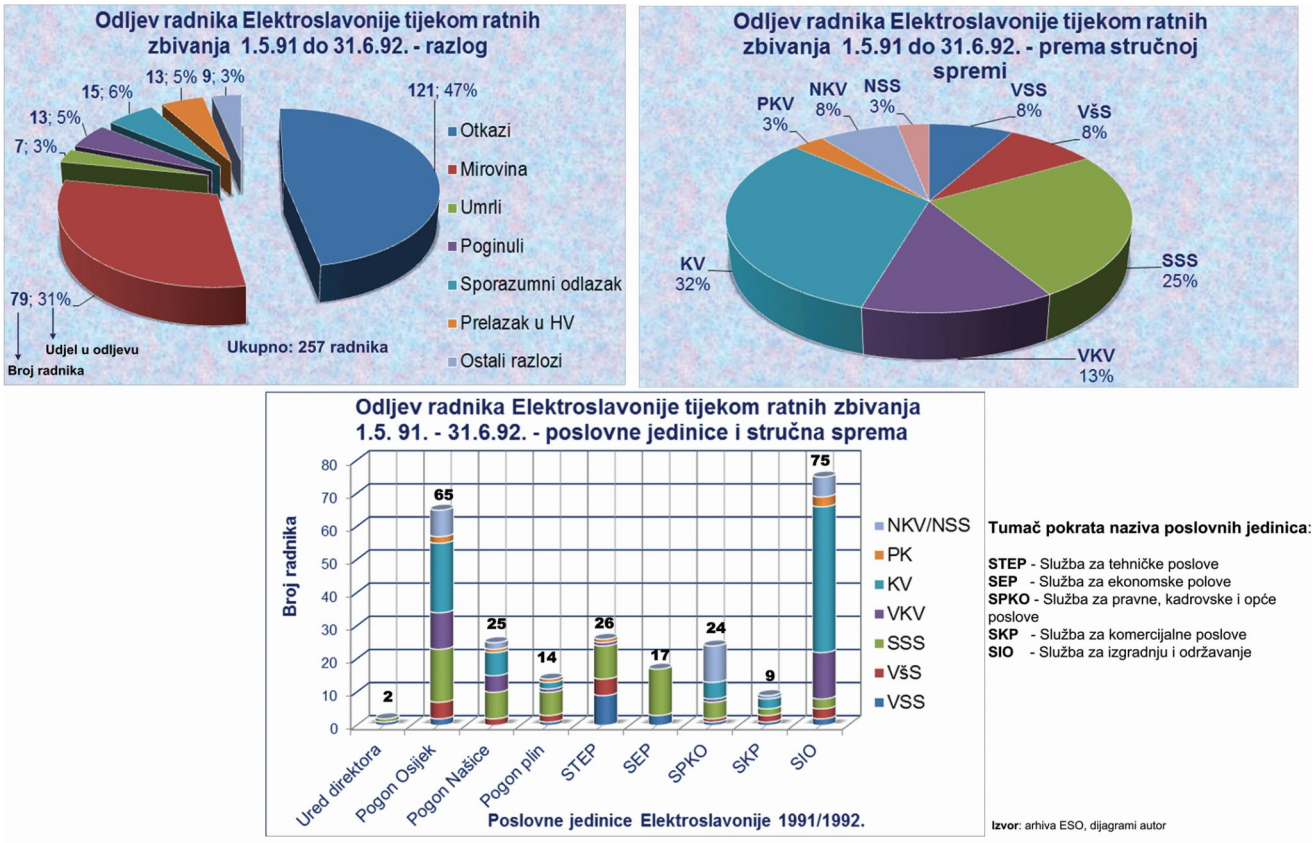

Slika 2.77. Brojni odlasci radnika pod uvjetima otkaza, zbog neopravdanog izostanka s posla, slabili su radnu sposobnost, ali tijekom ratnih zbivanja važniji doprinos radnoj sposobnosti davale su domoljubnost i hrabrost. U poraću pak, kod primjene normativa radne snage, odlazak tih „nevjernih" radnika umanjivat će „višak" radnika.

u ratnim uvjetima, jednostrani otkaz ugovora o radu dobio je 121 radnik ili 9,3 % od ukupnog broja radnika.

Iz prikaza je prepoznatljivo da se najveći broj otkaza ugovora o radu dogodio u tri jedinice s visokom važnosti njihove radne sposobnosti, a koja počiva na raspoloživom broju radnika. To su Služba za izgradnju i održavanja, Pogon Osijek (dio u PU Osijek) i Služba za tehničke poslove. Važnost njihove radne sposobnosti isticala se u ratu bitkom za održivost opskrbe električnom energijom, a u poraću tome će se dodati sanacija i obnova stanja distribucijske mreže.

Početak svibnja 1991. godine bio je trenutak uspostave nove Elektroslavonije u okviru preoblikovanja svih djelatnosti HEP-a, a s tim je utvrđen i kadrovski potencijal s kojim se pošlo novim putem u svijet rada i poslovanja. Bila je to njegova mirnodopska katarza, a nedugo zatim počinje njegova ratna katarza koja će trajati od praskozorja, preko razdoblja rata do vremena ranog poraća. Kako su posljednji „ozbiljni" artiljerijski napadi neprijatelja na području Elektroslavonije bili u svibnju 1992. godine, pa prestali s raspoređivanjem snaga UNPROFOR-a na istoku Hrvatske, zanimljivo je promotriti kvalifikacijsku strukturu odljeva kadrova Elektroslavonije u tom razdoblju našeg nemira i stradanja (slika 2.78.). Napominjemo da su razdoblja izabrana za prikaz određena nastojanjem za uvjerljivom porukom, ali i raspoloživim podatcima. Tako je upravo u sljedećem prikazu, jer je krajnja vremenska granica 31. 6. 1992.

Slika 2.78. Velik odljev radnika, uzrokovan ratnim zbivanjima kakva su bila na istoku Hrvatske, u svojoj strukturi sadrži različite razloge nastanka, a u nama budi i različite osjećaje prema pojedinom razlogu. Tako se osjećaji mijenjaju od tuge za poginulim, žalom što neki radnik nije pobijedio strah i ostao tu, do tihog zadovoljstva što je neki radnik otišao svojim putem kad već ne podnosi suverenost Hrvatske.

uzeta zato što se s njom istodobno može vezati kraj ratnih djelovanja i raspoloživost izvora podatka.

U ukupnom odljevu radnika najveći doprinos dali su (slika a) otkazi ugovora o radu, a potom odlazak radnika u mirovinu (bitno veći dio tijekom praskozorja rata), zajedno 3/4 ukupnog odljeva. Analiza odljeva mjerilom stručne spreme (slika b) pokazuje da od ukupnog smanjenja broja radnika najveći udio čine kvalificirani radnici, a potom radnici sa srednjom stručnom spremom. Promatra li se zajedno odljev kvalificiranih i visoko kvalificiranih radnika (pretežno elektromonteri i plinomonteri) koji je na razini 50 % ukupnog odljeva, razvidno je da je u ESO-u odljevom radnika tijekom ratnih zbivanja najviše umanjena sposobnost građenja i održavanja elektroenergetskih objekata kao i održanje pouzdanosti i sigurnosti opskrbe.

Kada se uvažilo i visoku prosječnu životnu dob preostalih radnika ESO-a od 42 godine, a istodobno sagledalo buduće obveze u sanaciji i obnovi distribucijskog sustava, moglo se samo zaključiti da je rat značajno oslabio radnu i stručnu sposobnost u odnosu na potrebe bliske poslovne budućnosti, a izlaz iz takvog stanja bila je provedba postupaka prijama u radni odnos mladih stručnjaka.

U upravo iznesenim činjenicama prepoznatljiv je trag one tragične crte odlazaka bivših radnika koji nisu prihvaćali život u slobodnoj i nezavisnoj RH, a otvoreno ili u pritaji željeli su pobjedu velikosrpske politike. Od njih podržana strana u ratu je razorila elektroenergetski sustav na istoku Hrvatske, a oni su otišli i oslabili kadrovski potencijal za potrebe sanacije i obnove te novi pogon tog sustava. Dobili smo dva udarca, ali nije bilo predaje, kukanja, jer od napora i samoprijegora teže se podnosi i opasnija je skrivena zmija u njedrima.

Suočeni s opisanom katarzom kadrovskog potencijala pokušali smo sagledati poslovne tokove u nekoliko godina poraća što slijede, pretpostavljajući da neće biti brzog povrata okupiranog područja u mjerodavnost RH, a time ni mreže u mjerodavnost Hrvatske elektroprivrede. U tom razdoblju, s poslovnih motrišta, prevladavat će:

- prelazak s ratnog na mirnodopske poslovne procese i organizaciju rada
- obnova i sanacija ratnim djelovanjem oštećenih ili razorenih sastavnica distribucijskog elektroenergetskog sustava
- dostizanje potrebne razine, uslijed ratnih događanja zaostalog, investicijskog i redovnog održavanja u cjelokupnoj dostupnoj mreži
- obnova tehničkih sredstava za rad
- nastavak promjena u poslovanju započetih u praskozorju rata ljeta 1991.

Kako su ljudi nezaobilazni činitelj poslovnih pothvata, a vidimo da su Elektroslavoniju čekali brojni, složeni i opsežni poslovi, odmah u proljeće 1992. godine sagledali smo mogućnosti najboljeg iskorištenja kadrovskog potencijala s kojim smo raspolagali i prijeko potreban prijam novih radnika.

Posebnu dimenziju svakom promišljanju o kadrovima dao je nastavak rada na usklađivanju njihova stanja sa zahtjevima normativa radne snage iz srpnja 1991. godine, a koji su bili određeni dokumentom „Normativi za utvrđivanje broja radnika u Hrvatskoj elektroprivredi“ usvojenog od Upravnog odbora HEP-a. Ti su normativi, usred ratnih zbivanja, uzdrmali zbilju radnika Hrvatske elektroprivrede, ali je usklađivanje s njima ipak odgođeno do stupanja svjetla mira na obzor svakodnevnice, a to su bili dani ranog poraća 1992.

Unatoč velikom odljevu radnika, netom smo ga prikazali, normativ koji se odnosio na Elektroslavoniju izazivao je strah od „viška“ radnika i otkaza ugovora o radu.

2.6.3. Poslovne odluke u ranom poraću na ožiljcima rata

Nakon nezaraslih ožiljaka rata strah od poslovnih promjena u ranom poraću

Kad smo 12. srpnja 1991. dobili zadaću iz Direkcije za distribuciju vezanu za primjenu tek donesenih normativa radne snage, a koja je trebala za osnovnu djelatnost Elektroslavonije prikazati podatke o potrebnom broju radnika, uvjetnom i stvarnom „višku“ radnika, 6. kolovoza 1991. direktoru Direkcije i generalnom direktoru HEP-a, uz svesrdnu podršku Neovisnog sindikata,

uputili smo svoje mišljenje u kojem se među ostalim kaže (citat dijela dopisa):

Budući da je na teritoriju našeg Distribucijskog područja nastupilo ratno stanje i da smo zaokupljeni spašavanjem naših radnika i drugih izbjeglica, najnužnijim otklanjanjem kvarova na energetskim objektima i postrojenjima, te drugim obrambenim poslovima, nismo u mogućnosti odgovorno i konstruktivno pristupiti ovom poslu.

Smatramo da u sadašnjim uvjetima nije ljudski uzbuđivati radnike s „uvjetnim" i „stvarnim" listama viška radnika, jer smo opterećeni i nekim drugim „listama".

Bio je to naš otkaz izvršenju te zadaće, radili smo dalje, bez liste „viškova", a kako su i u drugim distribucijskim područjima s praskozorjem rata u Hrvatskoj mislili jednako, akcija primjene normativa je zaustavljena, a pokrenula se ponovno potkraj 1991. godine pri donošenju gospodarskog plana HEP-a za 1992. Nešto što je nepovoljno, pa mu se primjena odgodi, prati nas dalje kao neizbježna sjena. Tu je pak načinjena metodološka pogreška jer je izvorni normativ radne snage i kod onih DP-a koji su prolazili kadrovsku katarzu rata s velikim odljevom radnika, primijenjen 30. 11. 1991. na stanje broja radnika s 1. 8. 1991. u kojem značajnijeg udjela odljeva još nema. To je rezultirao iskazom velikog viška radnika, a kako je to bilo vrijeme s ratnom ugrozom tijela i duše, radnici su teško proživljavali prikaze stanja koji ugrožavaju sigurnost radnog mjesta.

Strah u radnicima nije moglo odagnati ni objašnjenje odredbe važećeg Pravilnika o sistematizaciji radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi, koja kaže da radnici koji budu iskazani kao višak zaposlenih ne znači da će obvezno dobiti otkaz, nego će se iznalaziti mogućnost da se obavljanjem usluga trećima ostvari dodatni prihod kojim bi se pokrivao trošak viška zaposlenih.

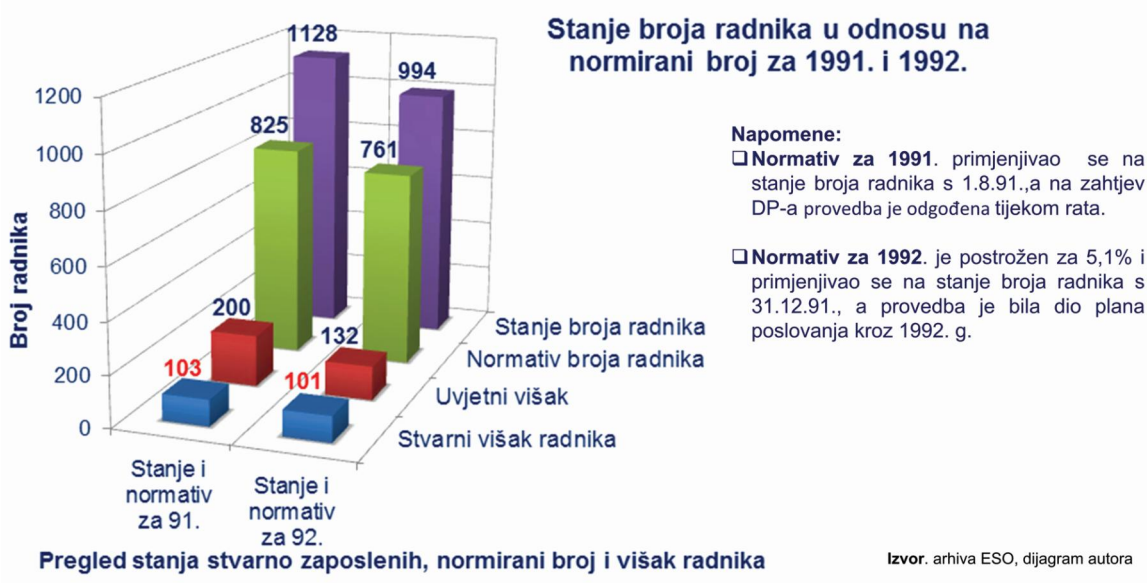
17. siječnja 1992., pokazat će se kasnije dana početka poraća, kao sastavnica temelja gospodarskog plana poslovanja za 1992. ugrađena je za 5,1 % postrožena razina normiranog broja radnika od one za 1991. godinu. Također i tada, unatoč velikom odljevu radne snage, katarzi kadrovskog potencijala, prestrogi normativi radne snage govorili su da u Elektroslavoniji postoji značajan višak radnika. Zato smo prigovorili normativu jer u našem poslovanju nije uvažavao obavljanje poslova na mreži i postrojenjima drugoga, kao i dodatne poslove na vlastitoj mreži zbog posljedica ratnih događanja. Mislimo na poslove:

- za Elektru Vinkovci i Elektru Slavonski Brod
- sanacije i obnove ratom oštećenih ili razorenih sastavnica mreže
- za treća lica koji donose prihod.

Analize koje su uvažavale opisane poslovne okolnosti pokazale su da je za početnu godinu poraća, za 1992. godinu, kod Elektroslavonije iskazani višak od 233 radnika prevelik i da se on može svesti na stvarnih 101 radnika, a da se 132 radnika, čijim se radom i prihodom mogu pokriti troškovi, smatraju „uvjetnim viškom" (slika 2.79.).

Uvažavanje činjenice da se iz negdašnjeg zajedništva nastavilo raditi određene poslove na mreži čitave Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, podržavalo je rješenje po kojem Elektroslavonija participira u normiranom broju radnika DP-a Elektre Vinkovci i DP-a Elektre Slavonski Brod, odnosno njihov manjak radnika priznaje se u smanjenju viška radnika Elektroslavonije. Drugi način bio je raditi po ugovoru, pa ostvarenim prihodom pokriti troškove viška radne snage ili u 1992. godini otpustiti onoliko radnika koji bi činili nepokriveni višak. Naši dokazi o objektivnom stanju kadrova u odnosu na poslove pobijedili su matematiku normiranja i odagnali traumu „viška" radnika.

Unatoč nepovoljnom položaju Elektroslavonije u primjeni usvojenih normativa radne snage, imali smo snage i znanja predložiti poslovni pristup za smanjenje stvarnog viška, a na tome smo onda gradili i usudili se postaviti prikaz manjka radnika pojedinih struka sa zahtjevom za prijam novih radnika (kolovoz 1992.). Novi radnici nisu trebali povećati broj izvršitelja na određenim poslovima, već biti izvršitelji na radnim mjestima koja su ostala bez prijeko potrebnih izvršitelja, a na koja nismo mogli prerasporediti nekog od već zaposlenih radnika. Pri izboru radnika vodili smo se pravednim socijalnim, domoljubnim, stručnim i mjerilom budućnosti u radu. Bili su to prvi radnici primljeni u novu Elektroslavoniju u poraću (17 radnika), za poslovne potrebe njezina novog puta.

Slika 2.79. Tek što se osjetilo da se na obzoru rađa pobjeda jer se neprijatelj iscrpljuje, a hrabrost branitelja ne popušta, tek što su HEP-ovi ratnici osjetili dolazak mira, brigu i tjeskobu donosile su neke poslovne odluke kao što je utvrđivanje i smanjenje viška radnika, sniženje plaće, čekanje na posao. I u miru se mora naći put do pobjede.

S krajem 1992. učvrstio se trend približavanja ukupnog viška s uvjetnim viškom radnika, a time i smanjenje stvarnog viška radnika, što je potvrdilo naš zahtjev za izmjenom izvornog pristupa primjene normiranog broja radnika na kadrovskom potencijalu Elektroslavonije.

Privremeni prestanak potrebe za radom radnika

Nešto kasnije od početka za radnike traumatičnog postupka utvrđivanja prestanka potrebe za radom, a zbog viška uzrokovanog tehnološkim, organizacijskim i ekonomskim razlozima, odlukom Kolegija direktora HEP-a od 23. travnja 1992. pokrenut je postupak za utvrđivanje potrebe za „privremenim prestankom potrebe za radom pojedinih radnika ili grupe radnika“, dakle, upućivanja radnika na „čekanje“ (u trajanju šest mjeseci i uz 70 % plaće). I ostvarenje te zadaće kod poslovodstva Elektroslavonije imalo je argumente protiv, a oni su se temeljili na onome što smo prošli i na tim posljedicama, kao i na onom što je pred nama. A radnici, strahovali su od promjene privremenog na stalni prestanak potrebe za radom.

No, ne čekajući 1993. godinu kao konačnu u postizanju normiranog broja radnika, generalni direktor HEP-a donio je 3. prosinca 1992. godine odluku o uvođenju „čekanja posla“ u razdoblju od šest mjeseci, a s obrazloženjem o smanjenom opsegu posla s obzirom na broj radnika. Elektroslavonija je trebala na čekanje uputiti 46 radnika. Koordinacija registriranih sindikata organizacije HEP-a odlučno se tome suprotstavila.

Utvrđivanje imena i prezimena radnika za listu „čekanja“ posla preneseno je, kao zadaća, novom poslovodstvu Elektroslavonije koje je imenovano početkom 1993. godine.

Imaju li radnici HEP-a plaće koje nisu u skladu s rezultatima njihova rada?

Do sada opisanim uzrocima tjeskobe duše radnika, događanjima u ratu, obznanjivanje normativa potrebnih radnika s iskazom viška zaposlenih, uvođenje „čekanja“ na posao, sredinom 1992. godine pridružile su se društvene rasprave o ograničenju plaća u javnim poduzećima. Bila je to „sol na otvorenu ranu“, jer su radničke

plaće već dostigle nezavidnu i nezapamćeno nisku razinu, ispod granice za preživljavanje. Vlada je to opravdavala lošim financijskim rezultatima poslovanja, za što su najmanje bili krivi radnici, a više od svega Vladina politika cijene električne energije i njezino vođenje kroz buru inflacije. Iz Elektroslavonije je 28. lipnja 1992. upućeno otvoreno pismo predsjedniku Upravnog odbora Hrvatske elektroprivrede (prilog 2.7.) gospodinu Vici Vukojeviću u dobroj vjeri da se može pobijediti jednostrano gledanje na plaće radnika HEP-a (izvadak iz pisma):

Djelatnici Hrvatske elektroprivrede i u ovo teško vrijeme, zaslužuju pošteniji odnos prema njihovom djelu promicanja društvene zadaće. Zaslužuju gordost što ih imamo, zaslužuju i veću cijenu za svoj rad, zaslužuju to za ono što su učinili i za ono što se od njih očekuje u obnovi elektroenergetskog sustava. Očekujemo od Vas da to i sami oćutite i da se borite za naše plaće primjerene našim djelima u bilo kojem vremenu.

Bitka za plaće radnika HEP-a koju su na rubu rata i poraća srčano (posebno Nezavisni sindikat radnika HEP-a) i mudro vodili HEP-ovi sindikati, trajala je do početka 1993. kada je Vlada RH odobrila zahtjev nove uprave HEP-a, na čelu s g. Damirom Begovićem, za povećanje cijene električne energije, topline i prirodnog plina. Koliko je to bila prijeko potrebna mjera i kako se prema cijeni i potrošnji električne energije mora voditi pametna politika kazuje i činjenica da se potom cijena nije mijenjala gotovo osam godina.

Iz odobrene cijene stvarao se prihod, a poslovnim odlukama smanjivao se rashod što je zajedno omogućilo ispunjavanje brojnih poslovnih obveza u vremenu sanacije i obnove, te reintegracije okupiranih dijelova elektroenergetskog sustava, a bez izazivanja teških doživljaja radnika. Ispunjavajući sve društvene i obveze misije HEP-a, a u čemu su radnici bili temelj uspješnosti, plaće i njihov rast prema radom i rezultatima rada zasluženoj razini nije više dovođeno pod „biti ili ne biti".

Rekli bismo, nakon trauma rata, kao što je ostanak bez doma ili pogibija člana obitelji, na obzoru poraća 1992. bile su traume ostanka bez posla, neizvjesnost u čekanju na posao, manje plaće, iscrpljenost progonstvom. Osjetljivo biće radnika doživljavalo je to kao teško opterećivanje osjećaja i sjećanja, ono je to tako ćutjelo, a poslovno biće Elektroslavonije to je prepoznavalo jer je bilo suživljeno s nekolicinom snažno utjecajnih posljedica rata vezanih za radnike (slika 2.80.).

Slika 2.80. Već u ranom poraću, od početka 1992., poslovodstvo Hrvatske elektroprivrede, u najboljoj namjeri i s opravdanim ciljevima, donosilo je poslovne odluke koje nije bilo moguće provesti na jednak način i s istim učincima u distribucijskim područjima na čijem je području bjesnio rat i na onim gdje se nisu čule trublje rata ni u daljini. U ratom potresenim područjima radnicima je svaka odluka u svezi s radom bila breme na umorna pleća.

2.6.4. Administracija Elektroslavonije tijekom Domovinskog rata

U mirnodopskim poslovnim uvjetima pojam „administracija“ vrlo je slojevit i sadržajno opsežan pojam. U pojednostavljenom promatranju poslovanja nekog subjekta on obuhvaća neproizvodne poslove, a krajnje pojednostavljenje podrazumijeva uredske poslove. Redovito postoji ne mali broj poslovnih osobina koje čine rubne uvjete za razvrstavanje, pa otuda i osjetljivost radnika na razvrstavanje u tu skupinu. Tim pojmom u novom poslovnom ustroju Elektroslavonije iz 1991. godine, moglo se obuhvatiti poslove u sljedećim poslovnim jedinicama:

- dio poslova Službe za tehničke poslove
- cjelovito poslovi Službe za ekonomske poslove, Službe za komercijalne poslove, Službe za pravne, kadrovske i opće poslove i poslovi u Uredu direktora
- dio poslova Pogona i Pogonskih ureda.

Tijekom razdoblja što ga nazvasmo praskozorje Domovinskog rata (svibanj – rujan 1991.), poslovni sustav HEP-a, pa onda i Elektroslavonije, nije se predao pred zbivanjima koja su ometala redovno poslovanje, već je odgovarao izazovima redovnog poslovanja unatoč predratnom stanju. Iz tog poslovnog pristupa proizlazile su i određene razine ugroze sigurnosti osoblja koje je radilo te poslove.

Predratno stanje s motrišta utjecaja na obavljanje administracijskih poslova u poslovnim jedinicama Elektroslavonije imalo je različitu razinu, prije svega s gledišta mjesta rada poslovne jedinice, a potom i vremena (mjeseca) promatranja. Već u praskozorju rata najugroženiji su bili radnici u poslovnim jedinicama sa sjedištem u Osijeku i Pogonski ured Valpovo. Za njih su svakodnevne opasnosti s ugrozom života počele od mjeseca srpnja, a značajno se povećale od kraja kolovoza, tijekom „crnog rujna“ do 3. siječnja 1992.

Kako je organizacija Civilne zaštite ustrojena i započela rad početkom srpnja, već u ranoj fazi predratnog razdoblja stvarali su se sigurniji uvjeti za život i rad uredskog osoblja (skloništa, fizička zaštita radnih prostorija).

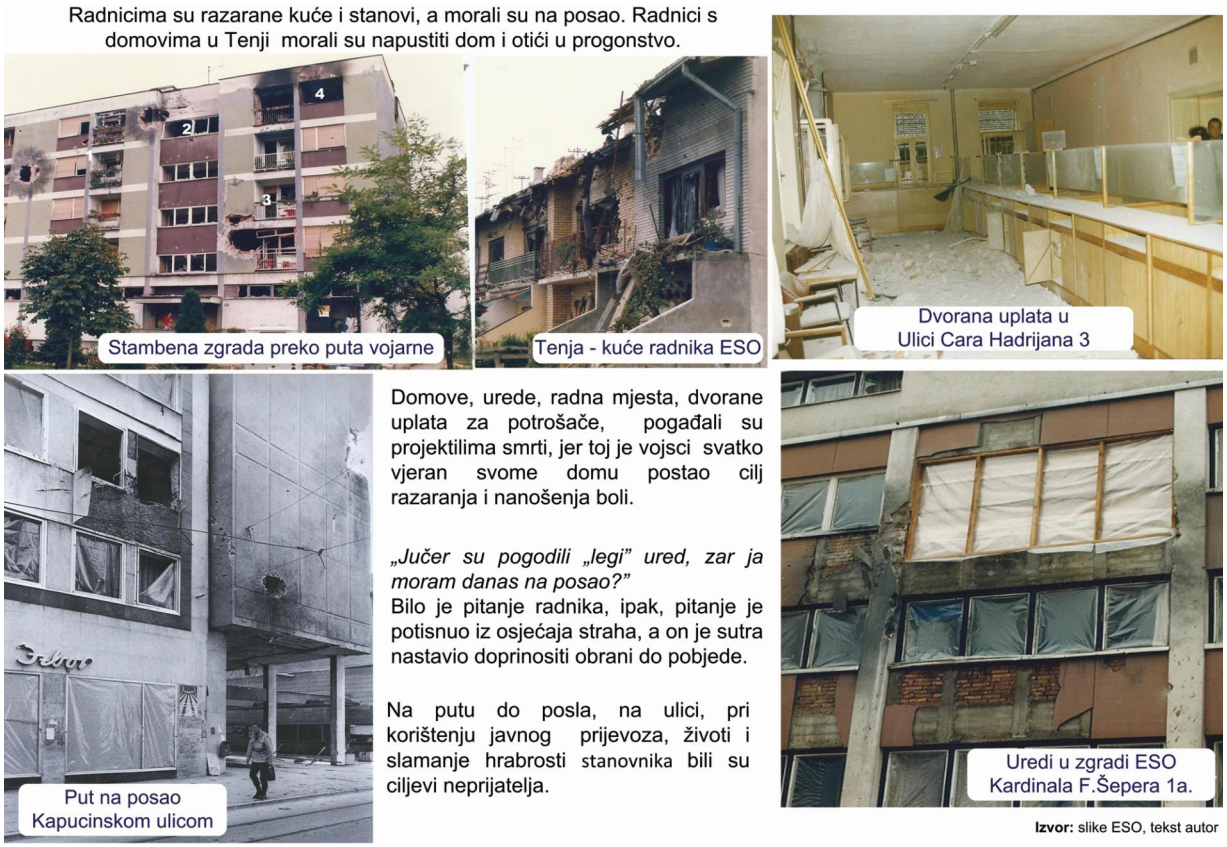
Tako se smanjivala mogućnost ugroze njihovih života na radnom mjestu, a ostajala je mogućnost ugroze pri dolasku i odlasku s radnog mjesta, no ona se značajno razlikovala između poslovnih jedinica. U mjestima koja je neprijatelj napadao iz artiljerijskog oružja već u predratnom razdoblju, kao što su Osijek i Valpovo, dolazak i odlazak s posla donosio je opasnost za život. Kako bismo smanjili opasnost za život radnika, donesena je odluka i radnicima upućen naputak o postupanju kojim se uređuje da radnik nije obvezan poći na radno mjesto u vremenu kad je oglašena/proglašena opća opasnost za mjesto gdje živi ili radi ili oboje. Radnik je osobno morao prepoznati postojanje oglašavanja opće opasnosti od strane Centra za obavješćivanje ili medija javnog informiranja.

Međutim, kako su u ovom ratu sve zloslutne okolnosti bile određene zločinačkim nakanama i postupcima neprijatelja, bio on JNA, pobunjeni Srbi ili četnici, primjena pravila u korist sigurnosti ljudskih života često nisu polučila željene učinke. Jedna od tih zloslutnih okolnosti bila je iznenadnost snažnog napada neprijatelja na civilne objekte, stambene objekte, kolodvor (osobito u vrijeme odlaska/dolaska vlaka), trgove, ulice. Napad iz potpune tišine oružja, u vrijeme kretanja ljudi na posao, u nabavku mlijeka i kruha, onemogućuje pravodobno upozorenje na opću opasnost i sklanjanje. Životi su tada bili izloženi sudbini kojom je upravljalo zlo.

Dakako, u svojim domovima, ti radnici i njihove obitelji bili su jednako izloženi zlu neprijateljskog razaranja, kao i obitelji radnika elektromontera. Jednako ih je ugrožavalo nasilje, jednako su nakon noći provedene u skloništu i bojazni od pogotka granate njihova doma, ujutro, sa strahom od zle kobi rata odlazili na posao (slika 2.81.).

Unatoč opisanim, u praskozorje rata povremenim, a u ratu stalno opasnim okolnostima, radnici na administrativnim poslovima izvršavali su svoje zadaće, a razlika prema mirnodopskim uvjetima izvršenja očitovala se u povremenom kašnjenju na posao, kad je bila oglašena opća opasnost, u mogućem kašnjenju izvršenja poslova zbog uvjeta rada.

S točnom procjenom o neumitnom kretanju predratnih okolnosti u ratne, generalni direktor HEP-a donio

Slika 2.81. Elektroslavonija je u Domovinskom ratu imala dvije skupine civilnih ratnika: elektromontere i službenike. Zajedno, s različitom težinom zadaća i razinama ugroze života pri njihovu ostvarenju, bili su lučonoše iste misije – opskrbe električnom energijom stanovništva, gospodarstva i obrane zavičaja.

je dvije odluke koje su imale utjecaj i na okolnosti daljnjeg rada administracijskog osoblja. Pritom mislimo na:

- Nalog generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede za uvođenje ratnog rasporeda i radne obveze radnika Hrvatske elektroprivrede (14. kolovoza 1991.). Nalog je u Elektroslavoniji operativno proveden prvih dana rujna 1991.
- Odluka generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede o pravu majki i samohranih očeva s djecom do 12. godina starosti o plaćenom odsustvu s rada (18. rujna 1991.).

Cjelovitom primjenom tih odluka u drugoj polovici rujna 1991. višestruko se smanjio ukupni broj radnika koji je dnevno sudjelovao u poslovnom procesu, a više od tog smanjenja, smanjio se broj administrativnih radnika. No, oni koji su i dalje radili bili su snažna podrška u lancu vrijednosti djelovanja Elektroslavonije.

Kao što je rad elektromontera u ratnim uvjetima na održanju dostatne opskrbe električnom energijom bio potpora održanju hrabrosti stanovništva za ostanak i sposobnosti obrane u pružanju otpora neprijatelju, tako je i rad administracije bio potpora elektromonterima u ostvarenju njihove misije.

U Domovinskom ratu rad administracije u Elektroslavoniji predstavljao je dio lanca vrijednosti civilne obrane. Jer, kad je ratnik svjetla imao uredan obračun plaće, kad je za vrijeme boravka u prostorijama

tvrtke mogao pojesti topli obrok, kad mu se uredno obračunavao produženi boravak na terenu i terenski rad, kad je sa skladišta mogao uzeti prijeko potreban materijal, kad mu je dijete dobilo božićni poklon, on je osjetio da nije sam, da je poštovan, da nije jedino on u ratu za svjetlo. Bilo mu je tada lakše smoći hrabrosti za njegove poduhvate u popravku razorenih sastavnica mreže, a u funkciji opskrbe el. energijom i kada okolnosti nisu bile ni po čemu jednostavne i pri tome po život opasne.

Među radnicima Elektroslavonije koji su imali ratnu radnu obvezu, a nisu ju izvršavali obavljajući poslove vezane za mrežu, bilo je žrtava djelovanja neprijatelja. Radnik Jozo Hlavaček, vatrogasac i čuvar objekta na Zelenom polju u Osijeku, poginuo je od rakete iz neprijateljskog višecjevnog bacača iz Baranje na ulici, pri polasku na posao u poslijepodnevnu smjenu. U sličnim je okolnostima troje radnika ranjeno.

Netko se za slobodnu Hrvatsku borio na bojišnici, netko u pozadini bojišnice. Netko je za ciljeve te borbe poginuo na bojišnici, netko izvršavajući civilnu misiju u ratu, netko idući na posao. Civili koji su kroz napadnuti grad svakodnevno hodili na posao, prkoseći opasnosti, postadoše civilni dragovoljci u obrani grada, domoljubni pokret otpora.

Zlo neprijateljskog razaranja i ubijanja nije biralo žrtve. Mnogi su životi sinova i kćeri istoka Hrvatske u civilnoj bitci završili svoj ovozemaljski put pod takvim okolnostima, a za zločin neprijatelja nad civilima nitko u poraću nije odgovarao.

2.6.5. Zajedništvo radnika, sindikata i poslovodstva

Poslovodstvo koje je tijekom rata s radnicima u zajedništvu činilo snagu za održivost svjetla i topline ostalo je zajedno s radničkim sindikatima HEP-a uz radnike i u ranom poraću, a u borbi za radnička materijalna, radna i prava na ponos. Razlike u nekim stajalištima ili putovima dolaska do istog cilja, s današnjeg brežuljka gledanja, uistinu nisu vrijedne bilo kakvih prijepora.

Život i poslovanje u ratnim uvjetima koliko god imalo brojne izazove, rađa među dionicima silu poveznicu zvanu zajedništvo. Ono dolazi spontano jer je svakom dioniku potrebna pomoć, netko uz njega, ali za zajedništvo se odlučuje i zdrav razum. Naše zajedništvo počivalo je na povjerenju, a međusobno povjerenje nije se zlorabilo i neokrnjeno se održalo do pobjede.

Sjećanje na zajedništvo u tom vremenu jest ono što ispunjava zadovoljstvom, u njemu je svatko imao svoju ulogu, radnici na pogonskim poslovima, radnici na administracijskim poslovima, radnički sindikati i poslovodstvo:

- **Radnici na pogonskim poslovima –** Stručan i predan rad, hepoljubiv i domoljubiv odnos prema svojim zadaćama u svezi sa sigurnom opskrbom el. energijom i plinom, rad bez radnog vremena i u uvjetima ugroze života, briga za obitelj, ponašanje s čovjekoljubivim načelima prema kolegama na poslu i korisnicima mreže, povjerenje u poslovodstvo.
- **Radnici na administrativnim poslovima –** Predan rad u korist ublažavanja tegoba radnika na pogonskim poslovima (topli obrok i nedjeljom, isplate primanja radnika, prijava šteta na domovima radnika, socijalna skrb), redovita obrada svih poslovnih podataka, redovitost na poslu.
- **Sindikati –** Obrana prava radnika u novom društvenom i HEP-ovu ustroju, briga za sve radnike, a posebno one u potrebi i ratnim tegobama (socijalna pomoć, zbrinjavanje prognanika, jednokratne pomoći, solidarnost u nevolji), obrana plaća radnika, bdijenje nad mogućim nepravdama prema onima što su ostali tu, a pomilovanje onih što su pobjegli, hrabro suprotstavljanje novim poslovnim pravilima protiv interesa radnika.
- **Poslovodstvo –** Vođenje nove Elektroslavonije poslije razdruživanja, priprema za rat, dobro procjenjivanje ratnih događaja i pravodobno donošenje odluka u korist sigurne opskrbe

električnom energijom i plinom, briga o sigurnosti i zaštiti radnika na poslu, skrb o potrebama radnika i njihovih obitelji u ratu (prognanici, ranjeni, poginuli, oštećeni domovi), obrana prava i radnog položaja u poraću. Pomoć i izgradnja dobrih odnosa s okruženjem (Krizni štab, zapovjedništvo HV-a, lokalne jedinice vlasti, bolnica, građani).

Radnici na pogonskim poslovima, često mjesto izvršenja na prvim crtama obrane od neprijatelja nekog dijela područja, često u uvjetima ugroze života, teško bi održali svoju osobnu hrabrost da su se osjećali napušteni, da su im pretpostavljeni zadavali radne zadatke iz dubokog podruma. Hrabrost bi, razumljivo je, napustila njihovo srce da im obitelj nije zbrinuta ili da im njihova tvrtka ne pomaže popraviti oštećenje doma, ili da se prema njihovu radu povećavaju zahtjevi, a smanjuju njihova radnička prava.

Jednu od velikih bitki za prava radnika, za pravednost u odlukama kojima se odlučuje o radnom životu 18000 radnika Hrvatske elektroprivrede, poveo je Nazavisni sindikat radnika Hrvatske elektroprivrede, kada je 26. travnja 1991. podnio Ustavnom sudu RH zahtjev za poništenje tri za radnike ključna Pravilnika koje je donio Upravni odbor Hrvatske elektroprivrede (vidi 1.3.), a kojima se uređuju radni odnosi, poslovi radnih mjesta, polazišta za normiranje radne snage i plaće.

Ta je pravna bitka dobivena u trenu kad je već rođena sumnja u nezavisnost radnog sudstva, odlukom Ustavnog suda RH od 11. ožujka 1992., a nakon što je još u lipnju 1991. godine valjano konstituiran Upravni odbor, on je 20. veljače 1992. stavio izvan snage osporene akte i donio novi:

- Pravilnik o radnim odnosima, disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti radnika Hrvatske elektroprivrede
- Pravilnik o sistematizaciji radnih mjesta u Hrvatskoj elektroprivredi
- Pravilnik o plaćama radnika Hrvatske elektroprivrede.

U nekoliko važnih odredbi pravilnici su izmijenjeni i tako bili ponešto prihvatljiviji radnicima i radnim odnosima između radnika i poslodavca. Tome su svojim prijedlozima doprinijela sva tri radnička sindikata, no ipak s malo većim doprinosom bio je srčani Nezavisni sindikat.

Poslovodstvo Elektroslavonije od usvajanja Pravilnika davalo je kritiku nekih odredbi pravilnika koje su bile na štetu radnika. Učinjeno je to otvorenim pismom predsjedniku Upravnog odbora. Još u praskozorju rata zaustavljena je primjena normativa radne snage za 1991. godinu, a za 1992., u siječnju, dalo je uistinu prihvatljivo rješenje primjene normativa radne snage na Elektroslavoniju koje je podržano od sindikata, a metodološki prihvatljivo i direktoru Direkcije za distribuciju. Konačne su odluke o primjeni prihvatljivog postupka prema višku radnika odgađane, a s početkom 1993. kad je došlo do promjene Upravnog odbora i generalnog direktora HEP-a pošlo se novim putem.

Dakle, nakon odgađanja primjene promjene nekih radničkih prava i odluke o svođenju broja radnika na normirani tijekom 1991. godine, na pragu poraća, kad je počela stvarna bitka oko viška radnika, plaća radnika, boljeg vrednovanja posebnih uvjeta rada, čekanja posla, dobila se važna bitka za budući položaj radnika, ali pobjeda u ratu za povoljan položaj radnika zahtijevala je trajnu upornost.

Zajedništvo je bilo čudesno stanje našeg duha u ratu, kao prirodan odgovor nasilju neprijatelja (slika 2.82.). Neprijatelj je razarao domove, ranjavao i ubijao živote naših radnika ili članova njihovih obitelji, njihovih prijatelja, ali time se budilo naše zajedništvo – njegov snažni protivnik na kojeg nije računao.

U pohodu kroz poslovne odnose za korist radnika u poraću, teže se održavala razina zajedništva kakvom smo ju doživjeli u ratu, jer sklonost politiziranju i najobičnijeg problema postajala je ugroza tom zajedništvu. Politička zaleđa ili naklonost dionika oblikovanja radnih prava radnika ostavljala su zajedništvo i prijateljstvo na osami, razdvojene, a to je slabilo izglede za pobjedu u tom boju. Nažalost to se dogodilo, no na sreću u vrijeme nakon pobjede u ratu kad je zajedništvo bilo presudno.

Slika 2.82. Zajedništvo svih zaposlenih u tako teškim okolnostima ostvarenja poslovne i domoljubne misije, u danima kada je svako buđenje u jutru novog dana bilo svečanost života, pobjeđivalo je sve što nas je brinulo i morilo. Mnogi odvojeni od svojih obitelji osjećali su tjeskobu usamljenosti. Biti zajedno popravljajući oštećeno i vratiti struju u žice, pomoći „legi" prognaniku, popravljalo je naše čovjekoljublje, razvijalo je druženje i izvan posla.

2.7. Istinite priče o hrabrosti i odanosti radnika misiji Elektroslavonije

2.7.1. Hrabrost radnika u svakodnevnom otklanjanju posljedica razaranja

Hrvatska elektroprivreda iz 1990. godine utemeljena je na značajkama javnog poduzeća u vlasništvu Republike Hrvatske. Osim javnosti rada HEP-a kao društva sa sveobuhvatnom elektroprivrednom djelatnosti, ono što je bilo naglašeno važno u vrijeme rata jest činjenica da je HEP bio u potpunom vlasništvu države Hrvatske, a država postoji da bi ostvarivala ciljeve sadašnjosti i budućnosti svog naroda, pa je neizostavno i HEP morao u ratu djelovati u svekolikom interesu Republike Hrvatske i njezina naroda. Od prvih dana praskozorja rata do oslobođenja hrvatske grude od velikosrpskog okupatora, temeljne sastavnice HEP-ove misije bile su opskrba električnom energijom, toplinom i plinom stanovništva i hrvatskih snaga obrane.

To je bila misija HEP-a koju su ostvarivali njegovi radnici, ratnici svjetla i topline, dakako, oni koji su ostali tu. Njihov doprinos toj misiji, njihova predanost toj misiji i kod ugroze života priznata je od državnih tijela obrane (dodjela Spomenice Domovinskog rata), ali i običnih ljudi kojima su služili, između kojih je i postojala „veza" povjerenja i uvažavanja.

Ispričati ćemo nekoliko istinitih priča kao potvrdu rečenom, a koje nisu jedine, kao što i navedeni dionici nisu jedini koji su ostvarivali misiju Elektroslavonije. Brojni su radnici ispisali povijest Elektroslavonije u Domovinskom ratu.

Pismo jedne ljudske duše

U čitavoj toj ratnoj tmuši, što je prođosmo ranjene duše, ljudske se duše, čak i ne poznajući se, nađu i ohrabre, osokole za prave odluke. Nije ratna tmuša samo postelja za mračne strane naših čuvstava, rode se u toj postelji i ljudska čuvstva koja nas oplemenjuju.

Bijaše to u prosincu 1991. godine, nekako oko blagdana svete Lucije kad dobih pismo na Ured direktora. Bilo je to vrijeme kada su kolone Osječana opsjedale željeznički kolodvor u zatišju napada, tražeći vjeru u život izvan pakla što obuzme im grad. Među njima bila je i jedna ljudska duša s kovčegom u ruci na pragu doma svoga, u smjeru odlaska iz nepokorenog grada. Ali zamislite, ona nađe uzor u hrabrosti naših radnika koja potom dade njoj hrabrosti ostati u svom gradu, unatoč strahu što ju obuze. Piše mi u dahu duše:

Gospodine, želim zahvaliti Vašim radnicima što ste mi u jednom jedinom trenu vratili hrabrost ostati u mome gradu dok krvari. Ostala sam sama u stanu, muž mi je odavno napustio grad, a nakon noćašnjih napada i nestanka struje i plina slomila se moja hrabrost. Spakovala sam nešto stvari u kovčeg i u strahu pošla na kolodvor. Kada sam izašla iz kuće vidjela sam kako Vaši radnici popravljaju sve što su oni granatama pokidali, zastala sam, nešto me zaustavilo i reklo vrati se, za koga oni izlažu svoj život pogibelji. Ostani, odeš li sada nećeš si moći oprostiti što si ostavila svoj grad. Okrenula sam se i vratila. Tu sam i nitko mi neće oduzeti hrabrost da ostanem uz svoj grad – reče i smiri se duša.

(pismo gospođe iz Istarske ulice, Osijek)

Prezir rizika od ugroze života u ime predanosti

U izloženosti distribucijske mreže bestijalnim topničkim i minobacačkim napadima neprijatelja postojali su dijelovi kod kojih su s motrišta rada radnika elektromontera bile uistinu teške okolnosti. Jedna od takvih mreža bila je srednje i niskonaponska mreža na prvoj sjevernoj crti obrane grada Osijeka, na crti naselja Tvrđavica i Podravlje. To usko područje obrane bilo je svakodnevno napadano, a što je zbog pretežito nadzemne mreže imalo za posljedicu i svakodnevne kvarove, u svako doba dana i noći. Kako je električna energija na toj crti bila presudno važna za sposobnost vojne obrane grada, ali i s ljudskog gledišta životno važna malobrojnim stanovnicima koji su hrabri ostali u svojim domovima vjerujući u zaštitu svoje vojske, očekivanja prema nama bila su u brzoj intervenciji s pothvatima za povratak opskrbe električnom energijom.

U jednoj prigodi s takvim okolnostima, dva elektromontera (Ivan Grahovac i Frano Šutić) te njihov pretpostavljeni (Nedjeljko Glavaš) pošli su na intervenciju otklanjanja kvara uočenog na stupu srednjonaponske mreže. Nakon žurnog početka radova na popravku kvara, uskoro je započela minobacačka vatra neprijatelja s mjestima pada granata smrtno blizu mjestu intervencije montera. Rukovoditelj radova, brinući se za sigurnost svog radnika, naredio je prestanak radova i privremeno povlačenje na sigurno mjesto. Radnik na stupu svojevoljno je nastavio raditi pod ugrozom života, a kad je uspješno otklonio kvar i vratio se u zaklon dao je objašnjenje svoga ludo hrabrog postupka: da sam prekinuo i vratio se u zaklon, pričekao tračak mira, ponovno bih morao, drugi puta se izlagati opasnosti, jer ona se malo-malo ponavlja.

Okolnosti su tražile predanost, a ona se mogla ostvariti samo hrabrošću i prezirom rizika od ugroze života.

Jedno jutro kad se grad budio sa žrtvama

U svojim danima obrane od vukovarske tragedije, opkoljavanja i iscrpljivanja zaliha municije, hrane i snage branitelja, Osijek se prvih dana prosinca budio i dan živio s hrabrim žrtvama svoje obrane. Sve je bilo na granici izdržljivosti, održivosti, ali ne i u beznađu.

Jedinice Hrvatske elektroprivrede užurbano su gradile objekte za dostatnu i sigurnu opskrbu el. energijom grada i bliže okolice unutar crta obrane, dalekovod 110 kV kodnog naziva „505/1“ i transformaciju 110/35 kV

naziva „505“. Bili su to dani s prisilnim ograničenjima potrošnje čim bi neki od „izvora“ napajanja, DV 35 kV Osijek 1–Čepin, ili DV 35 KV Osijek 1–Samatovci ili PTE Osijek bio neraspoloživ (vidi 2.4.2.).

A jedan prosinački noćni neprijateljski topnički napad na crtu obrane Josip dvor – Koloďvar, crtu obrane neposredno ispred TS 110/35 kV Osijek 1 prema selu Antunovac, donio je ispad iz pogona obaju spomenutih dalekovoda 35 kV. Grad je ostao na napajanju samo iz slabašne plinsko-turbinske elektrane. Dok se rađala zora i ispraćala noć, a dispečeri pravili plan prisilnog ograničenja potrošnje, mala skupina radnika Elektroslavonije otišla je na Brijest, do trafostanice i dalekovoda 35 kV u izviđanje mjesta kvara i okolnosti za popravak.

U trafostanici su bile slabe snage Hrvatske vojske s jednim raketnim protutenkovskim postoljem na zgradi pokraj razorenog tornja, a njegov dalekozor pružao je sliku istine o okupaciji Antunovca. Pogled kroz dalekozor ukazao je na opasnost od neprijateljskog tenka na udaljenosti oko 800 m s cijevi izravno okrenutom prema trafostanici, naselju Brijest, gradu Osijeku. U traženju olakotnog stanja za prijeko potrebnu intervenciju na vodovima u kvaru, uočili smo ga u tome što su pokidani vodiči dalekovoda bili blizu, u prvom rasponu između dalekovodnih stupova, u kakvom-takvom zaklonu borova u dvorištu tvornice OLT Brijest od pogleda JA kroz topovsku cijev tenka. Nismo, dakako, mogli znati što vidi zločinačka vojska svojim krvavim očima, je li i tog jutra željna naših života, pa smo odagnali svaku dvojbu o pristupu popravku. Pozvana je ekipa elektromontera koja je od ranog osječkog jutra bila pripravna u skloništu TS 110/10 kV Osijek 3. Stigavši, unatoč upoznavanju sa stvarnom opasnosti po život od jedne jedine tenkovske granate, odlučili su se za „krpanje“ vodiča na tlu i podizanje do neke sigurnosne visine, bez penjanja na stupove.

Nakon uključenja popravljenih dalekovoda 35 kV u pogon prekinuto je prisilno ograničenje potrošnje struje u gradu Osijeku što je za život građana bio prilog za daljnji ostanak tu, a za branitelje potpora upornosti i hrabrosti.

Okrenuti prema Antunovcu vidjeli smo topovsku cijev tenka kao prijetnju našem životu, iza nas je pak bio grad čijim je životima prijetila ta ista cijev, a hrabrost njegovih stanovnika slabila bi naša neodlučnost u obrani svjetla i topline. Bio je to smisao i viši cilj elektromontera M. Mujakića, D. Belića, E. Tota, I. Dominovića, D. Freia, J. Ferenca i V. Drpića kao ratnika svjetla u ovoj priči o ostvarenju misije Elektroslavonije..

Nije se odustajalo od pokušaja ni kod opasnih i teških pothvata

Kad je neprijatelj iz daljine, sa zemlje i zraka, slao projektile koji su razarali postrojenje i ranjavali ljude u TS 400/110 kV Ernestinovo, mrežno izvorište električne energije za istok Hrvatske, naši su osjećaji bili mješavina tuge, mržnje i osvete. Trafostanica Ernestinovo bila je duboko u srcima velikog broja radnika Elektroslavonije koji su ju, skromni, osjećali kao „naše djelo“ i zato su njezino razaranje ćutjeli kao bol u duši. No, bili smo svjesni da i neprijatelj zna o njezinoj važnosti za opskrbu električnom energijom istoka Hrvatske i da neće imati milosti za njezinu pogonsku spremnost niti za našu bol. Toga svjesni pravodobno smo započeli pothvate u mreži koji su trebali osigurati opskrbu električnom energijom u ratnim uvjetima potrošnje bez tračka uporabe trafostanice Ernestinovo. Prije tog trenutka trafostanica je praktično radila kao rasklopište 110 kV pri čemu su napojni vodovi bili vodovi 110 kV Đakovo/1 i Đakovo/2.

Pri osvajačkim artiljerijskim, tenkovskim i pješadijskim napadima na selo Divoš, pustaru Rudine i selo Ivanovac dana 20. 11. 1991., u večernjim satima nastupio je mrak nad Osijekom, a zbog ispada iz pogona DV 110 kV Ernestinovo–Đakovo /1. U mrklini noći odgovor o kvaru i mjestu kvara te mogućnosti popravka mogao se dobiti samo neposrednim očevidom, a on je, s obzirom na položaj neprijateljske vojske, mogao biti dostupan za popravak samo ako je ispred još neokupirane TS Ernestinovo i prostora ispred pustare Rudine.

I te večeri, kao i prethodnih poslije okupacije Vukovara, putove i slavonska polja obgrlila je tama koju su rastjerivala samo svjetla ubilačkih eksplozija granata. Nakon sagledavanja okolnosti pod kojim bi se odvijalo

otkrivanje kvara i mogući popravak, odlučilo se za odlazak u neposredno sagledavanje tih okolnosti, nakon čega će se odlučiti o drugom koraku – popravku. Jedna hrabra skupina elektromontera i njihovih rukovoditelja (dva iz Prijenosa i tri iz Distribucije) uputila su se iz Osijeka u Ivanovac, preko Čepina, pronaći kvar koji je uzrok mraka u gradu, pokušati ga otkloniti i dovesti ljudima u gradu svjetlo. Poduzimanje pristupa i bilo kojih elektromonterskih aktivnosti u utrobi prostora smrtnih opasnosti, prostora omeđenog naseljem Ivanovac – trafostanicom Ernestinovo – naseljem Divoš – pustarom Rudine, dogovaralo se s odgovornima u dispečerskom centru za prijenosnu mrežu (CDU). Za međusobno pozivanje radiovezama koristila se krilatica „prostim zrakom ptica leti".

Ta je interventna ekipa došavši u Ivanovac dobila odobrenje odgovornog zapovjednika HV-a za izviđanje mjesta kvara, pri čemu im je ukazano na opasno stanje ugroze života, što su i sami doživljavali, ali odlučili su pokušati dajući sve od sebe. S položaja na prvoj crti obrane ispred pustare Rudine uočen je kvar, ali s uočenim značajkama nije bilo odveć zadovoljstva. Na mjestu prelaska DV 400 kV Ernestinovo–Tumbri (Mladost) iznad dalekovoda 110 kV Ernestinovo–Đakovo /1 i /2 snop vodiča jedne faze 400 kV pao je na vodiče obaju dalekovoda 110 kV koji se pri tome, srećom, nisu pokidali.

Dva ponajbolja elektromontera za prijenosne mreže (M. Kuna, J. Gulić) i mlađi elektromonter (D. Veličković) prvo su pokušali s podizanjem snopa faznog vodiča 400 kV s vodiča dalekovoda 110 kV pothvatima s glave rasteretnog stupa 400 kV, a kad to nije uspjelo, pokušalo se rezanjem s tla, u najnižoj točki provjesa, omogućiti pomicanje snopa faznih vodiča 400 kV do njegova pada s vodiča dalekovoda 110 kV. U zahvatima na tlu pomagali su im radnici Elektroslavonije (J. Budimir i V. Mihaljević). Nažalost, unatoč požrtvovnosti, ni taj pothvat nije doveo do cilja jer je osim hrabrosti i znanja elektromontera bila potrebna snaga mehanizacije.

Rad ispred prve crte obrane nije zbog uočljivosti dopuštao uporabu iole sposobnije mehanizacije, a dugotrajni rad s „ručnim" pomagalima bio je za život petorice ljudi smrtno opasan. Malo kasnije izgubila se naklonost nebeskog svoda, pojavio se Mjesec čime je povećana uočljivost čovjeka na stupu, a neprijatelj je bio blizu. Suočeni sa svim činjenicama odustalo se od nastavka uzaludnih pokušaja. Dovođenje dalekovoda 110 kV Ernestinovo–Đakovo u pogonsko stanje postalo je nemoguća misija i tuga u srcu.

Kako je u tom poslijevukovarskom razaranju oštećen i DV 110 kV Ernestinovo–Osijek 1/1, uz sva prethodna razaranja mreže 110 kV, grad Osijek izgubio je napajanje iz mreže 110 kV, pa se opskrba el. energijom ostvarivala s dva voda 35 kV sa zapada (Čepin i Samatovci) i jednim agregatom plinsko turbinske elektrane od 25 MW s istoka. To je zahtijevalo prisilno ograničenje potrošnje u gradu na razini od oko 50 %.

Hrabra, nesebična i odgovorna srca elektromontera Elektroprijenosa i Elektroslavonije pokušala su zajedno u uvjetima opasnim za njihove živote, poigravajući se njima, učiniti dobro djelo za život grada i njegovih stanovnika u beznađu svakodnevnice rata. Osim poslovnog zajedništva, te je ljude resilo i zajedništvo prema obrani domovine.

Civilni ratnici svjetla i njihov mali doprinos hrabroj obrani Laslova

Naselje Laslovo dugo, uistinu dugo, bilo je pod terorističkim nasiljem pobunjenih Srba iz okolnih sela njegova atara (Palača, Ada, Silaš i Markušica), a potom i pod okupatorskim nasiljem JNA. Istina da je samo dan nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti, 26. lipnja 1991. godine, izvršen prvi teroristički čin nasilja pobunjenih Srba iz susjednih sela, vatra na zgradu policije u Laslovu jer je na njoj bila istaknuta hrvatska zastava, rječito govori o nepriznavanju prava hrvatskog naroda na život u vlastitoj državi i netrpeljivosti prema njoj od strane srpske nacionalne manjine. Nasuprot tome istina o Laslovu, kao simbolu hrvatsko-mađarskoga suživota i prijateljstva, kazuje da su samo Srbi bili neprijatelji prava Hrvata na svoju državu na tlu svoje domovine.

Kako su pobunjeni Srbi pred svijetom branili svoje zločinačko postupanje kao otpor ugrozi njihova opstanka

od strane hrvatske države, primjer ljudskog, susjedskog saveza Hrvata i Mađara bilo je razotkrivanje pravog razloga nasilja, a to je uspostava velike Srbije.

To lijepo selo na obali rijeke Vuke, s dobro razvijenim gospodarstvom i izvrsno prometno povezano na sve strane Slavonije, pobunjeni Srbi i JNA opsjedali su 152 dana bez prekida, pri čemu su trpjeli velike gubitke od ustrajno hrabre obrane mađarskih i hrvatskih vojnika dragovoljaca.

U takvim uvjetima odvijala se i bitka radnika Elektroslavonije za opskrbu električnom energijom. Početkom ljeta bilo je to u više sela (Laslovo, Palača i Koroď), između kojih su bile zapreke, a u selima suprotstavljene strane, kasnije, početkom crnog rujna 1991. godine, samo u Laslovu jer je ono bilo odvojeno neprijateljem u okupiranim susjednim selima.

Ističemo tri značajke vezane za rad ekipa elektromontera na otklanjanju oštećenja i kvarova u NN i SN mreži na području Laslova. Bilo je to često, u nekim razdobljima svakodnevno, što govori o stalnim napadima neprijatelja minobacačkim projektilima na malom prostoru s razvijenom nadzemnom električnom mrežom što je pak posljedično imalo velik broj oštećenja i kvarova. Nadalje, osim napada neprijatelja koji su bili dugotrajni, tijekom dana je bilo nepredvidivih, iznenadnih pojedinačnih napada granatama ili vatrom iz mitraljeza, automata i puške. Takvi napadi bili su opasni baš za rad ekipa elektromontera koji su bili istodobno raspoređeni na više mjesta za popravke. Zbog toga je i naša organizacija poslova težila brzom ostvarenju zadaće i izlasku iz područja smrtonosnih pošiljki. Treća je značajka potreba dobre komunikacije s odgovornim osobama za obranu i granične položaje naše vojske, a zbog sigurnosti u kretanju po području blizu neprijatelja, pa čak u njegovu vidokrugu.

Obilježja opasnosti za život pri radovima u mreži na području Laslova možemo predočiti kratkom pričom jednog od brojnih dionika događaja tih dana i njegovih izravnih iskustava (Dušan Pajtak).

Nekako s prvim danima kolovoza, još pod utiscima tragičnih događaja žitelja Ćelija i okupacije sela Silaš te nedostupne mreže u njemu, nakon jednog uobičajenog noćnog napada na Laslovo, voditelj obrane sela rano ujutro zamolio je dolazak ekipe radi ponovne uspostave opskrbe strujom.

Došavši i pregledavši stanje niskonaponske (NN) i srednjonaponske (SN) mreže, utvrdilo se postojanje više mjesta kvara u obje mreže. U srednjonaponskoj mreži bila su dva kvara, jedan na području Laslova, a drugi na području Palače u kojoj su tada napetost prema Laslovu podržavali domaći Srbi. U to se vrijeme s hrvatske strane svaki sukob nastojao riješiti mirnim putem, pa je bio politički stav da opskrba električnom energijom sela s pobunjenim Srbima tome treba ići u prilog.

Na tragu toga jedan dio ekipe pošao je iz Laslova u Palaču otkloniti kvar na vodu 10 kV. Mjesto razdvajanja regularnih jedinica obrane i unutarnjeg reda Hrvatske od pobunjenih Srba u selu Palača bilo je na prijelazu ceste preko željezničke pruge koja dijeli ta naselja. Nakon objašnjenja razloga našeg kretanja u Palaču, pripadnici Zbora narodne garde prihvatili su naše riječi, razmaknuli zapreke i pustili elektromontere u pobunjeničko selo.

Dogovor oko uvjeta za naš dolazak u Palaču bio je postignut sa zapovjedništvom pobunjenih Srba sa sjedištem u Šodolovcima, tako da su pripadnici paravojnih postrojbi na barikadi znali za dolazak i čekali su naše hrabre elektromontere. Iz razloga sigurnosti za rad naših radnika, predstavniku paravojnih snaga potanko je objašnjena potreba našeg kretanja radi pronalaska mjesta kvara, popravka i stavljanja pod napon. Rekli smo mu da dalekovod ima kvar i na dijelu kod Laslova i da se istodobno i tamo poduzimaju pothvati popravka.

Ekipa je pristupila obilasku dalekovoda koji se prostire u polju nedaleko ceste. Kvar smo pronašli i otklonili ga, a kako nije bilo drugog kvara, stavljanje pod napon bilo je uspješno iz prve. No, cijelo vrijeme naše nazočnosti i izvođenja radova uz cestu je naoružan patrolirao „bradati“ mladić i pratio naše radove, nastojeći ostaviti dojam kao da je u šetnji. Nije nam bio ugodan osjećaj neprijateljskog nepovjerenja i, pretpostavljamo, nalog što treba činiti pri nekom „sumnjivom“ ponašanju naših radnika.

Nakon popravaka svih kvarova u Laslovu vratili smo se svojim domovima, no noć koja je slijedila donijela je novo artiljerijsko nasilje neprijatelja i kvarove u mreži na području Laslova i Palače. Morali smo ponoviti misiju od jučer.

Došavši ovaj put do zapreka kod pruge na našoj strani, nismo mogli jednostavno proći jer je prijelaz bio miniran što nas je odmah upozoravalo na zaoštravanje sukoba. Bilo je potrebno uvjeravati našu obranu da zbog potrebe povratka struje u Laslovo moramo na prijekoj strani otkloniti kvar, što je potrajalo, no ipak se odlučilo privremeno skloniti nekoliko nagaznih mina.

Slutnje da na tom bojištu danas nije baš sve isto kao jučer obistinile su se dojmom stečenim dolaskom u Palaču. Osim predstavnika domaćih pobunjenih Srba, kao službene osobe, dočekalo nas je i nekoliko „bradatih spodoba“ naoružanih do zuba. Elektromonteri Elektroslavonije otišli su u obilazak mreže u potrazi za kvarom, a njihov voditelj morao je ostati s uvezenim četnicima kod njihove barikade.

U razgovoru koji su vodili s mnogo netrpeljivosti, te paravojne osobe bile su sve glasnije i grublje u optužbi da smo došli špijunirati ih, jer kod njih nisu padale granate, te da će nas zato zadržati, zarobiti. Naš rukovoditelj ekipe objašnjavao je da je kvar na dijelu voda u Palači mogao nastupiti na njegovu „slabom“ mjestu pri nastanku kvara na dijelu kod Laslova, dakle i bez neposrednog pada granate kod njih. Glede zarobljavanja razgovor se usmjeravao na šalu. No, tko zna kamo bi otišao taj neprijateljski odnos da predstavnik domaćih pobunjenih Srba, ozbiljniji drug, nije utvrdio kamo to vodi i da nešto mora učiniti, te je sve pozvao kod sebe na rakiju. Nije se moglo odbiti taj očevidni pokušaj smirivanja napetosti. Kada je bio u prilici, domaćin je potiho rekao našem voditelju ekipe: nemojte više dolaziti u Palaču, pa makar ne imali struje, jer ovim došljacima mi domaći ne vladamo.

Bio je to iznenađujući glas razuma u atmosferi četničke mržnje. Je li povratak struje prije našeg odlaska nešto promijenio u njihovim glavama, nismo nikada saznali jer je to bio prvi i posljednji susret, ali sumnjamo.

Pri povratku, kao sretna ekipa rasterećena straha, samo do sutra, razgovaralo se o dojmovima stanja na laslovačkom ratištu i događaju ispijanja „četničke“ rakije.

U Laslovo su ekipe Elektroslavonije tijekom rata išle još mnogo puta, do zadnjih dana održivosti njegove obrane, svaki put sve više pod uvjetima ugroze života, ali ne i preko u Palaču, iza pružnog prijelaza bezumlja. Svaki dolazak otkrivao je nove pečate razaranja svega iznad tla, crkve, domova, električne mreže, poljoprivrednih strojeva, ljudi. Takva je slika sigurno loše utjecala na osjećajno stanje naših hrabrih radnika, dok ih je vedrina branitelja, pa i nakon neprospavanih noći, popravljala.

Velik broj radnika Pogona Osijek i njima pridruženih Službe za izgradnju i usluge dao je svoj civilni prilog obrani Laslova, a njima u zahvali moramo posebno pridružiti ime našeg radnika Danijela Becea stanovnika Laslova koji je predano sam izvršavao brojne pothvate popravaka oštećene mreže.

2.7.2. Male priče s važnim ulogama HEP-ovih radnika u tegoba rata svog okruženja

Hrvatsko narodno kazalište Osijek u plamenu

Sredinom mjeseca studenog 1991. grad Osijek i njegova okolica bili su dugotrajno izloženi snažnoj neprijateljskoj artiljerijskoj vatri iz zraka i s tla, sa sve tri strane zaposjednute od strane neprijatelja. Život i smrt postali su nerazdvojni. Tako u petak, 15. studenoga 1991. pripremajući se za odlazak na pokop radniku Antunu Valinčiću, poginulom pri avionskom raketiranju poslovne lokacije Zeleno polje, obaviješten sam o pogibiji radnika Josipa Hlavačeka pred njegovim domom u Ulici Petra Svaćića, u trenutku polaska na posao u poslijepodnevnu smjenu.

Napadi neprijatelja tog krvavog vikenda 15.,16. i 17. studenoga 1991. imali su svoju crnu pozadinu, zločinačke ciljeve. Naime, neprijatelj je istodobno napadao i fizički pokušavao osvojiti naselja Laslovo, Ernestinovo i Ivanovac, a Osijek je bjesomučno napadan kako bi se

oslabila pozadinska podrška prve crte obrane u tim naseljima, te njegove hrabre branitelje vezalo za to bojište ne bi li se oslabila mogućnost pomaganja u bitci za Vukovar. Da, u pozadini te bjesomučne artiljerijske agresije na istočni i južni dio Osijeka i njegove okolice bila je zločinačka artiljerijska i fizička agresija na Vukovar, istočno predziđe obrane Hrvatske, u kojem su hrvatski sinovi posljednjim snagama i mogućnostima branili grad za dostojanstvo umiranja.

Kvarovi u distribucijskoj mreži tih dana ocrtavaju područje napada neprijatelja. Među dalekovodima 10 kV najugroženiji su bili pogoni Rasklopište 6–Tenjski Antunovac, TS Osijek 2–Aerodrom Klisa, TS Osijek 2–Rasklopište Nemetin, TS Čepin–Vuka (odvojak Vladislavci) i TS Zapad–Rasklopište Panonija.

Granate i njihove krhotine, ubojice života i djela ljudskog stvaralaštva, prštale su po cijelom Osijeku, do kasno navečer 16. studenog 1991., kao da se htjelo prestrašiti zoru, neka ne svane Hrvatima, jer bez zore nema ni dana.

Hrabri ratnici svjetla Elektroslavonije radili su tih dana u više manjih radnih skupina na popravcima granatama oštećene mreže čija je sposobnost donošenja električne energije u domove pred mrak noći podržavala vjeru i nadu u održivost jutra koje dolazi. Neotklonjeni kvarovi na mreži ostali su ondje gdje je mogućnost popravka zahtijevala danje svjetlo. Umorni tijelom i dušom otišli su svojim domovima, a među njima prognani, svojim privremenim prebivalištima. Za prijeko potrebne intervencije tijekom noći ostala je jedna ekipa.

U sobi dispečerskog centra u „izbjeglištvu“, u poslovnoj zgradi na Šetalištu kardinala Franje Šepera 1a, s dispečerima u drugoj smjeni (Franjo Antolić i Josip Kovačević) sagledavali smo stanje mreže radi organizacije ranojutarnjih radova u vrijeme kad, uobičajeno, prestanu napadi sila mraka i utihnu eksplozije. Našu usredotočenost na stanje mreže prekinuo je poziv upućen dispečerima što je dopirao iz zvučnika poslovne radiostanice, poziv dežurnog na terenu Ivana Grahovca. Nakon odziva dispečera, Ivan je uzbuđenim glasom rekao: „pogodili su kazalište, gori mu krov.“

Ni trena ne dvojeći o mogućoj korisnoj pomoći naših elektromontera u radu vozila s visokom radnom košarom, a znajući i da upravo vatrogasne ekipe grada već imaju posla na drugim požarištima, potakli smo dolazak naših ekipa pred osječki hram kulture u plamenu. Oslonac u pozivanju i organiziranju naših ljudi bili su Nedjeljko Glavaš i Dušan Pajtak. Kao da toga dana nije bilo dovoljno fizičkog napora, straha od smrti ili ranjavanja, kao da više nema opasnosti, pohitali su ratnici svjetla na požarište u središte svoga grada i gle, došli malo prije vatrogasnih jedinica.

Iz krovišta tog prelijepog zdanja, u mrak neba, sukljao je plamen, divlji, obasjavajući konkatedralu kao da je htio dosegnuti visinu njezina tornja pokazujući neprijatelju u Baranji što je učinio u svom zlom naumu. Svojim zapaljivim fosfornim granatama uspio je zapaliti krov zgrade, ali ne i uplašiti do obeshrabrenja ljude da odustanu gasiti taj plamen zla. Zato je nastavljeno granatiranje središta grada s pojedinačnim, vremenski odmaknutim projektilima. Jedan od njih pogodio je neboder na Trgu slobode udaljen svega 100 m od krovišta u plamenu i njegovih gasitelja.

Radnici Elektroslavonije – Ivan Grahovac, Dušan Pajtak, Milan Mehak, Damir Lončar,.., Damir Karavidović – prionuli su prvo sklanjanju opreme zatečene iza pozornice, u gledalištu, izvan objekta kazališta, spuštanju limene zavjese na pozornici, a potom i pomaganju vatrogascima u gašenju vatre na krovištu iz unutrašnjosti kazališta. Pomoć u gašenju požara omogućilo je i korištenje dvije dizalice s košarom koje su na požarište dovezli radnici Elektroslavonije. Poseban doprinos u smirivanju plamena bio je u tome što smo cijev iz hidranta na galeriji povukli do tavana i uglavili je ispod već užarenih metalnih vrata potkrovlja te pustili vodu da natapa pod tavana. Vidjevši to, vatrogasci koji su se s ulične strane hrabro nosili s plamenom i krhotinama granata uputili su nam pohvalu.

Zbog opasnosti od urušavanja stropa svi koji su na bilo koji način sudjelovali u gašenju požara ili spašavanju opreme morali su po nalogu vatrogasaca napustiti unutrašnjost. Oslabljen izgaranjem, strop iznad gledališta se urušio, a s njime i veliki kristalni luster. Nama, hepovcima, koji smo pravodobno donijeli i proveli odluke

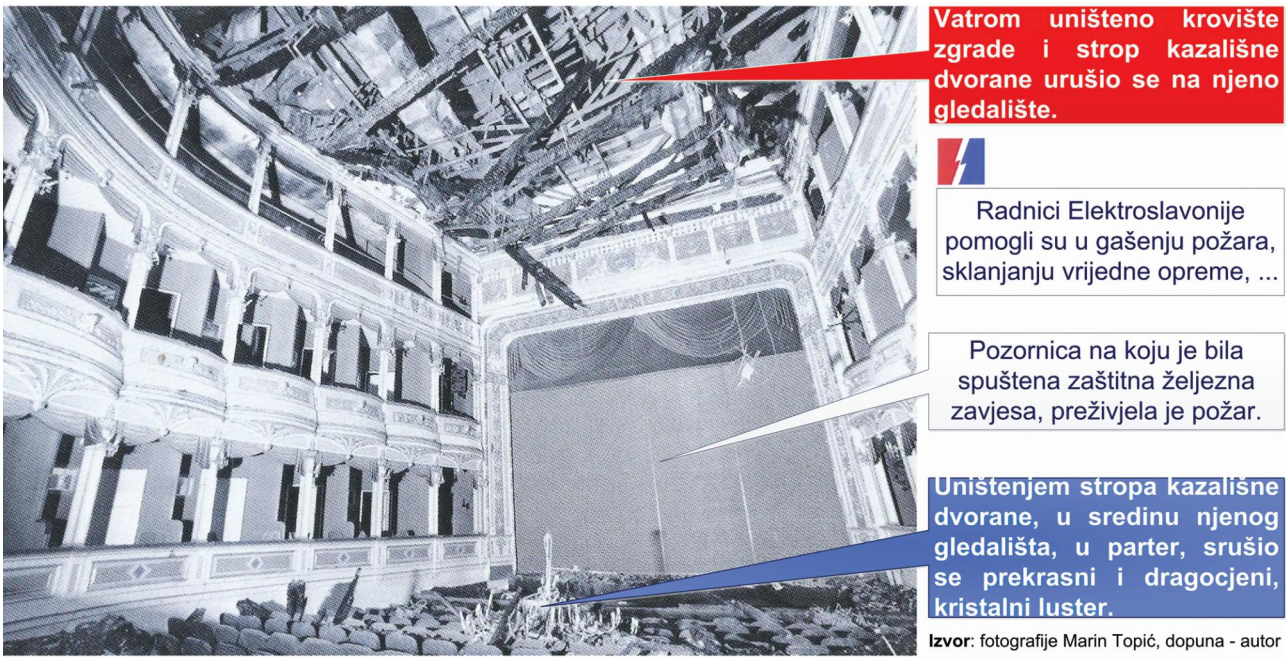
o sklanjanju važne i vrijedne opreme sastavnica mreže u područja Hrvatske bez ratnih uništavanja, ostavljanje tako vrijednih sastavnica kazališta (zastor, luster, sjedala u gledalištu) na nemilost neprijatelju do trenutka kad odavno nitko više nije vjerovao u prestanak razaranja nije se činilo dobrom i odgovornom odlukom (slika 2.83.).

Svjetlo plamena požara na krovištu postupno je jenjavalo, zamijenio ga je gusti crni dim, kuća osječke scenske kulture spašena je od potpunog uništenja.

Kako su vatrogasci sve više ovladavali vatrom, gasili je, slabio je i topnički napad neprijatelja na središte grada. Možda je shvatio da su hrabrost i ljubav prema svome domu u Osijeku nepobjedive. Dragovoljna je misija radnika Elektroslavonije tih kasnih večernjih sati završila, mogli su ponosni usnuti san o pobjedi civilnih ratnika nad djelima bezdušne vojske neprijatelja.

Povratak u dispečerski centar donio je dogovoreni susret s mladom osobom, stipendistom Elektroslavonije koja je tih dana u Zagrebu diplomirala elektrotehniku, a radi dogovora o početku rada. Došla je u svoj grad vlakom s večernjim dolaskom, prošla ulicama do sjedišta Elektroslavonije pod granatama, te u strahu čekala dok završi naša misija u nevolji Hrvatskog narodnog kazališta. Jedan radni inženjerski život na svom početku u okrutnim okolnostima Domovinskog rata. I toga je bilo u tom vremenu.

A zora što je sutradan svanula otkrila je Osječanima što je doživjela zgrada njihova kazališta i kakvi su razmjeri materijalne štete (slika 2.84.).

Slika 2.83. Sudjelovanje radnika Elektroslavonije u gašenju požara, sklanjanju vrijedne opreme, spuštanju željezne zaštitne zavjese na pozornici HNK Osijek, po cijenu ugroze vlastitih života, pokazatelji su zajedništva civilnih snaga obrane grada Osijeka u suprotstavljanju rušilačkim nakanama neprijatelja.

Slika 2.84. Sutradan u zoru, još uvijek prisutan crni gusti dim s krovišta HNK, katedrale kulture, u prisnoj blizini katedrale duha, kao da je slao poruku o zlodjelima srpskih pobunjenika i JNA, sa snagom „Urbi et Orbi" (gradu i svijetu).

Ruka pomoći kao izraz ljudskosti i zajedništva u podnošenju tegoba rata

Radnici Elektroslavonije, kao civilni ratnici svjetla i topline, nisu u ostvarenju svoje ratne misije bili samozadovoljni, okrenuti samo svojim brigama bez osjećaja za ratne tegobe drugih, dapače, hodili su šorovima i cestama rata s ispruženom rukom pomoći ljudskim tegobama. Takvo ponašanje ostalo je u našim sjećanjima, a neka su i zapisana od drugih.

U dnevnom tisku *Glas Slavonije* od 16. 11. 1991. cijenjeni novinar Dragutin Kerže objavljuje priču:

„Taksi" i ljudskost

Da su teška vremena znaju i djeca. Da za zračne uzbune ne prometuju autobusi javnog prijevoza, dobro je poznato svim Osječanima. No, neke se obveze ne mogu izbjeći, a grad je i itekako širok i dug, prava slavonska metropola. I što kad treba hitno, eto, na pregled u Opću bolnicu iz Gornjeg grada?

Ostaje samo podići prst. U četvrtak vidjesmo da osobni automobili jure i na podignuti palac pripadnika Zbora narodne garde. Ipak ima još dobrih ljudi!

Taksi-službu uspješno su odigrala dva djelatnika Hrvatske elektroprivrede. „Stojadini" s natpisom „Elektroslavonija" zaustaviše se samo na znak rukom, čak i bez toga. Imena vozača nećemo spominjati. Mogao bi se

neki idiot sjetiti da ih kazni. Ta, vozili su za vrijeme zračne uzbune, kad je to zabranjeno! Bez obzira na to što se neki poslovi, baš nikako, ne mogu izbjeći.

Kratka storija, ne kao zahvalnost, jer još vjerujemo u vrline naših sugrađana. Prije kao – obrazac za ponašanje u ovim, zna se kakvim, vremenima.

I nas nekoliko radnika može svjedočiti slično iskustvo, u danu kada su neprijatelji u četničkom uporištu stara Tenja fosfornom granatom pogodili krovište zgrade s dvoranom na Zelenom polju. Bio je neradni dan, subota rano poslijepodne, kad nas je o pogotku i dimu koji se razvija obavijestio dežurni čuvar objekta. Nekoliko radnika zatečeno u sjedištu tvrtke na lokaciji Šetalište kardinala F. Šepera 1a odlučilo je autom, pod napadom na grad, pohitati na Zeleno polje pomoći u otklanjanju posljedica pogotka, a radi sprječavanja požara. Kad je misija završena krenulo se natrag iako su se čule eksplozije po gradu.

U Vukovarskoj ulici, poslije benzinske postaje INA, taman kad smo jako ubrzali vozilo projurili smo pokraj čovjeka koji je zgrbljen, s kovčegom u ruci, hodao uz rub kolnika ne pokušavajući nas zaustaviti. Kad smo ga prošli zaustavili smo se i vožnjom unatrag došli do njega. Pitali smo ga:

/ Možemo li Vam pomoći prijevozom?

S očima i govorom u kojima se prepoznavao strah odgovorio je nemirno:

/ Bio bih Vam zahvalan jer tramvaji ne voze, makar do grada, a onda ću sam do kolodvora.

Odvezli smo ga do kolodvora, a iz priče smo saznali da mu je žena ranjena i poslije bolnice je odvezena kod rodbine u mirni dio Hrvatske, a sin mu je dragovoljac u HV-u, da on u strahu za ženu, sina i sebe živi sam u Donjem gradu, te da ne može više.

Nismo projurili brinući se samo za ugrozu naših života, zaustavili smo se kraj čovjeka u hodu s vlastitom sudbinom. Idući dalje dijelili smo sudbinu našeg sugrađanina. Zajedno smo došli neokrnjeni do svojih ciljeva, iako se prašilo i ispred i iza nas. Samo Bog zna ne bi li naša sebičnost bila kažnjena, završila loše za nas ili za njega, ili za sve. Vjerovali smo da je pružena ruka pomoći donijela svima, u tim satima, sretnu sudbinu.

Dati svoje drugome za život drugih

Po svemu mračni večernji sati, u studenom 1991. Nigdje mjeseca, magla, mrak rata nad Osijekom i projektili smrti. Padaju dalekovodi, gasi se svjetlo u dijelovima nepokorenog grada, pripremamo se vratiti svjetlo još noćas, gdje je to na prihvatljivoj razini ugroze života elektromontera.

Dispečer zove, mislimo ispali su iz pogona važni dalekovodi, a ono još i gore. Kaže:

/ Javio se električar iz bolnice i pita kada će se vratiti opskrba strujom iz mreže. To mu je važno znati jer na minimumu je rezervi goriva za agregate koji mu nadomještaju struju iz mreže, a ne može dobiti na telefon nikoga na mjestu gdje nabavljaju gorivo za agregate. Što da mu odgovorim?

Odmah je bilo razvidno da nitko ne zna ni približno točan odgovor o vremenu ponovne uspostave napajanja električnom energijom, a pretpostavljanje, kada je riječ o opskrbi bolnice s radom u ratnim uvjetima, nerazuman je i neljudski način navođenja odgovornih u bolnici na daljnje postupanje.

Dispečer je imao broj telefona osobe koja je zvala iz bolnice, nazvali smo s ciljem dobivanja podatka o kojem je gorivu za agregate riječ. Doznali smo da je riječ o istovrsnom gorivu kojim se Elektroslavonija koristi za svoje agregate, a uvidom u stanje raspoložive rezerve ustvrdili smo da one postoje u betonskim spremištima na lokaciji Zeleno polje.

Nije se dvojilo što činiti. Pozvana je raspoloživa ekipa i vozač za rad s viljuškarom. Na Zelenom polju u kamion dvotonac utovarilo se tri bačve s 200 litara goriva i s tako opasnim teretom, u uvjetima topničkih napada, krenulo kroz Donji grad do bolnice. Sretno se stiglo i predalo gorivo. Predani se liječnici nisu više morali brinuti glede električne energije, o uvjetima pomaganja ranjenicima i ostvarenja svoje humane misije.

Potom su se ekipe elektromontera usredotočile na sređivanje pogonskog stanja mreže da bi se u najkraćem mogućem roku vratila opskrba bolnice električnom energijom iz mreže.

Radnici Elektroslavonije u uvjetima ugroze vlastitih života omogućili su energiju za bolnicu u kojoj je bila posljednja stanica održanja ranjenih života ljudi. Sutradan smo primili uljuđene izraze zahvalnosti od zamjenika ravnatelja bolnice.

Izvor struje za uređaje radio veze HV-a na crti obrane prema Tenji

U bjesomučnim napadima neprijatelja oklopnim vozilima i pješacima na prvu crte obrane južnog prilaza gradu Osijeku u jesen 1991., ranjavanju i pogibelji bili su izloženi branitelji na položajima obrane, a istodobno minobacačka vatra po gradu mučki je ranjavala i gasila živote građana te oštećivala građevine i komunalne instalacije (struja, plin, voda, telefon). Dodatno, pod snažnom mitraljeskom vatrom bila je bliska pozadina prve crte obrane, naselje Jug I i Jug II.

Napadi oklopnih vozila JNA najsnažniji su bili iz pravca zloglasnog neprijateljskog uporišta Tenja. Njihova snaga ogledala se u broju, a snaga obrane hrvatskih branitelja u hrabrosti i ljubavi za obranu svoga doma. Sila oružja protiv sile ljudskih srdaca.

Kad u ratnim operacijama neprijatelj fizički napada crtu obrane u velikoj duljini, uvijek važna komunikacija jedinica međusobno i sa zapovjedništvom dobiva na još većoj važnosti. Kako je napad dugo trajao, a nije bilo pokazatelja da će neprijatelj odustati od daljnjih napada, kod zapovjednika se opravdano pojavila bojazan o sposobnosti radiostanica s obzirom na pražnjenje baterija, a nije raspoloživa električna energija iz mreže za punjenje zbog netom nastalih kvarova na ključnom dalekovodu u području ratnih djelovanja.

Zapovjednik postrojbe HV-a za obranu Osijeka na crti obrane Tenja, u kasnim noćnim satima obratio nam se s pitanjem o mogućnosti i vremenu ponovne uspostave napajanja električnom energijom objekata na ulazu u novu Tenju. Nažalost, po svemu sudeći, razmjeri oštećenja bili su veliki, popravak zahtijeva mnogo vremena, a pri tome je trasa dijela voda u kvaru pod neprijateljskom vatrom (Tufek pustara). Kao trenutačno rješenje problema ograničene snage raspoloživog agregata i sigurne rezerve u slučaju njegova kvara bilo je žurno dovoženje još jednog pokretnog agregata u bazu zapovjedništva, tik uz prvu obrambenu crtu bojišta, na ulazu u Tenju.

Nije se moglo čekati, Elektroslavonija je na lokaciji Zelenog polja raspolagala odgovarajućim agregatom na prikolici. Okolnost koja je ubrzavala to rješenje bila je u činjenici da se trenutačno dežurni elektromonter za intervencije (Petar Uljarević) koristio vozilom (Lada Niva) s priključnom kukom koja je odgovarala priključnici prikolice agregata. „Putnici“ za Tenju žurno su se našli na Zelenom polju, zakvačili prikolicu agregata i krenuli prema odredištu.

I dok je kretanje s vozilom, bez upaljenih svjetala, kroz grad bilo opasno zbog granata koje su letjele na sve strane, nakon prelaska južne obilaznice Tenjskom cestom ušlo se u pakao fijuka krhotina granata i metaka.

Zaustavili smo naše vozilo s agregatom punim goriva i s jednom punom rezervnom posudom. Strah je ovladao i stvorio dvojbu o smislu daljnjeg kretanja s obzirom na očitu opasnost. Dvojbu je podržavala i činjenica da su se naši vojnici na kontrolnoj točki povukli u cestovni jarak i rukama nam davali do znanja da se trebamo vratiti. Oni nisu znali za kritično stanje radioveza, a mi smo ocijenili da smo preuzeli odgovornost za ozbiljan problem obrane i da nema povratka. Dodali smo gas motoru i krenuli, ponovno gas i gas, pa dojurili do katnice na ulazu u selo gdje smo upućeni predati agregat. Brzo smo ga otkvačili, uvezli u podzemnu garažu i uputili vojnika na rukovanje.

Primivši zahvalu brzo smo krenuli vratiti se u Osijek, u svom strahu ništa više nismo čuli ni vidjeli od znakova ratovanja, projurili smo kraj porušenog Poljoprivrednog fakulteta, naših vojnika uz cestu, do auta na Zelenom polju. Bio je to uistinu rulet života naših radnika sa sudbinom što nam je određuje rat.

2.8. Zajedno s drugim dionicima rata do pobjede

Hrvatska elektroprivreda i predmet njezina poslovanja, elektroenergetski sustav od Prevlake do Iloka, u vlasništvu su Republike Hrvatske. Iz te činjenice, u miru i ratu, proizlaze opredjeljenja o mnogim poslovnim postupanjima Hrvatske elektroprivrede u kojima mora biti ugrađen interes njezina vlasnika, a on je pak uvijek u skladu s potrebama korisnika energije uz visok stupanj društvene odgovornosti. Dakako, okolnosti pod kojima se mora ostvariti ta misija i posljedice njezina neostvarenja, vrlo su različiti u miru od onih u ratu.

U poglavlju 1.5.2. opisali smo kako se u HEP-u počelo rano, još od rujna 1990. te s prilagodbama stanju nastavilo u travnju 1991., pokazat će se kao pravodobno, primjenjivati jedinstvene mjere pripravnosti za obranu Republike Hrvatske kao skup obveza svih organizacijskih jedinica u zaštiti i obrani ljudi, vitalno važnih objekata i drugih vrijednosti društva. S vremenskim odmakom neki događaji, postupci vezani za njih, rezultati primjene tih postupaka, postaju bistriji, u mnoštvu se lakše razaznaju pojedinosti. Tako kad govorimo o zajedništvu ili suradnji elektroprivrednih jedinica na istoku Hrvatske, napose Elektroslavonije, s drugim važnim dionicima Domovinskog rata istaknuli bismo sljedeće:

- suradnja s državnim ustanovama obrane RH – Ured za obranu, Zbor narodne garde, Hrvatska vojska i Operativna zona Osijek
- sudjelovanje u radu Kriznog štaba RH za istočno-slavonsku regiju.

2.8.1. Suradnja s Hrvatskom vojskom

Temeljni dokument koji je s naše strane određivao suradnju s državnim ustanovama obrane suvereniteta Republike Hrvatske bile su Upute za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima. Upute su bile ustrojene po načelu zajedničkog interesa i poštovanja odluka koje su na početku, u praskozorju rata donosili područni Uredi obrane.

U ranim danima ljeta 1991. dok je snaženje obrane RH bilo utemeljeno na dragovoljnim domoljubnim srcima mladih ljudi, s uredima za obranu na području koje je pokrivala Elektroslavonija i nije bilo potreba za posebnu suradnju vezanu za mobilizaciju u jedinice Zbora narodne garde.

U rujnu 1991. godine nastupila je mobilizacija u obliku provjere mobilizacijske gotovosti kako bi se utvrdila vojna raspoloživost po broju vojnih obveznika i njihovoj vojnoj specijalnosti (čuvena kratica VES), a prava mobilizacija krenula je poslije 15. 1. 1992. kada je RH međunarodno priznata. U rujnu 1991. s Uredom za obranu dogovorili smo da se zbog što manje izloženosti opasnosti nenadanog djelovanja neprijatelja, provjera za naše radnike provede na tri lokacije (Šetalište kardinala Šepera, Cara Hadrijana 3 i Zeleno polje) što smo i učinili. Osim općih podataka i podataka iz vojne knjižice tražila se narodnost i nacionalnost, a popisi su predani u Ured za obranu. Budući da su imali karakter tajnosti, nije rađena njihova preslika.

Svjesni činjenice da se obrana istoka Hrvatske mora oslanjati na vojno obrazovanim i ljudima mlađe životne dobi, službeni stav ESO-a bio je da ne ometamo bilo koji oblik mobilizacije zamolbama za izuzeće zbog potrebe posla, osim u krajnjoj potrebi kao što je nesmetano funkcioniranje elektroenergetskog sustava. Postojao je poneki privatni pritisak za izuzeće od tog pravila, ali se od njega otklanjalo razumom.

Iz ljudskog potencijala Elektroslavonije, što kao dragovoljci preko sastava Zbora narodne garde, a što kao mobilizirani vojaci u Hrvatskoj vojsci, u vojnoj obrani tijekom 1991. i 1992. godine sudjelovao je 241 radnik, dakako ne istodobno. To za broj radnika na dan 1. 9. 1991. predstavlja 20 % ukupnog broja radnika, a čak 62 % radnika mlađih od prosječne životne dobi (42 godine) i dvostruko više od broja radnika koji su dobili otkaz. Te činjenice nisu izravni pokazatelj suradnje, ali govore o posebnom obliku suradnje ESO – HV jer je velik broj radnika ESO-a za vrijeme služenja u HV-u imao različite oblike potpore svog poduzeća, a zadovoljan vojnik daje više.

Poseban oblik suradnje HV–ESO bila je pomoć u različitim sredstvima s kojima se osnaživala sposobnost

HV-a za suprotstavljanje neprijatelju u ranoj fazi sukoba. Navodimo najvažnija sredstva ustupljena HV-u (stanje 15. 10. 1991.):

- vozila različitih vrsta – 48 kom.
- agregati za proizvodnju električne energije – 12 kom.
- radiopostaje – 58 kom.
- akumulatori – 23 kom.
- naoružanje:
  - protuavionski top – 6 kom.
  - puške, automati – 22 kom.
  - pištolj – 4 kom.
  - streljivo – 1120 kom.
- odora ZNG-a – 9 kom.
- sanitetski materijal 80 kompleta.

Uz posudbu opreme, kao što su agregati, antene sustava radioveza, specijalna vozila i drugo, naši radnici stručnjaci pružili su i dodatne usluge da bi se oprema učinkovito koristila, a s vojnicima korisnicima ostali bi u stalnoj vezi radi pripomoći.

Sredinom 1992. uz demobilizaciju ljudi iz 1991. godine, tekla je i ona posuđenih sredstava, ali valja naglasiti da je dio njih bio neraspoloživ radi oštećenja, uništenja ili gubitka. Najznačajnije gubitke sredstava u ratnom vihoru doživio je vozni park ESO-a. Od ukupno 175 vozila prije, poslije ratnih zbivanja, krajem 1992. godine bilo ih je 112. Od posuđenih za uporabu u HV-u (48 kom.), izvan mogućnosti uporabe ostalo je 16 vozila.

S motrišta vojne organiziranosti i opremljenosti s vojnim naoružanjem i ostalom opremom početkom listopada 1991. godine, kao i s mišljenjem Zapovjedništva Zbora narodne garde, Hrvatska elektroprivreda i u njoj Elektroslavonija Osijek, moraju biti ponosne na svoj pričuvni vod kao dio Zbora narodne garde RH. Činilo ga je stalno 25, a povremeno i 27 radnika svih elektroprivrednih djelatnosti na području Osijeka.

I konačno, jedan poseban oblik suradnje bio je onaj neslužbeni, a u službenim prostorima Elektroslavonije (uredima i radionicama), koji je oplemenjivao onaj službeni oblik. Naši radnici vojnici, ali i njihovi suborci koji nisu bili naši radnici, imali su uvijek otvorena vrata za savjet ili pomoć u rješavanju neke potrebe u funkciji sposobnosti obrane. Tako bi se u našoj automehaničarskoj radionici otklonio manji kvar na vozilu, ili u skladištu dobilo žarulje za smještajne objekte, ili kabel za produženje električne instalacije na položaju obrane.

Znali bi naići i zapovjednici s kojima bismo u prijateljskom ozračju poslovnog ureda razgovarali o stanju na pojedinim dijelovima crta obrane s motrišta ugroze raspoloživosti distribucijske i prijenosne mreže. Dobivena saznanja bila su korisna za predviđanje potrebe za privremenim objektima, kao i za procjenu opasnosti od ugroze života radnika pri intervencijama nakon djelovanja neprijateljske artiljerije.

Ponovno iskazi zajedništva u obrani istoka Hrvatske. A što je neprijatelj znao o njemu, kako je gledao na to zajedništvo, dajemo u primjeru jednog događaja.

Na Badnjak 1991., u dogovoru sa zapovjedništvom Ratne riječne flotile Hrvatske vojske, ustupljena im je velika dvorana Elektroslavonije na lokaciji Šetalište kardinala Franje Šepera 1a za potrebu održavanja svečanosti davanja prisege novih vojnika. Za taj događaj na našoj strani unaprijed je znalo tek nekoliko radnika koji su bili nezaobilazni u takvom slučaju. Tijekom vrlo organiziranog i discipliniranog ponašanja vojnika pri dolasku u zgradu i smještaja u dvoranu na 4. katu sve je proteklo u najboljem redu. Kako je bio blagdan Badnjaka, na svakoj poslovnoj lokaciji ESO-a radnici su pripremali riblji paprikaš, pa tako i na spomenutoj. Po završetku vojne svečanosti popila se zdravica, a vojna jedinica s nazočnim zapovjednicima uredno je napustila zgradu južnim, dvorišnim izlazom i strojnim korakom uputila se u Dom hrvatske vojske. Nedugo zatim, uistinu nakon samo nekoliko minuta, tijekom dotada mirnog prijepodneva, bez ijedne granate, čuo se zlokobni zvuk granate i njezina eksplozija na južnom pročelju, na visini prvog kata zgrade, pored staklene stjenke stubišta (slika 2. 85.). U tom trenutku u dvorištu je bilo pet osoba, a krhotine granate ranile su dva radnika (Stevan Dajč i Zdravko Petrinjac) koji su

Slika 2.85. Zajedništvo jedinica Hrvatske vojske i Hrvatske elektroprivrede u obrani suvereniteta RH na istoku Hrvatske gradilo se od prvih dana praskozorja rata, a jačalo tijekom najtežih dana rata. I tog Badnjaka 1991. koji su mirnog i svečanog zaslužili ratnici s oružjem i ratnici s kliještima, doletjela je granata smrti, ali uzalud, slomljene su opeke, drvo, željezo, staklo, ali ne i duh vojnika i radnika.

se brinuli o ribljem paprikašu u kotliću. Na sreću, nakon pregleda u bolnici utvrđen je lakši oblik ranjavanja naših radnika.

Nitko od nazočnih nije dvojio kome je bila namijenjena ta jedna i jedina granata s južne strane opkoljenog grada, a s dometom do posljednje zgrade na desnoj obali Drave u središtu grada. Je li neprijateljskoj artiljeriji o svečanom skupu dojavila „peta kolona" u našim redovima ili u našem gradu? – pitali smo se. Pogled zahvalnosti bio je upućen prema nebu, hvala Svevišnjemu na zaštiti.

2.8.2. Sudjelovanje u radu Kriznog štaba RH za istočnu Hrvatsku

U točki 1.5.2. ukazali smo na organizaciju, mjerodavnost i način rada kriznih štabova regija napose Kriznog štaba istočno-slavonske regije, kao i na to da je to tijelo obrane prestalo s radom 12. rujna 1991., a svoje ovlasti prenijelo na općinske krizne štabove u sustavu pravovaljane civilne vlasti.

Tijekom rada Kriznog štaba regije provodili smo njegove pisane naloge, odluke i preporuke od općeg značenja, a bilo je nekoliko pisanih i usmenih koje su se odnosile samo na Hrvatsku elektroprivredu. Ako su potonje bile zajedničke za primjenu u svim poslovnim jedinicama HEP-a, tada bismo ih proslijedili jedinicama pod nadležnosti Kriznog štaba HEP-a za istočnu Hrvatsku. Kada su se nalozi odnosili na jednu poslovnu jedinicu bila je prenesena samo toj jedinici. Primjerice zapovijed predsjednika RH i Vlade od 14. rujna 1991. o blokadi vojarni i uz to prekidu opskrbe električnom energijom, prenijela se samo na poslovnu jedinicu za distribuciju.

Tako se i suradnja Elektroslavonije Osijek po pitanjima iz nadležnosti civilne vlasti vezala na općinske krizne štabove. U početnom razdoblju bez Kriznog štaba regije, njegovu izvršnu funkciju, u pravilu, preuzimalo bi Izvršno vijeće općine, odnosno njegov predsjednik. Prvim važnim sjednicama Izvršnog vijeća općina na području Elektroslavonije Osijek držimo one koje su održane oko 22. rujna 1991. i na kojima su donesene odluke o radu gospodarstva u uvjetima mobilizacije za potrebe HV-a, obrane i zaštite strateških objekata, plana prisilnog ograničenja potrošnje el. energije, plina i topline u uvjetima problema s dostatnosti opskrbe, uvođenja ratne radne obveze. Za provođenje većine tih pothvata poslovne jedinice Hrvatske elektroprivrede bile su spremne jer su poodavno imale aktivan svoj središnji Krizni štab HEP-a i svoje regionalne štabove, pa tako i za istočnu Hrvatsku.

Uistinu, nisu nas mogle iznenaditi i biti teško provedive odluke lokalnih kriznih štabova kojima bi bilo obuhvaćeno i naše poslovanje. Navodimo neke važne inicijative Kriznog štaba općine Osijek koje je predstavljalo Izvršno vijeće općine Osijek na čelu s predsjednikom (Srećko Lovrinčević), a koje će oslikati rad povezan s ulogom i misijom jedinica Hrvatske elektroprivrede na području osječkog dijela istoka Hrvatske tijekom rata i ranog poraća:

- Temeljni pristup za vrijeme ratnog stanja: tijekom rata mora se misliti i raditi za vrijeme poslije rata
- Održati rad gospodarskih subjekata, ako postoje minimalni uvjeti u gradu ili preseljenjem na područja bez rata
- U funkciji osiguranja opskrbe energijom potrebno je izraditi Plan uporabe zamjenskih energenata ili izvora energije
- Izraditi Plan uporabe agregata za proizvodnju električne energije u industrijskim postrojenjima za opskrbu prijeko potrebne potrošnje u kriznim stanjima napajanja iz distribucijske mreže
- Izraditi Plan prioriteta u opskrbi električnom energijom gospodarskih subjekata i plan prioriteta povrata opskrbe nakon prekida uslijed raspada elektroenergetskog sustava
- Za kretanje radnika s poslovnim razlozima na području obrane i izvan područja općine, potrebno je ispunjavati uvjete Ureda za obranu (propusnice, odluke poslovodstva) i Hrvatske vojske (neposredna odobrenja, identifikacijske kartice)
- Pristupiti uspostavi telekomunikacijskog sustava u funkciji civilne zaštite, povezanosti subjekata obrane
- Uvođenje pripomoći građanima s prirodom socijalne skrbi za plaćanje neizbježnih troškova (među njima i električne energije)
- Sustavno i s posebnim osjećajem rješavati probleme radnika prognanika bez doma i na razini gospodarskih subjekata i državnih ustanova (s područja Osijeka sudbinu prognanika ima oko 20 000 duša)
- Vlasnik stana koji privremeno dodjeljuje stan novom korisniku mora uredno obavijestiti komunalne službe (struja, plin, toplina, voda…) o novom korisniku
- Za potrebe logističke podrške radu Kriznog štaba gospodarski će subjekti imenovati sposobne pojedince (npr. u području informatizacije na rad do daljnjega upućen je radnik ESO)
- Obraćati se prijateljima (gradovi) i srodnim ustanovama u Europi s prikazom stanja kao posljedice ratnih događanja i zamolbe za pomoć u obliku donacije prijekih potreba
- Osnivanje ureda i izrada programa za strana ulaganja u gospodarstvo kao i u komunalnu infrastrukturu nakon uspostave trajnog mira (struja, plin, toplina, voda, telefonija…)
- Prestanak brojnih odluka Kriznog štaba i njegovih ratnih predsjednika nastupio je s 1. 7. 1992. (policijski sat, odsutnost s posla majki s maloljetnom djecom, red vožnje gradskog prometa, propusnice za kretanje…).

Vrlo sličnog smisla i sadržaja bili su pothvati suradnje s kriznim štabovima u Valpovu, Podravskoj Slatini,

Orahovici, Našicama, Donjem Miholjcu i Đakovu, dakako, ipak pod utjecajem ratnih prilika u tim općinama i njihovu okruženju.

Ostvarenje odluka Kriznog štaba kroz odluke Izvršnog vijeća općine Osijek bilo je olakšano činjenicom da je direktor Elektroslavonije bio član Izvršnog vijeća. Tako organiziran rad kriznih štabova općina odvijao se u poraću do srpnja 1992., a nakon parlamentarnih izbora iste godine takav način bdijenja nad civilnim životom na ratom zahvaćenom području istoka Hrvatske postupno je ugašen. Polagalo se velike nade u mirno rješenje sukoba i sjedinjenja okupiranih područja s majkom Hrvatskom.

Početkom prosinca 1991. godine, u presudnim danima bitke za obranu grada Osijeka od okupacije, napuštanje Osijeka od njegovih građana, slabilo je obranu i ugrožavalo grad od djelomične okupacije. Mala, obična ljudska srca branitelja i civila koji su ostali tu, uložili su svoju veliku ljubav prema gradu i vrijednostima života na istoku Hrvatske za očuvanje svoje hrabrosti koja je pak spriječila katastrofu povijesnih značajki, a ona se najavljivala u okupaciji po kojoj bi, makar i najmanji dio Osijeka postao Осек.

2.9. Svjetlo nakon duge vladavine mraka

Jedno sjećanje na vrijeme Božića ratne 1991. godine

Minulo je dugo razdoblje od Božića 1991. Kažu da mudar čovjek uvijek gleda upravljati sutrašnjicom svoga bitka, a očima istine iz događaja prošlosti crpi snagu i korisno iskustvo za tu sutrašnjicu. Davno prošlim, a nezaboravljenim događajima često se vraćamo sa sjetom, tugom, ali i ponosom, potaknuti događajima ovog vremena.

Mi, rođeni i odrasli na ovim istočnim prostorima naše domovine Hrvatske vazda se sjećamo i doživljavamo dane Božića te ratne 1991. i dane s početka 1992. godine. Držimo da od tih sjećanja ne treba bježati, ćutjeti ih ne znači živjeti u nekom prošlom vremenu i hraniti se njima hodajući zatvorenih očiju prema sutrašnjici. Sjećati se tragičnih zbivanja tih dana prije 28 godina znači sjećati se hrabrih ljudi našeg roda i njihova djela, a to je ono što danas mi baštinimo: djela na kojima je stvorena slobodna Hrvatska.

Branitelji nepokorenog grada Osijeka tih su dana vodili pogibeljne bitke vjerujući da će njihov otpor neprijatelju i probuđena savjest svjetskih političara donijeti prekid pogibelji, zaustavljanje rata na ovom prostoru. Sami u svojoj hrabrosti, u mislima na svoje bližnje prognane iz grada, raspeti izdajom znanaca pobjegulja, željeli su svjetlo umjesto mraka i mraku nisu davali opstojnost.

Sjećam se, bili su kasni poslijepodnevni sati krvavog Badnjaka te 1991. godine. Nakon što su radnici HEP-a, hrabri misionari svjetla i topline, popravili sve štete na električnoj mreži nastale neprijateljskim razaranjem, a važne za opskrbu električnom energijom života u gradu i za njegovu obranu, javljeno mi je da se moram javiti na poziv iz Kriznog štaba obrane grada. Potrebni telefonski broj u mojem podsjetniku bio je skriven pod imenom „vitez slavonske ravni". Nazvao sam. Glas s druge strane bio je vedar, a vitez je zahtijevao uključenje javne rasvjete samo središta, na glavnom gradskom trgu. Badnjak je, dolazi Božić – blagdan svjetla, a dolazi i naša pobjeda, govorio je.

Prihvatio sam njegov zahtjev držeći da je velika privilegija da naši ratnici svjetla i topline dočaraju Osijeku pobjedu svjetla nad mrakom baš toga dana.

U složenim okolnostima elektromonteri (Dragan Bagarić, Josip Rukavina, Fekete Zvonimir) su uključili mrežu rasvjete središta grada. Iako razbijena silnim krhotinama neprijateljskih granata, takva škiljava i oskudna bila je nebesko svjetlo, svjetlo koje je povelo ljude da izađu na glavni gradski trg i pred župnu crkvu, da plaču i raduju se, drhte s čeličnim stiskom tople ruke. Došao je i vitez, zajedno se radovao s ljudima obranjenog grada.

Iza lelujave zavjese na prvom katu, u stanu iznad trgovine Borovo, jedna je staračka ruka majke živahno iskazivala obuzetost srećom što joj nakon šestomjesečnog mraka donosimo ovo škiljavo osječko svjetlo nade.

Vidno dirnutih čuvstava, vitez tog vremena reče da više nećemo gasiti svjetlo ni pred kojom silom, da treba

vjerovati u konačnu pobjedu i mir, te da će se u grad vratiti njegova djeca. A pobjegulje, to pitanje svih pitanja onih koji su ostali tu, to je pitanje oprosta, a on je temelj naše vjere.

U tom doživljaju pobjede na obzoru, vjeru je učvršćivala velika slika HEP-ova znaka za prepoznavanje na zidu zgrade s porukom, zavjetom (slika 2.86.,).

Izvor: umjetnička slika u vlasništvu ESO

Slika 2.86. Pod tek upaljenim škiljavim svjetlom središnjeg trga grada Osijeka ukazala se slika na prigodnom plakatu s porukom koja je vodila radnike Hrvatske elektroprivrede na istoku Hrvatske kroz rat i hrabrila građane koji su ostali tu, u svome domu: „Toplina i svjetlo za put iz beznađa i mraka rata".

Vraćajući se radnicima HEP-a što su u dispečerskom centru bdjeli nad svjetlom i toplinom na privremenoj lokaciji, u „progonstvu" kako smo u šali govorili, nekom magičnom snagom moju je pozornost privukla rasvjeta u dvorištu zgrade Galerije likovnih umjetnosti. U očaravajućem snopu raspršenih svjetlosnih zraka razbijenih i iskrenutih reflektora, namijenjenih ukrasnoj rasvjeti zgrade, koja je također dobila električnu energiju, pobjednički se prema nebu izdizao osvijetljen spomenik hrvatskim vojnicima palim za domovinu Hrvatsku u svim ratovima, ma gdje su ih oni vodili. Kao da je njihova tragična žrtva te večeri dobila sjaj. Koje li uznesenosti trenutka, moglo se odmah mirne duše umrijeti.

Tih dana s kraja prosinca 1991. godine, očekivani su dani novog ljeta s velikom nadom u nastup mira, jer se 3. siječnja očekivao sporazum o prekidu svih ratnih djelovanja, ali bez ufanja u održivost njegove trajnosti. Od Božića do tog dana, za pobjedu svjetla nad mrakom još su se ugasli životi mnogih sinova ove slavonske ravni, jer misionar smrti nije prestajao uništavati sve do isteka posljednjih sekundi vremena određenog za početak primirja.

A vitez iz ovog sjećanja, koji u njemu s nama hepovcima brani mir i svjetlo, pred tminom rata, stvarna je osoba.

Osjećaj ohrabrene duše: Osijek nikad neće biti Ocek

Ne mogu se uzvišeni ciljevi naroda kao što je sloboda i život u svojoj državi, na tlu što je domovina, dostići bez ožiljaka na duši i tom cilju predanih života sinova naroda. Tako je bilo i u Domovinskom ratu za Hrvatsku, ovdje na istoku Hrvatske.

Ožiljke na duši čovjek preboli ili se s njima nosi cijeloga života, žal za poginulima ne briše se iz sjećanja, ali ta čuvstva ne smiju u nama roditi osvetoljubivost jer ona će nam uvijek donositi nove patnje. Sva patnja koju nosimo iz rata neka opravda priznanje državnosti Republike Hrvatske i ono što nam je bio sveti cilj na rodnim grudama istoka Hrvatske. Tako se ponosno živjelo i sanjalo budućnost kad je branjen i obranjen Osijek.

OSIJEK
NIKADA
NEĆE
BITI
OCEK

3. Poraće i pripojenje u ratu otuđene distribucijske mreže

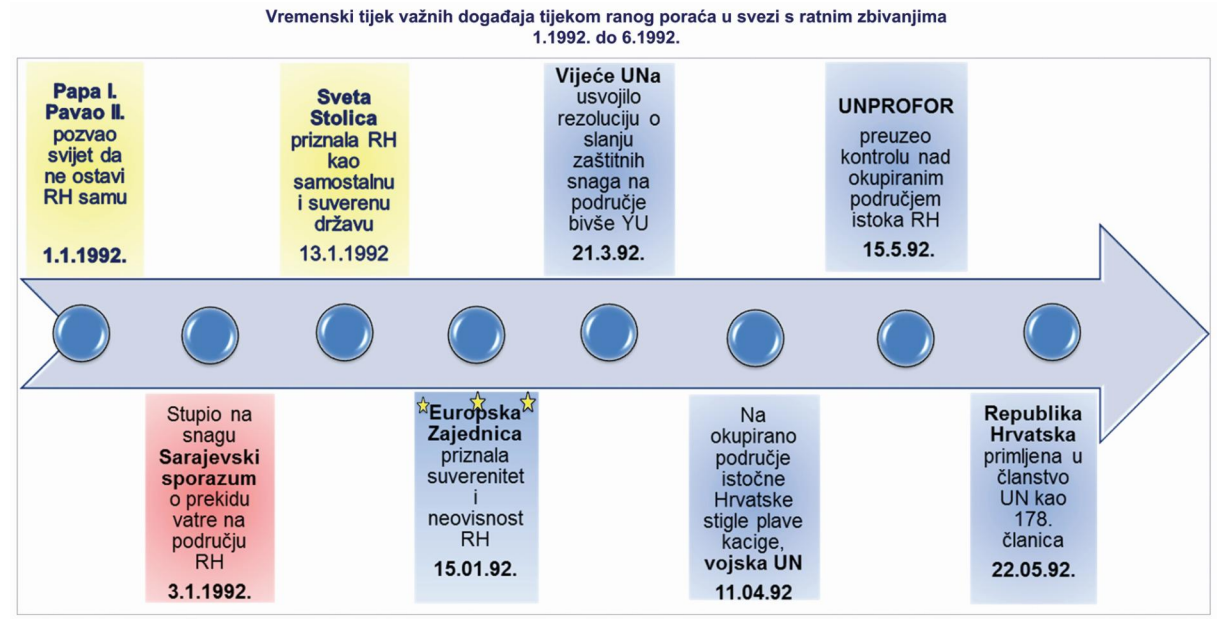
3.1. Pristup utvrđivanju posljedica ratnih zbivanja na obranjenom području

3.1.1. Društveno-politički okvir ranog poraća na istoku Hrvatske

Republika Hrvatska u svoju će povijest upisati 1992. godinu kao godinu priznavanja njezine suverenosti i nezavisnosti od strane drugih država i društveno-političkih zajednica slobodnog svijeta diljem planeta što ga čovjek nazva Zemlja. Na putu do državne ravnopravnosti, od 17. kolovoza 1990. do 21. siječnja 1992. godine, u ratnim sukobima u Hrvatskoj, na hrvatskoj strani, poginule su 3104 osobe, a na dan 16. siječnja 1992. registrirano je 321.739 izbjeglih osoba s područja Hrvatske [2].

Ta će godina u životima žitelja istoka Hrvatske biti zapamćena i kao godina prestanka ratnih djelovanja i pristupa mirnom rješenju sukoba, sporova nastalih ratnim zbivanjima (nestali, zarobljeni, prognani), kao i provedbe mirnog postupka objedinjavanja okupiranih dijelova Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema s majkom domovinom Republikom Hrvatskom. Da krvavi rat na ovom području prestane, a okupirani dijelovi budu objedinjeni mirnim putem, nedvojbeno je utjecalo opće svjetsko priznanje Republike Hrvatske i primjena mirovnog plana Vijeća Ujedinjenih nacija, te njegovo ostvarenje dolaskom i radom zaštitnih vojnih snaga (UNPROFOR). Ti ključni događaji odigrali su se do sredine 1992. (slika 3.1.).

Mjeseci zime i proljeća s početka 1992. godine do potpunog rasporeda vojnih snaga UN-a na istoku Hrvatske imali su svoje ljudske i materijalne žrtve. Sporazumom o prekidu vatre rat nije prestao u siječnju, kao kraj nekog filma. Napadi neprijatelja na postojeće crte obrane Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema i naselja uz njih, njegov „sotonski pjev" unatoč nešto manjoj silini, trajali su do kraja svibnja i donijeli su nove ljudske žrtve među braniteljima, ali pretežito među civilima. Tako podatci kažu da je tijekom trajanja Sporazuma o prekidu vatre od 3. siječnja do 1. srpnja 1992. godine na području Elektroslavonije, u naseljima i na crtama obrane poginulo 87 osoba, među njima i dvoje djece, a lakše i teže ranjeno 296 osoba. Zločinački duh neprijatelja gasio je

Slika 3.1. Od sreće do razočaranja, tako bi se moglo nazvati rano poraće početkom 1992. na istoku Hrvatske. Sreća je došla s priznanjem suvereniteta i neovisnosti RH, a razočaranje nepoštivanjem Sarajevskog sporazuma od srpske strane i neodlučno djelovanje UNPROFOR-a. No, hrvatski narod bio je spreman na sve žrtve na putu do konačne sreće.

nevine živote pod zastorom sporazumnog prekida vatre, ali i uz prisutnost mirovnih snaga UN-a.

Saznanja o događanjima na okupiranom području u ranom poraću kazivala su da se neprijatelj društveno i vojno reorganizira, a obilježja postupaka govorila su o planu za vječni ostanak na toj hrvatskoj grudi. To ponajviše obilježava organiziranje samozvane „Republike Srpske Krajine“, protivljenje rasporedu UNPROFOR-a unutar okupiranih područja već samo na granicu. No pokazalo se opravdano reći im „uzalud vam trud dragačevski svirači“.

Osim ljudskih žrtava, bilo je u ranom poraću i novih materijalnih šteta na elektroenergetskim objektima Hrvatske elektroprivrede. S obzirom na broj razarajućih projektila s neprijateljske strane, one nisu bile tako velike kao one iz razdoblja rata, a razlog tome je što u razdoblju ranog poraća nisu izrazito ciljani gospodarski i elektroenergetski objekti već pretežito naseljena mjesta.

Početkom 1992. godine trublje rata čule su se iz Bosne, otvorila se nova crta obrane istoka Hrvatske, rijeka Sava i područje uz nju. Započeli su napadi neprijatelja na hrvatsku Posavinu, ali bez fizičkih težnji za okupacijom. Svakodnevno su daljinskom artiljerijskom vatrom napadani Slavonski Brod, Babina Greda, Slavonski Šamac, Slavonski Kobaš, Županja… To je donijelo nove štete na materijalnom blagu Hrvatske elektroprivrede, a značilo je i da ekipe ESO 35 kV i dalje nastavljaju pothvate u mreži 35 kV u ratnim uvjetima. Potonje zato što je Elektroslavonija nakon organizacijskog razdvajanja prihvatila obavljati poslove na mreži 35 kV za Elektru Slavonski Brod i Elektru Vinkovci. Za te ekipe poraće je nastupilo tek djelomično.

3.1.2. Temeljne značajke stanja poslovanja u ranom pristupu otklanjanju ratnih šteta

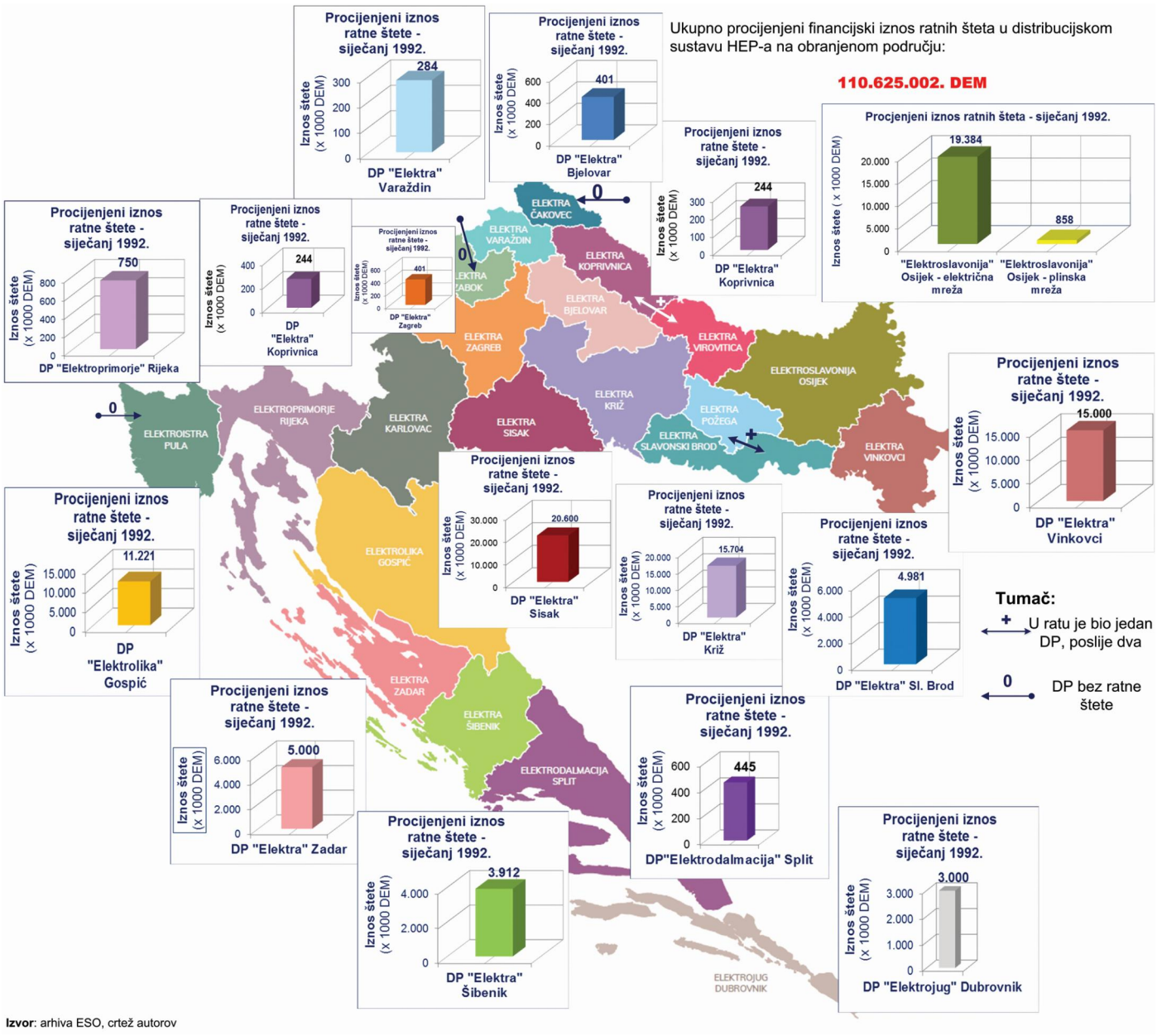
U očekivanju sustavnih rješenja financiranja sanacije ratnih šteta

Poslovni uvjeti u čijem se okviru odvijalo poslovanje Hrvatske elektroprivrede tijekom ranog poraća 1992. godine bili su složeni i oskudni s rješenjima za ostvarenje posebnih poslovnih potreba, kao što je financiranje sanacije ratnih šteta. Naime, iako je rat donio razaranja elektroprivrednih objekata diljem Hrvatske, s manjim ili većim posljedicama (i Zagreb je bio raketiran!), sve su poslovne jedinice HEP-a potkraj 1991. godine u „redovitom“ postupku donijele planove poslovanja za 1992. godinu, a po strukturi istovjetne mirnodopskim uvjetima poslovanja. U tom trenutku nije bio utvrđen sustavan pristup planiranju sanacije ratnih šteta, niti je bio osiguran poseban izvor namjenskih sredstava, već se, za početak, računalo na pravodobne prenamjene (rebalanse) Planova razvoja i izgradnje, te redovitog i investicijskog održavanja.

Temeljni razlog takvog stanja bili su rat i neizvjesnost o njegovu nastavku. Potom, rat je stvarao negativne poslovne okolnosti od kojih se nije moglo ograditi kako bi im se smanjio utjecaj na poslovanje. Procjene i pesimistička predviđanja utemeljena na niskoj cijeni i slaboj naplati isporučene el. energije i prirodnog plina govorila su i o mogućem financijskom bankrotu. Njegovi obzori počeli su se pomaljati početkom 1992. godine.

Već u siječnju 1992. bilo je prijepora oko osiguranja potrebnih financijskih sredstava za financiranje Plana razvoja i izgradnje distribucijske djelatnosti u 1992. godini. Direkcija za distribuciju zahtijevala je da ima na raspolaganju njezinu cijelu amortizaciju kojom bi se onda, koristeći se solidarnim izdvajanjem 30 % amortizacije svakog distribucijskog područja, financirala i sanacija dijela ratnih šteta. Drugi su pak zagovarali da se privremeno, do osiguranja dodatnih izvora i povrata sredstava distribuciji, dio raspoloživih sredstava distribucije usmjeri na financiranje objekata proizvodnje i prijenosa. Na tome je ostalo.

Procjene ratnih šteta u distribucijskom elektroenergetskom sustavu RH, što su ih na pragu poraća, krajem siječnja 1992. izradili radnici devetnaest distribucijskih područja [49], bez obzira na kasnije izmjene i dopune, kazivala je o velikom stradanju tog sustava (slika 3.2.). To je istodobno govorilo i o potrebnom velikom iznosu financijskih sredstava za sanaciju tih šteta (približno 110 milijuna DEM), a to je pak značilo i traženje posebnog izvora financiranja za veći dio ukupno procijenjenog iznosa.

Izvor: arhiva ESO, crtež autorov

Slika 3.2. Distribucijska mreža doživjela je velika oštećenja u Domovinskom ratu 1991. i 1992. diljem Hrvatske. To je pokazala financijska procjena stanja na kraju 1991., a što će se kasnije, 1993., u konačnom vrednovanju i potvrditi. Oni koji su odgovorni i koji su izravno učinili štete nisu za to zlodjelo ni optuženi, a kamoli osuđeni. Skupo je plaćena sloboda, ali ona, za narod koji ju je odavno želio, nije imala cijene.

Postojale su velike razlike u procijenjenom apsolutnom iznosu štete između distribucijskih područja, a promatraju li se štete u distribucijskoj mreži prama regionalnom pristupu, štete zbog razaranja u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu čine 50 % ukupnih šteta u distribucijskoj mreži na području Hrvatske. U atarima istoka Hrvatske neprijatelj je bio nezasitan u razaranju HEP-ova blaga.

U lošem stanju financija, pad prihoda i rast potreba, generalni direktor HEP-a u pismu od 4. 6. 1992. priopćio je odluku o ograničavanju ostvarenja usvojenih poslovnih planova za 1992. i upravljanje njihovim ostvarenjem prema načelu „po događaju".

Kako financiranje cjelokupnog poslovanja ne bi postalo nepredvidiv događaj, stručnjaci Elektroslavonije odmah su potom načinili razdvajanje planiranih objekata plana razvoja i izgradnje te investicijskog održavanja, u dvije skupine različitog prioriteta, prve obvezne i druge ako bude sredstava.

Primjenjiva privremena rješenja financiranja

Za razvidnost u postupanju pri ostvarenju tog važnog dijela poslovanja u ranom poraću, ekonomska struka ESO-a načinila je Uputu o načinu postupanja pri obnovi ratom oštećene ili uništene imovine (travanj 1992.). Prema uputi, prvo se utvrđuje nedvojbenost stanja oštećenja, uništenja i nestanka imovine posljedicom ratnih zbivanja. Potom se procjenjuje vrijednost i razvrstava u skupinu većih ili manjih šteta. Sanaciju manje štete odlučilo se financirati na teret ukupnog prihoda, kao troškove popravka, a veće na teret sredstava za investicije, mimo plana izgradnje za 1992. godinu. U tom postupku valja naglasiti brigu o iskoristivom materijalu na mjestu događaja ili spašenom i vraćenom u skladište, a posebna komisija procjenjivala je vrijednost i namjenu spašenog materijala. Dakako, vrlo precizno određen je postupak sastavljanja dokumentacije i njezino knjiženje s podrškom financijskog knjigovodstva (važeći za investicije).

U tom ratnom kaosu jedan primjer zadržavanja poslovne urednosti, zaprečivanja zloporabe postupka za otuđivanje imovine, smanjenje ionako velikih troškova izazvanih ratnim zbivanjima. Za pohvalu radnicima ekonomske struke i onima koji su ostvarivali taj postupak, od demontaže do povrata na skladište uništenog ili spašenog materijala i opreme. Bio je to postupak koji se morao ustrojiti da prijeko potrebni pothvati obnove ne bi čekali.

Rasprave ekonomskih stručnjaka na razini HEP-a koje su uslijedile dale su, listopad 1992., prijedloge za početno financiranje sanacije ratnih šteta vlastitim sredstvima, počevši od četvrtog kvartala tekuće godine.

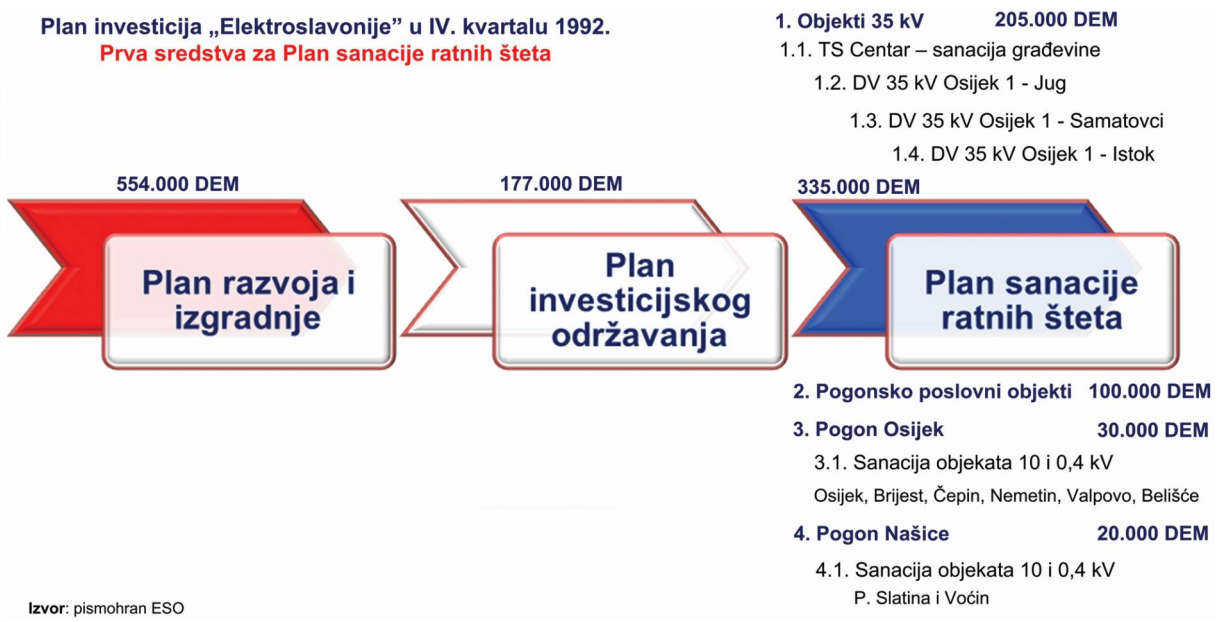
Na temelju tih preporuka izmijenjen je plan investicija Elektroslavonije za 1992. godinu koji je nakon toga u sebi sadržavao posebna financijska sredstva za sanaciju ratnih šteta (slika 3.3.), izvan plana izgradnje. Bio je to naš prvi plan sanacije ratnih šteta koji nam je upućivao poruku da je vrijeme bez rata, ali i vrijeme mukotrpnog posla na sanaciji ratnih rana.

Iz slike je prepoznatljiva namjena najvećeg dijela sredstava, od inače skromnog ukupnog iznosa prvih financijskih sredstava za sanaciju ratnih šteta, sanaciji dalekovoda 35 kV ključnih za opskrbu grada Osijeka, a koji su tijekom rata bili nemilosrdno razarani. Kako bi se mogli vratiti radnici različitih poslovnih zadaća na svoja radna mjesta, morali su se sanirati poslovni objekti i njihove radne prostorije. Za sanaciju kvarova na objektima 10 i 0,4 kV ostalo je uistinu premalo sredstava, pa su i ona usmjerena u stvarno prijeke potrebe sanacije (npr. Voćin). Tim usmjeravanjem čitateljeve pozornosti hoće se ukazati na to da će se i nadalje sanacija ratnih šteta voditi prema objektivnim mjerilima potrebe, a slijedom u skladu s važnosti sastavnice mreže za nastavak pogona u ratu ili trajnom miru.

3.1.3. Ratne štete u mreži i poslovnim objektima na obranjenom području

Zakonodavni okvir za utvrđivanje ratne štete

U vrijeme rata, kad je neprijatelj svojim oružanim nasiljem diljem domovine Hrvatske činio velike imovinske i neimovinske, posredne i neposredne štete pravnim i fizičkim osobama, narodu Republike Hrvatske, predsjednik dr. Franjo Tuđman 14. studenoga 1991. donio je Ukaz o proglašenju Zakona o utvrđivanju ratne štete. Težište i cilj primjene zakona jest osigurati jedinstveni postupak i metodologiju za utvrđivanje nastale ratne štete, a ne na utvrđivanju postupka sanacije i izvora financiranja njezinih troškova. Zakon je obvezao Ministarstvo financija načiniti Uputu o primjeni predmetnog Zakona o utvrđivanju ratne štete, što se ostvarilo tek 20. svibnja 1993. Uputa je bila temeljita u prikazu

Slika 3.3. Dok su još grmjeli topovi rata, a Sarajevski sporazum o prekidu vatre održavao nadu u mir, stručnjaci Elektroslavonije utvrđivali su stanje oštećenosti u mreži i procjenjivali potrebna ulaganja u sanaciju. Ne čekajući namjenska financijska sredstva, sredstvima za investicije i na teret ukupnog prihoda odmah se saniralo važne sastavnice mreže.

metodologije procjene štete, obradi i iskazu podataka, a glede predmetnih sredstava i dobara uistinu sveobuhvatna.

Međutim, još prvih mjeseci ranog poraća, prva polovica 1992. godine, za velik broj elektroenergetskih i plinoenergetskih objekata u nadležnosti Elektroslavonije oštećenih u ratu bila je izražena potreba njihove sanacije, a onda je uz to išlo i pitanje izvora financiranja. Svaki drugi razlog utvrđivanja štete bio je manje važan i žuran od popravka u funkciji sigurnog i pouzdanog pogona, a time i opskrbe električnom energijom i plinom. Zato se neko vrijeme o štetama vodila prijeko potrebna privremena poslovna politika.

Utvrđivanje ratnih šteta i strategija njihova otklanjanja

Kako je prethodno opisani pregled ratnih šteta imao porijeklo iz vremena odvijanja rata u 1991. godini, način financiranja troškova sanacije ratnih šteta bio vremenski ograničen na 1992., a pothvat konačne cjelokupne sanacije bio uistinu velik i dugotrajan, moralo se pristupiti utvrđivanju ratnih šteta određenom zajedničkom metodologijom.

Na temelju Uputa za izradu tehničke dokumentacije za sanaciju ratnih šteta Direkcije za distribuciju, izradili smo cjeloviti Sanacijski elaborat ratnih šteta sa stanjem 31. 7. 1992. koji je trebao biti potvrđen kao strateški dokument sanacije i izvor podataka za osiguranje financijskih sredstava. To je podrazumijevalo rad u koracima.

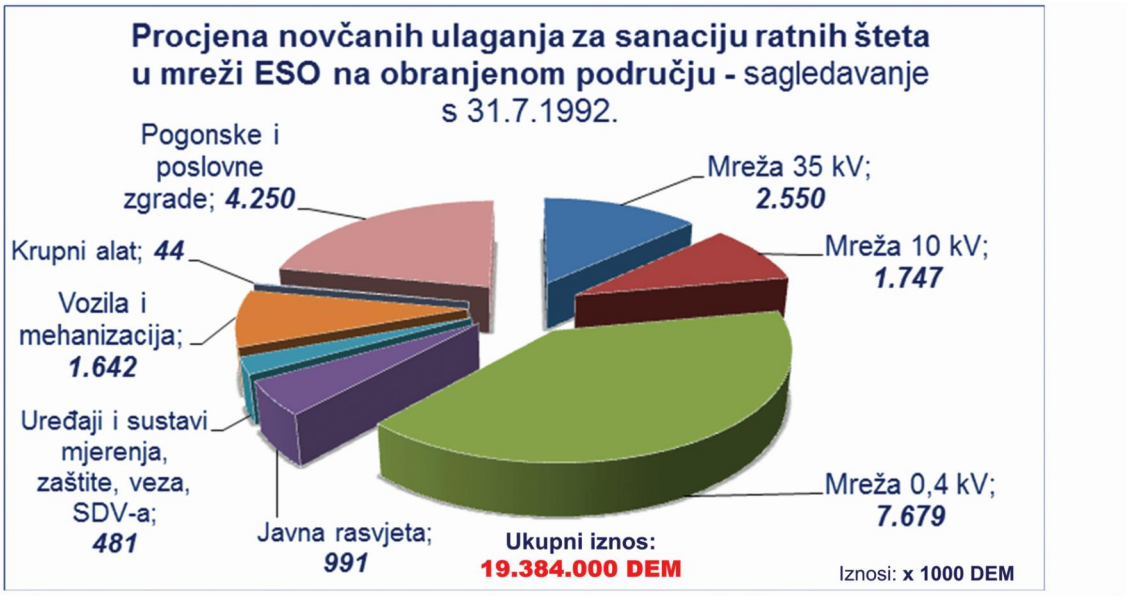
Prvi korak bio je prepoznavanje fizičkih i fizikalnih značajki štete, potom potrebni pothvati za sanaciju štete i obnovu temeljnih sposobnosti tih sastavnica distribucijske mreže, te na kraju i procjena potrebnih ulaganja u navedene pothvate. Taj je posao imao svoj rezultat već u siječnju, a nastavio se do srpnja 1992. godine, jer su posljednja oštećenja nastala još u mjesecu lipnju.

Prepoznavanje, procjena vrijednosti i sanacija ratnih šteta u mreži na obranjenom području ipak su imali

ograničenje, ili čak zapreku, na mjestima gdje su zemljišne površine bile pod pješadijskim ili protutenkovskim minama (npr. ZDV 35 kV P. Slatina–Voćin). Zbog toga je bilo potrebno ukazivati na žurnu potrebu poduzimanja pothvata razminiranja, odnosno uvođenja sustavnog pristupa razminiranju površina na istoku Hrvatske na kojima su se nalazile sastavnice mreže.

U točki 2.5.2. u tablici 2.3. prikazali smo procijenjene štete na glavnim sastavnicama mreže iskazane u fizičkim vrijednostima (km, kom.), a ovdje ćemo ih, za objekte na obranjenom području (slika 3.4. s tablicom) iskazati zajedno s njihovim novčanim vrijednostima (bez šteta u plinoenergetskom sustavu Elektroslavonije).

Problem miniranosti područja uz oštećeni objekt bio je naglašeno izražen za očevide uz crtu vojnog razgraničenja s okupatorom, pa se očevid oslanjao na promatranje dalekozorom i na određene pretpostavke o štetama. Stanje ratnih šteta pak na nekolicini sastavnica mreže koje su se nalazile uz liniju razgraničenja nije se uvrstilo u ovaj prikaz, ili zato što se očevid nije mogao provesti (miniranost) ili je objekt djelomično bio na obranjenom, a djelomično na okupiranom području.

Fizička vrijednost oštećenja temeljnih sastavnica distribucijske mreže ESO i njen udjel u ukupnoj vrijednosti stanja 31.12.90.

Red. br.	Objekti distribucijske mreže ESO	Nadzemni DV 35 kV	Kabelski DV 35 kV	TS 35/10 kV	Trafo 35/10 kV	Nadzemni DV 10 kV	Kabelski DV 10 kV	TS 10/0,4 kV	Trafo 10/0,4kV	Nadzemna mreža 0,4 kV	Kabelska mreža 0,4 kV	Javna rasvjeta
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	**Stanje vrijednosti prije 1991.**	280 km	42 km	34 kom.	65 kom.	1.891 km	340 km	1.391 kom.	1.410 kom.	2.825 km	724 km	27.089 kom.
2.	**Oštećeni dio i udjeli - obranjeno područje**	56/20 (km/%)	2,1/5 (km/%)	9/28 (kom/%)	5/7,7 (kom/%)	78/4 (km/%)	1,7/0,5 (km/%)	53/3,8 (kom/%)	55/3.9 (kom/%)	283/10 (km/%)	3,6/0,5 (km/%)	2137/7,8 (kom/%)

Izvor: arhiva ESO, tabela i slika autor

Slika 3.4. Spoznaje naših očiju i uma o štetama što ih je na blagu HEP-a, na području Elektroslavonije, uzrokovalo nasilje velikosrpske politike nad RH, govorile su o šteti velikih razmjera. Kada se materijalna šteta vrednovala financijskim iskazom, ogorčenje nasiljem izgubilo je svaki oprost, a konačni mrak na tu istinu davao je i osjećaj da RH i Hrvatska elektroprivreda neće dobiti pravičnu naknadu šteta od Jugoslavije u raspadu.

Štete na okupiranom području, dalje od linije razgraničenja, nije se procjenjivalo jer se odlučilo to činiti očevidom nakon pripojenja, milom ili silom, okupirane distribucijske mreže u distribucijski elektroenergetski sustav Elektroslavonije.

Usporedno s prepoznavanjem ratnih šteta u fizičkom i funkcionalnom smislu, te stanje sustava s privremenim rješenjima za osposobljavanje pogonskih funkcija, vodile su se stručne rasprave o viziji obnove i razvoja [50] i [51]. U početku su rasprave išle u širinu, gotovo bismo rekli da su se sanacija, obnova i razvoj razmatrali na „interdisciplinarni" način, a nakon što je sve raspravljeno u stručnom ozračju, preporuke su se svele na sljedeća opća pravila:

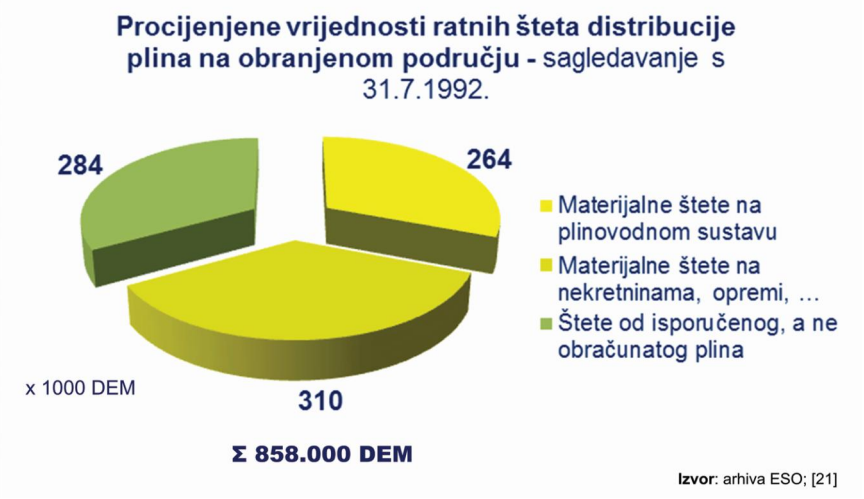
- Postupku sanacije dati vremensku mjeru pridjeljujući svakom objektu određenu razinu prioriteta
- Moguće je na nekom objektu ostvariti više koraka sanacije (prvi ili privremeni i konačni)
- U sanaciji se koristiti ustaljenim, ali i novim tehničko-tehnološkim rješenjima radi njihova doprinosa kakvoći osobina objekta i pogona mreže, primjerice kao:
  - / potporni izolatori s punom jezgrom, štapni izolatori umjesto izolatorskog lanca
  - / vakuumski umjesto malouljnih prekidača SN
  - / sklopni blokovi umjesto klasičnih ćelija SN
  - / suhi energetski transformatori
  - / energetski transformator SN/NN za 10 (20) kV mrežu
  - / metaloksidni odvodnici prenapona
  - / elektronička brojila
  - / modularni statički ili mikroprocesorski uređaji zaštite i lokalne automatika
- Kod sanacija objekata s velikim brojem privremenih popravaka ili u stanju razorenosti može se primijeniti cjelovita obnova s potpuno drukčijom tehnologijom kao:
  - / nadzemni vod zamijeniti djelomično ili u cijelosti kabelskim
  - / postrojenje X/10 i X/20 kV s klasičnim ćelijama zamijeniti s metalom oklopljenim ćelijama (Ring Main Unit)
- Nova tehničko-tehnološka rješenja koja se pojedinačno uključuju u postojeća moraju s njima biti kompatibilna
- Sanacija treba uvažiti načela razvitka mreže usvojena netom prije početka ratnih razaranja
- Glede pouzdanosti i sigurnosti opskrbe, sanacija mora najmanje ostvariti predratnu s obveznim povećanjem razine kad ona nije bila zadovoljavajuća
- Ukupno gledajući, sanacija ne smije biti financijski rasipnička već tehno - ekonomski opravdana
- U izvođenju radova sanacije u najvećoj opravdanoj mjeri koristiti se vlastitim stručnim i izvoditeljskim snagama.

Dakako, prethodna opredjeljenja imala su utjecaj na financijsku stranu sanacije ratnih šteta u mreži Elektroslavonije Osijek pa su ona u određenoj mjeri i uvažena pri procjeni potrebnih novčanih ulaganja na prethodnoj slici.

U trenutku sagledavanja raspoloživih izvora financiranja sanacije posljedica ratnih šteta na elektroenergetskoj mreži, žurno u 1992. godini, priklonili smo se kratkotrajnom i ograničenom korištenju sredstava za investicije, vjerujući u osiguranje izdašnijeg izvora već u dolazećoj godini.

Ratne štete u plinoenergetskom sustavu na obranjenom području

Ratne štete u mreži za distribuciju plina, energenta koji je tijekom rata pučanstvu koje je živjelo u naseljima s plinovodnom mrežom davao toplinu domu za vrijeme studeni rata, trebale su nezanemarivu novčanu vrijednost za sanaciju. Također, struktura ratnih šteta imala je posebnu sastavnicu (slika 3.5.). Osim materijalnih šteta na distribucijskoj plinovodnoj mreži, kao i onih na poslovnim objektima, različitoj opremi, alatima, vozilima, veličini ratne štete za djelatnost distribucije plina doprinijele su štete koje nema distribucija električne energije, štete od isporučenog, a neobračunatog plina. Naime, kad krhotina eksplodirane granate probuši, primjerice, cijev na dolasku do kućnog mjerno-regulacijskog ormarića, počinje istjecanje plina sve

Slika 3.5. Prirodni plin – toplina iz njedara Zemlje – unatoč velikim štetama na sastavnicama transportnog i distribucijskog sustava, nije prestajao u hladnim danima rata toplinom održavati ostanak njegovih korisnika nasuprot neprijatelju.

do zatvaranja slavine. Kako taj plin ode u „ništa“ on se smatra isporučenim, a nije ga moguće nikome obračunati jer nije trošen [21].

Kao ratna šteta moglo se smatrati i trošak za isporučeni te potrošeni plin obračunat potrošaču, ali račun nije mogao biti naplaćen zbog ratnih okolnosti (prekid rada gospodarskog subjekta, progonstvo i privremeno raseljavanje stanovništva, smrtno stradanje…). Taj oblik ratne štete obrađivao se i prikazivao u izvješćima Republičkoj komisiji za popis i procjenu ratne štete u Hrvatskoj sukladno metodologiji procjene ratnih šteta utemeljenoj na primjeni Zakona o utvrđivanju ratne štete.

Konačno opredjeljenje za financiranje otklanjanja ratnih šteta

Procijenjeni iznos novčanih sredstava potreban za sanaciju ratnih šteta objekata Elektroslavonije, samo na obranjenom području, od 19 384 000 DEM bio je izuzetno velik. Uspoređujući ga s redovitim planiranim godišnjim ulaganjima u mrežu po brojnim stavkama plana investicija (u kasnijim godinama usporedbe bez uključenih sredstava iz naknade za priključenje) i održavanja mreže, vidimo kako bi se u sanaciju ratnih šteta moralo ulagati sva raspoloživa vlastita novčana sredstva na razini od oko tri do četiri planske godine, a da se zbog toga ne izgradi nijedan novi objekt, zaustavi održavanje (slika 3.6.).

Takvi odnosi između ulaganja u mrežu, ne znajući još što će nas dočekati na nedostupnom i okupiranom području, bili su razvidan pokazatelj potrebe osiguranja namjenskih financijskih sredstava, dakle samo za sanaciju posljedica ratnih šteta na pogon distribucijskog sustava.

Početkom 1993. Vlada RH započela je razgovore s, u nastavku narečenim međunarodnim financijskim ustanovama, s ciljem dobivanja kredita za sanaciju posljedica ratom oštećenih i razorenih različitih sustava infrastrukturnih objekata, a među njima također elektroenergetskih i plinoenergetskih. Nakon dogovora na razini Vlade, uprava HEP-a uvela je predstavnike banaka u postupak upoznavanja ratnih šteta, obilaskom ratom zahvaćenih područja, te započela izravne razgovore o uvjetima kreditiranja.

Zato smatramo da je, nakon što je te 1993. godine utvrđen namjenski izvor financiranja, a to je bio kredit međunarodne (IBRD) i Europske banke za obnovu i

Slika 3.6. Visoka vrijednost iznosa potrebnih novčanih ulaganja u sanaciju ratnih šteta u distribucijskoj mreži Elektroslavonije na obranjenom području lakše se shvati kad je usporedimo s redovitim godišnjim planiranim ulaganjima u investicije, investicijsko i redovito održavanje.

razvitak (EBRD), uslijedio drugi korak utvrđivanja ratnih šteta u distribucijskom sustavu HEP-a na obranjenom području i usvajanje pravila za njihovu sanaciju, te obnovu u funkciji opravdanog razvoja. Prva važna odluka bila je da će IBRD financirati sanaciju i obnovu na području Elektrojuga Dubrovnik, EBRD na područjima 10 distribucijskih područja s većim štetama, a na područjima s manjim štetama nastavit će se „solidarno" financiranje vlastitim sredstvima s razine Direkcije za distribuciju (Bjelovar, Koprivnica, Rijeka, Varaždin i Zagreb).

Predstavnici EBRD-a su, zajedno s predstavnicima HEP-a iz Zagreba i domaćim predstavnicima svih energetskih djelatnosti (proizvodnja, prijenos i distribucija) obišli obranjeni dio istoka Hrvatske na području Elektroslavonije u svibnju 1993. (slika 3.7.).

Zaključimo da smo se ratnim štetama u drugoj fazi, tijekom 1993. i dalje, vodili sljedećim potrebama:

- stvaranjem popisa potrebnog materijala i opreme za financiranje sanacije ratne štete kreditom Europske banke za obnovu i razvitak (EBRD) i
- utvrđivanjem ratne štete učinjene pravnim osobama Republike Hrvatske sukladno Zakonu o utvrđivanju ratne štete i zahtjevima Republičke komisije za popis i procjenu ratnih šteta.

Ratna šteta na blagu HEP-a kao rana na tijelu RH

Hrvatska je elektroprivreda bila i danas je, veliki gospodarski sustav u 100 % vlasništvu Republike Hrvatske, pa je svaka šteta što ju je neprijatelj učinio na njezinoj imovini, ustvari šteta na imovini Hrvatske. Zbog te činjenice Uputa za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete (NN 54/93) odredila je da posebne komisije, imenovane od strane Republičke komisije za popis i procjenu šteta, vode postupak utvrđivanja i procjene ratnih šteta.

Republička komisija za popis i procjenu ratnih šteta 5. srpnja 1993. imenovala je šesteročlanu posebnu komisiju za popis i procjenu ratnih šteta u Hrvatskoj elektroprivredi, po načelu predstavnika svih djelatnosti. Posebna komisija HEP-a potom potvrđuje imenovanje stručnih komisija u područnim i pogonskim organizacijskim jedinicama. Već 5. kolovoza 1993. direktor DP Elektroslavonija Osijek (D. Pečvarac) imenovao je tročlanu glavnu stručnu komisiju za popis i procjenu ratnih šteta u kojoj je funkciju predsjednika obnašao D.

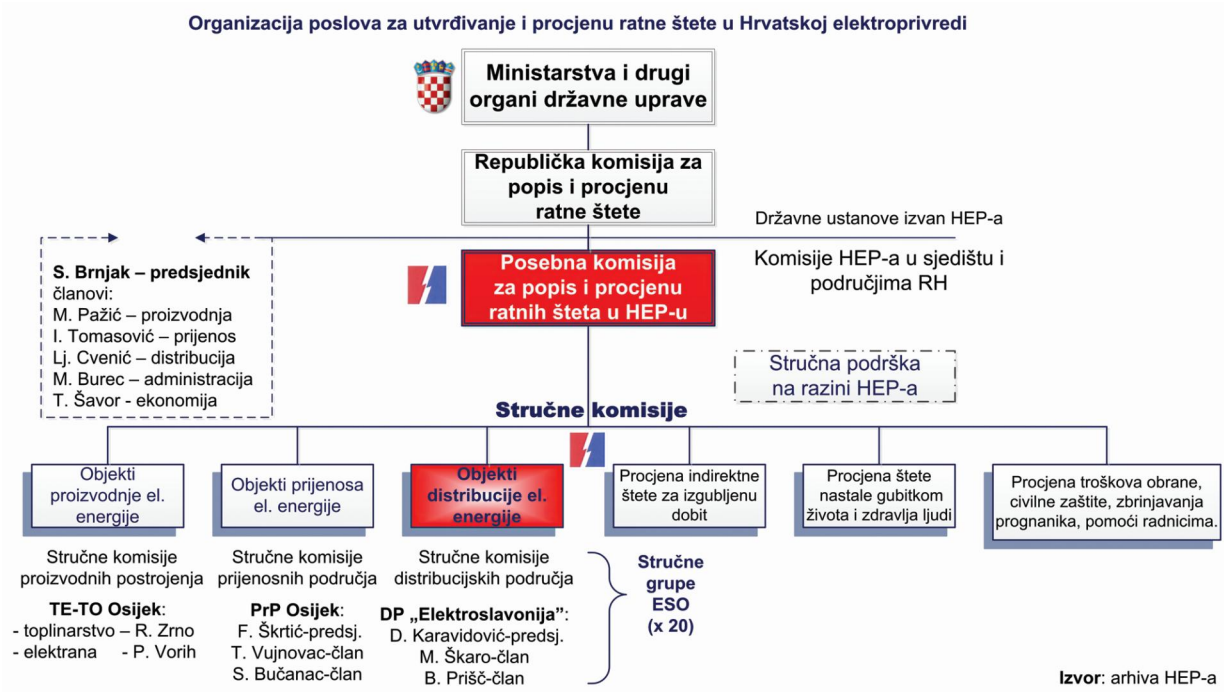
Slika 3.7. Idući u svom očevidu od elektrane u Osijeku, preko dalekovoda 400, 110 kV i 35 kV oko Osijeka, sve do NN mreže sela podpapučkog gorja i Voćina, europski bankari mogli su steći vjerodostojan dojam o razorenosti blaga HEP-a na obranjenom području od velikosrpskog nasilja i konačno zločina.

Karavidović, a članovi su bili rukovoditelji Pogona Osijek (M. Škaro) i Pogona Našice (B. Prišć).

Utvrđivanje i procjena ratne štete u HEP-u bio je obiman i složen posao, koji je imao i složenu organizaciju (slika 3.8.) jer je uključivao veliki broj stručnih komisija i radnika, a sve se moralo ostvariti u kratkom roku. Naime, rok predaje završnih izvješća o ratnoj šteti bio je 7. prosinca 1993.

Pred nama je tada bila teška i odgovorna zadaća, uz nju su bila vezana brojna pitanja i dvojbe, a s druge pak strane za ostvarenje te zadaće bila je propisana osobna odgovornost svakog člana komisije kao i direktora distribucijskog područja. No znali smo da ćemo bez obzira na okolnosti na početku zajedničkim radom stići do kraja uz zadovoljenje zahtjeva nadređenih tijela.

Pišući danas, u vremenu digitalizacije svake poslovne aktivnosti, ne mogu ne biti ispunjen ponosom na vrijeme utvrđivanja ratne štete u HEP-u kada se taj složen i postupak prepun različitih podataka ostvarivao kompjuterskim programom „Štete“. Podatci o šteti i procjena vrijednosti na terenu, uneseni u propisani obrazac, obrađivani su i iskazivani u izvješćima i pohrani. Uspjeh informatičara za povijest informatizacije HEP-a.

Slika 3.8. Organizacija poslova za utvrđivanje i procjenu ratne štete bila je složena, ali je ostvarenje zadaće olakšavalo postojanje predmetnog Zakona i njemu pridružene provedbene Upute. Tijekom postupka rad posebne i stručne komisije u fizičkim i pravnim osobama bio je podržan, savjetovan, redovitim naputcima republičke komisije u obliku biltena. Postupak je tako imao glavu i rep.

Nakon imenovanja stručne komisije ESO, s dosta velikim vremenskim odmakom, a zbog određenih dvojbi posebne komisije o provedbi popisa i metodologiji procjene ratnih šteta, tek smo 29. rujna 1993. imenovali stručne grupe za popis i procjenu ratnih šteta. Za pokrivanje cijele Elektroslavonije bilo je potrebno 20 stručnih grupa, a s uputom za njihov rad od 1. listopada 1993. otpočeo je težak i marljiv rad na popisu i vrednovanju posljedica šteta što ih je učinilo velikosrpsko nasilje tijekom praskozorja rata i rata sve do njegova prestanka. Prema Zakonu o utvrđivanju ratne štete početna vremenska točka utvrđivanja je 15. kolovoza 1990., dva dana prije početka „balvan revolucije“, oružane pobune dijela Srba u Hrvatskoj potaknute velikosrpskom politikom Srbije i zapovjednika u JNA.

Navodimo nekoliko značajki provedbe postupka utvrđivanja i procjenjivanja ratnih šteta u korist njegove važnosti, a time i obveznosti i odgovornosti pred kojima su bile osobe koje su ga provodile:

- konačni dokument o procjeni ratne štete izrađuje se u tri primjerka od kojih se onaj pohranjen u državnom arhivu smatra državnim nacionalnim blagom
- podatci o štetama iskazani na propisanim obrascima predstavljali su državnu tajnu
- svako netočno prikazivanje ili krivotvorenje podataka o štetama predstavljalo je krivično djelo
- imenovani predsjednik stručne komisije za svako organizacijsko područje HEP-a je osoba odgovorna za vjerodostojnost i kvalitetu podataka o ratnim štetama, a koja to potvrđuje vlastoručnim potpisom na propisanim obrascima iskaza ratne štete
- objedinjene ratne štete na razini države provjerava međunarodna komisija UN-a čija potvrda daje pravo Hrvatskoj traženje bespovratnih kreditnih sredstava za obnovu posljedica ratnih šteta.

Ono što je stvaralo ili održavalo neizbrisane ožiljke na duši i tih dana kasnog poraća bila je procjena šteta nastalih gubitkom života i zdravlja ljudi, za procjenu zbrinjavanja radnika, prognanika i drugih tragedija koje je rat donio našim radnicima.

Prema vrstama i mjestu, objektu, nastale štete stručne su grupe, sukladno Uputi za primjenu Zakona o utvrđivanju ratne štete, pokrivale sljedeća područja za utvrđivanje šteta:

- građevinski dio pogonsko poslovnih objekata
- stanovi
- mreža 35 kV i oprema glavnog postrojenja TS 35/10 kV
- mreža 10 i 0,4 kV i oprema postrojenja 10/0,4 kV i 0,4 kV
- oprema pomoćnog postrojenja u TS 35/10 kV
- oprema telekomunikacijskog i informatičkog sustava
- uskladištena elektroenergetska oprema
- objekti i oprema plinoenergetskog sustava
- alati i instrumenti
- pogonski, poslovni i neposlovni inventar
- vozila i mehanizacija
- specijalni strojevi
- ostala oprema
- troškovi obrane
- troškovi civilne zaštite
- troškovi zbrinjavanja djelatnika
- troškovi zdravstvene zaštite djelatnika
- novčana davanja radnicima kao pomoć
- štete učinjene gubitkom života i zdravlja ljudi
- indirektne poslovne štete.

Za štete na poslovnim i pogonskim objektima, elektro i plinoenergetskim vodovima, transformatorskim stanicama, opremi, izvori podataka bili su troškovnici prethodno načinjenih sanacijskih elaborata, radni zadatci pogonskih jedinica svojim jedinicama ili službi za održavanje i izgradnju, ugovori s trećim licima za obnovu. Druge materijalne troškove i novčana davanja, uzrokovane ratnim djelovanjem, valjalo je prepoznati i pronaći u knjigovodstvenim spisima, koji su uistinu bili uredni i ažurni glede zabilježbe. Metodologija procjene troškova zahtijevala je sve štete, bez obzira na to kada su u razdoblju utvrđivanja nastale, svesti na cijene koje su vrijedile 31. 12. 1990., odnosno na dinarsku vrijednost koja odgovara odnosu prema njemačkoj marki tako da je 1 DEM = 7 HRD.

Ističemo i da su se troškovi gradnje privremenih, nadomjesnih objekata u distribucijskoj mreži, tih spasitelja svjetla, uz dokaz o prijekoj potrebi, smatrali ratnom štetom.

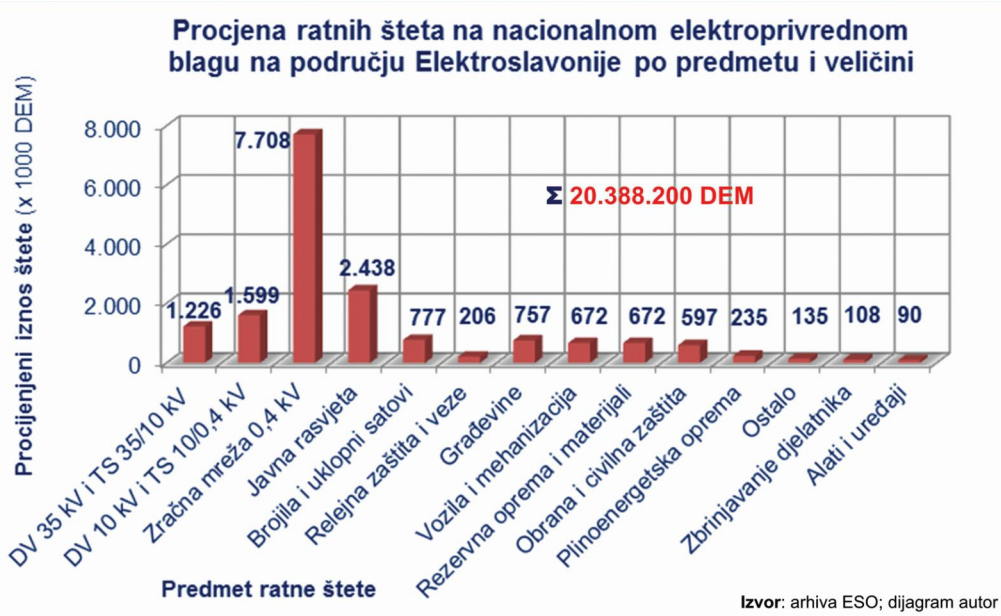
Kao dio ukupne organizacije za utvrđivanje ratnih šteta na području RH bile su ustrojene i županijske komisije za popis i procjenu ratnih šteta koje su svoje podatke dostavljale republičkoj komisiji. Posebna komisija HEP-a dogovorila je razgraničenje područja djelovanja i vrste šteta koju utvrđuju, da se određene štete ne bi iskazivale više puta. Ističemo sa zadovoljstvom da je stručna komisija Elektroslavonije vrlo učinkovito surađivala s tri županijske komisije na čijim je područjima bio njezin elektroenergetski i plinoenergetski sustav (sjedišta Osijek, Požega i Virovitica).

Nakon velikih napora utvrđivanja fizičkih i funkcionalnih ratnih šteta, procjene njihove vrijednosti i troškova njihove sanacije, ispravaka naših uradaka prema savjetima nadređenih komisija, naš uradak s imenom „Procjena i popis ratnih šteta u elektroenergetskom sustavu „DP „Elektroslavonije“ Osijek“ prihvaćen je od strane republičke komisije 11. veljače 1994.

Prihvaćeni popis i procjene govore o ratnoj šteti učinjenoj na blagu i ljudima Distribucijskog područja Elektroslavonija Osijek ukupnog iznosa od **20 382 200 DEM.**

Prikazujemo procjenu ratnih šteta iz prihvaćenog uratka po skupinama srodnih predmeta utvrđivanja i procjene, kao i onih pojedinačnih (slika 3.9.).

Vidimo da je ukupni iznos ratnih šteta po ovom postupku utvrđivanja veći za približno 4,5 % od iznosa koji smo dobili prema vlastitom Sanacijskom elaboratu ratnih šteta sa stanjem 31. 7. 1992. (19 384 000 DEM). Ta nevelika razlika potječe od primjene metodologije procjene ratne štete na više predmeta nego što

Slika 3.9. Sveobuhvatan, istinit i dokumentiran popis i procjena ratnih šteta dali su konačni doživljaj zla koje je prouzročilo velikosrpsko nasilje nad nacionalnim blagom Hrvatske elektroprivrede. I ako nije ostvaren cilj velikosrpske okupacijske doktrine, ostvareno je zlo naneseno svemu hrvatskom.

je to u našem postupku iz 1992. (primjerice neizravne štete), sastavnicama izračuna iznosa, nekim propisanim cijenama.

Tijekom Domovinskog rata na istoku Hrvatske Elektroslavonija je gospodarila distribucijskom mrežom rasprostranjenom na području tri županije. Velika razlika u utvrđenom iznosu ratnih šteta između županija bila je posljedica razlike u ratnim zbivanjima i veličini mreže na području pojedine županije (slika 3.10.).

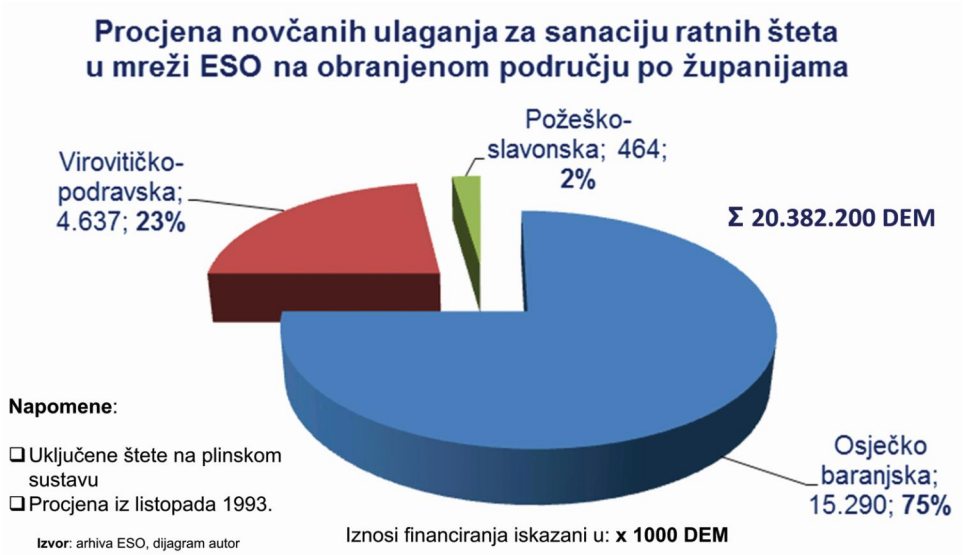
Tim postupkom utvrđene ratne štete bit će temelj za izradu potrebnih specifikacija materijala i opreme za natječajnu dokumentaciju u postupku nabave prema uvjetima odabranog kreditora, Europske banke za obnovu i razvitak (EBRD).

U očekivanju Godota (čitaj učinaka kredita EBRD-a), tijekom 1993. i 1994. godine, Elektroslavonija je za prijeko potrebne sanacije oštećenja mrežnih i poslovnih objekata potrošila 1 394 343 DEM vlastitih financijskih sredstava namijenjenih investicijama, što nas je dovelo u neravnopravan položaj glede razvoja mreže i kakvoće opskrbe kupaca u odnosu na ona distribucijska područja čije blago nije bilo dotaknuto ratnim razaranjem.

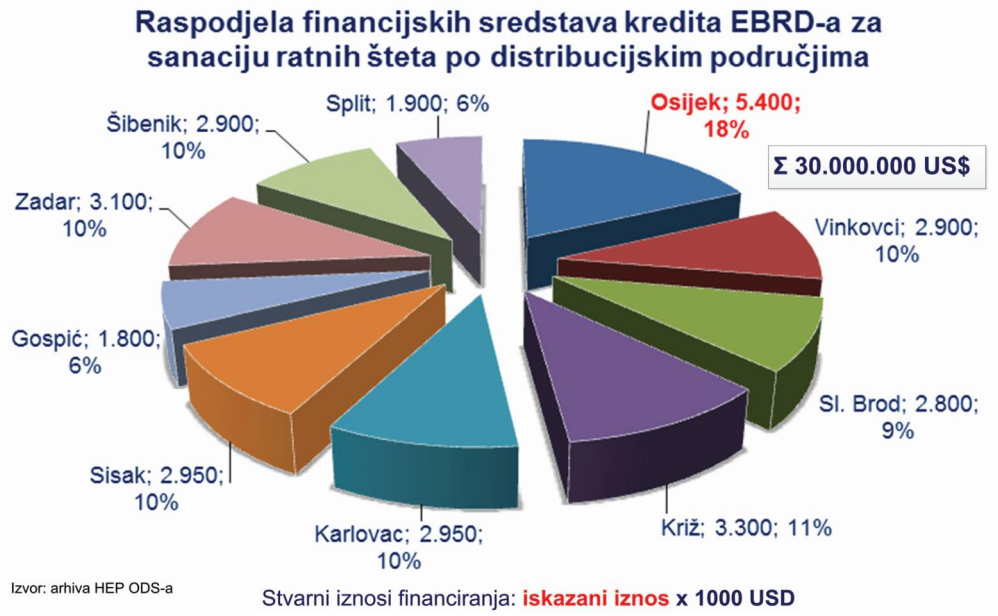
Utvrđivanje tehničkih podataka i količina opreme za sanaciju ratnih šteta

U siječnju 1994. EBRD i HEP potpisali su ugovor o kreditu u kojem je distribucijskoj djelatnosti pripalo 30 000 000 USD za nabavu temeljne opreme za sanaciju ratnih šteta na sastavnicama mreže. EBRD je za svoga savjetnika i nositelja operativnih zadataka na izradi natječajne dokumentacije i provedbi međunarodnih natječaja za nabavu temeljne opreme izabrao malu skupinu stručnjaka Irske elektroprivrede iz Dublina s uredom u Zagrebu, u poslovnim prostorijama Hrvatske elektroprivrede.

Sudjelovanje pojedinog distribucijskog područja u raspodjeli tih financijskih sredstava bilo je utemeljeno na njemu pripadajućem iznosu prihvaćenih ratnih šteta i udjela u natječajnoj dokumentaciji (slika 3.11.).

Slika 3.10. Elektroslavonija je trpjela štete na električnoj i plinskoj mreži diljem svog područja, negdje manje, a negdje više, ali mira i spokoja nije bilo.

Slika 3.11. Ukupni iznos financijskih sredstava iz kredita EBRD-a (30 mil. USD) nije bio ni izbliza dostatan za sanaciju ukupnih ratnih šteta djelatnosti HEP-a za distribuciju el. energije (71 mil. USD), ali kad su bila usmjerena samo za sanaciju šteta u mreži i sposobnosti njihova otklanjanja (alati, vozila, mehanizacija…), raspoloživi iznos bio je bliže dostatnom i od velike pomoći.

Elektroslavoniji je priznata najveća šteta, što potvrđuje veličinu neprijateljskog nasilja na njezinu području.

Potrebnu dodatnu opremu, materijale i radove, predvidjelo se financirati iz vlastitih sredstava HEP-a. Primjer razgraničenja glede izvora financiranja možemo prepoznati na sanaciji dalekovoda 10 kV gdje se kreditom EBRD-a nabavljalo stupove i konzole, betonske nogare, vodiče i izolatore, a vlastitim sredstvima ovjesni pribor, podupore, traku za uzemljenje…

Postupak utvrđivanja namjene korištenja financijskih sredstava EBRD-a započeo je u veljači 1995. godine. Temeljna oprema, čija se nabava predvidjela financirati kreditom EBRD-a, podijelila se u 17 skupina za koje su imenovani stručnjaci iz distribucijskih područja pristupili izradi specifikacija s tehničkim osobinama. Nakon izrade tehničkih specifikacija, distribucijska područja s ratnim štetama – korisnici kredita – utvrđivali su potrebne količine opreme. Natječajna (tenderska) dokumentacija za nabavu opreme imala je zajedničke odrednice za provedbu natječaja za sve pojedine skupine opreme, a autorstvo je potjecalo od navedenog savjetnika EBRD-a.

Glede sanacije šteta građevina poslovnih objekata, kao i građevina pogonskih objekata u mreži, smatralo se neopravdanim i nepraktičnim provođenje međunarodnog natječaja već financiranje iz vlastitih izvora HEP-a i ugovaranje nabave radova prema važećim propisima RH (skupina 14. u dokumentu „Obnova distribucijskog elektroenergetskog sustava“, Zagreb srpanj 1993.).

U Elektroslavoniji su stručne grupe, dobivši tehničke specifikacije za pojedinu opremu, utvrđivale potrebne količine, a mogla se istaknuti i neka potrebna posebnost tehničke osobine opreme kojom bi se prilagodila specifikacija za natječaj.

Pri tom koraku „bitke“ protiv ratnih šteta na području ESO valjalo je još uvažiti i neke uvjete koji bi doprinijeli postupku nabave potrebne opreme:

- potrebne količine opreme odrediti uvažavajući činjenicu da se od 1993. provodila djelomična sanacija ratnih šteta
- zadane tehničke specifikacije razmotriti s gledišta spoznaja o potrebnim tehničkim osobinama opreme na mjestu ugradnje uvažavajući granske norme i važeće standarde
- prijedlog nabave opreme za distribucijsko područje ESO-a svesti na manji broj tipova unutar jedne vrste, težiti njezinoj tipizaciji
- tek izuzetno specificirati za nabavu i opremu u izrazito malim količinama
- uskladiti prijedlog dinamičkog plana dolaska opreme koja čini tehnološku cjelinu za sanaciju (npr. stup – izolatori – vodič).

Kako bi se postigla razvidnost uporabe opreme koja će se nabavljati, pri definiranju količina, razvrstavalo se opremu prema njezinoj namjeni u tri skupine:

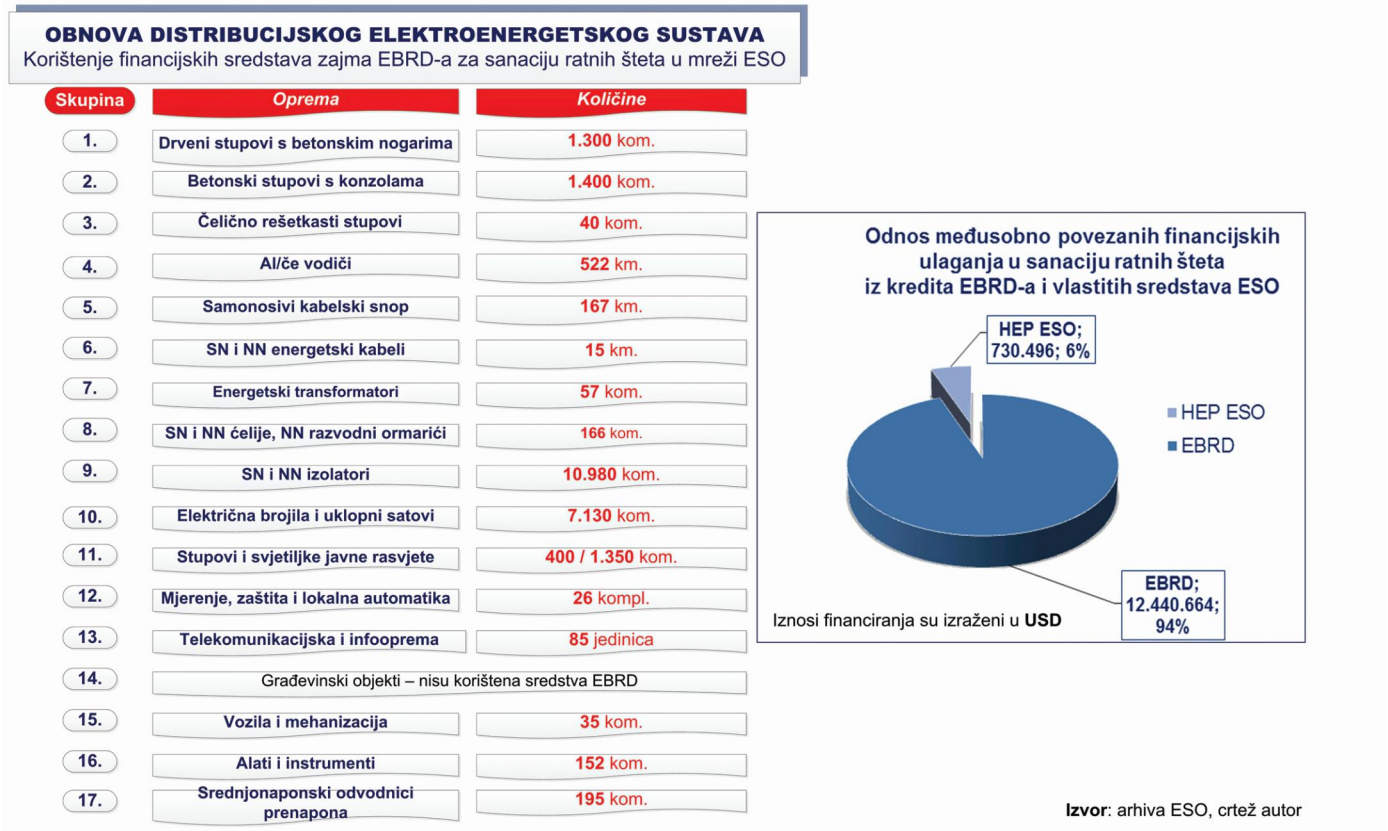
- oprema koja će se ugraditi na mjesto uništene
- oprema kojom će se zamijeniti oštećena, a koja se privremeno koristi pod nepovoljnim tehničkim uvjetima
- oprema za pričuvu s kojom će se nadoknaditi utrošena pogonska rezerva.

Elektroslavonija je bila prisutna, sa svojim potrebama, u svim skupinama natječajne dokumentacije (slika 3.12.). Radilo se o velikim količinama temeljne opreme koje su istodobno ukazivale na veličinu i raznovrsnost štete.

Organizacija ostvarenja sanacije ratnih šteta projektom EBRD-a

Ugovor s EBRD-om razvidno je određivao uvjete korištenja sredstava kredita, što je odmah omogućavalo sagledati i uvjete provedbe pothvata sanacije ratnih šteta na objektima mreže.

Kako je objava natječaja išla po sustavu „jedan po jedan tender“, te s obzirom na propisano vrijeme za dostavu ponuda, vrijeme za obradu mogućih prigovora na odluku o izboru najpovoljnije ponude, bilo je odmah jasno da će „mnogo vode proći rijekom Dravom“ dok se ne donesu pravovaljane odluke o ugovaranju, ne pristigne potrebna oprema za sanaciju oštećenja i tek potom provedu fizički pothvati sanacije.

OBNOVA DISTRIBUCIJSKOG ELEKTROENERGETSKOG SUSTAVA
Korištenje financijskih sredstava zajma EBRD-a za sanaciju ratnih šteta u mreži ESO

Skupina	Oprema	Količine
1.	Drveni stupovi s betonskim nogarima	1.300 kom.
2.	Betonski stupovi s konzolama	1.400 kom.
3.	Čelično rešetkasti stupovi	40 kom.
4.	Al/če vodiči	522 km.
5.	Samonosivi kabelski snop	167 km.
6.	SN i NN energetski kabeli	15 km.
7.	Energetski transformatori	57 kom.
8.	SN i NN ćelije, NN razvodni ormarići	166 kom.
9.	SN i NN izolatori	10.980 kom.
10.	Električna brojila i uklopni satovi	7.130 kom.
11.	Stupovi i svjetiljke javne rasvjete	400 / 1.350 kom.
12.	Mjerenje, zaštita i lokalna automatika	26 kompl.
13.	Telekomunikacijska i infooprema	85 jedinica
14.	Građevinski objekti – nisu korištena sredstva EBRD	
15.	Vozila i mehanizacija	35 kom.
16.	Alati i instrumenti	152 kom.
17.	Srednjonaponski odvodnici prenapona	195 kom.

Izvor: arhiva ESO, crtež autor

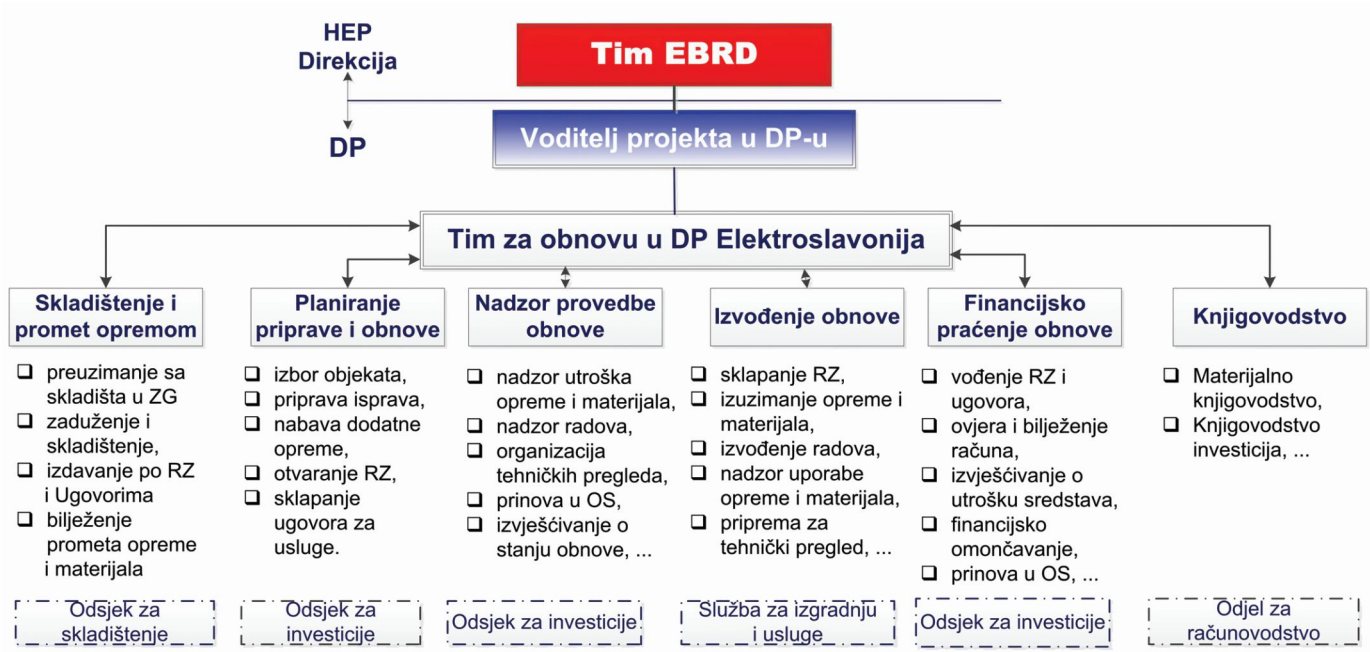
Slika 3.12. Postupak nabave opreme za sanaciju ratnih šteta na objektima mreže bio je nadasve razvidan i sustavan, ali je trošio mnogo vremena. Kako nabava sredstvima kredita EBRD-a nije obuhvaćala „sitne" sastavnice opreme, za njih je bilo potrebno osigurati vlastita sredstva, a ona su za ESO bila na razini od oko 6 % ulaganja iz kredita.

Nadalje, ugovor je predviđao strogi nadzor u primjeni kreditom kupljene opreme. Strogost se ogledala u zahtjevu da za ugradbu u elektroenergetske objekte moraju postojati različiti oblici tehničke dokumentacije, od elaborata do projekta, a na kraju se mora načiniti elaborat dobiti od ulaganja. Ono što je proizlazilo iz navedenih činjenica jest izbor redoslijeda izrade tehničke dokumentacije sanacije objekata koji uvažava dinamiku pristizanja opreme za sanaciju, ali i razinu oštećenja objekata. Kao i u redovitom poslovanju s investicijama, mogle su se očekivati prepreke u dobivanju isprava za građenje, no ipak je svrha i cilj građenja, popravak ratnih šteta, u tijelima nadležnim za isprave otvaralo vrata i ubrzavalo postupke.

Sve je ukazivalo na potrebu ustroja dobre vlastite organizacije za ostvarenje „projekta EBRD", a što je u Elektroslavoniji ostvareno početkom 1997. (slika 3.13.).

Iskustvo s načinom vođenja projekta EBRD od strane stručnjaka Irske elektroprivrede, od izrade tehničkih specifikacija preko provedbe natječaja i ugovaranja, do nadzora učinkovite uporabe opreme, za nas hepovce bilo je vrlo korisno posebno za promjenu na bolje našeg budućeg postupanja u vlastitim projektima.

Osim vremena početka korištenja kredita i kada se nakon duge pripreme on počeo koristiti, postojao je problem nedostatnosti iznosa njegovih sredstava za potpunu sanaciju oštećenja u distribucijskoj mreži. Kada

Izvor; arhiva ESO, crtež autor

Slika 3.13. Kako bi se raspoloživa sredstva kredita EBRD-a iskoristila učinkovito, u cilju zadovoljenja zahtjeva davatelja kredita u svezi s iskorištenjem nabavljene opreme i materijala, te postizanja primjerenih vremenskih rokova dovođenja objekata s oštećenjem u valjano pogonsko stanje, uspostavljena je sveobuhvatna organizacija.

je potkraj 1996. počela pristizati oprema moralo se načiniti njezinu raspodjelu po objektima sanacije s višom razinom prioriteta, kao i izdvajanje objekata za koje će se definitivno morati provesti cjelovita nabava opreme i materijala iz vlastitih izvora financiranja. Dodatni doprinos toj okolnosti zbio se 1997. godine kad su se nakon vojne operacije Hrvatske vojske „Oluja" pojavile potrebe sanacije i do tada okupirane mreže u tri distribucijska područja na području Dalmacije.

Kako s ostvarenjem nabave opreme kreditom EBRD-a (1997.) nije završena sanacija ratnih šteta u distribucijskoj mreži na neokupiranom području Elektroslavonije, a njima su se 1998. pridružile i štete na pripojenom području hrvatskog Podunavlja, dugo, još tamo do 2010., redovita sastavnica plana investicija bio je i plan sanacije i obnove. Sredstva za taj plan dodjeljivala su se s razine Direkcije za distribuciju i svake godine trebalo je biti uvjerljiv u iskazivanju potreba za sredstvima.

Uistinu veliki mar i zalaganje, mnogo vremena nakon što su utihnule trublje rata i minula ratna razaranja, dovest će distribucijsku mrežu u predratno stanje pogona, no ne i izbrisati sve ožiljke na njezinu tijelu. I danas možemo prolazeći šorovima i sokacima mjesta našeg življenja prepoznati fizičke ožiljke na mreži, a ćutjeti one duševne u ljudima (slika 3.14.).

Darivanje materijalne i ljudske pomoći prijatelja izvan Hrvatske

Republika Hrvatska i njezino ljudsko, materijalno, kulturno i ino drugo blago bilo je od strane velikosrpske politike u Domovinskom ratu izloženo poznatim i nepoznatim vrstama nasilja, razarano, ubijano, pljačkano, zakapano na nepoznata mjesta, uneređeno. Tijekom rata stjecali smo sve više pristaša naših prava i odluke o neovisnosti i suverenitetu, sve više prijatelja. Kako se prijatelj najsnažnije prepoznaje u nevolji, odlučili smo se zamoliti elektroprivredne i plinoprivredne tvrtke u

Slika 3.14. Nad razorenim domovima brdovitog područja istoka Hrvatske zimska idila. Priroda si je dala truda stvoriti zrno utjehe sakrivajući ruševine domova prognanih, zarobljenih i stanovnika kojima su pobunjeni Srbi i četnici mučki oduzeli život. Domovi i električna mreža postupno će se obnoviti, oduzeti životi nikada.

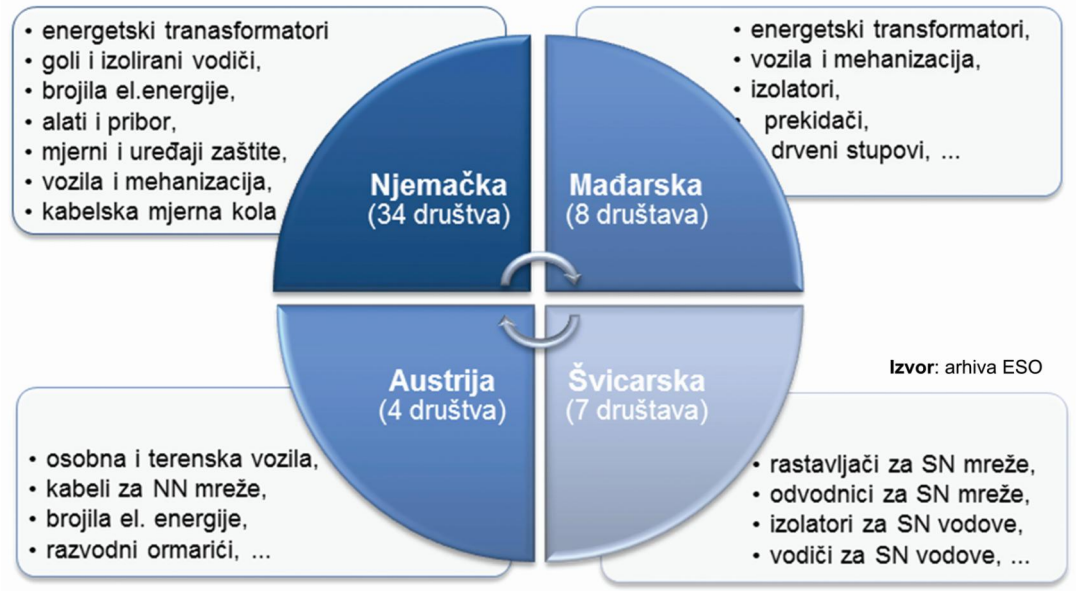
Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Sloveniji, Švicarskoj za darovni ili neki drugi oblik pomoći u opremi za sanaciju šteta u mreži, nadomjestak otuđenim ili uništenim vozilima, električnim i plinskim brojilima, transformatorima, rasklopnim napravama, alatima…

Zamolbu smo uputili u trenutku kada smo procijenili da je vjerojatnost novih ratnih djelovanja sve manja, početkom ljeta 1992. Neizbježno, naše riječi zamolbe bile su pune osjećaja, ponizne, a pismom unaprijed zahvaljujemo na svakom dobru koje ćemo primiti i ljudskoj podršci koju ćemo osjetiti. Na kraju smo poručili da su vrata našeg grada i tvrtke širom otvorena za prijateljstvo i suradnju.

Odziv je bio velik, za pomoć Elektroslavoniji u sanaciji šteta u djelatnosti distribucije električne energije odazvale su se 53 tvrtke, a slikom prikazujemo predmete darivanja inozemnih tvrtki po državama s najvećim brojem (slika 3.15.). Svima im iz dubine našeg srca hvala, zauvijek.

Elektroslavonija je velike štete imala na pogonskim objektima u mreži, dok su štete na pogonskoj rezervi bile male. Naime, predviđajući rat i njegovu pratilju, razaranja, kroz rad Civilne zaštite u ljeto 1991. godine donesena je odluka o pravodobnom zbrinjavanju uskladištenih pogonskih rezervi i opreme za održavanje u objekte na području organizacijskih jedinica koje nisu bile u zoni snažnih ratnih djelovanja neprijatelja (npr. u Našice, Đakovo). Zato se pritekla pomoć prijatelja, a u stanju poslovanja s nedostatnim vlastitim financijskim sredstvima, uglavnom koristila za izravno otklanjanje ratnih šteta u mreži. Navodimo temeljnu opremu za sanaciju ratnih šteta koju smo dobili do 31. 12. 1992.:

- energetski transformatori 35/10 kV – 5 kom.
- energetski transformatori 10/0,4 kV – 33 kom.
- energetski kabeli 0,4 kV različitih presjeka vodiča 16,8 km
- signalni kabeli s različitim brojem vodiča presjeka 2,5 ili 1,5 mm^2 – 22,5 km

Slika 3.15. Pomoć srodnih poslovnih društava Europe u ranom poraću značajno je doprinijela održivosti pogona distribucijske mreže, a time i redovitosti opskrbe strujom i plinom. Bio je to snažan znak da nismo sami, da u svome stradanju i patnji imamo prijatelje, a to je podrška koja nosi u budućnost. Hvala im i s današnje, velike vremenske udaljenosti.

- vodiči Alče 120 i 95 mm^2 – 12,5 km
- električna brojila jednofazna i trofazna, jednotarifna i dvotarifna – 2500 kom
- srednjonaponski malouljni prekidači – 25 kom.
- mjerni strujni i naponski transformatori – 28 kom.
- srednjonaponska ćelija s izvlačivim prekidačem – 12 kom
- potporni i provodni srednjonaponski izolatori – 498 kom.
- srednjonaponski katodni odvodnici – 20 kom.
- vozila – osobna (2 kom.), kombi (4 kom.), terenska (2 kom.), radna (2 kom.)
- kabelska mjerna kola...

Osim odziva inozemnih elektroprivrednih društava, nezaobilazno je naglasiti svesrdnu pomoć domaćih tvrtki proizvođača mrežne opreme, kao i distribucijskih područja u HEP-u koja nisu imala ratna stradanja mreže. Svima njima vječna hvala, a bez povrede dobrog čina drugih, istaknuli bismo pomoć Elektre Čakovec u zimu 1991., te Elektre Zagreb u rano poraće 1992.

Jednim dijelom darovane opreme nismo se mogli koristiti u našoj mreži zbog njezinih tehničkih značajki, neka se oprema morala tek dovesti u ispravno stanje, no darovatelju nismo zamjerili jer je oprema darovana s iskrenom namjerom pomoći u našim najtežim trenutcima.

Primitak darovane opreme značio je početak njezine provedbe kroz poslovne knjige i bilježenje svakog traga daljnjeg raspolaganja njome (ugradnja, čuvanje na skladištu, otpis...). Postupalo se s njome po svim pravilima kao s novonabavljenom opremom s tim da im se vrijednost stručno procjenjivala. Tako je ukupna vrijednost primljene opreme za električnu mrežu koju smo predstavili procijenjena na 2 051 550 DEM

S našim zamolbama za darovnice nastavili smo i, u manjoj mjeri, tijekom 1993. i 1994. godine, no idući dalje poslovanje HEP-a lakše je podnosilo financijske napore sanacije ratnih šteta, pa se taj način sanacije ratnih šteta postupno gasio. Ipak, ukazao bih na veliku (37 kom.) donaciju energetskih transformatora 10/0,4 kV svih tipskih vrijednosti nazivne snage od elektroprivrednih

tvrtki iz susjedne Mađarske, a na kojima su naši stručnjaci u traforadionici poduzeli različite pothvate za dovođenje u primjereno stanje za uporabu.

Zamolba za pomoć tvrtkama koje se bave distribucijom prirodnog plina, a koje su riječima i slikama stručno i dirljivo predstavili stručnjaci Pogona plin, oslonila se uglavnom na ugledne njemačke tvrtke i njihove stručnjake. Iako se dragovoljnost za pomoć očekivala, ipak je ugodno iznenadila brojnost odziva i iskazana solidarnost s patnjama što smo ih trpjeli zajedno s kupcima. Materijalnu pomoć ponudilo je i ispunilo obećanje, tijekom jeseni 1992., 16 tvrtki, a osam je pružilo pisanu, „verbalnu", podršku. Predmet pomoći bili su:

- plinomjeri – 3357 kom.
- niskotlačni regulatori pritiska – 1906 kom.
- osobna kombi vozila – 6 kom.
- vozilo pokretna radionica – 2 kom.
- osobno vozilo karavan – 1 kom.
- brojna pojedinačna plinomonterska oprema.

Pomoć glede brojnosti plinomjera bila bi i veća da za njihovu primjenu u RH nisu vrijedili strogi nacionalni standardi s kojima neke ponude darovanja nisu bile u skladu.

Ukupna vrijednost primljene opreme za električnu i plinsku mrežu, te vozila i mehanizaciju, koje smo predstavili, procijenjena je na 2 239 000 DEM.

U vrijeme nastupa primirja, u siječnju 1992., Hrvatska je bila ranjena, a njezine su nas rane boljele. Oko nas okupirana i razorena sela, okupirana cijela zemljopisna područja, razoren grad Osijek, brojno stanovništvo protjerano iz svojih domova, gospodarstvo u poslovnom ništavilu, elektroenergetski sustav s oštećenim sastavnicama u teško održivom pogonu, a snagu za sutra obnavlja međunarodno priznanje Hrvatske. Postali smo dio svjetskog državnog poretka, izboren žrtvama, imali smo opravdanje kroz patnju moliti za milosrđe, pomoć. Istina o događanjima na području istoka Hrvatske u Domovinskom ratu, istinski prikaz razaranja materijalnih i kulturnih dobara, kao i ljudskih patnji, riječi iz našeg obraćanja prodrle su do onog uzvišenog ljudskog u poslovnim ljudima kojima smo se obratili i pomoć nam je darovana. Pomoć nas je povezala s dobrotom potičući naš otklon od zla rata i uzdizanje na višu poslovnu razinu.

3.2. Pripojenje otuđenog dijela energetskog sustava HEP-a u hrvatskom Podunavlju

3.2.1. Misija UNTAES-a u pripojenju hrvatskog Podunavlja domovini Hrvatskoj

Primjena mirovnog plana Vijeća Ujedinjenih nacija te njegovo ostvarenje dolaskom i radom zaštitnih vojnih snaga (UNPROFOR) na području istoka Hrvatske, započelo je sredinom 1992. i imalo je svrhu stvoriti povoljne uvjete za ostvarenje krajnjeg cilja, a on je bio mirno pripojenje okupiranih područja Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema majci domovini Hrvatskoj. Taj proces dobio je opisni naziv koji se koristi i danas: proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja.

Put do cilja bio je dug i težak. U razdoblju od 1992. do 1995. godine svi mirovni pregovori hrvatske vlasti i predstavnika međunarodne zajednice s vodstvom pobunjenih Srba u Hrvatskoj, koji su vođeni da bi se postigao dogovor o mirnoj reintegraciji okupiranoga hrvatskog teritorija u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske, nisu uspjeli [28]. Glavna prepreka mirnoj reintegraciji okupiranoga hrvatskog teritorija bila je isključivost vodstva pobunjenih Srba u Hrvatskoj, odnosno njihovo odbijanje svake mirovne inicijative o reintegraciji „Republike Srpske Krajine". Nakon vojno-redarstvenih akcija Bljesak i Oluja, stvaranjem novih geopolitičkih odnosa, srbijansko vodstvo bilo je svjesno da istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem (hrvatsko Podunavlje) neće moći ostati pod srpskom okupacijom.

Nakon pregovora između hrvatske Vlade i srpskih okupacijskih vlasti, u kojima se tražio način da se mirnim putem riješi problem preostaloga okupiranog teritorija, bilo je omogućeno postizanje sporazuma o mirnom i postupnom prijelazu toga područja pod hrvatsku vlast. Hrvatske vlasti i vodstvo Srba potpisali su 12. studenoga 1995. u Erdutu i Zagrebu Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnome Srijemu, poznat i kao Erdutski sporazum.

Ostvarenje mirovnoga sporazuma započelo je donošenjem Rezolucije 1037. Vijeća sigurnosti UN-a dana 15. siječnja 1996. Rezolucijom je uvedena Prijelazna uprava Ujedinjenih naroda (UNTAES – *United Nations Transitional Authority to Eastern Slavonia*) na čelu s američkim generalom Jacquesom Paulom Kleinom i prvim suradnikom Fedorom Klimtchoukom. Rezolucija je osigurala i potvrdila reintegraciju okupiranog područja u sastav Hrvatske provodeći je u zadanom vremenskom okviru.

Erdutski sporazum predviđao je prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dvije godine, u okviru kojega bi područje hrvatskoga Podunavlja bilo pod administrativnim nadzorom UN-a. Njime je omogućeno pripojenje područja i stanovništva, uspostava mira i povratak hrvatske vlasti na hrvatskom državnom teritoriju bez vojnih operacija, te ono najvažnije, bez rata i time bez novih materijalnih i ljudskih žrtava. Temeljna vodilja postupaka mirne reintegracije svih sastavnica života na ovom području pod nadzorom UNTAES-a jest teritorij Republike Hrvatske i da je temeljno pravilo reintegracije uvođenje tog teritorija u ustavno-pravni i svaki ini oblik njezina života.

Odluka Vijeća UN-a u tom Sporazumu temelji se na međunarodnim dokumentima o nepriznavanju teritorijalnih promjena postignutih silom (npr. Pakt lige naroda), te Povelje UN-a koja zabranjuje svako osvajanje i štiti teritorijalnu cjelovitost i političku neovisnost svake države od bilo kakve prijetnje silom i upotrebe sile, te određuje kolektivnu akciju protiv prekršitelja.

Provedba mirovnih odluka iz Sporazuma uključivala je razoružanje srpskih snaga u hrvatskom Podunavlju, organiziranje slobodnih i pravednih lokalnih izbora, te vraćanje hrvatskoga Podunavlja u ustavno-pravni sustav Republike Hrvatske. Ciljevi misije odnosili su se i na zadržavanje višenacionalnog i kulturnog karaktera područja te poštovanje najviših standarda ljudskih prava i temeljnih sloboda. Bilo je potrebno promovirati ozračje povjerenja uz omogućavanje slobodnoga povratka svojim kućama svim prognanicima i izbjeglicama.

Nedvojbeno, temeljna pretpostavka uspješne provedbe procesa mirne reintegracije bilo je razvojačenje (demilitarizacija) i razoružavanje hrvatskoga Podunavlja. U trenutku dolaska snaga UNTAES-a, na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema bio je 11. korpus Srpske vojske Krajine, s oko 15 000 do 20 000 vojnika. Tim snagama treba priključiti i snage lokalne milicije, kao i srpske paravojne postrojbe (četnici, arkanovci…) u ukupnom broju do 3500 ljudi. Razvojačenje je uspješno završeno u predviđenom roku, a njime je bilo obuhvaćeno 15 000 srpskih vojnika, povučeno je 118 tenkova, 19 oklopnih vozila, više od 150 komada topničkoga oružja i 40 do 50 protuzračnih sustava. Tijekom mjesec dana tog procesa povučeno je oko 90 posto teškoga naoružanja, a velika većina odvezena je u SR Jugoslaviju.

No, nisu bili naoružani samo JA i srpske paravojne jedinice već i stanovništvo. Uz navedeni proces demilitarizacije, u organizaciji UNTAES-a tijekom trajanja misije otkupljivalo se naoružanje i druga vojna oprema od civilnoga stanovništva. Na taj način prikupljeno je, nevjerojatno, 9700 pušaka, 6375 komada protutenkovskoga oružja, oko 15 000 ručnih granata i dva milijuna komada streljiva. Program otkupa oružja ocijenjen je od UN-a kao vrlo uspješan te je s drugim pothvatima mirovnoga procesa omogućio stabilnost područja koje se nalazilo pod upravom UNTAES-a. Program prikupljanja oružja u Hrvatskoj uključivao je i otkup oružja, tj. novčanu naknadu donositeljima oružja. Vlada RH za provedbu i ubrzanje programa otkupa oružja platila je oko 1,6 milijuna američkih dolara.

Jedan od ključnih trenutaka u vraćanju legalne hrvatske vlasti u hrvatsko Podunavlje bilo je održavanje lokalnih izbora za općinska i gradska vijeća te skupštine Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije. Zahtjev za preuzimanjem hrvatskih dokumenta bio je uvjet izlaska na izbore i ostvarivanja prava u sustavu hrvatske države. Hrvatska je u sjeni silnih zločina koji su se dogodili na ovom prostoru morala raditi katkad i bolne kompromise ne bi li proces reintegracije ipak bio uspješno završen. Jedan od njih svakako je i Zakon o amnestiji, koji je amnestirao sudionike oružane pobune od kaznenoga progona u Republici Hrvatskoj. Do 31. kolovoza 1997. izdane su domovnice za 154 443 osobe, što je znatno više od predratnoga broja Srba u

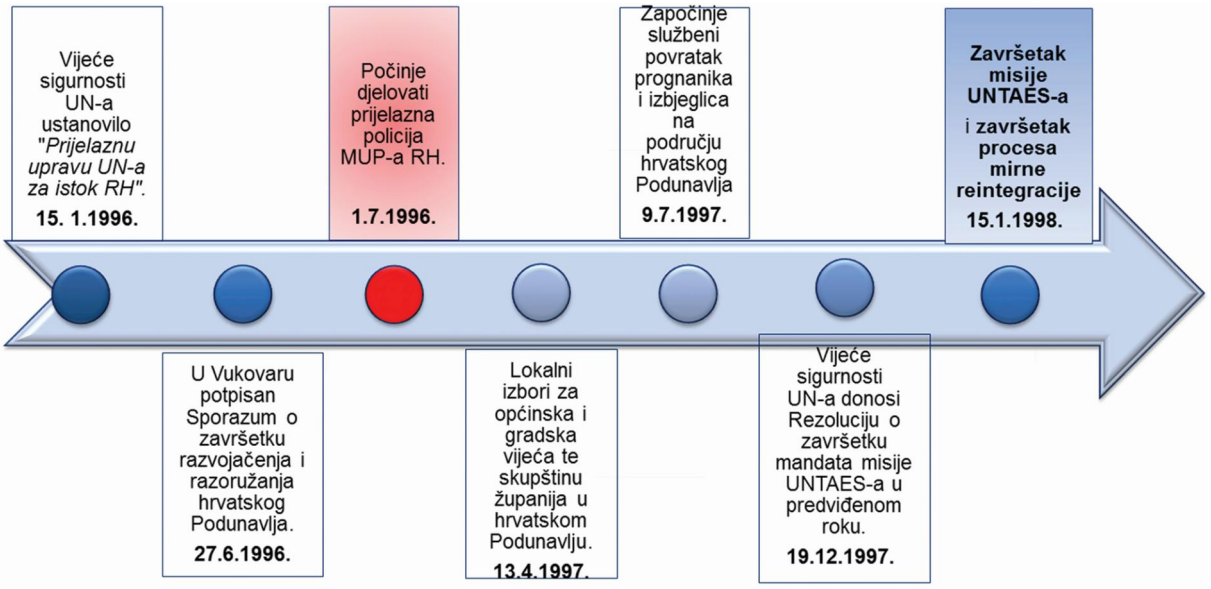
hrvatskom Podunavlju (1991. godine bilo ih je 70 000), a više je i od njihova broja pred dolazak UNTAES-a (1996. bilo ih je 120 000). Prema izvješću Vlade RH, to navodi na zaključak da je čak 50 000 osoba, ranije povezanih s pobunom, zatim raseljenih u regiji, dobilo hrvatske dokumente, a svakako ukazuje na činjenicu da su 34 443 osobe, koje su živjele u drugim državama u regiji, također dobile dokumente (domovnice). Velika žrtva za RH, ali istodobno izbjegavanje rata nije pitalo za cijenu.

Izbori su održani 13. travnja 1997. kada je uspostavljen politički sustav jednak onome u drugim dijelovima hrvatskoga teritorija. Sudjelovanjem u izborima pripadnici srpske nacionalne manjine iz hrvatskoga Podunavlja dobili su mogućnost izabrati svoje legitimne predstavnike u tijelima lokalne vlasti i samouprave.

U cilju uspješnoga dovršetka procesa mirne reintegracije predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman uspostavio je u listopadu 1997. Nacionalni odbor za ostvarivanje programa uspostave povjerenja, ubrzanoga povratka i normalizacije života na ratom stradalim područjima Republike Hrvatske. Odbor za hrvatsko Podunavlje osnovan je 3. studenoga 1997.

Proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja započeo je 15. siječnja 1996., a završio je 15. siječnja 1998. (slika 3.16.) s glavnim događajima), kada je Republika Hrvatska u cijelosti uspostavila nadzor nad svojim međunarodno priznatim granicama i kada je okupirano područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema vraćeno u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske i postalo dio teritorijalnog, monetarnog, carinskog, pravnog i svakog drugog sadržaja otad potpuno suverene i u pravom smislu cjelovite Republike Hrvatske. Dakle, od početka poraća, siječnja 1992. po Sarajevskom sporazumu i dolaska zaštitnih vojnih snaga (UNPROFOR-a), do posljednjeg čina mirne reintegracije pod UNTAES-om prošlo je šest godina.

Organizacijske jedinice prijenosa i distribucije električne energije Hrvatske elektroprivrede, među njima i Elektroslavonija Osijek pozorno su od prvih dana uvođenja prijelazne uprave UN-a, a to je bilo početkom 1996., pratile događaje vezane za okupirani dio hrvatskog

Slika 3.16. Vremenski tijek za Hrvatsku elektroprivredu važnih političkih i ustavno-pravnih događaja tijekom objedinjavanja svake sastavnice života hrvatskog Podunavlja od siječnja 1996. do siječnja 1998., kroz misiju UNTAES-a.

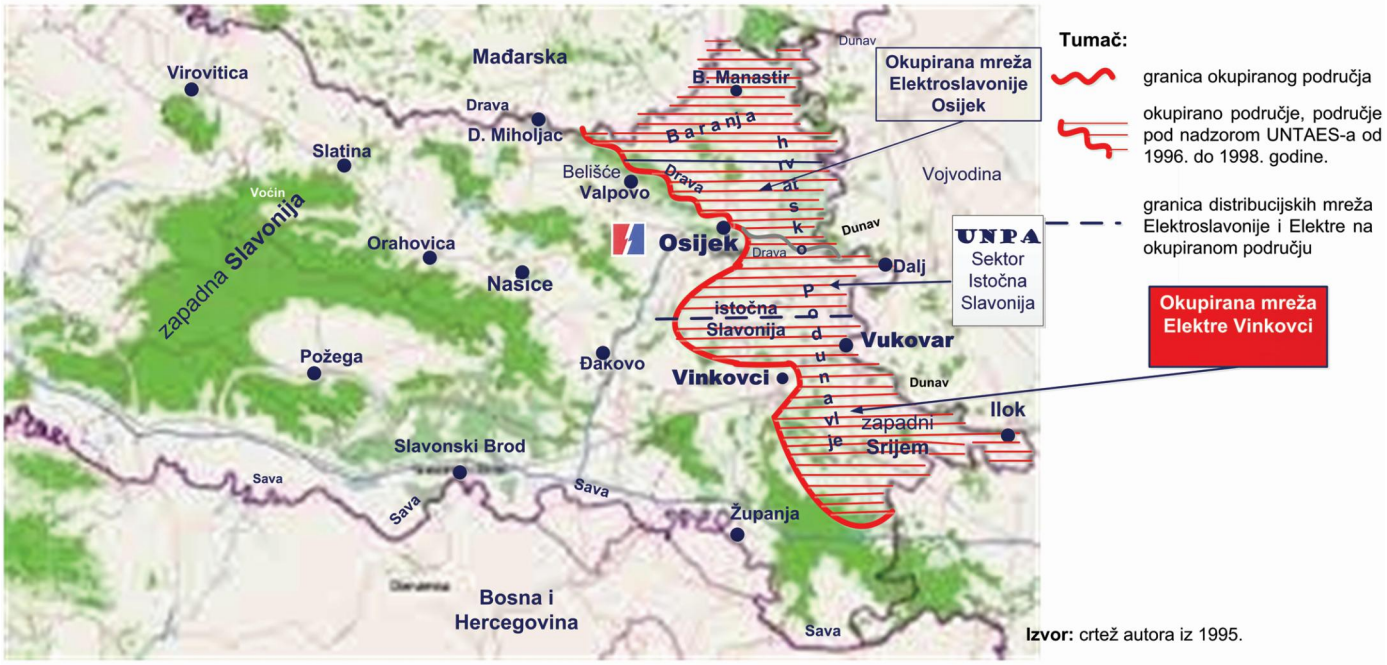
Podunavlja i aktivno (od ožujka 1996.), često čak proaktivno, sudjelovale u onim pothvatima kojima se gradio put do povrata otuđenog dijela elektroenergetskog sustava pod poslovno upravljanje i tehničko funkcioniranje zajedno s dijelom na obranjenom području.

3.2.2. Distribucijska mreža i poslovni objekti otuđeni nasiljem srpske okupacijske doktrine

Prikaz temeljnih značajki okupiranog dijela distribucijskog područja

Povijesne težnje velikosrpske politike za hrvatskom zemljom privremeno su se ostvarile na istoku Hrvatske okupacijom područja hrvatskog Podunavlja. Njegovom okupiranošću otuđen je i dobar dio elektroenergetskog sustava tog dijela istoka Hrvatske (slika 3.17.).

Glede organizacijske pripadnosti okupiranog područja, sve pripada Pogonu Osijek, jer je potkraj 1991. godine od okupacije oslobođeno okupirano područje Voćina (PU Slatina) i podpapučko područje (PU Orahovica), a koja su pripadala Pogonu Našice (tablica 2.4.). Opći je zaključak da je pod okupacijom u postupku mirnog pripojenja ostala četvrtina površine distribucijskog područja Elektroslavonije, a na njoj distribucijska mreža sa svojim sastavnicama i udjelima u ukupnoj kako kazuje tablica 2.5..

Slika 3.17. Hrvatsko Podunavlje kao cilj velikosrpske politike na kraju 20. stoljeća. U njemu velik dio prijenosne i distribucijske mreže istoka Hrvatske. Ono što blizu njemu nije osvojeno, razoreno je, a osvojeno, otuđeno je. Povrat otuđenog blaga HEP-a počivao je na mirnom pripojenju, a uvjete za njega osigurala je snaga Hrvatske vojne sile u akcijama Bljesak i Oluja. Srce HEP-ovih ratnika svjetla bilo je spremno za svaki način pripojenja.

Tablica 2.4. Opći podatci o okupiranom području na kojem su okupirana mreža i objekti ESO

Pogoni ESO	**Površina** (km^2)		**Broj naselja**		**Broj domaćinstava**		**Broj stanovnika**	
	∑	Okupirana (%)	∑	Okupirana	∑	Okupirana	∑	Okupiran
Pogon Osijek	2.964	1.347 (45%)	152	55 (36%)	103.596	31.530 (31%)	304.183	84.160 (28%)
Pogon Našice	2.361	- (0%)	204	- (0%)	35.895	- (0%)	107.415	- (0%)
ESO	5.325	1.347 (**25%**)	356	55 (**15%**)	139.491	31.530 (**23%**)	411.598	84.160 (**21%**)

Vrijednost fizičkih veličina distribucijske mreže na okupiranom području činila je oko 35 % ukupne vrijednosti istih veličina Pogona Osijek (bez B. Manastir), odnosno oko 23 % istih veličina cijele mreže ESO.

Tablica 2.5. Udio izabranih objekata mreže na okupiranom području u ukupnim u mreži ESO

Pogon ESO	**DV 35 kV** (km)		**TS 35/10 kV** (kom)		**DV 10 kV** (km)		**TS 10/0,4 kV** (kom)		**Mreža 0,4 kV** (km)	
	∑	Okupirani (%)	∑	Okupirane (%)	∑	Okupirani (%)	∑	Okupirane (%)	∑	Okupiran (%)
Pogon Osijek	214	76 (36%)	24	8 (33%)	1.330	514 (39%)	913	330 (36%)	2.564	763 (30%)
ESO	323	76 (**24%**)	34	**8** (**24%**)	2.256	514 (**23%**)	1.409	330 (**23%**)	3.617	763 (**22%**)

Osim građevina koje su sastavnice mreže (zgrade zidanih trafostanica), na okupiranom području Baranje postojao je i poslovni objekt u funkciji sjedišta Pogonskog ureda Beli Manastir s pomoćnim objektima.

Za razliku od mreže za distribuciju električne energije, mreža za distribuciju prirodnog plina na okupiranom području nije imala velike vrijednosti fizičkih veličina, a svodila se na mrežu u prigradskim naseljima Sarvaš i Nova Tenja.
I dok su ti statistički prikazi (Statistički pregled Elektroslavonije za 1992.) prvo kazivali o veličini okupacije i otuđenju nacionalnog blaga Hrvatske elektroprivrede u distribucijskoj mreži, a potom s početkom djelovanja UNTAES-a na pripajanju otuđene mreže, podatci su nam govorili i o opsegu poslova pregleda otuđenih objekata radi utvrđivanja njihova stanja i procjene troškova sanacije, poslova koji su bili pred nama početkom 1996.

I na kraju, okupacija je zarobila i nekolicinu radnika Elektroslavonije koji u našem sagledavanju postupanja nisu dobili otkaz već im je zamrznut radni odnos, a koje će također trebati „pripojiti“ u novi poslovni sustav

Elektroslavonije. Glasovi koji su dolazili iz Baranje, u ranoj fazi pristupa pripajanju, govorili su o velikom broju novopridošlih radnika zaposlenih u takozvanoj „ElektroBaranji", novih stanovnika Baranje iz tko zna kojih krajeva bivše Jugoslavije, a koje će načela mirne reintegracije uključiti među radnike obnovljenog Pogonskog ureda Beli Manastir.

3.2.3. Pregovarački postupak za pripojenje otuđene mreže istoka Hrvatske EES-u

Prvi koraci pregovaranja o povratu svoga

Dok su trajali pregovori predsjednika naše Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i predsjednika zemlje okupatora istoka Hrvatske Slobodana Miloševića u Daytonu (SAD), u ravnici se s nestrpljenjem i strepnjom kao ishod pregovora očekivao mirovni sporazum. Nadanja su se ostvarila, postignut je sporazum pod nazivom Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu.

Potpisivanjem tog sporazuma 12. studenog 1995. u Erdutu od strane Srba, mjestu gdje je JNA topničkim napadom s druge strane Dunava u srpnju 1991. počinila zločin nad regularnom jedinicom ZNG-a RH dok su vojnici spavali, pokrenut je proces o kojem se na istoku Hrvatske sanjalo, vraćanje otuđene djedovine istočne Slavonije i hrvatskoga Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Erdutski je sporazum istoga dana potpisan i s hrvatske strane u Zagrebu. Svjedoci obostranog potpisivanja bili su Peter Galbraith, veleposlanik Sjedinjenih Država i Thorvald Stoltenberg, posrednik Ujedinjenih naroda.

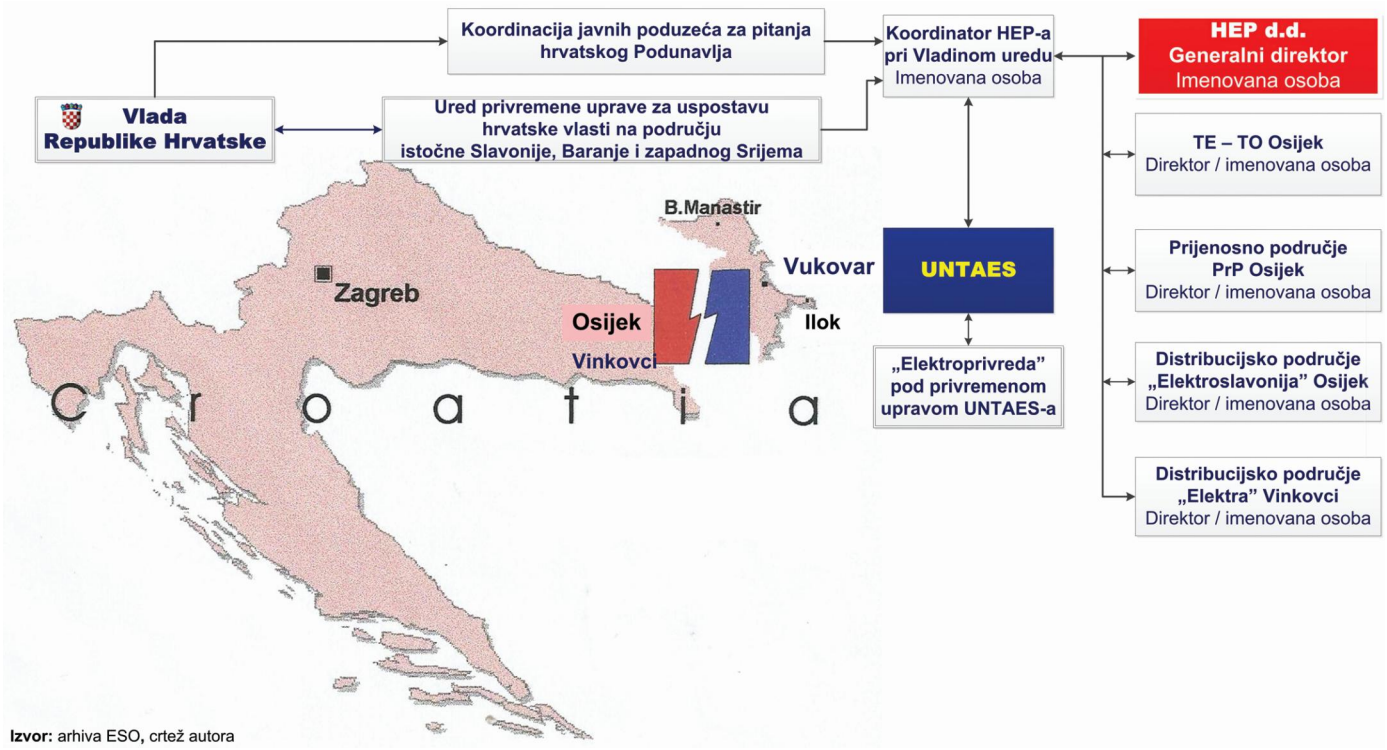
Kako smo uvodno naveli, tim sporazumom uspostavljena je prijelazna uprava Vijeća sigurnosti UN-a (*United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium – UNTAES*) na okupiranom području istoka Hrvatske, a predviđeno u trajanju od 12 mjeseci s mogućnošću produljenja mandata za još 12 mjeseci, ako to zatraži jedna od strana.

Sporazumom se odredilo da nakon tog razdoblja Erdutski sporazum nema nikakav pravni učinak jer je jasno naznačeno njegovo trajanje. Odnose srpske manjine i hrvatske vlasti nakon reintegracije regulirali su drugi zakoni, a ne Erdutski sporazum. Još u prosincu 1991. donesen je Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih ili nacionalnih zajednica ili manjina, a što je bio uvjet EZ-a za priznanje u siječnju 1992. Tim zakonom i drugim zakonima koji su kasnije doneseni regulirana su prava manjina, a ne Erdutskim sporazumom. Tu činjenicu držim važnom istaknuti jer se tijekom rada na ostvarenju Erdutskog sporazuma glede elektroenergetskog sektora srpska strana često pozivala na njega izbjegavajući primjenu mjerodavnog hrvatskog zakonodavstva.

Kako je bilo određeno, mandat UNTAES-a završio je 15. siječnja 1998., nakon dvije godine, čime je hrvatsko Podunavlje kao dio istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema vraćeno u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske, a njegova elektroenergetska i plinoenergetska mreža pripojeni na sustav Hrvatske elektroprivrede.

Na samom početku pregovora, u ožujku 1996., na našoj, hrvatskoj strani, postojao je problem početka pregovora s nedovoljno razvidnom organizacijom i mjerodavnosti sudionika pregovora iz HEP-a. Posebno je bila nejasna mjerodavnost imenovanog koordinatora i voditelja provedbenog odbora za elektroenergetiku HEP-a (Vencel Lasić) u odnosu na odgovorne osobe u poslovnim jedinicama prijenosa i distribucije električne energije čija se otuđena mreža u hrvatskom Podunavlju treba vratiti, objediniti s mrežom na obranjenom području. Također, bilo je nejasno pravilo zastupanja HEP-ovih interesa spomenutog koordinatora kod predstojnika Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Ukaz na to stanje potaknuo je, već početkom svibnja (2. svibnja 1996.) sastanak generalnog direktora HEP-a g. Damira Begovića i njegovih suradnika, direktora direkcija, s koordinatorom, predstojnikom Vladina ureda i s direktorima jedinica HEP-a na istoku Hrvatske. Na sastanku je sve bitno stavljeno na pravo mjesto,

Izvor: arhiva ESO, crtež autora

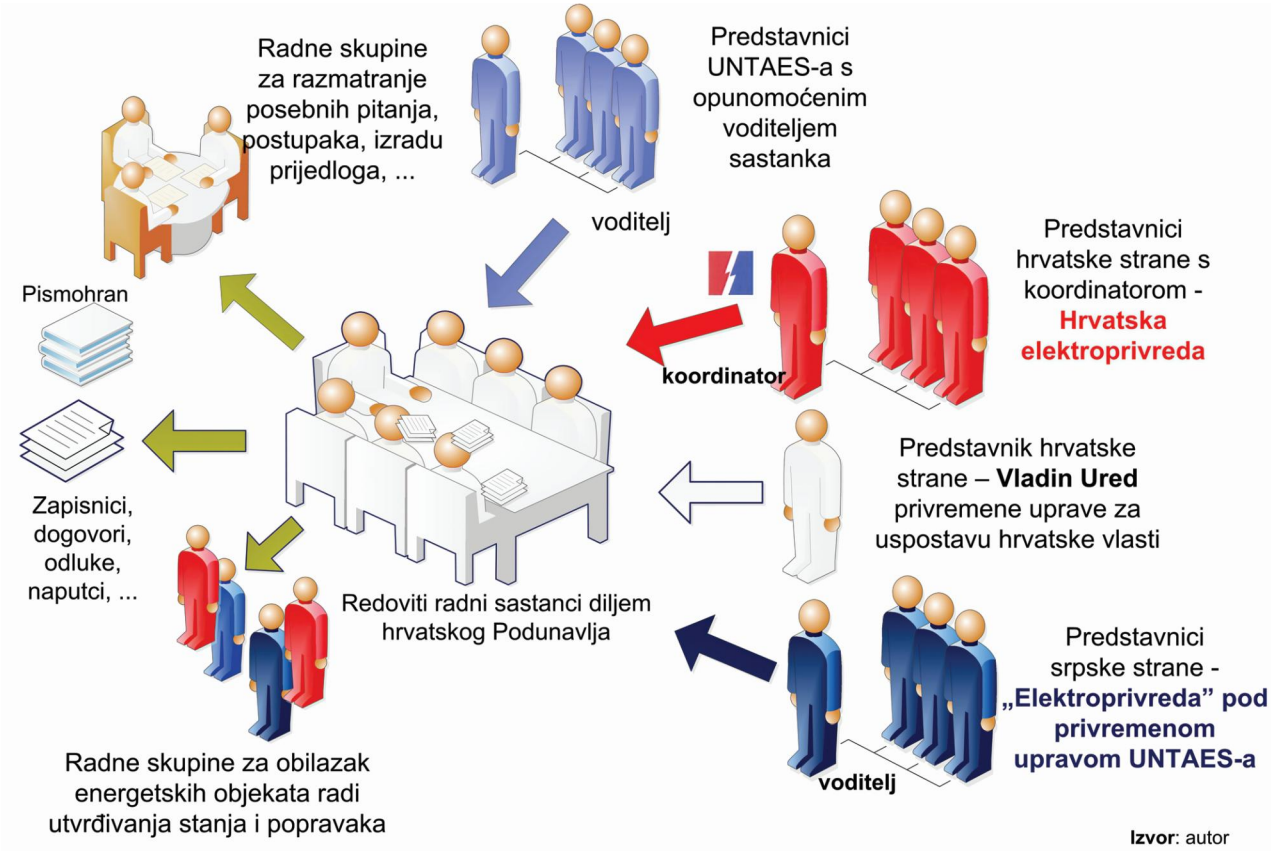
Slika 3.18. Našavši se po prvi puta u poslijeratnim okolnostima u ulozi pregovarača u ime Vlade RH, HEP je morao djelovati organizirano i predano toj zadaći. Tako je, uz manje probleme i prilagodbe u toku, i djelovao. Brojne su izjave odgovornih u procesu mirne reintegracije da su poslovi vezani za elektroprivredu najbolje organizirani i najprodorniji u ukupnom procesu.

utvrđena organizacija djelovanja i njezina koordiniranja (slika 3.18.). S novim, dodatnim poletom pošlo se vratiti otuđeno HEP-ovo blago.

Na prvim sastancima, organiziranim i vođenim od strane predstavnika UNTAES-a u svezi s reintegracijom elektroprivrednog sustava u hrvatskom Podunavlju pod njegovom privremenom upravom, utvrđene su strane u postupku, način rada na redovitim tjednim sastancima predstavnika strana, predmet rada i početni prioriteti. Operativna organizacija rada i djelotvorna suradnja svih strana u ostvarenju Erdutskog sporazuma u kratkom vremenu mandata UNTAES-a bila je prva zadaća koja se razvijala od početne jednostavne na razini dogovora sudionika sastanka, do konačne, složene, koja će posebnim radnim skupinama uključiti brojne suradnike svake od strana dionika pregovora (slika 3.19.).

Kako je od vremena razaranja i okupacije nakon osvajanja prostora hrvatskog Podunavlja prošlo četiri godine, tijekom kojih su na tom području od strane okupatora osnovana dva elektroprivredna „preduzeća" i to „Elektrokrajina" (područje Vukovara) i „Elektrobaranja" (Baranja), unutarnja prijenosna i distribucijska mreža dovedene su u pogonsko stanje. Zatečeno stanje napajanja te mreže s potrošnjom priključenom na nju bilo je preko dalekovoda 110 kV (2 kom.), 35 kV (2 kom.) i 20 kV (1 kom.) koji su izgrađeni tijekom okupacije ili su postojali i prije nje (vidi oznake razlikovanja na slici), a električnu energiju preuzimali su iz Vojvodine (Srbije).

Dalekovodi koji su pak prije okupacije napajali električnom energijom okupirano područje hrvatskog Podunavlja iz elektroenergetskog sustava HEP-a, različitih naponskih razina, pregovore o reintegraciji dočekali

Slika 3.19. Od Vladina Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, preko Odbora za elektroprivrednu djelatnost do radnih skupina, mukotrpno se vodio politički i tehnički dio procesa reintegracije. U dvije godine uspostavljena je hrvatska vlast i vraćeno otuđeno blago RH.

su, zbog brojnih i teških kvarova, neupotrebljivi za pogon (slika 3.20.).

Hrvatska strana zauzimala se da se kao prioritetni prihvate pothvati osposobljavanja dalekovoda visokog napona 110 kV iz elektroenergetskog sustava RH s kojima bi se ostvarila opskrba električnom energijom hrvatskog Podunavlja, a time i čim prije prestanak opskrbe el. energijom iz Vojvodine. Naime, podatci o potrošnji kazivali su da se godišnje vršno opterećenje kreće između 60 i 80 MW što nije veće od prijenosne moći jednog dalekovoda 110 kV. Kako pak rijeka Drava dijeli okupirano područje u dva dijela koja nisu spojena mrežom u valjanom pogonskom stanju (Baranju od istočne Slavonije i zapadnog Srijema), prioritet dovođenja u pogonsko stanje bila su dva dalekovoda 110 kV:

- DV 110 kV Valpovo 2–Beli Manastir
- DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2-

U drugom redu važnosti brze sanacije kvarova bili su dalekovodi:

- DV 110 kV Osijek 2–Beli Manastir
- DV Vinkovci 1–Županja 2.

UNTAES je tome dao podršku, no pred brzim ostvarenjem tih pothvata bilo je zatečeno stanje dalekovoda

Izvor: internetska slijepa karta, crtež autora

Slika 3.20. Visokonaponski i srednjonaponski dalekovodi kojima se prije rata hrvatsko Podunavlje opskrbljivalo el. energijom bili su nesposobni za pogon, dio trasa miniran, čime je bilo nemoguće brzo provesti elektroenergetsku reintegraciju. Ali poslije političkog odvajanja, nije bilo odustajanja i od tehničkog odvajanja.

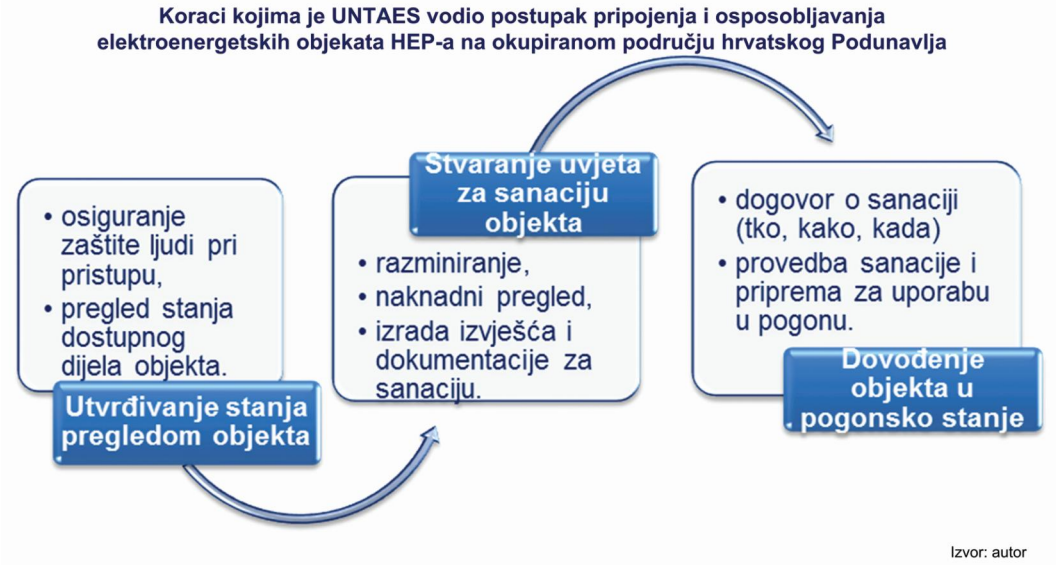
i trase, odnosno nemogućnost da im se pristupi zbog neprohodnog i miniranog okoliša. Odgovor je bio u organizaciji osmišljenoj u nekoliko koraka (slika 3.21.) u čijem bi ostvarenju sudjelovale sve strane nazočne za pregovaračkim stolom uz aktivnu ulogu UNTAES-a.

U prikazanim zadaćama i odgovornostima jednu, veoma važnu, preuzeo je UNTAES, a to je osiguranje zaštite ljudi kod pristupa objektima (nerazoružani okupatori, paravojnici…) i razminiranje okoline objekta koji je predmet pregleda i/ili popravka, a na dijelu pod njegovim nadzorom. Razminiranje manjih ili većih površina trasa dalekovoda bila je nezaobilazna, odgovorna i vremenski otegnuta aktivnost. Uvijek je pretpostavka po život sigurnog dolaska do objekta i rada na njemu.

Pokazat će se da je stanje miniranosti područja kojim se u hrvatskom Podunavlju prostiru dalekovodi velika prepreka brzom objedinjavanju prijenosne i distribucijske mreže koja spaja obranjeno i okupirano područje istoka Hrvatske.

Također, UNTAES, kao čuvar mira i odredbi sporazuma, preuzeo je i ulogu ugovaratelja i financijera nekih manjih usluga od lokalnih tvrtki (iskopi, raščišćavanja…) koji su preduvjet za poduzimanje pothvata sanacije kvarova od strane hrvatskih ili srpskih ekipa.

Primjena prikazanog postupka slijeda aktivnosti na mrežu i trafostanice naponske razine 35 kV planiralo se s malim vremenskim odmakom od onih u mreži 110 kV. U samom početku pregovora, potkraj travnja 1996.,

Slika 3.21. U kaosu ili brojnosti stanja najvažnije je težiti redu stvari. Tako je bilo i u procesu reintegracije. U hodu se definiralo postupak, poboljšavalo organizaciju, ispravljalo nesporazume i kretalo naprednim putem prema cilju.

načinio se i na njemu se odmah radilo, plan obilazaka i pregleda dalekovoda 110 kV, a sustavni pristup mreži 35 kV započeo je potkraj kolovoza. Tomu je doprinosio i stav srpske strane da je unutar područja mreža 35 kV u redu, što nije trebalo ni biti predmet rasprave, već dalekovodi na sučelju okupiranog i obranjenog područja.

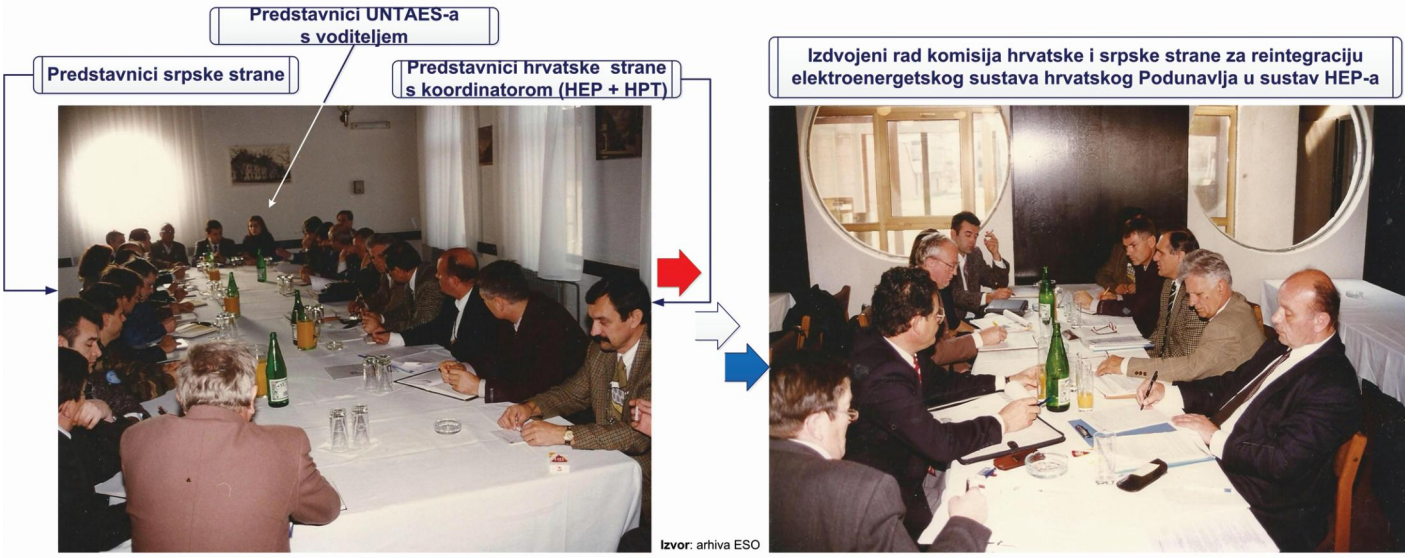
3.2.4. Mjesto Elektroslavonije u pregovorima i donošenju odluka

Izostanak u početnim pregovorima

Na početku pregovora s UNTAES-om i srpskom stranom Elektroslavonija nije imala predstavnika u radnoj skupini za elektroenergetiku (negdje se navodi i s imenom Provedbeni odbor), a koja je zajedno s HEP-ovim koordinatorom predstavljala hrvatsku stranu (PrP Osijek i Elektra Vinkovci su imali predstavnika). To nije bilo prirodno ni djelotvorno stanje za ostvarenje interesa u pregovorima, pa ma koliko smo imali povjerenje u predanost i stručnost koordinatora i ostalih članova pregovaračke skupine, to se moralo promijeniti. Tako, dok je prijedlog prioritetnih pregleda distribucijskih elektroenergetskih objekata na području pod nadzorom UNTAES-a, a u mjerodavnosti Elektre Vinkovci, koordinatoru predlagao njezin predstavnik, za Elektroslavoniju to je činio sam koordinator. Nedvojbeno je bilo tada i danas da se radilo vođeno nekim osobnim nesporazumima.

Dobra promjena te loše prakse, određena zaključcima spomenutog svibanjskog sastanka s generalnim direktorom HEP-a, nije se primijenila odmah već s odgodom. Predstavnik Elektroslavonije pozvan je na sudjelovanje u radu radnih skupina na sastanku zakazanom za 2. 9. 1996. u hotelu „Dunav“ Vukovar (dopis koordinatora HEP-a prema UNTAES-u od 30. 8. 1996.), a na kojem su pokrenute nove zadaće radnih skupina (slika 3.22.).

Radne skupine Elektroslavonije za obilazak energetskih objekata radi utvrđivanja stanja i potrebnih popravaka nužnih za objedinjavanje razdvojenih mreža, započele su taj važan posao na temelju dogovora od 29. kolovoza 1996., ali sad zajedno s poslovima utvrđivanja

Slika 3.22. Za pregovarački stol sjele su tri strane. Jedna od njih, srpska, nije imala iskrenu namjeru vraćanja otuđenog nacionalnog blaga Hrvatskoj. Politički cilj bio im je Srpska oblast, a tehnički, javno poduzeće za elektroprivrednu djelatnost jedinstveno za hrvatsko Podunavlje izvan HEP-a.

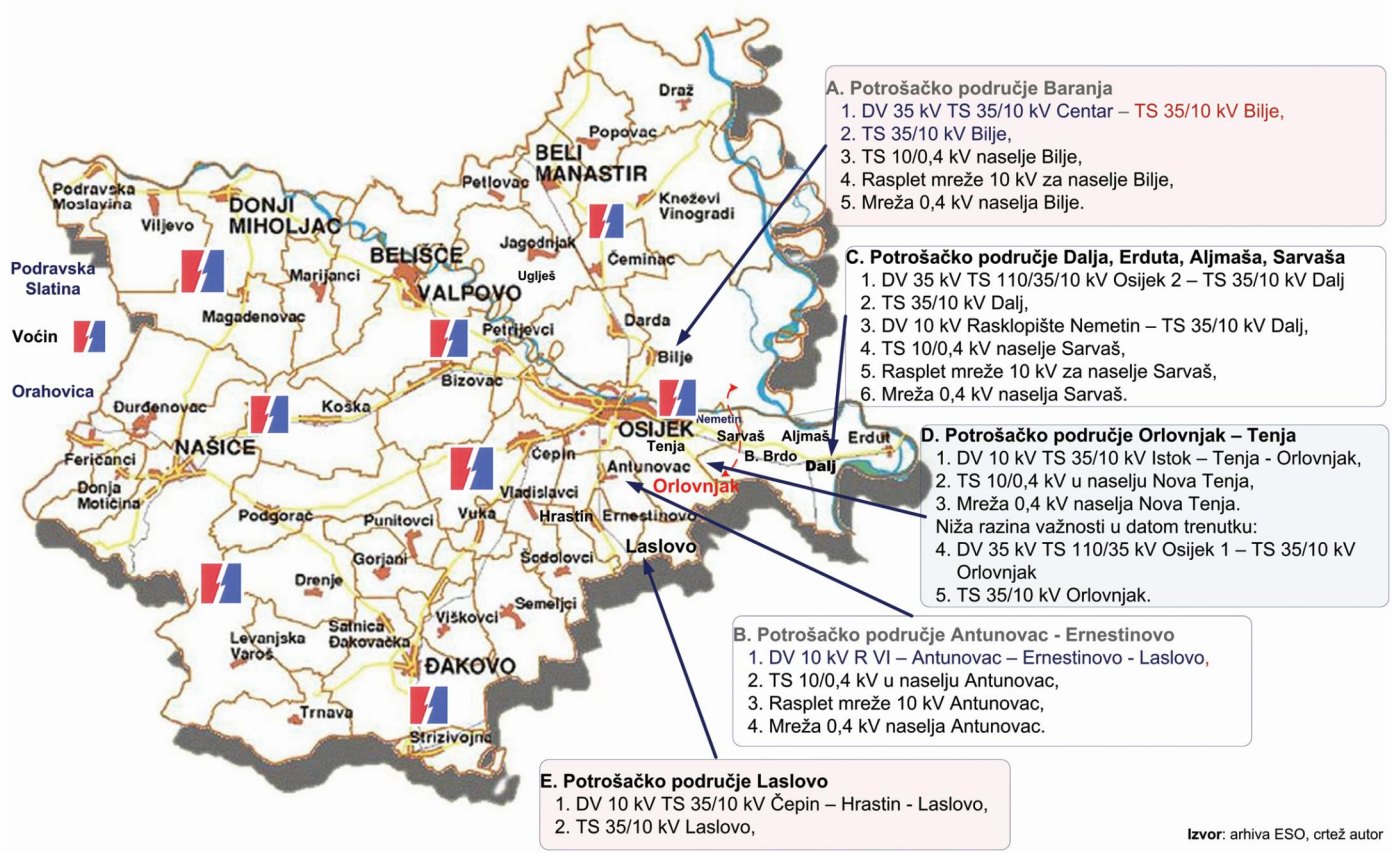
sadržaja i iznosa ratnih šteta na objektima Elektroslavonije na okupiranom području. Ta je zadaća morala biti ostvarena u obliku elaborata o ratnim štetama, a u svrhu ishođenja kredita od Svjetske banke za financiranje sanacije ratnih šteta. UNTAES je odredio da radne skupine s naše, hrvatske strane, i sa srpske strane rade zajedno.

S motrišta brzog objedinjavanja mreža, distribucijsku mrežu Elektroslavonije s privremeno izgubljenim suverenitetom vidjeli smo kao pet potrošačkih područja s različitim problemima za obnovu i, mogućim, različitim prioritetima za objedinjavanje s obranjenim dijelom (slika 3.23.). Dakako, bili smo svjesni da su naša gledanja na prioritete podložna raspletu političkih dogovora strana u pregovorima i provedbi Erdutskog sporazuma. Nas je pak vodio zahtjev za ostvarenjem reintegracije u mandatu UNTAES-a (jedna, a najviše dvije godine) i ostvarenje uvjeta opskrbe električnom energijom i prirodnim plinom za dugo očekivani povratak prognanih žitelja okupiranog područja.

Očevid distribucijske mreže u navedenim potrošačkim područjima tijekom rujna 1996., uvažavajući načela objedinjavanja okupirane distribucijske mreže s mrežom na obranjenom području, istaknuo je objekte u prvom redu važnosti. Bili su to:

1. ZDV 35 kV TS 110/35/10 kV Osijek 2–TS 35/10 kV Dalj
2. ZDV 10 kV TS 35/10 kV Istok–Tenja
3. ZDV 10 kV Rasklopište Nemetin–Sarvaš
4. ZDV 35 kV TS 110/35/10 kV Osijek 2–TS 35/10 kV Laslovo
5. ZDV 10 kV Rasklopište VI–Antunovac.

U oči upada da među posebno važnim dalekovodima nije naveden dvostruki ZDV 35 kV TS 35/10 kV Centar–TS 35/10 kV Bilje s čijom bi se distribucijskom moći mogle podmiriti potrebe potrošnje cijele Baranje. Prema dogovorima od prije naših aktivnosti ta uloga dodijeljena je dalekovodu DV 110 kV TS 110/35/10 kV Valpovo 2–TS 110/35/10 kV Beli Manastir.

Slika 3.23. Kako smo u pregled stanja mreže uključeni s kašnjenjem u odnosu na prijenosnu mrežu, a da bismo pravodobno omogućili objedinjavanje distribucijske mreže hrvatskog Podunavlja u razdoblju misije UNTAES-a, ideja je bila bezuvjetno osposobiti za pogon spojne vodove i trafostanice na sučelju obranjene i okupirane mreže. Nakon tog čina pokrenula bi se obnova privremeno okupirane mreže po dubini.

Pred trenutkom početka radova sanacije, naglasili smo, stajala je velika prepreka – miniranost terena. Pregledi stanja iz blizine ili iz daleka tekli su s vremenskom odgodom tako da do kraja 1996. godine ta aktivnost nije bila u potpunosti završena. Od samog trenutka predaje UNTAES-u izvješća o potrebi provjere miniranosti za neki pregledani dalekovod bilo je razvidno da će se na siguran pristup dalekovodu morati čekati. To se potvrdilo što kazuje primjer izostanka razminiranja za navedene prioritetne objekte, kod nekih do sredine 1997. godine, a u primjeru drugih priklonilo se izgradnji zamjenskog dalekovoda trasom bez mina. I tada i danas imam dojam da se s nagomilanim i teško rješivim obvezama UNTAES izgubio u ostvarenju svoje uloge vezane za tu važnu zadaću.

Spoznaje o ratnim štetama na okupiranoj distribucijskoj mreži

Za izradu elaborata ratnih šteta i podloga za njihovu sanaciju, nedvojbeno je za mnoge objekte bio potreban bliski očevid, što je podrazumijevalo dolazak do stupa dalekovoda, ulazak u trafostanicu, provjeru razine ulja

u energetskom transformatoru, stanje sekundarnog sustava, stanje niskonaponske mreže i javne rasvjete u šorovima…

Ratne štete na okupiranom području također su se utvrđivale i u plinoenergetskom sustavu, na dva relativno mala okupirana potrošačka područja: Sarvaš i Nova Tenja.

Unatoč spoznajama o razaranju, rušilačkoj prirodi svih sastavnica vojske velikosrpske politike (pobunjeni Srbi, JNA, četnici i ostale paravojne jedinice), očevidi su nas zgrozili jer su otkrili neizmjernu razorenost i opljačkanost objekata, a divlje raslinje je svemu davalo duh beznađa (slika 3.24.).

Unatoč velikom poslu, vrijeme određeno kao raspoloživo za pregled stanja i izradu elaborata ratnih šteta bilo je tek tjedan dana. Tijekom obilaska terena pod nadzorom UNTAES-a stručnjacima, dobrim poznavateljima te mreže, bio je omogućen cjelovit uvid u oštećenja sastavnica prijenosne i distribucijske mreže, dakako osim onih kojima je pristup bio onemogućen zbog miniranosti terena. Za obilazak i utvrđivanje oštećenja objekata prijenosne mreže od velike pomoći bio je UNTAES stavljajući na raspolaganje i helikoptersku službu. O štetama na objektima načinjeni su sadržajni i opsežni slikovni, pa i videozapisi.

Imenovana komisija Elektroslavonije sa suradnicima, procijenila je da u tom vremenu nije moguć očevid na

Slika 3.24. Suočavanje stručnjaka za prijenosnu i distribucijsku mrežu s njezinim stanjem na području ratnih zbivanja i kasnije okupacije bilo je bolno za ljudsku dušu i stručna motrišta. Pregledom svakog oštećenog objekta suočavalo se s problemom razminiranja terena, visine ulaganja i vremena potrebnog za sanaciju. Što li su nam zla učinili!

svim objektima, već samo na onima koji su značajno oštećeni, a za druge su se štete procjenjivale na temelju vlastitih raspoloživih podataka i dokumentacije, kao i onih dobivenih od članova komisije sa srpske strane. Problem vremena utvrđivanja ratne štete na okupiranom području olakšavala je činjenica da su na njemu radile radne skupine uigrane u već okončanom postupku utvrđivanja za obranjeno područje.

Završni dokument pod imenom Procjena oštećenosti elektroenergetskih objekata na području pod kontrolom UNTAES-a (251 stranica !) sadržavao je oštećenja sastavnica prijenosne i distribucijske mreže HEP-a vezane za reintegraciju, a usvojen je 6. rujna 1996. na završnom sastanku svih dionika njegove izrade u Našicama. Potom je 12. rujna 1996. uslijedilo njegovo potpisivanje (slika 3.25.). Taj je dokument bio podloga zahtjevu HEP-a, uz potporu UNTAES-a, za dobivanja zajma Svjetske banke.

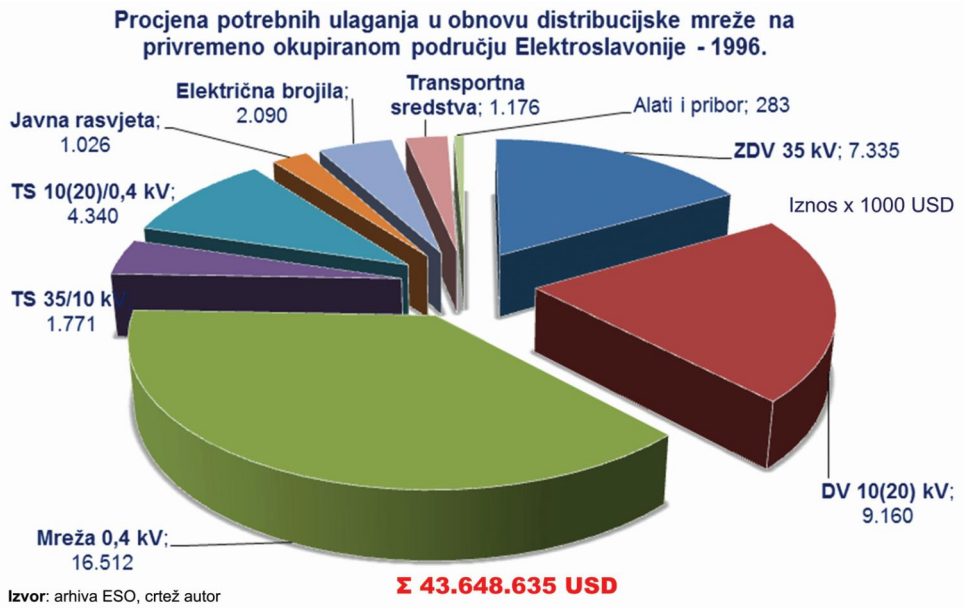
Procijenjeni iznos ukupnih šteta na prijenosnoj i distribucijskoj mreži HEP-a pod nadzorom UNTAES-a iznosio je 155 milijuna USD, od čega objektima prijenosne mreže pripada iznos od 65 milijuna USD, a distribucijske 90 milijuna USD. Ukazujem i na štetu učinjenu razaranjem proizvodnog postrojenja TE-TO Borovo koju je gradio HEP, a bila je u ranoj fazi izgradnje. Ratna šteta na tom objektu procijenjena je na 10 milijuna USD, pa se ukupni iznos ratne štete penje na 165 milijuna USD.

Procjena oštećenosti elektroenergetskih objekata na području pod kontrolom UNTAES-a, koji su pripadali distribucijskoj mreži Elektroslavonije, govorila je o potrebnom iznosu ulaganja za njihovu sanaciju na razini od 43 648 635 USD, dakle značajno veći iznos ulaganja (oko 3,4 puta) od onog potrebnog za mrežu na obranjenom području gdje je to iznos od 12 851 985 USD.

Procjene su ukazivale na velike štete u niskonaponskoj mreži, odnosno prevladavajući iznos potrebnih financijskih ulaganja u te mreže (slika 3.26.). Pri svakoj usporedbi postoji netko istaknut, a u primjeru o veličini štete na mreži 0,4 kV u promatranom području istaknuta su sela Antunovac, Laslovo, Aljmaš i Aljmaš Planina, Sarvaš, Ernestinovo, Nova Tenja.

Slika 3.25. Je li zapekla savjest predstavnike srpske strane kad je potpisivala dokument o ratnim štetama na elektroenergetskim objektima? Jesu li se upitali zar je tako moralo biti? Ili su mirni čekali kad će nam to stanje ostaviti i otići? Evo vam vaše.

Slika 3.26. Već utvrđenim ratnim štetama na obranjenom području, Elektroslavonija je sad mogla pridružiti i one na okupiranom i na sučelju dva područja. Procijenjeni ukupni iznos bio je na razini 56,5 mil. USD, višestruko više negoli je bio iznos financiranja jednogodišnjeg plana poslovanja.

Vidimo da su najveće štete mreže pretrpjela naselja koja su bila ciljevi srpske artiljerijske vatre i fizičke okupacije. Primjer za potvrdu rečenog: četnička uporišta Šodolovci i Petrova Slatina imaju zajedno procijenjenu ratnu štetu na mreži 0,4 kV u iznosu od 41 500 USD, a primjerice Laslovo u iznosu od 1 049 400 USD.

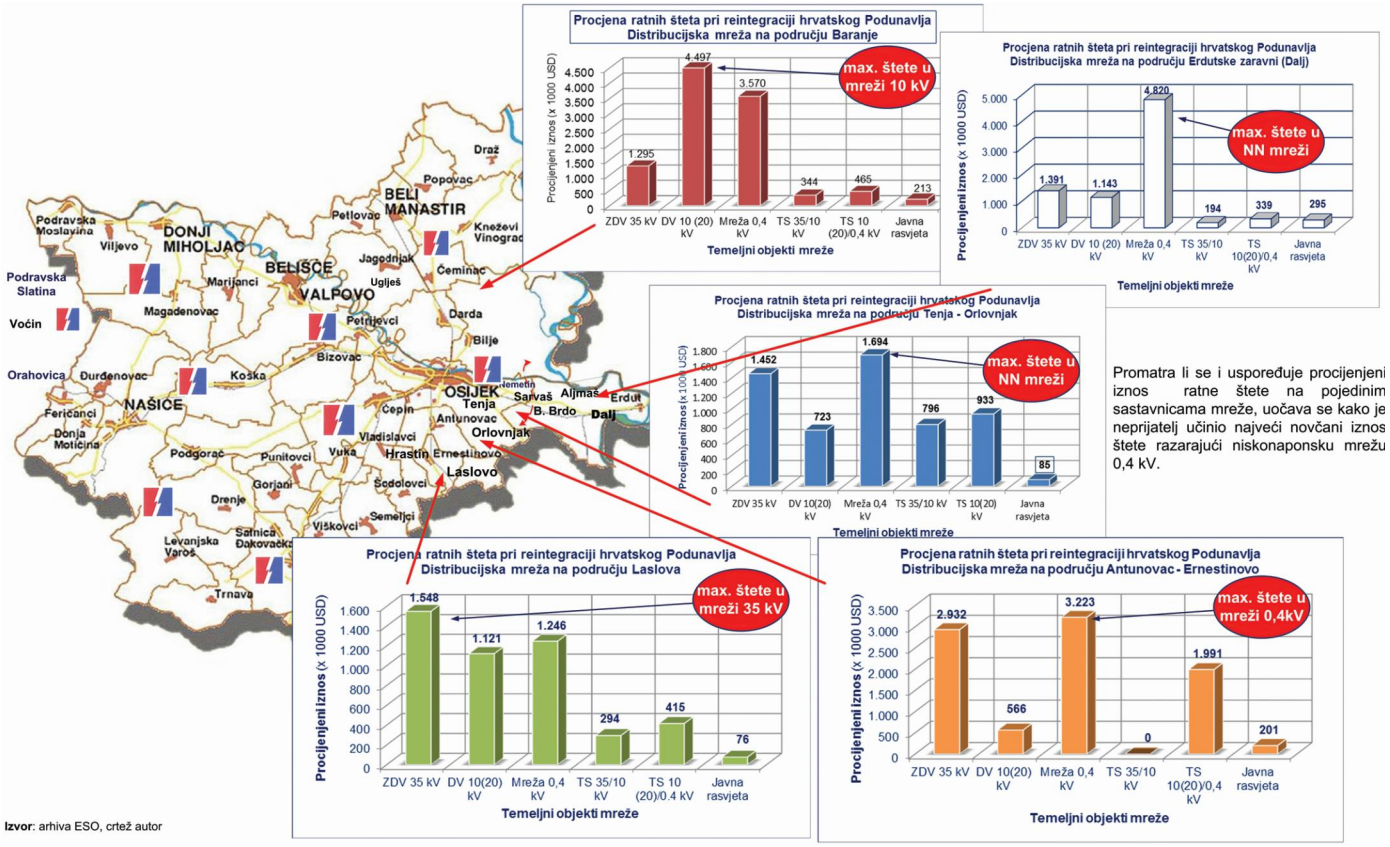
Procjena potrebnih ulaganja u razminiranje (DV 35 i 10 kV, mreža 0,4 kV i TS 10/0,4 kV) u iznosu od 8 123 468 USD ili gotovo 20 % od ukupnih ulaganja potrebnih za sanaciju ratnih šteta na okupiranom području mreže Elektroslavonije kazuje da je okupator imao nemaran odnos prema svojoj „oblasti“ ili da je očekivao vojno, a ne mirno objedinjavanje tog područja Republici Hrvatskoj.

Štete su u mreži po potrošačkim područjima unutar okupiranog različite, ali svugdje velike (slika 3.27.), a u trenutku spoznaje o njima neizbježno se postavljalo pitanje o izvorima financiranja njihove sanacije i vremenu okončanja. Veliki poslovi u vremenu ispred nas, mislili smo, a mi stariji pitali smo se hoće li nas sanacija ratnih šteta pratiti do mirovine.

Važni trenutci za uspjeh mirovne misije

Cjelovita spoznaja o stanju elektroenergetskih objekata na sučelju obranjenog i okupiranog, kao i u dubini potonjeg dijela elektroenergetskog sustava HEP-a na istoku Hrvatske, bio je velik korak prema utvrđivanja načina i uvjeta objedinjavanja, te uvjeta za pouzdanu i sigurnu opskrbu električnom energijom i plinom stanovništva i gospodarstva. Bio je to i snažan izvor argumenata za pregovaračke pozicije hrvatske strane.

Kako je mirovna misija politički projekt na državnoj razini, neke se naputke i odluke za daljnje usmjerenje djelovanja moralo dobiti s tih razina. Tome je poslužio sastanak

Promatra li se i uspoređuje procijenjeni iznos ratne štete na pojedinim sastavnicama mreže, uočava se kako je neprijatelj učinio najveći novčani iznos štete razarajući niskonaponsku mrežu 0,4 kV.

Slika 3.27. Predstavljene ratne štete većim su dijelom izravne posljedice ratnih djelovanja (bombardiranje, granatiranje, raketiranje, miniranje…), a djelomično i neizravne kao odraz zapuštenosti zbog čekanja raspleta događaja, nemogućnosti pristupa objektu, dugotrajno izvan pogonskog stanja. Potonje štete najčešće su tijekom godina sanirane iz redovnog poslovanja, iz sredstava zamjena i rekonstrukcija, te investicijskog održavanja.

visokih predstavnika svih strana održan 17. rujna 1996. u sjedištu UNTAES-a u Vukovaru (slika 3.28.). Navodimo predstavnike svih strana:

- Vlada RH – predstojnik Vladinog Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema – g. Ivica Vrkić
- UNTAES – privremeni upravitelj g. Jacques Paul Klein sa suradnikom g. Gerard A. Fisherom
- Hrvatska elektroprivreda d.d. – generalni direktor g. Damir Begović s direktorima direkcija kao najbližim suradnicima, koordinatorom za HEP i voditeljem Provedbenog odbora za elektroprivredu g. Vencom Lasićem
- Elektroprivreda pod privremenom upravom UNTAES-a, srpska strana, s predstavnikom g. Borislavom Jocićem.

U razgovoru i raspravi prevladavale su dvije teme:

1. Nastavak priprema i potom provedba postupka pripojenja elektroenergetskog sustava hrvatskog Podunavlja pod nadzorom UNTAES-a na elektroenergetski sustav kojim upravlja HEP
2. Pokretanje i provedba preuzimanja radnika koji rade u Elektroprivredi pod nadzorom UNTAES-a u područne organizacijske jedinice HEP-a i njihov rad s jednakim pravima kao što ih imaju HEP-ovi radnici na obranjenom području.

Slika 3.28. Unatoč razvidnim odlukama i porukama Erdutskog sporazuma, srpska strana tumačila ih je kako je njoj odgovaralo, rekosmo, autonomaški. Generalni direktor HEP-a, g. Damir Begović, vodio je pametno i hrabro reintegracijske postupke HEP-a u interesu ciljeva Vlade RH i na tragu misije UNTAES-a.

Kako je osnovno razdoblje mandata UNTAES-a istjecalo u siječnju 1997., g. Jacques Paul Klein postavio je HEP-u dva cilja do kraja 1996. godine:

- preuzeti opskrbu električnom energijom i u dolazećem zimskom razdoblju osigurati dovoljne količine kvalitetne električne energije za stanovništvo hrvatskog Podunavlja
- u svoj poslovni i organizacijski sustav na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema preuzeti sve elektroprivredne radnike s područja pod nadzorom UNTAES-a.

Generalni je direktor HEP-a pozitivno, mudro i hrabro odgovorio o spremnosti preuzimanja elektroenergetskih postrojenja i svih zaposlenih na područja pod nadzorom UNTAES-a uz sljedeće preduvjete:

- preduvjet za osiguranje dovoljne količine kvalitetne električne energije za stanovništvo hrvatskog Podunavlja iz elektroenergetskog sustava HEP-a jest sanacija oštećenja na poveznim dalekovodima 110 i 35 kV, a za to je potrebna razminiranost trase uz te objekte
- u osiguranju dovoljne količine kvalitetne električne energije u trenutku pripajanja ne računa se na pogon s TS 400/110 kV Ernestinovo, jer je zbog njene 100 %-tne razorenosti i opljačkanosti osposobljavanje za pogon dugotrajan pothvat, značajno izvan vremena određenog za misiju UNTAES-a
- prijam elektroprivrednih radnika ostvariti prema postojećim pravilima radnog prava i u postojeći organizacijski sustav poslovnih jedinica HEP-a
- problem plaćanja električne energije potrošene u prošlom vremenu na području hrvatskog Podunavlja za vrijeme njegove okupacije ne smije biti onaj koji će zapriječiti reintegraciju.

Preduvjeti su bili razumni i nezaobilazni, te zato prihvaćeni za nastavak rada svih strana, o njima se nije raspravljalo, što ne znači da su se lako ostvarivali.

Unatoč jasnim odrednicama Erdutskog sporazuma, stalnoj prisutnosti njegova tumača (predstavnik UN-a), susretljivim i ostvarivim prijedlozima hrvatske strane, pregovori sa srpskom stranom nisu tekli glatko i bez suprotstavljenih gledišta o nekim bitnim pitanjima pripojenja otuđene energetske mreže hrvatskog Podunavlja istovrsnom energetskom sustavu Hrvatske.

Iz raspravnih stavova srpske strane, iako uvijek obavijeno gustom maglom suvišnih upitnika i odgađanja, sve se više prepoznavala namjera u novom obliku velikosrpske okupatorske doktrine koja se branila njihovim tumačenjem odluke Vijeća UN-a o reintegraciji hrvatskog Podunavlja, odnosno, odrednica Erdutskog sporazuma. Ti su se stavovi ipak sve više odmagljivali, te se u njima prepoznao politički cilj:

1. Hrvatsko Podunavlje mora se reintegrirati u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske, ali u statusu autonomne pokrajine (Srpska oblast, Krajina…)

2. Elektroenergetski sustav na području hrvatskog Podunavlja mora se povezati s elektroenergetskim sustavom Hrvatske elektroprivrede, ali o njemu treba skrbiti posebno elektroprivredno poduzeće oslonjeno na autonomnost područja, primjerice, preduzeće Elektroprivreda srpske oblasti.

Potvrda postojanja takvih „autonomaških“ stajališta srpske strane ogledala se u sukobljenim gledištima tijekom pregovora kao i nametnutim temama:

- potrebna je „izrada zajedničke platforme za raspravu o javnim poduzećima“
- svatko na svojoj strani obavlja pregled „svojih“ objekata, izrađuje tehničku dokumentaciju i troškovnike, te izvodi radove
- na zajedničkim sastavnicama mreže, dalekovodi 110 i 35 kV između područja, svaka strana otklanja oštećenja na „svojoj“ strani
- s obzirom na to da istok Hrvatske nema svojih proizvodnih kapaciteta, obnova je funkcije TS 400/110 kV Ernestinovo prioritet, kao i zbog povezanosti SR Jugoslavije s europskom interkonekcijom UCPTE, a obnova je tog postrojenja stvar srpske strane
- izbjegavanje informiranja svojih radnika o uvjetima stupanja u radni odnos s HEP-om i njihovu izjašnjavanju o toj promjeni.

Magla koja je skrivala drugi prepoznati politički cilj Srba definitivno se podignula nakon što je na sastanku između predstavnika srpske strane, UNTAES-a i Vlade RH, u Zagrebu 19. 9. 1996., od strane Vlade potvrđen stav da javna poduzeća moraju ostati jedinstvena na cijelom području Republike Hrvatske.

Dakle, Hrvatska s jednim elektroprivrednim poduzećem, s Hrvatskom elektroprivredom d. d. Ali, kao što u ratu nisu prestali razarati razoreno, ubijati ubijeno, tako Srbi nisu prestajali zazivati poseban status „njihova jedinstvenog javnog preduzeća“ (Vukovar – B. Manastir), a pozivajući se na pravo koje im, tako su tumačili, daje točka 12. Erdutskog sporazuma. Kako bi još i ozakonili nezakonito, Skupština Srpske oblasti donijela je nekakav propis kojim se uređuje jedinstven položaj njihove Elektroprivrede. Hrvatska strana to je čvrsto i argumentirano odbacivala, pa je u raspravu uključen UNTAES.

Na temu provokativne rasprave oko organizacije i uklapanja srpskog društva „Elektroprivreda“ pod privremenom upravom UNTAES-a, u poslovni i organizacijski sustav HEP-a i nakon dobivenog stava Vlade RH, uslijedilo je brojno iskazivanje mjerodavnog mišljenja za taj dio procesa reintegracije, ali bez uspjeha. Navodimo neke pokušaje:

- pisano tumačenje generalnog direktora HEP-a od 8. studenoga 1996.
- usmeno izneseno stajalište UNTAES-a na sastanku svih strana 28. 11. 1996., g. Gravella, koordinatora provedbenih odbora UNTAES-a, da su javna poduzeća svih djelatnosti (HEP, HPT, Hrvatske vode, Hrvatske šume…) jedinstvena na cijelom području RH

- uvjeravanje srpske strane od g. Gerard A. Fischera, voditelja civilnih poslova UNTAES-a, na sastanku svih strana 28. 11. 1996. da prihvate utvrđeni postupak spajanja dva elektroprivredna društva (odbijeno)
- provedeno tematsko savjetovanje UNTAES-a (g. dr. J. Gravell) i HEP-a (g. Ivan Mravak), početkom prosinca 1996., sa srpskom stranom u vezi s organizacijom i pripajanjem Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a u sustav HEP-a.

Bile su to poznate „srpske igre" koje su ugrožavale uspjeh misije UNTAES-a u određenom vremenu mandata, pa je donesena odluka o započinjanju i usporednom odvijanju postupka preuzimanja radnika Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a i njihov raspored na radna mjesta u organizacijski ustroj jedinica Hrvatske elektroprivrede u hrvatskom Podunavlju.

U pokretanju postupka s preuzimanjem radnika moglo se očekivati odgovor na pitanje tko vodi i u čije se ime vodi ta politika srpskog autonomaštva u hrvatskom Podunavlju. U ime „vožda" ili ljudi?

Vlada RH i Hrvatska elektroprivreda imale su samo jedan cilj: vratiti otuđeni, okupirani dio elektroenergetskog sustava i objediniti ga s obranjenim dijelom na istoku Hrvatske i to odlučnim, hrabrim i poštenim koracima (slika 3.29.).

3.2.5. Pripojenje otuđenih područja uz poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda

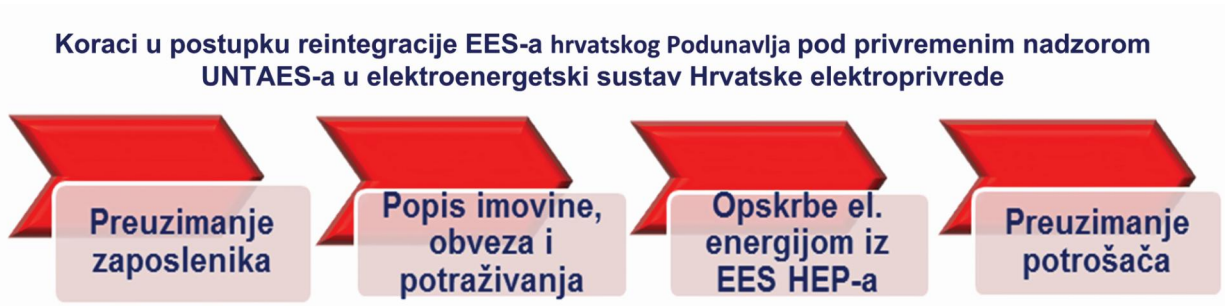
Preuzimanje zaposlenika elektroprivrednih organizacija

Svaki rat određuje ljudima daljnje putove života, sudbinu između života i smrti. Kad prestane, pobjedom mirotvorstva ili porazom nasilja, za mnoge ljude nije kraj patnji. Mirotvorni Erdutski sporazum sadržavao je odredbe koje su štitile ljude unesrećene ratom protiv Hrvatske na cijelom njezinu teritoriju, bez obzira na narodnosnu pripadnost. Navodim najvažnije (prijepis):

Prijelazna će uprava osigurati mogućnost povratka izbjeglica i prognanika u njihov dom. Sve osobe koje su napustile Područje ili su došle u Područje, a ranije su imale stalno prebivalište u Hrvatskoj, imat će ista prava kao i drugi stanovnici Područja. Prijelazna će uprava također poduzeti potrebne korake za ponovnu uspostavu normalnog funkcioniranja svih javnih službi u Području bez odgode (točka 4.).

U Području će na najvišim razinama biti poštovana međunarodno priznata ljudska prava i temeljne slobode (točka 6.).

Sve osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoja mjesta prebivališta u Području i u njima živjeti u uvjetima sigurnosti. Sve osobe koje su napustile Područje ili došle

Slika 3.29. Do mnogih ciljeva, društvenog, političkog i običnog čovjekovog života potrebno je odabrati postupak i korake njegove provedbe, no za dolazak do cilja neizbježne su odlučnost i hrabrost. Za dostizanje ciljeva elektroenergetske reintegracije u HEP-u bilo je dovoljno tih osobina.

u njega, a ranije su imale stalno prebivalište u Hrvatskoj, imaju pravo živjeti u Području (točka 7.).

Ne kasnije od 30 dana prije isteka prijelaznog razdoblja prijelazna će uprava organizirati izbore za tijela lokalne vlasti, uključujući za općine, distrikte i županije, te pomoći da srpska zajednica imenuje zajedničko Vijeće općina. Od međunarodnih organizacija i institucija (npr. OESS i UN), te od zainteresiranih država traži se da nadziru izbore (točka 12.).

Na tim temeljima ljudskih prava trebao se provesti i postupak HEP-a, odnosno njegovih jedinica na području hrvatskog Podunavlja za preuzimanje radnika Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a.

Kao datum početka postupka preuzimanja radnika možemo smatrati 20. prosinca 1996. kada je na sastanku u Vinkovcima dogovoreno:

- srpska će strana preko UNTAES-a isporučiti hrvatskoj strani popis zaposlenika Elektroprivrede na području pod privremenom upravom UNTAES-a s usuglašenim prijeko potrebnim podatcima svakog zaposlenika
- srpska i hrvatska strana dogovorit će datume održavanja operativnih sastanaka sa zborovima radnika na kojima će predstavnici obiju strana objasniti zaposlenicima najvažnije vezano za njih u postupku organizacijskog pripajanja Elektroprivrede na području pod privremenom upravom UNTAES-a u organizacijski ustroj jedinica Hrvatske elektroprivrede u hrvatskom Podunavlju.

Takozvanu Elektroprivredu na području pod privremenom upravom UNTAES-a činile su dvije organizacijske jedinice, Elektrokrajina Vukovar i Elektrobaranja Beli Manastir. Granice njihove nadležnosti u mreži nisu bile istovjetne s granicom u mreži između Elektroslavonije Osijek i Elektre Vinkovci (slika 3.30.).

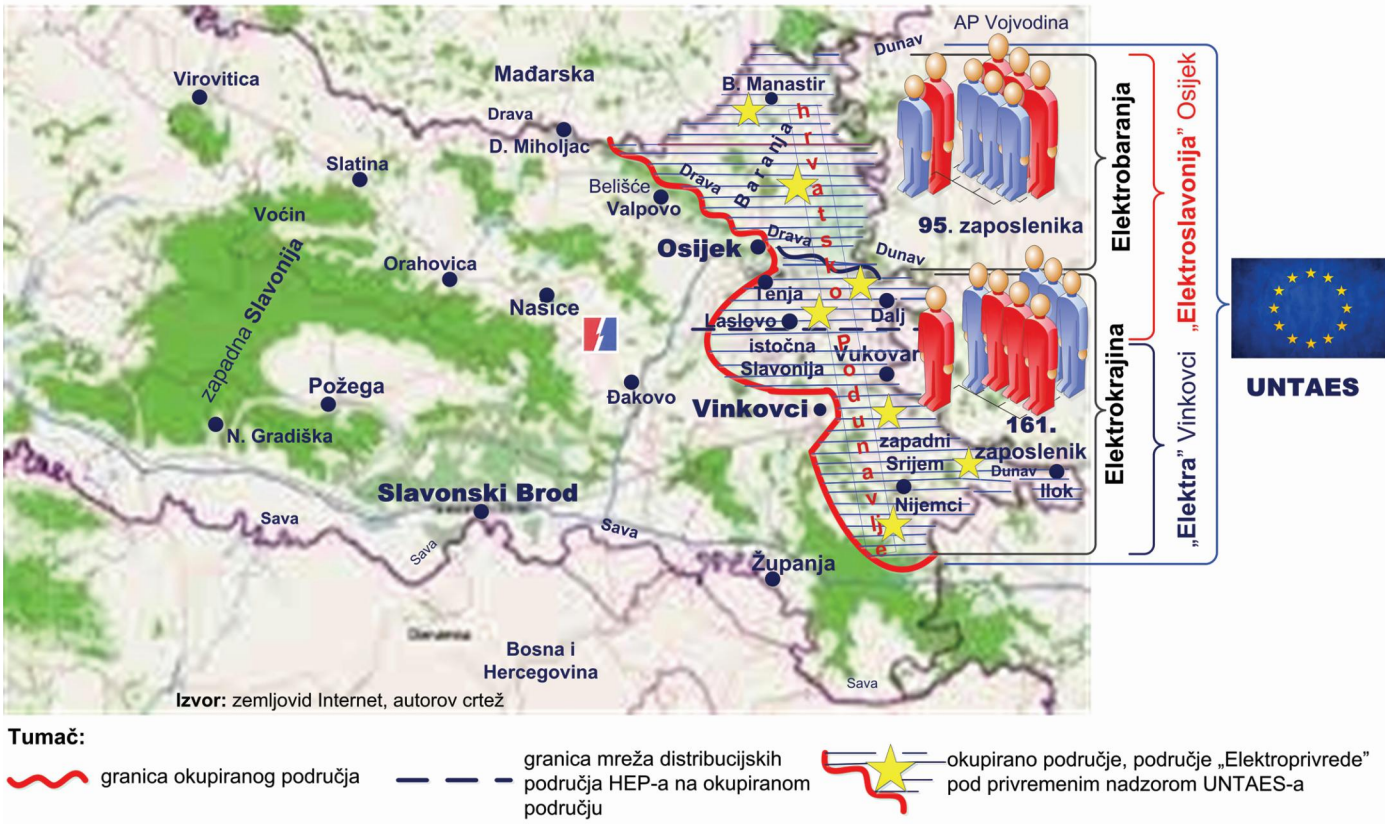
Mreža Elektroslavonije u potpunosti je obuhvaćala mrežu takozvane Elektrobaranje i dio mreže takozvane Elektrokrajine na područjima: Sarvaš – Erdut – Dalj, Tenja – Orlovnjak – Klisa i Antunovac – Ernestinovo – Laslovo. Taj dio mreže bio je u mjerodavnosti organizacijske jedinice Pogon Osijek.

Prvi podatci o zaposlenicima, dobiveni od srpske strane posredstvom UNTAES-a 28. 12. 1996., kazivali su o 95 radnika zaposlenih u Elektrobaranji i 161. radniku zaposlenom u Elektrokrajini, odnosno ukupno 256 radnika u Elektroprivredi na području pod privremenom upravom UNTAES-a (do konačnog čina preuzimanja zaposlenika brojke će se mijenjati). Već ukupni broj ukazivao je na to da raspored radnika u organizacijski ustroj HEP-ovih poslovnih jedinica na istoku Hrvatske neće biti lak.

Od srpske strane prvo dobiveni pregled imena i prezimena zaposlenih radnika u Elektroprivredi (26. prosinca 1996.), unatoč nekolicini nepotpunih podataka (kasnije dopunjeno), ukazao je na sljedeće značajke trenutačnih ljudskih potencijala:

- Srbi koji su radili u osječkim organizacijskim jedinicama Elektroslavonije i Prijenosnog područja Osijek, te stanovali na području grada ili bliže okolice, a odlučili su biti na strani velikosrpske okupacijske doktrine ili živjeti s njom, bili su u velikoj većini zaposleni u Elektrokrajini
- velik broj zaposlenih koji nisu prije ratnih zbivanja radili u jedinicama HEP-a na području hrvatskog Podunavlja, a među njima je zastupljen i veliki broj onih koji su se odnekud doselili na područje istoka Hrvatske
- kvalifikacijska struktura, pa i struktura zastupljenih struka, nije primjereno zadovoljavala visoke zahtjeve elektroprivredne djelatnosti
- među imenima s radničkim porijeklom u Elektroslavoniji bilo je nekoliko onih koji su zbog disciplinske odgovornosti prije ratnih zbivanja, ili netom prije, dobili otkaz.

Iako je pri sastancima pregovaračkih skupina na svakom sastanku bilo velikog proturječja o dva najvažnija postupka reintegracije, dvije elektroprivredne organizacije i zajedno s njima ljudi, postupno su se izvan tih sveopćih rasprava otvarala pitanja sasvim praktične prirode, kao što su nastavak rada na istim poslovima, priznanje staža i njegova osiguranja, nastavak svih zakonskih prava iz radnog odnosa, izdavanje privremenih radnih dozvola onima koji nemaju hrvatsko državljanstvo, pravo na

Slika 3.30. U Elektroprivredi na području pod privremenom upravom UNTAES-a bili su zaposleni bivši radnici HEP-a, novi radnici iz redova domicilnog stanovništva, te iz redova stanovništva doseljenog u vrijeme ratnih zbivanja, a i poslije njih. Pravilo rasporeda radnika u tri HEP-ove poslovne jedinice trebalo je slijediti prethodni raspored bivših radnika, mjesto stanovanja i poslovne potrebe u realnom vremenu.

starosnu ili prijevremenu mirovinu. Ta su se pitanja od strane srpskih pregovarača navodila kao razlog straha i nesigurnosti kod zaposlenika za njihovu budućnost, a potom koristila za opravdavanje stava o reintegraciji po načelu zadržavanja jedinstvenog javnog poduzeća na području hrvatskog Podunavlja.

Za odgodu konačne odluke o reintegraciji elektroprivrednog poslovnog sustava i zaposlenika u sustav HEP-a, srpska je strana na svakom sastanku iznosila neke nove prijedloge ili zahtjeve radnika, pa je tako potkraj siječnja 1997. predočena izjava po kojoj (citat): *radnici Elektroprivrede imaju pravo raspolagati sa sredstvima i postrojenjima koja su izgradili odričući se osobnih dohodaka.* Dakako, hrvatska strana i UNTAES tu su političku provokaciju odbacili kao temu pregovora.

Na sastanku pregovarača u Vukovaru 20. 1. 1997. predstavnik UNTAES-a dr. Gravell priopćio je da je vrijeme za političke rasprave prošlo i da će osobe koje koče postupak reintegracije biti iz njega isključene. Također, ukazano je na UNTAES-ov terminski plan reintegracije javnih poduzeća koji se ima ostvariti do 28. veljače 1997.

Isti model političkih manevara odvijao se u pregovorima za reintegraciju elektroprivrede i za poštu i

telekomunikacije. Kako bi se ti manevri političkih vođa Srba razdvojili od stvarnih gledišta radnika i stanovnika, hrvatska strana i UNTAES predložili su sljedeće:

- zatražiti odgovore Vlade Republike Hrvatske na pitanja zaposlenika u svezi s radnim i mirovinskim okolnostima u uvjetima zamišljene reintegracije elektroprivrednih zaposlenika
- održati sastanke u vezi s temeljnim značajkama mirne reintegracije sa svim zaposlenima u Elektroprivredi pod privremenom upravom UNTAES-a kojima bi nazočili i predočili odgovore na sva pitanja predstavnici UNTAES-a, Vladina Ureda za HEP i srpske strane (elektroprivredni rukovoditelji i političari).

Kako je UNTAES tražio odgovore s jamstvom visoke državne razine, Vlada RH 14. veljače 1997. očitovala se dodatkom svojoj izjavi od 16. prosinca 1996., kojom je dala sveobuhvatno jamstvo u zaštiti prava sadašnjih zaposlenika u javnim poduzećima i ustanovama na području pod upravom UNTAES-a (sve zajedno u prilogu 3.1.).

Predloženi sastanci s radnicima održani su 19. i 20. veljače (Vukovar i Darda) kad su tumačenja jamstava Vlade RH o radnim pravima dala očekivani doprinos povjerenju zaposlenika u mirnu reintegraciju, pa je kod srpskih pregovarača prestalo blokiranje postupka izgovorom na stavove radnika. Izrijekom je još naglašeno da nitko od pregovarača iz Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a nema pravo govoriti u ime radnika bez njegova izjašnjavanja, a o ostanku na području nakon reintegracije svaki radnik mora odlučiti sam. Nakon posljednjih sastanaka pregovarača i zborova radnika, borba za „srpsku čeljad“ pretvorila se u borbu za što bolji vlastiti raspored u organizacijski ustroj HEP-a. Uvaživši taj zahtjev kao bitan za posljednje korake reintegracije ljudi, UNTAES je i za to ishodio jamstvo iz Vlade RH (prilog 3.2.). Rukovodeća struktura Elektrokrajine i Elektrobaranje dobila je raspored na rukovodeća radna mjesta u Pogonskom uredu Beli Manastir (rukovoditelj Pogonskog ureda), Pogonu Vukovar (rukovoditelj Odjela za tehničke poslove) i Pogonu Ilok (rukovoditelj Odsjeka za tehničke poslove).

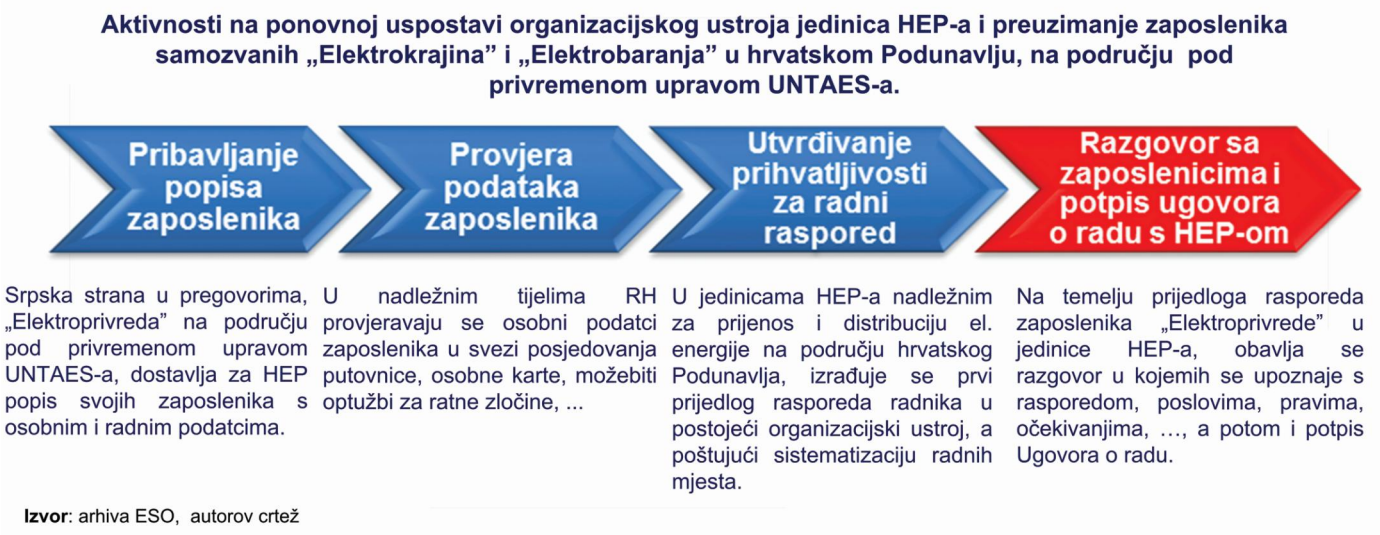
Snažna podrška stavovima UNTAES-a i generala Kleina glede provođenja reintegracije javnih poduzeća u hrvatskom Podunavlju dobila je izjava glavnog tajnika UN-a i odbijenica srpskog zahtjeva za cjelovitošću teritorija od strane Vijeća sigurnosti UN-a.

Pokušaj srpske politike zadržavanja stanja civilne okupacije istoka Hrvatske nije uspio. Postupanje u procesu preuzimanja nadležnosti u ostvarenju elektroprivredne djelatnosti i zaposlenika takozvane Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a s područja hrvatskog Podunavlja, ušlo je u razumne, mirne vode reintegracije s ciljem cjelovitog ostvarenja do sredine 1997.

Odmah na početku produženog mandata UNTAES-a, 14. siječnja 1997., na razini Ureda generalnog direktora HEP-a usvojen je okvir postupanja u procesu preuzimanja zaposlenika takozvane Elektroprivrede s područja hrvatskog Podunavlja (slika 3.31.).

Hrvatska elektroprivreda d. d. 21. svibnja 1997. na sastanku u Borovu predala je predstavnicima Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a, kao i predstavniku UNTAES-u, dokument: Prijedlog rasporeda zaposlenika iz hrvatskog Podunavlja na radna mjesta prema organizaciji i sistematizaciji u HEP-u. Kako je to bio dokument s raspravnim statusom, zadaća je srpske strane bila očitovati se o Prijedlogu već na sastanku koji će prvi uslijediti. Istodobno, srpskoj strani daje se mogućnost kreiranja vlastita prijedloga rasporeda njezinih rukovodnih zaposlenika u HEP-ove organizacijske jedinice na području hrvatskog Podunavlja, a sukladno pismu Vlade RH upućenog UNTAES-u, te dogovora ministra u Vladi g. Jure Radića i povjerenika UN-a g. Jacques Paulo Kleina.

Usuglašavanje oko prijedloga rasporeda zaposlenika nije obilježavalo snažno nezadovoljstvo srpske strane, tek zahtjevi za manjim izmjenama „na bolje“, u kojima su, u pravilu, imali podršku UNTAES-a. U tim uvjetima bilo je moguće pripremiti i podijeliti ugovore o radu zaposlenicima Elektroprivrede (slika 3.32.) pod

Slika 3.31. Pribavljanje popisa s potrebnim podatcima o zaposlenicima bio je mukotrpan i spor proces, a potom su kadrovske službe HEP-ovih jedinica stručno, prema dogovoru dosljedno i pregledno dale prijedlog rasporeda radnika na radna mjesta u postojećoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Nakon potvrde o prihvatljivosti ponuđeni su na potpis ugovori o radu.

privremenim nadzorom UNTAES-a već 17. lipnja 1997. u Vukovaru (za Elektru Vinkovci i PrP Osijek) i Belom Manastiru (za Elektroslavoniju).

Dan koji pripada u povijesnu vremensku lentu mirne reintegracije okupiranog dijela elektroenergetskog sustava HEP-a u hrvatskom Podunavlju jest 15. srpnja 1997., dan kad su zaposlenici Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a potpisali ugovor o radu s Hrvatskom elektroprivredom d. d. Tog dana za te stanovnike hrvatskog Podunavlja počeo je rad na tlu Republike Hrvatske u svojstvu zaposlenika Prijenosnog područja Osijek, Elektre Vinkovci i Elektroslavonije Osijek. Potvrda njihove volje života i rada u tom dijelu istoka Hrvatske i HEP-u nije bio samo potpis ugovora o radu, već i dostava nadležnim kadrovskim službama radne knjižice, domovnice ili radne dozvole za rad u RH.

Prema podjeli ugovora o radu, HEP je trebao preuzeti ukupno 253 zaposlenika, a po poslovnim jedinicama rasporedio bi se sljedeći broj:

- Distribucijsko područje Elektroslavonija Osijek – 111
- Distribucijsko područje Elektra Vinkovci – 122
- Prijenosno područje Osijek – 20 zaposlenika.

Broj radnika koje je morala preuzeti Elektroslavonija nije imao uporište u nekakvom normativu, proračunu broja potrebnih radnika s obzirom na mrežu ili broj kupaca, već je bio odraz političke suštine mirne reintegracije područja hrvatskog Podunavlja koja se potom preslikavala i na poslovnu. Od ukupno 111 radnika s liste reintegracije u poslovni sustav Elektroslavonije, u Pogonskom uredu Beli Manastir predvidjelo se zaposliti 90 radnika, a u poslovne jedinice u Osijeku, pretežito Pogon Osijek, 21 radnik. Kada se preuzetom broju radnika PU-a B. Manastir pridružilo devet radnika koji su iz te jedinice 1997. bili u progonstvu, Pogonski ured brojio je 99 radnika. Bio je to 2,75 puta veći broj radnika nego u praskozorju rata (do 31. 7. 1991. bilo je 36 radnika).

Predstavljanje radnicima takozvane „Elektrobaranje" postupka prelaska zaposlenika u HEP, njihova radna i ljudska prava i njihov raspored u organizacijski ustroj DP „Elektroslavonije" Osijek, te podjela Ugovora o radu za njihovo odlučivanje „biti ili ne biti" radnik Hrvatske elektroprivrede.

Dan predaje potpisanih Ugovora o radu s kojima radnici „Elektrobaranje" postaju radnici Hrvatske elektroprivrede. Mnogo čiji potpis toga Ugovora nije jamčio odanost domovini ili državi Hrvatskoj, ili HEP-u. Nedugo nakon potpisa oni su rekli zbogom domovini Hrvatskoj, jer ju nikada nisu tako doživljavali. Ironičan osmjeh na njihovom licu morali smo otrpjeti.

Izvor: arhiva ESO, autorov tekst

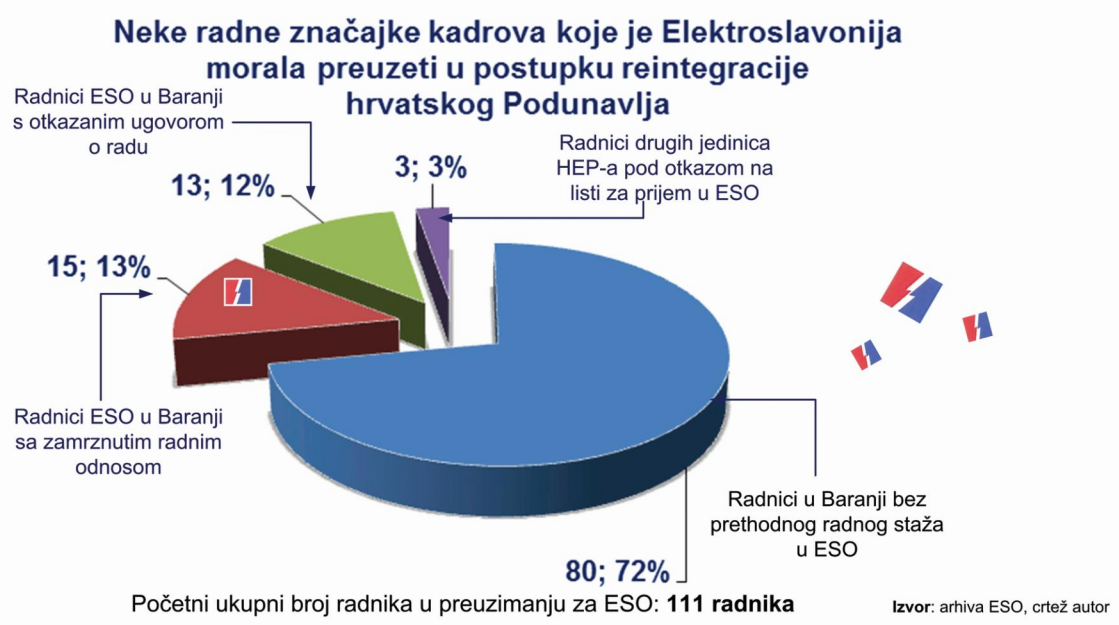
Slika 3.32. Nakon što je, izgubivši povjerenje svijeta, velikosrpska politika prestala hraniti srpske pobunjenike u slavonskim, baranjskim i srijemskim šorovima snovima o velikoj Srbiji, a hrvatska država jamčila život s ljudskim pravima, nad radnicima srpske nacionalnosti u hrvatskom Podunavlju nadvilo se hamletovsko pitanje bitka.

Valja nam promotriti i neke radne značajke tog kadrovskog potencijala zatečenog u postupku reintegracije zaposlenika takozvane Elektrobaranje (slika 3.33.).

Odlukom Hrvatske elektroprivrede iz 1991. radnicima koji su ostali na okupiranom području, neovisno o njihovoj nacionalnosti, nije jednostrano raskinut radni odnos, već je stavljen u mirovanje, zamrznut je. Broj radnika sa zamrznutim radnim odnosom pri reintegraciji bio je 15, a pravno gledajući njihovo preuzimanje nije bilo upitno.

Nije li to bio znak dugoročne volje za mirnom reintegracijom?

Neki radnici osječkih jedinica HEP-a, koji 1991. nisu pripadali PU-u B. Manastir, a iz razloga nedolaska na posao u trajanju dužem od pet dana dobili su otkaz.

Slika 3.33. Preuzimanje radnika bio je jedan od važnih završnih činova mirne reintegracije, ljudski osjetljiv, s dugoročnim posljedicama. Raspored radnika u postojeću organizaciju i sistematizaciju radnih mjesta bio je prepun suočavanja s problemima, a zbog velikog broja radnika, neodgovarajuće stručne spreme radnika, razlikovanja mjesta stanovanja i rada.

Nakon okupacije Baranje i osnivanja Elektrobaranje našli su svoje fizičko i radno utočište u toj organizaciji. Prema odredbama iz dodatka izjave Vlade RH od 14. veljače 1997. radnici s takvom radnom poviješću nisu bili izuzeti od ponovnog zasnivanja radnog odnosa.

Tijekom cijelog postupka preuzimanja radnika, pa i u fazi davanja na potpis ugovora o radu, među radnicima PU Beli Manastir koji su prije okupacije dobili otkaz, bio je i jedan koji je otkaz dobio zbog skidanja sa službenog mjesta i skrnavljenja zastave RH (srpanj 1991.). Postupak reintegracije i to je opraštao, ali sam počinitelj nije mogao sebi „oprostiti" život u Hrvatskoj, pa je ipak otišao u Srbiju, a poslije nekoliko mjeseci za njim i njegov otac, visoko pozicionirani velikosrpski lokalni političar, reintegrirani radnik HEP-a.

Osim problema ukupno prevelikog broja radnika, u PU Beli Manastir prepoznao se i veliki kadrovski potencijal koji nije imao radni odnos s Elektroslavonijom iz 1991. godine. Čak 72 % radnika, mahom srpske nacionalnosti, nije prethodno bilo u radnom odnosu s Elektroslavonijom pa je to bio dodatni razlog početno hladnim odnosima prema nadređenim organizacijskim jedinicama u Osijeku.

Nadalje, problem objektivnog rasporeda preuzetih radnika u sustav sistematiziranih radnih mjesta Elektroslavonije bio je u činjenici da je čak 23 % radnika u Elektrobaranji bilo raspoređeno na radna mjesta koja zahtijevaju nekvalificiranu ili polukvalificiranu stručnu spremu (NKV/PKV), a u pravilu radnici su imali srednju stručnu spremu (svih struka).

Prepoznatljiva je „akcija" zapošljavanja unutar razdoblja pregovora o reintegraciji na temelju Erdutskog sporazuma (siječanj 1996. – lipanj 1997.), kad je valjda i velikosrpskim fanovima bilo jasno da se gubi u neravnopravnom ratu osvojeno. U tom razdoblju primljeno je gotovo 30 % radnika prijavljenih za reintegraciju, gotovo svi srpske nacionalnosti.

Potpis na ugovor o radu, ponuđen za 111 radnika, nisu stavila četiri radnika, pa je s 15. srpnjem 1997. Elektroslavonija preuzela 107 radnika. Stručnjaci Elektroslavonije za kadrovske poslove i tadašnje poslovodstvo, rasporedili su preostale radnike na sljedeći način:

- 21 radnik u osječke organizacijske jedinice (Službe i Pogon Osijek) s mjestom rada Osijek, Osijek – Tenja, Osijek – Dalj
- 34 preuzeta radnika u osječke poslovne jedinice (Službe i Pogon Osijek), ali s mjestom rada u Belom Manastiru
- 52 preuzeta radnika izravno u poslovne jedinice PU Beli Manastir.

S takvom kadrovskom strukturom i naslijeđenim privatnim te političkim odnosima, kao i s problemom „integriranja" malog broja prognanih i branitelja Hrvata u tako čistu etničku sredinu, trebao je započeti novi poslovni život PU-a Beli Manastir i njegovih radnika u Hrvatskoj elektroprivredi.

Poslovodstvo Elektroslavonije, koje su činili oni koji su ostali tu, održalo je 21. srpnja 1997. prvi kolegij u Belom Manastiru s vodećim rukovoditeljima PU-a Beli Manastir (slika 3.34.).

U ime mirnog povratka svoga otuđenog nacionalnog blaga, Hrvatska je morala podnijeti svakojake žrtve, ali kada su one materijalne i psihičke, nije ih uspoređivati sa žrtvama života koje bismo morali podnijeti kod ratne reintegracije otuđenog hrvatskog Podunavlja.

Bivši radnici Elektroslavonije kao pregovarači s velikosrpskim naukom

Dok su članove komisije za pregovore o reintegraciji elektroenergetike hrvatskog Podunavlja u elektroenergetski sustav HEP-a s hrvatske strane imenovali

Grb paradržavne tvorevine na zidu bio je tek znak onoga što je bilo, što nestaje i nikad više neće biti.

Nakon sastanka članovi kolegija su s rukovodnim radnicima Pogonskog ureda B. Manastir obišli značajne objekte distribucijske mreže u Baranji, kako bi se upoznali s njihovim stanjem i potrebnim zahvatima u koraku elektroenergetske reintegracije (slika je kod TS 35/10 kV B. Vrh).

Baranja, 21.srpnja 1997.

Tjedan dana nakon što su radnici „Elektrobaranje" potpisom Ugovora o radu, postali radnici u Hrvatskoj elektroprivredi d.d., Distribucijsko područje „Elektroslavonija" Osijek, održan je u B. Manastiru kolegij Elektroslavonije. Na tom poslovnom skupu predstavljeni su planovi o daljnjim koracima reintegracije elektroenergetskog sustava u hrvatskom Podunavlju u sustav HEP-a.

Izvor: slike arhiva ESO, tekst autor

Slika 3.34. HEP, Elektroslavonija Osijek s preuzetim negdašnjim i novim zatečenim radnicima ponovno baštine skrb o distribucijskoj mreži i opskrbi električnom energijom u hrvatskoj Baranji. Od početka smo se postavili kao starosjedioci na svojoj djedovini, a grbovi srpske paradržave još su malo vremena ostavljeni kao znak prošlog vremena koji nema priliku obnoviti se.

nositelji poslovnih funkcija HEP-a, kao generalni direktor i direktori nadležnih organizacijskih jedinica, članove komisije sa srpske strane imenovao je sekretar Sekretarijata za privredu, energetiku i rudarstvo „Srpske oblasti istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srem".

Izricanje imena paradržavne tvorevine na hrvatskom tlu i imenovanje negdašnjih radnika Elektroslavonije kao njezinih zastupnika sa srpske strane izazivalo je u nama mučninu, ogorčenje, ali i suzdržanost od riječi netrpeljivosti jer smo znali da se velikosrpskom umišljaju vlasti nad hrvatskim područjem bliži kraj. Neko od načela svakog pregovaranja jest izjednačenost strana, u našem primjeru pregovaranja to je teško prihvatljivo načelo, ali moralo se prihvatiti jer je cilj bio veći i važniji od našeg ljudskog ogorčenja.

Nama kojima su oči vidjele zlodjela pregovaračke strane na našoj djedovini i baštini naše kulture, koji smo znali za zločine nad nevinim ljudima, za nepoštovanje prava zarobljenika, za mučenja i silovanja žena našeg roda, naše je ponašanje u pregovorima prihvaćalo pravila razuma, ali neizbrisani ožiljci na duši nisu prihvaćali oprost. Ožiljak na duši bio je nezarastao.

A kojeg li samo apsurda i ironije u pregovaranju?

Neki naši bivši radnici, Srbi koji su tijekom rata fizički i duhom bili na strani velikosrpske politike i koji su znali za razaranja i zločine što ih je činila njihova vojska u različitim odorama, u poraću su se stavili u službu tako stvorene srpske paradržave i njezinih institucija na hrvatskoj zemlji. Tim činom potvrdili su svoje odobravanje svakog djelovanja velikosrpske politike na ovim prostorima, a koja su vodila do okupacije hrvatskog Podunavlja. U mirovnom procesu za reintegraciju elektroenergetskog sustava hrvatskog Podunavlja imenuju se u komisije za postupke reintegracije i utvrđivanje stanja elektroenergetskih objekata, odnosno njihove oštećenosti, za procjenu ratne štete koju je počinila njihova vojska, a koju će na kraju njihovih propalih snova o Srpskoj oblasti, Krajini, Srbiji, podmiriti Republika Hrvatska, napose hrvatski narod, a u njemu i mi s druge strane pregovaračkog stola.

Povijest njihova ponašanja prema svojoj domovini, jer dva glavna pregovarača sa srpske strane rođeni su i cijeli dotadašnji život proveli su u Osijeku i Belom Manastiru, Hrvatska im je domovina, imala je sljedeće dionice:

- dvoličan odnos prema RH u Jugoslaviji (ovdje živim, tamo pripadam)
- neprihvaćanje prava i volje hrvatskog naroda na vlastitu neovisnu i suverenu državu
- blagonaklono gledanje na nasilje pobunjenih Srba, četnika i JNA na sve što je hrvatsko
- služenje paradržavnim organizacijama ustrojenim nakon nasilja i zločina prema hrvatskom narodu i njegovoj baštini
- u pregovorima o postupku provođenja odluke UN-a o pripajanju okupiranog područja hrvatskog Podunavlja u državno-pravni sustav RH, zagovaranje autonomije javnog poduzeća za elektroprivredu postojeće „Srpske oblasti"
- potpisivanje ponuđenog ugovora o radu u HEP-u, vraćanje u položaj radnika Elektroslavonije na tren, a potom bez riječi isprike za napuštanje poharanog istoka Hrvatske s ožiljcima u duši njezinih žitelja od nasilja njihovih „zemljaka".

Ta ljudska dvoličnost kod pregovarača sa strane Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a, bivših radnika HEP-a, najbolje se očitovala u njihovu odlučivanju o bitnim uvjetima života u hrvatskom Podunavlju koji oni ne kane živjeti, jer ih pojam reintegracije bez „autonomne oblasti" odvraćao od života u domovini Hrvatskoj.

„Naši Srbi" znajući za tragedije njihovih do jučer dobrih poznanika, susjeda ili čak prijatelja Hrvata, znajući za razaranje do jučer njihova grada i građevina gdje su radili, možda nisu likovali, ali sigurno nisu pustili suze kao naše majke, očevi, djeca i prijatelji. To je velika razlika gledanja na tadašnju zbilju naše sudbine.

Naši su se prognanici vratili iz progonstva u svoje domove s bremenom prognaničkog života u duši, u porušene i opljačkane domove, vratili su se tamo odakle Srbi unatoč ratu nikada nisu morali otići. Prognanička se tragedija za neke Hrvate radnike PU Beli Manastir

nastavila i nakon reintegracije jer im je dom bio opljačkan i oštećen, pa su putovali na posao iz Osijeka. To je velika razlika sudbine ljudi, sugrađana i susjeda, suradnika na poslu, u istom vremenu i prostoru.

Duše naših radnika koji su ostali tu, naših radnika koji su pretrpjeli progonstvo, radnika i obitelji poginulih, bile su povrijeđene, pune ožiljaka koji se nose tijekom cijeloga života.

3.3. Uspostava opskrbe električnom energijom hrvatskog Podunavlja iz Hrvatske

3.3.1. Elektroenergetska reintegracija kao uvjet sveobuhvatne reintegracije

Preostalo je završiti postupak preuzimanja elektroenergetske i plinoenergetske mreže na području hrvatskog Podunavlja iz poslovnog gospodarenja Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a, u ruke njezina stvarnog vlasnika Hrvatske elektroprivrede d. d., te preuzeti zadaću uspostave sigurne i pouzdane opskrbe el. energijom.

Još 18. ožujka 1997. predstojnik civilnih poslova UNTAES-a, g. Gerard A. Fischer uputio je na ime predstojnika Ureda Vlade RH za prijelaznu upravu, g. Ivice Vrkića, sljedeći zahtjev (citat prijevoda):

Budući da se približavamo dovršenju reintegracije Elektrokrajine i Elektrobaranje u HEP, UNTAES zahtijeva pisanu garanciju od HEP-a, kao predstavnika Ureda Vlade RH, zahtijevajući održavanje stalne opskrbe električnom energijom u Području, trenutačno pod upravom UNTAES-a.

Deklaracijom Vlade RH od 17. lipnja 1997. HEP se, kao Vladin predstavnik u predmetnoj stvari, obvezao na stalno opskrbljivanje električnom energijom cijelog područja pod privremenom upravom UNTAES-a (prilog 3.3.). HEP je dobio zadaću i s njome bio suglasan, izraditi operacionalizacijski plan s pothvatima kojima bi se ta zadaća ostvarila. No, pretpostavke za ostvarenje te zadaće bile su u tijeku ostvarenja, a to je preuzimanje elektroprivrednih radnika u organizaciju poslovnih jedinica HEP-a na tom području i razminiranje trasa dalekovoda da bi se potonji mogli dovesti u pogonsko stanje i osigurati sigurnu opskrbu električnom energijom iz elektroenergetskog sustava HEP-a.

Usklađenju svih aktivnosti s jedinstvenim datumom reintegracije elektroprivrednih djelatnosti dalo je pismo generalnog direktora HEP-a, g. Damira Begovića od 20. 6. 1997. upućeno Vladi RH, dr. Juri Radiću i UNTAES-u, gdje se datum stupanja u radni odnos zaposlenika Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a uvjetuje cjelovitim preuzimanjem elektroenergetskog podsustava hrvatskog Podunavlja (prilog 3.4.).

Prva pretpostavka reintegracije ostvarila se u srpnju 1997., pa je trebalo još načiniti posljednji korak, preuzeti elektroenergetski podsustav hrvatskog Podunavlja. No, pretpostavka, razminiranje prijeko potrebnih dalekovoda nije ostvarena, a nije u izvršnom dijelu bila u rukama HEP-a već UNTAES-a.

Za opisane pothvate generalni direktor HEP-a imenovao je mr. Ivana Mravka od 7. 7. 1997. koordinatorom Hrvatske elektroprivrede za reintegraciju elektropodsustava na području pod privremenom upravom UNTAES-a u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede.

Instrument s kojim su se stekle pretpostavke za taj posljednji korak, bilo je Pismo sporazuma između Hrvatske elektroprivrede i Elektrokrajine i Elektrobaranje potpisano od strane UNTAES-a, Hrvatske elektroprivrede d. d. kao zastupnika Vlade RH i povjerenika zajedničkog vijeća općina kao zastupnika Elektrokrajine i Elektrobaranje.

Značajna odredba tog Sporazuma potpisanog 22. srpnja 1997. kaže (prilog 3.5.):

Elektrokrajina i Elektrobaranja slažu se da Vlada Republike Hrvatske, zastupljena HEP-om, preuzima potpunu kontrolu nad Elektrokrajinom i Elektrobaranjom koja će stupiti na snagu od 18. srpnja 1997.

Prilozi Sporazumu koji su potvrđivali cjelovitost reintegracije bili su:

A. Jamstvo o zaposlenju potpisano od Vlade RH 16. prosinca 1996.

B. Dodatak jamstvu o zaposlenju potpisan od Vlade RH 14. veljače 1997.

C. Lista zaposlenika

D. Ugovor o radu (ogledni primjerak)

E. Rukovodna struktura i položaji

F. Izjava HEP-a o sigurnoj opskrbi električnom energijom i operativni plan za održavanje i razvitak sustava na području pod nadzorom UNTAES-a

G. Izjava HEP-a o:

   1. Prekvalifikaciji, dodatnom obrazovanju i ponudama novih radnih mjesta i
   2. Postupku premještanja radnika unutar organizacijskog ustroja HEP-a

H. Lista imovine, dugovanja i potraživanja

Daljnji važan korak u ostvarenju cilja, preuzimanje i pripajanje elektropodsustava na području pod privremenom upravom UNTAES-a u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede, bile su zadaće pod F. i H. Možemo govoriti o zadaći pod nazivom „Elektroenergetska reintegracija hrvatskog Podunavlja".

Za ostvarenje zadaće popisa imovine, obveza i potraživanja Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a, iskoraka prema državi RH bez okupatora na njezinu tlu, bilo je imenovanje Centralne popisne komisije za popis imovine, obveza i potraživanja koja se nalaze u poslovanju subjekta, a s članovima iz svih HEP-ovih poslovnih jedinica na istoku Hrvatske. Centralna komisija treba imenovati podkomisije za pojedina područja popisivanja i koordinirati njihovim radom. Ostvarenju zadaće zadano je i razdoblje, od 25. 6. do 15. 7. 1997. (datum preuzimanja zaposlenika).

Centralna je komisija na temelju uradaka podkomisija u zadanom roku izradila elaborat o popisu, ali je u interesu učinkovitog gospodarenja tom imovinom predložila, a zbog malo raspoloživog vremena, naknadno provođenje sveobuhvatne i stručne inventure.

I dok je prethodna zadaća bila administrativne prirode za čije su ostvarenje bili raspoloživi ustaljena znanja i praksa naših stručnjaka, te angažman velikog ljudskog potencijala kroz rad podkomisija, elektroenergetska reintegracija određena zahtjevom za izjavom HEP-a o sigurnoj opskrbi električnom energijom i operativni plan za održavanje i razvitak sustava na području pod nadzorom UNTAES-a bio je bremenit otvorenim pitanjima i potrebnim vremenom za uspostavu izvora i mreže kojima će se ostvariti sigurnost opskrbe.

3.3.2. Plan i priprema uspostave napajanja električnom energijom iz hrvatskog EES-a

Razminiranje, kočnica za elektroenergetsku reintegraciju

Ključan čimbenik sigurne opskrbe korisnika mreže u elektroenergetskom podsustavu hrvatskog Podunavlja iz elektroenergetskog sustava Hrvatske nakon elektroenergetske reintegracije, rekosmo, bili su dalekovodi 110, 35 i 10 kV između obranjenog i okupiranog područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, a oni ni godinu dana od početka pregovora o reintegraciji tog područja nisu bili u pogonskom stanju zbog oštećenja koja se nisu mogla otkloniti zbog nepristupačnosti u dijelovima minirane trase.

Tako se u posljednjem izvješću s kojim raspolaže arhiva ESO od 14. 2. 1997. (broj 33. s potpisom koordinatora Vencela Lasića) sa sastanka hrvatske i srpske strane te UNTAES-a, o razminiranju zabilježilo (citat):

Strane ponovno urgentno zahtijevaju da im UNTAES za sljedeći sastanak pripremi detaljnu informaciju o napredovanju radova na deminiranju trasa dalekovoda;

- *DV 110 kV Valpovo–Beli Manastir*
- *DV 110 kV Vinkovci–Vukovar*
- *DV 35 kV Osijek 2–Dalj*
- *DV 10 kV Osijek Istok–Tenja*

Od tih poticanja nije se pomaklo u smislu razminiranja dalekovoda. U tom trenutku bilo je nedvojbeno i razvidno da je razminiranje ušlo u tunel bez svjetla, da je postalo teško savladiva prepreka postavljenom planu vođenja postupka elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja.

Sa stanjem zaostajanja ili čak zanemarivanja razminiranja bila je ugrožena sigurnost opskrbe električnom energijom iz elektroenergetskog sustava HEP-a, a njezinoj podršci bili su pothvati u rukama UNTAES-a, te HEP nije mogao olako dati izjavu o jamstvu sigurnosti opskrbe. Pred činjenicom o ograničenim vremenu trajanja misije UNTAES-a, HEP je odlučio stanje opskrbe i upravljanja njome uzeti u svoje ruke, tragom suradnje s Ministarstvom obrane, Centra za mine RH. I to ne samo na obranjenom području, već i okupiranom.

Zato je Vladin Ured privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema uspostavio suradnju s Ministarstvom obrane, Glavnim stožerom RH, zapovjedništvom II. ZP OS RH Đakovo, Centrom za deminiranje.

Sastanak na temu „Deminiranje elektroenergetskih objekata na području pod kontrolom UNTAES-a", pregovaračka skupina održala je 7. ožujka 1997., ali bez predstavnika distribucijske djelatnosti HEP-a već samo s predstavnicima za razminiranje prijenosne mreže. Tako je u zraku bila neizvjesnost o planu razminiranja za opskrbu važnih objekata distribucijske mreže hrvatskog Podunavlja koji su već planom sanacije ratnih šteta proglašeni prioritetnima (vidi u točki 3.2.4.). Nezaobilazno je bilo pitanje odgovornih osoba Elektroslavonije Osijek i Elektre Vinkovci što je s razminiranjem nespomenutih dalekovoda, u zapisniku sastanka, a unatoč njihovoj visokoj razini važnosti za elektroenergetsku reintegraciju, kao primjerice:

- DP Elektroslavonija
  - DV 2 x 35 kV TS 35/10 kV Osijek Centar–TS 35/10 kV Bilje
  - DV 10 kV R VI. – Antunovac – Ernestinovo – Laslovo
  - DV 10 kV TS 35/10 kV Istok–Tenja
  - DV 35 kV TS 110/35 kV Osijek 2–TS 35/10 kV Dalj
- DP Elektra Vinkovci
  - DV 35 kV Vinkovci 1–Vukovar 1
  - DV 35 kV Otok – Đeletovci – Nijemci.

Nakon riječi za „buđenje", razminiranje je i dalje ostalo uspavano, te je tako kočilo elektroenergetsku reintegraciju. Ipak od travnja 1997. počinje izravna suradnja sa spomenutim Centrom za mine Osijek, s tim da je pri svakom razminiranju na privremeno okupiranom području i dalje uključen UNTAES, ali sada samo za osiguranje uvjeta dolaska i rada na dijelovima trasa. Poduzet je koristan iskorak.

Nasuprot elektroenergetskoj, reintegracija elektroprivrednih zaposlenika uistinu je napredovala prema svome kraju i vidjesmo, okončala se 15. srpnja 1997.

HEP je uzeo zadaće elektroenergetske reintegracije potpuno u svoje ruke

Kako se Vlada Republike Hrvatske obvezala Deklaracijom o zajamčenoj opskrbi električnom energijom područja hrvatskog Podunavlja od 17. lipnja 1997., a nakon reintegracije tog podsustava u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede, to je značilo i obvezu HEP-u da učini sve potrebno s čime bi bio sposoban ostvariti jamstvo.

U svome pisanom obraćanju Ministarstvu razvitka i obnove, ponaosob ministru dr. Juri Radiću, 20. lipnja 1997. odmah nakon Deklaracije Vlade RH (spomenuti prilog 3.4.), generalni direktor HEP-a Damir Begović ukazuje na sljedeće:

1. Utemeljena je pretpostavka da će Elektroprivreda Srbije (EPS) u nastupu elektroenergetske reintegracije prekinuti daljnju opskrbu električnom energijom hrvatskog Podunavlja, s obzirom na to da ima velika potraživanja za isporučenu el. energiju tijekom vremena okupacije
2. Ključni dalekovodi s kojima HEP namjerava jamčiti sigurnu opskrbu električnom energijom hrvatskom Podunavlju nakon reintegracije jesu:
   - DV 110 kV Valpovo 2–Beli Manastir i
   - DV 110 kV Vinkovci 1–Vukovar 2, ali stanje razminiranja dijelova njihove trase ne jamči brzo osposobljavanje za pogon, pa se plan reintegracije u svom prvom koraku oslanja na mrežu 35 i 10 kV i na agregate.
3. S razminiranjem i sanacijom oštećenja na dalekovodima 110 kV iz prethodne točke žurno nastaviti i

staviti ih u pogonsko stanje prije nastupa povećane potrošnje u zimskim uvjetima.

4. Kako bi se elektroenergetska reintegracija ostvarila pravodobno i mogla jamčiti sigurnost opskrbe pristupa se novom planu njezina ostvarenja:

   - *Izgradnja zamjenskih kabelskih dalekovoda 35 i 10 kV*

Umjesto čekanja na postupak razminiranja nadzemnih dalekovoda 110, 35 i 10 kV s neizvjesnim trajanjem, a na mjestima gdje postoji mogućnost, izgraditi zamjenske kabelske dalekovode 35 i 10 kV prema području reintegracije.

   - *Opskrbu el. energijom hrvatskog Podunavlja ostvariti i uporabom agregata*

Za ostvarenje dostatne količine električne energije i sigurnosti opskrbe u određenim točkama distribucijske mreže instalirati agregate kao dio proizvodnog sustava HEP-a u hrvatskom Podunavlju.

   - *Preuzimanje potrošača svih kategorija*

S početkom opskrbe područja iz hrvatskog elektroenergetskog sustava preuzeti i sve potrošače svih kategorija. Potrebne pripremne radnje za preuzimanje potrošača obaviti tijekom vremena radova na pripremi dalekovoda za opskrbu područja.

5. Iz Deklaracije Vlade RH proistječu i obveze UNTAES-a za suradnjom prije svega u pristupu i kretanju područjem pod njegovom privremenom upravom, kao i omogućavanju svakodnevnog izvođenja svih prijeko potrebnih radova i pothvata, i radnicima HEP-a, i njihovim kooperantima, suizvođačima.

6. Za svaku od radnji i pothvata HEP će načiniti operativni plan aktivnosti i vrijeme njihovih odvijanja, a radi stvaranja uvjeta iz nadležnosti UNTAES-a.

7. HEP će učiniti sve što je u njegovoj moći da nakon stvorenih preduvjeta s danom „X“, pripremi pripajanje elektroenergetskog podsustava hrvatskog Podunavlja na elektroenergetski sustav HEP-a u roku od 30 dana.

8. Na postupak elektroenergetske reintegracije nastavit će se postupak obnove ostalih činitelja elektroenergetskog sustava na području hrvatskog Podunavlja kao i ostvarenja njegove energetske neovisnosti o opskrbi iz Srbije.

Može se reći da je potkraj lipnja 1997. HEP uzeo zadaće elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja potpuno u svoje ruke i za njezino ostvarenje imao viziju, znanje, organizaciju i hrabrost (slika 3.35.).

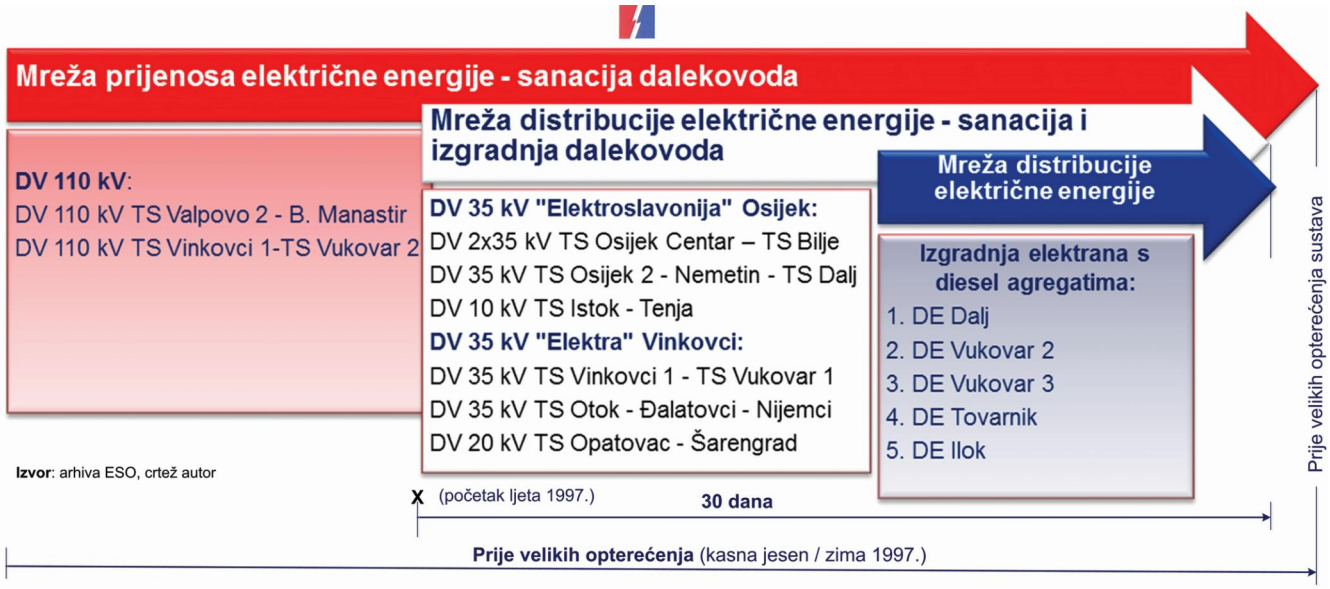
Prepričanu odluku HEP je donio i započeo njezino ostvarenje i prije pisma nadležnom Ministarstvu razvitka i obnove. Na sastanku organizacijskih jedinica proizvodne i distribucijske djelatnosti HEP-a na području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema s direktorom direkcije za distribuciju (Dasenko Baldasari) i predstavnikom Ureda generalnog direktora (Ivan Mravak), u Vinkovcima 16. lipnja 1997., u vezi s opskrbom električnom energijom na području pod privremenim nadzorom UNTAES-a, dogovoreni su operativni pothvati elektroenergetske reintegracije sa zahtjevom za ostvarenje sigurne i pouzdane opskrbe s razine distribucijske mreže. Odluka je potom, već 25. lipnja 1997., predstavljena na sastanku pregovaračke skupine tri strane u Borovu Naselju (Radnički dom), pri čemu su, taj put, hrvatsku stranu predstavljale i odgovorne osobe (direktori) organizacijskih jedinica svih elektroprivrednih djelatnosti na području istoka Hrvatske.

Elektroenergetska reintegracija hrvatskog Podunavlja u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede dobila je osmišljenu i snažnu dimenziju koja je jamčila brzo dostizanje nezavisnosti opskrbe sa značajkama sigurne i pouzdane.

Bio je to i trenutak kad je trebalo iskazati pohvalu uloženom trudu i domoljublju stalnog HEP-ovog pregovaračkog dijela „hrvatske strane“ (Vencel Lasić, Martin Mišković i Anđelko Dujmović).

3.3.3. Odlučni i osmišljeni pothvati u koracima elektroenergetske reintegracije

Stvarnost u kojoj sredinom 1997. nije potpuno ostvarena zadaća misije UNTAES-a, te kako je do njezina kraja ostalo tek šest mjeseci, odgovarala je samo

Slika 3.35. Slikovni prikaz sadržaja odluke HEP-a o brzoj elektroenergetskoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja sa slijedom osposobljavanja ranjenih postojećih elektroenergetskih objekata za pogon i izgradnju elektrana s dizelskim agregatima.

srpskoj strani, jer odlaskom snaga UN-a „neobavljena posla" i hrvatsko bi Podunavlje ostalo u njihovim rukama. Jedna važna sastavnica reintegracije bila je elektroenergetika. Unatoč zadovoljstvu s radom Provedbenog odbora Hrvatske elektroprivrede u pregovorima u lipnju 1997. moralo se pokazati konačnu odlučnost u poduzimanju pothvata za ostvarenje elektroenergetske reintegracije.

Sagledavanja energetskih uvjeta u hrvatskom Podunavlju

Nažalost, ostvarenje jamstva o pouzdanosti i sigurnosti opskrbe za potrošače u hrvatskom Podunavlju nije ovisilo samo o raspoloživosti dalekovoda i njihovoj sposobnosti prijenosa električne snage iz obranjenog u okupirani dio elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske, već i o raspoloživosti električne snage u obranjenom dijelu. Upravo potonja okolnost ni 1997., pet godina poslije Domovinskog rata, nije bila bez ograničenja.

Snaga se osiguravala iz prijenosne mreže s najvišim naponom 220 kV (vidi sliku u 2.4.4.), slabašne TE-TO Osijek i interventnih dizelskih elektrana u distribucijskoj mreži DE Vinkovci i PTE Slavonski Brod (ukupne instalirane snage 9+13=22 MW), a vršno opterećenje mreže na obranjenom području povećavalo se i približavalo prijeratnom, primjerice u 1990. bilo je 352 MW.

Potrošnja oba područja u zajedničkoj mreži čini okolnosti opskrbe još složenijima, a kod ispada iz pogona neke od sastavnica navedenih izvora opskrbe u doba velikih opterećenja, povećava se udio prisilnog ograničenja potrošnje, a čime se smanjivala razina pouzdanosti i sigurnosti opskrbe.

U toj 1997. godini ponovna uporaba dalekovoda 400 kV i trafostanice 400/110 kV Ernestinovo, postrojenja iz stručnih snova (inženjera, tehničara i elektromontera) više generacija bila je daleko na obzoru, a on je bio u magli. Naime, na samom početku pregovaračkog postupka hrvatska strana zahtijevala je utvrđivanje stanja TS 400/110 kV Ernestinovo kako bi se moglo pristupiti

izradi plana sanacije tog stanja do potrebnog za neku razinu pogona. Srpska strana prvo je odgađala baviti se stanjem tog postrojenja, a potom ga je svojatala glede nadležnosti za njegovu sanaciju, a što je bilo u duhu autonomaške velikosrpske politike. Konačno tek 25. 2. 1997. organiziran je stručni posjet onom što je ostalo od užasa ratnih razaranja od strane JNA (JA) i poslijeratne pljačke okupatorskih hordi (slika 3.36.)

Nadu u povećanje sposobnosti opskrbe većom snagom i s njezinom većom raspoloživosti, pružala je obnova DV 220 kV Đakovo–Tuzla s čijim je pogonom istok Hrvatske mogao dobiti novih 150 MW snage. No, ni taj objekt nije bio raspoloživ u tijeku okončanja elektroenergetske reintegracije, obnova je okončana u travnju 1998., pa nije bio oslonac jamstvu za sigurnu i pouzdanu opskrbu.

HEP je bio pred izazovom zahtjeva elektroenergetske reintegracije – sigurne i pouzdane opskrbe.

U godini početka misije UNTAES-a, 1996. godine, zabilježena je vršna snaga opterećenja u obranjenom sustavu od 329 MW [45]. Na okupiranom području hrvatskog Podunavlja vršna snaga područja u ljetnom razdoblju bila je oko 50 MW, a tijekom zime oko 80 MW (slika 3.37.). Slikom smo prikazali potrošnju u hrvatskom Podunavlju za pet potrošačkih područja definiranih mjestima priključenja napajanja iz Srbije i povezanih mreža na njih unutar područja. Podatci su prikupljeni iz pogonskih dnevnika

Brojni stupovi dalekovoda 400 kV na okupiranom području sravnjeni sa zemljom, prizori za rub pameti, mjere za poimanje razmjera razaranja.

Do mnogih porušenih mora se mora kroz minsko polje, nove opasnosti za život elektromontera i u poraću.

Obnova dugotrajna i skupa

Sinoptička ploča za lokalno upravljanje postrojenjem pružala je preglednost i sigurnost, toliko potrebnu za upravljanje složenim postrojenjem velike važnosti.

Slika suočenja velikog hepovog stručnjaka, dionika ideje, oblikovanja i izgradnje ove TS, sigurno mu je dušu obuzela tuga, a bol srce.

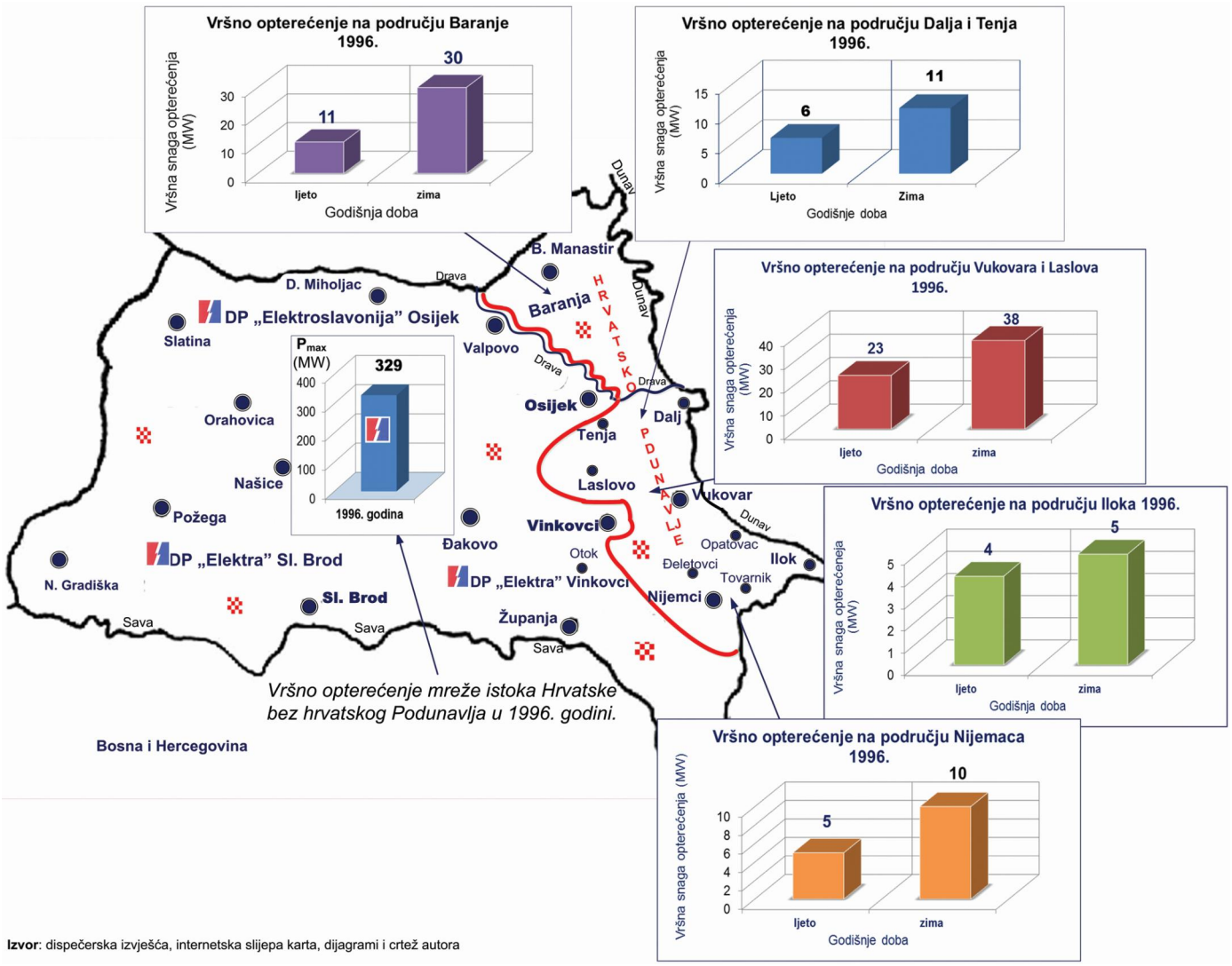

Postrojenje 400 i 110 kV potpuno razoreno, a igrom slučaja netaknuto granatom, opljačkano. Kabelski kanal na razmeđu postrojenja 110 kV i transformacije 400/110 kV, nekada, u vrijeme žičane komunikacije, autocesta signala, prazan, pokraden.
Kroz njega su inženjeri ESO, prvi u elektroprivredi RH, ostvarili pametne veze između logike diferencijalne zaštite sabirnica 110 kV i polja 110 kV.

Izvor: Arhiva ESO, HEP Vjesnik, slika autora.

Slika 3.36. Mreža 400 kV kao energetska spojnica Europe i zapadnog Balkana, a u njoj TS 400/110 kV Ernestinovo kao kamen temeljac elektroenergetske građevine za opskrbu električnom energijom potrošnje u Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, potpuno uništeni u poraću. Što su o tome znali i skrivali pregovarači srpske strane?

Izvor: dispečerska izvješća, internetska slijepa karta, dijagrami i crtež autora

Slika 3.37. Analize popunjenosti dnevnog dijagrama opterećenja pojedinih potrošačkih područja kazivale su o visokom večernjem vrhu opterećenja, a poznavanje gospodarskih prilika i podataka o broju stanovnika dalo je zaključiti o nemarnoj, ponegdje i rasipničkoj uporabi električne energije.

trafostanica tijekom obilaska elektroenergetskih objekata, a radi utvrđivanja njihova pogonskog stanja.

Iznosi vršnih opterećenja bili su za uvažavanje, a posebno oni u kasno jesenskom i zimskom razdoblju potrošnje. Ta je činjenica posebno značajna kada se uvaže „slabosti" tadašnjeg elektroenergetskog sustava na obranjenom području. Sve zajedno zahtijevalo je osposobljavanje napojnih vodova iz elektroenergetskog sustava na obranjenom području, ali i instaliranje interventnih izvora u blizini potrošnje kao prijeko potrebne rezerve tom napajanju.

Značajne razlike potrošnje razdoblja „ljeto" (uključujući i ranu jesen) u odnosu na kasnu jesen 1997. i „zimu" 1997./1998. godine, pružali su nam priliku ostvariti

mjerila sigurne i pouzdane elektroenergetske integracije u dva vrlo bliska koraka. U prvom s objektima koji mjerila zadovoljavaju kod manjih opterećenja i s drugima za čije stavljanje u pogonsko stanje treba više vremena, ali svakako dovoljno do razdoblja većih opterećenja.

Raspoloživi podatci (iz 1996.) i analize potrošnje i vršnih opterećenja ukazivali su na to da je u prvom, „ljetnom" koraku potrebno osigurati vršnu snagu za područja koja se reintegriraju u mrežu:

- Elektroslavonija Osijek
  - / Baranja – 11 MW
  - / Dalj – 4 MW
  - / Tenja – 2 MW
- Elektra Vinkovci
  - / Vukovar – 25 MW
  - / Ilok – 4 MW
  - / Nijemci – 5 MW

Istodobno s preuzimanjem radnika Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a, te prije početka provedbe plana elektroenergetske reintegracije, UNTAES i HEP morali su urediti odnose s dotadašnjim isporučiteljem električne energije za područje hrvatskog Podunavlja. Bila je to Elektroprivreda Srbije Beograd (u daljnjem pisanju EPS). Na sastanku tri strane u Vukovaru 21. srpnja 1997. dogovoren je nastavak isporuke električne energije pri čemu je HEP novi subjekt od 15. srpnja 1997., a isporuka se ugovara do 31. 8., odnosno prema potrebi do 1. 10. 1997. Utvrđena su mjerna mjesta, obračunska razdoblja, način razmjene mjernih podataka, cijena el. energije, način plaćanja (posredstvom UNTAES-a).

Veliko neizmireno potraživanje EPS-a od Elektroprivrede pod privremenim nadzorom UNTAES-a (približno 14 mil. USD) nije bilo predmet daljnjih rasprava s HEP-om.

Plan hitre elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja

HEP-ov plan hitre elektroenergetske reintegracije elektroenergetskog sustava hrvatskog Podunavlja počeo se ostvarivati od sredine lipnja 1997. sanacijom dalekovoda prijenosne i distribucijske mreže i instaliranjem dizelskih elektrana s privremenom uporabom. Pokrivanju predočenih vršnih snaga u ljetnom razdoblju, nazvanih i faza A, odlučilo se odgovoriti izgradnjom distribucijskog dalekovoda i izgradnjom dizelskih elektrana do kraja kolovoza 1997. (tablica 2.6.).

Odluka o izgradnji kabelskog dalekovoda 2 x 35 kV TS 35/10 kV Osijek Centar–TS 35/10 kV Bilje počivala je na mogućnosti njegove izgradnje u kratkom vremenu, raspolaganju prijenosnom snage dovoljnom za podmirenje vršnih opterećenja područja Baranje, zanemarive mogućnosti namjernih oštećenja od strane pritajenih neprijatelja, te korisnost i u mirnom budućem vremenu

Tablica 2.6. Sadržaj i sposobnost objekata za prvi korak elektroenergetske reintegracije [48]

Red. br.	Naziv objekta sastavnice potpore elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja	Raspoloživa snaga	Raspoloživo za pogon
1.	KDV 2 x 35 kV TS 35/10 kV Osijek Centar–TS 35/10 kV Bilje	30 MW	17.08.1997.
2.	DE u TS 35/10 kV Dalj	7,9 MW	19.08.1997.
3.	DE u TS 110/35/10 kV Vukovar 2	10,4 MW	20.08.1997.
4.	DE u TS 35/10 kV Vukovar 3	15 MW	10.09.1997.
5.	DE u TS 35/10 kV Tovarnik	5,2 MW	21.08.1997.
6.	DE Ilok (u krugu tvornice „Zvijezda")	4,8 MW	22.08.1997.
Ukupna raspoloživa snaga opskrbe reintegracijom faze A:		**73,3 MW**	10.09.1997.

(slika 3.38.). Izgrađeni dalekovodi pružali bi sigurnu opskrbu s prihvatljivim naponskim okolnostima do jesenskog razdoblja, a do kada se mora osposobiti za pogon DV 110 kV Valpovo 2–TS 110/35 kV Beli Manastir.

Uvažavajući vrijeme potrebno za obnovu nekog od dalekovoda koji spajaju elektroenergetske mreže obranjenog i okupiranog dijela istoka Hrvatske, a potrebnog za hitru elektroenergetsku reintegraciju ljeta 1997. godine, odlučilo se na preseljenje raspoloživih agregata iz Dalmacije i oblikovanje elektrana kao nadomjesnih izvora do osposobljavanja dalekovoda. Uz preseljenje, izgradnju i uporabu dizelskih elektrana valja istaknuti nekolicinu važnih značajki:

- Agregati su bili u posjedu HEP-a kao nadomjesni izvori električne energije na području Dalmacije (Split, Šibenik i Zadar), a agregati iz tada

Na ulazu u Bilje, na pročelju razorene zgrade nekadašnjeg restorana „Turski most", dočekao nas je ćirilični grafit s neostvarenom željom pobunjenih Srba, srpskih paravojnih jedinica i okupatorske JNA. Tu su bili, vratili se i ostaju oni koji Hrvatsku drže kao domovinu, a domovina se ljubi bićem cijelim.

Kabelski dalekovod 2 x 35 kV koji je bio temelj hitre elektroenergetske reintegracije, polagao se dalje, do odredišta, TS 35/10 kV Bilje. Cilju predani radnici „Elektrodalmacije" Split i tvrtke izvoditelja građevinskih radova, radili su iz obveze i ljubavi prema domovini kojoj se vraća oteta gruda.

Uz ravnu cestu Osijek – Bilje, što spaja Slavoniju i Baranju, u dravski nasip kojim se cesta pruža, položeni su energetski kabeli za elektroenergetsku reintegraciju Baranje. Prema Bilju se kopalo, polagalo kabel, … bez obzira na neugodnosti kojima će se tamo biti izloženo od ratnih doseljenika.

Slika 3.38. Izgradnjom dvostrukog kabelskog dalekovoda 35 kV od TS 35/10 kV Osijek Centar do TS 35/10 kV Bilje ostvaren je prvi korak elektroenergetske reintegracije Baranje. U tom pothvatu, po tko zna koji put, iskazano je zajedništvo HEP-ovih poslovnih jedinica. Nemjerljiv doprinos brzoj i kvalitetnoj izgradnji, znanjem i hrabrošću svog toplog južnjačkog srca, dali su radnici Elektrodalmacije Split. Slavonska će duša njihovo djelo zauvijek nositi u sebi.

postojećeg DE Vinkovci djelomično su raspoređeni u DE Ilok.

- Poslove demontaže, transporta i ponovne montaže agregata vodila je Direkcija za proizvodnju, a operativna, produžena ruka bila je Termoelektrana – toplana Osijek (TE-TO Osijek), dok je ugovorni izvoditelj tih poslova bila tvrtka „Đuro Đaković“ – Montaža d. d. Slavonski Brod.
- Korisnik DE u hrvatskom Podunavlju bila je TE-TO Osijek, te je ona imenovala svoju odgovornu osobu za cijeli pothvat kao i za pothvate uz pojedine DE na izabranim lokacijama.
- Projekte za instaliranje DE na pojedinu lokaciju izradio je „Đuro Đaković“ Inženjering Sl. Brod.
- Elektromontažne radove prilagodbe trafostanica za potrebe priključenja i pogona DE-na s mrežom izvodile su stručne ekipe distribucijskih područja Elektroslavonije (DE Dalj), Elektre Zagreb (DE Vukovar 2), Elektroprimorje Rijeka (DE Vukovar 3), Elektroistra Pula (DE Tovarnik) i Elektre Bjelovar (DE Ilok).
- Koordinaciju poslova, različite upute i *ad hoc* tehnička rješenja za prilagodbu trafostanica potrebi priključenja i pogona DE s mrežom (primarna i sekundarna oprema, funkcije telekomunikacija, vođenja pogona, zaštite od kvarova i smetnji, mjerenja pogonskih veličina…), vodila je i davala struka Elektroslavonije Osijek.
- Kako bi se s raspoloživim agregatima pouzdano pokrile potrebe potrošnje Vukovara i bliže okolice, potrebno je, a najkasnije za vrijeme kasne jesenske i zimske potrošnje, rasteretiti TS 110/35/10 kV Vukovar 2 s opterećenjem TS 35/10 kV Laslovo.
- U DE je od strane TE-TO Osijek za potrebe učinkovitog i sigurnog rada elektrane organiziran smjenski rad dva djelatnika strojarske i dva elektrostruke u četiri smjene, a dežurnog uklopničara za poslove s mrežom i potrošnjom osiguralo je nadležno distribucijsko područje.
- Elektrane su s gledišta uporabe (vođenja pogona) bile u isključivoj nadležnosti nacionalnog dispečerskog centra u Osijeku.

Instaliranje interventnih DE u teškom trenutku za život u poraću na području Dalmacije, govori o iskrenoj odgovornosti i značajnoj ulozi Hrvatske elektroprivrede u podnošenju posljedica rata, a njihovo preseljenje na istok Hrvatske (Slavonija i zapadni Srijem), kao potporu elektroenergetskoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja, nedvojbeni je pokazatelj sveprisutnosti i domoljubnosti u zadovoljenju državnih potreba.

Drugi korak plana hitre elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja, ili faza B, odvijala se istodobno s fazom A, ali s nešto dužim vremenom dolaska do ostvarenja. Ostvarenje je moralo doći prije jesenskih vršnih opterećenja (tablica 2.7.) [48].

Dalekovodi 110 kV bili su najznačajniji za trajno sigurnu i pouzdanu opskrbu područja Baranje i Vukovara, a njihovoj funkciji osnovnog napajanja potporu rezerve

Tablica 2.7. Sadržaj i sposobnost objekata za drugi korak elektroenergetske reintegracije

Red. br.	**Naziv objekta sastavnice potpore elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja**	**Raspoloživa snaga**	**Raspoloživo za pogon**
1.	DV 110 kV TS 110/35/10 kV Valpovo 2–TS 110/35/10 kV B. Manastir	40 MW	05.09.1997.
2.	DV 110 kV TS 110/35/10 kV Vinkovci 1–TS 110/35/10 kV Vukovar 2	40 MW	30.09.1997.
3.	KDV+ZDV 35 kV R Osijek Nemetin–TS 35/10 kV Dalj	15 MW	08.09.1997.
4.	KDV 10 kV TS 35/10 kV Osijek Istok–KTS 14 Nova Tenja	5 MW	16.09.1997.
5.	ZDV 35 kV TS 35/10 kV Đeletovci–TS 110/35/10 kV Nijemci-TS 35/10 kV Tovarnik	10 MW	29.09.1997.
6.	ZDV 20 kV TS 35/20 kV* Opatovac–Šarengrad	4 MW	18.09.1997.
Ukupna raspoloživa snaga opskrbe reintegracijom faze B (∑1-5):		**110 MW**	30.09.1997.

* Ovaj je dalekovod trebalo tek izgraditi.

pružali su dalekovodi 35 kV i izgrađene dizel elektrane (iz faze A).

Obnova razorenog dijela, na području Osijek – Sarvaš, nadzemnog DV 35 kV TS 110/35/10 kV Osijek 2–TS 35/10 kV Dalj, bila je spora ponajviše dužinom trase za razminiranje, zato se odlučilo zaobići taj dio izgradnjom kabelskog dijela od rasklopišta Nemetin do stupa br. 24. na početku Sarvaša.

Opskrbu Tenje i okolnog područja moralo se vratiti na Osijek (tijekom okupacije bila je na Dalju) što je zbog miniranosti duge trase voda opravdalo pribjegavanje izgradnji kabelskog dalekovoda 10 kV.

Kako bi se najbolje iskoristilo obnovljeno napajanje iz mreže 110 kV, bilo je potrebno obnoviti mrežu 35 kV na području Đeletovci – Nijemci – Tovarnik.

Posebnost te faze bila je i u tome što je među objektima koji su ostvarivali zadaću pripojenja domovinskom elektroenergetskom sustavu, bio i objekt s kojim se ostvarivala energetska nezavisnost s opskrbom iz domovinske mreže. Mislimo na izgradnju transformacije 35/20 kV (4 MVA) u TS 35/10 kV Opatovac i spojnog dalekovoda 20 kV TS Opatovac–Šarengrad, a u funkciji opskrbe područja Iloka (do tada priključeno na Bačku Palanku). Tim pothvatom ostvaren je povijesni događaj pri kojem se potrošačko područje Iloka i njegova atara pripojilo grudi elektroenergetskog sustava Hrvatske elektroprivrede. Namjere s istim ciljem imali smo i početkom praskozorja rata, ali su našu kolebljivost oko izbora tehničkog rješenja preduhitrila ratna osvajanja JNA i velikosrpskih paravojnih jedinica (vidi 1.5.4.).

No, temeljno obličje napojne i razvodne mreže 20 kV područja Iloka postalo je pogonski složeno sa slabom mrežom, a u slučaju nastanka spontanog zemljospoja postojao je problem visoke razine prenapona, odziva i selektivnog djelovanja zaštite, a potom i prepoznavanja odsječka mreže u kvaru. Proučavanjem tog problema, nakon prvih nevolja kod kvarova, predloženo je rješenje kojim se utjecalo na značajno sniženje razine navedenih problema i smanjilo broj i trajanje prekida opskrbe električnom energijom [52].

S tehničkih motrišta možemo smatrati i povijesnim događajem paralelni pogon dizelskih elektrana u Vukovaru 2, Vukovaru 3, Tovarniku i Iloku povezanih vodovima i brojnim transformacijama (35/10 kV, 35/20 kV, 10/20 kV i 0,4/10 kV), kao i prelazak u njihov otočni pogon. Bilo je i problema s održanjem kakvoće napona, preuzimanjem opterećenja, tokovima jalove snage [48]. No, za sve se našlo prihvatljivo rješenje, a pomogla je i posebna uputa o vođenju pogona elektrane i mreže, posebno za zimski režim.

Radeći na koncepciji hitre elektroenergetske reintegracije, osim predstavljenih pothvata u dvije faze, a koje su završene potkraj rujna, dakle prije ranojesenskog povećanja opterećenja, istaknuli su se i pothvati obnove na nekolicini objekata kao usporedni prioriteti. Navodimo najvažnije:

- Rasklopište 10 kV RVI Osijek – Antunovac – Ernestinovo – TS 35710 kV Laslovo (rasterećenje čvora TS Vukovar 2 nakon ostvarenja faze A) i
- Sanacija oštećenja KDV 35 kV TS Vukovar 2–TS Vukovar 3 (potrebno za zamišljeni rad elektrana u Vukovaru nakon ostvarenja faze A).

Valja kazati i da su izgradnju i sanacije u funkciji elektroenergetske reintegracije pratili, u najnužnijoj mjeri, pothvati kojima se poboljšavalo zatečeno pogonski nepouzdano stanje objekata (neodržavani, provedene neprikladne zamjene ili rekonstrukcije…), a koji su pogonom povezani s ključnim objektima elektroenergetske reintegracije. Temeljiti zahvati obnove ostavljeni su za ostvarivanje u dugom razdoblju poraća.

Reintegrirano opterećenje – izazov za sigurnu opskrbu iz ranjenog sustava

S puštanjem u pogon druge skupine elektroenergetskih objekata, nekako zadnjih dana rujna, bilo je moguće podmiriti potrošnju i vršno opterećenje u hrvatskom Podunavlju napajanjem iz prijenosne i distribucijske mreže s dovoljnom rezervom u putovima i izvorima (slika 3.39.). No, bilo je to breme za snagu kojom je raspolagao elektroenergetski sustav istoka Hrvatske.

Izazov za objedinjeni elektroenergetski sustav istoka Hrvatske stigao je 31. listopada 1997. [45], [46], ponajprije zbog opskrbe hrvatskog Podunavlja, ali i zbog

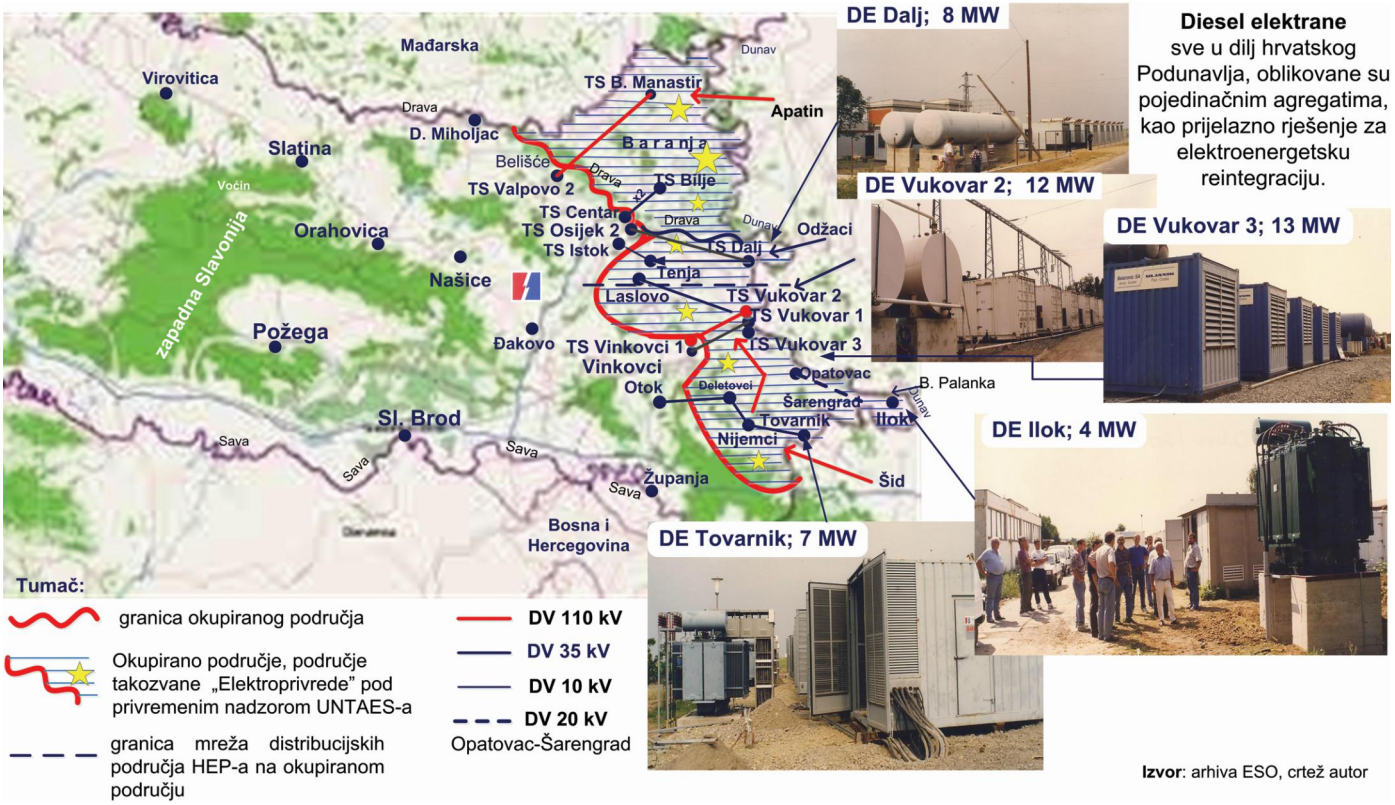
neuobičajene hladnoće već tijekom rane jeseni. Naime, dogodilo se povećanje vršne snage potražnje od oko 100 MW u odnosu prema vršnoj snazi tog mjeseca u posljednje tri godine. Dijagram opterećenja za navedeni datum pokazuje vršnu snagu od 349 MW, što je samo 3 MW manje od ostvarenog predratnog vršnog opterećenja 1990. Na dijagramu vidimo doprinose pojedinih „izvora", pa i satni doprinos dizelskih elektrana od približno 15 MW (slika 3.40).

Velike vrijednosti vršnog opterećenja nastavile su se, pa se sredinom prosinca dogodilo vršno opterećenje veće od predratnog: ukupno 364 MW (uključujući opskrbu Orašja na razini 10 MW). Doprinos kakvom-takvom rasterećenju elektroenergetskog sustava dale su dizelske elektrane ukupne instalirane snage 43,3 MW priključene u funkciji elektroenergetske reintegracije na distribucijsku mrežu. U sagledavanju mogućnosti podmirenja vršnog opterećenja moglo se računati i na snagu DE Vinkovci (9 MW) i PTE Slavonski Brod (13 MW) koje su izgrađene 1996. godine (ukupno 22 MW).

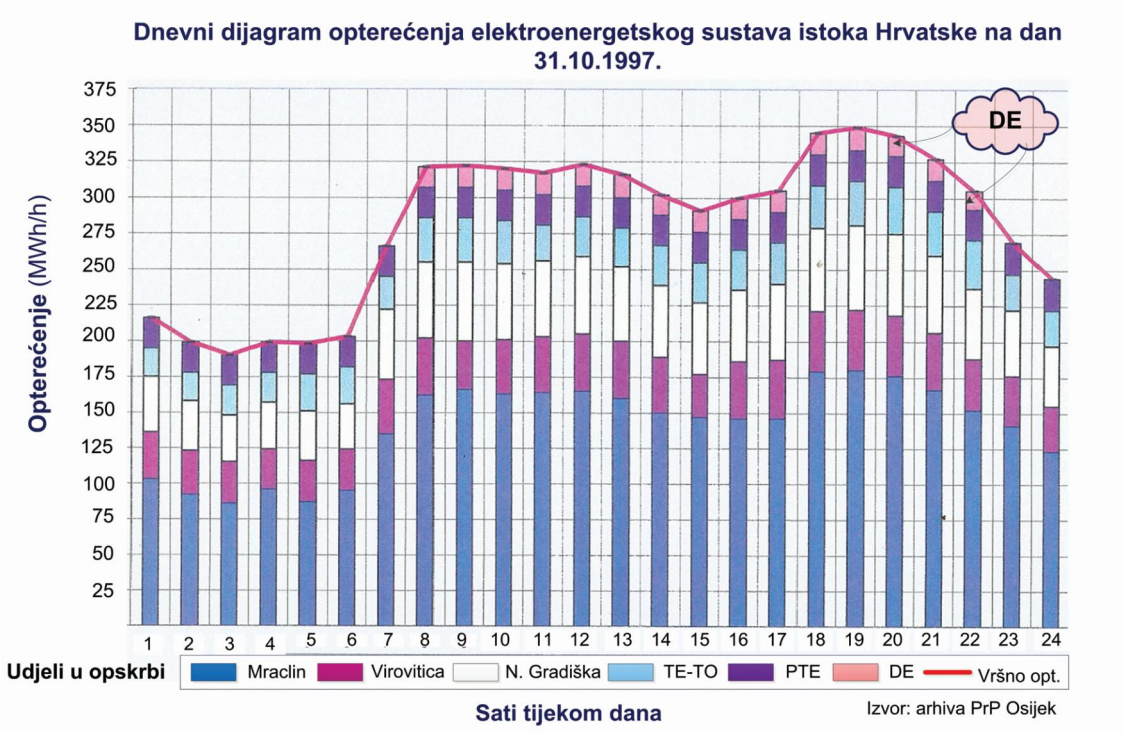
Da korisna uloga dizelskih elektrana u opskrbi nije bila svedena samo na prvi korak elektroenergetske reintegracije, već i u godinama što su slijedile, pokazala je prateća studija naslova:

Pogon diesel elektrana s raspoloživim elektroenergetskim sustavom hrvatskog Podunavlja (Energetski institut „Hrvoje Požar" Zagreb).

Glavna energetska poruka studije ukazala je na važnost zajedničkog rada elektrana i mreže glede naponskih

Slika 3.39. Zajedništvo HEP-a u ostvarenju hitre elektroenergetske reintegracije osjetili smo kao zraku Sunca nakon tmurnih dana. Nama, sinovima ravnice, bila je potrebna pomoć, ali više od nje potvrda osjećaja da nismo sami ni u trpljenju zbog izgubljenih života i uništenih dobara, ni u osjećaju sreće koju je donijelo povrat otuđenog.

Slika 3.40. Mreža prijenosa el. energije, kao izvor el. energije za potrošnju Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, nije ni blizu predratnom stanju, a vršno opterećenje u ranu jesen 1997. već je blizu onom iz 1990. Strepnja za sigurnost opskrbe je opravdana, zima s prisilnim ograničenjima potrošnje je vjerojatnost. Ožiljci rata teže zacjeljuju u mraku i nesigurnom svjetlu i toplini. U ratu je tako moralo biti, ali u miru – dvojili su potrošači.

okolnosti u zimskom razdoblju, a to je posebno vrijedilo za područje Nijemaca i Iloka. Otočni pogon elektrana u doba zimskih opterećenja ne bi bio održiv bez prisilnog ograničenja potrošnje. Tako su reintegracijom hrvatskog Podunavlja instalirane dizelske elektrane dobile energetsku funkciju interventnih, a ne elektrana za trajni pogon.

Za održiv pogon ranjenog elektroenergetskog sustava na istoku Hrvatske u vrijeme najvećih opterećenja, za spašavanje od preopterećenja glavnih opskrbnih dalekovoda, pokazao se korisnim sustav kompenzacije jalove snage i u prijenosnoj (TS 220 kV Đakovo, Međurić i Mraclin – ukupno 46,7 Mvar) i u distribucijskoj mreži (uključujući TS Virovitica i Nova Gradiška – ukupno 58,7 Mvar), a koji se ciljano, uz velike napore, izgradio od 1994. do 1996. godine [53], [54].

Provjera uvjeta rada postojeće zaštite od kvarova u sustavu pri radu elektrana ukazala je na pojedine slučajeve mogućih neselektivnih ispada sastavnica mreže i/ili elektrana. Kako se ocijenilo da se potpuna selektivnost može postići samo sveobuhvatnom izmjenom i dopunom postojeće zaštite, a kako se radi o interventnim elektranama, načinjene su samo prijeko potrebne izmjene djelovanja zaštite i automatike (blokirano automatsko tropolno ponovno uključenje). Za prepoznavanje pogonskih događaja, dispečerima se načinio pregled mogućih scenarija neselektivnih ispada za očekivana obličja pogona mreže i elektrana, a to se koristilo do uspostave pogona mreže bez interventnih elektrana.

Elektroenergetska reintegracija hrvatskog Podunavlja davala je razvidne poruke struci Hrvatske elektroprivrede da elektroenergetski sustav istoka Hrvatske

zahvaćen Domovinskim ratom, obranjeni i oslobođeni dio, vapi za žurnom sanacijom ratnih šteta na sastavnicama sustava, obnovom pogonskih funkcija i razvojem.

Zadovoljstvo osjećajem i mišlju „kakav-takav, ali elektroenergetski sustav istoka Hrvatske je cjelovit, otuđeno je vraćeno“ nije se smjelo dugo živjeti.

Preuzimanje potrošača

Elektroenergetski sustav postoji i ostvaruje svoju funkciju zbog onih kojima je potrebna električna energija, zbog potrošača koji se na različite načine i za različite potrebe koriste tom vrstom energije. Reintegrirajući elektroenergetski sustav hrvatskog Podunavlja, pod privremenim nadzorom UNTAES-a, u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede bilo je potrebno preuzeti i njegove korisnike, potrošače.

Kada je sredinom lipnja 1997. HEP uzeo u svoje ruke postupak reintegracije, procjenjivalo se da će distribucijskim područjima Elektroslavonije Osijek i Elektre Vinkovci pripasti podjednako, oko 30 000 potrošača svakom.

HEP je ustrajao na postupku obilaska svakog potrošača i utvrđivanja stanja brojila na obračunskom mjernom mjestu. Raspored i plan rada načinilo je svako distribucijsko područje, a posebno se procjenjivala sigurnost radnika i potreba pratnje od strane zaštitara UNTAES-a. Za taj dio postupka organiziran je velik broj ekipa u svakom distribucijskom području, a ekipu su činili po jedan radnik distribucijskog područja HEP-a i radnik Elektroprivrede pod privremenom upravom UNTAES-a (u daljnjem pisanju: Elektroprivreda). Ukupno je na tom poslu angažirano 45 ekipa po dva radnika s 40 vozila, nabavljeno je 60 novih kompleta alata, kao i drugih prijeko potrebnih sredstava za izvršenje poslova postupka (prije svega radna odijela i sredstva zaštite na radu).

Pri dolasku na obračunsko mjerno mjesto potrošaču se uručio letak u kojemu mu se potanko objašnjava događaj elektroenergetske reintegracije, postupak očitanja i obračuna, njegova potrošačka prava, nadležna organizacijska jedinica, brojevi telefona za njegove pojedine potrebe…

Odgovornim ponašanjem pojedinih rukovodnih osoba Elektroprivrede unaprijed je ukazano na neke bitne osobine sustava obračunskih mjerenja, pa se one loše moglo mijenjati u pravom trenutku, ne gubeći nepotrebno vrijeme. Tu prije svega mislim na mjesta potrošnje bez brojila električne energije, kojih je bilo oko 10 000, te dvotarifnih obračuna bez uklopnog sata na mjernom mjestu (oko 5000).

Kao vlasnik obračunskog mjernog mjesta HEP je na svako brojilo i uklopni sat stavio svoju novu plombu (bilo je potrebno oko 100 000 komada).

Posebno važne, ne i jednostavne, bile su one zadaće kojima se povezivalo i prilagođavalo informatički sustav HEP-a sa sustavom Elektroprivrede u Vukovaru i B. Manastiru, a za potrebe stvaranja baze podataka potrošača s njihovim i podatcima obračunskog mjernog mjesta. Informatičari su dali ogroman doprinos u tom posljednjem koraku elektroenergetske reintegracije, pa je u listopadu 1997. završen postupak reintegracije potrošača, kao da nikad i nisu pripadali nekoj drugoj Elektroprivredi. Zajedno s informatičarima značajan doprinos brzoj i potpunoj reintegraciji potrošača dali su stručnjaci za podatkovne komunikacije uvođenjem modemskih veza HPT-a između: Osijek – B. Manastir, Vukovar – Vinkovci i Ilok – Vinkovci.

Broj potrošača na području hrvatskog Podunavlja koji su radnicima Hrvatske elektroprivrede otvoreno iskazali netrpeljivost, zaključali vrata i nisu dopustili pristup obračunskom mjernom mjestu, bio je neočekivano mali, tek oko 0,1 % (60 potrošača). Taj podatak nije u nama učvrstio osjećaj da smo u razmišljanju zatečenih potrošača dobrodošli na svoje.

Konačno utvrđivanje ratnih šteta na nekad okupiranom području Elektroslavonije

Nakon objedinjavanja distribucijske mreže Elektroslavonije u okupiranom dijelu hrvatskog Podunavlja s mrežom u obranjenom području i kada se vratio suverenitet upravljanja svim funkcijama distribucije kao elektroprivredne djelatnosti (zaposlenici, imovina i potrošači), stekli su se regularni uvjeti za utvrđivanje ratnih šteta.

Na način sukladan mjerodavnom Zakonu i prema uputama republičkog povjerenstva, izrađen je elaborat „Ratne štete na nekad okupiranom području Republike Hrvatske u vlasništvu DP Elektroslavonije Osijek". Već 9. listopada 1997. Republičko povjerenstvo za ratne štete ovjerilo je elaborat. Prikazujemo iznose i udjele ratnih šteta u distribucijskoj mreži Elektroslavonije na nekad okupiranom području po jedinicama lokalne samouprave (općine) i po sastavnicama distribucijskog sustava, te radnoj opremi (slika 3.41.).

Uspoređujući ukupni iznos ratnih šteta na nekad okupiranom području, koji smo utvrdili nakon okončanja postupka reintegracije i koji je ovjeren, s iznosom nakon prvog uvida u stanje distribucijske mreže Elektroslavonije (vidi u 3.2.4., iznos od 43,6 mil. USD ili 67,8 mil. DEM), uočavamo razliku (oko 7 mil. DEM), a valja vjerovati procjeni iz elaborata jer je utvrđivanje provedeno u bitno povoljnijim okolnostima, a i neke štete već su bile otklonjene u postupku reintegracije.

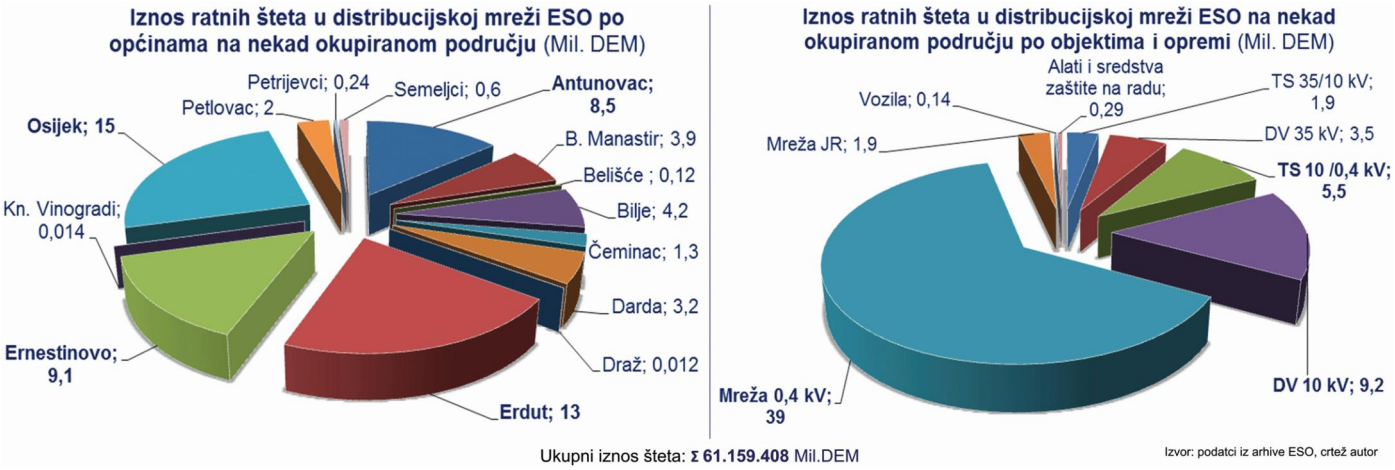
U svim vremenima treba iskazivati riječi pohvale za ideju i predanost ostvarenju poslovne zadaće, ali u vremenima u kojima se određuje budućnost ili sudba domovine ne treba se stidjeti velikih riječi o velikim zaslugama za dobro što su zajedno učinili hepovci, od generalnog direktora do posljednjeg radnika na elektroenergetskoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja.

3.4. Rane i ožiljci na dobrima i ljudima

Završetak postupka vraćanja otuđenog dijela elektroenergetskog sustava hrvatskog Podunavlja i njegovo pripojenje elektroenergetskom sustavu Republike Hrvatske, te preuzimanje upravljanja elektroprivrednim poslovima na nekad okupiranom području, bio je trenutak kad nam je rat na ovim prostorima postao tužno sjećanje koje neće, u godinama što prolaze, blijedjeti.

Ukupne štete na materijalnim dobrima Elektroslavonije i odlučnost u sanaciji

Uvažavajući iznos ratnih šteta na obranjenom području, približno 20 mil. DEM, možemo iskazati ukupni, zaokruženi, iznos ratnih šteta blaga Hrvatske elektroprivrede o kojem je skrbila Elektroslavonija Osijek na 81 milijun DEM ili 52 mil. USD. Bilo je to više od iznosa kredita EBRD-a namijenjenog za sanaciju ratnih šteta kod 11 distribucijskih područja pogođenih ratnim zbivanjima (45 mil. USD).

Slika 3.41. Kad je završena elektroenergetska reintegracija, kad su prestali pregovori koji ne vode cilju, kad se za hrvatsko Podunavlje moglo reći „nekada okupirano područje", moglo se objektivno utvrditi materijalnu štetu. Potreban izrazito visok iznos financijskih ulaganja za sanaciju i obnovu postalo je novo obilježje poslovanja.

Potkraj travnja 1998., u bazu podataka posebne računalne aplikacije Direkcije za distribuciju unesen je „Plan sanacije ratnih oštećenja do konačne obnove“ (prilog u arhivi ESO), s procjenom potrebnih ulaganja od navedenih 81 milijun DEM.

U trenutku kada su naša promišljanja bila u postupku sagledavanja stvarnog stanja distribucijske mreže, a okrenuti prema budućnosti, u plan sanacije uvrstili smo i neke objekte u pogonskom stanju koji su zbog rata bili zapostavljeni u svakom obliku održavanja i to ne malo vremena (sedam godina). Jer, ulagati samo u objekte bez pogonskih sposobnosti, razorene, bio bi krug koji se ne bi zatvorio. To je potvrdio i jedan pogonski događaj u mreži prijenosa električne energije na Veliki petak 1997. koji je doveo do mraka u Osijeku i okolici, a mi smo u opisu događaja nadležnoj direkciji ironično pitali: Čujemo li, sad je na redu Slavonija?

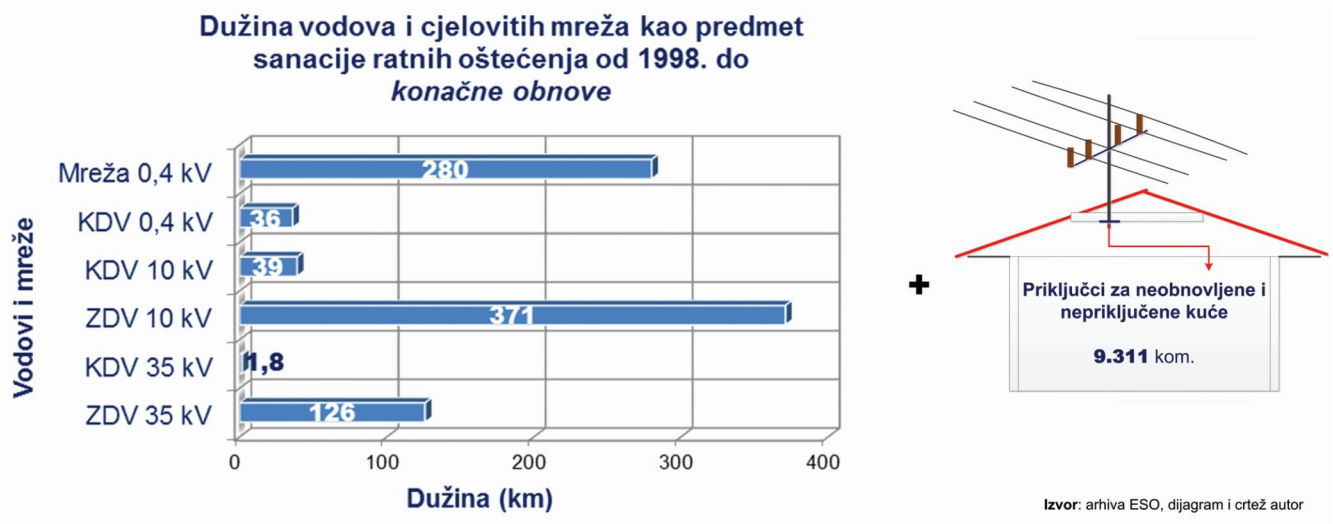
Unatoč tome što smo od 1992. otklonili velik broj oštećenja sastavnica mreže, poslovnih objekata, vozila i mehanizacije, pred nama je bio i dalje opsežan posao sanacije i obnove uz veliki iznos financijskih ulaganja. Kako bismo to dočarali na razvidan način, prikazujemo zahvate u mreži izražene u količini, u kilometrima vodova i tisućama priključaka neobnovljenih ili kuća bez valjanog priključka (slika 3.42.).

Unatoč tome što je konačno utvrđivanje materijalnih ratnih šteta stručno-administrativni čin, utvrđenost posljedica rata i okupacije na blagu Hrvatske elektroprivrede, uključenje financiranja otklanjanja ratnih šteta u redovne planove poslovanja, djelovalo je umirujuće na naš duh, poruka je bila razgovijetna: Domovinski rat okončan je našom pobjedom, živimo u vremenu s njegovim posljedicama – idemo ih promijeniti.

S posljedicama rata u poraću nije bilo lako živjeti. One tragične, ljudske, ponovno su vraćale tugu i suze u oko, a one materijalne tražile su težak rad i znoj na sanaciji i obnovi elektroprivrednog blaga što je trajalo do kraja prvog desetljeća novog 21. stoljeća.

Radnici u ozračju mira i prestanku patnji

Patnje radnika i njihovih obitelji, kao i oživljci na njihovoj duši bili su brojni i različitih uzroka. Sve je pak morila neizvjesnost trajanja rata, mira s okupiranim zavičajem i konačnog stanja zemljovida domovine na području

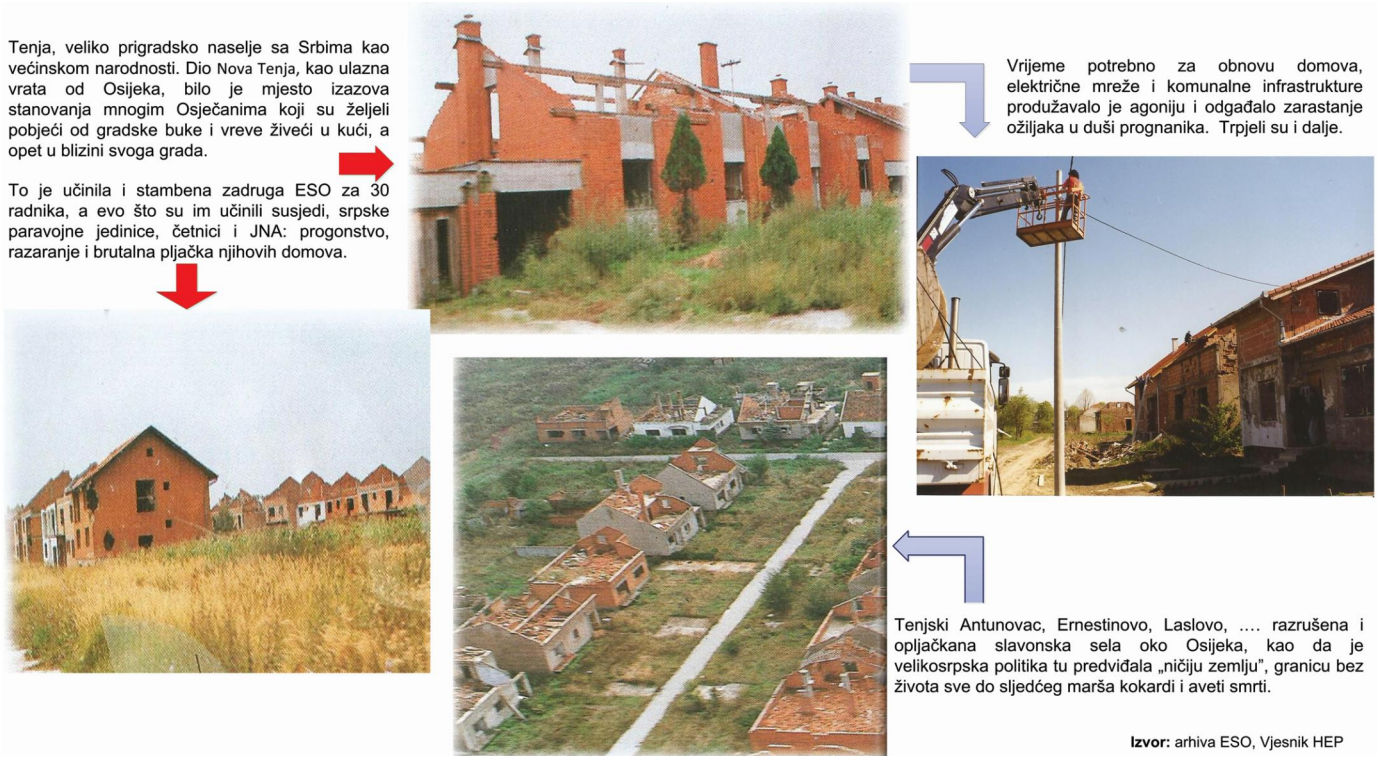

Slika 3.42. Naše zadovoljstvo koje je donijela mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja i mir za istok Hrvatske nije umanjila spoznaja o poslu koji čeka HEP-ove ratnike svjetla i topline do konačne obnove. Ispred svega bili su pothvati kojima se omogućavao povratak prognanih i drugi kojima se ublažavala patnja stanovnika uzrokovana ratom.

Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Kroz sve tri tjeskobe prošli su oni koji su u ratu ostali tu.

U dugom razdoblju poraća s okupiranim područjem hrvatskog Podunavlja (1992. – 1997.), a prije njegova objedinjavanja s domovinom, svojim domovima vratili su se oni radnici kojima je vlastiti život bio svetost i koji su ostavili grad, prijatelje i svoje poduzeće u nemilosti neprijatelja. Oni koji nisu ostali tu, ali nisu otišli na stranu područja neprijateljske okupacije već u europske države, vratili su se financijski istrošeni, ali bez ožiljaka rata, bez žrtava rata, tek poneki sa spuštenim pogledom i grižnjom savjesti. Krenuli su u novi život bez tjeskoba i ožiljaka rata, tražili su novi posao, nitko u HEP-u, jer znali su da postoje nesavladivi pravni i moralni zidovi. Njih se elektroenergetska reintegracija nije ticala, ostali su zauvijek izvan aktivnih poslovnih događaja i stanja tjeskobnog duha svojih, dojučerašnjih, radnih prijatelja.

Oni koji nisu ostali tu, a svoj i život svoje obitelji htjeli su živjeti na tragu velikosrpskih ideja i koji su podržavali otuđenje hrvatskog Podunavlja od majke Hrvatske, te tijekom okupacije tamo živjeli i radili u elektroprivrednim društvima, dobili su mirovnim sporazumom oprost grijeha izdaje domovine. Postupkom preuzimanja zaposlenika u okviru elektroenergetske reintegracije dobili su oprost grijeha napuštanja poslova radnog mjesta te su ponovo stupili u radni odnos i radni raspored HEP-ovih organizacijskih jedinica na istoku Hrvatske. Bio je to politički oprost koji je stajao nadmoćno ispred osjećaja radnika koji su ostali tu, te koji nije dopustio mnogim radnicima koji drže oprost temeljem našeg svjetonazora, oprostiti im osobnim osjećajem.

Slika 3.43. Duša prognanička trpjela je udarac za udarcem. Napuštanje doma, prognanički život, čekanje na mogućnost povratka, konačno dan oslobođenog puta do doma, kad tamo dom kakav se ne poznaje. No od doma čovjek ne odustaje, daje sve od sebe za njegovu obnovu i vrati život u njega.

Od ukupno 121 radnika Elektroslavonije koji su dobili otkaz ugovora o radu zbog neopravdanog nedolaska na posao (vidi 2.6.2.), njih je 30 postupkom mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja „pomilovano“, oprošteno im je, i potpisali su novi ugovor o radu s Elektroslavonijom (16), Elektrom Vinkovci (12) i Elektroprijenosom Osijek (2).

Taj dio postupka reintegracije zaposlenika u Hrvatsku elektroprivredu bio je izvor tjeskobnih osjećaja radnika koji su ostali tu.

Među radnicima Elektroslavonije koji su bili prognani iz svojih domova, njih ukupno 75 s 31. 12. 1992., bilo zbog okupacije ili razorenosti doma djelovanjem neprijateljske artiljerije, 71 radnik s obitelji imao je dom na reintegriranom području (u 2.6.2. vidi sliku s brojem prognanika po naselju).

Prognani radnici i njihove obitelji dočekali su reintegraciju hrvatskog Podunavlja i mogućnost posjete domu, kao ozebao Sunce, kao žedan vodu, kao gladan kruh.

Obilazak doma, nakon šest dugih godina, donio je bol za dušu prognanika, bilo da je razoren, zarastao u korov i divlje raslinje, nastanjen nekim nepoznatim ljudima ili prognaničkom obitelji s druge strane, samo opljačkan (slika 3.43.). Nije bilo doma u koji se prognanik mogao vratiti sutra, sretan, s osmjehom na licu.

Suočeni s ruševinom nekad lijepog doma, radnici prognanici svu svoju bol i patnju iz progonstva, i slavonski ponos zbog povratka, pretvorili su u inat obnove i rađanja novog života pred kojim su ustuknuli bivši kolege Srbi koji im se nisu nadali. Organizirana pomoć u obnovi domova radnika prognanika potvrđivala im je što su osjećali, da nisu sami.

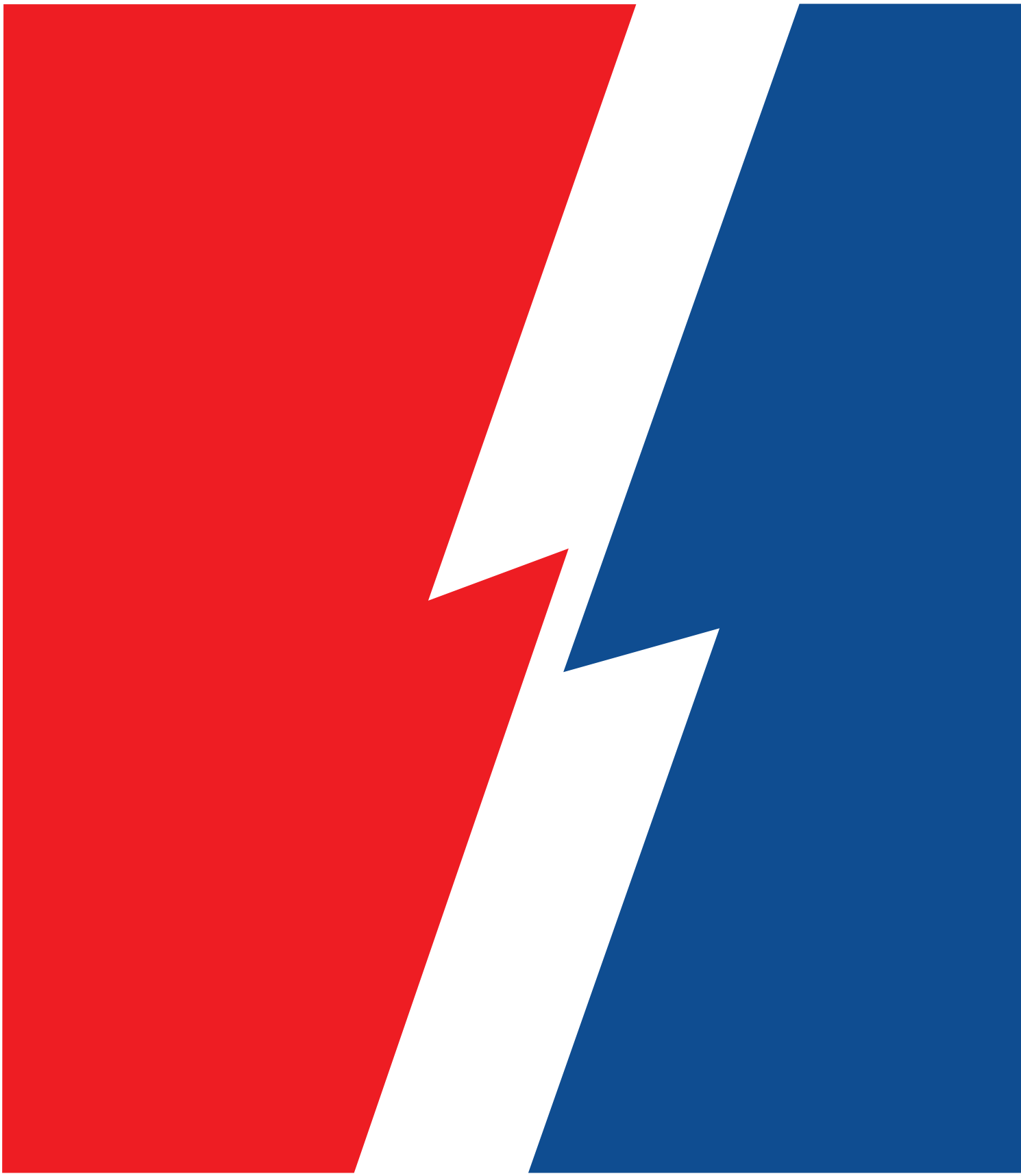
Hrvatska elektroprivreda, napose Elektroslavonija, u Domovinskom je ratu uvijek stajala uza svoje radnike i pomagala im svladavati tegobe. Tako je to činila i u postupku povratka radnika prognanika njihovim domovima, pomagala je na različite načine obnovu domova i pružala prvu socijalnu pomoć (vidi mjere pomoći u 2.6.2. pod „Svekolika skrb o životu radnika i njegove obitelji u ratu i poraću“).

Pomoć prognanicima nije dolazila samo s razine društva kao institucije, već i s razine ljudske solidarnosti kolega radnika okupljenih u zakladu utemeljenu na uzvišenom ljudskom načelu odnosa prema drugom, prepoznatljivog u izričaju „dobro je činiti dobro“.

Ponekad je pomoć bila u riječima nade i podrške strpljenju do povratka, a to, vjerujem, može duši prognanika odagnati tjeskobu i donijeti mir i kada ožiljak na duši ostane.

Iz osobnih razgovora s radnicima prognanicima tijekom dugog progonstva zračila je njihova patnja. Nakon prvih posjeta domu, unatoč tuzi i suzama zbog njegova stanja, prepoznavala se odlučnost u obnovi kao korak na putu prema sreći.

Djeca ovih atara na istoku Hrvatske koja su morala otići daleko od svog doma i svojih roditelja, povratkom su doživjeli sreću, a dalje kroz život ih prati majčin rubac prepun suza kod rastanka pri odlasku i susrtea pri povratku. Patnju jedino može otjerati sreća, jer ona je smisao života nas ljudskih bića.

4. Priznanje za domoljublje i ostvarenja u obrani Republike Hrvatske

4.1. Priznanja Republike Hrvatske radnicima Hrvatske elektroprivrede

Veličina i vrijednost doprinosa Hrvatske elektroprivrede pobjedi u Domovinskom ratu diljem Hrvatske bila je priznata u vremenu rata i kasnije do današnjih dana. Priznanja su iskazivana od stanovnika, ostavljenih i usamljenih ljudi, vojnika i dužnosnika Hrvatske vojske, energetskih stručnjaka, gospodarskih subjekata, društvenih institucija... Stjegonoše i vojnici u ratu za svjetlo i toplinu, tvorci razloga za pohvale bili su radnici elektromonteri na prvim crtama obrane elektroenergetskog sustava. Njima, ponosu HEP-a, potrebnu pomoć u pripremi i izvršenju pothvata, potporu hrabrosti, zaštitu kod rada dalje od ratišta, prehranu, radna prava, pa i pomoć obitelji, ostvarivali su drugi radnici također vrijedni pohvale.

Od vremena što ga nazvasmo praskozorje rata, tijekom rata i poraća, radnicima HEP-a cilj nisu bila priznanja i pohvale, već civilni doprinos u obrani domovine. Kada su nakon korisnih djela došla priznanja i pohvale, grijale su dušu naših umornih radnika, a radnici su ih primivši osnažili onaj izvorni poticaj za naša djela. Doprinoseći obrani domovine u po život opasnim okolnostima, radnici su bili ranjavani i smrtno stradavali.

Kad čovjek domoljub doprinese obrani domovine, uz opasnosti za svoj život, u dubini njegove duše tinja nada da će priznanje doći od onog koji predstavlja domovinu.

4.1.1. Postupak za dobivanje državnih priznanja za doprinos u Domovinskom ratu

Zakonski okvir za dodjelu odlikovanja i priznanja RH i odziv HEP-a

U ožujku 1995., u godini velikih uspjeha Hrvatske vojske u oslobođenju okupiranih dijelova Hrvatske, predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman donio je Odluku o proglašenju Zakona o odlikovanjima i priznanjima Republike Hrvatske (NN 20/95) kojim se utvrđuju odlikovanja i priznanja Republike Hrvatske koja se dodjeljuju hrvatskim i stranim državljanima i pravnim osobama.

Kako sukladno Zakonu poticaj za dodjelu odlikovanja i priznanja fizičkim osobama mogu podnositi pravne osobe (čl. 28.), a jedna od zasluga i doprinosa je i iznimna hrabrost i junački čin u ratu pri izravnoj ratnoj opasnosti (čl. 3.), nastali su pravni uvjeti da Hrvatska elektroprivreda kod Državnog povjereništva za odlikovanja i priznanja Republike Hrvatske ishodi dodjelu odlikovanja i priznanja svojim radnicima.

U drugoj polovici 1995. počele su aktivnosti unutar HEP-a za utvrđivanje Kriterija za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu (u daljnjem pisanju: Kriteriji), a u svrhu dodjele odgovarajućih, odlikovanja i priznanja po kojima će se predlagati nadležnom tijelu djelatnici i odlikovanja. Kriteriji su bili tumač zakonskih odredbi za pojedino odlikovanje ili priznanje primijenjeni na djelo HEP-ovih djelatnika u Domovinskom ratu. U tu je svrhu postavljena organizacija koja je na razini HEP-a d. d. imala Komisiju za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu (u daljnjem pisanju: Komisija) s članovima koji su predstavljali sve djelatnosti, a koordinacija rada bila je povjerena rukovoditelju obrane i sigurnosti društva. Ta radna skupina odgovarala je Kriznom stožeru HEP-a.

Sastav komisija u područnim jedinicama, vertikalna organizacija rada, bio je zadan opisno, kao preporuka, više poštujući trenutačnu poslovnu hijerarhiju negoli poznavanje događaja u ratu 1991./1992. i djelatnika koji su u njima sudjelovali. Bio je to izvor početnih nesporazuma i nezadovoljstva djelatnika, a o čemu smo bili svjedoci i u Elektroslavoniji. Djelomični izostanak mjerodavnosti, čak i bez loših namjera, više bi štete nanio s listom prijedloga u kojoj nedostaju oni koji su zaslužili, nego s time što na listi ima onih čije su zasluge upitne.

U tako vođenom postupku, poslije listopada 1995. provedena su dva opetovanja prijave i utvrđivanja popisa djelatnika za dodjelu odlikovanja, ali nije bilo pozitivnih odziva nadležnih tijela.

Nova organizacija i mjerodavni svjedoci vremena u izvršenju odgovorne zadaće

Rukovoditelj obrane i sigurnosti HEP-a u svome dopisu br. 01-15/96 od 25. 3. 1996. daje opis postupka za izradu treće inačice popisa djelatnika, no taj se postupak zaustavlja dobivanjem naputka iz Ministarstva obrane RH. Naime, 2. travnja 1996., Ministarstvo obrane RH, služba Političke uprave, uputilo je HEP-u naputak o načinu dodjele Spomenica Domovinskog rata za djelatnike HEP-a koji nisu bili mobilizirani preko Uprave za obranu s napomenom da će se, u nastavku, čitav postupak ostvariti preko tog Ministarstva (MORH).

U dopisu rukovoditelja obrane i sigurnosti HEP-a direktorima direkcija i poslovnih jedinica na terenu, pod brojem pov. 01-7/96.-MM/VO, od 2. travnja 1996., s pozivanjem na naputak MORH-a, navode se sljedeće bitne odrednice daljnjeg postupka:

- Kriteriji za dodjelu Spomenica Domovinskog rata za djelatnike HEP-a
  - / član Kriznog stožera (ili Zapovjedništva) organizacije HEP-a 1991./1992.
  - / pripadnik oružane postrojbe HEP-a koja je djelovala 1991./1992. na zadaćama neposredne zaštite energetskih objekata
  - / djelatnik koji je u zoni ratnih operacija ili visokog rizika od napada neprijatelja izvršavao zadaće na popravku električne mreže i time bio u životnoj opasnosti.
- Izraditi poseban popis djelatnika koji su smrtno stradali i onih koji se vode kao nestali ili zarobljeni.
- Popise za dodjelu Spomenica Domovinskog rata trebaju odgovorno utvrđivati i izrađivati osobe koje su 1991./1992. godine obnašale funkciju predsjednika Kriznog stožera ili zapovjednika Zapovjedništva, odnosno direktor organizacije koja nije imala Krizni stožer.
- Dosadašnje popise ponovno analizirati i izvršiti eventualne korekcije u smislu zadanih kriterija iz ovog dopisa, te ih dostaviti najkasnije do 9. travnja 1996.

Uz preneseni nam sadržaj naputka MORH-a bilo je nekoliko dvojbi važnih za izradu prijedloga djelatnika:

- predmet dodjele odlikovanja djelatnicima isključivo je Spomenica Domovinskog rata
- u kriterijima se ne spominju djelatnici koji su pri izvršenju svoje zadaće ranjeni u napadu neprijatelja
- kriterijima nisu obuhvaćeni djelatnici koji nisu radili u zoni ratnih operacija, ali su zadaće izvršavali u uvjetima visokog rizika od napada neprijatelja i koji su svojim radom doprinijeli ostvarenju uloge HEP-a u Domovinskom ratu.

Nakon prikupljenih prijedloga za odlikovanje djelatnika iz područnih jedinica, u zadanom roku, predsjednik Kriznog štaba HEP-a i zamjenik generalnog direktora HEP-a u Domovinskom ratu, a zbog uočljive razlike primjene naputka MORH-a, sazvao je za 17. travnja 1996. sastanak Kriznog stožera HEP-a i osoba koje su od početka Domovinskog rata i kasnije sudjelovale u izvršenju funkcija kriznih stožera i zapovjednika obrambenih priprema. Smatrajući pozvane osobe mjerodavnim poznavateljima ratnih prilika i doprinosa djelatnika, analiziralo se prijedlog koji je bio na stolu i raspravljalo o potrebnim prilagodbama postupka za utvrđivanje konačnog prijedloga djelatnika prihvatljivog za MORH i istinu o djelu naših djelatnika.

Kako bi se u Elektroslavoniji prestalo s dotadašnjim pomalo stihijskim i nemjerodavnim pristupom utvrđivanju prijedloga djelatnika za odlikovanja, a kao pozvanik na taj sastanak, uputio sam tadašnjem direktoru pismo s prijedlogom organizacije i mjerodavnih osoba iz ratne povijesti, te sadržaj rada u koracima što slijede (prilog arhiva ESO).

Ključni zaključci sastanka Kriznog stožera HEP-a bili su:

- Komisija za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu treba najkasnije do 26. 4. 1996. dati:
  - / tumačenje i definiranje Kriterija za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu u svrhu dodjeljivanja odgovarajućih odlikovanja i

/ Kriteriji za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu trebaju obuhvatiti i odlikovanja koja se odnose na velike doprinose djelatnika u Domovinskom ratu.

- Predlaže se utemeljenje priznanja s imenom „Zahvalnica Hrvatske elektroprivrede“, a koja bi se dodjeljivala svim djelatnicima koji su na primjeren, mogući, častan način sudjelovali u ostvarenju velikih pothvata Hrvatske elektroprivrede u Domovinskom ratu. Tu bi Zahvalnicu HEP mogao dodjeljivati i trećim licima.

Komisija za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu izradila je Kriterije za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu (prilog arhiva ESO), a po kojima su područne jedinice HEP-a trebale do 31. svibnja 1996. izraditi prijedlog popisa djelatnika za dodjelu odlikovanja i priznanja, koji će se potom uputiti na odobrenje nadležnom tijelu državne uprave za odlikovanja i priznanja te MORH-u.

U Elektroslavoniji je odmah u organizacijskim jedinicama započeo rad na primjeni novih kriterija i obrazaca za izradu popisa djelatnika sa sljedećom zamolbom voditelja radne skupine (citat):

Molimo vas da u svojoj sredini, s čvrstim spoznajama o doprinosu pojedinaca, dostojno i čestito, po kriterijima i savjesti načinite popis.

Od direktora prihvaćena radna skupina mjerodavnih djelatnika 20. 5. 1996. sastala se i zajednički radila na pravilnoj primjeni kriterija, na međusobnom usklađenju njihove primjene i analizi prijedloga s gledišta ispunjenih zahtjeva glede osobnih podataka djelatnika kao i obrazloženju prijedloga. Sustavan pristup velikom, sadržajno opsežnom i prema djelatnicima odgovornom poslu tražio je više od zadanog vremena pa je uradak okončan s nadnevkom 18. 6. 1996.

Iz odgovornosti su proistjecala i neka pitanja za koja smo Komisiji za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu predlagali da se savjetuje s nadležnim državnim tijelima prije zaključenja izrade konačnog popisa djelatnika. Komisija je obavila savjetovanje u MORH-u, te na svom srpanjskom sastanku zaključila i da je potrebno izraditi novi tekst kriterija, što nam je bilo iznenađenje i dovelo nas u dvojbu jer nisu jednoznačno navedeni razlozi i smisao promjena.

Traganje za najboljim kriterijima za procjenu korisnog doprinosa djelatnika

Prema novim kriterijima dobivenim uz dopis od 16. srpnja 1996. došla je i zadaća njihove primjene. Ocjena promjena nije bila potpuno pozitivna jer su neke dobre i potrebne odrednice izbačene, a pridodane su neke bez kojih se moglo, neki opisi bili su složeni, potom neki s nepotrebnim ograničenjima (npr. stupanj invalidnosti nakon ranjavanja). Činilo se da smo bili blizu konačnih prihvatljivih kriterija, ali u toj smo se inačici malo udaljili.

Prema tim „ljetnim“ kriterijima načinili smo novi (peti) prijedlog popisa djelatnika Elektroslavonije za dodjelu odlikovanja i priznanja te ga 9. 10. 1996. zajedno s primjedbama na kriterije poslali koordinatoru Komisije. U očekivanju službenog mišljenja održan je 24. 10. 1996. sastanak radne skupine Elektroslavonije sa zadaćom svakog člana da još jednom kritički i pošteno, cjelovito, pregledamo naš prijedlog i za njega se i dalje borimo.

Ako bismo danas istaknuli razlog nastanka dvojbenih promjena, rekli bismo da su se u rad Komisije uključili predstavnici nekoliko Udruga iz sustava HEP-a (branitelja HEP-a 1990. – 1995., dragovoljaca Domovinskog rata…), a koje su ispočetka imale prihvatljivu promatračku, a s vremenom ničim opravdanu previše utjecajnu ulogu. Potvrdu tog stava možemo prepoznati iz zapisnika sa sastanka Komisije održanog 10. studenog 1996. u Rijeci u kojem se kaže: *predstavnici Udruga nisu članovi Komisije s pravom donošenja odluka već poželjni sudionici u konačnom definiranju pojedinog popisa po područjima na kojima su bili aktivni sudionici u Domovinskom ratu.*

Nepotrebno se gubilo dragocjeno vrijeme jer na istoku Hrvatske započeo je postupak elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja koji je zaokupio sve naše snage i sposobnosti.

Nova inačica kriterija, ispravljena i dopunjena inačica iz srpnja, došla je potkraj siječnja 1997. godine. S izmjenama smo bili suglasni, dio njih bio je iz prihvaćanja

naših prijedloga, ali nismo bili stajališta da je prijeko potrebno dopuniti odlikovanja i priznanja s još jednim, Poveljom Republike Hrvatske. Naime to priznanje namijenjeno je međunarodnim odnosima i položaju RH i njegova prilagodba namjeni za doprinos djelatnika u Domovinskom ratu nije u skladu s izvornim smislom (čl. 24. Zakona).

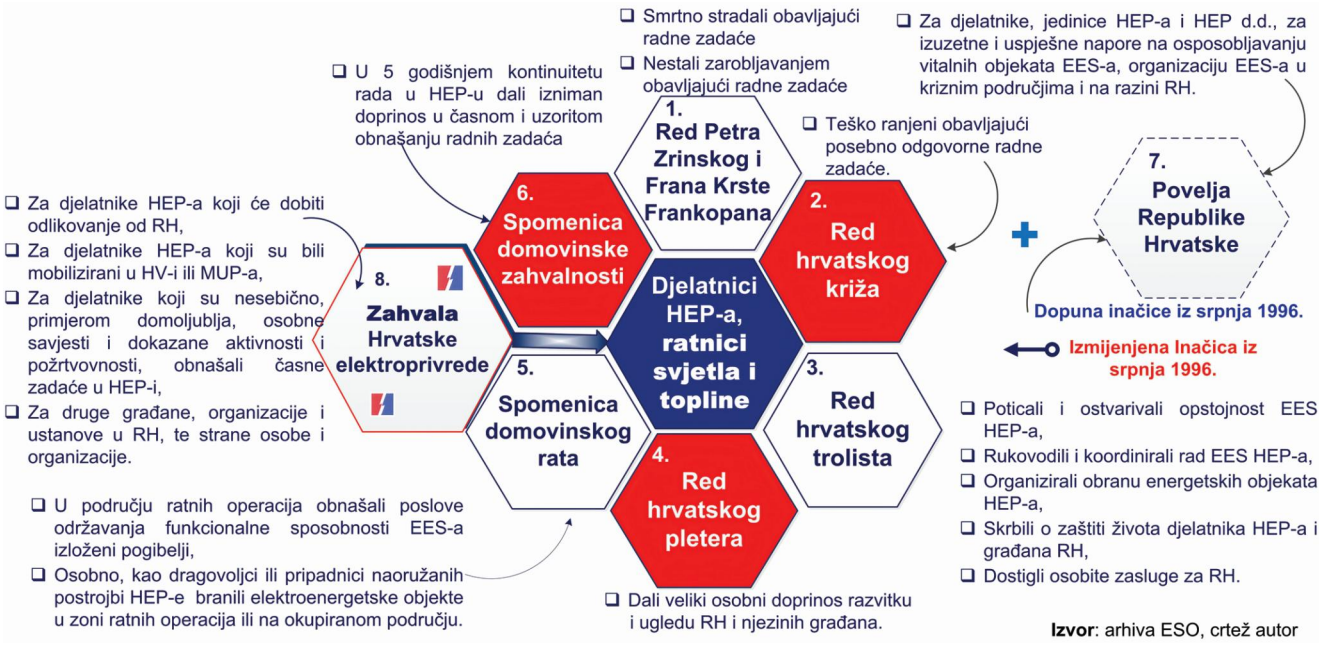
U siječnju 1997. imali smo upotrebljive kriterije s razvidnim mjerilima o doprinosu HEP-ovih ratnika svjetla i topline pobjedi u Domovinskom ratu (slika 4.1.).

Nama u područnoj komisiji mjerodavnima za ocjenu doprinosa djelatnika Elektroslavonije u Domovinskom ratu nije bilo teško ponovno uskladiti naš prijedlog djelatnika s pripadajućim odlikovanjima i priznanjima, uvažavajući svako mjerilo za razvrstavanje djela naših djelatnika u Domovinskom ratu. Kako smo razmatranjem bili na čvrstom uvjerenju da nema potrebe uvesti odlikovanje Povelja RH i da doprinos naših djelatnika zadovoljavaju do sada korištena odlikovanja i priznanja, ono nije uvršteno u našu tablicu s prijedlozima.

Svi podatci unosili su se u zadane tablice, a pripadnost imenovanog djelatnika nekom polju s odlikovanjem ili priznanjem označavala se križićem (primjer tablica 2.8.).

Tablica 2.8. Prijedlog djelatnika za odlikovanje i priznanje za doprinos u Domovinskom ratu

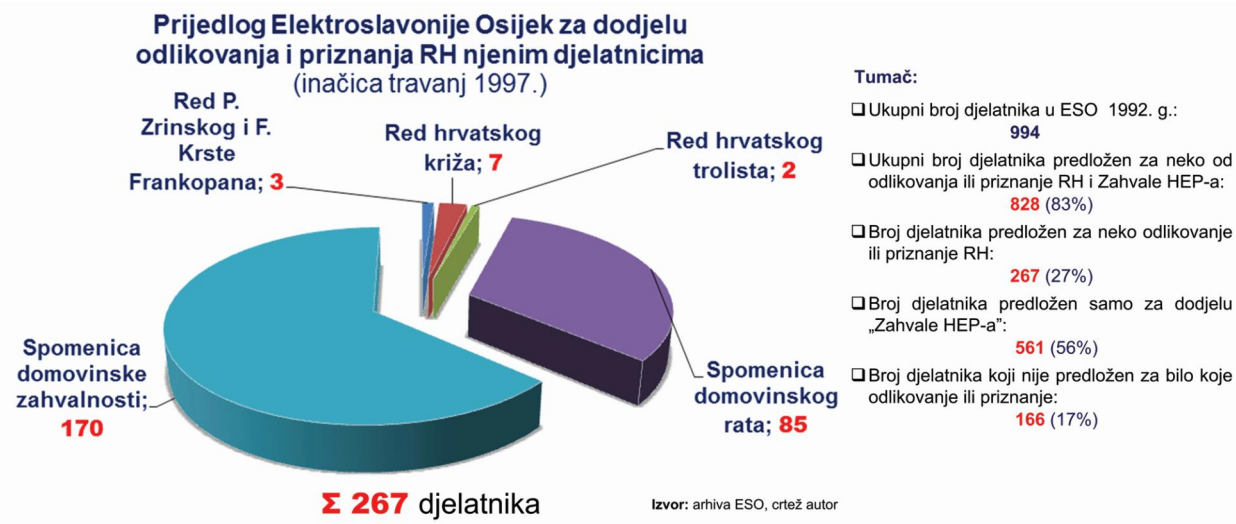
R.br.	JMBG	Prezime	Ime	Ime oca	Red P. Zrinskog i F. K. Frankopana	Red hrvatskog križa	Red hrvatskog trolista	Spomenica domovinskog rata	Spomenica domovinske zahvalnosti	Zahvala HEP-a
100	...	...	...	...				X		X

Slika 4.1. Prevođenje zakonskih opisa odlikovanja u opise djela djelatnika HEP-a, a u svrhu pravednog odlučivanja koje odlikovanje dodijeliti, bio je ispravan put za pripremu popisa djelatnika s pridruženim odlikovanjem. No na putu se izgubio putokaz i na kraju puta došli smo do prava s ponosom dodjeljivanja Spomenice Domovinskog rata.

Uz inačicu tablice koja je vezana za datum 4. travnja 1997. (prilog u arhivi ESO), a koja nosi naslov „Prijedlog djelatnika za odlikovanje i priznanje za doprinos u Domovinskom ratu tijekom 1991/1992 godine“ (prema kriterijima HEP-a), ističemo sljedeće napomene, koje valja znati radi razumijevanja prijedloga:

- popis djelatnika sadržava sve djelatnike za koje smo smatrali da im s obzirom na doprinos u Domovinskom ratu treba pripasti neko od odlikovanja i/ili priznanja
- unatoč tome što odlikovanja i priznanja dobivaju od Ministarstva obrane, popis djelatnika sadržava i djelatnike koji su dragovoljno ili nakon mobilizacije pristupili postrojbama MUP-a ili HV-a jer njima od njihova HEP-a pripada priznanje „Zahvala Hrvatske elektroprivrede“
- u popis djelatnika uvrstili smo i djelatnike koji su obavljajući radne zadaće, nažalost, poginuli, unatoč tome što odlikovanja i priznanja dobivaju od Ministarstva obrane, jer njima od njihova HEP-a pripada priznanje „Zahvala Hrvatske elektroprivrede“
- u trenutku rada na prijedlogu popisa nije bilo poznato koji će djelatnici ESO koji su neko vrijeme bili i pripadnici Odreda narodne zaštite, u mjestima koje pokriva organizacija ESO, dobiti odlikovanje ili priznanje iz sustava obrane RH, pa su i za njih u tablici predložena odlikovanja ili priznanja s gledišta njihova doprinosa obrani radom u HEP-u
- u tvorbi popisa djelatnika kao nezaobilazni kriterij za uvrštavanje djelatnika nije bila obuhvaćenost djelatnika radnom obvezom već izvršavanje poslova koji su imali smisao i vrijednost vezanu za obranu RH u Domovinskom ratu
- prijedlogom istaknutim u tim tablicama obuhvaćeni su i djelatnici koji su u međuvremenu od Domovinskog rata otišli u mirovinu.
- Prijedlog za dodjelu odlikovanja i priznanja djelatnicima ESO-a ima svoju strukturu prema tijelu koje odlučuje o prijedlogu, Ministarstvo obrane RH ili sam HEP (prikaz podataka na slici 4.2.). U odnosu na prijedlog koji smo predstavili na temelju „ljetnih“ kriterija (podnesen 9. 10. 1996.), a

Slika 4.2. Sukladno predloženim kriterijima, s bogatim izborom odlikovanja, nastojali smo ne biti neskromni, što je rezultiralo prijedlogom za dodjelu odlikovanja RH za 27 % djelatnika iz vremena Domovinskog rata. Na kraju udio odlikovanih past će na 20 %, ne toliko manje od prvog prijedloga. Zasluženost se ne pokazuje brojem već djelom.

uvažavajući u međuvremenu dobivene naputke Komisije imali smo:

- ukupan je broj predloženih djelatnika za jedan veći (828 naspram 827)
- broj djelatnika koji je predložen za državna odlikovanja i priznanja je za 73 djelatnika manji (267 naspram 340, oba broja bez 194 pripadnika HV-a)
- broj djelatnika koji bi prema prijedlogu dobio samo „Zahvalu HEP-a“ veći je za 44 djelatnika (561 naspram 517).

Manji broj djelatnika u skupini odlikovanja i priznanja RH za obranu domovine ostvarenjem zadaća vezanih za pogon elektroenergetskog sustava činio nas je tužnima i razočaranima. Ipak, tješilo nas je da bi taj broj izgledao ponosno kad bi mu se pridružili svi naši pripadnici Hrvatske vojske (promjenjiv, ali pouzdano se kretao oko 190 djelatnika). Ta činjenica ipak nam je davala objektivnost u ocjeni doprinosa obrani domovine naših ratnika s „kliještima“ u ruci i domoljublju u srcu naspram hrvatskih vojnika na bojišnicama.

Ono što nas je pak radovalo, jest mogućnost dodjele priznanja „Zahvala Hrvatske elektroprivrede“ velikom broju naših radnika koji su tijekom rata svladavali strah i često izlažući se životnoj opasnosti dolazili na posao i obavljali zadaće dajući tako makar i mali doprinos obrani Republike Hrvatske u Domovinskom ratu.

U tom proljetnom koraku 1997. godine nije bio kraj nastojanju za dostojno i pravedno vrednovanje doprinosa naših djelatnika u Domovinskom ratu.

4.1.2. Posljednji čin do priznanja doprinosa i odluke o odlikovanju

Spomenica Domovinskog rata – jedino odlikovanje za djelatnike HEP-a

Nakon usuglašenih područnih prijedloga na razini Hrvatske elektroprivrede, u Ministarstvo obrane poslan je cjeloviti „Prijedlog djelatnika za odlikovanje i priznanje za doprinos u Domovinskom ratu tijekom 1991./1992. godine“ na uvid i iskaz mišljenja. 1997. godina je prolazila, središnja komisija imala je razgovore u MORH-u, ali do nas nisu dolazile detaljne informacije o našem i prijedlogu drugih područnih jedinica, o odlikovanju i priznanju ratnika svjetla i topline u Domovinskom ratu.

I onda, potkraj 1997., od komisije za ocjenu doprinosa djelatnika HEP-a u Domovinskom ratu stigla je obavijest o tijeku usklađivanja stajališta između Kriznog stožera HEP-a i Ministarstva obrane o prijedlogu HEP-a i njegovu ishodu.

Odluka mjerodavnog državnog tijela bila je da se dosadašnji prijedlog, koji počiva na kriterijima za dodjelu sedam odlikovanja, promijeni tako da se djelatnike rasporedi za dodjelu samo jednog državnog odlikovanja i to „Spomenica Domovinskog rata“. Neslužbeno se poticalo i opravdano smanjenje ukupnog broja djelatnika HEP-a kojima bi se dodijelilo to odlikovanje. Dodjela „Zahvale Hrvatske elektroprivrede“ nastavlja se određivati u punoj mjerodavnosti HEP-a bez uplitanja državnih tijela.

Za Elektroslavoniju to je značilo da predloženih 267 djelatnika za dodjelu pet državnih odlikovanja, prema prikazanom dijagramu raspodjele, ujedinimo u jednu skupinu i svima u njoj dodijelimo „Spomenicu Domovinskog rata“. Također, novi prijedlog koji moramo dostaviti komisiji treba sadržavati samo podatke djelatnika za državno odlikovanje, dakle bez onih djelatnika kojima se dodjeljuje Zahvala HEP-a.

Nova inačica prijedloga djelatnika Elektroslavonije za dodjelu odlikovanja „Spomenica Domovinskog rata“ od 20. siječnja 1998., poslana Povjerenstvu HEP-a za ocjenu doprinosa djelatnika u Domovinskom ratu i izradu prijedloga za odličja (novi naziv za bivšu komisiju), imala je na popisu 238 djelatnika. Povjerenstvo je prihvatilo popis.

Prijedlog djelatnika za dodjelu „Zahvala Hrvatske elektroprivrede“ imao je navedena imena i prezimena 590 djelatnika.

Uslijedila je, 18. ožujka 1998., dostava prijedloga za državna odličja djelatnicima HEP-a potpisana od predsjednika Kriznog stožera HEP-a prema Ministarstvu obrane, Politička uprava (prilog u arhivi ESO). Popis na razini HEP-a obuhvaća 914 djelatnika među kojima je s

istoka Hrvatske predložen 381 djelatnik (udio od 42 %) i to po organizacijskim jedinicama:

- TE-TO Osijek – 34 djelatnika
- Prijenosno područje Osijek – 41 djelatnik
- **DP „Elektroslavonija" Osijek** – 238 djelatnika (24 % ukupnog broja 1992.)
- DP „Elektra" Vinkovci – 18 djelatnika
- DP „Elektra" Sl. Brod – 41 djelatnik (uključujući N. Gradišku)
- DP „Elektra" Požega – 9 djelatnika.

Uslijedio je pregled i različite provjere u MORH-u, traženje dodatnih obrazloženja, isključivanje s popisa djelatnika koji su u međuvremenu odlikovani, ili će biti po drugoj osnovi (najčešće pripadnici Odreda narodne zaštite ili vojnih postrojbi). Posljednje usklađenje i obrazloženje prijedloga iz ožujka upućeno je u MORH 25. rujna 1998.

Nakon dvije godine rada uspostavljene vertikalne organizacije povjerenstava za ocjenu doprinosa djelatnika Hrvatske elektroprivrede pobjedi u Domovinskom ratu, u studenom 1998. iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske, u Hrvatsku elektroprivredu stigla je Odluka kojom se odlikuju Spomenicom Domovinskog rata za sudjelovanje u Domovinskom ratu djelatnici Hrvatske elektroprivrede. Odluku je 29. listopada 1998. potpisao predsjednik RH dr. Franjo Tuđman (slika 4.3.).

U odluci su bila navedena imena i prezimena 727 djelatnika HEP-a, civilnih ratnika svjetla i topline svih djelatnosti, iz organizacijskih jedinica HEP-a u devet županija, odlikovanih istim odličjem „Spomenicom Domovinskog rata".

Iz običnih podataka izvodimo nekoliko brojčanih prikaza značajki vezanih za tu odluku:

- Usporedba broja odlikovanih djelatnika HEP-a s ukupnim brojem djelatnika u vrijeme Domovinskog rata (oko 15 000 djelatnika) – **4,8 %**
- U organizacijskim jedinicama HEP-a na istoku Hrvatske odlikovano je 311 djelatnika što je udio u ukupnom broju odlikovanih HEP-ovih djelatnika – **43 %**
- Na kraju te procedure odlikovano je 194 djelatnika ESO-a što čini udio od:
  - **27 %** od ukupno odlikovanih radnika u HEP-u
  - **62 %** od broja odlikovanih djelatnika HEP-a na istoku Hrvatske
  - **20 %** od ukupnog broja djelatnika ESO sredinom 1992. godine.
- Odličje svoga HEP-a za djela u Domovinskom ratu, „Zahvala Hrvatske elektroprivrede" dobila su 634 djelatnika Elektroslavonije.

Sagledavanje sudjelovanja djelatnika Elektroslavonije u Domovinskom ratu njihovim odlikovanje državnim odličjima kao civilnih i vojnih ratnika, dobročinitelja kazuje o približno 420 odlikovanih djelatnika, što je oko 42 % od broja djelatnika koje je imala Elektroslavonija tijekom Domovinskog rata 1991./1992. godine. Nadam se da ne pretjerujem u pohvali ako kažem, da ne samo da je veliki broj djelatnika korisno doprinio obrani istoka Hrvatske u Domovinskom ratu, već je to činio na način koji je zaslužio biti odlikovan, priznat i hvaljen, a u konačnici sve za ugled HEP-a.

Kad se između velikog broja dionika nekog događaja, posebno kad je to Domovinski rat, odluči istaknuti njih jedan dio, valja unaprijed znati da se neće postići apsolutno najbolji izbor, da će netko nezasluženo ostati izvan izbora za odlikovanje, samo s pohvalom. Važno je da propusti nisu posljedica nemara i nepoštenja, te da ih ima prihvatljivo za oprostiti kao pogrešku čovjeka. Vjerojatno smo učinili poneki propust koji je nepravda prema nečijem djelu, vjerujte bez namjere i koristoljubivosti, zato nam oprostite.

Pobjednicima svjetla nad tamom neka i danas tambura svira i svjetlost obasja put

Kad je pristigla Odluka predsjednika Republike Hrvatske i sama odlikovanja, u Osijeku je, u predbožićno vrijeme, 23. prosinca 1998. održana zajednička svečana podjela odlikovanja djelatnicima Termoelektrane-Toplane Osijek, Prijenosnog područja Osijek, Elektroslavonije Osijek i Odjela koji su organizacijski pripadali pod direkcije u Zagrebu. Ponovno zajedno, sada u miru.

URED PREDSJEDNIKA

ODJEL ZA ODLIKOVANJA
I PRIZNANJA

Broj: 01-051-98-17-7 /1

Nadnevak: 29. listopada 1998.

PREDMET: Spomenica domovinskog rata
DJELATNICI HRVATSKE ELKTROPRIVREDE

Republika Hrvatska
Predsjednik

Na temelju članka 98. Ustava Republike Hrvatske i članka 2., stavak 1., Zakona o odlikovanjima i priznanjima Republike Hrvatske ("Narodne novine", broj 20/95.), donosim

ODLUKU

kojom se odlikuju

Spomenicom domovinskog rata

za sudjelovanje u domovinskom ratu.

PREDSJEDNIK REPUBLIKE HRVATSKE
dr. Franjo Tuđman

DJELATNICI HRVATSKE ELEKTROPRIVREDE

Izvor: odluka iz arhive ESO, crtež autora

Slika 4.3. 29. listopad 1998., dan koji ima svoje mjesto među posebnim danima bogate i duge povijesti Elektroslavonije Osijek, dan kada je potvrđeno priznanje za veliki doprinos njenih radnika pobjedi u Domovinskom ratu.

Dobitnicima odlikovanja uz podjelu Spomenice Domovinskog rata iskazana je zahvalnost i prigodnim riječima (prijepis izvornog teksta).

Pobjeda Svjetla nad Tamom

U ono vrijeme, s proljeća 1991. godine, pred njima bijaše život. Život uokviren s obitelji, radnim obvezama, osobnim stremljenjima i vjesnicima rođenja Hrvatske.

No, mlado žito i slavonska gruda natopljeni krvlju hrvatskih sinova u Borovu Selu bili su zloduh znak da će život skrenuti na put tmuše i pogibelji.

U smiraju mira i u praskozorju rata Hrvatska elektroprivreda se odlučuje čuvati i braniti njeno blago – elektroenergetski krvotok. Čuvati i braniti ga mudrošću starca, znanjem stručnjaka, te vještinom i srcem hepove mladosti.

I bi čvrstine u toj odluci i bi straha, no nastade Nada i stvaranje novog života.

Sukobiše se, tako to u životu često biva, volja i ljubav prema životu i mračna stradanja.

Hepovi sinovi postadoše dragovoljci – branitelji s oružjem u ruci, no obrana Domovine zaiska i svjetlo iz tame. Po njega pođoše i njega donesoše hepovi djelatnici – ratnici s alatom u ruci i odlukom u srcu – ostati tu.

Započeše ta hepova djeca svoj rat s tmušom što se rađala svakim danom rata sve dublja i dublja, sve više urešena krvlju hrvatskoga roda.

Zlo razori i donese hladnoću, mrak i pogibelj. Oni dođoše i donesu svjetlo i toplinu. Zlo ugasi, oni upale. Zlo utjera tjeskobu i strah onom malobrojnom puku što ostade tu, na pragu doma, oni svjetlom i toplinom vrate Nadu i utisnu u srca novo svitanje.

Nošeni mudrošću vještinom i srcem hodali su tako sinovi hepovi slavonskim tlom svoje djedovine ne mareći za zlo i pogibelj. Ispred i iza, na crtama bojišta, jer

tmuša se morala svladati, njen ponor nije smio biti sve dublji i dublji, luč se nije smjela potpuno ugasiti

Čineći tako djela kao misionari Svjetla, bili su ranjavani. I ginuli su. Nije se Zlo lagano predalo, nije Mrak popustio *pred Svjetlom bez života. Pogibali su sinovi hepovi – slavonski. Svjetlost se održavala i rađala sa žrtvama.*

Hepova misija se nastavljala uz tugu ili sjetu za izgubljenim prijateljem. Gubitak rodi opori slavonski inat, razoreno se popravlja, predviđanje nakana Zla rata radi nadomjesne dalekovode, transformatorske stanice…

I Svjetlo pobijedi Mrak. I na kraju bi svjetla i u njemu Nade.

Danas, nakon dugih godina poraća ne gasne sjećanje na lučonoše što Slavoniji u njedra podariše, u ono mračno doba, svjetlo i toplinu, te ljubav svoje pripadnosti.

Sa sjetom i tugom mislimo na one kojih nema, čija se luč života ugasla. Mislimo i na one koji su također zavrijedili časno priznanje, no sječivo kriterija ih je odvojilo od pozvanih.

Mislimo i na male ljude velikog srca čiji je doprinos pobjedi Svjetla nad tmušom bio onolik koliki su mogli dati u tom kobnom vremenu. I oni su tvorci hepove slave.

Neka svima danas tambura svira i svjetlost obasja put.

U Osijeku, 23. 12. 1998.

Jednake poruke ovih riječi zaslužuju i radnici koji su za svoj doprinos u Domovinskom ratu dobili Zahvalu svoje Hrvatske elektroprivrede.

4.2. Priznanja drugih Elektroslavoniji i njezinim ratnicima svjetla i topline

Hrvatska elektroprivreda od prvih dana praskozorja rata sljubila se s domovinskim ciljevima hrvatske države i društva. Njezini nedjeljivi dijelovi na istoku Hrvatske bili su u tome slijednici i jurišnici, predani domovinskim i ciljevima Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Put prema ciljevima i čuvar prilike za dostizanje ciljeva bilo je međusobno i zajedništvo sa svojim društvenim okruženjem. U postupke naših djelatnika i onog što naše okruženje uvijek poistovjećuje s Elektroslavonijom unijelo se zajedništvo jer u Domovinskom ratu moraju se izbrisati granice poslovnih i domoljubnih ciljeva.

Velika predanost u održanju opskrbe električnom energijom, koja se ostvarivala hrabrošću i vještinama elektromontera, dobrim procjenama namjera neprijatelja i tehničkoj domišljatosti inženjera, podršci iz Zagreba, svakodnevno je podizala našu vrijednost i poštovanje običnih ljudi građana koji su ostali tu, vojnika na crtama obrane od Sarvaša do Voćina, od Laslova do Podravlja, kao i poslovnih subjekata.

Naša spremnost pomoći svakom tko je zatraži ili do čije nesreće i potreba dođu naše spoznaje, vraćala nas je na obzore vrijednosti u očima i mislima drugih s kojima smo dijelili sudbu rata za domovinu.

Doprinos životu i pomoć preživljavanju, pobjedi u ratu, davali smo svugdje gdje se branila domovina ili hrvatski narod. Tako smo izvan Hrvatske nesebično pomogli obrani Bosanske Posavine na području Orašja, a materijalno općini Ravno u Hercegovini. Osobno naoružanje koje smo nabavili za naš pričuvni vod bilo je na crtama obrane.

Ljudi i institucije svoju zahvalu za viđeno ili doživljeno dobro iskazuju riječima pohvale, tiskanim zahvalnicama, darovanim simbolima hvale, odličjima… Riječi pohvale, često, imaju snažnije i šire učinke od pisane zahvalnice jer se prenose i pronose čuvstvima ljudi i u njima ostaju u sjećanju, ne pokrije ih prašina.

Elektroslavonija je u razdoblju Domovinskog rata i poraća dobivala, i danas još uvijek dobiva, pohvale za svoj doprinos zajedničkoj pobjedi u Domovinskom ratu, pomoći koju je pružala drugima i svjetlom i toplinom tjerala tjeskobu iz duše i domova ljudi. Hvala, kažemo i danas.

Djelatnici koji nas nasljeđuju u obavljanju društvene funkcije elektroprivrednih djelatnosti, neka prime i u vremenu kad nas ne bude, pohvale proistekle iz sjećanja ili dokumenata istine drugih. Neka se ponose njima i neka ih oni vode na stepenice viših vrijednosti.

POGOVOR

Svakog jutra, svakom zorom novog dana, vrijeme i događaji iza nas su udaljeniji. Vremenska udaljenost, u pravilu, ide u prilog zaboravu. Zaboraviti možemo dane koji su samo bezlični pribrojnici u zbroju dana što obilježavaju naš poslovni ili privatni život. Dane našeg života u kojima su ljudi dali sebe za dobro drugih moramo zadržati u sjećanju kao naš ljudski i moralni odnos prema tim ljudima, dionicima tih dana, kao i prema društvu u kojem živimo. Od sjećanja na istinu davnih dana nitko ne smije imati štete, ona nema namjeru podgrijavati stara ili rađati nova neprijateljstva, sukobe, obezvrjeđivanja. Napisana sjećanja o događajima iz dana Domovinskog rata, ratnicima dobrih namjera i djela izraz su zahvale, a ratnicima sa zlim namjerama i neljudskim postupcima sjećanja su prilika za pokajanje i ispriku, za popravak sebe.

Rađanje samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske 1990. bili su utjecajni činitelji rađanja novih poslovnih uvjeta za elektroprivrednu djelatnost u njoj. Hrvatska elektroprivreda bila je sljednik Zajednice elektroprivrednih organizacija Hrvatske, ali uvjeti su bili takvi da ih se nije moglo smatrati blizancima u većini poslovnih, ljudskih i političkih pogleda i osobina. Proces takve korjenite preobrazbe traje dugo i zalazi u sva poslovna područja, tehnička, gospodarska, pravna, a nezaobilazno i u svijet briga i snova radnika. Taj proces, kao teško breme života, dodatno, izvana i iznutra uznemiravale su trublje rata. Zbog neodvojivosti tih procesa, priče i događaje posljedične neprijateljskim napadima pobunjenih Srba, velikosrpskih paravojnih jedinica i JNA u vremenu praskozorja rata, svibanj – rujan 1991., stavljali smo u prijelazni poslovni okvir. Nismo smjeli dopustiti da nove poslovne promjene oslabe našu volju i sposobnost obrane svjetla i topline, doprinos obrani zavičaja i domovine.

Naše uvjerenje u svibnju 1991. u izvjesnost nastupa ratnog stanja nije počivalo samo na ponašanju JNA ili minobacačkim napadima srpskih paravojnih jedinica iz uporišta pobunjenih Srba na gradove i sela s većinskim hrvatskim stanovništvom, već i na poznavanju vječne političke težnje o stvaranju velike Srbije okupacijom područja Hrvatske te Bosne i Hercegovine. Srpski politički vođe i velikosrpski istomišljenici u JNA vidjeli su u srbizaciji JNA „istorijsku“ priliku uspostave granice velike Srbije. Ta uvjerenja vodila su nas u predviđanje scenarija mraka za istok Hrvatske i u prijeku potrebu pronalaženja tehničkih rješenja kojima bi nadmudrili neprijatelja i ostavili njemu mrak tamo gdje će noćiti njegovi zli snovi, a obrani istoka Hrvatske i stanovnicima koji su ostali tu održali luč života do pobjede. No, tu luč svjetla za život nisu mogla održati samo stručna znanja i vještine, odlučnost u financiranje ulaganja, ispred i iznad svega bila je potrebna hrabrost radnika i njihovo zajedništvo s poslovodstvom, kao i zajedništvo novih poslovnih jedinica stare Elektroslavonije na cijelom području Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Od dana prvih minobacačkih vjesnika razaranja, smrti i rata, svakim su se danom rađale okolnosti koje su mijenjale uvjete života, a potom i ugrožavale sam život radnika i njihove obitelji. Nesreće radnika i njihovih obitelji nisu bile njihova privatna stvar, nestala je granica privatnog i službenog stradanja, u stradanju se gledalo što se to strovalilo na čovjeka i kako tom čovjeku u nevolji pomoći, održati ga od fizičke i duševne slomljenosti. Pomoći čovjeku u nevolji značilo je zbrinuti njega i obitelj ispod krova nad glavom, djecu i starije odvesti iz pakla velikosrpskog nasilja daleko, gdje se o nasilju nad Hrvatskom i njezinim pukom sve čuje i vidi, ali gdje se ne sanja na metalnom krevetu u skloništu iznad kojeg je ništavilo.

Tuga probada srce dok se gleda autobus koji s majkama i djecom zamiče iza kuće na uglu ulice njihova odlaska. Roje se pitanja, od onog punog vjere u skori prestanak nasilja – kad će se vratiti – do pitanja rođenog s nevjericom u našu skoru pobjedu i kraj rata – hoće li se ova djeca moći vratiti u svoje domove bez oružja u ruci? To potonje pitanje imalo je i odgovor – da, ako

bude trebalo, jer sinovi ove ravnice nikada neće trajno napustiti rodnu grudu.

Ljudi u nevolji svuda oko nas, prijatelji, poznanici, sugrađani. Nismo bili bez osjećaja za njihove patnje, postupanje u nevolji nije bilo sebično, samo za svoje radnike, pomagali smo materijalno, financijskim potporama kod zbrinjavanja djece putem humanitarnih udruga, razumijevanjem za neplaćanje računa u roku za potrošenu električnu energiju, toplinu, plin... Elektroslavonija je bila objedinjena u patnji, stradanju, obrani i slavlju pobjede sa svojim okruženjem, braniteljima i stanovnicima, rijetkim gospodarskim subjektima u radnom stanju, svojim potrošačima.

Razaranje i okupacija u scenariju prosrpske JNA (područje oko Tenje, Erdutska zaravan i Baranja) i tijekom praskozorja rata bili su patnja i problem u opstojnosti opskrbe električnom energijom, a aktivnosti za održivost oslanjale su se na popravke kvarova i oštećenja uz veliku ugrozu života elektromontera. U ratu s početkom crnog rujna 1991. ojačalo je i proširilo se razaranje i okupacija dijelova elektroenergetskog sustava na širem području istoka Hrvatske. Povećavalo se okupirano, a s njime i područje između obranjenog i okupiranog područja u koje se moralo ići otklanjati kvarove u mreži sve bliže zlokobnim glavama i ratnim cijevima neprijatelja.

U organizaciju poslovanja uvodila se radna obveza, a s vremenom se pokazalo da njezina snaga ne može uvijek pobijediti strah, pred odlukama izdaje je nemoćna, a osjećajima domoljubnih radnika nije potrebna. Ipak, povezivala je u biću radnika odanost ostvarenju misije HEP-a u ratu s domoljubljem kao bitkom svakog postojanja. I tako se kroz rat i do njegova kraja u radnicima budila snaga za davanje svega od sebe, kao što jutrom zora daje život novom danu, jer je ona dio njega. U takvom duhovnom čistilištu kadrovskog potencijala Elektroslavonije i svakog pojedinca, vodila se bitka za održivost postojećih i izgradnju novih, privremenih, nadomjesnih sastavnica elektroenergetskog sustava istoka Hrvatske, presudnih za održivost svjetla i topline.

Braneći od mraka i studeni domove na području Elektroslavonije, nismo okrenuli glavu i oglušili se od tutnjave rata, razaranja, žrtava i mraka na drugim područjima istoka Hrvatske. Duše naših radnika strepile su putujući otkloniti prepreku svjetlu prema Vukovaru, Vinkovcima, Nijemcima, Drenovcima, Tovarniku..., a radnici koji su bdijući nadzirali pogon elektroenergetskog sustava poduzimali su ponekad pothvate za održanje svjetla iz svijeta čarobnjaštva. Za najteže pothvate samo od sebe budilo se zajedništvo ljudi organizacijskih jedinica djelatnosti ključnih za pobjedu nakana i otklanjanje šteta stvorenih od neprijatelja.

Okupacija hrvatskog Podunavlja ljeta i jeseni 1991. (Baranja, Erdutska zaravan, Laslovo, područje Vukovara, Nijemci, Tovarnik i Ilok), tamo gdje Dunav ljubi nebo, nije značila predaju istoka Hrvatske, nije značila mrak i studen njezinu obranjenom području, ali donijela je još snažnije napade neprijatelja, razaranja, a nasuprot tomu veće žrtve i hrabrost vojnih i civilnih branitelja slobode i nezavisnosti Hrvatske, tu gdje zlatno žito zri, gdje se oduvijek pjevalo domovini. U prosincu 1991. vodile su vojne i civilne postrojbe obrane tih atara presudne bitke. Srce vojnika branitelja, njihovo oružje i životi obranili su zemlju istočne Slavonije od čizme velikosrpskih barbara, a hrabrost i domišljatost civilnih branitelja, radnika Hrvatske elektroprivrede, obranili su svjetlo i toplinu. Domišljatošću se nadmudrilo neprijatelja i obezvrijedilo razornost granata upućenih na dalekovode i trafostanice, jer pravodobnom izgradnjom nadomjesnih sastavnica mreže, granate su razbijale ono što je naše, što nam je osobno i profesionalno bilo drago, ali je za održanje svjetla i topline postalo nevažno. I bi domišljatosti, hrabrosti, zajedništva i svjetla bi. Sinovi Hrvatske elektroprivrede od Vinkovaca do Osijeka stajaše sa srcem i kliještima na braniku svjetla svoje Hrvatske.

Kao što je sve na ovom svijetu konačno i prolazno, tako je i rat. Okupatorske namjere i napade zaustavili su

neuspjesi na bojištu te civilizirani svijet koji je nakon velikih materijalnih šteta, ljudskih žrtava i zločina u ratu na prostoru Hrvatske, prepoznao krivca i poduzeo korake prema bezuvjetnom miru. Prestankom rata, u poraću sredinom 1992., poslovne jedinice Hrvatske elektroprivrede na ratom zahvaćenom i obranjenom području počele su bitku za svjetlo i toplinu u uvjetima bez rata, ali s oštećenim i kvarnim stanjem sastavnica elektroenergetskog sustava i brojčano oslabljenim ljudskim potencijalom. Kažemo brojčano oslabljenim, ne voljno obeshrabrenim, ne nesretnim radnicima. Trajao je i trajao proces obnove sastavnica elektroenergetskog sustava, a trošak zbog razaranja i pljačke podnijela je Hrvatska, njezina elektroenergetska temeljnica i uzdanica, Hrvatska elektroprivreda.

Duboko u vremenu poraća, u siječnju 1996., počela je zajedno s UNTAES-om bitka u miru za otuđeno blago Hrvatske elektroprivrede, kroz bitku Hrvatske za okupirane dijelove Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema zajedničkim imenom zvano hrvatsko Podunavlje. Unatoč posredovanju međunarodne zajednice, srpska je strana, kod nje poznatom pregovaračkom dvoličnošću, htjela postići političku autonomiju u državotvornim granicama i u ustavno-pravnom poretku Republike Hrvatske. Kada to nije uspjela, velikosrpski političari u hrvatskom Podunavlju postadoše zadovoljni s autonomnom „Elektroprivredom“, ali uzalud vam je bio trud svirači. Gotovo dvije godine odgađanja političke, zemljovidne i elektroenergetske reintegracije hrvatskog Podunavlja završile su 1998. kad Hrvatska elektroprivreda dobrom voljom za mirnu reintegraciju, preuzima zatečene radnike i svoja, otuđena elektroenergetska postrojenja. Najveća prepreka objedinjenju obranjene i okupirane visokonaponske i srednjonaponske mreže bila je miniranost dalekovoda. Pred Elektroslavonijom Osijek bio je dug i težak put do učinkovitog gospodarenja reintegracijom preuzete mreže i zatečenih radnika većinom bez predratnog radnog staža u HEP-u, a čiji su se životi odvijali „ni na nebu ni na zemlji“ pa su mnogi s vremenom otišli.

Danas stojeći okrenuti budućnosti, a ponosni na našu prošlost, želja nam je pohraniti ovu knjigu i dokumente na kojima je nastala u sjećanje na povijest o Elektroslavoniji u Domovinskom ratu, u sjećanje na jedno razdoblje u njezinoj dugovječnosti (2021. bit će 95 godina) u kojem su njezini radnici dali doprinos pobjedi nad neprijateljem slobode i nezavisnosti domovine Hrvatske. Doprinos kao plod njihovih žrtava, ranjavanja, pogibije i duše. U sjećanju neka ostane i znanje o presudnosti zajedništva, a posebno kad se tmasti oblaci nadviju nad obzore novog dana.

Nadamo se da će opisi duha i snage radnika s kojim su svladali krizne uvjete u ratu biti vodilja današnjim i budućim radnicima Elektroslavonije u svladavanju mirnodopskih kriznih stanja i u mreži i u poslovanju.

Prilozi

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
PROIZVODNJA, PRIJENOS i DISTRIBUCIJA OSIJEK

RUKOVODITELJ

Broj: V/1- 15

Osijek, 5.02.1991.

OBAVIJEST RADNICIMA

BROJ: 6

PRI STUPNA BESJEDA

Poštovani !

U prelaznom stanju procesa reorganizacije Hrvatske elektroprivrede opunomoćen sam izvršiti obveze rukovoditelja dijela poduzeća.

U Vašem radnom okruženju te pomoći bliskih suradnika nadam se uspješnom rješavanju zadaća što su pred nama u vremenu predviđenom za reorganizaciju.

Nasljeđujući radne zadaće i punomoći gospodina Vladimira Tomića uvažavam njegov veliki doprinos dobrobiti sadašnjeg stanja poduzeća. Siguran sam da njegova pomoć neće izostati niti sada, a mi mu obećavamo dostojanstvene uvjete rada na novoj zadaći.

Razumijem da ste u stanju iščekivanja organizacijskih i promjena uvjeta djelovanja naše Hrvatske elektroprivrede. Ipak, pozivam Vas na predan i inventivan rad. Radom se borimo za svoj dohodak i radom promjenimo odnos društvenog okruženja prema nama.

Vi znate i možete bolje, samo time može bolje i Hrvatska elektroprivreda.

Sjednite sami sa sobom i pitajte sebe: što mogu činiti bolje, što mogu potaknuti da se bolje posluje. Budimo slobodne osobe, radom iskažimo volju za boljitkom, a prijedlozima i inicijativama za unapređenjem rada.
Potanje smo svi dužni sami činiti, a pretpostavljeni nam, dužni su dobre ideje i djela promicati.

Moji suradnici i ja spremni smo otvorenoj suradnji.

Glede organizacijskih promjena držimo da možete vjerovati da ćemo podržavati funkcionalne, tehnološki logične i gospodarski opravdane promjene. U skladu s time svesrdno ćemo nastojati zadržati Vaše zaposlenje.
Znamo da od pustih obećanja nemate ništa no sada molimo tek povjerenje da će se Vaši interesi zastupati i braniti.

Unaprijed zahvala na povjerenju!

Rukovoditelj dijela poduzeća i suradnici

Damir Karavidović,dipl.ing.

Karavidović

Prilog 1.1.

File: c, civzas.wq

ORGANIZACIJA CIVILNE ZAŠTITE

Rukovoditelj	Baćani Ivan	305	31-028
Zamjenik rukovoditelja	Varvodić Ivan	306	31-028
Zamjenik rukovoditelja	Rajs Ivan	101	126-927

ŠTAB CIVILNE ZAŠTITE	24-265
Obavještavanje	985 ili int. 259, 120-122
Vatrogasci	93
Hitna	94, 555-222
Policija	92

Stanje na dan: 24.09.91

LOKACIJA	RUKOVODITELJ ZAMJENIK		EKIPA ZA SKLANJANJE		EKIPA ZA ZAMRAČIVANJE		EKIPA ZA PRVU POMOĆ		EKIPA ZA PROTUPOŽARNU ZAŠTITU		EKIPA ZA IZVLAČENJE IZ RUŠEVINA	
	Karavidović Damir, 31-041	309	Plic Krešimir	304	Vinković Mirko	303	Hofert Antun	202	Balatinac Ivan	252	Kurevija Ivan	130
	Dujmović Anđelko, 31-825	135	Stapić Drago	145	Jožef Ivan	136	Mrkonjić Ivan	254	Klarić Viktor	415	Radaković Dragan	314
	Andrušić Slavko	319					Roth Mila	202	dežurni vatrogasac	201	Gavrilović Darko	228
	poruke	31-825										
STRUČNE SLUŽBE			**9 članova**		**5 članova**		**9 članova**		**6 članova**		**9 članova**	
K. šepera 1a	Podunavac Duško	319	Vidaković Krešo	112	Bajsman Zdravko	412	šaponja Nevenka	330	Sabo Josip	132	Pandurić Stanislav	352
tel. skloništa	Mihajlović Vlado	310	Vicković Ferdinand	132			škuljević Majda	328	Ać Tibor	143	Kurevija Ivan	130
- 126-411, 124-610												
- II kanal, 23-991												
POMOĆNI POGON			**23 člana**		**3 člana**		**15 članova**		**17 članova**		**18 članova**	
Zeleno polje bb	Škaro Milenko	203*	Pavlov Vladimir	254*	Grgić Darko	207*	Pleškov Stanko	250*	Grubišić Branko	217*	Stivaričević Mario	214*
tel. skloništa	Flatscher Stjepan	258*	Senzel Vlatko	258*	Zadravec Damir	235*	Dešić Milan	238*	Haman Josip	217*	Jagetić Mato	258*
556-588		248*										
245*, II kanal												
DISTRIBUCIJA PLINA			**5 članova**		**2 člana**		**5 članova**		**4 člana**		**4 člana**	
C. Hadrijana 7	Balikić Zdravko	151*	Buček Valko Tondov	161*	Grgić Nedjeljka	152*	Hajnci Vladimir	158*	Buček Krunoslav	172*	Kuna Goran	161*
tel.skloništa	Jurišić Antun	152*	Gašo Branislav	169*	Tonkovac Ecita	164*	Radić Jurica	169*	Prekrat Željko	172*	Ilić Zlatko	160*
204, 25-699												
DISTRIBUCIJA			**6 članova**		**3 člana**		**8 članova**		**5 članova**		**7 članova**	
C. Hadrijana 3	Kajfeš Nikola	434	Dolenc Antun	230	Latas Mirko	436	Zvonarić Zdenko	434	Andraković Stjepan		Ricl Ivan	317
tel.skloništa	Živaković Miroslav	413	Brajtenbah Miroslav	213	Pavlović Nikola	412	Mišćević Damir	241	Bandić Ivica	436	Damašek Emil	213
204	Uremović Miroslav	234										
RDC			**6 članova**		**6 članova**		**10 članova**		**9 članova**		**10 članova**	
Divaldova bb	Modrić Željko	312*	Kordić Zoran	313*	dežurni CDU	429*	Radko Miroslav	309*	Kocijanović Antun	346*	Štefić Branko	378*
tel.skloništa	Abramović Mihajlo	355*	Matijević Marijan	303*	dežurni DUC	269*	Ridl Zdenko	317*	Domić Mata	313*	Afrić Marinko	334*
241* sklonište 1	Banjan Zdravko	345*										
300* sklonište 2	Beljo Mladen	308*										
EL-TO			**5 članova**		**2 člana**		**3 člana**		**2 člana**		**4 člana**	
Zeleno polje bb	Barišić Petar 426	450*	Trampus Đurđica	109*	Šarić Nikola	436*	Služek Ružica	146*	Kocevski Sande	252	Radanović Dragutin	108*
tel.skloništa	Kocevski Sande	108*	Prodanović Zdenko	447*	Skendžić Grujo	434*	Tomanović Đuro	104*	vatrogasac		Pandi Damir	104*
375*, 551-440			Parabutski Kamenko	429*								
TE-TO			**5 članova**		**2 člana**		**4 člana**		**6 članova**		**6 članova**	
C.Hadrijana 3	Brzović Slobodan 339,	263	Dumančić Ante	346	Šubarić Zvonko	263	Bobetić Anica	218	Adam Miroslav	246	Zrno Ratko	224
tel.skloništa	Kalmar Dragica	222	Brkić Đuro	242	Karl Rudolf	243	Mihaljević Ivica	268	Faber Zvonimir	252	Žižanović Mirko	243
204									Nemec Jaroslav			
TS ERNESTINOVO			**8 članova**		**5 članova**		**6 članova**		**6 članova**		**7 članova**	
tel.skloništa	Bučanac Stjepan	131*	Bučanac Stjepan	135*	Štajnbrikner Ivan	134*	Gereš Drago	132*	Trelec Stanko	262	Jelovina Stjepan	132*
44-855, 551-902	šandor Branko	137*	šandor Branko	137*	Bijelić Ante	264*	Dotlić Svetlana	138*	Jarić Nikola	248*	Sutlar Damir	132*
VF 4820, 4830												
130*												

Narodna obrana
Službena tajna
Povjerljivo

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

JAVNO PODUZEĆE ZA PROIZVODNJU, PRIJENOS I DISTRIBUCIJU
ELEKTRIČNE ENERGIJE I UPRAVLJANJE ELEKTROENERGETSKIM SUSTAVOM s.p.o.

ZAGREB – Ulica proleterskih brigada 37

MINISTARSTVO OBRANE REPUBLIKE
HRVATSKE
ZBOR NARODNE GARDE
ZAPOVJEDNIŠTVO REZERVNOG SASTAVA
gosp. EDO BAKARAC

54000 O S I J E K

DIREKCIJA ZA DISTRIBUCIJU
Distribucijsko područje "ELEKTROSLAVONIJA" OSIJEK
OSIJEK – Šetalište kardinala Franje Šepera 1a

KOORDINATOR OBRANE I ZAŠTITE
KRIZNOG PODRUČJA SLAVONIJE

Telefon: (054) 41-922; (054) 556-588
Telex: 28-221 ESO YU
Telefax: (054) 41-630

Naš broj i znak: 4/08 01-pov.28/1-91. Vaš broj i znak:

Predmet:

Datum 19.08.1991.

Poštovani !

Prema Uputi za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima, točka III/18(2), naša procjena potrebe i Vaša suglasnost može dovesti do formiranja jednog voda sastava tri odjeljenja od naših radnika, u okviru rezervnog sastava Zbora narodne garde (u prilogu citat spomenutog članka). Prema ovoj odrednici vod bi služio dodatnoj fizičko - tehničkoj zaštiti objekata Hrvatske elektroprivrede (po ugledu na bivšu, sada rasformiranu, jedinicu teritorijalne obrane).

Prema našoj procjeni ugroženosti objekata Hrvatske elektroprivrede fizička zaštita s nekoliko dežurnih osoba neće biti dostatna za iole sposobnu obranu. Zato smo mišljenja da je potrebno organizirati i osposobiti navedenu jedinicu.

Ovim obraćanjem želimo da dadete suglasnost za oblikovanje navedene jedinice a o svim ostalim pojedinostima vrijednim za njeno uspješno djelovanje kanimo s Vama provesti dogovor.

Unaprijed hvala na razumjevanju , pomoći i zajedništvu toliko potrebnom za obranu nam mile, drage i vječne Hrvatske.

Član Kriznog štaba za rad
Hrvatske elektroprivrede u
izvanrednim aktivnostima

Damir Karavidović, dipl.inž.

Prilog 1.3.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

JAVNO PODUZEĆE ZA PROIZVODNJU, PRIJENOS I DISTRIBUCIJU
ELEKTRIČNE ENERGIJE
I UPRAVLJANJE ELEKTROENERGETSKIM SUSTAVOM S.P.O.

Zapovjednik 106 brigade
Zbora narodne garde
gosp. EDO BAKARAC

Proizvodnja,prijenos i distribucija-OSIJEK

41000 **ZAGREB** PROLETERSKIH BRIGADA 37

TELEFON · **/041/ 62 51 11**
TELEFAX · **/041/ 53 36 92**
TELEGRAM · **HEP · ZG**
TELEPRINTER · **21·191** HEP · ZAGREB
POŠT. PRETINAC · **966** ŽIRO RAČUN **30101·601·14375**

NAŠ BROJ I ZNAK: **4/0800-359/91, DK**

PREDMET:

DATUM: Osijek, 23.10.1991.

Poštovani!

Na osnovu naređenja 1 Operativne zone Hrvatska elektroprivreda je bila dužna osigurati jedinicu **pričuvnog voda** s osnovnom namjenom: **pojačana fizička zaštita vlastitih objekata.**

Prema Uputi za rad Hrvatske elektroprivrede u izvanrednim okolnostima postojala je mogućnost osnivanja pričuvne jedinice, ona je osnovana, a Vašim je odobrenjem postala sastavni dio rezervnog sastava Zbora narodne garde Republike Hrvatske.

Prilažemo Vam formacijski prikaz jedinice i njeno trenutno naoružanje.

Obzirom na lokaciju naših objekata molimo Vas da potvrdite suglasnost za uporabu jedinice, u odsutnosti obrane grada, i za uključivanje jedinice u obranu grada.

Srdačan pozdrav!

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA 48/1
ZAGREB
Proletarskih brigada 37

Rukovoditelj obrambenih priprema
Damir Karavidović, dipl.ing.

Ko - gosp.D.Pancić - 2.bataljon
- HEP - ESO

VOJNA POŠTA Br. 0118 – OSIJEK
HEP

Prilog 1.4. str. 1.

FORMACIJSKO OBLIČJE
SAMOSTALNOG PRIČUVNOG VODA
HRVATSKE ELEKTROPRIVREDE

KOMANDA VODA

Rukovoditelj obrambenih priprema - Damir Karavidović
Komandir voda - Marko Romić **Zamjenik komandira voda** - Hrvoje Ažić
Operativac u vodu - Duško Podunavac **Operativac u vodu** - Zdravko Balikić

PRVO ODJELJENJE

1. TOMISLAV HAJDUKOVIĆ komandir
2. ZLATKO BIZACKI zamjenik komandira
3. MILAN BERGER strijelac
4. ANĐELKO RADIĆ strijelac
5. IVICA FARKAŠ strijelac
6. MARIJAN TUMIR strijelac
7. ANTUN ŽIVKOVIĆ strijelac
8. SAMIR MUJAKIĆ strijelac

DRUGO ODJELJENJE

1. ŽELJKO GEROVAC komandir
2. DAMIR BRKIĆ zamjenik komandira
3. SLAVKO KRAČUN strijelac
4. BLAŽ FUŠTIN strijelac
5. ŽELJKO KOVAČ strijelac
6. BRANKO BJELOTOMIĆ strijelac
7. ZVONKO KNEZ strijelac
8. MIROSLAV MARJANOVIĆ strijelac
9. MATIJA BJEŽANČEVIĆ strijelac

TREĆE ODJELJENJE

1. IVICA RANOGAJEC komandir
2. IVICA JAVOROVIĆ zamjenik komandira
3. ZORAN POPOVIĆ strijelac
4. STJEPAN RELJANOVIĆ strijelac
5. IVAN KLASIĆ strijelac
6. ĐURO IBRIKS strijelac
7. IVICA RASPASOVIĆ strijelac
8. TIHOMIR VONDRAK strijelac

Prilog 1.4. str.2.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"
URED DIREKTORA

str: 1

PREGLED OSOBNOG NAORUŽANJA PRIPADNIKA PRIČUVNOG SAMOSTALNOG VODA

Ime i prezime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Broj osobne karte	Puška	Puška broj	Uniforma	FUNKCIJA U VODU
AŽIĆ /TOMISLAV/ HRVOJE	02.07.1961.	OSIJEK,OSIJEK	311766/86	AP-M70 AB2	287391	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE	ZAMJENIK KOMANDIRA
BERGER /TOMO/ MILAN	02.11.1955.	HARKANOVCI,VALPOVO	288097/85	MAWERICK	MV 07603B	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
BIZACKI /IVAN/ ZLATKO	27.09.1952.	OSIJEK,OSIJEK	278505/85	AP-M70 AB2	164073	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	ZAMJENIK KOMANDIRA ODJELJENJA
BJELOTOMIĆ /GOJKO/ BRANKO	10.02.1947.	OSIJEK,OSIJEK	348365/87	AP-M70 AB2	88253	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
BJEŽANČEVIĆ /JOSIP/ MATIJA	12.01.1955.	ŠIROKO POLJE,ĐAKOVO	86773/87	MOSSBERG	K 779473	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
BRKIĆ /SLAVKO/ DAMIR	02.11.1964.	OSIJEK,OSIJEK	262376/84	AP-M70 AB2	163880	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	ZAMJENIK KOMANDIRA ODJELJENJA
FARKAŠ /IVAN/ IVICA	15.01.1964.	OSIJEK,OSIJEK	408814/91	KARABIN CZ	135946	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
FUŠTIN /IVAN/ BLAŽ	03.02.1946.	KRČULJ,ŠIBENIK	59279/85	KARABIN CZ	83010	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
GEROVAC /MILAN/ ŽELJKO	24.03.1960.	OSIJEK,OSIJEK	275647/84	AP-M70 AB2	200845	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	KOMANDIR ODJELJENJA
HAJDUKOVIĆ /ĐURO/ TOMISLAV	05.11.1964.	ILAČA,VINKOVCI	397664/90	AP-M70 AB2	184468	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	KOMANDIR ODJELJENJA

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
ZAGREB
Proleterskih brigada 37

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"
URED DIREKTORA

str: 2

PREGLED OSOBNOG NAORUŽANJA PRIPADNIKA PRIČUVNOG SAMOSTALNOG VODA

Ime i prezime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Broj osobne karte	Puška	Puška broj	Uniforma	FUNKCIJA U VODU
IBRIKS /IVAN/ ĐURO	01.07.1957.	TENJE,OSIJEK	317306/86	M 76 (7.9)	38025	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
JAVOROVIĆ /MILE/ IVICA	28.06.1966.	OSIJEK,OSIJEK	332720/86	AP-M70 AB2	163823	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	ZAMJENIK KOMANDIRA ODJELJENJA
KLASIĆ /ALBIN/ IVAN	10.03.1965.	JOSIPOVAC,OSIJEK	322503/86	AP-M70 AB2	222422	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
KNEZ /MARKO/ ZVONKO	08.03.1960.	VIŠNJEVAC,OSIJEK	372713/87	AP-M70 AB2	544803	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
KOVAČ /ADAM/ ŽELJKO	27.08.1959.	OSIJEK,OSIJEK	340623/86	AP-M70 AB1	101917	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
KRAČUN /STANKO/ SLAVKO	06.08.1957.	ROZMAJEROVAC,NAŠICE	312841/86	MAWERICK	MV 07956 B	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
MARJANOVIĆ /MARIJAN/ MIRO	02.09.1958.	IMOTSKI,IMOTSKI	320194/86	AP-M70 AB2	222516	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
MUJAKIĆ /MEHMED/ SAMIR	26.07.1971.	OSIJEK,OSIJEK	386368/88	AP-M70 B1	340124	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
POPOVIĆ ZORAN	12.05.1967.	OSIJEK,OSIJEK	388422/89	AEK-M	3590	PRSLUK	STRIJELAC
RADIĆ /VLADIMIR/ ANĐELKO	13.12.1962.	OSIJEK,OSIJEK	259253/84	AK	2285	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
RANOGAJEC /VALENT/ IVICA	23.06.1955.	OSIJEK,OSIJEK	372713/87			KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	KOMANDIR ODJELJENJA

40/1
HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
ZAGREB
Proleterskih brigada 37

Prilog 1.4. str.4.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"
URED DIREKTORA

str: 3

PREGLED OSOBNOG NAORUŽANJA PRIPADNIKA PRIČUVNOG SAMOSTALNOG VODA

Ime i prezime	Datum rođenja	Mjesto rođenja	Broj osobne karte	Puška	Puška broj	Uniforma	FUNKCIJA U VODU
RASPASOVIĆ /FRANJO/ IVICA	27.05.1965.	OSIJEK,OSIJEK	304141/86	MAWERICK	MV 75747A	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
RELJANOVIĆ /MILAN/ STJEPAN	19.09.1952.	OSIJEK,OSIJEK	255591/84	PAP	648198	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
ROMIĆ /PETAR/ MARKO	29.03.1956.	ČEPIN,OSIJEK	280512/85	AP-M70 AB2	111967	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	KOMANDIR
TUMIR /MIROSLAV/ MARIJAN	20.07.1953.	OSIJEK,OSIJEK	276869/84	PAP	648200	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
VONDRAK /ĐURO/ TIHOMIR	05.07.1968.	OSIJEK,OSIJEK	391348/89	PAP	648250	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC
ŽIVKOVIĆ /FRANJO/ ANTUN	06.06.1952.	JARUGE, SL. BROD	328896/86	PAP	648197	KAPA,PRSLUK,BLUZA HLAČE,P. POJAS	STRIJELAC

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA" OSIJEK
D i r e k t o r

Osijek, 6.8.1991.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
Direkcija za distribuciju
Direktor - Ivan Sokolić,dipl.ecc.

41000 Z A G R E B
Proleterskih brigada 37

PREDMET: Normativi radne snage
- primjedbe -

Primili smo Vaš dopis br. 4-17414/91 od 12. srpnja 1991. godine po predmetu "Normativi radne snage", kojim tražite da Vam do 15. kolovoza o.g. dostavimo podatke o "potrebnom broju radnika u osnovnoj djelatnosti", "uvjetni" višak radnika" i "stvarni višak radnika".

Budući da je na teritoriju našeg Distribucijskog područja nastupilo ratno stanje i da smo zaokupljeni spašavanjem naših radnika i drugih izbjeglica, najnužnijim otklanjanjem kvarova na energetskim objektima i postrojenjima te drugim obrambenim poslovima, nismo u mogućnosti odgovorno i konstruktivno pristupiti ovom poslu.

Smatramo da u sadašnjim uvjetima, nije ljudski uzbuđivati radnike s "uvjetnim" i "stvarnim" listama viška radnika, jer smo opterećeni i s nekim drugim "listama".

Međutim, slobodni smo iskazati sumnju, da interni normativi, dobiveni uz Vaše pismo nisu donešeni niti u skladu sa zaključcima sa sastanka u Direkciji održanog 13.5.1991. godine, a još manje na osnovu Odluke Upravnog odbora o normativima za utvrđenje broja radnika u Hrvatskoj elektroprivredi (poglavito točka 3. Odluke). Smatramo nužnim, donijeti interne normative za Distribucijska područja u skladu s Odlukom Upravnog odbora, te nakon toga izvršavati zadaće iz Vašeg pisma navedeno pod a) b) i c) na stranici 2.

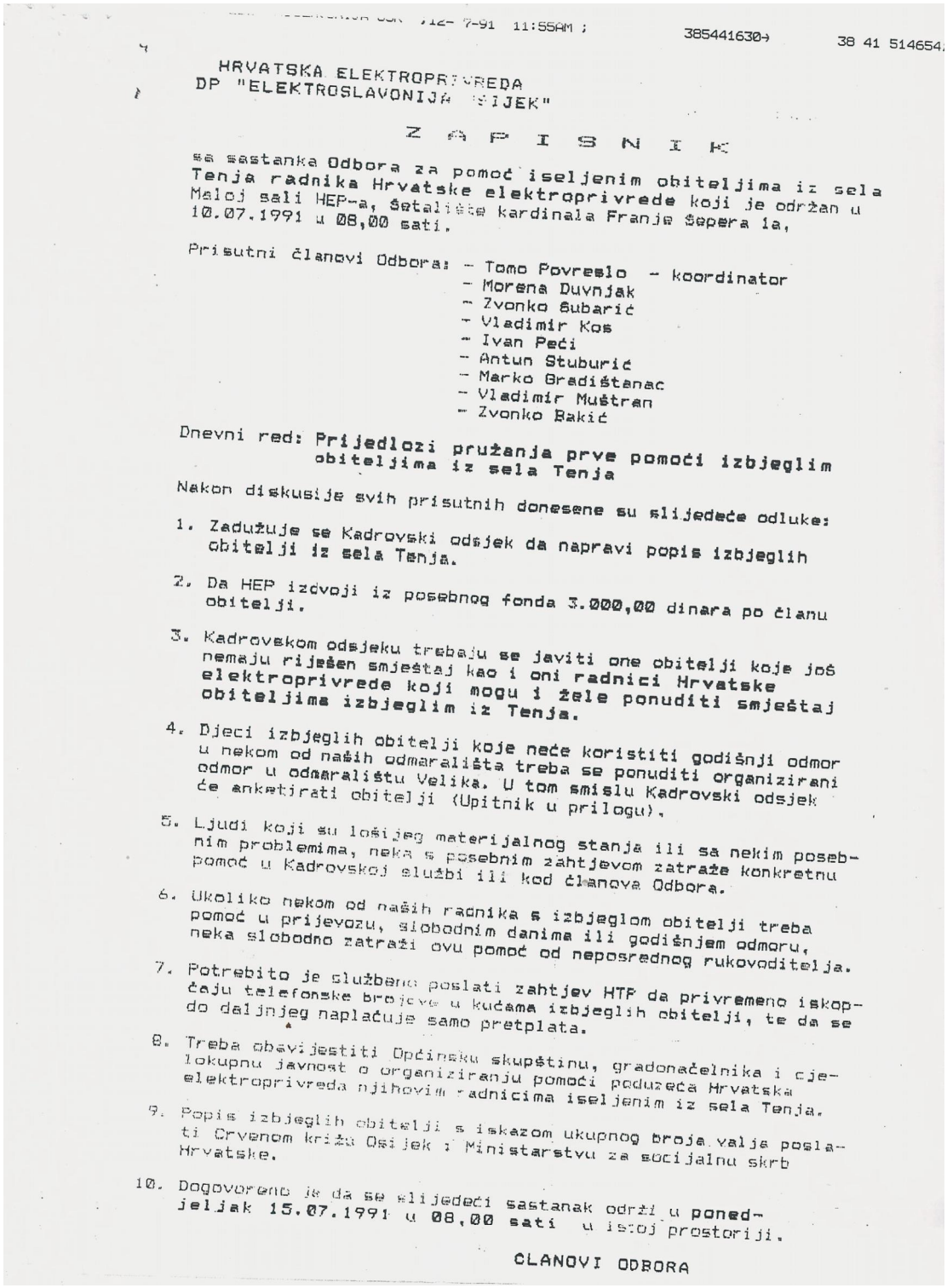
Na temelju ranijih promišljanja o normativima, u prilogu Vam dostavljamo neke naše primjedbe.

S poštovanjem!

Direktor
DP "Elektroslavonija" Osijek
HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA ZAGREB Proleterskih brigada
Damir Karavidović,dipl.ing.

Prilog: Primjedbe na normative radne snage.

CO: Ured generalnog direktora HEP-a

12- 7-91 11:55AM ; 385441630→ 38 41 514654

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA" OSIJEK

Z A P I S N I K

sa sastanka Odbora za pomoć iseljenim obiteljima iz sela Tenja radnika Hrvatske elektroprivrede koji je održan u Maloj sali HEP-a, Šetalište kardinala Franje Šepera 1a, 10.07.1991 u 08,00 sati.

Prisutni članovi Odbora: - Tomo Povreslo - koordinator
- Morena Duvnjak
- Zvonko Šubarić
- Vladimir Kos
- Ivan Peći
- Antun Stuburić
- Marko Gradištanac
- Vladimir Muštran
- Zvonko Bakić

Dnevni red: Prijedlozi pružanja prve pomoći izbjeglim obiteljima iz sela Tenja

Nakon diskusije svih prisutnih donesene su slijedeće odluke:

1. Zadužuje se Kadrovski odsjek da napravi popis izbjeglih obitelji iz sela Tenja.

2. Da HEP izdvoji iz posebnog fonda 3.000,00 dinara po članu obitelji.

3. Kadrovskom odsjeku trebaju se javiti one obitelji koje još nemaju rijašen smještaj kao i oni radnici Hrvatske elektroprivrede koji mogu i žele ponuditi smještaj obiteljima izbjeglim iz Tenja.

4. Djeci izbjeglih obitelji koje neće koristiti godišnji odmor u nekom od naših odmarališta treba se ponuditi organizirani odmor u odmaralištu Velika. U tom smislu Kadrovski odsjek će anketirati obitelji (Upitnik u prilogu).

5. Ljudi koji su lošijeg materijalnog stanja ili sa nekim posebnim problemima, neka s posebnim zahtjevom zatraže konkretnu pomoć u Kadrovskoj službi ili kod članova Odbora.

6. Ukoliko nekom od naših radnika s izbjeglom obitelji treba pomoć u prijevozu, slobodnim danima ili godišnjem odmoru, neka slobodno zatraži ovu pomoć od neposrednog rukovoditelja.

7. Potrebito je službeno poslati zahtjev HTP da privremeno iskopča telefonske brojeve u kućama izbjeglih obitelji, te da se do daljnjeg naplaćuje samo pretplata.

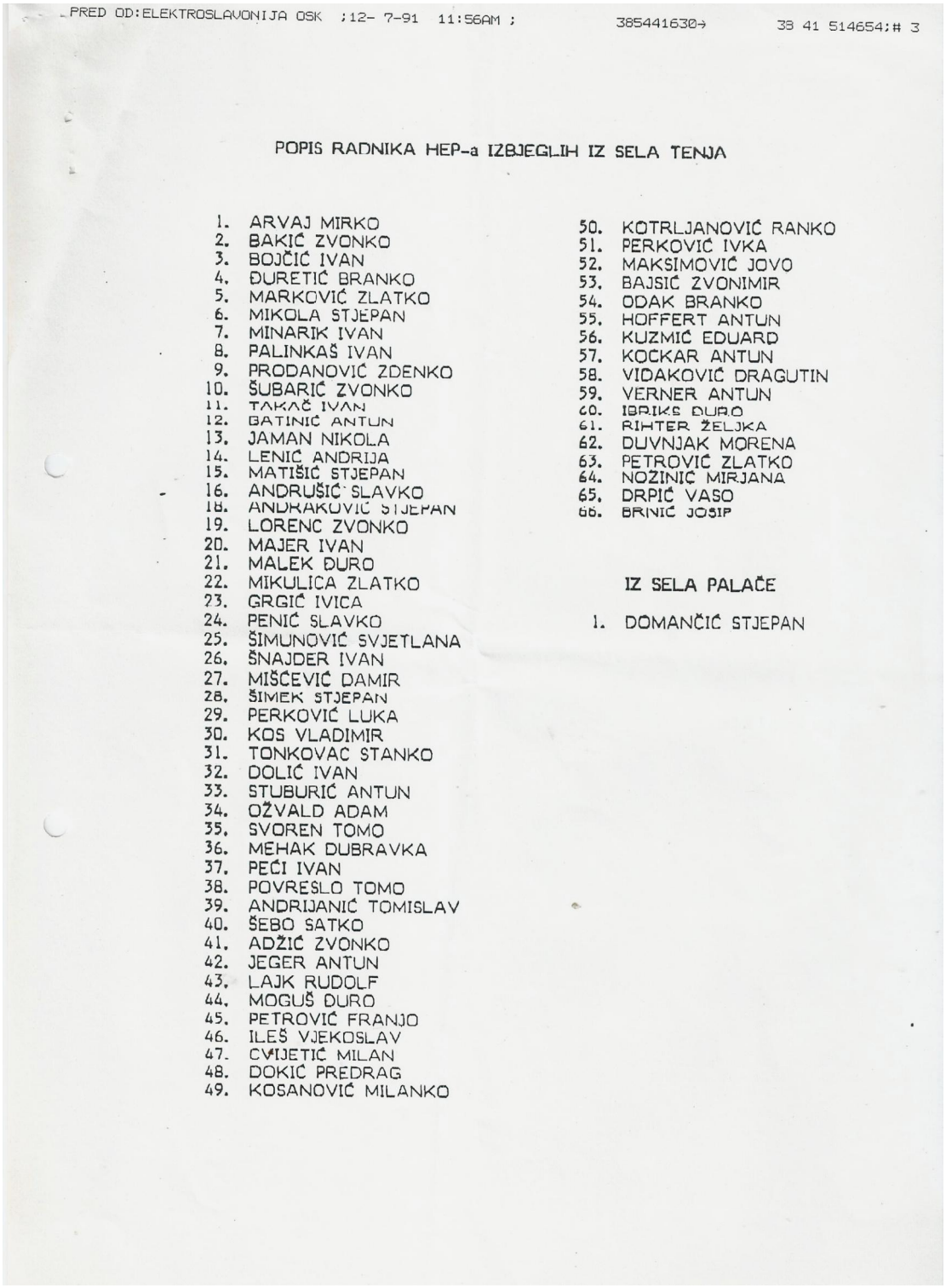
8. Treba obavijestiti Općinsku skupštinu, gradonačelnika i cjelokupnu javnost o organiziranju pomoći poduzeća Hrvatska elektroprivreda njihovim radnicima iseljenim iz sela Tenja.

9. Popis izbjeglih obitelji s iskazom ukupnog broja valja poslati Crvenom križu Osijek i Ministarstvu za socijalnu skrb Hrvatske.

10. Dogovoreno je da se slijedeći sastanak održi u ponedjeljak 15.07.1991 u 08,00 sati u istoj prostoriji.

ČLANOVI ODBORA

Prilog 1.6. str. 1.

PRED OD:ELEKTROSLAVONIJA OSK ;12- 7-91 11:56AM ; 3854416307 38 41 514654;# 3

POPIS RADNIKA HEP-a IZBJEGLIH IZ SELA TENJA

1. ARVAJ MIRKO
2. BAKIĆ ZVONKO
3. BOJČIĆ IVAN
4. ĐURETIĆ BRANKO
5. MARKOVIĆ ZLATKO
6. MIKOLA STJEPAN
7. MINARIK IVAN
8. PALINKAŠ IVAN
9. PRODANOVIĆ ZDENKO
10. ŠUBARIĆ ZVONKO
11. TAKAČ IVAN
12. BATINIĆ ANTUN
13. JAMAN NIKOLA
14. LENIĆ ANDRIJA
15. MATIŠIĆ STJEPAN
16. ANDRUŠIĆ SLAVKO
18. ANDRAKOVIĆ STJEPAN
19. LORENC ZVONKO
20. MAJER IVAN
21. MALEK ĐURO
22. MIKULICA ZLATKO
23. GRGIĆ IVICA
24. PENIĆ SLAVKO
25. ŠIMUNOVIĆ SVJETLANA
26. ŠNAJDER IVAN
27. MIŠĆEVIĆ DAMIR
28. ŠIMEK STJEPAN
29. PERKOVIĆ LUKA
30. KOS VLADIMIR
31. TONKOVAC STANKO
32. DOLIĆ IVAN
33. STUBURIĆ ANTUN
34. OŽVALD ADAM
35. SVOREN TOMO
36. MEHAK DUBRAVKA
37. PEĆI IVAN
38. POVRESLO TOMO
39. ANDRIJANIĆ TOMISLAV
40. ŠEBO SATKO
41. ADŽIĆ ZVONKO
42. JEGER ANTUN
43. LAJK RUDOLF
44. MOGUŠ ĐURO
45. PETROVIĆ FRANJO
46. ILEŠ VJEKOSLAV
47. CVIJETIĆ MILAN
48. DOKIĆ PREDRAG
49. KOSANOVIĆ MILANKO
50. KOTRLJANOVIĆ RANKO
51. PERKOVIĆ IVKA
52. MAKSIMOVIĆ JOVO
53. BAJSIĆ ZVONIMIR
54. ODAK BRANKO
55. HOFFERT ANTUN
56. KUZMIĆ EDUARD
57. KOCKAR ANTUN
58. VIDAKOVIĆ DRAGUTIN
59. VERNER ANTUN
60. IBRIKS ĐURO
61. RIHTER ŽELJKA
62. DUVNJAK MORENA
63. PETROVIĆ ZLATKO
64. NOZINIĆ MIRJANA
65. DRPIĆ VASO
66. BRNIĆ JOSIP

IZ SELA PALAČE

1. DOMANČIĆ STJEPAN

Prilog 1.6. str. 2.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DIREKCIJA ZA DISTRIBUCIJU

Osijek, 28. 08. 1991. god.

DP "Elektroslavonija" Osijek
Služba za prav.kadr. i opće poslove

Broj: 4/0862-6204

Na temelju Odluke generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede broj: 1-21501/91. od 27. 08. 1991. godine daje se slijedeća

O B A V I J E S T

1. Obavještavaju se svi radnici DP "Elektroslavonije" Osijek da prekinu korištenje godišnjeg odmora i da od 02. 09. 1991. godine započnu s radom na svom radnom mjestu.

2. Obavještavaju se svi radnici DP "Elektroslavonije" Osijek kojima su izdana Rješenja o korištenju godišnjeg odmora od 28. 08. 1991. do 31. 12. 1991. godine ukidaju se do daljnjeg.

3. Prekinuti, odnosno neiskorišteni godišnji odmor za 1991. godinu radnici će nastaviti s korištenjem u skladu s posebnim Uputama generalnog direktora koje će se pravodobno dostaviti.

4. Zadužuju se upravitelji pogona i rukovoditelji službi da pozovu sve radnike (usmeno, telefonom, telegramom, pismenom obavijesti i sl.) koji trenutno koriste godišnji odmor da isti prekinu i započnu s radom u skladu s točkom 1. ove Obavijesti.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA ZAGREB

Direktor

Damir Karavidović, dipl. ing.

Dostavljeno:
- Rukovoditeljima službi
- Upraviteljima pogona
- Oglasne ploče

Prilog 1.7.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "Elektroslavonija" Osijek
Ured direktora
Broj: 4/0801-41/1-91/ 3

Osijek, 04.09.1991.

Temeljem članka 8 i 9 *Zakona o općenarodnoj obrani Republike Hrvatske NN (4/91), naloga generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede broj POV. 01-142/91* od 14.08.1991. godine, te odluke o ratnom rasporedu izdaje se slijedeće:

R J E Š E N J E

O RATNOM RASPOREDU I DUŽNOSTI PO OSNOVI RADNE OBVEZE

1. Radnik - ca *ŽIVAKOVIĆ MIROSLAV* rasporeduje se na radno mjesto *TEHNIČAR ZA POSLOVE ENERGETIKE 1*

u Ratnoj organizacijskoj shemi
Hrvatske elektroprivrede DP "Elektroslavonija" Osijek.

2. Ovo rješenje se izdaje s ciljem osposobljavanja i upoznavanja sa svojim dužnostima, pravima i zadacima u slučaju rata, neposredne ratne opasnosti ili drugih izvanrednih prilika.

3. Rješenje stupa na snagu i primjenjuje se danom donošenja.

OBRAZLOŽENJE

U cilju ispunjenja obveze DP "Elektroslavonija" Osijek u okviru Hrvatske elektroprivrede u osnovnoj zadaći opskrbe potrošača neophodnom električnom i toplinskom energijom, te plinom u ratu, neposrednoj ratnoj opasnosti ili drugim izvanrednim prilikama, donesena je odluka kao u izreci.

DOSTAVLJENO:
1. Radniku
2. Arhiva ONO

Rukovoditelj OP-a
Damir Karavidović, dipl.inž.

Prilog 1.8.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "Elektroslavonija" Osijek
D i r e k t o r

Broj: 4/0800-156/91, DK

UPRAVLJAČKI CENTAR (DUC)

RUKOVODITELJIMA SLUŽBI

UPRAVITELJIMA POGONA

VODITELJIMA POGONSKIH UREDA

OGLASNE PLOČE

U danima otvorenih i podmuklo skrivenih napada na suverenitet i demokraciju Republike Hrvatske, radnicima Hrvatske elektroprivrede što brinu o pogonu elektroenergetskog sustava teško je ispunjavati radne obveze.

Dolazak do i rad na mjestima planiranih ili interventnih radova, u nekim područjima našeg distribucijskog elektroenergetskog sustava, pun je životne opasnosti za naše radnike. U svezi s tim izdajem:

N A L O G

1. U mreži svih naponskih razina što napaja područje zahvaćeno otvorenim sukobima ili je znano da se ondje kreću terorističke grupe, ili je od mjesnog stanovništva iskazana netrpeljivost prema Hrvatskoj republici do daljnjeg obustaviti sve planirane poslove.

   U slučaju kvara u ovim mrežama takve prirode da je potrebito interveni-rati dolaskom na mjesto kvara, **zabranjeno je poslati radnike bez:**
   - **dogovora s mjesnim zajednicama pod kojim uvjetima može doći inter-ventna grupa,**
   - **pratnje vojnog vozila i naoružanog vojnog transportera do i s mjesta rada.**

   Dogovor valja ostvariti posredstvom općinskog Štaba teritorijalne obrane, ili Štaba zbora narodne garde, ili Policijske uprave Osijek.

2. Sva promišljanja o planiranim i interventnim poslovima u području zahvaćenim ratnim ili vihorom nesporazuma, i ljudske netrpeljivosti svoditi prvo na sigurnost naših radnika, a potom na funkcioniranje elektroenergetskog sustava.

3. Radnik što ima u svom djelokrugu poslove redovnog ili interventnog održavanja može iskazati nevoljnost ili odbiti nalog za izvršenje zadaće u ovim područjima, kada je jasno da mu prijeti životna opasnost.

4. Poslove na izgradnji elektroenergetskih objekata na području iz točke 1. ovog naloga, treba ako su započeti prekinuti a planirane ne započinjati do daljnjega.

5. Sve poslove na području gdje ne postoji opasnost po ljude valja tako organizirati da se putuje i poslove obavlja danju. Do mjesta rada koristiti puteve koje kontroliraju službene jedinice Republike Hrvatske ili one na kojima pouzdano znano nema prepreka i djelovanja terorističkih grupa.

6. Svi radovi koji donose prekid napajanja Policijske uprave, Štaba teritorijalne obrane, Štaba zbora narodne garde, Centra za uzbunjivanje, Hrvatske radio i televizije i Hrvatske pošte i telekomunikacije moraju se izbjegavati. Kada to ipak nije moguće moraju biti najavljeni i izvršeni uz dozvolu potonjih.

7. Redovna i interventna održavanja u područjima gdje nema opasnosti po ljude treba provoditi s naglašenom brigom o informiranju potrošača o prekidu napajanja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Elektroenergetski sustav i potrošači potrebuju našu brigu kroz redovno i intervèntno održavanje i oni su blago Hrvatske elektroprivrede. No blago je i svaki naš čovjek a njegov život vrijedi više od megavatsati neisporučene električne energije.

Osijek, 08.07.1991.

DP "Elektroslavonija" Osijek

Damir Karavidović,dipl.ing.

Ko - Ured
- Ured generalnog direktora

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
POGON DISTRIBUCIJA PLINA

Lokacija cara Hadrijana 7 Osijek, 09.09.1991. godine

U P U T E

ZA PONAŠANJE U IZVANREDNIM OKOLNOSTIMA

Na osnovu uputa za rad HEP-a u izvanrednim okolnostima (izdane po Generalnom direktoru od 19.07.1991. godine) i Plana mjera i zadaća iz područja civilne zaštite imenovani su:

Odgovorna osoba za sklanjanje ljudi iz poslovnih prostorija, prve medicinske pomoći, protupožarne zaštite, izvlačenja iz ruševina je **BALIKIĆ ZDRAVKO** i zamjenik odgovorne osobe **JURIŠIĆ ANTUN**, odnosno **BONDOR FRANJO.**

Planom mjera i zadaća iz područja civilne zaštite imenovane su odgovorne osobe i članovi ekipa za sklanjanje, zamračivanje, prvu pomoć, protupožarnu zaštitu i izvlačenje iz ruševina.

Radi operativnog sprovođenja mjera sigurnosti i zaštite u izvanrednim okolnostima utvrđuje se odnosno nalaže slijedeće:

1. Najviši organ nadležan za provođenje i procjenu mjera zaštite je Krizni štab općine Osijek koji se oglašava putem Radio Osijeka

2. U pogledu dolaska i odlaska radnika na posao i sa posla radnici su obavezni postupiti u skladu sa preporukama Kriznog štaba općine Osijek.

3. Ako nastupe uvjeti iz točke 2. odgovorni radnici, smjensko osoblje i dežurni koji su kod kuće, trebaju se ako je to moguće, telefonski povezati sa radnicima koji obavljaju poslove radi funkcioniranja postrojenja ili zaštite i čuvanja objekta radi dogovora o radu i nastavku rada. Isti radnici dužni su u skladu s preporukom Kriznog štaba i vlastitim procjenama što prije doći na posao.

Prilog 1.10. str. 1.

4. Radnici u smjeni bez obzira na vrstu posla i izvanredne okolnosti ne mogu napustiti smjenu dok ne dobiju odgovarajuću zamjenu.

5. Objavom putem Radio Osijeka, Kriznog štaba općine Osijek, da je nastupila neposredna opasnost i da se građani trebaju skloniti u skloništa, svi radnici koji su čuli tu informaciju obavezni su istu prenijeti drugim radnicima i svi odmah moraju otići u sklonište.

   U vezi toga zaćužuju se: **JURIŠIĆ ANTUN, BUKIĆ SILVA i GRGIĆ NEDELJKA,** da prate obavijesti sa Radio Osijeka i u slučaju objave obaveze sklanjanja u sklonište istu treba prenijeti na ekipu za sklanjanje i po mogućnosti na druge radnike.

6. U slučaju procjene da je nastupila neposredna opasnost, a Krizni štab općine Osijek se nije oglasio, svaki radnik je dužan o istom odmah obavijestiti svog predpostavljenog i **FADLJEVIĆ ZDRAVKA ili JURIŠIĆ ANTUNA,**

   Odluku o odlasku u sklonište svih radnika na lokaciji Cara Hadrijana br. 7 donosi **ZDRAVKO FADLJEVIĆ,** odnosno **JURIŠIĆ ANTUN.**

   Radnik, grupa radnika u čijoj se blizini pojavila neposredna opasnost dužni su se odmah skloniti ili otići u sklonište i što prije obavijestiti svog predpostavljenog i **FADLJEVIĆ ZDRAVKA,** odnosno **JURIŠIĆ ANTUNA.**

   O nastupajućoj opasnosti potrebno je obavijestiti Centar za obavještavanje.

7. Odluku o izlasku iz skloništa donosi Krizni štab općine Osijek, ako je on donio odluku o odlasku u sklonište.

   Ako je odluku o odlasku u sklonište donio **FADLJEVIĆ ZDRAVKO** odnosno **JURIŠIĆ ANTUN** ili drugi radnik isti donosi odluku i o izlasku iz skloništa.

8. Odluku o odlasku sa posla prije isteka radnog vremena donosi Krizni štab općine Osijek putem Radio Osijeka ili **FADLJEVIĆ ZDRAVKO,** odnosno **JURIŠIĆ ANTUN.**

9. Radi jednakog ponašanja radnika HEP-a na lokaciji Cara Hadrijana br. 3 i 7. zadužuju se **RADMAN, ANIĆ, FADLJEVIĆ i njihovi zamjenici.**

S U G L A S A N
DIREKTOR DP ELEKTROSLAVONIJA

Damir Karavidović,dipl.ing.

UPRAVITELJ POGONA DISTRIBUCIJA PLINA

Zdravko Fadljević,dipl.oec.

Prilog 1.10. str. 2.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"
D i r e k t o r

Osijek, 28. 11. 1991. god.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
G e n e r a l n i d i r e k t o r
Mr. Ivan Putanec, dipl. ing.
41000 Z A G R E B
Avenija Vukovar 37

Poštovani !

Činjenice s bojišta unaokolo našeg Osijeka predskazuju vukovarska događanja. I ako nas od potonjih mogu dirnuti neprijatna čuvstva nije nam se bojati već hrabro dočekati i taj odsječak hrvatske katarze.

Sada smo zaokupljeni svojom zadaćom, nepromjenjenom niti ratnim zbivanjima: **opskrbiti regiju i grad električnom energijom.** Za ostvarenje ove zadaće valja ostvariti i neke pretpostavke s razine Hrvatske elektroprivrede.

Slavonija se danas napaja električnom energijom iz mreže 220 kV eletro energetskog sustava Bosne i Hercegovine. Mislimo da je nužno održavati dobre poslovne i prijateljske odnose s njihovom elektroprivredom. Tu prije svega mislim na uredno plaćanje i poštivanje drugih ugovornih odnosa.

Jedini unutrašnji izvor kojim raspolažemo i na koga smo sada, nakon ispada iz pogona TS 400/110 kV ERNESTINOVO, upućeni jeste plinska elektrana i to samo jedan agregat snage 25 MVA. Uvažavajući plinificiranost našeg energetskog konzuma **uredno snabdjevanje zemnim plinom** također je pretpostavka ostvarenja naših zadaća.Zato se zalažemo da s našim dobavljačem plina INA-Naftaplin također svakim činom podržavamo dobre odnose.

U oba primjera mislimo da valja naglasiti ulogu Ministarstva za energetiku.

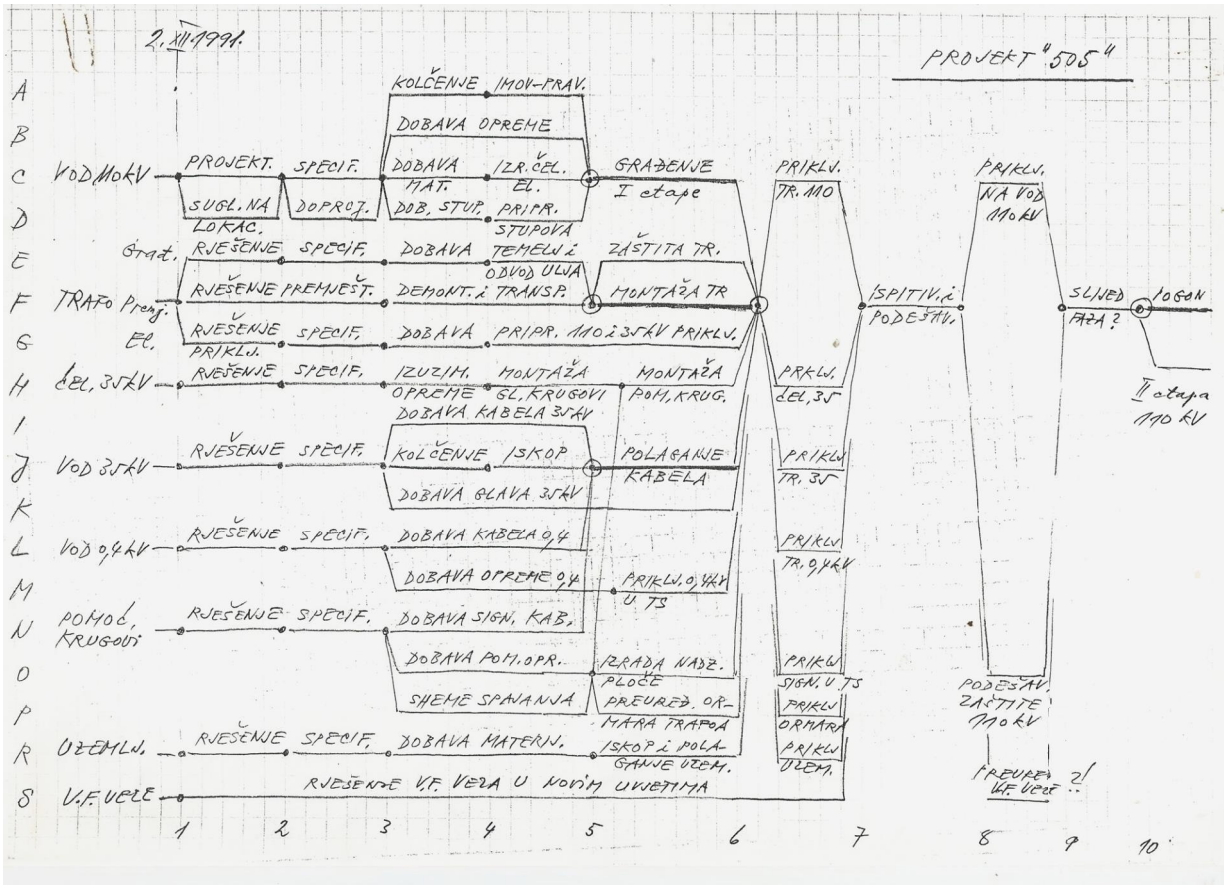
Mi, ovdje u Osijeku, ćemo braniti ugled Hrvatske elektroprivrede pomažući ljudima i gospodarstvu da svjetiljka a ne svijeća budu luč za izlazak iz mraka ovoga rata.

S dužnim poštovanjem !

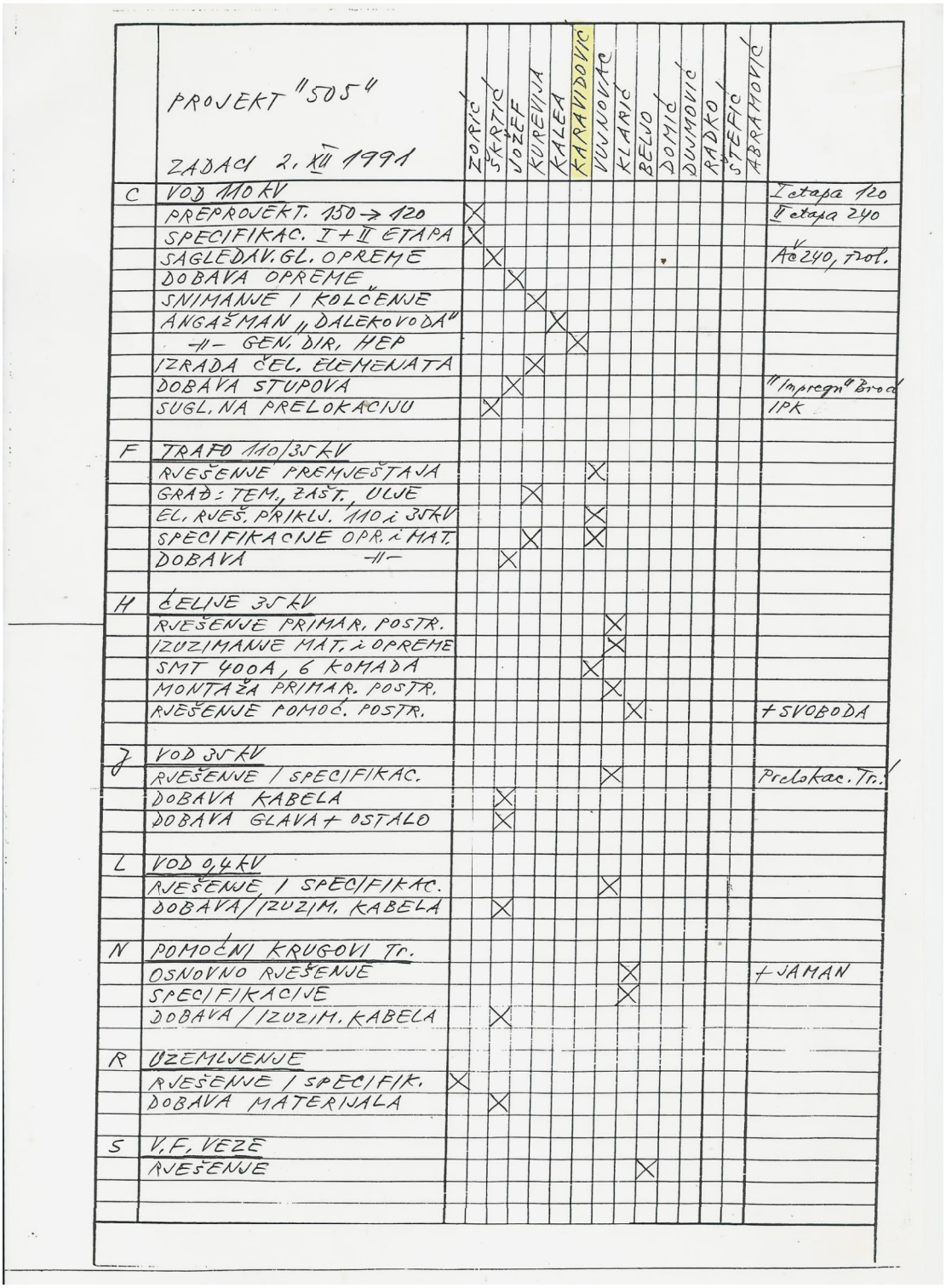
D i r e k t o r
DP "Elektroslavonija Osijek"
Damir Zaravidović, dipl.ing.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
ZAGREB
Proleterskih brigada 37

Ko: - Direktor direkcije za
distribuciju HEP-a g.Sokolić
- Direktor "TE-TO Osijek" - ing.Radman
- Direktor PrP "Elektroprijenos Osijek"-ing.Kalea
- Ured

Prilog 2.2. str. 1.

Prilog 2.2. str. 2.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"

Osijek, 22. 11. 1991.god.

D i r e k t o r

Broj: 4/0862-7829

Na temelju Odluke Republike Hrvatske - Zapovjedništva Hrvatske vojske operativne zone Osijek, Broj: 525-132-40 od 21. 11. 1991. godine izdajem slijedeće

U V J E R E N J E

Potvrđuje se da je MIROSLAV ŽIVAKOVIĆ (ime i prezime) broj osobne karte 276493 - Osijek djelatnik Hrvatske elektroprivrede - DP "ELEKTROSLAVONIJE OSIJEK", te da mora radi prirode posla i radnih zadataka napuštati područje grada Osijeka.

Imenovani radnik ima obavezu da se po obavljenom poslu odmah vrati u grad.

Ovo Uvjerenje izdaje se na temelju zapovjedi Zapovjednika 1.OZ sa služi u svrhu omogućavanja opskrbe grada Osijeka električnom energijom, te je zbog općeg interesa potrebno imenovanom djelatniku omogučiti kretanje i za vrijeme policijskog sata.

D i r e k t o r
DP "ELEKTROSLAVONIJA OSIJEK"

Damir Karavidović, dipl. ing.

Prilog 2.3.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA

DIREKCIJA ZA DISTRIBUCIJU
DP "Elektroslavonija Osijek"

Osijek, 12. 12. 1991.

D i r e k t o r

Broj: 4/0860-7950

Na temelju Naredbe Predsjednika Republike Hrvatske broj 1186/91. od 23. studenog 1991. godine i broj 1232/91. od 2. prosinca 1991. godine, Proglasa Vlade Republike Hrvatske o uvođenju radne obveze od 2. prosinca 1991. godine, Poziva Izvršnog vijeća općine Osijek - Kriznog štaba od 3. prosinca 1991. godine i Upute Generalnog direktora Hrvatske elektroprivrede o provođenju Naredbe o uvođenju radne obveze od 10. prosinca 1991. godine donosim slijedeću

U P U T U

o provođenju Naredbe o uvođenju radne obveze

1. Svi radnici Hrvatske elektroprivrede moraju osobno doći u poduzeće, odnosno javiti se matičnoj kadrovskoj službi do 16. prosinca 1991. godine.

2. Radnici koji su bili prisiljeni napustiti privremeno OKUPIRANA PODRUČJA bit će privremeno, uz suglasnost matične organizacijske jedinice i direktora nadležne direkcije, raspoređeni na rad u organizacijsku jedinicu Hrvatske elektroprivrede na području gdje imaju privremeno boravište.

   Ukkliko za radom radnika iz prethodnog stavka nema potrebe, te zbog toga neće biti privremeno raspoređeni, radnici imaju pravo na osnovnu plaću, bez prava na naknadu za topli obrok i prijevoz. Obračun i isplatu plaće za njih obavlja matična organizacijska jedinica radnika i novac doznačuje na adresu privremenog boravišta radnika.

   Obitelji zarobljenih i nestalih radnika imaju pravo na isplatu osnovne plaće radnika, bez prava na naknadu za topli obrok i prijevoz. Obračun i isplatu plaće obavlja matična organizacijska jedinica radnika i novac doznačuje na adresu privremenog boravišta obitelji radnika.

   O b r a z l o ž e n j e :

   Osnovnom plaćom smatra se plaća po Rješenju.

3. Radnici na NEOKUPIRANIM PODRUČJIMA ne mogu napuštati radna mjesta bez suglasnosti općinskih sekretarijata obrane, odnosno kriznih štabova općine i odobrenja direktora organizacijske jedinice.

Od ove obveze izuzimaju se radnice.majke i samohrani očevi djece mlade od 10 godina, a iznimno i u slučaju djece starije od 10 godina i to:

- po posebnom pismenom odobrenju Direktora DP "Elektroslavonije",
- radnice koje su organizirano upućene od strane organa Općine Osijek, odnosno koje organizirano sudjeluju u zbrinjavanju djece, starijih i nemoćnih osoba.

Radnici iz prethodnog stavka imaju pravo na plaćeni dopust, koji odobrava direktor organizacijske jedinice. Naknadu za plaćeni dopust obračunava i isplaćuje matična organizacijska jedinica radnika, a novac doznačuje na adresu privremenog boravišta radnika.

O b r a z l o ž e n j e :

Radnicima u smislu ove točke smatraju se svi radno sposobni (građani) radnici bez obzira na ratnu shemu, odnosno ratni raspored:

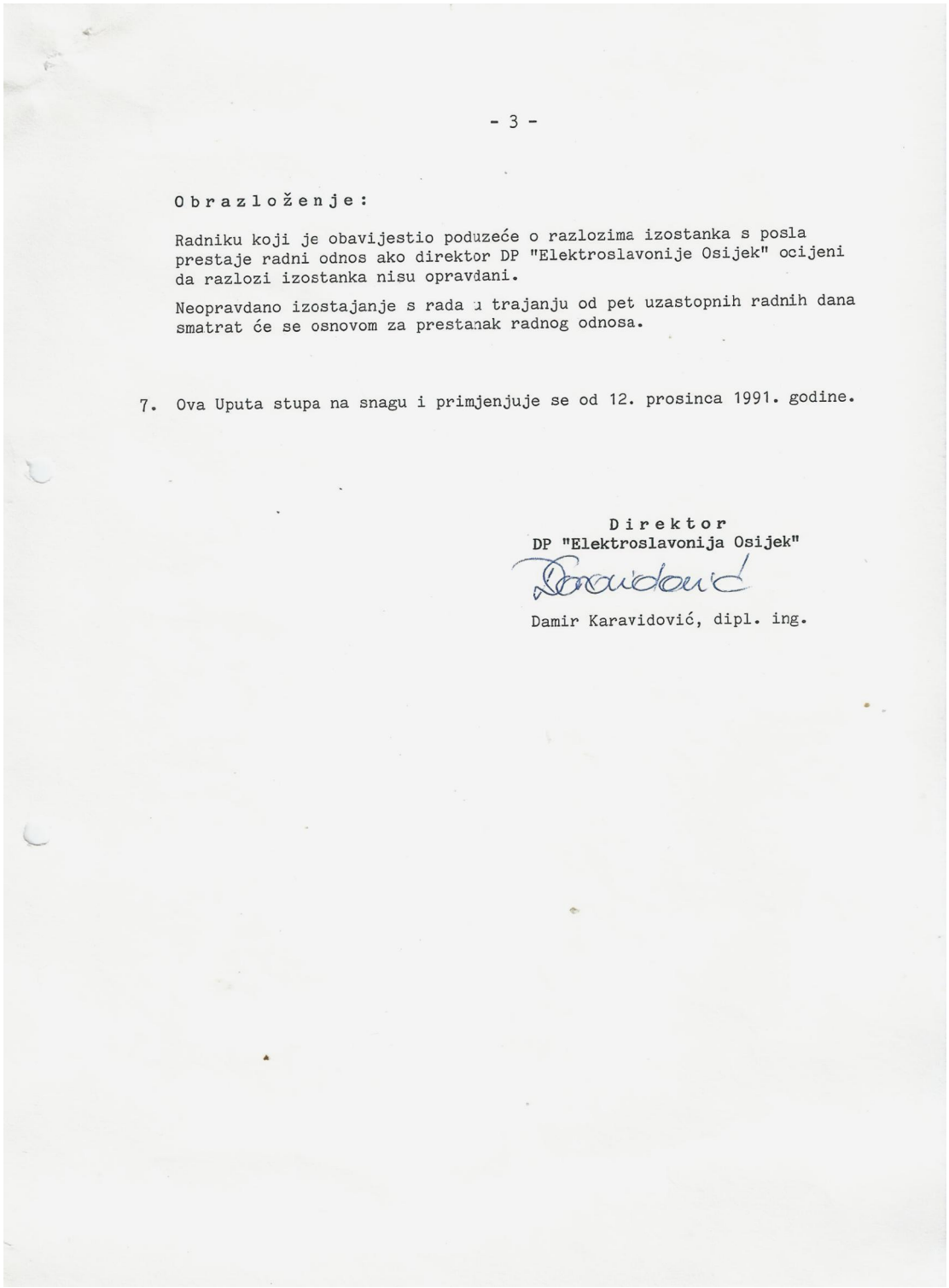
- ako za radom radnika trenutno nema potrebe, te zbog toga neće privremeno raditi (na čekanju), radnici imaju pravo na osnovnu plaću bez prava na naknadu za topli obrok i prijevoz,
- radnici na čekanju imaju obvezu dva puta tjedno javljati se svom neposrednom Rukovoditelju radi daljeg određivanja radnog statusa,
- osnovnom plaćom smatra se plaća po Rješenju.

4. U slučaju kad matična organizacijska jedinica radnika, zbog ratnih zbivanja, nije u mogućnosti obavljati poslove iz svoje nadležnosti, posebnom uputom direktora nadležne direkcije bit će određeno koja organizacijska jedinica će preuzeti obavljanje tih poslova.

5. Radnici koji su na bolovanju, kao i radnici koje je angažirao Crveni križ, Caritas ili slična humanitarna organizacija na zbrinjavanju djece, starih i nemoćnih, oslobođeni su dolaska u poduzeće u smislu ove Upute, ali su dužni o tome obavijestiti direktora svoje organizacijske jedinice do 16. prosinca 1991. godine.

6. Protiv radnika koji postupe protivno ovoj Uputi, bit će primijenjene odredbe Uredbe o radnim odnosima, zapošljavanju, socijalnoj skrbi, mirovinskom i invalidskom osiguranju, dječjem doplatku i zaštiti žrtava u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske (NN 55/91.), odnosno odredbe Pravilnika o radnim odnosima, disciplinskoj i materijalnoj odgovornosti.

Prilog 2.4. str. 2.

- 3 -

Obrazloženje:

Radniku koji je obavijestio poduzeće o razlozima izostanka s posla prestaje radni odnos ako direktor DP "Elektroslavonije Osijek" ocijeni da razlozi izostanka nisu opravdani.

Neopravdano izostajanje s rada u trajanju od pet uzastopnih radnih dana smatrat će se osnovom za prestanak radnog odnosa.

7. Ova Uputa stupa na snagu i primjenjuje se od 12. prosinca 1991. godine.

Direktor
DP "Elektroslavonija Osijek"

Damir Karavidović, dipl. ing.

Prilog 2.4. str. 3.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "Elektroslavonija Osijek"

Osijek, 03. 12. 1991. god.

NAMA KOJI SMO TU

(umjesto negdašnje Obavijesti radnicima br. ...)

Život i njegov smisao na našoj grudi dosižu prag hamletovskog bitka. Fizičkog i smisaonog bitka. Biti tu i preživjeti ili umrijeti, ili ne biti tu i preživjeti ali umrijeti po ljudskosti.

Tmasni oblaci rata iskušenje su za čovjeka u nama. Mirne noći, jutra u kojima nas budi svanuće dana postaju naš san, naspram košmarne jave. I eto u tjeskobi čuvstva: biti ili ne biti tu.

Može li se čitavo bivstvovanje čovjeka na Zemlji svesti na pitanja o vlastitom životu? Može li mu on biti jedini smisao? Kome to služi čovjekov život? Koji višnji cilj je vrijedan čovjekova života? **Pitanja iz mračne tjeskobe duše.**

Vječna čovjekova težnja za vječnošću, smrt čini tragedijom a pomisao na smrt čini život nesnošljivim. A rat je pun smrti. Lakše je kad se shvati da je **smrt dio života**, a život čovjeka igra prirode Svemira, i da je za života život igra.

Ostati tu gdje je smrt svakodnevnica znači igrati igru života, živjeti vlastiti život gordo i smisaono. U domove grada donijeti svjetlo i toplinu ili grad braniti od barbarizma, ulog je za skicu ovovremenog čovjeka. Sadašnji smisao našeg bitka može biti i priča za vječnost ovoga grada. Učestvujmo u njenom stvaranju.

Mi koji smo tu budimo jedan život za vječan život grada, naš rad njegovo svjetlo i toplina, naša pesnica i srce njegova snaga.

Uvijek nam valja na obzoru vidjeti svanuće novog dana, pa neka bude kako biti mora. Bog nas čuvao do svanuća !

Direktor
DP "Elektroslavonija Osijek"
Damir Karavidović, dipl. ing.

Prilog 2.5.

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
Služba za pravne, kadrovske
i opće poslove
Odjel za društveni standard

Osijek, 09.07.1992.

I Z V J E Š T A J
O RADNICIMA HEP-a I NJIHOVE OBITELJI
KOJI SU PROGNANI IZ SVOJIH DOMOVA, A DOBILI SU PRIVREMENI SMJEŠTAJ

Red. br.	PREZIME I IME	Mjesto i adresa prisilno napuštenih domova	Broj članova	TRENUTNI SMJEŠTAJ
1.	BATINIĆ ANTUN	Tenja, Sare Bertić 12	4	Antun se nalazi u HV. Smješten je sa suprugom i dvoje djece u sestrinom stanju koja nije u Osijeku.
2.	DRAGIĆ VELJKO	Tenja, Vardarska 9	4	Smješten sa suprugom i dvoje djece u maloj porodičnoj kućici na selu Ceremošnjak kod Našice. Svaki dan (on i supruga) putuju na posao.
3.	LORENC ZVONKO	Tenja, Boška Buhe 11	4	Smješten je u roditeljskoj kući u Osijeku, Sv.Ana 56 u jednoj sobi spavaju svi četvero.Nema grijanja.
4.	SIČIĆ ZDENKO	Tvrdavica 121	2	Zdenko se nalazi u HV. Majka je smještena kod rodbine.
5.	ŠEBO SATKO	Tenja, Drinska 20	4	Smješteni su kod roditelja - Matijašić Drago, Vj. I.Česničkog 30 u dvosobnom stanu 43,00 m², ukupno ih ima sedmero.
6.	KARAMAN ZLATKO	Tenja, Moša Pijade 26	4	Zlatko se nalazi u HV. Supruga trudna sa dvoje djece nalazi se kod majke u jednosobnom stanu.
7.	ROMIĆ BORISLAV	Ernestinovo	5	Majka i tri sestre su privremeno smješteni u Njemačkoj.
8.	KOVAČ ANTUN	Kozarac, I.L.Ribara 21	4	Majka i dva brata su smješteni kod prijatelja. Traži samo za sebe smještaj.
9.	KIŠUREK JOŽEF	T.Antunovac, P.Šandora 10	3	Supruga i kćerka su smještene u Našicama, a Jožef u Čepinu kod rodbine.
10.	VARGA IVICA	Antunovac, B.Radića 1	3	Supruga i kćerka su u Zagrebu kod rodbine. Ivica u HV.
11.	KOTRLJANOVIĆ RANKO	Tenja, Savska 15	3	Supruga i sin su smješteni u Čaglinu kod rodbine. Ranko je kod prijatelja u Višnjevcu.
12.	DOMANČIĆ STJEPAN	Laslovo, Petefi Šandora 47	6	Smješteni su kod prijatelja u kući.
13.	MUŠURA TOMISLAV	Bilje, Đ.Salaja 32	2	Supruga i Tomislav u HV.
14.	MIŠČEVIĆ DAMIR	Tenja, B.Buhe 19	4	Smješteni su kod roditelja.
15.	MAJER IVAN	Tenja, Đ.Bijedića 15	4	Dvoje djece i supruga smješteni kod rodbine u M. Križe 6.
16.	ĐURĐEVIĆ VLADIMIR	Ernestinovo, TS	3	Smješteni su privremeno u Ilirskoj 91 (kod bake u kući).
17.	ANDRUŠIĆ SLAVKO	Tenja, Orljavska 26	4	Slavko i supruga se nalaze u HV. Djeca su smještena kod bake i djede u Bosanskoj 12.
18.	TAKAČ IVAN	Tenja, Janka Mišića 11	4	Smješteni kod roditelja, I.Zajca 12.
19.	JEGER ANTUN	Tenja, B.Buhe 4	3	Svi skupa smješteni kod rodbine u Dojranskoj 46.
20.	BUNČIĆ DRAGAN	Bilje,Bratstva jedinstva 51	4	Smješteni su kod roditelja Sjenjak 1.
21.	CVIJETIĆ MILAN	Tenja, Drinska 14	4	Supruga sa dvoje djece smješteni su kod rodbine u Virovitici, a Milan je smješten u Osijeku, kod rodbine - Sunčana 3.
22.	JAROŠ MIRKO	Bilje, Branka Stupara 11	4	Svi skupa smješteni kod prijatelja u Osijeku, 12. slavonska brigada 77.
23.	PALOŠ IVAN	Laslovo, Pobjede 38a	4	Smješteni su kod prijatelja u Višnjevcu, I. Batrneka 52.
24.	PETROVIĆ ZLATKO	Tenja, Moša Pijade 19	4	Smješteni su svi skupa u garsonjeri u V.I.Meštrovića 1g, kod rodbine.
25.	DUK ZVONKO	T.Antunovac, K.Nada 31a	4	Privremeno su smješteni kod rodbine u Višnjevcu, I.L.Ribara 80.
26.	DUK IVAN	T.Antunovac, K.Nada 31a	3	Zajedno su smješteni sa obitelji Duk Zvonka u Višnjevci, I.L.Ribara 80.
27.	HORVAT RADMILA	Bilje, Ive Andrića 66	3	Trenutno su smješteni kod prijatelja u stanu Medulinska 15, kad se stanar vrati moraju seliti.

Prilog 2.6. str. 1.

Red. br.	PREZIME I IME	Mjesto i adresa prisilno napuštenih domova	Broj članova	TRENUTNI SMJEŠTAJ
28.	MOZEŠ DARKO	Bilje, V.Vlahovića 11	4	Smješteni su kod šogorice Muštran Vesne, Lastovska 36, ~~djeca se nalaze u Zagrebu.~~ (Nuđen im je smještaj u listopadu 91., rekli su da im je za sada ovdje dobro.Sada ponovno traže da budu na listi.)
29.	ŽNIDAREC STIPAN	Ivanovac, I.L.Ribara 29	3	Smješten u Ružinoj ul. 45 kod rodbine.
30.	TUMBAS IVAN	Sarvaš, B.Jedinstva 30	4	Bili su u dvosobnom stanu u Trpanjskoj 5, ali su morali iseliti. Nemaju smještaj.
31.	ŽUPAN STANKO	K.Vinogradi, Glavna 58	3	Smješteni su kod rodbine.
32.	PETROVIĆ JELA	Tenja, B.Buhe 5	4	Smješteni su u privatnoj kući, kod Opalića, dok se oni ne vrate u svoj dom.
33.	FRANJIĆ DAMIR	Ernestinovo, V.Nazora 37	4	Privremeno smješteni kod rodbine, V.L.Kordića 3 31-710 - Higi. ~~Damir je bio pripadnik HV u kojoj je bio ranjen.~~
34.	BEŠLIĆ STJEPAN	Aljmaš, Zlatna 14	4	Vijenac Murse 6, smješteni kod prijatelja.

NAPOMENA:
- Bačani Stjepan odbio smještaj na Sjenjaku 28 (dvosobni stan 58,72 m² - centralno grijanje)
- Tordinac Kata odbila smještaj u Trogirskoj 16
- Adžić Zvonko odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Grgić Ivica odbio smještaj na Vijencu I.Meštrovića 39
- Markušić Jela odbila smještaj (Muštran) stan u Umaškoj
- Perković Luka odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Čerimović Đuro odbio ponuđeni smještaj
- Baksa Zvonko ne radi više u DP "Elektroslavonija" Osijek
- Ileš Vjekoslav odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Tubić Žarko odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Tumbas ~~Antun~~ odbio smještaj u Trogirskoj 16 (pošto je provalio u 2-soban stan u Trpanjskoj 5)
- Benkotić Antun odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Šubarić Zvonimir odbio smještaj u Trogirskoj 16
- Vrabec Vjekoslav - preminuo

SMJEŠTENI:
- Fuštin Blaž, Osijek, Sjenjak 28/VI, 2-sobni stan 58,72 m²
- Malek Đuro, Osijek, Kralja Petra Svačića 3a/prizemlje 14,63 m²
- Markušić Darko, Osijek, Lastovska 36 - obiteljska kuća
- Zadravec Damir, Osijek, Sjenjak 28, 2-sobni 63,14 m²
- Bažant Ana, Osijek, Kralja Petra Svačića 3a/III - 14,63 m²
- Pešut Milomir, Osijek, M.Križan 64/prizemlje, 2-sobni stan - 60,43 m²
- Jezidžić Mile, Osijek, Augusta Cesarca 34 - Živaković
- Tordinac Kata, Osijek, Splavarska 7
- Arlov Adam, Osijek, Vijenac I.Meštrovića 39, 2-sobni 46,00 m²
- Kopecki Slavko, osijek, Kralja Petra Svačića 1a, 2-sobni 44,58 m²
- Povrselo Tomo, Osijek, Vijenac I.Meštrovića 17, 2-sobni 50,61 m²
- Penić Slavko, Osijek, Kralja Petra Svačića 1a, 2-sobni 44,58 m²
- ~~Pekanec Josip, Osijek, Kralja Petra Svačića 1a, 1-sobni 29,81 m²~~
- Kramer Josip, Osijek, Daruvarska 20, obiteljska kuća
- Tambolaš Tomo, Osijek, Umaška 20
- Glavaš Zlatko, Osijek, Umaška ulica - privatan stan Blažević Zdenke (Muštran)
- Kos Vladimir, Osijek, Sjenjak 101
- Verner Antun, Osijek, Hutlerova 51, privatan stan Blažević M. (Muštran)
- Sinković Josip, riješen preko PrP "Elektroprijenos" Osijek
- Kusec Ivica, Osijek, Daruvarska 36 - obiteljska kuća (Milanović Nikola)
- Vuk Stjepan, Osijek, Trogirska 16
- Marinić Branka, Osijek, Sjenjak 11 (stan HV)
- Perković Luka, Osijek Kralja Petra Svačića 1a

DOSTAVLJENO:
- Direktor
- Rukovoditelj službe
- Arhiva

Izvještaj sastavila:
Blanka Ratković

g. V. Vukojević

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA
DP "ELEKTROSLAVONIJA" OSIJEK

Osijek, 28.06.1992.

D i r e k t o r
Damir Karavidović, dipl.ing.

Broj: 4/0800- 376/92.

UPRAVNI ODBOR HRVATSKE ELEKTROPRIVREDE
Predsjednik
gosp. Vice Vukojević, dipl. iur.

Poštovani!

Na izravno obraćanje Vama imam dvojak poriv, jedan vezan za sadašnjost s jakim odrazima na budućnost i drugi u viđenjima budućnosti.

PLAĆE

Plaće radnika Hrvatske elektroprivrede postigle su nezavidno, i nazapamćeno nisku razinu. Razina plaća u potpunom je nesukladu s:

- ***važnošću i složenošću poslova većine radnika,***
- ***učincima dijela radnika u domovinskom ratu,***
- ***djelom radnika u obnovi katastrofično razrušenog elektroenergetskog sustava,***
- ***uzrokom financijskog stanja Hrvatske elektroprivrede.***

Hrvatska elektroprivreda više nije poduzeće u kojem prevladava administracija, to je poduzeće s djelatnicima što pretežito posredno ili neposredno sudjeluje u temeljnim zadaćama, misiji Hrvatske elektroprivrede u društvu.

***Složenost i važnost** Hepovih **zadaća** nije samo u pravodobnoj skrbi o razvoju EES već svakodnevna borba za neprekinutu dobavu kvalitetne električne energije. Rad naporan s pogibeljnim okolnostima i za djelovanja u miru. Mi radimo visoko stručan i po život opasan posao.*

*Našu **stručnost, predanost, hrabrost i odanost** Hrvatskoj dokazali smo i **dokazujemo tijekom domovinskog rata.** Ostvarujući zadaću ginuli su i bili ranjavani naši djelatnici. A električna energija je u ratu imala poseban značaj . Bila je logistička potpora našoj vojsci, a pučanstvu luč svjetla za izlaz iz mračnog beznađa rata.*

*Jurili su naši djelatnici gradovima, pod kišom granata života stjeranog u podrume, popravljali na prvim borbenim linijama , svjetlom u domovima potpirali nadu u tjeskobi čovjeka. Tisuće su se borili znanjem i srcem, a tisuće oružjem i srcem - **Hepovi ratnici.** Nakon takvog dijela **gordo je biti Hepovac**, a i Vi bi na to mogli biti gordi.*

*Barbarizam i brutalnost neprijateljske bande učinila je **katastrofične razmjere razorenosti** elektroenergetskih postrojenja i mreža. Morat će se brzo, s puno mudrih stručnih odluka i cjelodnevno predano, u financijskoj oskudici obnavljati EES. Novi ispit znanju i predanosti.*

*Nasuprot takvim današnjim i sutrašnjim davanjima plaće naših djelatnika padaju **ispod granice za preživljavanje**, a predsjednik Vlade na sjednici Sabora (Vi ste bili nazočni) ukazuje na nekontroliran rast plaća u javnim poduzećima, rast **neutemeljen na rezultatima rada.***

Mislite li Vi g. Vukojeviću da se to odnosilo i na Hrvatsku elektroprivredu? Nesmotreno i neselektivno iskazana je tvrdnja bez mogućnosti da se Hepovci obrane unatoč Vašoj bliskoj nazočnosti.

Ako se zbori o rezultatima rada s gledišta pogona EES mislim da smo (osim u slučaju Zadra) bili na razini čuda. Mislili se pak s financijskog gledišta tad Vlada ponajbolje poznaje razloge lošem financijskom stanju - ***cijena električne energije i politika vođenja cijene kroz buru inflacije.***

Ono što bi se također moralo znati, to da je opće stanje životnog standarda ljudi i financijsko stanje gospodarstva uzrok velikim potraživanjima Hrvatske elektroprivrede prema potrošačima. Također, rat je strašno povećao ***materijalne troškove poslovanja.***

I na kraju, gospodine predsjedniče kad je riječ o plaćama:

> ***djelatnici Hrvatske elektroprivrede, i u ovo teško vrijeme, zaslužuju pošteniji odnos prema njihovom djelu u promicanju društvene zadaće; zaslužuju gordost što ih imamo; zaslužuju i veću cijenu za svoj rad; zaslužuju to za ono što su učinili i za ono što se od njih očekuje u obnovi elektroenergetskog sustava.***

Očekujemo od Vas da to i sami očutite i da se borite za naše plaće primjerene našim djelima u bilo kojem vremenu.

KOLEKTIVNI UGOVOR

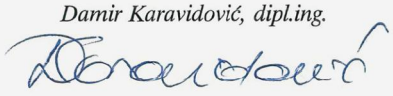
Posljednje informacije iz područja Sindikalnih i aktivnosti Vlade na tvorbi kolektivnih ugovora govore da će se ponuditi ***zajednički Kolektivni ugovor za javna poduzeća i javnu djelatnost.***

To držim, da nije dobro jer će se teško uskladiti zajedništvo interesa, gledanje na minimalnu osnovnu plaću primjerice, Hrvatske elektroprivrede i osnovnog ili predškolskog obrazovanja. Zar ne?

Budući jednu trećinu članova Upravnog odbora čine predstavnici Hepa koje su predložili Sindikati mislim da je nužno zajedničko mišljenje ili bolje tumačenje pred nakanama Vlade.

S osobitim poštovanjem, i znajte da se i kao predstavnik našeg Poslodavca Vama vrijedi boriti za Hepove djelatnike.

Damir Karavidović, dipl.ing.

14 0 97 16:58 FAX 385 01 432041 TAJNISTVO VLADE

V ADA REPUBLIKE HRVATSKE

Zagreb, 14. veljače 1997.

DODATAK IZJAVI

Sukladno izjavi koju je 16. prosinca 1996. potpisala Vlada Republike Hrvatske u nazočnosti hrvatskog Pučkog pravobranitelja i službenika UNTAES-a, a kojom se jamči zaštita prava sadašnjih zaposlenika u javnim poduzećima i ustanovama na području pod upravom UNTAES-a ("Javna poduzeća i ustanove"), Vlada Republike Hrvatske u skladu s propisima Republike Hrvatske, tim zaposlenicima jamči kontinuitet zaposlenja na radnim mjestima na kojima su trenutno zaposleni što posebice uključuje:

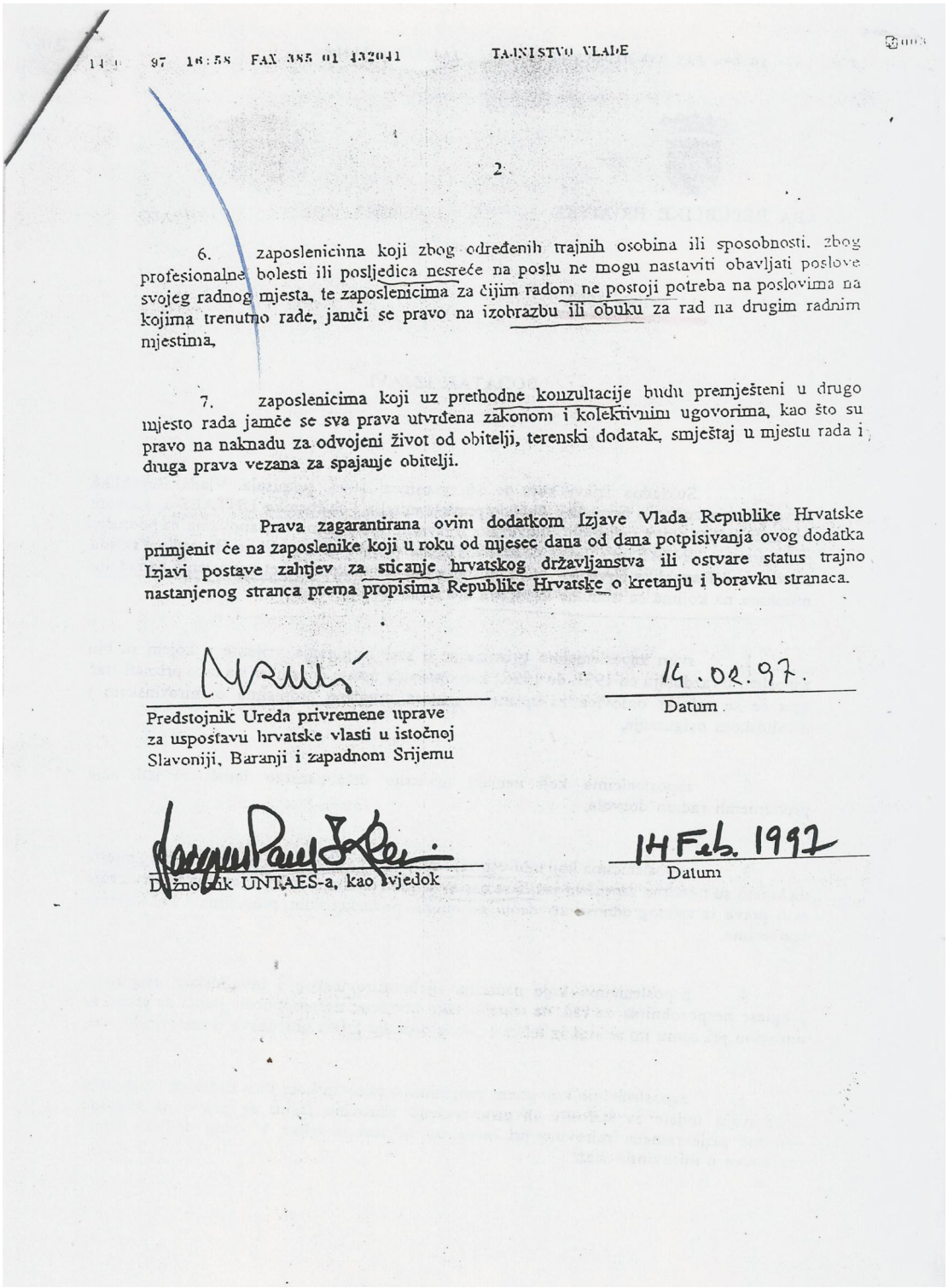
1. svim zaposlenicima priznaje se u staž osiguranja vrijeme u kojem su bili zaposleni u razdoblju od 1991. do 1996.; kao osnovica uplate doprinosa za tako priznati staž uzet će se najniža osnovica za uplatu doprinosa utvrđena propisima o mirovinskom i invalidskom osiguranju,

2. zaposlenicima koji nemaju hrvatsko državljanstvo jamči se izdavanje privremenih radnih dozvola,

3. zaposlenicima koji udovoljavaju uvjetima za obavljanje poslova radnog mjesta na kojem su trenutno zaposleni jamči se nastavak rada na tim radnim mjestima te ostvarenje svih prava iz radnog odnosa utvrđenih zakonom, podzakonskim propisima i kolektivnim ugovorima.

4. zaposlenicima koje nadležna tijela mirovinskog i invalidskog osiguranja proglase nesposobnima za rad, na temelju tako utvrđene nesposobnosti jamči se pravo na mirovinu pri čemu im se staž iz točke 1. ovog dodatka Izjavi uračunava u mirovinski staž,

5. zaposlenicima koji prema propisima o mirovinskom i invalidskom osiguranju ispunjavaju uvjete za starosnu ili prijevremenu mirovinu jamči se pravo na starosnu odnosno prijevremenu mirovinu pri čemu im se staž iz točke 1. ovog dodatka Izjavi uračunava u mirovinski staž.

14 . 97 16:58 FAX 385 01 432041 TAJNISTVO VLADE 003

2

6. zaposlenicima koji zbog određenih trajnih osobina ili sposobnosti, zbog profesionalne bolesti ili posljedica nesreće na poslu ne mogu nastaviti obavljati poslove svojeg radnog mjesta, te zaposlenicima za čijim radom ne postoji potreba na poslovima na kojima trenutno rade, jamči se pravo na izobrazbu ili obuku za rad na drugim radnim mjestima,

7. zaposlenicima koji uz prethodne konzultacije budu premješteni u drugo mjesto rada jamče se sva prava utvrđena zakonom i kolektivnim ugovorima, kao što su pravo na naknadu za odvojeni život od obitelji, terenski dodatak, smještaj u mjestu rada i druga prava vezana za spajanje obitelji.

Prava zagarantirana ovim dodatkom Izjave Vlada Republike Hrvatske primjenit će na zaposlenike koji u roku od mjesec dana od dana potpisivanja ovog dodatka Izjavi postave zahtjev za sticanje hrvatskog državljanstva ili ostvare status trajno nastanjenog stranca prema propisima Republike Hrvatske o kretanju i boravku stranaca.

Predstojnik Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu

14.02.97.
Datum

Dužnosnik UNTAES-a, kao svjedok

14 Feb. 1997
Datum

Prilog 3.1. str. 2.

UNITED NATIONS
UNTAES

United Nations Transitional Administration
for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium
Telephone (381 210) 41110 (385 31) 135 6002
Fax (385 31) 135 6073

AFFIDAVIT

The Office of the Government of the Republic of Croatia for Transitional Administration, on behalf of the Government of the Republic of Croatia, hereby agrees that the rights of the employees of the Public Enterprises and Institutions presently existing in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, for whom the UNTAES confirms that were employed on September 30, 1996, shall be protected in accordance with the legislation of the Republic of Croatia and in conformity with the relevant international standards including those of the International Labour Organisation.

Therefore, it is understood that the Croatian Ombudsman will review and make recommendations as necessary to ensure the implementation of relevant international standards accordingly. UNTAES will monitor such rights as appropriate.

In witness thereof, the Head of the Office of the Government of the Republic of Croatia for Transitional Administration, on behalf of the Government of the Republic of Croatia, has signed this affidavit in triplicate in Croatian and English.

Mr. Vrkic
The Head of the Office of the Government of the
Republic of Croatia for Transitional Administration — Date 16.12.96.

The Ombudsman of the Republic of Croatia — Date 19.XII 96.

Jacques Paul Klein
Transitional Administrator, UNTAES, as witness — Date 17.12.96

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE

Koordinacija javnih poduzeća
za pitanja hrvatskog Podunavlja

Klasa: **015-05/97-01/01**
Urbroj: **5030112-97-4**

Zagreb, 20. veljače 1997.

Dr. ROBERT GRAVELLE,
glavni tajnik Tajništva
zajedničkih provedbenih odbora
UNTAES

Predmet: Završna faza reintegracije Hrvatske elektroprivrede d.d.

Štovani gospodine,

U svezi Vaših traženja glede upravljanja u djelatnosti Hrvatske elektroprivrede u hrvatskom Podunavlju, naše je stajalište sljedeće:

1. U organizacijskom ustroju HEP-a na području pod privremenom upravom UNTAES-a postoje tri organizacijske jedinice: Pogon Vukovar, Pogon Ilok i Pogonski ured Beli Manastir.

Pogon Vukovar i Pogon Ilok vodit će čelni menandžeri iz sadašnjeg menadgementa DP Elektra Vinkovci, a drugo mjesto po rangu rukovođenja pripast će menandžerima iz sadašnje uprave tzv. "Elektroprivrede" područja pod privremenom upravom. Pogonski ured Beli Manastir vodit će čelni menandžer iz sadašnjeg menandžmenta tzv. "Elektroprivrede" područja pod privremenom upravom, čiji će zamjenik biti iz uprave Pogona Osijek.

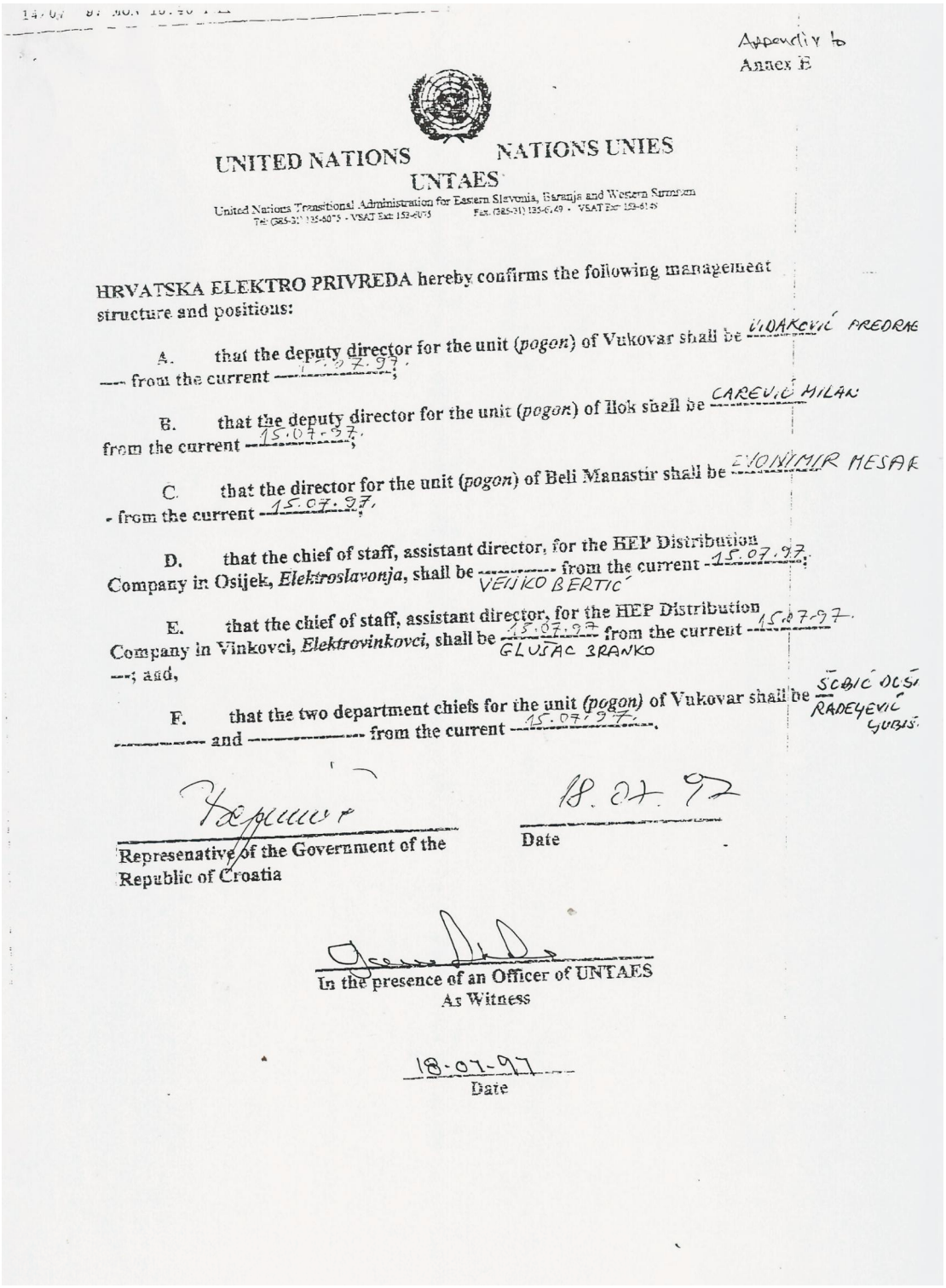
Navedeni menandžeri bit će uključeni u kolegij DP Elektra Vinkovci i DP "Elektroslavonija" Osijek.

2. Pitanje eventualnog proširenja Nadzornog odbora HEP-a u nadležnosti je Skupštine HEP-a.

SAVJETNIK PREDSJEDNIKA VLADE
I KOORDINATOR
Dr. Ivan Majdak

Na znanje:
- dr. Ivici Kostoviću, potpredsjedniku Vlade Republike Hrvatske i ministru znanosti i tehnologije
- Davoru Šternu, ministru gospodarstva

Prilog 3.2. str. 1.

Appendix b
Annex B

UNITED NATIONS NATIONS UNIES
UNTAES
United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium

HRVATSKA ELEKTRO PRIVREDA hereby confirms the following management structure and positions:

A. that the deputy director for the unit (*pogon*) of Vukovar shall be VUJAKOVIĆ PREDRAG from the current 15.7.97.;

B. that the deputy director for the unit (*pogon*) of Ilok shall be ĆAREVIĆ MILAN from the current 15.07.97.;

C. that the director for the unit (*pogon*) of Beli Manastir shall be ŽIVONIMIR MESAR from the current 15.07.97.;

D. that the chief of staff, assistant director, for the HEP Distribution Company in Osijek, *Elektroslavonja*, shall be VEIJKO BERTIĆ from the current 15.07.97.;

E. that the chief of staff, assistant director, for the HEP Distribution Company in Vinkovci, *Elektrovinkovci*, shall be GLUŠAC ŽRANKO from the current 15.07.97. 15.07.97. ---; and,

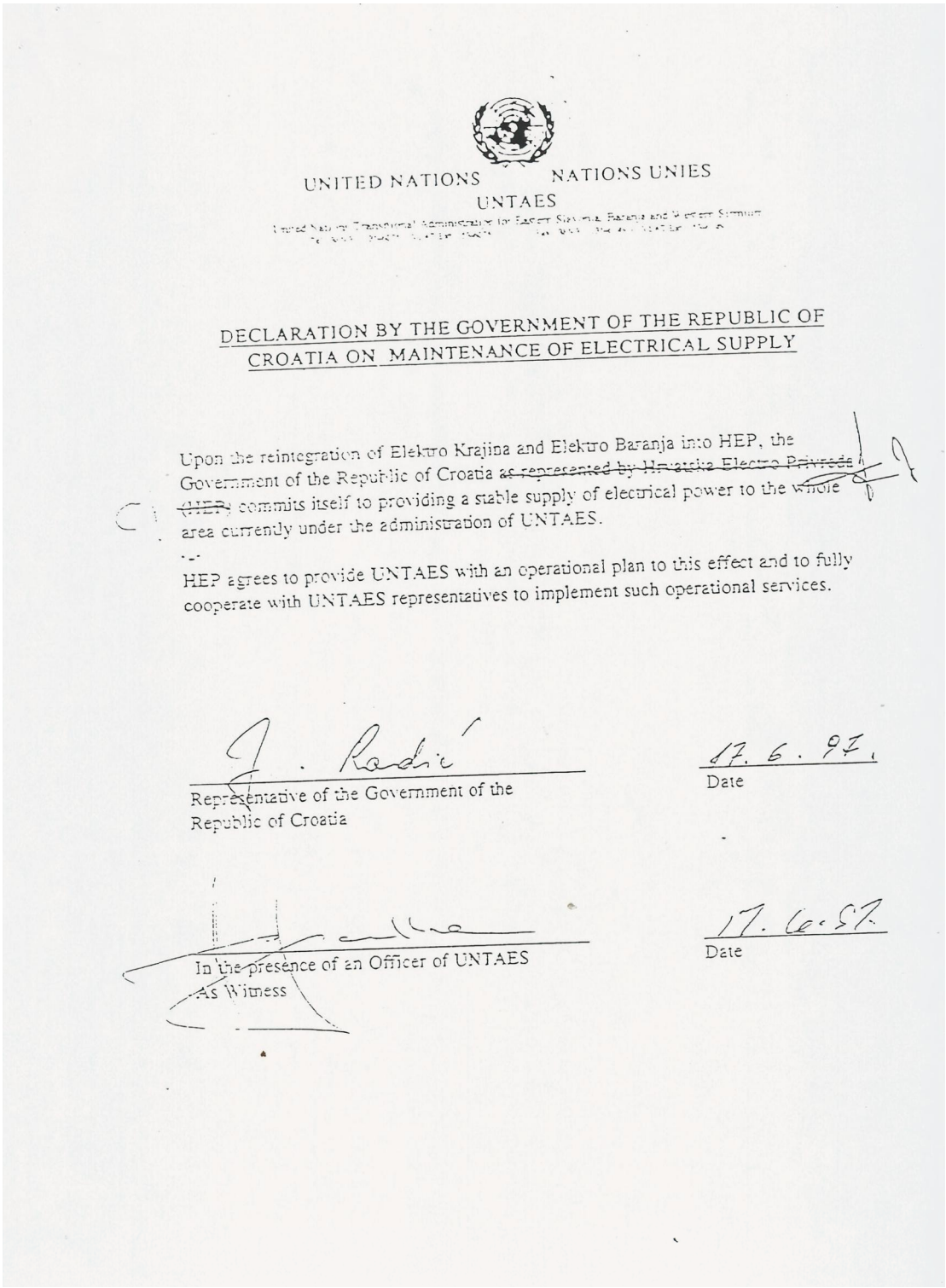
F. that the two department chiefs for the unit (*pogon*) of Vukovar shall be ŠĆBIĆ OCSI and RADENOVIĆ GUBIS from the current 15.07.97.

Represenative of the Government of the Republic of Croatia

18.07.97
Date

In the presence of an Officer of UNTAES
As Witness

18-07-97
Date

UNITED NATIONS NATIONS UNIES

UNTAES

DECLARATION BY THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF CROATIA ON MAINTENANCE OF ELECTRICAL SUPPLY

Upon the reintegration of Elektro Krajina and Elektro Baranja into HEP, the Government of the Republic of Croatia ~~as represented by Hrvatska Elektro Privreda (HEP)~~ commits itself to providing a stable supply of electrical power to the whole area currently under the administration of UNTAES.

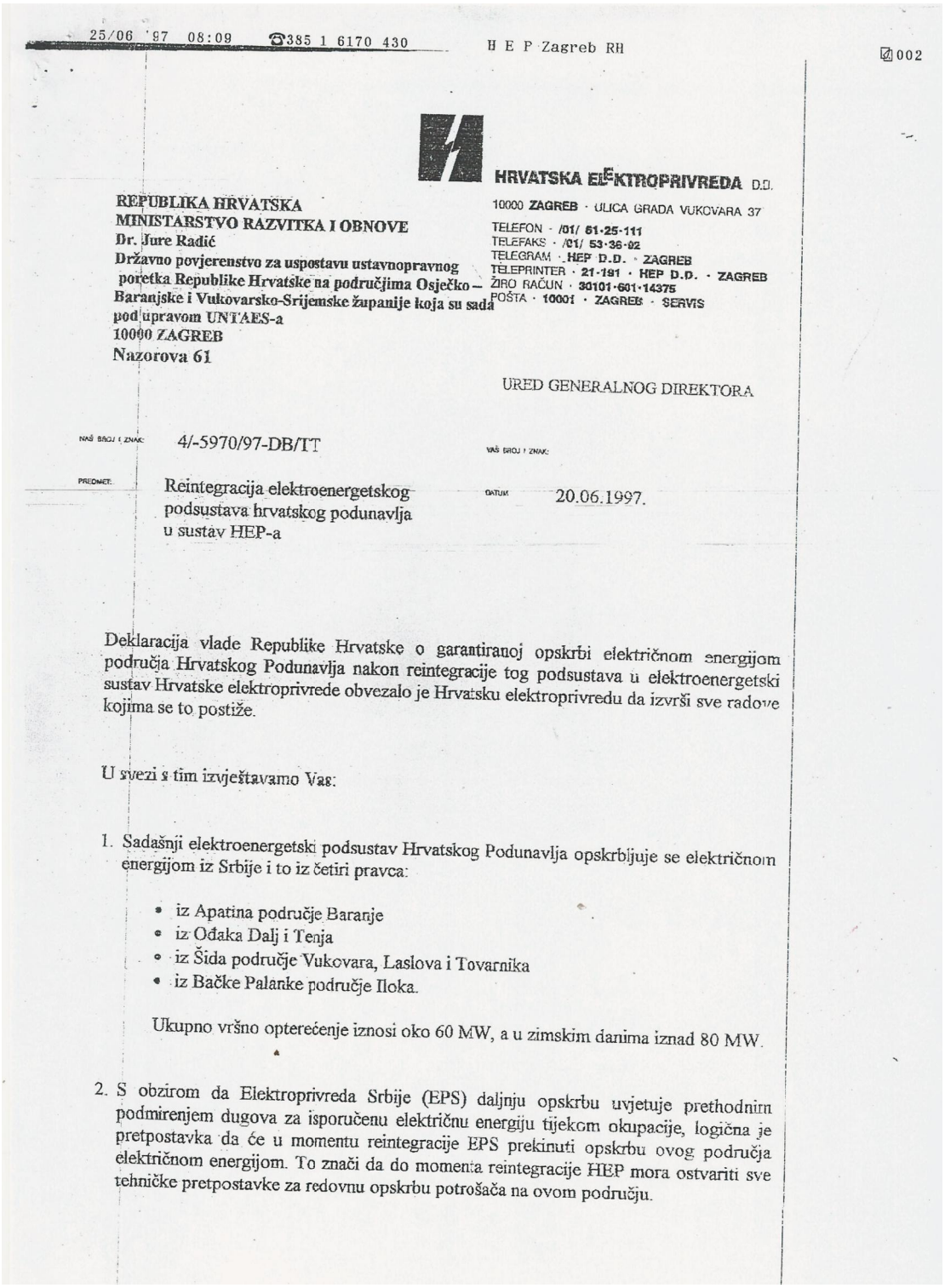
HEP agrees to provide UNTAES with an operational plan to this effect and to fully cooperate with UNTAES representatives to implement such operational services.

I. Radić — 17. 6. 97.

Representative of the Government of the Republic of Croatia — Date

17. 6. 97.

In the presence of an Officer of UNTAES As Witness — Date

25/06 '97 08:09 ☎385 1 6170 430 H E P Zagreb RH 002

HRVATSKA ELEKTROPRIVREDA D.D.

10000 ZAGREB · ULICA GRADA VUKOVARA 37
TELEFON · /01/ 61-25-111
TELEFAKS · /01/ 53-36-02
TELEGRAM · HEP D.D. · ZAGREB
TELEPRINTER · 21-191 · HEP D.D. · ZAGREB
ŽIRO RAČUN · 30101-601-14375
POŠTA · 10001 · ZAGREB · SERVIS

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO RAZVITKA I OBNOVE
Dr. Jure Radić
Državno povjerenstvo za uspostavu ustavnopravnog poretka Republike Hrvatske na područjima Osječko – Baranjske i Vukovarsko-Srijemske županije koja su sada pod upravom UNTAES-a
10000 ZAGREB
Nazorova 61

URED GENERALNOG DIREKTORA

NAŠ BROJ I ZNAK: 4/-5970/97-DB/TT
VAŠ BROJ I ZNAK:

PREDMET: Reintegracija elektroenergetskog podsustava hrvatskog podunavlja u sustav HEP-a

DATUM: 20.06.1997.

Deklaracija vlade Republike Hrvatske o garantiranoj opskrbi električnom energijom područja Hrvatskog Podunavlja nakon reintegracije tog podsustava u elektroenergetski sustav Hrvatske elektroprivrede obvezalo je Hrvatsku elektroprivredu da izvrši sve radove kojima se to postiže.

U svezi s tim izvještavamo Vas:

1. Sadašnji elektroenergetski podsustav Hrvatskog Podunavlja opskrbljuje se električnom energijom iz Srbije i to iz četiri pravca:

   - iz Apatina područje Baranje
   - iz Ođaka Dalj i Tenja
   - iz Šida područje Vukovara, Laslova i Tovarnika
   - iz Bačke Palanke područje Iloka.

   Ukupno vršno opterećenje iznosi oko 60 MW, a u zimskim danima iznad 80 MW.

2. S obzirom da Elektroprivreda Srbije (EPS) daljnju opskrbu uvjetuje prethodnim podmirenjem dugova za isporučenu električnu energiju tijekom okupacije, logična je pretpostavka da će u momentu reintegracije EPS prekinuti opskrbu ovog područja električnom energijom. To znači da do momenta reintegracije HEP mora ostvariti sve tehničke pretpostavke za redovnu opskrbu potrošača na ovom području.

Prilog 3.4. str. 1.

3. Osiguranje energije iz elektro energetskog sustava Hrvatske, HEP je namjeravao ostvariti stavljanjem u funkciju dva voda:

   DV 110 kV Valpovo - B. Manastir
   DV 110 kV Vinkovci - Vukovar

   Problemi razminiranja trenutačno otklanjaju tu mogućnost vjerojatno za vrijeme nakon reintegracije.

4. HEP je zbog toga razradio drugi plan. Djelomično srušeni vodovi 35 kV zamijenili bi se polaganjem kabela 35 kV (za Tenju 20 kV) uz cestu čime bi se osigurala opskrba Baranje, Dalja i Tenje, dok bi se na ostalom području rasporedili agregati ukupne snage oko 50 MW. (operativni plan u privitku)

5. Nakon reintegracije osposobili bi se DV 110 iz točke 3. čime bi i u zimskim uvjetima bila osigurana opskrba ovog područja električnom energijom.

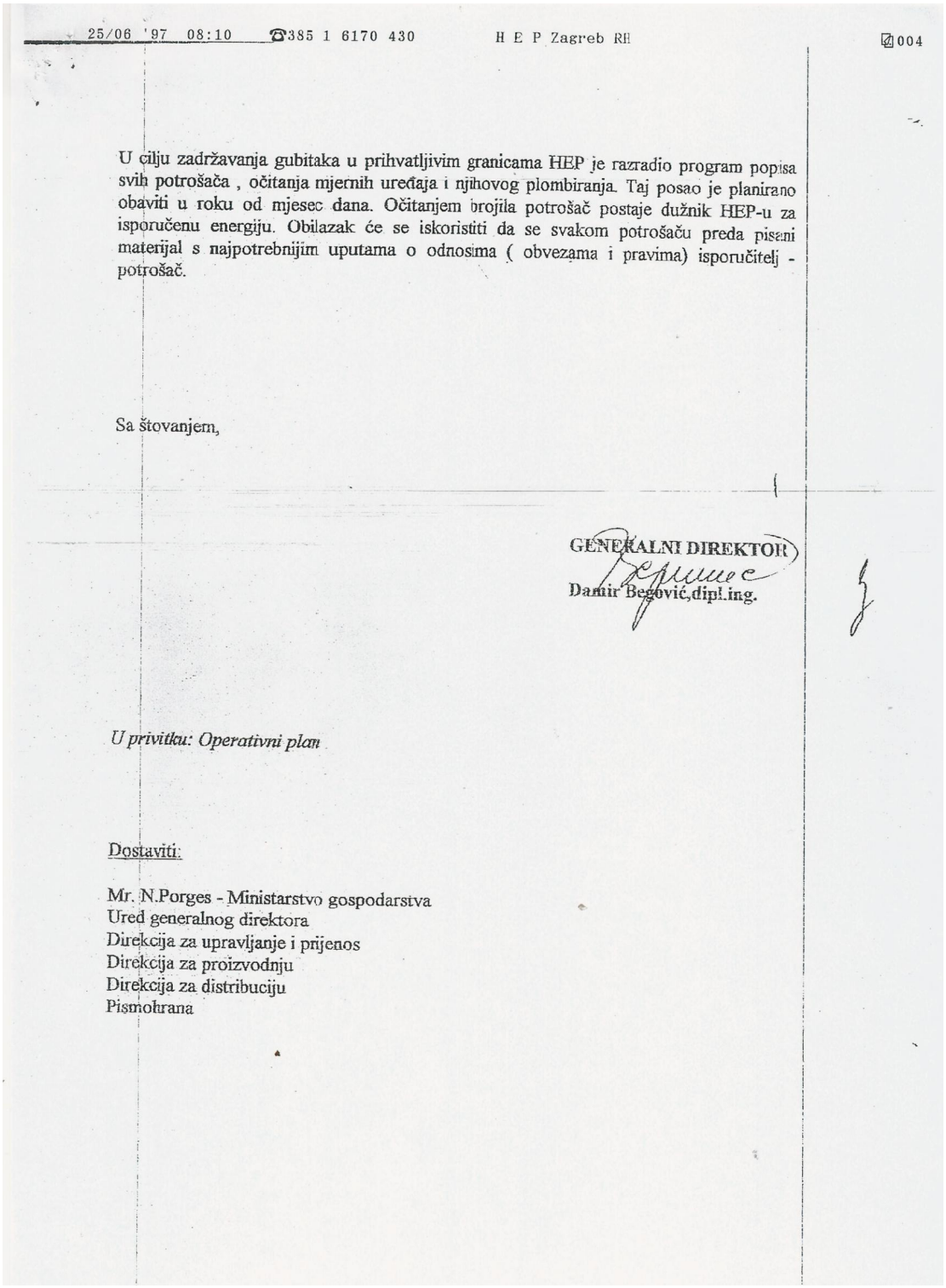
6. Iako je opseg potrebnih radova vrlo opsežan HEP ocjenjuje da bi se on mogao ostvariti u roku od mjesec dana uz punu kooperativnost zainteresiranih strana. S obzirom da će u realizaciji plana sudjelovati broini kooperanti, mehanizacija i transportna sredstva, nužno je osigurati s UNTAES-om što jednostavniju protočnost ljudi, opreme te sredstava rada i transporta. Radovi bi se obavljali svakog dana predvidivo od 7,00 do 21,00 sati.

7. U priloženom elaboratu računalo se s 15.06.1997. kao danom osiguranja svih preduvjeta za nesmetan rad. Kako je taj dan već protekao molimo da se što žurnije odredi dan "x" do kojeg će se ostvariti rečeni preduvjeti i koji će biti startni dan realizacije predloženog plana.

8. U roku od "x" + 30 dana HEP će biti spreman u cijelosti opskrbljivati električnom energijom područje Hrvatskog Podunavlja.

   Istekom tog roka HEP u cjelosti preuzima elektroenergetski podsustav Hrvatskog Podunavlja. To znači da tog dana :

   - HEP preuzima svu el. mrežu i postrojenja;
   - opskrbljuje potrošače iz vlastitih izvora i mreže;
   - stupa na snagu organizacijsko ustrojstvo HEP-a;
   - stupaju u radni odnos zaposlenici koji potpišu već ponuđen ugovor o radu u HEP-u;
   - isporuka, obračun i naplata električne energije obavlja se u skladu s "Općim uvjetima isporuke električne energije" i "Tarifnim sustavom" koji se primjenjuje u Republici Hrvatskoj.

25/06 '97 08:10 ☎385 1 6170 430 H E P Zagreb RH 004

U cilju zadržavanja gubitaka u prihvatljivim granicama HEP je razradio program popisa svih potrošača , očitanja mjernih uređaja i njihovog plombiranja. Taj posao je planirano obaviti u roku od mjesec dana. Očitanjem brojila potrošač postaje dužnik HEP-u za isporučenu energiju. Obilazak će se iskoristiti da se svakom potrošaču preda pisani materijal s najpotrebnijim uputama o odnosima (obvezama i pravima) isporučitelj - potrošač.

Sa štovanjem,

GENERALNI DIREKTOR
Damir Begović,dipl.ing.

U privitku: Operativni plan

Dostaviti:

Mr. N.Porges - Ministarstvo gospodarstva
Ured generalnog direktora
Direkcija za upravljanje i prijenos
Direkcija za proizvodnju
Direkcija za distribuciju
Pismohrana

UNITED NATIONS NATIONS UNIES
UNTAES
United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium

PISMO SPORAZUMA IZMEDJU
HRVATSKE ELEKTROPRIVREDE I
ELEKTROKRAJINE I ELEKTROBARANJE

Kako bi postigli kompletnu reintegraciju ELEKTROKRAJINE i ELEKTROBARNJE u UNTAES Podrucju u HRVATSKU ELEKTROPRIVREDU (HEP), Vlada Republike Hrvatske, zastupljena HEP-om, i ELEKTROKRAJINA i ELEKTROBARANJA, zastupljena Zajednickim Vijecem opcina, ovdje potvrdjuje da se slijedeci aneksi primjenjuju na reintegraciju i obvezuju sve zainteresirane strane:

Aneks A. Garancija o zaposlenju (Affidavit) potpisan od strane Hrvatske Vlade 16 prosinca 1996;
Aneks B. Aneks Garancije o zaposlenju potpisan od strane Hrvatske Vlade 14 veljace 1997;
Aneks C. Lista djelatnika;
Aneks D. Radni ugovor (primjerak);
Aneks E. Rukovodeca struktura i polozaji; opisi
Aneks F. Obznana HEP-a o stabilnom ~~snabdijevanju~~ UNTAES Podrucja elektricnom energijom i operativni plan HEP-a za odrzavanje i razvitak sustav u UNTAES Području;
Aneks G. Obznana od strane HEP-a o:
1) Doobuci, obrazovanju i ponudama novih radnih pozicija; i
2) Premjestaju djelatnika unutar HEP strukture; i
Aneks H. Lista dugovanja i potrazivanja.

ELEKTROKRAJINA i ELEKTROBARANJA se slazu da Vlada Republike Hrvatske, zastupljena HEP-om, preuzima potpunu kontrolu nad ELEKTROKRAJINOM i ELEKTROBARANJOM koja ce stupiti na snagu od 18 srpnja 1997.

Ovo Pismo Sporazuma je potpisano u tri kopije, na hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku, original je na engleskom jeziku.

Povjerenik Vlade Republike Hrvatske — Datum: 22.07.1997.

Povjerenik Zajednickog Vijeca opcina — Datum: 20.07.1997

U nazocnost zvanicnika UNTAES-a
kao svjedok
22 July 1997
Datum

UNITED NATIONS NATIONS UNIES

UNTAES

United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium

HRVATSKA ELEKTRO PRIVREDA se slaze da ce ostati pri slijedecim tockama:

1. Svim nekadasnjim djelatnicima ELEKTROKRAJINE i ELEKTROBARANJE koji su pokriveni Affidavit-om i svim onima cije kvalifikacije u potpunosti ne zadovoljavaju zahtjeve za mjesta ponudjena od strane HEP-a, jamci pravo za dobijanje nove ponude za zaposlenje i/ili pravo za obrazovnu obuku za druga radna mjesta unutar HEP-ove strukture; i,

2. Svim bivsim djelatnicima ELEKTROKRAJINE i ELEKTROBARANJE koji su pokriveni Affidavit-om jemceno je da nece biti fizicki premjesteni van Podrucja pod privremenom upravom UNTAES-a bez njihovog prijasnjeg pristanka, i svim djelatnicima koji pristanu na takav premjestaj sva prava u skladu sa zakonom bit ce jamcena, ukljucujuci prava kompenzacije za odvojen zivot, naknada za rad na terenu, smjestaj u mjestu gdje se posao izvrsava i ostala prava u svezi spajanja obitelji.

Povjerenik Vlade Republike Hrvatske

22.07.1997.

Datum

U nazocnosti sluzbenika UNTAES-a kao svjedoka

22 July 1997

Datum

LITERATURA

[1] Franjo Gregurić: „Vlada demokratskog jedinstva“, Školska knjiga, Zagreb, 2017.

[2] Marija Sentić: „Kronologija Republike Hrvatske 1990. – 1998.“, Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, Zagreb 2015.

[3] Centar za dokumentaciju o domovinskom ratu: „Ratni zločini srpskih vojnih i paravojnih postrojbi u Hrvatskom Podunavlju 1991. – 1995.“, Vinkovci, 1997.

[4] Miljenko Brekalo: „Slatinska kronika Domovinskog rata“, Matica Hrvatska ogranak Osijek, Osijek 2018.

[5] Skupina autora: „Uvijek Osijek“, Izdavački centar Revija otvorenog Sveučilišta Osijek, Osijek 1992.

[6] Miljenko Brekalo: „Hrvatski istok u Domovinskom ratu“, Institut Ivo Pilar Zagreb, 2016.

[7] Zorislav Lukić: „Olako prepuštanje hrvatskih teritorija“, članak u časopisu, Matica Hrvatska Zagreb, Vijenac br. 485, 4. listopad 2012..

[8] Hrvatska elektroprivreda d.d.: „Hrvatska elektroprivreda u ratu za slobodu“, Zagreb, 2015.

[9] Vladimir Gruden, Zdenka Gruden: „Ožiljci na duši Hrvatske“, Medicinska naklada, Zagreb 1996.

[10] Vladimir Šeks: „1991. Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 1. dio“ Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 2015.

[11] Vladimir Šeks: „1991. Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat 2. dio“ Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 2015.

[12] Mario Bara: „Đilasova komisija i sudbina bačkih Hrvata“, Pro tempore. Časopis studenata povijesti, Zagreb, 4/2007., br. 4, 47–58.

[13] Davor Marijan: “Slavonija u ratnoj 1991. godini”, Scrinia Slavonica, Slavonski Brod, I/2001.

[14] Skupina autora: „Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini“ Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo, Đakovo 2009.

[15] Marko Perić: „Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat“, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb listopad 2013.

[16] Vladimir Vazdar: „Sjene rata 1“, vlastita naklada pisca, Osijek 1993. godina.

[17] Vladimir Vazdar: „Sjene rata 2“, Matica Hrvatska ogranak Valpovo, „Sitograf“ d.d. Osijek, Valpovo 1995.

[18] Dražen Živić: „Promjena narodnosnog sastava stanovništva gradskih naselja istočne Hrvatske 1910 – 1991. godine“ Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb, 1998. g.

[19] Igor Karaman: "Vukovar - vjekovni hrvatski grad na Dunavu" Nakladna kuća Dr. Feletar, Koprivnica 1994.

[20] Davor Marijan: „Domovinski rat“ Despot Infinitus d.o.o., Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2016.

[21] Skupina autora (uredio Đuro Šovagović): „25 ljeta distribucije prirodnog plina 1975 – 2000“ , Elektroslavonija Osijek, 2000, publikacija.

[22] Dražen Živić: „Važnost „kukuruznog puta“ u obrani Vukovara 1991. godine“, stručni rad

[23] Sučić, S., Živić, D. „Značaj Vukovarske bitke u stvaranju i obrani hrvatske države“, *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja, Zbornik radova* (Živić, D., Žebec, I., ur.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2007. godina.

[24] Davor Marijan: „Obrana i pad Vukovara“, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013. godina.

[25] Ivan Mravak: „Svjetlost Vukovara“, Nakladni zavod Matice Hrvatske i Hrvatska elektroprivreda d.d., Zagreb 1993. godina.

[26] Andrija Hebrang: „Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku”, Zagreb 2013. godina.

[27] Adalbert Rebić: „Sve moje izbjeglice“ 2012.

[28] Ana Holjevac – Tuković: „Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja“, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb 2018. godine.

[29] Anđelko Milardović: Ujedinjeni narodi, Rezolucije o Republici Hrvatskoj, UNPROFOR, Osijek, Pan liber, 1995. g.

Vjesnik Hrvatske elektroprivrede

[30] Hrvatska elektroprivreda Zagreb; Vjesnik, 1994. g. Sjećanje na dane rata, str.22, 23.

[31] Hrvatska elektroprivreda Zagreb; Vjesnik, 1991. g.,
/ br. 11/12 od 26. srpnja,
/ br. 13, od 2. listopada

[32] Hrvatska elektroprivreda Zagreb; Vjesnik, 1991. g., zaključno s br. 16 od 16. prosinca,

[33] Hrvatska elektroprivreda Zagreb; Vjesnik, 1992. g.,

Glas Slavonije

[34] Glas Slavonije, 1. rujan 1991, članak „U Hrvatskoj je rat“, autor dr. Srećko Jelenić, Pravni fakultet Osijek.

[35] Glas Slavonije; Pohrana dnevnog tiska tijekom 1991 - 1992 u digitalnom obliku, GISKO Osijek.

[36] **Wikipedia**

Vjerodostojni dokumenti iz poslovne povijesti Elektroslavonije

[37] Pisma direktora radnicima

[38] Marijan Kalea: Ratni dnevnik (srpanj 1991. – svibanj 1992.),

[39] Dispečerska služba ESO: „Ratni dnevnik 10 kV od 12.03.1991. do 27.08.1992.“

[40] HEP Dispečerska služba Osijek: „Opći dnevni dispečerski izvještaji u 1990., 1991. i 1992. godini“

[41] Damir Karavidović: Poslovne bilješke veljača 1991. – prosinac 1992

[42] Viktor Klarić: Poslovne bilješke studeni 1988. – kolovoz 1993.

[43] Skup poslovnih bilješki rukovodećih radnika poslovne jedinice Postrojenje 35 kV.

[44] Ivan Baličević: Opskrba prirodnim plinom istočne Hrvatske za vrijeme i nakon prljavog rata“, referat, Osijek, studeni 1992.

[45] Skupina autora: „Elektroprijenos Hrvatske u Domovinskom ratu (1990. – 1998.)“, Hrvatski operator prijenosnog sustava d.o.o., Zagreb, 2019.

[46] Skup radova stručnjaka ESO na temu: „Opskrba potrošača „Elektroslavonije“ u uvjetima rasta potrošnje s trenutno raspoloživim elektroenergetskim sustavom“. Radovi imenovanih stručnih povjerenstava, Osijek 1992.

[47] HEP Proizvodnja, prijenos i distribucija električne energije u Osijeku: Projekt 1505/3, Osijek, 22. svibnja 1992.

[48] Damir Karavidović: Poslovne bilješke „Povratak“, lipanj 1997. – listopad 1998. godine

[49] Skup dokumenata iz arhive ESO u svezi s utvrđivanjem i procjenom financijske vrijednosti ratnih šteta.

[50] Hrvatski komitet CIGRE: „Obnova i izgradnja elektroenergetskog sistema RH“, stručna konzultacija, Zagreb svibanj 1992. godine.

[51] Savez elektrotehničkih inženjera i tehničara Hrvatske: „Ratna razaranja i štete na elektrodistribucijskim i industrijskim mrežama i postrojenjima“, Zagreb, srpanj 1993.

[52] Damir Karavidović: „Uzemljenje neutralne točke mreže 20 kV – područje Pogona Ilok, Osijek 29. rujan 1997. g.

[53] Anđelko Dujmović: „Podloge za program realizacije 100 Mvar kompenzacije za Slavoniju“, Osijek, 31. listopad 1993.g.

[54] Anđelko Dujmović; Josip Sabo: „Analiza stanja prijenosne mreže Slavonije i Baranje za očekivani maksimum u sezoni 1997/1998“, Osijek, listopad 1997. g.

POKRATE

Pokrata	Značenje	Pokrata	Značenje
A1; A2	agregati u plinsko turbinskoj elektrani	**RH**	Republika Hrvatska
CDU	Centar daljinskog upravljanja	**R VI**	rasklopište šest
CU	Centar upravljanja	**SANU**	Srpska akademija znanosti i umetnosti
DE	dizelska elektrana	**SAO**	Srpska autonomna oblast
DP	distribucijsko područje	**S&B**	Slavonija i Baranja
DRS	distribucijska redukcijska stanica	**SDS**	Srpska demokratska stranka
DUC	Dispečerski upravljački centar	**SN**	srednji napon
DV	dalekovod	**SN postrojenje**	srednjonaponsko postrojenje
DV polje	dalekovodno polje	**SFRJ**	Socijalistička federativna republika Jugoslavija
EBRD	Europska banka za obnovu i razvoj	**TE-TO**	termoelektrana-toplana
EL-TO	elektrana-toplana	**TO**	Teritorijalna obrana
ESO	Elektroslavonija Osijek	**TP**	transformatorsko polje
HEP	Hrvatska elektroprivreda	**TS**	transformatorska stanica
HEP ODS	HEP Operator distribucijskog sustava d.o.o.	**UN**	Ujedinjeni narodi
HV	Hrvatska vojska	**UNPA**	Područje pod zaštitom UN-a
JA	Jugoslavenska armija	**UNPROFOR**	Zaštitne snage UN-a
JNA	Jugoslavenska narodna armija	**UNTAES**	Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju
JUGEL	Jugoslavenska elektroprivreda	**VP**	vodno polje
KDV	kabelski dalekovod	**ZEOH**	Zajednica elektroprivrednih organizacija Hrvatske
KRS	kućna redukcijska stanica	**ZDV**	zračni dalekovod
KTS	kabelska transformatorska stanica	**ZNG**	Zbor narodne garde
MORH	Ministarstvo obrane Republike Hrvatske		
MRS	mjerno redukcijska stanica		
MUP	Ministarstvo unutarnjih poslova		
NN	niski napon		
PAM	protuavionski mitraljez		
PAT	protuavionski top		
PrP	prijenosno područje		
PU	Pogonski ured		
PTE	Plinsko turbinska elektrana		

BILJEŠKA O AUTORU

Damir Karavidović rođen je 11. studenoga 1948. godine u Đakovu. Osnovnu školu pohađao i završio u Đakovu, a srednju Elektrotehničku školu „Nikola Tesla" završio je 1967. u Osijeku. Studirao je na Elektrotehničkom fakultetu Zagreb i diplomirao 1972. na strategiji uzemljenja neutralne točke srednjonaponske mreže napona 35 kV.

Od 1. veljače 1972. stalno je zaposlen u Elektroslavoniji Osijek, tada organizacijskoj sastavnici Zajednice elektroprivrednih organizacija Hrvatske, a od 1990. sastavnici Hrvatske elektroprivrede d.d. Zagreb. Do 1. veljače 1991. radio je na poslovima inženjera za mjerenja, zaštitu i automatiku u elektroenergetskom sustavu, kada u okviru demokratskih promjena u Hrvatskoj i promjena u sustavu organizacije Hrvatske elektroprivrede biva imenovan za Rukovoditelja proizvodnje, prijenosa i distribucije Osijek. Provedbom dubokih organizacijskih promjena u poslovnom i kadrovskom biću elektroprivrednih jedinica na istoku Hrvatske, imenuje se direktorom Elektroslavonije Osijek, jedinicom ograničenom samo na djelatnost distribucije električne energije.

Dužnost direktora obnašao je tijekom Domovinskog rata u razdoblju 1991. – 1992. kada rukovodi i kriznim štabom HEP-a za sve energetske djelatnosti na području Slavonije i Baranje i zapadnog Srijema. Kao rukovoditelj obrambenih priprema organizirao je i bio član komande samostalnog pričuvnog voda Hrvatske elektroprivrede za područje pod nadležnošću Elektroslavonije Osijek, koji u kolovozu 1991. postaje dio sastava 106. brigade, 2. bataljuna Zbora narodne garde, a u rujnu Hrvatske vojske, sa zadaćom obrane i osiguranja strateški važnih sastavnica mreže i poslovnih objekata Elektroslavonije. Tim je angažmanom stekao status branitelja za vrijeme od kolovoza 1991. do travnja 1992.

Od 1993. do 2012. radi na odgovornim stručnim i rukovodnim poslovima u Elektroslavoniji Osijek i HEP-Operator distribucijskog sustava d.o.o., Zagreb, a od 2012. do umirovljenja 2014. radi kao pomoćnik direktora HEP-Operator distribucijskog sustava d.o.o. Zagreb.

Od 1980. do 2012. radio kao vanjski suradnik na Elektrotehničkom fakultetu Osijek u svojstvu višeg predavača iz kolegija *Mjerenja u elektrotehnici* i *Zaštita u elektroenergetskom sustavu*. Za prvi kolegij napisao je udžbenik u dva dijela i skriptu s laboratorijskim vježbama. Bio je član stručnih udruga HRO CIGRE i HO CIRED te u potonjoj i rukovoditelj njezina studijskog odbora 3, putem kojih sudjeluje na stručnim savjetovanjima s referatima iz područja elektroenergetike. Pri obilježavanju desete godišnjice rada HRO CIGRE primio priznanje za velik broj referata objavljenih na savjetovanjima, a 2018. povodom napuštanja položaja u HO CIRED dobio je priznanje za doprinos razvoju elektroenergetskog sustava. Na pet skupova *Dani inženjera elektrotehnike Hrvatske* (2013. – 2018.), koje organizira Hrvatska komora inženjera elektrotehnike, napisao je i predstavio temu pozvanog referata savjetovanja.

Bio je aktivni dionik brojnih stručnih skupina za izradu studija, elaborata i drugih stručnih radova te recenziju takvih uradaka, a s područja klasične i elektroenergetike utemeljene na obnovljivim izvorima. Stručni doprinos u posljednjem desetljeću rada bio je usmjeren prema izazovima energetske evolucije, položaju operatora distribucijskog sustava u evoluciji, te uvjetima objedinjavanja i pogona obnovljivih izvora energije s distribucijskom mrežom.

BILJEŠKA O NAKLADNIKU

HEP-Operator distribucijskog sustava d.o.o. (pokrata: HEP ODS) danas je društvo s ograničenom odgovornošću u sastavu HEP grupe, a njegov poslovni položaj mijenjao se od 1990. kada se na temelju Zakona o elektroprivredi (25. srpnja 1990.) osnovalo prvo javno poduzeće u državnom vlasništvu s imenom Hrvatska elektroprivreda d.d. za proizvodnju, prijenos, distribuciju električne energije i upravljanje elektroenergetskim sustavom. U prvom koraku stvaranja novog elektroprivrednog poslovnog sustava, današnji HEP ODS nije bio pravna osoba već poslovna jedinica s imenom Direkcija za distribuciju, a njezin direktor bio je suradnik Generalnog direktora društva HEP d.d.

Tijekom Domovinskog rata Direkcija za distribuciju vodila je brigu o radnicima svojih distribucijskih područja na ratom zahvaćenim dijelovima Republike Hrvatske, a potom i o njezinom materijalnom blagu. Distribucijska područja bila su Direkciji i direktoru zauvijek zahvalna na riječima razumijevanja i utjehe, te na potpori u financiranju sanacije ratnih šteta tijekom rata i obnove distribucijske mreže i poslovnih objekata u dugom poraću. Zajedništvo je bilo uzorito i bez povlastica, te je nakon potrebnih godina distribucijska mreža obnovljena, a tek su negdje još vidljivi tragovi bezočnog razaranja, no bez utjecaja na funkcije mreže, već kao znak za sjećanje i nezaboravljanje.

Veliki iskorak u daljnjoj tvorbi obećavajućeg pravnog položaja, organizacijskog obličja i funkcionalne sposobnosti elektroprivrednih djelatnosti u Republici Hrvatskoj zbio se 27. prosinca 2001. kad je Nadzorni odbor HEP d.d. usvojio ispravu *Preoblikovanje HEP d.d. u HEP-Grupu*. Cilj je tog koraka preoblikovanja doseći organizacijski oblik društva koncerna, društva koje je određeno kao skup vladajućeg i više ovisnih društava temeljnih, potpornih i sporednih djelatnosti koji su povezani jedinstvenim vođenjem od strane vladajućeg društva. *U koncernu između* društava postoji višestrani odnos, dakle ne samo odnos između vladajućeg i ovisnih društava već i između ovisnih društava međusobno. Društva koncerna pravno su samostalna društva.

Tijekom 2002., Direkcija za distribuciju postaje pravna osoba s ograničenom odgovornošću HEP-Distribucija d.o.o. Zagreb, a u postupku daljnjeg poslovnog i kadrovskog preoblikovanja, te pripreme za rad u uvjetima otvorenog tržišta električne energije, početkom 2006. utemeljuje se društvo današnjeg imena HEP-Operator distribucijskog sustava d.o.o. Zagreb.

S vremenom su nastupile i promjene mjerodavnosti HEP ODS-a tako da društvo danas isključivo obavlja djelatnost distribucije električne energije kroz mrežne funkcije, dok se funkcije opskrbe električnom energijom ostvaruju u posebnim društvima HEP-Opskrba d.o.o. i HEP-Elektra d.o.o. nastalim po pravilima osnivanja društva, odnosno izdvajanja djelatnosti (*unbandling*).

Od položaja Direkcije do društva s ograničenom odgovornošću unutar HEP Grupe, društvo je svojom djelatnošću pokrivalo prostor cijele Republike Hrvatske, od Iloka do Prevlake. Poslovanje je organizirano i funkcije se ostvaruju u 21 distribucijskom području s područjima bliskim županijskom ustroju društveno-političkih zajednica (ponegdje manja odstupanja).

Za potrebe korisnika mreže, HEP ODS obavlja uslugu distribucije električne energije koja obuhvaća pristup i korištenje mreže. HEP ODS je odgovoran za kvalitetu isporučene električne energije svim krajnjim kupcima i jamac je sigurne opskrbe električnom energijom. U nadležnosti su HEP ODS-a vođenje, održavanje, izgradnja i razvoj distribucijske mreže te osiguravanje dugoročne sposobnosti mreže da zadovolji buduće zahtjeve za pristupom mreži.

Uzorito postupanje u Domovinskom ratu za slobodnu i nezavisnu Republiku Hrvatsku, HEP ODS danas nastavlja s jasnom misijom i vizijom svog poslovanja, a održanje sjećanja na doprinose svojih sinova u Domovinskom ratu podržava.

Misija

Sigurna i kvalitetna opskrba električnom energijom te transformacija mreže u napredni distribucijski sustav, koji će omogućiti stvaranje dodatnih vrijednosti svim dionicima i društvu u cjelini.

Vizija

Podržavati tranziciju elektroenergetskog sektora koja počiva na načelima jedinstvene klimatsko-energetske politike i omogućavanja održivog razvoja.

ISBN 978-953-6941-17-6

HEP ODS